

REFLEKS ELLER REFLEKSJON?

En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral

Paul Bjerke
Høgskulen i Volda/Universitetet i Oslo

Avhandling for PhD-graden
September 2008

© Paul Bjerke, 2009

*Doktoravhandlingar forsvart ved
Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 387*

ISSN 0806-3222

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Trykk og innbinding: AiT e-dit AS, Oslo, 2009.

Produsert i samarbeid med Unipub AS, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub AS i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver eller enheten der doktorgrad er forsvart.

*Unipub AS er et heleid datterselskap av
Akademika AS, som eies av Studentsamskipnaden i Oslo.*

Innhold

Innhold	iii
Tabellregister	viii
Figurregister	viii
Forord	ix
Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Etikk og sosiologi	5
1.2 Ontologisk forståelse av 'profesjonsmoral'	6
1.3 Epistemologisk forståelse av 'profesjonsmoral'	8
1.4 Noen vitenskapsetiske problemer i studiet av 'profesjonsmoral'	11
1.5 Allmennmoral og samfunnsoppdrag	14
1.6 Forskningsspørsmålene	15
1.7 Avhandlingens struktur	16
Kapittel 2: Journalistikk som institusjon	21
2.1 Nyhetssosiologien: Journalistikk som institusjon, felt eller system	21
2.2 Institusjonalismen	24
<i>Høvelighetslogikk</i>	29
<i>Nyhetsinstitusjonen</i>	31
2.3 Nyhetsinstitusjonens forhold til den økonomiske og politiske institusjonen	34
<i>Hallin og Mancinis mediemodeller</i>	36
<i>Journalistikkens makt og samfunnsoppdraget</i>	38
2.4 Framveksten av den norske nyhetsinstitusjonen	41
<i>Partipressen avvikles</i>	44
2.5 Den institusjonaliserte 'samfunnskontrakten'	46
<i>Allmennkringkastingen</i>	47
<i>Offentlige styringsdokumenter</i>	48
<i>Subsidier</i>	48
2.6 Den korporative pressemodellen under press	49
2.7 Norsk presseetikk som subinstitusjon	50
<i>Presseetikken er utstrakt i rom og tid</i>	50
<i>Presseetikken er anerkjent av medlemmer og andre til å dekke bestemte behov</i>	53
<i>De sosiale handlingsmønstre i presseetikken kan gjenkjennes på tvers</i>	54

Kapittel 3: Journalistikk som profesjon	55
3.1 Tendenser i profesjonsforskning	56
<i>Parsons og profesjonenenes karaktertrekk</i>	58
<i>Weber og profesjonenenes makt</i>	60
3.2 Journalistikk som profesjon	64
<i>Hva er journalistikk</i>	65
3.3 Den norske journalistiske profesjonen	69
<i>Påkalling av troverdighet</i>	71
<i>Etiske koder og profesjonsorganisasjoner</i>	72
<i>“Perform important services which only they are qualified to do”</i>	73
3.4 Journalistisk arbeid	75
<i>Lærebøkenes svar</i>	75
<i>Journalistenes svar</i>	76
<i>Forskningens svar</i>	78
3.5 Forskningsbasert praksis?	82
<i>Journalistprofesjonens posisjon i mediene</i>	87
Kapittel 4: Journalistisk seleksjon	89
4.1 Valg av saker/tema	89
4.2 Teoretiske utvalgsbegrunnelser	91
<i>Demokrati – journalistikkens bør</i>	91
<i>Økonomi – journalistikkens ‘må’</i>	94
<i>Posisjonering – journalistikkens ‘vil’</i>	96
4.3 Valg av tolkningsrammer	98
4.4 Fortelling som generisk ramme	105
<i>Tolkningsrammer i mediedrev</i>	111
4.5 Topartsstriden	114
4.6 Konklusjon	115
Kapittel 5: Profesjon og intuisjon	117
5.1 Polanyi og tacit knowledge	117
5.2 Tacit knowledge som profesjonell kunnskapsbase	120
<i>Intuisjon vs. resonnering</i>	124
5.3 Journalisters syn på eget yrke	126
<i>Schizofrent kunnskapssyn</i>	128
5.4 Moral som intuisjon	129
Kapittel 6: Etikdens plass i journalistisk seleksjon	133
6.1 Etikk og moral	133
6.2 Det allmennmoralske utgangspunktet	136
<i>Prinsippet om ikke-skade</i>	141
<i>Prinsippet om selvbestemmelse</i>	143
<i>Prinsippet om rettferdighet</i>	145
<i>Prinsippet om velgjørenhet</i>	146
6.3 Moralske forpliktelser ut fra ideen om et journalistisk samfunnsoppdrag	148
<i>Samfunnsoppdragets opphav</i>	149
<i>Forståelsen av samfunnsoppdragets etiske konsekvenser</i>	153
6.4 Hvem vokter vokterne?	160

Kapittel 7: Metode	163
7.1 Problemer med metodetriangulering	164
7.2 Analyse av PFUs kjennelser	166
<i>Innholdsanalyse</i>	168
7.3 Kvalitative tekstanalyser	175
7.4 Kvalitative intervjuer	176
<i>Tematisering</i>	176
<i>Planlegging (og gjennomføring)</i>	176
<i>Intervjuing</i>	180
<i>Transkribering</i>	183
<i>Analysen</i>	184
<i>Verifisering</i>	187
7.5 Surveyundersøkelsen	
 Kapittel 8: Pressens Faglige Utvalg: Klager og kjennelser	197
8.1 Klager og klager	200
8.2 Innklagde redaksjoner	201
<i>Klagesaker per bruker</i>	203
8.3 Kjennelser i PFU	205
8.4 Fellingsprosent etter redaksjonstype	208
<i>Konklusjon</i>	210
8.5 Bruken av Vær Varsom-plakaten i fellende kjennelser	211
<i>Om paragraf 4.1</i>	215
<i>Konklusjoner</i>	218
 Kapittel 9: PFU og temavalg	221
9.1 PFU og journalistikkens bortvalg av temaer	221
9.2 PFU og journalistikkens valg av temaer	223
9.3 PFU, domstolene og privatsfæren	234
9.4 Konklusjon	238
 Kapittel 10: PFU og tolkningsrammer I: Kilder	239
10.1 Retten til å komme til orde	241
10.2 Retten til å unngå omtale	252
<i>Sårbare kilder</i>	254
<i>Ikke-sårbare</i>	259
10.3 Konklusjon	265

Kapittel 11: PFU og tolkningsrammer II: Fakta	269
11.1 PFU og faktastrid	272
11.2 Feil påvist – redaksjonen felt	274
11.3 Feil påvist – redaksjonen ikke felt	278
11.4 Feil ikke påvist – redaksjonen felt	280
<i>Oppdal-saken</i>	281
11.5 Feil ikke påvist – redaksjonen ikke felt	283
11.6 PFU og relevansen: Porselensbløffen	286
<i>Kongen</i>	292
<i>Lønnsnivået i Bangladesh</i>	294
11.7 Konklusjon	296
<i>Sannhet</i>	296
<i>Utelating og misbruk av fakta</i>	297
Kapittel 12: PFU og tolkningsrammer III: Ledemotiv	299
12.1 Frikjennelser i ledemotivstrider	304
<i>Fotballtreneren som skurk</i>	305
<i>Nabokrangelen</i>	307
<i>Hatet</i>	308
12.2 Annen argumentasjon for frikjennelse	315
12.3 Ledemotiv i mediedrev	317
<i>PFU-klagen i Valla-saken</i>	320
12.4 Topartstrid som ledemotiv: Parkteatret	322
12.5 Konklusjon	326
Kapittel 13: PFUs klagebehandling som sjangerkjede	329
13.1 Sjangerkjede	329
13.2 Analyse av den journalistiske teksten	332
13.3 Analysen av sjangerkjeden	337
<i>Tekst B: Klagen</i>	337
<i>Tilsvaret</i>	338
<i>Kjennelsen</i>	340
13.4 Konklusjon	343
Kapittel 14: Moral som intuisjon	345
14.1 En kvalitativ analyse	345
14.2 En kvantitativ analyse	349
14.3 Tillit til VVP vs bruk av VVP	351
14.4 Multivariat analyse	354
<i>Bakgrunnsvariable</i>	354
<i>Organisasjonsvariable</i>	355
<i>Holdningsvariable</i>	356
<i>Handlingsvariable</i>	358
14.5 Konklusjon	361

Kapittel 15: Journalistisk praksis og temavalg	365
15.1 Allmennmoralske vurderinger ved valg av saker	366
<i>Ikke-skade</i>	366
<i>Selvbestemmelse</i>	373
<i>Rettferdighet</i>	376
<i>Velgjørenhet</i>	376
<i>Moral som kommersiell strategi</i>	378
15.2 Samfunnsoppdraget og valg av saker	379
Kapittel 16: Journalistisk praksis og tolkningsrammer	387
16.1 Kildevalg	388
<i>Rettferdighet</i>	388
<i>Velgjørenhet</i>	390
<i>Selvbestemmelse</i>	390
<i>Ikke-skade</i>	391
<i>Kildevalg etter tolkningsrammens krav</i>	392
16.2 Valg av faktaelementer	393
16.3 Valg av ledemotiv	394
<i>Rettferdighet</i>	394
<i>Patriotisk journalistikk som samfunnsoppdrag</i>	396
16.4 Profesjonsmoral som unntak	398
Kapittel 17: Profesjonsmoralens begrensninger	401
17.1 Samfunnsoppdrag og profesjonsmoral	401
17.2 Profesjonsmoralens utvikling	403
<i>En offentlig profesjonsmoral</i>	403
<i>En smalere profesjonsmoral</i>	405
17.3 En asymmetrisk profesjon	406
<i>Organisatorisk</i>	406
<i>Epistemisk</i>	407
<i>Politisk legitimitet</i>	408
17.4 Profesjonsmoral som intuisjon	411
17.5 Konklusjon	413
Litteratur	415
Vedlegg	
Vedlegg 1: Kodebok for variabler i innholdsanalysen av kjennelser i PFU	433
Vedlegg 2: Intervjuguide	441
Vedlegg 3: Innklaget tekst, klagen, tilsvaret og kjennelsen i sak nr 139B/06	445
Vedlegg 4: VGs og Adresseavisens oppslag 29.6.05	455
Vedlegg 5: Utdrag av DIT-test	457

Tabellregister

Tabell 5.1	Intuisjon vs. reasoning	125
Tabell 8.1	Klager behandlet i Norsk Presseforbund/Pressens Faglige Utvalg etter behandlingsform og år	198
Tabell 8.2	Saker i PFU etter år og ulike kilder	199
Tabell 8.3	Behandlede klager etter klagergruppe og år	200
Tabell 8.4	Behandlede klager etter stoffområde og år	201
Tabell 8.5	Klager etter redaksjon	201
Tabell 8.6	Behandlede klagesaker etter medietype	202
Tabell 8.7	Klagesaker per bruker i perioden august 2004 - desember 2007 etter medietype	204
Tabell 8.8	Fellingsprosent i Pressens Faglige Utvalg i 2004-07 etter behandlingsår	205
Tabell 8.9	Fellingsprosent etter klagergruppe	206
Tabell 8.10	Fellingsprosent etter klagergruppe og advokatbistand	207
Tabell 8.11	Fellingsprosent etter redaksjonstype	208
Tabell 8.12	Fellingsprosent etter avistype. Høsts inndeling	209
Tabell 8.13	Fellingsprosent etter redaksjon. Etermedier	210
Tabell 8.14	Fellende uttalelser fra Pressens Faglige Utvalg H2004-07 etter anvendt kapittel i Vær Varsom-plakaten	211
Tabell 8.15	Fellende uttalelser fra Pressens Faglige Utvalg H2004-07 etter anvendt punkt i Vær Varsom-plakaten	214
Tabell 9.1	PFUs kjennelser etter bruk av uttrykket ”i sin fulle rett” og klagergruppe	223
Tabell 10.1	Frifinnende kjennelser i PFU etter begrunnelse. Klager på manglende mulighet til imøtegåelse/tilsvar	245
Tabell 10.2	PFUs kjennelser i klager på identifisering etter kildenes sårbarhet	254
Tabell 11.1	Kjennelser i saker med strid om fakta etter PFUs vurdering av feil i publiseringen i perioden høst 2004-vår 2005	273
Tabell 12.1	Kjennelser i Pressens Faglige Utvalg etter klagegrunnlag.	302
Tabell 14.1	Journalisters syn på ulike organisasjoners og gruppers kompetanse	351
Tabell 14.2	Syn på å bli felt i Pressens Faglige Utvalg	352
Tabell 14.3	VVP-aktivitet blant norske journalister og redaktører	353
Tabell 14.4	Logistisk regresjon av sammenhenger mellom erfaring, utdanning, kjønn, syn på kriminalstoff, nyhetsinteresse, kommersiell holdning, redaktøransvar, redaksjonstype, overtidsoverarbeid, syn på å bli felt i PFU, PFU-erfaring (uavhengige variabler) og VVP-aktivitet (avhengig variabel)	359
Tabell 14.5	Logistisk regresjon av sammenhenger mellom erfaring, utdanning, kjønn, syn på kriminalstoff, nyhetsinteresse, konkurransesituasjon, NJ-aktivitet, redaksjonstype, overtidsoverarbeid, syn på å bli felt i PFU, PFU-erfaring (uavhengige variabler) og VVP-aktivitet (avhengig variabel)	361

Figurregister

Figur 5.1	Haidts ”Social Intuitionist Model”	130

Forord

Det er snart fem år siden jeg begynte arbeidet med denne avhandlingen i form av en søknad på et stipend som Stiftelsen Fritt Ord hadde stilt til disposisjon for Høgskulen i Volda. Takk til Fritt Ord som bevilget pengene og takk til Høgskulen i Volda, Avdeling for mediefag som ga meg pengene (og spedde på litt til).

I løpet av disse fem årene har en rekke personer med eller mot sin vilje bidratt til at prosjektet kom i mål. De skal alle ha takk for ros og oppmuntring, kritikk og spørsmål. Det gjelder kolleger ved Høgskulen i Volda og De Facto kunnskapssenter i Oslo, ansatte og PhD-stipendiater ved Institutt for medier og kommunikasjon, UiO, medlemmer av Profesjonsetisk nettverk, tilfeldige og mindre tilfeldige deltakere på konferanser i inn- og utland samt alle andre som har vært interessert i prosjektets problemstillinger.

Det gjelder videre alle informantene som stilte opp til lange og grundige intervjuer og dermed skapte det datamaterialet som avhandlingen er helt avhengig av. Og det gjelder generalsekretær Per Edgar Kokkvold og det øvrige personalet i Norsk Presseforbund som var velvilligheten selv til alle forespørsler.

Noen personer fortjener en helt spesiell omtale her:

Fire journalistikkstudenter ved Høgskulen i Volda fattet interesse for problemstillingene og deltok som forskningsassistenter. Anne Dorte Lunaas, Anne Marte Sandnes, Hanna Seferowics og Sturla Smari Hanssen observerte og intervjuet høsten 2005 i fire ulike redaksjoner og skaffet til veie viktige data som de også benyttet i sine semesteroppgaver i medievitenskap.

Førstelektor Magne Lindholm har ved flere anledninger kommet med innspill som viste seg sentrale for avhandlingen. Stipendiat Jan Fredrik Hovden lot meg plassere mine spørsmål i hans survey blant norske journalister og redaktører og stilte senere et bearbeidet datasett til min disposisjon. Aina Dyb Bjerke kodet store deler av PFU-materialet på utmerket vis.

Til slutt en særlig takk til to helt avgjørende støttespillere. Professor Sigurd Allern har vært en særs kunnskapsrik, ytterst pålitelig og passe streng veileder som gjennom hele perioden har (vei)ledet arbeidet i fornuftige retninger. Jeg er dessuten særlig glad for å kunne slippe å nøye meg med å takke min kone, Evelyn Dyb for ”støtte og oppmuntring på hjemmebane” som det pleier å hete i denne typen forord. Forsker Dyb har først og fremst – som sosiolog og ex-journalist - vært min viktigste diskusjonspartner og faglige inspirasjonskilde under arbeidets mange opp- og nedturer.

Oslo, september 2008,
Paul Bjerke

Kapittel 1

Innledning

Høsten 2003 søkte Høgskulen i Volda etter en stipendiat ”i yringsfrihet og presseetikk”. I utlysningsteksten het det blant annet

Uavgrensa yringsfridom kan komme i konflikt med andre interesser, både private og offentlege. Somme av disse konfliktområda er lovregulerte, men dei fleste dilemma på dette området er overlatne til redaktørar og journalistar etiske skjøn. Det har i mange år vorte arbeidd med yrkesetiske spørsmål av denne typen innanfor pressa og i pressas organisasjonar, men forskinga på feltet er i Noreg lite utvikla.¹

Stipendiaten skulle følgelig gjennomføre et forskningsprosjekt på ”redaktørar og journalistar etiske skjøn”. Jeg ble tildelt stipendet, og det reiste seg innledningsvis tre spørsmål som måtte besvares .

Det første spørsmålet var: Hva betyr det å forske på et slikt redaksjonelt skjønn? Svaret er avhengig av faglig ståsted og vil ofte bli preget av forskerens bakgrunn. Min ballast er en magistergrad i sosiologi og mange års praksis som journalist og redaktør i dagspressen. I arbeidet med avhandlingen la denne bakgrunnen to grunnleggende føringer, en basert på mitt faglige utgangspunkt og en basert på erfaring.

Den faglige tilnærmingen har først og fremst vært sosiologisk, ikke for eksempel historisk, filosofisk eller juridisk. Jeg er opptatt av presseetikk som virksomme normer. Norm er et grunnbegrep i sosiologien, vanligvis definert som sosiale oppfatninger som har innflytelse på individers handlinger. Sosiologisk sett kan ikke presseetikk beskrives bare gjennom en analyse av formuleringene i den norske mediebransjens etiske kodeks, Vær Varsom-plakaten, og ulike typer festtaler. Den lar seg heller ikke beskrive ensidig gjennom pressens egenforståelse av sin profesjonsetikks styrker og svakheter². Presseetikken lar seg i sosiologisk forstand først og fremst beskrive empirisk, gjennom en utenfra-analyse av hvilke journalistiske valg og vurderinger som gjøres til gjenstand for moralske vurderinger og etiske refleksjoner - og hvordan dette skjer.

---

¹ Stillingsomtale for ”stipendiat i yringsfridom og presseetikk (St.nr. 19/03)”, Høgskulen i Volda.

² Jfr. for eksempel Bachelards (1938/2002) analyse av problemene med å bruke et felts hverdagskunnskap som grunnlag for forskning og Giddens' (1991) kjente begrep om 'dobbel hermeneutikk', som problematiserer forholdet mellom praksisfeltets forståelse og vitenskapens forståelse. Dette drøftes videre senere i dette kapitlet.

Et sentralt, nordisk arbeid som analyserer presseetikk fra en slik posisjon er Mats Ekström og Stig Arne Nohrstedts *Journalistikens etiske problem*. Der hevder forfatterne at reportere svært sjelden gjør bevisste etiske vurderinger i sitt daglige nyhetsarbeid:

Om vi utgår fra praktiken, istället för att utgå från journalisternas allmänna funderingar kring det egna yrket, kan vi således konstatera att frågan vi ställde ovan (Hur förhåller sig journalister till denna konfliktfyllda situation?) är delvis fel ställd. Den fråga som tycks vara mer relevant att ställa sig är: *Hur kommer det sig att konflikter och dilemman relaterade till journalistikens etik så sällan aktualiseras i det dagliga arbetet?* (min utheving) (Ekström og Nohrstedt 1996:90)

Det er denne problemstillingen som har formet dette prosjektet. Jeg har stilt meg to spørsmål: Er det riktig at det fins et slags 'etisk tomrom' i journalistisk praksis? Og i så fall: Hvorfor?

Den andre føringen var en tilsynelatende entydig erfaring fra mine år i pressen. I den journalistiske arbeidsprosessen utløses i blant en 'refleks' som fører til at journalisten og/eller redaksjonen gjennomfører en etisk vurdering. I slike tilfeller vil det bli oppfattet både som brudd på yrkesetikken og som dårlig håndverk å unngå å gjøre den delen av jobben. Min erfaring var at journalister umiddelbart gjenkjenner slike 'reflekser' når det gjelder forhold som identifisering i kriminalsaker, fare for tekstreklame, fare for egen integritet ('dobbeltrøller') eller fare for injuriesøksmål (der etikken grenser mot lovverket).

Disse erfaringene antyder to ulike, men sammenknyttede hypoteser: Presseettikkens virkningsområde er relativt smalt, og denne avgrensingen av virksomhetsområdet styres mer av journalisters reflekser enn av deres refleksjoner.

Det andre innledende spørsmålet var: Hva er presseetikk i sosiologisk forstand? Eller mer konkret: Hva skulle dette arbeidets forskningsobjekt eller undersøkelsesgjenstand være? Jeg valgte å avgrense undersøkelsen til den presseetiske del-institusjonen³. I løpet av arbeidet ble vekten først og fremst lagt på *den journalistiske profesjonsmoralen*, som er blitt denne avhandlingens sentrale begrep. Jeg har tatt utgangspunkt i Bjørn Hoffmans⁴ skille mellom profesjonsmoral og profesjonsetikk der det første er "de normer og verdier som styrer profesjonelles atferd", mens profesjonsetikk er "den filosofiske refleksjonen over slike normer og verdier". Hoffmans avgrensing er 'profesjonsmoral' etter mitt syn presis og god, og jeg har

³ Jeg har valgt å benytte et institusjonelt hovedperspektiv og gjør grundigere rede for dette i kapittel 2.

⁴ "Profesjonsetikkens (grunn)pilarer". Innlegg i debatt om profesjonsetikkens grunnlag, 9.11.05, lastet ned 16.7.08 fra <http://www.hio.no/content/view/full/40839>

derfor brukt den i dette arbeidet. Med utgangspunkt i Hoffmans skille har Harald Grimen grundigere bestemt profesjonsmoral som:

eit sett av normer og verdier som definerer 'the terms of cooperation' mellom yrkesutøvarar som forhold seg til kvarandre gjennom ei kollegial organisasjonsform og som forhold seg til bestemte andre personar som sine klientar eller brukarar. Ein profesjonsmoral regulerer ikkje berre yrkesutøvarar sine handlingar. Han konstituerer òg ei organisasjonsform, nemleg kollegial organisering. Kjerna i ein profesjonsmoral er ei kollegial gruppe sin trong for institusjonalisert indre sjølvjustis. Trongen for indre sjølvjustis kan ha mange grunnar, alt etter kva oppgåver den kollegiale gruppa har (Grimen 2006:3).

Hoffmanns begrepsbestemmelse gjør derimot 'presseetikk' til et helt marginalt fenomen som skiller seg klart fra dagligtalens begrepsbruk. 'Presseetikk' vil derfor i avhandlingen bli brukt som i dagligtalen, som et upresist begrep som både omfatter journalistisk praksis, de formelle presseetiske organene og kodene, ulike normative posisjoner, den presseetiske debatten osv.

Den norske presseetikken er formalisert og institusjonalisert. Den viktigste formaliserte delen av denne sub-institusjonen er klageorganet Pressens Faglige Utvalg (PFU). Alle kan klage til PFU hvis de har vært utsatt for en mediebehandling de oppfatter som urimelig. Norsk Presseforbund⁵ administrerer klageordningen og utpeker utvalget som avgir uttalelser i klagesakene. Til grunn for utvalgets arbeid ligger en yrkesetisk kodeks: Vær Varsom-plakaten (VVP), som er vedtatt av styret i Norsk Presseforbund. VVP gir retningslinjer for profesjonsmoralen. Min antakelse var i utgangspunktet at PFU gjennom sine kjennelser bidrar til å konstruere og begrense profesjonsmoralen. Samtidig var det grunn til å anta at VVP også avspeiler praksis i redaksjonene. To nøkkelspørsmål har derfor vært: Hvilke journalistiske valg behandles og *hvilke behandles ikke* i Pressens Faglige Utvalg? Den faktiske profesjonsmoralen uttrykkes likevel først og fremst i journalistisk praksis. Jeg måtte derfor også gjennomføre en undersøkelse av journalistisk praksis.

Den tredje innledende spørsmålet dreide seg om kunnskapsstatus på dette feltet. Hvor mye empirisk forskning var gjort på etikkens og moralens plass i norsk (og skandinavisk) journalistisk praksis? Hva var kjent om grensene for den journalistiske profesjonsmoralen? I følge stillingsutlysningen fra Høgskulen i Volda var forskningen på feltet "lite utvikla" i

---

⁵ Norsk Presseforbund er en paraplyorganisasjon for organisasjoner innenfor norsk mediebransje. Medlemmer per mars 2008 er Norsk Journalistlag (NJ), Norsk Redaktørforening (NR), Mediebedriftenes Landsforening (MBL), NRK, TVNorge, TV3, TV2, P4, Norsk Lokalradioforbund (NLR), Landslaget for Lokalaviser (LLA), Den Norske Fagpresses Forening (DNFF), Norsk Forbund for Lokal-TV (NFL) og Magasin- og Ukepresseforeningen (MUF), jfr http://presse.no/Norsk_Presseforbund/NPs_medlemmer/.

2003. Bortsett fra Ekström og Nohrstedts viktige arbeid, er det ikke så mye å ta utgangspunkt i. Riktignok hadde flere medieetiske arbeider ytret ønske om en bredere etisk refleksjon i og rundt mediene (eks. Sørbø 1991, Østnor og Lunde 1998, Oltedal 2001)⁶. Mange av studiene på feltet konkluderte med at presseetikken i større grad *burde* handle om 'oppdraget', om prioriteringer, politikk og innhold. Det var imidlertid gjort forholdsvis få empiriske undersøkelser av presseetikken faktiske gyldighetsområde. En tidlig, i hovedsak teoretisk drøfting var gjort av Odd Raaum i *Pressens tøyelige etikk*. Han mente at gyldighetsområdet var avgrenset til "den enkelte artikkel" og "deler av en artikkel" mens både mediasystemet, dagspressen som helhet, avisas linje, avisas stoffmiks og tilmed den enkelte utgaven ligger utenfor området for det presseetiske apparatet (Raaum 1986:103f).

Lars Arve Røssland (1999) hadde i en avhandling analysert den institusjonaliserte presseetikken empirisk i perioden fram til 1972. Professor Anders Johansen brukte sin egen klage på Dagbladet til å analysere PFUs faktiske arbeidsområde. Han konkluderte med at selve klageordningen "betyr en drastisk innsnevring av området for presseetisk refleksjon". (Johansen 1996:4) Østnor og Lunde (1998) hadde gjort empiriske analyser av hvordan sentrale norske medier forstår sin etiske målsetting basert på dokumentstudier. Det fantes også en del eldre og nyere analyser av praksis i Pressens Faglige Utvalg. Solumsmoen (1966) hadde viktige historiske eksempler på PFU-praksis, mens Brurås i sin lærebok i pressetikk (2003, ny utgave 2006) gjør rede for hvordan PFU faktisk vurderer sentrale spørsmål i dag. Fremo (1994) hadde gjort en stikkprøvebasert analyse av identifiseringspraksis. Kvam og Røssland (1998) dokumenterte at PFUs holdning i identifiseringssaker var svært lite konsekvent. Hovedvekten legges i disse studiene på hvordan PFU vurderer spørsmål som er definert som presseetikk.

En del andre arbeider hadde nærmet seg presseetikken grenser fra andre utgangspunkter. Lamark og Morlandstø studerer i *Hederlig menneske – god journalist?* (2002) forholdet mellom personlig moral og journalistisk praksis. Allern (1994, 1997) og Sjøe og Nilsen (1998) drøfter forholdet mellom journalister og henholdsvis pr-byråer og hemmelige tjenester, mens Sundvor (2000) analyserer forbrukerjournalistikk.⁷

---

⁶ I løpet av forskningsperioden har vi i tillegg fått arbeider som Ottosen 2004, Yngvesson 2006, Røssland 2007, Jacobsen m.fl. 2007 som (blant annet) drøfter slike spørsmål.

⁷ Senere har Bodahl-Johansen (2007) og Wright Lund (2005) analysert ulike sider ved forholdet mellom journalister og kildene, som er et sentralt punkt i Vær Varsom-plakaten, mens Andenæs (2005, 2007) har kartlagt tekstreklamens utbredelse i nord-norske aviser. Parallelt med mitt arbeid, har Svein Brurås diskutert PFUs

Samlet sett viste dette at kunnskapsgrunnlaget var for tynt til at denne avhandlingen kunne nøye seg med å forsøke å svare på *hvorfor* profesjonsmoralen er smal og intuitiv. Det var nødvendig å dokumentere om den faktisk *er* smal og intuitiv. Avhandlingen fikk derfor også en empirisk ambisjon. Jeg ønsket å studere hvordan Pressens Faglige Utvalg avgrenser sitt eget virkeområde. Jeg ville kartlegge hvilken rolle moralske (hva er riktig å gjøre?) og etiske (hvorfor er det riktig å gjøre?) vurderinger spiller i journalistisk praksis. Jeg tok sikte på å finne og beskrive den 'etiske refleksen' i den journalistiske hverdagen. Dermed ville jeg implisitt også kartlegge hvilke deler av den journalistiske praksis som *ikke* blir drøftet moralsk eller etisk, eller for å formulere det samme i institusjonelle termer: Hvilke deler av nyhetsinstitusjonen 'dekkes' av den presseetiske del-institusjonen - og hvilke deler 'dekkes' ikke? Jeg ville med andre ord stille spørsmålet om det fins et 'presseetisk tomrom'⁸?

1.1 Etikk og sosiologi

De amerikanske filosofene Tom Beauchamp og James Childress opererer med to hovedtyper tilnærminger til etikk, normativ og ikke-normativ. De deler igjen disse to hovedformene i fire undertyper:

Normative ethics. *General normative ethics* is a form of inquiry that attempts to answer the question 'Which general moral norms for the guidance an evaluation should we accept and why?' Ethical theories attempt to identify and justify these norms (...)

Practical ethics (often called *applied ethics*) is the attempt to implement general norms and theories for particular problems and contexts. (...)

Non-normative ethics (...) *Descriptive ethics* is the factual investigation of moral conduct and beliefs. It uses scientific techniques to study how people reason and act. For example, anthropologists, sociologists, psychologists and historians, determine which moral norms and attitudes are expressed in professional practice; in professional codes, institutional mission statements and rules; and in public policies. (...)

---

praksis i kriminalsaker i lys av "tre moralfilosofiske posisjoner" (Brurås 2008). De siste årene er det også skrevet flere hovedfags- og masteroppgaver som tar opp deler av temaet. Helstad (2004), Sandve Alnæs (2007) og Ytterdal Sørum (2006) har analysert utviklingen av Vær Varsom-plakaten og vist hvordan plakaten og virkningsområdet endres i tråd med både samfunnsforhold generelt og utviklingen av den journalistiske profesjonen spesielt. Røisland (2007) har laget en kvantitativ gjennomgang av kjennelsene i Pressens Faglige Utvalg i perioden 1995-2005, mens Dahlstrøm (2007) har oppdatert Østnor og Lundes studie av etiske husregler i norske redaksjoner.

⁸ De første paper og artikler jeg har skrevet fra dette prosjektet heter da også *Det etiske tomrom*, *The ethical gap* osv. Men i løpet av arbeidet har jeg mer og mer forlatt dette begrepet og konsentrert meg om *grensene* for profesjonsmoralen. De lar seg lettere beskrive empirisk enn et tomrom.

metaethics involves analysis of the language, concepts and methods of reasoning in ethics. For example, it addresses the meanings of ethical terms such as right, obligation, virtue, justification, morality and responsibility. (Beauchamp og Childress 2001:2)

Etter en slik inndeling er dette arbeidet et bidrag til *descriptive ethics*. Prosjektets mål er å bidra til å kartlegge profesjonsmoralen og finne grensene for den presseetiske del-institusjonen. Jeg vil altså bruke vitenskapelige metoder for å kartlegge etiske praksiser. Jeg prøver å beskrive grensene for etisk og moralsk praksis på et samfunnsmessig område. Det betyr at dette prosjektet i hovedsak er sosiologisk og at jeg bruker fagetiske teorier og begreper som et metodisk utgangspunkt for denne kartleggingen. Jeg vil derfor i begrenset grad analysere, drøfte og begrunne disse ulike etiske tilnærmingene i seg selv.⁹

I stedet vil jeg drøfte problemstillingene med utgangspunkt i to ulike sosiologiske tradisjoner. Jeg anvender perspektiver fra den *institusjonelle* tilnærmingen for å beskrive hvordan *en selvstendig nyhetsinstitusjon har vokst fram* med massemediene som teknologisk basis. Og jeg trekker på den maktkritiske profesjonsforskningen for å vise *hvordan yrkesgrupper søker etter profesjonell status og makt i samfunnet*.

Hensikten i denne avhandlingen er på dette grunnlaget dels å gi en teoretisk og historisk drøfting og bestemmelse av journalistisk profesjonsmoral, dels å gi en empirisk beskrivelse av profesjonsmoralen som et eksisterende, fungerende sosialt fenomen innenfor den norske nyhetsinstitusjonen.

Dette reiser i utgangspunktet en rekke problemer av ontologisk og epistemologisk karakter: Hva slags fenomen er profesjonsmoral? Er det mulig og ønskelig - og i tilfelle hvordan - å erkjenne og beskrive profesjonsmoral gjennom forskningsmetoder?

1.2 Ontologisk forståelse av 'profesjonsmoral'

Beauchamp og Childress problematiserer ikke begrepene 'factual investigation' og 'scientific techniques', som de benytter i sin definisjon av 'descriptive ethics'. Men det er påkrevet her. Profesjonsmoral er et sosialt fenomen, og det eksisterer en utbredt erkjennelsesteoretisk uenighet om i hvilken grad den sosiale virkeligheten er noe 'der ute' som kan erkjennes gjennom vitenskapelige metoder. Profesjonsmoralen blir i dette arbeidet definert som del av

---

⁹ Slik for eksempel Svein Brurås gjør i *Kriminaljournalistikkens etikk. PFU-uttalelser belyst fra tre moralfilosofiske posisjoner* (Brurås 2008).

en sosial institusjon, den presseetiske, som er en sub-institusjon av nyhetsinstitusjonen. Men denne institusjonen er en *sosial konstruksjon*, måten samfunnet forstår og organiserer presseetikken på. Samtidig er den presseetiske institusjonen og profesjonsmoralen, ved å bli sosialt konstruert, blitt til en sosial foreteelse som en med ulike forskningsmetoder kan undersøke (jfr. for eksempel Berger og Luckmann 1966).

Kritisk realisme er en vitenskapsteoretisk retning som har Roy Bhaskar som sin fremste teoretiker¹⁰. Retningen baserer seg på denne dualismen mellom konstruksjon og objektiv virkelighet¹¹. Den hevder videre at det finnes en virkelighet uavhengig av vår erkjennelse, men sier samtidig at vår erkjennelse aldri kan 'avspeile' denne virkeligheten, blant annet fordi erkjennelsen er fundamentalt avhengig av språklige kategorier. Danermark m.fl. representerer denne retningen. De hevder:

Critical realism bears this criticism in mind at the same time as it tries to maintain the positive claims to a useful and liberating knowledge, which was the basic motivation for the Enlightenment project and for modern science. Realism maintains that reality *exists* independently of our knowledge of it. And even if this knowledge is always fallible, yet all knowledge is not equally fallible. It is true that the facts are theory-dependent, but this is not to say that they are theory-determined (Danermark m.fl. 2002:17).

På basis av dette standpunktet utvikler forfatterne et omfattende system av begreper, som jeg ikke vil gå i detaljer om her. Men nøkkelbegrepene for mitt formål er 'erfaringer', 'hendelser' og 'mekanismer'. 'Erfaringer' er det vi erkjenner, 'hendelser' er det som faktisk skjer i virkeligheten, mens 'mekanismer' er de underliggende strukturer/årsaker som får hendelsene til å skje.

Jeg oppfatter profesjonsmoralen som en sosialt eksisterende, underliggende 'mekanisme' som utløser hendinger. Jeg oppfatter altså *ikke* profesjonsmoralen som en samling skriftlig formulerte regler eller en etisk kode. I mer tradisjonelle sosiologiske termer kan man

---

¹⁰ Bhaskars første hovedverk er *A realist Theory of Science* fra 1975. Selve begrepet 'critical realism' ble tatt i bruk noe senere. Senere hovedverk er *Reclaiming reality* (1989) og *Dialectic - the pulse of Freedom* fra 1993. Blant Bhaskars viktige posisjoner er at det både er likheter og ulikheter mellom samfunnsforskning og teknisk-naturvitenskapelig forskning. De sentrale ulikhetene består i at sosiale strukturer ikke eksisterer uavhengig av de aktiviteter strukturene styrer, at sosiale strukturer ikke eksisterer uavhengig av aktørenes oppfatning av sine handlinger og at sosiale strukturer bare har relativ bestandighet (Bhaskar 1989:79).

¹¹ Noen hevder derfor at critical realism forsøker å 'redde' marxismens og positivismens posisjoner fra konstruktivistiske og postmoderne retninger, mens andre hevder at Bhaskar og Marx inntar to prinsipielt ulike posisjoner, for eksempel ved at marxismen mener at "objective world exists" mens critical realism hevder at "objective world exists through human practice" (Roberts 1999).

sammenlikne denne underliggende mekanismen med et fungerende, internalisert normsystem eller altså de fungerende 'normer og verdier som styrer journalisters praksis'.

Profesjonsmoralen henger selvsagt sammen med at presseetikken er etablert som formelle måter å gjøre ting på: Vær Varsom-plakaten er et formalisert normsett. Pressens Faglige Utvalg har skriftlige saksbehandlingsregler og en formell organisasjon. Det er imidlertid ingen nødvendig sammenheng mellom en formalisert presseetikk og en fungerende profesjonsmoral. Man kan tenke seg formaliserte presseetiske strukturer som har liten eller ingen betydning i den sosiale praksis. Petersson og Bertrand skriver for eksempel i sin bok om *Medieetik i Europa* at "ibland är de etiska reglerna, även om de inte borde vara det, bara en uppsättning förbud som ledningen satt upp för att slippa juridiska problem (...). Eller så ser man det som en elegant och vag principdeklaration som främst ska användas som ett PR-verktyg" (Petersson og Bertrand 2007:15). I slike tilfeller er det diskutabelt om profesjonsmoralen har noe særlig med det etiske regelverket å gjøre. Samtidig er det som Raaum påpeker, slik at de formelle systemene også kan studeres som en "refleks av (eller et symptom på) landets rådende journalistiske kultur" (Raaum 2006:282).

Journalistisk profesjonsmoral er en *sosial mekanisme* som styrer deler av den sosiale praksisen i en yrkesgruppe. Jeg antar at denne moralen ikke er noe som tilfeldig og individuelt dukker opp hos den enkelte journalist, men at den er en fast, stabil, gjenkjennelig del av den sosiale praksis som kalles journalistikk. Det eksisterer en profesjonsmoral uavhengig av de til enhver tid aktive journalister, men den blir rekonstruert og omtolket av dem. Denne moralen må dermed være et sosialt fenomen, som ikke lar seg avdekke bare gjennom empirisk observasjon av handlinger og 'hendelser', men gjennom *abstraksjon* fra hendelsene. Kritisk realisme oppfatter abstraksjon som samfunnsvitenskapens svar på eksperimentet fordi det bare er i abstraksjonen at enkeltelementer i et objekt kan isoleres.

1.3 Epistemologisk forståelse av 'profesjonsmoral'

Jeg baserer meg her på at forskningsobjektet profesjonsmoral fins 'i virkeligheten' uavhengig av den enkelte journalist og redaktør. Det er altså ikke noe som ensidig konstrueres av individene. Men samtidig er dette objektet ikke observerbart i seg selv, men bare gjennom ulike former for menneskelige representasjoner og kilder. Profesjonsmoralen eksisterer i den 'virkelige verden' i form av både skriftlige kilder og ikke-skriftlige forståelser. De skriftlige kildene må analyseres med ulike former for tekstanalyse som kan lede fram til forståelse av

forfatterens forståelser, mens de ikke-skriftlige forståelsene må undersøkes ved hjelp av metoder der aktørene får anledning til å gjøre rede for sin forståelse av fenomenet. Endelig kan profesjonsmoral kartlegges ved hjelp av observasjoner av handlinger.

Det er imidlertid et kjernepunkt både i kritisk realisme (og hos representanter for andre retninger, som for eksempel hos Bourdieu og Giddens) at vitenskap ikke ensidig kan bygge på aktørenes egen forståelse fordi de i stor grad er preget de usagte, grunnleggende forståelsene av hvordan 'virkeligheten' er¹². Danermark skriver at "verkligheten kännetecknas av att där finns en ontologisk klyfta mellan det vi erfar och begriper, det som faktiskt händer och – mest avgörande, den djupdimension där de mekanismer finns som producerar händelserna" (Danermark m.fl. 1997:55). Giddens mener forskeren først må sette seg fore å kartlegge undersøkelsesobjektens hverdagserfaringer slik som objektene selv forstår og oppfatter dem og samtidig *tolke* disse erfaringene om til vitenskapelige fakta som passer inn i den aktuelle vitenskapens forståelse av fenomenet.

The sociologist has as a field of study phenomena which are already constituted as meaningful. The condition of 'entry' to this field is getting to know what actors already know, and have to know, to 'go on' in the daily activities of social life. (...)

The appropriateness of the term derives from the double process of translation or interpretation which is involved. Sociological descriptions have the task of mediating the frames of meaning within which actors orient their conduct. But such descriptions are interpretative categories which also demand an effort of translation in and out of the frames of meaning involved in sociological theories (Giddens 1986:284).

Samtidig henger disse to forståelsene sammen:

The intersection of two frames of meaning as a logically necessary part of social science, the meaningful social world as constituted by lay actors and the metalanguages invented by social scientists; there is a constant 'slippage' from one to the other involved in the practice of the social sciences (Giddens 1986:374).

En metodologisk parallell til Giddens ontologiske forståelse er Charles Ragins begrep 'retroduction'. Han hevder at et viktig trekk i samfunnsforskningens praksis er å bringe sammen forskerens utgangspunkt (som han kaller 'framing') med de bilder han eller hun får

---

¹² Dette er drøftet i journalist-sammenheng av Hovden. Han hevder at "it should.... be obvious that one of the greatest mistakes we can make as social scientists is to uncritically transform the professions' own categories into scientific categories" (2008:30f) og viser blant annet hvordan Bourdieu bygger på Gaston Bachelards epistemologi, der et viktig premiss er at vi må "take facts (altså aktørenes forståelse av virkeligheten) as ideas and place them within a system of thoughts" (siteret i Hovden 2008:30). Vi kan altså ikke ta journalisters selvforståelse for gitt.

gjennom studiet av sine informanter og andre data (som kan kaller 'images') "because there is typically a dialogue between theory and evidence in social research" (Ragin 1994:47)¹³.

Kunnskap om sosiale forhold er ofte bare mulig å skaffe seg gjennom individenes tolkninger og forståelser av sin egen livsverden. Dette skaper erkjennelsesmessige problemer. Forskningens beskrivelse av profesjonsmoralen som en samfunnsmessig mekanisme og en del av en samfunnsmessig sub-institusjon vil derfor måtte bygge både på journalistikkens kontekstavhengige selvfortolkning og forskerens kontekstavhengige empiriske analyse basert på hans eller hennes forskningstradisjons forståelse og empiriske metoder.

Jeg vil gi et eksempel: Den maktkritiske retningen i profesjonsforskningen hevder, som jeg vil vise i kapittel 3, at profesjonsetikk brukes strategisk som middel i posisjonering i samfunnsmessige strider om innflytelse og materielle goder. Flere forskere har hevdet at den norske presseetikken har et tydelig strategisk element. Den mest kjente norske formuleringen kommer fra Odd Raaum som kaller presseetikken en 'termostatetikk' som har til hensikt å unngå statlige inngrep (Raaum 2003:41).

Men dette er langt fra den norske journalistikkprofesjonens egen oppfatning av presseetikken, slik den f.eks. er blitt formulert av den første generalsekretæren i Norsk Presseforbund, Hans Andreas Ihlebæk. Han skriver at "de etiske normene og den selvjustis som pressen driver er i første rekke ment å beskytte enkeltpersoner mot overgrep og skadelig publisitet" (Ihlebæk 1977:7). Eller som Brurås skriver innledningsvis i sin lærebok: "Pressen har erkjent at den har makt til å påføre enkeltmennesker skade og lidelse gjennom offentlig eksponering og har derfor utviklet varsomhetsregler" (Brurås 2006:8).

Dette reiser spørsmålet om hvordan informanternes opplysninger skal oppfattes. Hva slags status har informanternes utsagn i samfunnsforskningen? Hvis man spør journalister om deres profesjonsmoral først og fremst har strategisk hensikt, det vil si å unngå statlige inngrep i pressefriheten og/eller styrke deres posisjon på arbeidsmarkedet, vil de etter alt å dømme i all hovedsak svare nei. Men det betyr ikke nødvendigvis at Raaum eller den maktkritiske profesjonsforskningen 'tar feil'.

---

¹³ Dette drøftes videre i kapittel 7.

1.4 Noen vitenskapsetiske problemer i studiet av 'profesjonsmoral'

Dette kan reise et vitenskapsetisk spørsmål. I *Deltakar og tilskodar* tar Hans Skjervheim (1996:71f) følgende utgangspunkt: I en samtale sier den andre "levekostnaden kjem til å gå endå meir opp". Da kan jeg enten delta, la meg engasjere i hans problem eller jeg kan "konstatere som faktum at han refererer til dette sakstilhøvet". Ego-alter relasjonen er delt i to deler: "først der ego og alter er saman om noko tridje, vi har eit sams problem, ego og alter er medsubjekt i høve til det sams sakstilhøvet. I det andre tilfellet er alter og det alter gjer, eit faktum i ego si verd. Ein deler ikkje same sakstilhøvet lenger. Ein lever i kvar si verd, der alter er eit faktum for ego i ego si verd".

Og ettersom psykologi og sosiologi er vitenskaper om fakta, "vart menneskelege meiningar der handsama som fakta", sier Skjervheim og konkluderer med at "denne objektiviseringa av mennesket som psykologane og sosiologane føretek, er ytterst problematisk" (op.cit.:75). Han utdyper:

Psykologismen, sosiologismen etc. ligg i våre dager i lufta. Det er vanskelig ikkje å falla inn i den. I vitskapen viser det seg på den måten at det ikkje lenger er respektabelt å vurdere, å *delta* i menneska sine vurderingar, men derimot å handsame vurderingar som fakta. Innan mange krinser vert det hevda at det ikkje finst noen kunnskap i etikk, men derimot om etikken som faktum, ikkje i rett, men om retten som eit faktum i samfunnet, ikkje i estetikk, men om estetiske vurderingar som fakta, og heller ikkje i metafysikk, men nok om metafysikken som eit historisk faktum.

Dette er eit radikalt brot med den platoniske tradisjonen i europeisk åndsliv. Sokrates, Platon sitt talerøyr, objektiverte ikkje sine medmenneske, han handsama ikkje dei sa som fakta. Det vil seia, han *kunne* nok den kunsten òg (...) Det han i hovudsaka dreiv med var å diskutera med andre; han let seg engasjere i deira problem. I sentrum for hans interesse låg dei etiske problema, spørsmålet om det gode og vakre og sanne si natur (op.cit.:78).

Skjervheim kritiserer at positivistene setter "vitenskapane om dei menneskelige fakta i staden for filosofi, etikk, estetikk etc." (op.cit.:79). Comte ville ha "ein positiv vitskap om samfunnet som kunne tena som middel til å skapa sosial orden" (op.cit.). Men dette er i siste instans inhumant, fordi den som behandler den andre som et faktum, *objektiverer* den andre.

Skjervheim hevder at denne formen for objektivisering av medmennesker betyr at man ikke tar den andre alvorlig. Han hevder videre at ved å objektivere den andre "går ein til åtak på den andre sin fridom" (op.cit.:75). Objektiveringen fører videre i følge Skjervheim til at etikk blir til fakta om etikk, at rett blir til kunnskap om rett og at det innføres et skille mellom er og bør, et skille som i følge Skjervheim er inhumant og svekker troen på fornuften. For Skjervheim synes derfor vitenskapen først og fremst å være *normativ*. Samfunnsvitenskapens

hovedoppgave er å drøfte det menneskelige, drøfte etikken, drøfte estetikken. Vitenskapens oppgave er å gå i dialog.

To norske sosiologer, Roar Hagen (2002) og Lars Bugge (2004) har kritisert Skjervheims ståsted. De to tar et felles utgangspunkt, nemlig at Skjervheim 'egentlig' er en positivist, der meningsselementene blir gjort til forskningsmaterialet i stedet for de tradisjonelle positivistenes handlingselementer. Begge kritiserer Skjervheim for gjennom dette å forfekte en avspeilingsteori. Men deretter skiller kritikerne seg. Roar Hagen mener, med utgangspunkt i Niklas Luhmanns systemteori, at avspeiling er prinsipielt umulig og anbefaler derfor en vitenskapsteoretisk posisjon basert på at *vitenskap er konstruksjon*, mens Lars Bugges utgangspunkt er – i kontrast til Hagens – at det *finnes* en objektiv verden som i prinsippet er uavhengig av og som skiller seg fra den virkeligheten som erkjennes.

Bugge, som i stor grad synes å bygge på Bhaskars kritiske realisme, bruker blant annet eksemplet med kvinners 'frie valg' av deltid og lavlønnsyrker. Han hevder at det finnes ikke-erkjente samfunnsmekanismer som samfunnsvitenskapen kan bidra til å kartlegge og at Skjervheims utgangspunkt, at samfunnet bare kan forstås gjennom menneskets forståelse, vil stenge for slik innsikt.

Bugge mener samfunnsvitenskapens oppgave er å gå bakenfor den umiddelbare forståelsen:

Men vi lever alle under en mengde sosiale, økonomiske og kulturelle forutsetninger som vi ikke er klar over. Dette har imidlertid ingenting å gjøre med individuell psykologi eller intelligens og alt å gjøre med at vi lever i et samfunn som fungerer på en måte som gjør sine egne vilkår ugjennomsiktige. Det virkelig ideologiske bidraget i samfunnsvitenskapene i dag er å fastholde at samfunnet er en meningssammenheng, å sverge til en fiktiv menneskeliggjøring av det tingliggjorte (Bugge 2004:60).

Hagens påstand er at det ikke er noe 'bakenfor'. Både positivistene og anti-positivistene mener forskningen 'avspeiler' samfunnet, enten som mening (positivismekritikerne) eller som handling (positivistene). Men en slik avspeiling er ikke mulig, mener han. Alternativet er altså å se på vitenskap som *konstruksjon*. Hagen mener at vitenskapen, som et delsystem, konstruerer *både* teori og empiri for å kunne opprettholde sin funksjon i samfunnet som leverandør av *anvendelig forskning*. Han konkluderer med at vitenskapen er et eget funksjonssystem som består av kommunikasjon og som samhandler med andre funksjonssystemer. Denne konklusjonen kan rammes av den allmenne kritikken mot

Luhmanns teorier, men min hovedinnvending er i denne sammenheng en annen. Fellestrekket for Bugges og Hagens analyser er at de synes å overse et helt avgjørende poeng hos Skjervheim, nemlig at han i likhet med Apel og Habermas hevder ”at det ikkje er tillate å handsome personar berre som middel. Men at dei er mål i seg sjølve” (Hellesnes 1997:278)¹⁴. Skjervheims hovedpoeng er altså i og for seg ikke om Den andres utsagn om et saksforhold er i tråd med saksforholdet, men at vi ikke har rett til å objektivere den andres utsagn, betrakte – bokstavelig talt – den andres utsagn som fakta som vi så uavhengig av den andre – analyserer. Vår oppgave – som mennesker og som forskere - er å gå i dialog med den andre og diskutere saksforholdet med ham.

Jeg oppfatter dette som et vitenskapsetisk spørsmål, nemlig om hva (samfunns)vitenskapene skal drive med. Skal samfunnsviteren samle inn fakta eller skal han eller hun delta i samfunnsdebatten? Jeg synes Skjervheims svar er nokså entydig. Samfunnsforskningen skal først og fremst være en *kritisk* disiplin i den forstand at forskernes oppgave først og fremst er å ”delta i menneskenes vurderinger”, dvs. diskutere filosofi, etikk og rett. Eller som Platon gjorde: I sentrum for hans interesse lå de etiske problemene, spørsmålet om det gode og vakre og sanne sin natur.

En nyere representant for dette synet er Bent Flyvbjerg (for eksempel 1991:73ff) som med utgangspunkt i Aristoteles’ tredeling av erkjennelsen mellom episteme, techne og phronesis¹⁵, forsøker å ’redde’ samfunnsvitenskapen som vitenskap. Episteme er invariabel og kontekstuahengig, techne er pragmatisk, variabel og kontekstavhengig, men orientert mot produksjon og basert på praktisk mål-middelrasjonalitet. Phronesis er analysen av verdier og interesser med henblikk på praxis. Den er pragmatisk, variabel og kontekstavhengig og orientert mot sosial handling. Phronesis forutsetter vekselvirkning mellom det generelle og det konkrete og krever overveieelse, skjønn og valg - og erfaring.

Flyvbjergs poeng er at samfunnsvitenskapens forsøk på å holde seg til episteme som grunnlag for erkjennelse ikke er holdbar. Samfunnsfagenes grunnlag må være phronesis, knyttet til klokskap, og analyse av verdier og interesser med henblikk på praksis, orientert mot handling. Phronesis dreier seg med andre ord om analyse av verdier – ’gode eller dårlige’ - som

---

¹⁴ Hellesnes vil nok hevde at det avgjørende ordet her er ’berre’, dvs. at Skjervheim åpner for empirisk forskning på meninger, så lenge de ikke *berre* blir mål. Jeg synes Skjervheims argumentasjon er mer prinsipiell.

¹⁵ Omtalt i Aristoteles’ ’*Den Nikosmatiske etikk*’, norsk utgave 2000

utgangspunkt for handling. Den fokuserer på det som er variabelt, det som ikke kan fanges i universelle regler. Flyvbjerg vektlegger at samfunnsvitenskapens styrke er dens phronesis, dens evne til å bidra til verdimeisig rasjonell handling, til å svare på spørsmål om samfunnsmessig verdirasjonellitet. Utgangspunktet for phronesisk forskning kan kort oppsummeres i følgende fire verdirasjonelle spørsmål, sier han:

Hvor er vi på vei?
Hvem vinner, hvem taper ved det?
Er det ønskelig?
Hva bør gjøres?

Men det grunnleggende problemet her er det første spørsmålet. Hvordan finner vi ut hvor vi er på vei¹⁶. Dette grunnleggende erkjennelsesspørsmålet løser vi *ikke* ved å henvise samfunnsvitenskapen til den normative sfæren, slik Flyvbjerg synes å gjøre. Det blir en tvilsom snarvei, fordi den impliserer at kunnskapen om hvor vi er på vei er etablert på et sikkert grunnlag. Den går ganske enkelt *utenom* det spørsmålet den søker å besvare, nemlig hvordan menneskeheten kan forske på seg selv, hvordan vi kan finne sikker kunnskap om kontekstavhengige prosesser. På samme måte som Skjervheim løser Flyvbjerg problemet med erkjennelsen med å hoppe over det og gå direkte på det normative.

Jeg vil holde fast på at erkjennelse er mulig i samfunnsvitenskapen, og jeg vil holde fast ved at samfunnsvitenskapens fremste oppgave er å finne kunnskap om samfunnet som går ut over individenes umiddelbare erkjennelse. Det betyr blant annet å behandle personer og deres meninger i en viss forstand som fakta.

1.5 Allmenmoral og samfunnsoppdrag

Min antakelse er som nevnt at den institusjonaliserte profesjonsmoralen er relativt smal. Sannsynligvis er det derfor nødvendig, både for rent praktisk å kunne gjennomføre en slik

---

¹⁶ I debattartikkelen *Den nye medieideologien* illustrerer Hans Skjervheim selv problemet. Han skriver at "når ein har vore vitne til den triste utviklinga i norske media i løpet av dei siste åra, ei utvikling i retning av dill og demagogi, har eg ofte tenkt det dette må hanga saman med doktriner som gjer seg gjeldande i norsk journalistutdanning" (Skjervheim 1985:85) Påstanden om medieutdanninga drøftes så vidare. Men *premisset* for drøftinga er at vi har hatt "ei trist utvikling" i norske media de siste åra (altså fram til 1985 da artikkelen ble publisert). Denne "triste utviklinga" består av en utvikling i retning av "dill og demagogi". Dette er en påstand om noe Skjervheim framstiller som *fakta*. Men disse fakta er på ingen måte begrunnet. Det legges ikke fram noen dokumentasjon på at situasjonen faktisk har utviklet seg slik. Dermed føres resten av diskusjonen på et ikke-etablert grunnlag.

undersøkelse og for å kunne framstille resultatene på en forståelig måte, å gjøre rede for hva slags etiske og moralske vurderinger jeg i utgangspunktet finner det rimelig å lete etter.

Dette metodiske grepet har naturligvis en normativ side. Et forskningsprosjekt som dette gir liten mening hvis man for eksempel gir sin tilslutning til et program om at journalistikk ikke bør ha noen former for etiske forpliktelser. Men dette er jo et nokså uvanlig standpunkt. Det fins tvert om en omfattende normativ litteratur om pressetikk, og disse tilnærmingene kan grovt sett deles i to hovedkategorier:

- en som legger vekt på journalistisk profesjonsmoral som en form for forlenging av allmennmoralen, altså normative prosjekter som oversetter former for allmennmoral til retningslinjer for journalistisk yrkespraksis. Dette er en tilnærming som naturlig vil fokusere på den individuelle journalistens handlinger.
- en som legger vekt på journalistisk profesjonsmoral som en del av journalistikkens eller medienes samfunnsoppdrag. Dette er en tilnærming som i større grad vil legge vekt på nyhetsinstitusjonens etiske ansvar.

Det fins naturligvis flere forfattere som på ulikt vis slår sammen disse perspektivene, for eksempel Andrew Belsey som sier at "all the virtues associated with ethical journalism – accuracy, honesty, truth, objectivity, fairness, balance, respect for autonomy of ordinary people are part of, and required by, journalism as located within the democratic process" (Belsey 1998:10). Men dette hindrer ikke at det er analytisk mulig å skille disse nivåene fra hverandre, blant annet er det vanskelig å finne noe grunnlag i allmennmoralen for krav om vesentlighet i journalistikken.

Jeg vil derfor, som et grunnlag for å vurdere profesjonsmoralens grenser, ta utgangspunkt i noen av de moralske kravene som kan rettes til journalistisk praksis fra henholdsvis et allmennmoralisk utgangspunkt og fra et utgangspunkt i ideen om at journalistikken har et samfunnsoppdrag.

1.6 Forskningsspørsmålene

På bakgrunn av de valg som er gjort og som jeg har redegjort for i de foregående avnitt, tar jeg sikte på å drøfte følgende fire konkrete forskningsspørsmål:

- *I hvilken grad og på hvilken måte drøfter Pressens Faglige Utvalg journalistiske valg og bortvalg av temaer i lys av de etiske krav som stilles i allmennmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget?*
- *I hvilken grad og på hvilken måte drøfter Pressens Faglige Utvalg journalistiske valg av tolkningsrammer i lys av de etiske krav som stilles i allmennmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget?*
- *I hvilken grad og på hvilken måte spiller moralske og etiske vurderinger som har sitt utgangspunkt i allmennmoralen og journalistikkens samfunnsoppdrag en rolle når journalister velger tema?*
- *I hvilken grad og på hvilken måte spiller moralske og etiske vurderinger som har sitt utgangspunkt i allmennmoralen og journalistikkens samfunnsoppdrag en rolle når journalister velger tolkningsrammer?*

For å svare på disse spørsmålene har jeg samlet inn et variert datamateriale. Først har jeg analysert 505 kjennelser i Pressens Faglige Utvalg i perioden 2004-2007. Jeg har dernest utført 30 kvalitative intervjuer med redaksjonelle medarbeidere i norske medier. Endelig har jeg gjennomført noen kvalitative tekstanalyser av innklagede nyhetstekster og tekstene i en klagebehandling og deltatt i en omfattende surveyundersøkelse til norske redaktører og journalister.

1.7 Avhandlingens struktur

Avhandlingen har etter dette innledningskapitlet følgende struktur:

I kapittel 2 skisseres et teoretisk fundament, basert på nyhetssosiologi, særlig den institusjonelle retningen som legger vesentlig vekt på samfunnets mellom-nivåer og hevder at institusjoner kjennetegnes av en felles struktur av normer, regler og prosedyrer som bidrar til å styre handlinger. Kartleggingen av denne institusjonelle strukturen er en sentral forskningsoppgave, og jeg plasserer profesjonsmoralen som en viktig del av nyhetsinstitusjonens normer, regler og prosedyrer eller dens høvelighetslogikk. Basert på Hallin og Mancinis tre mediemodeller (2004) skisseres kort framveksten av den norske nyhetsinstitusjonen og den norske presseetiske sub-institusjonen.

I kapittel 3 presenterer jeg avhandlingens andre teoretiske hovedtilnærming, profesjonssosiologien. Den har også flere retninger. Jeg baserer meg på den maktkritiske

varianten som med utgangspunkt i Max Webers (1971) arbeider ser profesjonalisering som en yrkesgruppes maktstrategi. En sentral del av norske journalisters profesjonalisering er etablering av den normative grunntanken at bare den som har fritt valg av kilder og tema er journalist. Dette kan omtolkes til et profesjonsmoralisk krav om at journalister bare skal adlyde andre journalister. Jeg presenterer også et perspektiv der framveksten av journalistprofesjonen knyttes til etableringen av nyhetsjournalistikk som en særegen tekstform.

I kapittel 4 drøfter jeg ulike teorier om journalistisk seleksjon. Utvalg og/eller konstruksjon av nyhetssaker er det sentrale element i journalistisk yrkespraksis. Jeg hevder at seleksjonen bygger på en kombinasjon av økonomiske, politiske og profesjonsinterne faktorer som til sammen utgjør det yrkesgruppa selv kaller en 'journalistisk vurdering'. I framstillingen av sakene gjør journalister bruk av ulike teknikker som skaper tolkningsrammer, og med utgangspunkt i Goffmans begrep om 'framing' (1974) skisserer jeg hvordan medieforskningen anvender dette perspektivet på nyhetsformidling.

I kapittel 5 henter jeg fram ytterligere to begreper for å beskrive journalistisk profesjonspraksis, nemlig 'tacit knowledge' og 'moral som intuisjon'. Med utgangspunkt i nyinstitusjonalismens begrepsfesting av handling basert på en 'høvelighetslogikk' (March og Olsen 1989), drøfter jeg hvordan denne logikken for journalisters del i betydelig utstrekning er forstått som 'taus kunnskap'. Med hjelp av psykologen Jonathan Haidts 'social intuitionist model' (2001) stiller jeg spørsmålet om journalistisk profesjonsmoral mer er bygd på en institusjonell intuisjon enn på refleksjon.

I kapittel 6 drøftes de to ulike etiske begrunnelsessystemene for journalistisk seleksjon som jeg har skissert over, det ene med basis i allmenmoralen, den andre med basis i den norske nyhetsinstitusjonens delvis selvpålagte ide om et 'samfunnsoppdrag'.

I kapittel 7 gjøres rede for de metodiske vurderinger som ligger til grunn for analysens to hoveddatasett, en innholdsanalyse av PFUs kjennelser fra 2004 til 2007 og 30 kvalitative intervjuer med aktive norske journalister. Drøftingen gjøres på basis av en diskusjon om forholdet mellom valg av vitenskapsteoretisk ståsted og valg av forskningsmetode.

I de følgende kapitlene gjør jeg så rede for de empiriske funnene i prosjektet. I kapittel 8 til 12 omtaler jeg hovedfunnene i innholdsanalysen av PFUs kjennelser. I kapittel 8 ser jeg blant annet på hvilke punkter i Vær Varsom-plakaten som benyttes som grunnlag for fellinginger og på sammenhengen mellom redaksjonstype og fellingsprosent, altså i hvor stor grad redaksjonen blir felt når den klages inn for PFU. I kapittel 9 drøfter jeg om og hvordan Pressens Faglige Utvalg vurderer redaksjonenes valg og bortvalg av temaer i lys av de krav som stilles i allmennmoralen og i samfunnsoppdraget.

I kapittel 10, 11 og 12 drøfter jeg hvordan Pressens Faglige Utvalg forholder seg til redaksjoners valg av tolkingsrammer, med særlig vekt på kildevalg, valg og bortvalg av faktaelementer og valg av 'ledemotiv'. Spørsmålet er i hvilken grad PFU drøfter de moralske og etiske sidene ved det sentrale journalistiske valget som handler om å sette aktørene inn i tolkingsrammer.

I kapittel 13 presenteres den norske presseetiske sub-institusjonens 'sjangerkjede', altså summen av tekstene som ligger til grunn for kjennelsene i Pressens Faglige Utvalg. Her drøfter jeg særlig hvordan pressen og PFU behandler den opprinnelige journalistiske tekstens tolkningsrammer.

I kapittel 14 presenterer jeg så de første resultatene av analysen av de kvalitative intervjuene. Hovedspørsmålet er om profesjonsmoralen bygger på refleksjon eller intuisjon. Analysen suppleres med data fra en kvantitativ survey-undersøkelse av norske journalister og redaktører.

I kapittel 15 analyseres de kvalitative intervjuene videre. Her benytter jeg bl.a. et begrep om journalisters oppfatning av kildenes 'sårbarhet' som har vist seg fruktbart i analysen av PFUs kjennelser og analyserer hvilken betydning de omtalte sårbarhet har for journalisters praksis.

I kapittel 16 drøfter jeg endelig praksis knyttet til valg av tolkningsrammer og spør om journalister intuitivt oppfatter valg av tolkingsrammer som et etisk eller moralsk spørsmål eller om valg av tolkningsramme oppfattes som et faglig spørsmål uten vesentlig etisk relevans.

I det avsluttende 17. kapitlet forsøker jeg å trekke sammen trådene og gi noen forslag til forklaring på funnene i de foregående kapitlene. Forklaringene er basert i de teoretiske perspektivene jeg har trukket opp i de første kapitlene, det vil si med særlig vekt på institusjonelle tilnærminger og profesjonsteori.

Kapittel 2

Journalistikk som institusjon

Mitt tema er hvilken plass og hva slags betydning moralske og etiske vurderinger har i journalistiske valg. Perspektivet er sosiologisk. Det betyr at den grunnleggende forståelsen som ligger til grunn for denne avhandlingen er at de valgene som gjøres ikke er tilfeldige eller rent individuelle, men stabile og samfunnsmessige, påvirket av institusjonelle forhold utenfor og innenfor journalistikken. For å gi en meningsfylt beskrivelse av moralens og etikkens plass i journalistiske valg er det derfor nødvendig å beskrive de samfunnsmessige og institusjonelle rammene for disse valgene. Det vil jeg gjøre i dette kapitlet.

2.1 Nyhetssosiologien: Journalistikk som institusjon, felt eller system

I den daglige nyhetspraksis er de journalistiske valgsituasjonene innrammet i journalistiske rutiner. Journalistisk praksis er institusjonalisert. Det gjør det daglige journalistiske arbeidet *mulig*, men det betyr også at mange av valgene som blir gjort, er preget av disse rutinene. Dette er tema for nyhetssosiologien,¹⁷ en retning som er beskrevet av Brian McNair på denne måten:

The journalistic text is viewed as the product of a wide variety of cultural, technological, political and economic forces, specific to a particular time. Understanding the content, meaning, role and impact of journalism therefore requires description and analysis of the broader social context within which it is produced and of the *factors* of production which determine that context. (McNair 1998:3)

McNair skiller mellom de ytre faktorer som de kulturelle, økonomiske, teknologiske og politiske rammene og kravene til journalistikken og de indre faktorer.

The journalist is a professional communicator whose work is structured and shaped by a variety of practices, conventions and ethical norms as well as by the constraints and limitations imposed by the fact that journalism is a complex production process requiring sophisticated organisation. (McNair 1998:62)

De fleste sosiologer (og andre) som arbeider med medier og journalistikk vil uten videre akseptere slike formuleringer. Men de er – nettopp derfor – ganske åpne og krever en

---

¹⁷ Forstavelen 'nyhet-' i begrepene 'nyhetssosiologi' og 'nyhetsinstitusjonen' har en videre betydning enn sjangerbegrepet 'nyhet'. 'Nyhetssosiologien' omfatter også andre journalistiske sjangre (som kommentar- og featurejournalistikk) og i 'nyhetsinstitusjonens' output inngår ikke bare 'nyheter' i snever sjanger-forstand. Jeg bruker derfor i dette arbeidet begrepene 'nyhet' og 'nyhetsjournalistikk' som sjangeroverskridende, på samme måte som for eksempel Timothy Cook i boka *Governing with the news* ikke bare omtaler 'hard news'.

betydelig presisering for å kunne anvendes som rettesnor for empirisk forskning og som ramme for tolkning av empiriske funn. Jeg vil derfor kort presentere tre ulike teoretiske perspektiver som kan sies å være dominerende i dagens nyhetssosiologi.

- Et institusjonelt perspektiv som har vært brukt av mange forfattere innenfor området. Ekecrantz og Olssons *Det redigerade samhället* (1994) og Ekström og Nohrstedts *Journalistikens etiska problem* (1996) er viktige svenske eksempler. Den siste boka analyserer også selve pressetikken i et institusjonelt perspektiv. I Norge har både Martin Eide¹⁸ og Knut Helland¹⁹ trukket inn institusjonsbegrepet i sine analyser. Nyere forskning har vært mer direkte inspirert av den statsvitenskapelige ny-institusjonelle skolen med sentrale bidragsytere som March og Olsen (særlig 1989) og Powell og DiMaggio (1991). To bøker fra slutten av 90-tallet (Timothy Cooks *Governing with the News* (1998) og Bartholomew Sparrows *Uncertain Guardians* (1999)) bygde på denne skolen og har igjen vært anvendt av skandinaviske nyhetsforskere som Sigurd Allern (særlig 2001) og Mark Ørsten (2004, 2005).
- En feltteoretisk tradisjon, sterkt inspirert av Pierre Bourdieu, særlig av hans analyser av det kulturelle feltet og med medieteoritiske bidrag fra Bourdieu selv (Bourdieu 1998 og 2005) og senere fra blant andre Benson (2006) og Benson og Neveu (2005). I nordisk sammenheng er denne tilnærmingen blant annet anvendt av Tore Slaatta i hans bidrag til den norske Makt- og demokratiutredningen (2003) og av Jan Fredrik Hovden (2008) og Ida Schultz (2006) i empiriske studier av henholdsvis det norske journalistiske feltet og redaksjonelt tv-arbeid i Danmark.
- En siste tradisjon er systemteori, med Niklas Luhmann som hovedinspirator, særlig hans *Die Realität der Massenmedien* (1995). Luhmanns funksjonelle analyser av medier som et av samfunnets mange utdifferensierte og selvstendige systemer er i Norge først og fremst fulgt av opp av Terje Rasmussen (2003 og 2004). Media sees

---

¹⁸ Eides avhandling om VG trekker i hovedsak på et Giddens-inspirert struktureringsperspektiv, men han påpeker at analysestrategien er en ”institusjonsanalyse informert av et struktureringsperspektiv” (Eide 1998:350).

¹⁹ I sin avhandling om nyhetsproduksjon i NRK og TV3 avgrenser Helland seg fra ’a transmission view of communication’ og velger i stedet en alternativ ’ritual approach’ til massekommunikasjon der ’a main concern...is the notion of news as a social and cultural institution and form, within which the broadcast institutions, the news departments and the editors and journalists are working’ (Helland 1995:80).

her som et system som ikke på noen måte kan reduseres til andre systemer og som bare forholder seg til de andre systemene via kommunikasjon.

De tre tilnærmingene har ulike utgangspunkt. De trekker på ulike faglige og nasjonale tradisjoner og forholder seg nesten ikke til hverandre. Men de har etter mitt syn mange felles trekk, først og fremst legger de alle vekt på hvordan mediene og journalistikken må analyseres som en selvstendig del av samfunnet med egne handlingsnormer, strukturer og forståelsesformer. Mediene er altså ikke bare politikk eller økonomi, mediene er også *medier*. Grensene mellom feltene og påvirkningsforholdet mellom dem er sentrale forskningstemaer og for den saks skyld, stridstemaer, i alle retningene.

For Norges vedkommende er framveksten av et selvstendig nyhetsfelt/institusjon empirisk beskrevet i arbeider med ulik teoretisk tilnærming, men med en felles forståelse av at journalistikken/nyhetsmediene politisk, organisatorisk og økonomisk er 'vokst fram'. Ofte er det lagt vekt på 'bruddet' med den (parti)politiske institusjonen (Raaum 1999, Simensen 1999, Bjerke 1999, Allern 2001, Slaatta 2003, Ottosen 2004, Høyer 2005). I Norge skrev Gudmund Hernes allerede i 1978 *Det mediavridde samfunn* og sammen med Martin Eide om 'medielogikker' (Eide og Hernes 1987, se også f.eks. Eide 1998b). De oppfattet nyhetsmedia som et selvstendig område med makt til å påtvinge andre områder sine logikker.

En viktig forskjell mellom tilnærmingene dreier seg om i hvor stor grad medieinstitusjonen blir oppfattet som innvirket av, underlagt eller 'invadert av' det politiske eller det økonomiske feltet, institusjonen eller systemet. Luhmann er den som i størst grad oppfatter de enkelte delsystemene som *autonome*, mens institusjonalismen i størst grad ser dem som integrerte deler av andre systemer og helheten.

Jeg velger i det videre arbeidet i hovedsak å holde meg til institusjonsanalysens tilnærming. Dette har flere årsaker. For det første har institusjonsanalysen minst karakter av systembygging. Særlig Luhmann, men også Bourdieu, synes å ville bygge altomfattende samfunnsvitenskapelige systemer. Jeg mener historien har vist at denne typen systembygging ikke kan lykkes fordi kompleksiteten i sosial praksis er for stor til å kunne fanges inn på en slik måte. Jeg har derfor mer tro på en viss eklektisisme, å benytte begreper og perspektiver fra ulike teoretikere og tradisjoner som kan bidra til å belyse en samfunnsmessig

problemstilling, og der de ulike perspektivene vurderes ut fra sin forskningsnytte, dvs. i hvilken grad de fremmer konstruktive måter å tilnærme seg en problemstilling.

For det andre benyttes begrepet institusjon av medieforskere fra ulike teoretiske tradisjoner. Det er derfor ikke så nært knyttet til en enkeltforsker som felt-tilnærmingen, som har mange fellestrekk med ny-institusjonalismen,²⁰ men som bringer med seg omfattende konnotasjoner fra en spesiell form for systembygging.

2.2 Institusjonalismen

Institusjon er et sentralt begrep både i dagligtalen og i samfunnsvitenskapen. I dagligtalen betyr institusjoner både anstalter (for eksempel lukkede institusjoner) og organisasjoner (for eksempel Stortinget). Også i samfunnsvitenskapen er institusjon definert på mange ulike måter, men fellestrekket i definisjonene er at en institusjon er en form for rutinisert og formalisert sosial interaksjon. Skillet går blant annet mellom definisjoner som legger vekt på det sosio-materielle, slik for eksempel Dag Østerberg gjør. Han beskriver institusjon som en sosio-materiell struktur ”med gjerne skrevne regelverk, egne tilholdsrom eller bygninger og ofte egne ansatte (spesialister)”. Han oppsummerer at ”instituering er fagordet for det som løselig kalles å bringe noe i fastere former” (Østerberg 1977:80). Mens James G. March og Johan P. Olsen i standardverket *Rediscovering Institutions* (1989) legger mer vekt på det *uformelle* og på institusjoner som *et sett av rutiner, regler og normer*. Det er mer i tråd med for eksempel Anthony Giddens’ svært generelle definisjon av institusjoner som “the more enduring features of social life” (Giddens 1986:24).

Flere medieforskere har gjennom årene benyttet mer eller mindre tydelige institusjonelle perspektiver i nyhetsforskningen. Det gjelder særlig to av de trekkene ved sosiale forhold som det institusjonelle perspektivet legger vekt på. For det første den historiske tilnærmingen, at en institusjon vokser fram, endres og iblant går til grunne. For det andre, det institusjonelle

---

²⁰ Rodney Benson har i en artikkel i *Political Communication* analysert likheter og forskjeller mellom Bourdieus feltteori og nyinstitusjonalismen. Han viser innledningsvis til Powell og DiMaggio (1991) som påpekte en ”natural affinity between American new institutionalism and Pierre Bourdieu’s field theory” (Benson 2006:187ff). Men han sier at dette nære slektskapet ikke har ført til et de to teoriene i særlig grad har vært sammenliknet. Hovden, som benytter et Bourdieu-perpektiv, påpeker også at “as pointed out by many, there are also clear parallels between the ‘new institutionalism’ (...) and Bourdieu’s theories of fields, e.g. in the works of Don DiMaggio who talks of ‘organizational fields’” (Hovden 2008:109).

synet på handlinger som kontekstuelle, delvis styrt av institusjonaliserte normer, rutiner, organisatoriske rammer og regler.

Blant de klassiske internasjonale bidragene som bringer inn elementer av institusjonell analyse i journalistikkforskningen, er Gaye Tuchmans *Making News*. Hun spør for eksempel hvorfor det er absolutt utenkelig at CBS melder: “due to circumstances beyond our control, nothing new happened today and so CBS is canceling tonight’s Evening News” (Tuchman 1978:15) og oppsummerer de institusjonelle rammene for nyhetsproduksjonen slik:

In short, as professionals, they knew how to institute routines associated with the rhythm of newswork. And, as professionals, they were familiar with the news organization’s need to generate stories and to control the idiosyncrasies of the glut of occurrences by dispersing reporters in a news net flung through time and space. (op.cit:63)

I Norden har som nevnt blant andre Ekecrantz og Olsson i *Det redigerade samhället* (1994) betraktet journalistikk som en institusjon. De bruker deler av Tuchmans funn og tilnærminger, men går lengre i å sette dem i en systematisk institusjonell ramme:

I andra bemärkelser är den (och bankerna) det (en institusjon, min anm.), bland annat i den meningen att den bygger på *regler*, uttalade och outtalade, på *regelmässighet* i beteenden, hos såväl producenter som konsumenter, och på *kollektiva förväntningar*. Den ingriper i vardagslivet och i andra institutioners verksamhet. Som institution har den utvecklat en *ideologi* och egna språkliga konventioner och koder (...). På produktionssidan råder en formens och formatets diktatur. (Ekecrantz og Olsson 1994:22)

Og ikke minst har Mats Ekström og Stig Arne Nohrstedt i *Journalistikens etiske problem* (1996) anlagt et i hovedsak institusjonelt perspektiv på den praktiske profesjonsmoralen, som de kaller *handlingsetik*. De skriver for eksempel at ”nyhetsjournalister arbeider i ett institutionellt sammanhang av ideal, värderingar, normer, krav och förväntningar som ger upphov till många frågor gällande inte minst journalistikens etik och journalistrollens innehåll” (Ekström og Nohrstedt 1996:90).

Som slike institusjonelle rammer nevner de blant annet at ”produktivitetskraven är ofta höga, tidsramarna är snäva”, at ”kraven på förutsägbarhet är höga och andelen specialreportrar är låg”, at ”nyhetsreportrarna förväntas i de allra flesta fall färdigställa sina uppdrag på kort tid” og at ”de kan inte ta sig an uppslag vilkas utfall är svårt att förutsäga” (op.cit.:201). Videre mener de at å ”producera nyheter är en verksamhet som man endast kan delta i som tillhöranda de slutna organisationer som tidningsföretag, radiostationer och TV-bolag utgör” (op.cit.).

De konkluderer med at en forutsetning for at nyhetsjournalistikken skal kunne håndtere den ofte kompliserte virkeligheten på en rutinemessig måte ”är de gemensamma kategoriseringar (...) som utvecklas inom organisationerna. Det är fråga om en slags mallar som den professionaliserade nyhetsreportern lär sig att använda på ett relativt självklart sätt” (op.cit.:204).

En systematisert institusjonell tilnærming til nyhetsjournalistikk finner vi i en tradisjon som kalles *ny-institusjonalisme*. Blant opphavsmennene til retningen er statsviterne James March og Johan P. Olsen som i boka *Rediscovering Institutions* (1989) setter seg fore å gjeninnføre *institusjonsnivået* i den samfunnsvitenskapelige analysen, særlig i analysen av politikk, etter at de dominerende paradigmen, særlig i statsvitenskapen²¹, i en årrekke hadde vært teorier som la ensidig vekt på den allmenne samfunnsmessige kontekst eller ensidig vekt på rasjonelle enkeltaktører. Kontekst-teoriene gjorde politikk nesten utelukkende til en funksjon av ytre krefter som miljø, språk og klasser, mens rational choice-teoriene la ensidig vekt på at aktører handler slik at de maksimerer sin individuelle nytte. Den siste teorien lider av betydelige svakheter, i følge forfatterne, først og fremst fordi ”what we observe in the world is inconsistent with the ways in which contemporary theories ask us to think” (March og Olsen 1989:1).

Som Cook (1998:65) påpeker, er selve definisjonen av institusjonsbegrepet noe uklar i *Rediscovering institutions*.²² Jeg vil derfor benytte en definisjon fra et senere bidrag fra de samme forfatterne der de skriver at ”life is organised by sets of shared meanings and practices that come to be taken for a given for a long time...actors act and organize themselves in accordance with rules and practices which are socially constructed, publicly known, anticipated and accepted” (March og Olsen 1996:251).

---

²¹ I norsk sosiologi sto nok de rene public choice-teoriene vesentlig svakere enn i andre samfunnsfag. Se for eksempel Lars Mjøssets drøfting av dette i *Kontroverser i norsk sosiologi* der han blant annet hevder at heller ikke Gudmund Hernes, til tross for sin individorienterte maktmodell, kan anses som en rational choice-tilhenger (1991:215).

²² Den samme innvendingen kan rettes mot Michael Schudsons artikkel *The news media as political institutions* (merk flertallsformen) (2002b) der han tar utgangspunkt i Cooks ny-institusjonelle bok *Governing with the News*. Men Schudson synes å benytte begrepet ’news institutions’ nesten synonymt med ’news organisations’ og drøfter ulike tilnærminger der nyhetsorganisasjonen plasseres som et element i andre institusjoner som økonomi og kultur.

I følge Ryfe (2006:137) legger forskere som knyttes til "new institutionalism" vekt på fem forhold:

- Institusjoner *formidler virkningene* av samfunnsmessige krefter på makronivå til handlinger på individ- eller mikronivå.
- Institusjoner utvikler et "path-dependent pattern". Det produserer incentiver til å *tilpasse seg eksisterende handlingsmønstre* framfor å endre den institusjonelle orden.
- Dermed er tidsrekkefølgen på hendinger og i prosesser avgjørende. Tidlige hendinger og handlingsmønstre har større betydning enn senere. Institusjoner styrer individenes handlinger i spesielle retninger.
- Institusjoner har en 'livshistorie'. De oppstår og vokser til før de desintegreres eller reformeres.
- Institusjoner vil reproducere sin indre orden så lenge de ikke utsettes for ytre sjokk.

Ryfe oppsummerer så ny-institusjonalistenes fellestrekk slik: De studerer sammenhengen mellom institusjonelle variabler og makro-variabler, de er historisk orienterte, de ser framveksten av institusjonelle ordninger i lys av disse sammenhengene. Og alle forsøker å analysere virkningen av disse strukturene på roller, identiteter, verdier og handlinger på mikronivå (Ryfe 2006:138).

Institusjoner er altså sosiale fenomener som eksisterer i tid og rom og som har særegen innflytelse på individer og organisasjoner, særlig ved at de etablerer stabile handlingsmønstre. Samtidig er institusjoner *resultater og konsekvenser* av sosiale handlinger og endrer seg derfor over tid.

På 1990-tallet ble denne ny-institusjonalismen eksplisitt anvendt på nyhetsmediene, framfor alt av de amerikanske forfatterne Bartholomew Sparrow og Timothy Cook. Sistnevnte (1998:66f) formulerer i sin bok tre *kjennetegn* for institusjoner, basert bl.a. på de ovennevnte forfattere og andre, som Giddens (1986) og Huntington & Dominguez (1975):

- Institusjoner er utstrakte både i tid og rom
- Institusjoner oppfattes både av medlemmer og andre å dekke bestemte behov

- Institusjoner er sosiale handlingsmønstre som kan gjenkjennes på tvers av bedriftene og organisasjonene og som preger et samfunnsområde som uuttalte, men internaliserte prosedyrer og rutiner.

Han drøfter deretter om nyhetsmedia tilfredsstiller disse betingelsene og konkluderer med et klart ja. Allern benytter Cooks analyseskjema og konkluderer for norske forhold med at ”medienes symbolske kapital, for å låne et begrep fra Bourdieu, er nettopp knyttet til å bli anerkjent som en institusjon med et ’oppdrag’ på vegne av allmennheten” (Allern 2001:305f).

Cook skriver i 2006 at bakgrunnen for å innføre institusjonsbegrepet i nyhetssosiologien var den påfallende *likheten i output* fra ulike nyhetsprodusenter. De ulike nyhetsorganisasjonene syntes å presentere den samme output, de samme nyheter. Og de syntes også å produsere disse samme nyhetene på den samme måten. Det er vekten på disse fellestrekkene på tvers av de enkelte organisasjonene, altså på et meso-nivå, som karakteriserer institusjonalismen og dermed skiller den fra f.eks. rational choice-teorier. Institusjonalismen legger vekt på at handlingsmønstre synes langt mer stabile enn en mer individ- eller organisasjonsorientert mål/middel handlingsteori skulle tilsi. Enkelte rational-choice teoretikere har jo i polemisk hensikt hevdet at det ikke fins noe samfunnsnivå, bare rasjonelle individer, og de vil derfor ha større vansker med å forklare stabilitet og likhet.

Et nøkkelspørsmål for institusjonsanalysen er forholdet mellom den enkelte institusjon og andre institusjoner. Kaplan (2006) hevder at institusjonalismen legger for liten vekt på vekselvirkningen mellom omverdenen og institusjonen og dermed gjør institusjonene for selvstendige og naturaliserer forholdet mellom en institusjon (f.eks. nyhetsmedia) og en annen (f.eks. politikken). I det hele tatt er *grensene* for institusjoner gjenstand for diskusjon. Er grensene mellom institusjoner tette eller perforerte? Hvordan påvirkes institusjoner av andre nærliggende institusjoner? Og hvilke institusjoner har størst innvirkning på andre institusjoner? Er for eksempel nyhetsinstitusjonen mest preget av økonomi eller politikk?

Den andre uenigheten dreier seg om hvor homogene organisasjonene og handlingene i en institusjon er. Her har Sparrow (1999) gått lengst i å hevde *homogenitet* (eller isomorfi som er et begrep Powell og DiMaggio (1991:67ff) innførte om forholdet). Sparrow benytter et

slående bilde når han sammenlikner journalister med jagerpiloter: "aircrafts flying in formation...united by training and socialization, and reacting similarly to changes in their environment" (Sparrow 1999:132f). Cook mener på den andre siden at han i *Governing with the news* fra 1998 undervurderte forskjellene mellom news output fra ulike medier: "we should not allow these models to obscure the fact that we are talking about a varied and potentially permeable system of organisations rather than a structured, instituted organisation" (Cook 2006:162). Han vil ikke sammenlikne nyhetsmediene med f.eks. Høyesterett, men heller med f.eks. systemet av politiske pressgrupper:

Similar is not identical. Even at the heights of the mass media²³ convergence on given stories, issues and newsmakers did not prevent divergent interpretive frames (Cook 2006:163).

Forskning viser at det *er* forskjell på New York Times og Tusca-avisenes nyheter. Det *var* for eksempel forskjell på NBCs og CBSs dekning av den homofile frigjøringsbevegelsen. Men Cook holder likevel fast på at nyhetsmedia i sosiologisk forstand er en institusjon, "where distinct organisations operate by similar rules for similar ends" (2006:165) og at disse reglene i stor grad blir tatt for gitt. Det er altså en uenighet om graden av homogenitet.²⁴

Institusjoner er rammer som handlinger foregår innenfor. Disse rammene skaper begrensninger *og* muligheter for aktører og individer. Den ny-institusjonelle retningen oppfatter ikke disse rammene som 'jernbur', alternativ handling er mulig. På denne måten kan ny-institusjonalismen knyttes til den moderate sosialkonstruktivistiske skolen som blant annet bygger på Berger og Luckmann, der sosiale strukturer oppfattes som både konstruerte *og* objektive og som en parallell til Anthony Giddens' arbeider, som March og Olsen ikke siterer eller trekker fram, selv om Giddens' tilnærming på likner deres.

Høvelighetslogikk

Med et slikt institusjonelt utgangspunkt har man behov for en annen handlingsteori enn rational choice skolens utilitaristiske. Individuell handling må forklares ut fra andre forhold enn rasjonell forfølgning av egeninteresse. March og Olsen griper her til en distinksjon mellom 'anticipation action' og 'obligatory action'. Skillet formuleres på denne måten:

---

²³ som han nå hevder er passert gjennom nye interaktive medier og 'narrowcast', sterkt målgruppestyrt kringkasting.

²⁴ Ekström og Nohrstedt legger for eksempel betydelig vekt på *forskjellene* mellom ulike redaksjoner og journalister og hevder at "nyhetsjournalistiken bedrivs idag inte alls inom ramen för en entydig medieinstitution" (Ekström og Nohrstedt 1996:34).

Anticipation action

What are my alternatives?

What are my values?

What are the consequences of my alternatives for my values?

Choose the alternative that has the best consequences.

Obligatory action

What kind of situation is this?

Who am I?

How appropriate are different actions for me in this situation?

Do what is most appropriate. (March og Olsen 1989:23)

“Obligatory action” eller institusjonell handling styres i stor grad av det de kaller ”logic of appropriateness” som jeg oversetter til høvelighetslogikk. Man gjør det som er passende eller høvelig i situasjonen. En sentralt sitat er dette:

Politics is organized by a logic of appropriateness. Political institutions are collections of interrelated rules and routines that define appropriate actions in terms of relations between roles and situations. The process involves determining what the situation is, what role is being fulfilled, and what the obligations of that role in that situation are. When individuals enter an institution, they try to discover, and are taught, the rules. When they encounter a new situation, they try to associate it with a situation for which rules already exist. Through rules and a logic of appropriateness political institutions realize both order, stability and predictability, on the one hand, and flexibility and adaptiveness, on the other. (March og Olsen 1989:160)

I et nyere essay presiserer forfatterne at selv om begrepet ”logic of appropriateness” som sådan har moralske overtoner, er det ikke knyttet til moral eller etikk: ”The fact that a rule of action is defined as appropriate by an individual or a collective may reflect learning of some sort from history, but it does not guarantee technical efficiency or moral acceptability” (March and Olsen 2004:4). Både etnisk og etisk rensing²⁵ kan være ’høvelig’ eller ’passende’, for å si det slik.

De skriver videre at begrepet peker i retning av at ”appropriate attitudes, behaviors, feelings or preferences for a citizen, official or expert” (eller journalist, vil jeg hevde) er det som er *essensielt* for en borger, embetsmann, ekspert (eller journalist) i den forstand at ”without which one cannot claim to be a proper citizen, official or expert” (op.cit.). Og peker endelig på at begrunnelsene for handling basert på en slik logikk ofte synes mer egnet til å legitimere enn avgjøre. Forfatterne skriver: “the explicit processes of choice often seem more designed to justify or legitimize a choice than to make it” (op.cit.:162).

---

²⁵ Odd Raams beskrivelse av journalistenes brudd med informatørene i 1997, se omtale i kapittel 3.

Nyhetsinstitusjonen

Jeg vil i denne avhandlingen legge til grunn at journalistikk og nyhetsproduksjon er en egen institusjon i det norske samfunnet, og jeg vil benytte Timothy Cooks tredelte definisjon slik den er referert over:

Nyhetsinstitusjonen har en bestemt utstrekning i tid og rom. Den har en fødsel og (sannsynligvis) en død, men den har vi ikke sett ennå. Journalistikk er den dominerende tekstform og journalister en dominerende yrkesgruppe i samfunnskommunikasjonen i de fleste land i verden, men slett ikke alle, og dens hegemoniske posisjon i Norge er slett ikke universell. Jeg vil i senere kapitler vise hvordan journalistikk både er en tekstform og en profesjon og vise hvordan tekstformen og profesjonen har vokst fram i tid og rom.

Nyhetsinstitusjonen dekker samfunnets behov for offentlig kommunikasjon. Massemedienes økende betydning for samfunnskommunikasjonen gjennom de to siste århundrene er behandlet i en rekke arbeider. Men legitimeringen av hvorfor akkurat journalistprofesjonen, som i betydelig grad kontrollerer nyhetsinstitusjonen, skal ha makt til å styre denne kommunikasjonen er problematisk.²⁶ Hva er begrunnelsen for at journalister og ikke for eksempel leger eller heismontører skal bestemme innholdet i massemediene? Dette legitimeringsspørsmålet er et viktig underliggende tema i denne avhandlingen.

Nyhetsinstitusjonens sosiale handlingsmønstre kan gjenkjennes på tvers av bedriftene og organisasjonene og preger samfunnsområdet massemediene som uttalte, men internaliserte prosedyrer og rutiner.

Hvilke er disse sosiale handlingsmønstrene som kan gjenkjennes på tvers av organisasjonene innenfor nyhetsinstitusjonen? Hvilke 'regler, normer og prosedyrer' gjelder og konstituerer institusjonen?

---

²⁶ Eller som Ekecrantz og Olsson formulerer problemet: "Journalisten framtræder som expert på samhällsfrågor, utan någon annan expertis enn journalistikens. Dagens journalistik har kommit dithän att den endast undantagsvis erkänner någon annan kompetens än sin egen" (Ekecrantz og Olsson 1994:249).

Dette spørsmålet er for danske forhold behandlet av Ørsten (2004, 2005) som eksplisitt bygger på March og Olsen. Ettersom de norske og danske nyhetsinstitusjonene har mye til felles,²⁷ vil jeg her trekke fram hans arbeider.

Ørsten påpeker for det første at nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk både gjelder internt i nyhetsinstitusjonen og i journalistenes samhandling med andre aktører og institusjoner utenfor nyhetsmediene. Han mener dermed at denne teoretiske tilnærmingens styrke er at den kan dekke begge sider i den inndelingen McNair gir av journalistikkens formende krefter (McNair 1998:3). Han presenterer i en senere artikkel ”et første utkast til en nærmere definisjon af nyhedsinstitusjonens passendehetslogikk” (Ørsten 2005:23), der følgende fem punkter trekkes fram:

Ideen om en 'fjerde statsmakt'. ”Inden for denne optikk ses pressen som en modmagt til staten – en evig årvågen vakthund”. Dette drøfter jeg grundig under.

Deadline – den journalistiske tid. Her trekker Ørsten særlig på Ekecrantz og Olssons påstand om at døgnet også er ”en ram för de händelser och den verklighet som nyhetsmediet kan befatta sig med” (1994:42). I dag er spørsmålet om i hvor stor grad den ’journalistiske tid’ er i endring på grunn av nettmedienes framvekst.

Nyhetskriteriene. Nyhetsinstitusjonen har et felles sett forståelser av hva som er ’gode nyhetssaker’. For eksempel er enhver journalist eller en redaksjon i stand til å kjenne igjen en ’god sak’. Det er bred enighet blant journalister om hva som er en ’god sak’, selv det er ganske store forskjeller på for eksempel gode VG-saker og gode Finansavis-saker. Poenget er at de fleste journalister vil ha samme oppfatninger av hva som er gode VG-saker og hva som er gode saker for Finansavisen. Derimot er det neppe like lett å begrunne hvorfor noe er en ’god sak’. ”Reporters, asked what news or newsworthiness is, usually cannot answer the question”, skriver Cook (1997:72).²⁸

Redaksjonell arbeidsdeling. Større redaksjoner er ofte oppdelt i underredaksjoner med ulike stoffområder, som innland, utland, kultur og økonomi.

---

²⁷ Se videre drøfting av dette spørsmålet under i avsnitt 2.3.

²⁸ I valg av saker og vinkler er det journalistikkens ’nyhetsrefleks’ som gjelder og den står delvis i motsetning til etikrefleksen. ’En svært god sak, men vi kan dessverre ikke trykke den’.

Kildeomgang. Nyhetsinstitusjonen har behov for omgang med representanter for andre institusjoner og samfunnsområder, fordi nyheten som oftest har sitt utspring utenfor nyhetsinstitusjonen selv²⁹. Normer, regler og prosedyrer for håndteringen av kilder er derfor et sentralt element i institusjonens høvelighetslogikk.

Jeg vil bidra til forståelsen av høvelighetslogikken med å sette fokus på den journalistiske profesjonsmoralen. Moralen kan begrepsfestes som en slags overlogikk og gjøres til en del av hvert av de fem punktene over. Men jeg vil her – først og fremst av pragmatiske grunner - behandle profesjonsmoralen som et eget punkt av høvelighetslogikken. Jeg vil dessuten hevde at profesjonsmoralen i seg selv er institusjonalisert, i en del-institusjon eller underinstitusjon av nyhetsinstitusjonen.

Ekström og Nohrstedt benytter ikke disse begrepene. Men deres sentrale begrep ”handlingsetik” dekker mye av det samme som jeg her kaller profesjonsmoralen. Deres konklusjoner, basert på et større empirisk arbeid, er at ”i praktiken görs dagligen vägval och ställningstaganden som inrymmer potentiella etiska problem men som hanteras på ett ofta självklart och rutinemässigt sätt. När intervjupersonerna i stället funderar över specifika fall och ombeds motivera sina ställningstaganden visar sig i många fall en betydligt större osäkerhet och ambivalens” (Ekström og Nohrstedt 1996:205).

Forfatterne finner altså lite etisk refleksjon ute på redaksjonene i den daglige praksis og gir tre forklaringer på dette. De to første synes å springe ut av en forståelse av nyhetsjournalistikk som en institusjon:

Den første forklaringen er at ”nyhetsjournalistiken under 1900-talet utvecklats till en institution och profession med stor makt, vars legitimitet delvis är grundad i en självförhålligande ideologi som begränsar möjligheterna till en mer organiserad och offentlig form av självkritik” (Ekström og Nohrstedt 1996:208).

---

²⁹ Selv om fenomener som Big Brother og Idol (og kostbare oppkjøp av sportsrettigheter) også kan leses som at krefter innenfor nyhetsinstitusjonen forsøker å sikre seg kontroll over hele nyhetsforløpet.

En annen forklaring er ”den høga graden av rutinisering, krav på förutsägbarhet och hög produktiviet som kännetecknar nyhetsjournalistikens praktik” (op.cit.).³⁰

Det empiriske hovedtema for avhandlingen blir i et slikt perspektiv å kartlegge en sentral del av nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk.

2.3. Nyhetsinstitusjonens forhold til den økonomiske og politiske institusjonen

For å plassere nyhetsinstitusjonen, må jeg innledningsvis avklare tre begreper som ofte brukes om hverandre: medier, journalistikk og nyhetsjournalistikk. I dette arbeidet vil jeg anvende disse begrepene slik: Med medier mener jeg kanaler for distribusjon av innhold, det vil si tekster i videste forstand. Slike kanaler er både teknologi og organisasjon, både ’fjernsyn’ og ’NRK Fjernsynet’. Kanalene kan fylles med ulikt innhold, dvs. ulike tekstformer. Med journalistikk mener jeg en spesifikk form for medieinnhold/medietekster. Det er utfordrende å avgrense journalistikk fra annet medieinnhold, men i historisk perspektiv er det svært tydelig at det ikke fins noen åpenbar grunn til at medier skal være dominert av journalistikk³¹.

Mediene som organisasjoner blir preget av sin teknologi, men også av hva slags innhold teknologiene sprer. Avisorganisasjonen på 1700-tallet var vesentlig annerledes enn i dag (se for eksempel Eide 2000). Fjernsynets organisasjon fra starten var vesentlig annerledes enn i dag (se f.eks. Totland 2001), og det skyldes ikke bare teknologiske endringer, men også endringer i hva slags innhold som distribueres. Journalistikk er i en slik forståelse en spesiell type tekstform som formidles i medier. Jeg drøfter denne tekstformens karakteristiske trekk nærmere i kapittel 3.

I denne avhandlingen vil jeg definere journalistikk som produksjon av *faktabaserte, aktualiserte tekster innrettet på massepublikum*.³² De fleste innføringsbøker i journalistikk opererer med tre journalistiske hovedsjangrer: nyheter, kommentarer og featurejournalistikk (se for eksempel Vestad og Alme 2004:57ff). Men nyhetsbegrepet brukes i en slik sjangerbeskrivelse *snevrere* enn i den vanlige forståelsen av forstavelene i *nyhets*ssosiologi og *nyhets*institusjonen. I de bidragene jeg har referert over blir både nyhets-, kommentar- og featurejournalistikk regnet som output fra *nyhets*institusjonen. Jeg bruker derfor begrepene

---

³⁰ Den tredje forklaringen er at den profesjonelle journalisten forventes å kunne arbeide svært selvstendig. Dermed blir det slik at teksten tilhører (enkelt)journalisten, og at man relativt sjelden legger seg ”i varandras arbete” (op.cit:209).

³¹ Av samme grunn mener jeg det er viktig å skille begrepene ’mediemakt’ og ’journalistisk makt’.

³² Definisjonen er særlig inspirert av Jean Chalabys *The Invention of Journalism*. Jeg drøfter og begrunner dette videre i kapittel 3

'journalistikk' og 'nyhetsjournalistikk' som synonyme begreper som overskrider Vestad og Almes sjangerinndeling.

Massemedier er ikke identisk med journalistikk. Journalistikkens posisjon i et samfunns dominerende massemedier er et kontingent, historisk og følgelig et empirisk spørsmål. Nyhetsinstitusjonen vokser fram innenfor massemediene, og journalistikkens maktposisjon i massemediene henger nøye sammen med forholdet mellom nyhetsinstitusjonen og andre institusjoner. Et av særtrekkene ved massemediene i store deler av Nord-Europa i vår tid er at tilknytningen til nyhetsinstitusjonen er så sterk. I Norge er dette historiske og tilfeldige forholdet blitt en del av samfunnets doxa.³³ Journalistikken, og profesjonen som utøver journalistikk, dominerer de sentrale massemediene så sterkt at denne makten på mange måter er 'naturalisert'. I april 2008 vedtok for eksempel Stortinget enstemmig og uten vesentlig offentlig debatt å lovfeste den såkalte Redaktørplakaten. Dette er en ideologisk begrunnet lov som på den ene siden gir eieren rett til å fastsette formålsparagraf, kontrollere budsjetter og ansette redaktør. Samtidig krever loven at redaktøren, som allment er oppfattet som en del av den journalistiske profesjonen,³⁴ skal avgjøre et mediums daglige innhold, ikke eieren. I lovens paragraf 4 heter det:

Eigaren av medieføretaket eller den som på eigaren sine vegner leier føretaket kan ikkje instruere eller overprøve redaktøren i redaksjonelle spørsmål, og kan heller ikkje krevje å få gjere seg kjend med skrift, tekst eller bilete eller høyre eller sjå programmateriale før det blir gjort allment tilgjengeleg.³⁵

Det heter videre at det er ulovlig å fravike dette prinsippet gjennom avtale.

---

³³ 'Doxa' er et Bourdieu-begrep om de tanker og forestillinger som preger et samfunn, eventuelt et felt, og som det stort sett ikke settes spørsmålstegn ved. Bourdieu definerer begrepet slik. "Where... the natural and social worlds appears as self-evident" (Bourdieu 1977:164)

³⁴ For en diskusjon av grensene for den journalistiske profesjonen, se kapittel 7.

³⁵ *Lov om redaksjonell fridom i media* ble enstemmig vedtatt av Odelstinget 1.4.08 uten noen debatt i salen i det hele tatt. For nærmere omtale av lovens innhold se Ot.prp 19 (2007-08). Mitt poeng her er ikke at denne loven vil endre eiernes reelle makt over sine mediebedrifter, jf. James Currans beskrivelse av redaktørens posisjon som "lisensiert autonomi" (Curran 1990:120). Den kan tvert imot hevdes den lovfester eierens overordnede makt. Jeg er dessuten blitt avsatt fra en redaktørstilling fordi eierne ikke likte min redaksjonelle linje (for en framstilling, se Stranger-Thorsen 2006). Poenget i denne sammenhengen er at det sier mye om journalistprofesjonens posisjon at en slik symboltung lov som *begrunnes* med at den begrenser eiernes rettigheter kan bli vedtatt uten vesentlige innvendinger fra noe hold.

Nyhetsinstitusjonens relative selvstendighet og styrke overfor de økonomiske og politiske institusjonene varierer betydelig fra land til land.³⁶ Det er nemlig ikke bare teoretisk tilnærming som gjør at ulike forfattere legger ulik vekt på forholdet mellom de tre feltene. Medienes konkrete, organisasjonsmessige utforming er oftest *nasjonal*. Det er svært stor forskjell mellom hvordan de er formet i ulike land, og forskjellene handler mye om hvordan forholdet mellom økonomien, politikken og journalistikken selv er institusjonalisert, altså i hvor stor grad disse tre områdene er innvevd i hverandre og i hvilken grad og på hvilken måte de er underordnet eller dominerende i forhold til hverandre. Nyhetsinstitusjonens uavhengighet, avhengighet av eller kontroll over andre institusjoner, varierer fra land til land. Temaet krever derfor undersøkelser på *nasjonalt* nivå.

Hallin og Mancinis mediemodeller

I *Comparing Media Systems* (2004) bruker amerikaneren Daniel Hallin og italieneren Paolo Mancini fire variabler for å beskrive ulike mediesystemer: spredningsmønstre for aviser, grad av politisk kontroll over aviser og kringkasting, grad av profesjonalisering av journalistikken og statlige inngrep i mediefeltet. De konstruerer så tre rendyrkede modeller og plasserer landene innenfor et triangel der hjørnene utgjøres av den *polariserte pluralistiske* modellen (der Hellas, Spania, Portugal, Italia ligger nærmest), den *liberale* modellen (med Irland, Canada og USA nærmest hjørnet) og den *demokratisk korporative* (der de nordiske landene er gruppert i en klynge nederst i hjørnet). De nordiske landene er altså de mest typiske eksemplene på den demokratisk korporative modellen som er karakterisert av høyt utviklet massepresse, høy politisk parallellisme³⁷, høy grad av journalistisk profesjonalisering og betydelig statlig intervensjon i mediesektoren.

Hvis vi knytter Hallin og Mancinis tre modeller til forholdet mellom de økonomiske, politiske og journalistiske institusjonene, vil jeg i utgangspunktet hevde at i land med en demokratisk-korporativ modell er mediene i størst grad dominert av journalistikken, med tydelige avgrensinger til både det økonomiske og det politiske feltet. I den liberale modellen

---

³⁶ I andre land ville en avgrensing mot kunst og kultur være like relevant. Fransk og russisk journalistikk ligger f.eks. nærmere litteraturen enn amerikansk journalistikk (jfr. for eksempel Benson 2002).

³⁷ med "politisk parallellisme" mener forfatterne "the degree and nature of the links between the media and political parties or, more broadly, the extent to which the media system reflects the major political divisions in society" (Hallin & Mancini 2003:21).

dominerer den økonomiske institusjonen over massemediene, mens i den polariserte pluraliserte latinske modellen har politikken forrang over journalistikken i mediene.³⁸

Vi ser her at Hallin og Mancinis modell kan omtolkes til en beskrivelse av hvordan de økonomiske, politiske og journalistiske institusjonene er sammenvevde og hvordan styrkeforholdet mellom de tre institusjonene er. Den pluralistiske mediemodellen finner vi i land der politikken og journalistikken er tett sammenvevd under politisk dominans, men der nyhetsinstitusjonen er tydeligere skilt fra og mindre 'invadert' av den økonomiske. I land med en liberal mediemodell er det svært tette koplinger mellom nyhetsinstitusjonen og den økonomiske institusjonen, mens politikken er mindre innvevd og tydeligere atskilt. I land med demokratisk-korporative mediesystemer har mediene tette koplinger til både økonomi og politikk, men er samtidig i relativt mindre grad dominert av dem, noe som kanskje kan skyldes at politikken og økonomien på et vis balanserer hverandre og gir rom for journalistisk autonomi og mulighet for den journalistiske profesjonen til å gjøre massemediene til en del av nyhetsinstitusjonen.

Det er et sentralt poeng for Hallin og Mancini at land som har en demokratisk-korporativ mediemodell ofte har en demokratisk-korporativ *samfunnsmodell*, basert på sterke sivile organisasjoner og omfattende institusjonalisert samarbeid mellom staten og disse organisasjonene. På organisasjonssiden har de nordiske mediesystemene sterke utgiverorganisasjoner, bredt anerkjente etiske selvdømmeordninger, høy organisasjonsgrad og omfattende profesjonalisering blant journalister:

The coexistence of political parallelism and journalistic professionalism thus mirrors the nature of democratic corporatism generally: political diversity coexists with a common journalistic culture manifested in a relatively high level of consensus on standards of practice and cooperation in institutions such as journalists' unions, press councils and the *Bundespressenkonferenz*. In Chapter 2 we proposed as one of the defining characteristics of journalistic professionalism a notion of journalism as a public trust, a conception, that is, that journalism in some sense serves a public interest that transcends particular social interests. This ideology we believe, is connected with the two other defining characteristics of journalistic professionalism, the development of a distinct common culture of journalism, and the achievement by journalists of relative autonomy in relation to other social actors. (Hallin og Mancini 2004:191f)

---

³⁸ Dette er i strid med Bourdieus egen oppfatning. Han mente at det franske mediefeltet var sterkt presset av det økonomiske, Jeg viser her ellers til Bensons kritikk av Bourdieus oppfatning (Benson 2006:195f).

Hallin og Mancini antyder at en journalistisk dominert nyhetsinstitusjon som blant annet er karakterisert av uavhengige selvdømmesystemer, må forstås i lys av sentrale trekk ved det korporative samfunnssystemet i de nordeuropeiske landene. Kjerna er i følge forfatterne at journalistikk oppfattes som en form for *public service-aktivitet* som overskrider rene politiske og økonomiske interesser.

Dette poenget videreutvikles av Ørsten som knytter utviklingen av nyhetsinstitusjonen til framveksten av den nordiske 'forhandlingsøkonomien', der nyhetsinstitusjonen "uddifferensieres som selvstendig (nyheds)institusjon i det forhandlingsøkonomiske kompleks" (Ørsten 2005:25). Hans konklusjon er et nyhetsmediene i Danmark er "en historisk sterkere institutionalisert politisk institusjon" (enn den amerikanske) (op.cit:26).

Journalistikkens makt og samfunnsoppdraget

Nyhetsinstitusjonens uavhengighet og styrke overfor andre institusjoner kan beskrives ved å se på i hvilken grad det finnes fungerende, institusjonaliserte og uavhengige journalistiske selvdømmeordninger. Som Hallin og Mancini påpeker er det betydelige forskjeller mellom institusjonaliseringen av etiske overvåkningssystemer i ulike land. Grovt sett er det slik at mens alle de nordiske landene har både selvstendige nemnder (Councils) og fungerende regler (Codes), mangler typiske 'politisk-polariserte' latinske land som Frankrike, Italia, Hellas, Malta og Portugal en av delene eller begge (Nordenstreng 2003, Petersson og Bertrand 2007). Frankrike har for eksempel ingen presseetisk nemnd³⁹ og en kort og gammel yrkesetisk kodeks som ble vedtatt av journalistlaget SNJ i 1938. Den er en yrkesetikk for *journalister* som verken forplikter medieutgivere eller redaktører. I det franske systemet er det staten selv som sørger for overvåkingen av pressen gjennom domstolene.

Den amerikanske ideologien er at en fri presse må være uavhengig av staten og dermed en del av markedsøkonomien. USA har ingen føderal Code of Ethics⁴⁰ og heller ingen føderal presseetisk nemnd. Etiske koder og nemnder oppfattes av mange som en trussel mot pressefriheten. Av europeiske land med liberal pressemodell har Storbritannia både en uavhengig selvdømmeordning og en etisk kode, men selvdømmeordningen er i langt mindre

---

³⁹ "Frankrike saknar för alla medier gemensamma spelregler med tillhörande granskningsorgan. Däremot förekommer det att enskilda medieföretag och redaktioner har utformat egna etiska riktlinjer" (Petersson og Bertrand 2007:199).

⁴⁰ Det finnes noen etiske koder på ikke-føderalt nivå og på organisasjonsnivå (McManus 2008:44).

grad knyttet til den journalistiske profesjonen enn den er i Norge⁴¹. Mens Irland så sent som i januar 2008 etablerte *Press Council of Ireland* og *Office of the Press Ombudsman*.⁴²

Det norske systemet skiller seg også noe fra de andre skandinaviske systemene for selvdømme, særlig det danske. I Norge er selvdømmesystemet både for presse og kringkasting under full kontroll av presseorganisasjonene. Den etiske koden (Vær Varsom-plakaten) vedtas av styret⁴³ i Norsk Presseforbund som er en paraplyorganisasjon for en rekke organisasjoner i pressa⁴⁴. VVP er basert på konsensus. Det er ikke kampvoteringer i styret i slike saker.⁴⁵ Presseforbundet er dominert av redaktører og journalister. Vær Varsomplakaten er lagt til grunn for arbeidet i Pressens Faglige Utvalg som behandler klager på oppslag/innslag i aviser og kringkasting. Presseforbundet kontrollerer også vedtektene for Pressens Faglige Utvalg⁴⁶ og bestemmer dermed sammensetningen og utnevningsprosedyren. I dag er fire av PFUs medlemmer pressefolk (to redaktører og to journalister), mens tre medlemmer er såkalte lekfolk. Alle blir formelt utnevnt av Presseforbundets styre.⁴⁷

I Sverige er Allmännhätens pressombudsman (PO), dit publikum kan klage på det som publiseres, utpekt av et collegium bestående av chefsjustitieombudsmannen, lederen i Sveriges Advokatsamfund samt lederen i Pressens Samarbetsnämnd, slik at pressens representanter er i mindretall når PO blir utpekt. Pressen er også i mindretall (på grunn av leders dobbeltstemme) i Prässens Opinionsnemd (PON) som avgjør klagen. Imidlertid er pressen selv i posisjon til å endre dette, fordi det er Pressens Samarbetsnämnd alene som fastsetter vedtektene for både PO og PON og dermed også kan endre både utpekingssystemet

---

⁴¹ Kommissjonens leder er per mars 2008 en karrierediplomat. Bare 6 av 17 medlemmer er pressefolk, alle redaktører. I PCCs omtale av seg selv heter det: "There are seventeen members of the Press Complaints Commission. A majority of them have no connection with the press - ensuring that the PCC is independent of the newspaper industry". Lastet ned 20.3.08 fra <http://www.pcc.org.uk/about/whoswho/members.html>.

⁴² Det irske Press Council har 13 medlemmer, sju av dem er ikke fra pressen. Rådets hjemmeside beskriver utvelingen av medlemmer slik: "Members of the Press Council are appointed by an independent Appointments Committee. The Committee was appointed in the first instance by the Press Industry Steering Committee. Future appointments to the Committee will be made by the Press Council". Lastet ned 5.7.08 fra http://www.presscouncil.ie/v2/presscouncil/portal.php?content=_includes/about.php.

⁴³ Styret har våren 2008 fått ny sammensetning, slik at utgiverorganisasjonen Mediebedriftenes Landsforening, Norsk Redaktørforening og Norsk Journalistlag ikke lenger har flertall sammen. Til gjengjeld har de tre organisasjonene fått hver sin vetorett i styret.

⁴⁴ Medlemmer per mars 2008 er Norsk Journalistlag (NJ), Norsk Redaktørforening (NR), Mediebedriftenes Landsforening (MBL), NRK, TVNorge, TV3, TV2, P4, Norsk Lokalradioforbund (NLR), Landslaget for Lokalaviser (LLA), Den Norske Fagpresses Forening (DNFF), Norsk Forbund for Lokal-TV (NFL) og Magasin- og Ukepresseforeningen (MUF), jfr http://presse.no/Norsk_Presseforbund/NPs_medlemmer/.

⁴⁵ Intervju med generalsekretær Per Edgar Kokkvold i Norsk Presseforbund, november 2005.

⁴⁶ Vedtekter for PFU, hentet 20.3.08 fra http://presse.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/Vedtekter/.

⁴⁷ Jfr. vedtektene paragraf 3. I praksis vil styret alltid velge redaktører og journalister i tråd med innstillinger fra henholdsvis NR og NJ (Intervju Kokkvold 23.6.08).

og sammensetningen.⁴⁸ I tillegg har Det svenske journalistforbundet opprettet et eget medlemsinternt selvdømmeorgan⁴⁹ som skal overvåke journalistenes etiske praksis.⁵⁰

Det danske presseetiske arbeidet styres etter Medieansvarsloven, som ble vedtatt av Folketinget i 1992. Her fastslås det at det skal være en Pressenævn dit publikum kan klage. Nemnden skal utpekes av Justisministeren, leder og nestleder etter innstilling fra Høyesterett.⁵¹ Danmark har ingen ordinær etisk kode, men danske medier har stilt seg bak et dokument med veiledende regler for god presseskikk som ”intogs som bilaga till den utredning som 1990 lade fram förslaget till den nuvarande ordningen” (Petersson og Bertrand 2007:105). Denne løsningen har medført at det er uklart hvordan disse reglene skal endres, noe som igjen har ført til at de ikke har vært revidert siden 1990⁵² (Skovbjerg og Jørgensen 2006:53).

Et viktig særpreg ved den norske nyhetsinstitusjonen er formaliseringen av et samfunnsoppdrag gjennom et ganske strengt selvdømmesystem der bransjen og profesjonen – på papiret – *pålegger seg selv plikter*. Det norske systemet, der pressen i sterk grad vektlegger sin uavhengighet av staten, men samtidig påtar seg å kontrollere at denne uavhengigheten ikke ’misbrukes’, er vokst fram som en tilsynelatende naturlig løsning i et politisk system som nettopp er bygd på en form for demokratisk korporatisme. Norske medier krever med like høy røst som de amerikanske – frihet. Men de norske mediene har samtidig kollektivt påtatt seg dels visse begrensninger i hva friheten kan brukes til og dels krav til hva den må brukes til.

---

⁴⁸ Jfr *Instruktion för Allmänhetens Pressombudsman (PO) og Stadgar för Pressens Opinionsnämnd (PON)*, begge lastet ned 7.2.08 fra <http://www.po.se/index.jsp?avd=startsida>.

⁴⁹ Det fins 17 punkter i Publicitetsreglerna som håndheves av Allmänhetens Pressombudsman (PO) Yrkesreglerna består av tolv punkter som ”reglerar två stora huvudområden: den journalistiska integriteten och anskaffning av material.” Overtredelse mot disse reglene anmeldes till Journalistförbundets Yrkesetiska Nämnd (YEN). (Lastet ned 5.7.08 fra http://www.sjf.se/portal/page?_pageid=53,38441&_dad=portal&_schema=PORTAL).

⁵⁰ Det har de senere årene vært rettet kritikk mot YEN, se for eksempel Petersson m.fl. 2005.

⁵¹ I lovens § 41 heter det at: ”Der oprettes et Pressenævn bestående af en formand og en næstformand og 6 andre medlemmer, der beskikkes af justitsministeren. Formanden og næstformanden, der skal være jurister, beskikkes efter udtalelse fra Højesterets præsident. 2 medlemmer beskikkes efter udtalelse fra Dansk Journalistforbund, 2 medlemmer beskikkes til at repræsentere de redaktionelle ledelser i den trykte presse og radio og fjernsyn efter udtalelse fra disse, og 2 medlemmer beskikkes som offentlighedens repræsentanter efter udtalelse fra Dansk Folkeoplysnings Samråd”. Lastet ned 11.3.08 fra <http://www.pressenaevnet.dk/Love-og-regler/Medieansvarsloven.aspx#Kap%207>.

⁵² Spørsmålet er om Folketinget må vedta endringene i den presseetiske reglementet, noe som naturligvis skaper problemer i forhold til medienes uavhengighet.hj

Verken den danske eller den svenske etiske koden har den samme typen formålsparagraf⁵³ som den norske, der pressen forplikter seg på spesielle oppgaver (jfr Petersson og Bertrand 2007:88ff). Derimot har Sverige en radio og tv-lov som gjelder all kringkasting, også den kommersielle, som krever at sendingene skal ”präglas av det demokratiska statsskickets grundidéer och principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet” (Petersson 2006:16). Merk at den svenske formuleringen gir journalistikken et bestemt *politisk oppdrag* i lovs form. Noen tilsvarende normativ bestemmelse finnes ikke i den norske kringkastingsloven.

2.4. Framveksten av den norske nyhetsinstitusjonen

Et vanlig perspektiv i analysen av norsk journalistikk de siste 30 årene har vært å studere den som avviklingen av partipressen. Hovedvekten er ofte lagt på *bruddene* i perioden fra 1970 til i dag. Et alternativ er å holde fast på det institusjonelle perspektivet og betrakte nyhetsjournalistikken som del av en institusjon som har vokst fram i løpet av 300 år og som i en periode delvis var en integrert del av den (parti)politiske institusjonen.

Et slikt perspektiv vil legge mer vekt på de sidene som forener journalister og aviser på tvers av partigrenser og mindre på de sidene som skiller. Og slike samlende fellestrekk er det mange av. For det første er pressen både eldre og yngre enn partipressen. De første norske avisene kom ut på 1700-tallet og besto i hovedsak av kunngjøringer fra stat og næringsliv og litterære bidrag. Partipressen i Norge hadde sitt gjennombrudd på slutten av 1800-tallet, særlig knyttet til stridene om parlamentarismen rundt 1884, unionsoppløsningen i 1905 og arbeiderbevegelsens framvekst. Etableringen av den norske partipressen falt dermed i tid sammen med avviklingen av den amerikanske partipressen.

Den formelle og uformelle institusjonaliseringen av nyhetsjournalistikken pågikk nokså ufortrødent under hele partipressetiden. Norsk Presseforbund, som samlet alle typer partiaviser, ble stiftet allerede i 1910 og Presselosjen i Stortinget i 1921. Tekstreklameplakaten kom i 1925, mens Presseforbundets Faglige Utvalg ble startet i 1927. Den første Vær Varsom-plakaten ble vedtatt i 1936. I etterkrigstida ble den formelle institusjonaliseringen stadig utviklet videre. Norsk Journalistlag, med medlemmer fra alle partier, ble etablert som nasjonal organisasjon i 1946, Norsk Redaktørforening, der A-presse-

---

⁵³ Se omtale av Kapittel 1 i Vær Varsom-Plakaten i kapittel 4.

redaktører og høyreredaktører satt sammen for å fremme 'pressens interesser' ble stiftet i 1950 (som landsforening for ansvarlige redaktører). Redaktørplakaten, som er en avtale mellom utgiverne og Norsk Redaktørforening og som altså gir redaktøren en ganske sterk formell uavhengighet av sine eiere (som dels var partiene) ble vedtatt i 1953.

Den uformelle institusjonaliseringen handler blant annet om utviklingen av tydelige roller innenfor nyhetsjournalistikken. Redaktørrollen skilles fra politiker-rollen, dikter-rollen og eier-rollen (Eide 2000), journalistjobben blir et betalt yrke og rollen blir profesjonalisert (Ottosen 2004).

Samtidig er det et avgjørende bidrag til institusjonaliseringen at *nyheten* vokser fram som den viktigste tekstformen i mediene. Thore Roksvold hevder i en analyse av nyhetsjournalistikken i norske aviser at det han kaller "partiavisa" allerede fra ca. 1925 måtte gi tapt for det han kaller "nyhetsavisa", som søkte å nå nye lesergrupper for å øke opplaget: "Dermed ble skillet mellom fakta og kommentar skarpt: reportasjene måtte være objektive – avisas ideologiske profil ble uttrykt i lederartiklene og kommentarspaltene. En naturlig følge av denne utviklinga var at lederartiklene forsvant fra førstesida. Til gjengjeld ble førstesida fylt av nyheter" (Roksvold 2001:73). I dansk presseforskning blir slike 'nyhetsaviser' kalt 'omnibusaviser', dvs. aviser for alle. Roksvold påpeker: "Det som gjør avisa til en avis for alle, er nettopp den sterke prioriteringa av nyheter" (op.cit).⁵⁴

Det framgår også av flere av de store avisenes egne historieframstillinger at ønsket om høye opplag raskt ble en like viktig drivkraft i det redaksjonelle arbeidet som den politiske agitasjon. Sønnen til den fallerte presten Lars Oftedal, som startet Stavanger Aftenblad som et i ordets egentlige mening misjonsblad, overtok redaktørposten etter sin far. Han pekte allerede tidlig på 1920-tallet på problemets kjerne:

Det gjorde ikke vanskene mindre at Venstre i disse årene gikk tilbake fra valg til valg, og at målbevisste konkurrenter meldte seg på.

Vår oppgave måtte bli å lage en så god avis at den hadde appell på tross av og utover partigrensene. Hvor vanskelig det var, vil en ha en anelse om når en minnes at vi i tjueårene slet med brennevinsforbud og målsak som om dette var de 'viktigste sakene i verden'. (Oftedal sitert i Aadnøy 1993:63)

---

⁵⁴ En parallell analyse gjør Ekecrantz og Olsson som viser at tekstene i svenske aviser endret seg betydelig i perioden mellom 1910 og 1935, blant annet ved lederne/kommentarene blir færre, notisene blir til (nyhets)artikler og ved at et tekstsysteem vokser fram. År "1910 är samhället ännu inte redigerat, dvs. organiserat till text av en relativt autonom journalistisk institution" (Ekecrantz og Olsson 1994:129).

Sunnmørsposten i Ålesund var under de første stridene om norsk medlemskap i EEC på 1960- og 70-tallet ledet av brødrene Flem, som begge tilhørte ja-fløyen i Venstre. Men på Sunnmøre var det en svært sterk nei-stemning. Avisen førte en åpen politikk på leserbrevsiden, og i 1972 tok Sunnmørsposten ikke redaksjonell stilling til norsk medlemskap i EEC (Ulstein 1982).

Selv i Arbeiderpressen tenkte man tidlig i disse baner. Allerede i 1954 sa Per Monsen, som da var redaktør i Arbeiderbladet, på et nordisk pressemøte:

...også arbeideravisene er mer og mer blitt nyhetsaviser som konkurrerer på like fot med andre aviser om lesere og annonser. I flere distrikter er arbeideravisen blitt den ledende avis, den henvender seg til alle - det må den gjøre hvis den skal holde sitt opplag oppe og helst øke det. Innholdet preges av det. (Sitert i Simensen 1999:43)

Også på lederplass er av-partifiseringen av de store avisene tydelig lenge før partipressen ble avviklet. Svennik Høyer påviste at allerede på 1950-tallet var det slik at ”desto større utbredelse en avis har, i desto mindre grad tenderer den mot å agitere partipolitisk på lederplass” (Høyer 1964:231). De store avisene toner altså ned den partipolitiske profilen i forhold til de mindre avisene. Høyer tolker dette slik:

De store aviser fikk en stadig større leserskare som stemte med andre partier og de mindre beholdt en trofast kjerne av partisympatisører..... Den sentrale linjen i våre resonnementer er at med en utpreget konsentrasjon på avismarkedet og med gitte markedsområder som utgangspunkt, kommer vi raskt til den konklusjon at dette virker direkte inn på sammensetningen av de store avisenes leserkrets, noe som i sin tur demper deres agitasjon. (Høyer 1964:234)

Disse eksemplene viser for det første at det er grunn til å modifisere dagens ofte noe endimensjonale oppfatning av pressens profil på 1950-tallet. For det andre viser det at utviklingen av nyhetsinstitusjonen pågikk gjennom hele 1900-tallet.

Samtidig blir det naturligvis helt feil å se bort fra den sterke koplinga mellom partier og aviser i perioden fra 1880 helt til 1970-tallet. I mesteparten av denne tiden utgjorde partiene et viktig organiserende element i folks liv. Svært mange velgere hadde stabile partipreferanser gjennom store deler av livet. Partiene hadde betydelige medlemstall og organiserte mange til debatt og valgkamparbeid. Det er i en slik sammenheng man må se partipressens styrke. Aviser ble ganske enkelt ansett som naturlige og nødvendige forlengelser av partienes virksomhet. De ble derfor båret oppe, både politisk og økonomisk av sine partier. Det var på et vis ikke slik at avisene støttet partiene, *avisene var en del av partiene*. Mest tydelig var

dette økonomisk. I maktutredningens rapport om massemedier, som ble utgitt i 1982, altså helt på slutten av partipressens tid, ble finansieringen av partipressesystemet oppsummert slik:

I visse perioder av mellomkrigstiden er det ingen overdrivelse å påstå at avistallet ville bli halvert uten partienes subsidier. I oppstartingen av de mange tvungne nedleggelse under okkupasjonen, er det likevel klart at svært mange aviser ikke ville gjenoppstå uten støtte fra partiene.⁵⁵ (Høyer 1982:185)

Partiene så på avisene som en viktig, forlenget del av sitt arbeid og drev derfor et omfattende økonomisk arbeid til støtte for sin presse. Høyre sentralt støttet for eksempel 72 nødstilte aviser i 1925. Bare ti prosent av høyreavisene var økonomisk selvstendige. Når Høyre brukte så mye penger på avisene var det blant annet fordi pressa «var det faste holdepunktet for partiet i lokalsamfunnene» (Høyer 1982:173). Det fantes knapt noen annen partiorganisasjon mange steder.

Et karakteristisk trekk ved partipressen var det nære sambandet mellom partier og presse, både organisatorisk og politisk. En sak var at pressa systematisk, frivillig og konsekvent støttet sine partier i den politiske kampen. En annen sak var den direkte organisatoriske tilknytningen mellom avisenes og partiene. Slik blir den beskrevet av Jens Olav Simensen:

- Partiene hadde medlemmer i de politiske pressebyråenes styrer.
- Partiene hadde egne redaktørmøter hvor det ble gitt konfidensielle opplysninger og politiske begrunnelser.
- I interne brev til redaktører ble det fra partiene, via de politiske pressekontorene gitt politiske direktiver
- Redaktører møtte på de politiske partienes landsmøter som delegater med fulle rettigheter
- Lokalt satt redaktørene i styrene til sine partier.

I tillegg kom et betydelig press fra de respektive politiske partier lokalt. Fra sentralt hold ble det også bedrevet en sterk styring. Både Høyre og Ap har hatt generalsekretærer som nærmest var overredaktører. (Simensen 1999:10)

Partipressen avvikles

Det har vært vanligst å analysere avviklingen av dette partipressesystemet fra avisenes ståsted, det har vært lagt mye vekt på honnørord om journalistisk selvstendighet, troverdighet og integritet. I Dagspresseutvalgets innstilling fra 2000 heter det med en typisk formulering: ”Det

---

⁵⁵ Den siste store innsats for sine aviser gjorde partiene for å få restartet organer som ble stanset av de tyske okkupantene. Dels tvang man gjennom Stortinget de avisene som fikk komme ut under okkupasjonen til å betale en engangserstatning til den øvrige presse. Dels ble det gitt en rekke bidrag fra Libertas (til høyreaviser) og LO (til Ap-aviser) for å starte opp (Høyer 1982:155).

var flere grunner til at den norske partipressen endret karakter. Hovedbegrunnelsen ligger i spørsmålet om troverdighet. Ikke minst mente pressen selv at de tette forbindelseslinjene til partiene ble problematiske” (Norges Offentlige Utredninger 2000:15, s. 77). I tillegg har det vært pekt på framveksten av et anglo-saksisk ’objektivt’ nyhetsideal, en økt profesjonalisering av journalistene og utviklingen av radio og TVs nyhetsvirksomhet og de saklighets- og upartiskhetsreglene som gjelder for denne (Høyer 2005:85ff). Men dette er neppe hele sannheten. En like viktig forklaring på at partipressen ble avvirket er at det stabile industrisamfunnet med sine helhetlige identiteter ble svekket. Det gjør at partier (som til en viss grad må ha helhetlige programmer) ikke lenger er relevante identifikasjonspunkter for publikum. Det er derfor like nærliggende å analysere partipressens skjebne som et resultat av partienes sammenbrudd. I tid faller disse to fenomenene sammen. Stig Hjarvard beskriver den danske utviklingen – sannsynligvis treffende også for Norge - slik:

Det mest iøynefallende ved de politiske institutionernes utvikling er partiernes vigende betydning. Partiene udgør ikke længere faste identifikasjonspunkter for borgernes politiske vurderinger og adfærd, og partiene har næsten helt mistet deres rolle som kulturelle og sociale bevægelser i det civile samfund. (...) Partipolitisk loyalitet og ideologi har måttet vige for en mere sagsorienteret og tidsbunden tilknytning og stillingstagen. (Hjarvard 1995:2).

Når avisene får nye problemer utover på femti og sekstitallet, er det derfor svekkede partiorganisasjoner som møter utviklingen. I perioden fra 1949 til 1965 blir 35 partiaviser nedlagt (Høyer 1982:158) uten at partiene - av ulike grunner - er i stand til å hindre det. I 1969 blir den statlige pressestøtten etablert for å hjelpe utsatte aviser. Begrunnelsen for støtteordningen knytter seg stadig til partiavistradisjonen. I innstillingen fra statsministerens kontor i 1967 om saken heter det : ”Pressen er det viktigste våpen i de enkelte partiers bestrebelser for å vinne innflytelse i vårt land” (op.cit:192). Men det er verdt å merke seg at initiativet til pressestøtten ikke kom fra partiene, men fra pressen selv, som nå var bekymret for sin egen framtid. Ved gjennomføringen av en statlig pressestøtte fra slutten av 1960-tallet ”er det presseorganisasjonene som tar initiativet og beholder det, mens partiene kalles inn som støttespillere”, skriver Høyer (op.cit:186). Det er altså den styrkede nyhetsinstitusjonens egne representanter som driver fram pressestøtten, ikke de svekkede partiene.⁵⁶

---

⁵⁶ Ekecrantz og Olsson ser innføringen av den svenske pressestøtten som uttrykk for at ”tidningarna inte längre (sågs) i första hand som organ för någon annan institution, utan fick en egen samhällsroll” (Ekecrantz og Olsson 1994:200).

Den endelige avslutningen av det tradisjonelle partiavissystemet på 1980- og 90-tallet faller sammen med sammenbruddet for partiene som sterke organisasjoner med lojale tilhengere. Velgernes lojalitet til partier smuldrer opp, og andelen partimedlemmer i befolkningen synker⁵⁷. I sin analyse av den svenske partipressen skriver Stig Hadenius og Lennart Weibull:

Den opplucking som ägt rum inom det politiska systemet kan vara en följd av den svagare banden mellan parti och press. Men motsatsen är också sannolik. I ett samhälle där partierna fått mindre förtroende och där skillnaderna mellan partierna inte alltid är uppenbara är självklart också en partipress mindre självklar. (Hadenius/Weibull 1991:78)

Og ettersom Norge på slutten av 1900-tallet, da nyhetsinstitusjonen 'frigjorde seg', hadde en ganske sterk demokratisk-korporativ styringsstruktur, var det 'naturlig' at også nyhetsinstitusjonen inngikk i en slik struktur, slik at forholdet mellom politikk, økonomi og journalistikk ble ordnet på en måte som minner om samfunnets øvrige institusjoner. Samtidig var det slik at da partiene ble så svekket at det ikke lenger var 'naturlig' at media ble kontrollert av dem, var nyhetsinstitusjonen allerede velorganisert og selvstendig. Dens organisasjoner hadde allerede 'tatt sin plass' i det korporative norske systemet. Det er også mulig at nyhetsinstitusjonens vekst innenfor en politisk beskyttet mediesektor har gjort den sterkere overfor den økonomiske institusjonen enn hvis partidominansen hadde tatt slutt på et tidligere tidspunkt.

2.5. Den institusjonaliserte 'samfunnskontrakten'

Et trekk ved land med en korporativ pressemodell – som Norge – er at journalistikken inngår en type uformell institusjonalisert 'samfunnskontrakt' med de politiske myndighetene. Dette forutsetter etter alt å dømme at nyhetsinstitusjonen har et formelt, organisert uttrykk. Myndighetene må ha en motpart å inngå denne samfunnskontrakten med - eller i det minste en part å *henvise til* slik det for eksempel gjøres i mediemeldingen fra 2000:

Som nevnt i pkt. 1.1. har massemediene ulike funksjoner og oppgaver i moderne samfunn, bl.a. i forhold til å formidle informasjon og utøve kontroll med offentlig maktutøvelse. I utgangspunktet bør det derfor ikke være myndighetene som nærmere definerer eller bedømmer om disse oppgavene utføres.

---

⁵⁷ Mellom valgene i 1965 og 1969 skiftet hver fjerde velger standpunkt (24 prosent). Mellom valgene i 2001 og 2005 skiftet nesten hver annen velger standpunkt (49 prosent). Norske partier mistet til sammen 100.000 medlemmer i 90-åra. Bare Arbeiderpartiet alene mistet 50.000 medlemmer (Aps internett-side januar 1999). Fra 1987 til 1997 mistet Ap 80.000 medlemmer (Simensen 1999:37). I en NIBR-undersøkelse hevdes det at andelen av befolkningen i Oslo med partimedlemskap sank fra 15 til seks prosent fra 1995 til 1997 (Aftenposten 24.8.98).

I det følgende tar Kulturdepartementet derfor utgangspunkt i medienes egen definisjon av sine samfunnsoppgaver slik det følger av «Vær Varsom-plakaten», som er medienes felles bransjeetiske regelverk.⁵⁸

En slik praksis – å henvise til at bransjen selv har ansvaret for å definere sine samfunnsoppgaver fordi myndighetene ikke bør gjøre det – ville vært vesentlig vanskeligere om det ikke fantes en formalisert felles oppfatning i bransjen. Den skandinaviske korporative kapitalismen er naturligvis et godt utgangspunkt for denne typen 'kontrakt'.

En viktig del av den norske, institusjonaliserte samfunnskontrakten er den formaliserte presseetikken der pressen påtar seg å holde 'etisk orden i eget hus'. Videre inngår i samfunnskontrakten blant annet disse elementene:

Allmennkringkastingen

Det statlige aksjeselskapet NRK⁵⁹ og de tre største norske kommersielle kringkastingsselskapene (TV2, Radio Norge og P4) drives på statlige konsesjoner som inneholder krav om at sendingene skal oppfylle mer eller mindre spesifiserte allmennkringkastingsforpliktelser. Statens medietilsyn er satt til å overvåke om disse forpliktelsene overholdes og avgir årlige rapporter om denne overvåkingen⁶⁰. NRK har tillegg et politisk oppnevnt råd, Kringkastingsrådet, som driver løpende evaluering av selskapets virksomhet.⁶¹

---

⁵⁸ St.m. nr. 57 (2000-2001). Lastet ned 22.1.2007 fra <http://odin.dep.no/kkd/norsk/dok/regpubl/stmeld/018001-040003/dok-bn.html>

⁵⁹ Norsk Rikskringkasting, den norske allmennkringkastingen, ble opprettet som statsinstitusjon av Stortinget i 1933. Omdannet til statsaksjeselskap i 1996.

⁶⁰ Det heter på tilsynets web-side at "Oppgåvene på kringkastingsområdet følger av lov om kringkasting av 4. desember 1992 nr. 127. Hovedoppgavene er etter loven å gi konsesjoner til kringkasting og senderanlegg for kringkasting, samt å føre tilsyn med reklame, sponing og programvilkår. Til loven hører forskrift om kringkasting, to forskrifter om konsesjonsområder for lokalkringkasting, forskrift om lokalfjernsyn på NRK2s bakkesendere og forskrift om fjernsynsmottagere. I tillegg kommer en egen forskrift om tilskudd til lokalkringkastingsformål." Lastet ned 11.3.08 fra <http://medietilsynet.no/Lover/>

⁶¹ Kringkastingsrådet er dels oppnevnt av Stortinget, dels av regjeringen. I omtalen på NRKs nettsider heter det: Kringkastingsrådets oppgave er nedfelt i Lov om kringkasting av 1992. "Rådet skal drøfte og uttale seg om hovedlinjene for programvirksomheten i Norsk rikskringkasting. Rådet uttaler seg i de programsaker som kringkastingssjefen forelegger for det, eller som rådet finner grunn til å ta opp etter initiativ fra et medlem eller fra lyttere og seere". Lastet ned 11.2.08 fra <http://www.nrk.no/informasjon/organisasjonen/1.3911376>

Offentlige styringsdokumenter

Mediepolitikken blir med ujevne mellomrom formelt behandlet i de politiske organene. Den siste større stortingsdebatten ble ført i tilknytning til den daværende Ap-regjeringens mediemelding i 2000. Her heter det innledningsvis at mediene er et "institusjonalisert system for informasjonsformidling og samfunnsdebatt" som har "som funksjoner" å formidle informasjon, være et forum for samfunnsdebatt og kontrollere maktutøvelse. Denne typen påstander om medienes 'funksjoner' er blitt kritisert i flere medievitenskapelige arbeider fordi det ofte er svært uklart hva som er normative ønsker om hvilken rolle mediene *bør* spille i et samfunn og hva som er empiriske påstander om hvilken rolle mediene faktisk spiller i et gitt samfunn. Michael Schudson skriver for eksempel at

an implicit normative functionalism has been smuggled into many studies: the idea that the media *should* serve society by informing the general population in ways that arm them for vigilant citizenship. I am sympathetic to this (...) but I do not think historically it is a very good approximation of what role the news media have played – anywhere (Schudson 1991:156).

Liknende kritikk er reist i Norge av blant andre Skogerbø (1991:144), Allern (1996:48f) og Raaum (1978).

Subsidier

Årlig bevilger Stortinget gjennom vedtak om statsbudsjettet et betydelig beløp til pressestøtte.

Denne støtten er begrunnet med medienes samfunnsoppdrag

På presseområdet vil regjeringen gjennom pressestøtten bidra til å opprettholde mangfoldet i avisutgivelser, både i verdiforankring, geografi og innhold. Den mest sentrale målsettingen er å sørge for at det blir utgitt dagsaviser, samiske aviser og publikasjoner på minoritetsspråk. Innenfor denne hovedmålsettingen er det et viktig mål å opprettholde grunnlaget for at det blir utgitt lokalaviser og regionale aviser som både kan fungere som lokale/regionale informasjonsmedier, og som samtidig er alternativer til de store riksavisene.⁶²

I tillegg har norske aviser en spesiell form for fritak fra merverdiavgift, som fører til at de får all utgående avgift på redaksjonell virksomhet refundert av staten. Til sammen utgjorde dette skattefritaket 1,019 millioner kroner i 1999, 82 prosent⁶³ av den samlede pressestøtten. Det er de største avisene som får mesteparten av disse subsidiene. Ukepressen har ikke slikt fritak, noe som med jevne mellomrom har vært gjenstand for offentlig debatt. I slike debatter har dagspressen vist til sitt samfunnsoppdrag: "Dagspressen har en særskilt funksjon som formidler av politikk og nyheter og som arena for samfunnsdebatt. Lovgiveren har angitt gode

⁶² Kultur- og kirkedepartementets forslag til statsbudsjett for 2007 (St.prp. nr 1 2006-2007.) lastet ned 31.1.07 fra <http://odin.dep.no/kkd/norsk/dok/regpubl/stprp/043001-030017/hov008-bn.html>.

⁶³ Fra NOU 2000:15 Pressepolitikk ved et tusenårsskifte, s. 151.

grunner for å forskjellsbehandle dagspressen i forhold til ukepressen”, skrev advokat Bjørn Stordrange på vegne av NAL⁶⁴ i 1999.⁶⁵ Tilsvarende heter det fra NAL selv i 1998: ”Fordi avisenes samfunnsrolle er av vital betydning for demokratiprosessene og kulturen og fordi ingen andre kan fylle denne rollen”.⁶⁶

Saken ble aktualisert i 2003, da kjendisbladet *Se og Hør* som en politisk markering sluttet å betale merverdiavgift. Spørsmålet ble da utredet av Sigurd Høst (2004) for Oslo ligningskontor i *Hva er en avis*.⁶⁷ Han konkluderte med at slik grensen for momsfratak hadde vært trukket opp til da, blant annet når det gjelder ”varierte innhold” vil *Se og Hør* falle utenfor.⁶⁸

2.6 Den korporative pressemodellen under press

Men den demokratiske korporativismen, som er grunnlaget for denne forståelsen av journalistikken er under sterkt press fra ulike hold, særlig fra nyliberale strømninger, noe som fører til at hele det politiske systemets makt begrenses og forvitrer. Dette er et hovedtrekk ved utviklingen i de nordeuropeiske samfunn de siste 30 årene og omtalt i en rekke større og mindre forskningsbidrag. Utfordringen er formulert slik i Makt- og Demokratiutredningens sluttrapport:⁶⁹

Samtidig blir regjeringens makt svekket gjennom en omfattende statlig reformprosess. Gjennom markedsretting, fristilling og privatisering av statlige oppgaver, er offentlig sektors virkemåte i omforming. Områder som tidligere var offentlig styrt, blir overlatt til markedsaktører. Nye kontrollorganer og statlige tilsyn overvåker de generelle spillereglene som politiske myndigheter har trukket opp. Reformprosessen innebærer at ressurser, skjønn og politiske avgjørelser flyttes fra politisk myndighet til uavhengige direktorater og kontrollorganer. Regjeringen sitter fortsatt med det politiske ansvaret, men med redusert makt. Utviklingen de siste tjue årene har vært en langtrukken tilbaketrekning av politiske organers løpende beslutningsmakt.⁷⁰

---

⁶⁴ Norske Avisers Landsforbund, en utgiverorganisasjon som endret navn til Mediebedriftenes Landsforening i 2002.

⁶⁵ Sitert i Dagspresseutvalgets innstilling (NOU 2000:15), s. 146

⁶⁶ Sitert i Dagspresseutvalgets innstilling (NOU 2000:15), s. 148

⁶⁷ IJ-rapport nr. 148 (2004).

⁶⁸ I 2007 ble praktiseringen av momsfraket innklaget til Esa, organet som overvåker at Norge følger EØS-avtalen mellom EU og Efta-landene, av Ukepressens Forening. Esa sa i sin foreløpige vurdering (19.7.07) at praktiseringen var i strid med EØS-avtalen. Lastet ned fra <http://www.regjeringen.no/upload/Synspunkter%20fra%20ESA.pdf> 21.9.07. En avklaring er ventet i løpet av 2008

⁶⁹ Denne tilnærmingen er noe annerledes enn den governance-tilnærmingen som ligger til grunn for Ørstens analyse (2004, 2005) som er referert foran. Governance-tenkningen er vanligvis mindre kritisk til Statens og de tradisjonelle folkevalgte organers svekkede makt enn den norske maktutredningen var.

⁷⁰ NOU 2003:19, kapittel 3, hentet ned 16.10.07 fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/NOUer/2003/NOU-2003-019/4.html?id=118897>

I Sverige, der den demokratiske korporative modellen generelt var lengst utviklet, hevder fire ledende medieforskere at mediemodellen ”for nærvarande (är) utsatt för starka förändringskrafter” (Petersson m.fl. 2005:167). De peker på at yngre journalister i kommersielle medier har et mer individuelt og karriererettet syn på sitt yrke, at utgiverorganisasjonene opplever spenninger mellom redaktører og direktører og at det stilles spørsmålsteget ved spillereglene både i journalistforbundet og blant utgiverne: ”Det organiserte samarbeidet inom mediebranchen försvages i förhallanden til medieföretagen” (op.cit.). Dessuten

har delar av mediebranschen börjat ifrågasätta om medieföretag bör betraktas som annat än ekonomiska verksamheter, alltså om det över huvud taget är rimligt att ställa krav på medier som en tredje⁷¹ statsmakt. (Petersson m.fl. 2005:105)

Det er altså all grunn til å finne ut hvordan medienes samfunnsoppdrag som en etisk norm virker i dagens redaksjoner.

2.7 Norsk presseetikk som subinstitusjon

Framveksten av en egen formalisert presseetikk er en *del av* institusjonaliseringen av journalistikken. Allern (2001) skriver at ”et av uttrykkene for dette er utviklingen av felles etiske normer og forståelsesformer for hva som er god presseskikk på tvers av de ulike medietypene og medieorganisasjonene” (Allern 2001:42). Men kan man si at presseetikken og den journalistiske profesjonsmoralen i seg selv er institusjonalisert?⁷² Hvis vi anvender Cooks kriterier på presseetikken, hva finner vi da?

Presseetikken er utstrakt i rom og tid

Den formelle institusjonaliseringen startet i sin tid med et vedtak på Norsk Presseforbunds konstituerende møte i 1910. I følge vedtaket skulle det opprettes en voldgiftsnemnd for å løse ”konflikter mellom pressefolk og avisene innbyrdes”. Dette skjedde tre år seinere, men nemnda førte en passiv tilværelse (Røssland 1999:60). De få interne stridsspørsmålene ble i stedet avgjort av hovedstyret i presseforbundet. 17 år seinere prøvde man seg igjen. Da etablerte NPs hovedstyre et ”konsultativt utvalg til å avgi uttalelser i kotymespørsmål”.

---

⁷¹ ‘Den tredje statsmakt’ i Sverige tilsvarende den fjerde i Norge fordi svenskene ikke skiller mellom lovgivende og utøvende makt.

⁷² Profesjonsmoralen utgjør en vesentlig del av den presseetiske sub-institusjonen høvelighetslogikk. Men den presseetiske institusjonen er naturligvis ’bredere’ og omfatter blant annet den formelle eller formaliserte presseetikken, det vil si organisasjoner som Norsk Presseforbund og Pressens Faglige Utvalg, regelsett som VVP og Tekstreklameplakaten, interne skriftlige redaksjonelle etiske regler osv.

Forslaget kom fra Østlendingens redaktør Olav Eide⁷³ og hadde i følge Røssland ”delvis profesjons-styrkande grunngevingar” (Røssland 1999:61).⁷⁴ Alle de tre medlemmene i det konsultative utvalget kom fra pressen selv, to av de tre hadde sittet i den passive voldgiftsnemnda. Fra 1929 fikk utvalget navnet *Norsk Presseforbunds Faglige Utvalg*, vanligvis kalt *Det Faglige Utvalg* (DFU),⁷⁵ og den første saken ble behandlet i 1930. I utgangspunktet var tanken altså å løse interne pressekonflikter. Men i løpet av kort tid ble praksis endret, slik at DFU også tok i mot og behandlet klager på pressa fra utenforstående. PFU har følgelig per i dag en sammenhengende praksis som presseinternt kontrollert organ for klager på pressen i 78 år.⁷⁶

Neste store skritt i den formelle institusjonaliseringen kom i 1936 da den første Vær Varsom Plakaten ble vedtatt av Norsk Presseforbunds hovedstyre. Plakaten hadde form og omfang som nettopp en plakat, beregnet til oppslag i redaksjonene. Den var nokså kort og handlet mye om kriminalreportasje. Av 12 punkter handlet seks utelukkende om kriminaljournalistikk. Årsaken var sannsynligvis at dette var stoffområdet som var utsatt for sterkest kritikk utenfra: ”Kritikk mot kriminaljournalistikken var ein vesentleg årsak til at den første presse-etiske kodeksen, Vær Varsom-plakaten, blei oppretta i 1936”, hevder Røssland (2000).

Den konkrete inspirasjonen til å utforme retningslinjer kom fra et nordisk pressemøte i 1935 (Røssland 2000):

Det var ein felles nordisk oppmerksomhet rundt problematikken. På det nordiske pressemøtet i København i 1935 var det ein lengre debatt om ‘humanisering av journalistikken’. Og fleire peikar på at møtet, og denne debatten, var ein direkte inspirasjon for skaparane av den norske Vær Varsom-plakaten året etter (...) Den svenske Publicistklubben vedtok i 1933 nye og meir omfattande reglar om retts- og kriminalreportasjen. Det var desse reglane svenske utsendingar hadde med til møtet i København, og som låg til grunn for debatten om ‘humanisering av journalistikken’. (Røssland 2000)⁷⁷

---

⁷³ Det er neppe tilfeldig at den samme Eide var den første leder av Stortingets Presselosje (Allern 2001:76f)

⁷⁴ Vi ser hvordan en etisk selvdømmeordning fra første stund blir begrunnet i ønsket om å styrke profesjonen.

⁷⁵ Røssland har i sin avhandling om DFU benyttet navnet ‘Det faglige utvalg’ og forkortelsen ‘DFU’. Det vil jeg også gjøre. Fra 1972 heter utvalget Pressens Faglige Utvalg, forkortet PFU.

⁷⁶ Utvalget fungerte ikke under den tyske okkupasjonen 1940–45

⁷⁷ Det er ukjent hvem som konkret utformet den første norske plakaten. Men flere (Fremo 1994:18, Solumsmoen 1966:23) peker på Thomas Tellander som var redaksjonssekretær i Tidens Tegn. Tellander ble i alle fall DFUs første formann, en posisjon han hadde i ti år.

Vi ser altså at presseetikken ble skapt internt i den gryende nyhetsinstitusjonen - i nært samarbeid med andre nordiske profesjonsrepresentanter - under eksternt press mot deler av journalistikken.

Etter et opphold under andre verdenskrig gjenopptok utvalget arbeidet i 1946. Da ble det også nedsatt en komité som skulle vurdere om det var nødvendig med regelendringer for DFU. Komiteen som var ledet av Verdens Gangs⁷⁸ redaktør Chr. A. R. Christensen som innstilte på at utvalget skulle fortsette å fungere som det gjorde, men man presiserte at personer utenfor pressen selv kunne klage og innførte også rutinen med at "de interesserte parter får legge fram sitt syn på saken" før det tas en avgjørelse. Dessuten fikk DFU anledning til å ta opp saker på egen hånd (Solumsmoen 1966:20).

I 1956 ble VVP revidert for første gang. Den nye utgaven skulle representere en "modernisering og utdyping av presseetikken" (Dahl og Bastiansen 2000:317). VG-redaktør Christensen var igjen sentral, og inspirasjonen kom igjen fra Sverige (Eide 2006:199). Tilsynelatende er 56-plakaten 'strengere' enn den første utgaven. Den er vesentlig lengre og omfatter langt flere områder enn 36-utgaven. Innledningsvis heter det:

Det trykte ord er et mektig våpen. Misbruk det ikke (...) De skadevirkningene ubetenksomhet og feil fra pressefolkene side kan forårsake, går ofte videre og dypere enn noen på forhånd aner. Vis omhu og varsomhet, vis hensyn og ridderlighet, det er ofte medmenneskers velferd det gjelder.

Martin Eide skriver i sin biografi om Chr. A. R. Christensen at 56-plakaten forankret presseetikken klarere "i et demokrati- og offentlighetsideal" (Eide 2006:199), mens Wolland og Øvrum (1992:82) konkluderer med at dette var en plakate som satte en ny presseetisk standard og som formulerte så å si samtlige retningslinjer som norsk presseetikk senere har utviklet seg etter.

I løpet av disse årene har PFU blitt mer rettsliggjort i den forstand at det i stadig høyere grad henvises til spesielle punkter i VVP når medier felles av PFU (jfr. for eksempel Røssland 1999, Raaum, 2003:104ff, Hovlid 2006, Lindholm, 2006:175). Men det er fortsatt ikke slik at utvalget formelt *må* ha en hjemmel i VVP for å kritisere eller felle redaksjoner for brudd på

---

⁷⁸ Verdens Gang ble startet i 1945 av sentrale personer innen den norske motstandsorganisasjonen Hjemmefronten. I utgangspunktet hadde VG trekk av den europeiske eliteavisen, men i løpet av 50- og 60-tallet ble den omdannet til en popularisert løssalgstabloid som siden 1981 har vært Norges største avis (se for eksempel Eide 1998).

god presseskikk. VVP er blitt revidert i alt ti ganger siden 1936. Etter revisjonen i 1956, fulgte revisjoner i 1966, 1975, 1987, 1989, 1990, 1994, 2001, 2005 og 2007.⁷⁹

Per juli 2008 består VVP av i alt fire kapitler med til sammen 42 punkter⁸⁰. De fire kapitlene dekker 'pressens samfunnsrolle', 'integritet og ansvar', 'journalistisk atferd og forholdet til kildene' samt 'publiseringsregler'. En hovedtendens i reformene er at VVP stadig omfatter flere områder. Den første plakaten handlet som nevnt i all hovedsak om krimjournalistikk. I 1956 fikk vi den første 'brede' plakaten, og etter en innstramming i 1975 har VVP de siste 25 årene stadig blitt utvidet. På 90-tallet ble – etter mye strid med løssalgsavisene - *presentasjonen* en del av VVP.⁸¹ Etter Hedrumsaken⁸² i 1999 ble bestemmelsene om pressens atferd under informasjonsinnhenting innskjerpet, blant annet gjennom et nytt punkt 3.9: "Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen" (Brurås 2006:163). I samme revisjon kom det også inn et punkt⁸³ om at pressen skal sette et kritisk søkelys på om den selv oppfyller sin samfunnsrolle. Etter avsløringer om omfanget av kildebetaling vinteren 2007 (bl.a. i Melnæs 2007, Bodahl-Johansen 2007) brakte den foreløpig siste revisjonen inn nye punkter om betalingsjournalistikk.

Er så den formaliserte presseetikken utstrakt i rom? Åpenbart, den har en svært tydelig nasjonal utstrekning og avgrensing. De formelle presseetiske systemene er nasjonalt avgrenset. De etiske kodene og klageorganene er nasjonale. Pressens Faglige Utvalg mottar og behandler f.eks. bare klager på norske mediebedrifter. Samtidig er det også slik at – med noen svært få unntak – er alle norske mediebedrifter og medieorganisasjoner samlet i Norsk Presseforbund og både formelt, moralsk og institusjonelt bundet av profesjonsetikken slik den er formulert i Vær Varsom Plakaten. PFU behandler også klager mot norske medier som ikke er medlemmer i Norsk Presseforbunds medlemsorganisasjoner, og utvalget regner seg dermed som ansvarlig for alt det definerer som journalistikk i Norge.

Presseetikken er anerkjent av medlemmer og andre til å dekke bestemte behov

Den presseetiske del-institusjonen er uten tvil anerkjent av både pressen selv og i allmennheten som den instans som tar seg av presseetikk (Allern 1997b). Brurås (2006b) viser at PFU har en meget sterk legitimitet blant norske journalister. Spørsmålet har vært om det er

⁷⁹ Se http://presse.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/Var_Varsom-plakaten/. Lastet ned 17.8.08.

⁸⁰ Op.cit.

⁸¹ Intervju med generalsekretær Per Edgar Kokkvold i Norsk Presseforbund 23.6.08.

⁸² Se omtale i kapittel 6.

⁸³ Den såkalte Lex Kokkvold, vedtatt etter et benkeforslag fra Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold.

tilstrekkelig. Ved flere anledninger har det vært reist forslag om en egen presselov eller eget statlig presseombud. Men forslagene er alltid blitt avvist (Raaum 2003). Et omstridt spørsmål er følgelig *hvilke* behov presseetikken dekker – og for hvem. I følge institusjonens egne representanter dekker presseetikken behovet for yrkesetikk og er begrunnet ideologisk: ”Hemningsløs og hensynsløs journalistikk påfører uskyldige unødvendig lidelse” (Michalsen 2003:11). Raaum (1986) hevder at den ”tøyelige” presseetikken dekker pressas behov for vern mot statlige inngrep i pressefriheten. Lamark og Morlandstø (2002:169) viser at presseetikken gjør det mulig å kombinere det ”faglig skikkelige og det personlig hederlige” i den praktiske yrkesutøvelsen, mens Terje Rasmussen blant annet hevder at presseetikken vokser fram på siden av journalistikken og er ”sektorens ikke-materielle forsikringsordning” som trår til når ”fagligheten feiler eller går for langt” (Rasmussen 2004:67).

Min antakelse i dette arbeidet bygger som nevnt på resultatet fra en større, empirisk studie av svensk nyhetsjournalistikk. I *Journalistikens etiske problem* viser Ekström og Nohrstedt (1996) at reportere sjelden gjør bevisste etiske vurderinger i sitt daglige nyhetsarbeid. De fleste journalistiske oppdrag oppfattes som ”raka jobb” der etiske vurderinger ikke har noen naturlig plass. Lamark og Morlandstø viser hvordan journalistene ikke selv ser en motsetning mellom ”hederlig menneske” og ”god journalist”, fordi denne motsetningen i journalistens selvoppfatning er *opphevet* gjennom institusjonaliseringen av presseetikken som et sett profesjonelle handlingsnormer (eller om man vil: en profesjonsmoral) som gjør det mulig å manøvrere i den daglige praksis (Lamark og Morlandstø 2002:54ff).

De sosiale handlingsmønstre i presseetikken kan gjenkjennes på tvers av de mediebedriftene som inngår i institusjonen og preger et samfunnsområde ikke bare gjennom regler og eksplisitte forventninger, men også gjennom uuttalte, men internaliserte prosedyrer og rutiner.

Dette siste punktet i Cooks definisjon er tema for den empiriske delen av denne avhandlingen som tar sikte på å kartlegge den journalistiske profesjonsmoralen. Min antakelse er at de uuttalte prosedyrene og rutinene konstruerer en *smal* presseetisk institusjon. Årsaken til det er at en *journalistisk profesjon* har tatt mye av kontrollen over massemediene. Jeg vil derfor i de to neste kapitlene sannsynliggjøre dette ved å beskrive teori og forskning rundt nettopp den journalistiske profesjonen.

Kapittel 3

Journalistikk som profesjon

Samfunnsområder blir preget av hvordan de er institusjonalisert, av hva slags kunnskapsregime og hvilke kunnskapsformer som dominerer dem samt av hvilke yrkesgrupper og/eller profesjoner som har maktposisjoner i institusjonen. I Norge er for eksempel det offentlige ansvaret for førskolebarn gjort til en sub-institusjon av utdanningsinstitusjonen og plassert under Kunnskapsdepartementet og ikke blitt en del av omsorgsinstitusjonen og plassert under for eksempel Omsorgsdepartementet. Årsaken er at pedagogene klarte å få institusjonell kontroll over barnehagene (Horrigmo 2004).⁸⁴ Fordi den norske eldreomsorgen i dag er nesten fullstendig kontrollert av de medisinske profesjonene, er den nokså forskjellig fra for eksempel omsorgen for psykisk utviklingshemmede, der den erklært ikke-medisinske vernepleierprofesjonen⁸⁵ har betydelig innflytelse (Bjerke og Kvamme 2002:153f).

På samme måte: Det er ikke gitt at massemediene skal være forvaltere av en nyhetsinstitusjon. Det er resultat av en historisk prosess, der profesjoner spiller en sentral rolle. Utskilling av egne institusjoner handler blant annet om at et samfunnsområde legges under kontroll av nye profesjoner og semi-profesjoner. En institusjon er ingen aktør. Den kan ikke handle. Men framveksten av en institusjon krever aktører. Den ny-institusjonelle skolen åpner jo nettopp for at aktører kan bygge, endre og avskaffe institusjoner. Institusjoner har en historie. Slik har også nyhetsinstitusjonen en historie. Min påstand er at framveksten av denne henger nær sammen med og er fremmet av framveksten av den journalistiske profesjonen. Og en profesjon kan på mange måter betraktes som et handlende subjekt. I dette kapitlet vil jeg derfor diskutere hvordan den journalistiske profesjonen har vokst fram og etablert seg som den sentrale profesjon i massemediene i strid med andre yrkesgrupper og profesjoner som for

---

⁸⁴ Hun skriver blant annet: ”Den norske barnehagen skiller seg fra de andre nordiske barnehagene ved at det pedagogiske argumentet fikk et sterkere gjennomslag. Mens man i Danmark, Sverige og Finland tok utgangspunkt den institusjonen som var skapt ut fra foreldre og barns behov, valgte man i Norge den institusjonen som var konstruert for barn” (Horrigmo 2004:4).

⁸⁵ ”I grovt forenklete trekk kan vi si at behandlingsideologien i vernepleieryrket har beveget seg fra omsorg med vekt på medisiner og pleie til opplæring med vekt på systematikk og evaluering. Sykepleierfagets plass i utdanningen har vært under stadig diskusjon, spesielt på 70- og begynnelsen av 80-tallet. Begrepe pleie og omsorg ble mer eller mindre systematisk luket ut av fagplaner og studieplaner. Pedagogikk og opplæring har kommet inn i stedet” (Halsa og Ytrehus 1992:37).

eksempel politikere, typografer, forfattere og økonomer, som ville knytte mediene til andre institusjoner.

Det er en nær sammenheng mellom journalistikkens profesjonalisering i sosiologisk forstand og dens styrkede posisjon i mediene. Det er en forutsetning for at nyhetsinstitusjonen kan forstås som en egen institusjon at mediebedrifter er noe *annet* enn f. eks. meierier, verksteder eller reklamebyråer, dvs. i en viss grad styres av profesjonelle logikker som skiller seg fra rent bedriftsøkonomiske. En selvstendig nyhetsinstitusjon må være preget av internaliserte prosedyrer og rutiner (Cook 1998) og aktørene må handle etter en høvelighetslogikk, en "logic of appropriateness" (March & Olsen 1989, 2004) som er forskjellig fra ostefabrikkens. Men det springende punktet er, som Ørsten (2005) påpeker, hva som er "regler, prosedyrer og rutiner" innenfor nyhetsinstitusjonen. I dette kapitlet vil jeg, med utgangspunkt i profesjonsteori, drøfte dette spørsmålet.

3.1 Tendenser i profesjonsforskning

Profesjoner er blitt gjenstand for omfattende forskning de siste 50 årene. Både selve begrepet og definisjonen av det har vært sterkt omstridt. Slik er det formulert av Burrage m.fl.:

There can be few areas of social enquiry that have become so involved, distracted and perplexed by matters of definition than the study of professions. The reasons for these difficulties are fairly clear. Both the meaning of the term, and the occupations that might be described as professions, have changed over time, and members of professions have energetically propagated their own definitions of what they are, what they are doing and what it is that entitles them to be called profession. (Burrage m.fl. 1990:204)

Definisjonen av profesjonsbegrepet er altså ikke bare en akademisk øvelse. Det er en del av en samfunnsmessig kamp om posisjoner og makt. Jeg velger her å holde meg til en definisjon av profesjonalisering som *sosiale strategier for å oppnå kontroll over en kunnskapsform som igjen kan benyttes til å etablere autonomi på og makt over et samfunnsmessig område*.

De sentrale perspektivene som den samfunnsvitenskapelige forskningen på temaet har bidratt med kan i følge Christoffersen (2005:22f) grovt sett deles i tre.⁸⁶

- Perspektiver med utgangspunkt i Talcott Parsons strukturfunksjonalisme, der hovedpoenget er å drøfte hva slags funksjoner profesjoner har i et moderne samfunn.

---

⁸⁶ Det finnes også andre inndelinger, se for eksempel Laursen m. fl. 2005 og Molander og Terum 2008:14ff

Denne tradisjonen er også omtalt som "traits approaches"⁸⁷ (Elsaka 2004) og blir ofte betraktet som 'naiv'. I den funksjonalistiske tradisjonen er det vanlig å analysere yrkesgrupper ut fra i hvilken grad den tilfredsstiller visse 'kjennetegn' for profesjoner som formelle utdanningskrav, selvstyrt profesjonsetikk, uavhengig profesjonsorganisering osv. Det mest kjente norske bidraget i denne tradisjonen er Ulf Torgersens bok *Profesjonssosiologi* fra 1972.

- Perspektiver med utgangspunkt i Max Webers organisasjons- og maktanalyser og hans inndeling i "åpne" og "lukkede" grupper, der profesjonalisering blir sett som en strategi for å øke status, lønn og makt for en yrkesgruppe. Med dette utgangspunktet blir profesjonsposisjonen et (diskutabelt) privilegium. Blant de mest kjente moderne forskerne innenfor denne makt-tilnærmingen til profesjoner er amerikanerne Andrew Abbott og Elliot Freidson.
- Perspektiver med utgangspunkt i Michel Foucaults disiplineringskritiske sosiologi. Foucault så profesjonene som statens "lojale innpiskere" (Christoffersen 2005:31). De er redskaper for å kontrollere befolkningen, som et ledd i den moderne kapitalismens raffinerte undertrykkingsmekanismer. "Veksten i den kapitalistiske økonomi påkalte disiplinens særskilte form for øvrighet" som settes ut i livet gjennom "høyst forskjellige politiske styresett, apparater eller institusjoner" (Mathiesen 1999:X⁸⁸). En viktig del av disse apparater er de moderne profesjoner (jurister, lærere, sosionomer). Mens Parson-tradisjonen er styringsoptimistisk og Weber-tradisjonen orientert mot profesjonenes egen-interesse, legger Foucault-tradisjonen mer vekt på samspillet mellom stat og profesjoner i å utøve makt over andre. "Profesjoner vokste frem som en del av et apparat som konstituerte staten", skriver Vågan og Grimen (2008:422) i sin beskrivelse av retningen. Julia Evetts hevder at spørsmålet ikke er hvordan de profesjonelle "capture states", men "why do states create professions, or at least permits professions to flourish" (Evetts 2003:403). Foucault-perspektivet er lite anvendt i profesjonsforskningen. Men det finnes norske studier av sykepleiere og lærere som "mer eller mindre legger et slikt perspektiv til grunn" (Vågan og Grimen 2008:411), og Julia Evetts har sammen med Meryl Aldridge gjort en analyse av britiske journalister som delvis trekker på et slikt perspektiv, men som bytter ut staten med medieeierne. De legger særlig vekt på hvordan moderne journalistikk er fysisk

---

⁸⁷ Oversatt til "trekk-tilnærming" av Ragnhild Skogheim i hennes avhandling om den norske arkitektprofesjonen (2008).

⁸⁸ Romertall i sidenummereringen.

organisert som ”a quiet, carpeted Foucauldian panopticon” og hvordan profesjonalitet blir ”mobilized by employers as a form of self discipline” konkluderer de med at profesjonaliseringen har åpnet for intensivering av arbeidet og ”radical shifts in what the job is, what it ought to be and how it is done” (Aldridge og Evetts 2003:562). Her blir den journalistiske profesjonen til eiernes ’lojale innpiskere’ for å bruke Christoffersens formuleringer. Jeg har ikke funnet noen norske studier av den journalistiske profesjonen basert på Foucaults tilnærminger.⁸⁹

Parsons og profesjonenes karaktertrekk

Talcott Parsons presenterer sitt syn på profesjoner i hovedverket *The Social System* (1951:428ff), der han beskriver profesjoner (med utgangspunkt i den medisinske) ved hjelp av sine kjente ’mønstervariabler’. Profesjoner er grupper som i sin yrkesutøvelse er/skal være preget av verdiene ’følelsesmessig nøytralitet’, ’universalisme’, ’kollektiv orientering’, ’prestasjonsorientering’ og ’begrensning’,⁹⁰ det som representerer den ’moderne’ siden i Parsons mønstervariabelskjema – i motsetning til ’følelser’, ’partikularisme’, ’jeg-orientering’, ’askripsjon’ og ’diffushet’. Tanken bak mønstervariablene er at de fem parene med handlingsalternativer i prinsippet er uanhengige av hverandre, slik at det kan dannes ulike ’mønstre’. Men noe av poenget med Parsons analyse er at samfunnet utvikler seg til en situasjon der de førstnevnte handlingsalternativene dominerer i stadig flere sammenhenger. De representerer det ’moderne’ mot det ’tradisjonelle’, i likhet med en rekke andre av den klassiske sosiologiens grunnleggende begrepspar (’gemeinschaft – gesellschaft’, ’mekanisk vs organisk solidaritet’, ’tradisjonell vs byråkratisk’ autoritet osv). Dermed knytter Parsons entydig profesjonene til det moderne eller industrisamfunnet (jfr. for eksempel Østerberg 1977:44), og hans teorier har også en utviklingsoptimistisk undertone.

Videre definerer han profesjoner ved *karaktertrekk* (traits) ved profesjonene eller ved de profesjonelle. Denne avgrensingen av profesjoner gjennom å telle opp i hvilken grad en yrkesgruppe oppfyller visse kriterier, dominerte profesjonssosiologien i en årrekke. En av de kanoniserte forfatterne er Harold Wilensky (1964) som i tillegg innførte et lineært tidsperspektiv i den funksjonalistiske tilnærmingen og endret fokus til

---

⁸⁹ Det er for eksempel interessant at Thomas Mathisen, som i boka *Makt og medier* (1993) baserer seg på Foucaults maktbegrep, ikke analyserer journalister som profesjon.

⁹⁰ En beskrivelse som i og for seg passer godt på de kravene som stilles til den ’uavhengige’, ’objektive’ journalisten, og flere forfattere har hevdet at journalistikken bevisst knyttet seg til de eksisterende profesjonene ved å overta deres verdigrunnlag (eks. Schudson 2003).

profesjonaliseringsprosessen. I følge Wilensky følger profesjonene et nokså fast utviklingsmønster fra fulltidsyrke via universitetsutdanning, profesjonsforening og rettslig yrkesbeskyttelse til etablering av etisk selvdømmeordning der de ulike elementene blir innført i en fast tidsrekkefølge. I norsk sammenheng er den fremste representant for denne retningen som nevnt statsviteren Ulf Torgersen. Han definerer profesjoner slik:

Vi sier at vi har en profesjon hvor 1) en bestemt, langvarig formell utdanning erverves av 2) personer som stort sett er orientert mot oppnåelse av bestemte 3) yrker som i følge sosiale normer ikke kan fylles av andre personer enn de med den utdannelsen. (Torgersen 1972:10)

I tråd med Wilenskys og Torgersens tilnærminger blir det ofte konkludert med at journalistikk i beste fall er en semiprofesjon. Enkelte har hevdet at journalistikk nærmest må være prototypen på en ikke-profesjon fordi nesten ingen land stiller formelle utdanningskrav for å praktisere som journalist: "The most typical response in social science is to deny journalism any possible status as professionals", skriver Høyer og Lauk (2003:11) Dette er korrekt hvis man viser til den Parsons-orienterte profesjonsforskningen. Men Torgersen selv endret syn. I den sterkt reviderte utgaven av boka, *Profesjoner og offentlig sektor*, som ble utgitt i 1994, blir postfolk, jernbanefolk og førskolelærere, tre yrkesgrupper som knapt oppfyller noen av Torgersens kriterier i førsteutgaven av boka, drøftet i profesjonssammenheng på linje med de klassiske profesjonene som jus, medisin og teologi. Det interessante her er at postfolk, på grunn av politisk bestemte omorganiseringer av sektoren, i dag neppe kan regnes som en profesjon i det hele tatt, men som ordinære ufaglærte ansatte i et avregulert marked.⁹¹ Derimot har det vokst fram en rekke andre yrkesgrupper som i større eller mindre grad har lyktes i en profesjonaliseringsstrategi (hjelpepleiere, kiropraktorer, fysioterapeuter, aktivitetører, informatører, radiografer, bioingeniører etc) (se for eksempel Laursen m.fl. 2005).

Parsons behandling av profesjoner har naturlig nok et tydelig funksjonalistisk preg. Han mener det profesjonelle systemets funksjon i det moderne samfunnet er å representere *tillit* og dermed *sikkerhet* i et samfunn der tradisjonen ikke lenger gir pålitelige svar. Men dermed blir også profesjonens posisjon og makt begrenset av tillitsrelasjonen. Tor Halvorsen skriver at "monopoliseringa har aksept så lenge det er tillit til at gammel kunnskap kontinuerleg blir transformert til ny, og klientar kan knyte behovet for sikker viten til den tradisjonelle form"

---

⁹¹ Se for eksempel Trygstad m.fl. (2006). Omstillingen i Posten demonstrerer dermed hvordan profesjonalisering og avprofesjonalisering også i høyeste grad er *politiske* prosesser (se videre under).

(Halvorsen 1993:41).⁹² Den funksjonalistiske tradisjonen er ellers i all hovedsak beskrivende og har normalt en ”positiv og velvillig orientering” (Christoffersen 2005:27) til både profesjoner og profesjonaliseringstendensene i det moderne samfunnet.

Weber og profesjonenes makt

Den funksjonalistiske profesjonsforskningen ble derfor blant annet tidlig kritisert for unngå å granske ”professional ideologies” noe som har ført til ”a mystification of the process through which rhetoric about community service and altruism is self-serving, functioning instead as a legitimation of the power and authority of the professions” (Pemberton and Boreham 1976:19, sitert i Elsaka 1994:33).

Den Weber-orienterte makt-retningen er følgelig en *eksplisitt* reaksjon på disse problemene ved den tidligere profesjonsforskningen. I stedet for å følge Parsons utviklingsoptimisme, henter den fram Max Webers skille mellom ’lukkede’ og ’åpne’ grupper, der profesjoner typisk er lukkede grupper⁹³. En lukket gruppe vil på ulike måter arbeide for å fremme gruppas makt og posisjon. Makt-tradisjonen ser på profesjonalisering som en *strategi* som yrkesgrupper tar i bruk for å nå sine mål om høyere sosial status og høyere lønn. Weber formulerte seg slik:

Utformingen av diplomer fra universiteter, tekniske høyskoler og handelshøyskoler, ropet om at det må lages eksamensordninger på alle områder, fører til at det dannes et privilegert sjikt innenfor offentlig og privat byråkrati (...) (med) krav om sikkert avansement og sikker forsørgelse i alderdommen, men fremfor alt krav om at sosialt og økonomisk fordelaktige stillinger skal monopoliseres til fordel for dem som tar sikte på slike eksamensdiplomer. (Weber 1971:154)

Drivkreftene bak denne typen krav, er i følge Weber slett ikke ”dannelsestrang”, men at man ønsker å begrense tilbudet til stillingene.

Nyere profesjonssosiologer som Andrew Abbott og Elliot Freidson tar et liknende utgangspunkt, men fokuserer mindre på det rent formelle ved profesjonsutvikling. De ser yrkesgruppers profesjonaliseringsstrev som en kamp for å oppnå status gjennom å etterstrebe *kontroll over kunnskap og bruk av kunnskap*. De analyserer derfor hvordan kunnskap - og kunnskapsbruk - er organisert i et samfunn, og forskningsobjektet er hva slags rolle ulike yrkesgrupper spiller i denne prosessen. Bruken av kunnskap kan være organisert rundt

---

⁹² Denne tenkningen minner om Anthony Giddens beskrivelser av ekspertenes rolle i risikosamfunnet, og Giddens’ teorier kunne vært benyttet som et alternativ til denne analysen (se for eksempel 1991:182).

⁹³ Parsons selv hevder riktignok at han bygger på Weber (Halvorsen 1993)

organisasjoner eller profesjoner eller vanligvis en kombinasjon av disse. Utviklingen av kunnskap er institusjonalisert gjennom universiteter og andre forsknings- og undervisningsorganisasjoner, men kunnskap blir også utviklet i praksisfeltet – og vi finner vanligvis spenninger mellom akademiske og mer praktiske segmenter av en profesjon⁹⁴. Freidson og Abbott knytter begge profesjonaliseringen til prosesser for å sikre kontroll over anvendelsen av kunnskap. Denne kontrollen framstår i yrkesutøvelsen som *retten til selvstendig, profesjonelt skjønn*. Den avgjørende kampen om profesjonell makt handler derfor om å etablere området for og grensene for selvstendig, profesjonelt skjønn. Å etablere en slik posisjon forutsetter for det første at det er samfunnsmessig aksept for at profesjonelt skjønn er nødvendig på det aktuelle feltet⁹⁵, dernest hvilket profesjonelt skjønn som skulle være nødvendig i ulike arbeid. Dette er ikke gitt. I Norge var det for eksempel mye strid om hva slags kunnskap lærere måtte ha (Torgersen 1994:71f). Var det nok med litt allmennkunnskap fra gymnaset og livserfaring (som for eksempel Bondepartiet mente) eller var det nødvendig med pedagogisk innsikt og/eller formell pedagogisk kompetanse. Den samme striden ble vakt til live da det ble foreslått å fjerne det pedagogiske kompetansekravet for barnehagestyrere (Horrigmo 2004). I omsorgssektoren er det etablert et klart, men sterkt omstridt skille mellom de som i jobben har anledning til å utøve profesjonelt skjønn og såkalte ufaglærte (Bjerke og Kvamme 2002). I journalistikken har den lengste kompetansestriden stått om layout og ombrekking er en del av typograffaget eller en del av den journalistiske profesjonskunnskapen (Ottosen 2004:39ff).⁹⁶

Både Abbott og Freidson snakker om profesjonalisering som prosess mer enn tilstand, og begge vektlegger streben etter å etablere en form for *kunnskapskontroll* som kjernen i denne profesjonaliseringsprosessen. Abbott påpeker at en sentral del av prosessen med å bygge en profesjon er å etablere kontroll over ”the abstract knowledge of the profession”. Han definerer

---

⁹⁴ se for eksempel Stjernø-utvalgets utredning om høyere utdanning. (NOU 2008:3).

⁹⁵ Denne typen politiske strider er aktualisert av høyrepopulistiske partiers vekt på ‘sunn fornuft’ i opposisjon til de profesjonelle elitenes ‘akademiske virkelighetsfjerne teorier’: “Central to the contemporary radical populist right’s politics of resentment is the charge that in liberal capitalist democracies power has been usurped by a self-serving political and cultural elite that pursues its own narrow agenda without concern for the legitimate concerns and interests of ordinary citizens. The result is a degeneration of representative democracy, which has ceased to function properly. Pauline Hanson was one of the first prominent radical right-wing populist leaders to characterise politicians, intellectuals and academics as a ‘new class’ who promoted ‘political correctness’” (Betz og Johnson 2004:313).

⁹⁶ Denne striden kan nå se ut til å bli løst ved at det de facto etableres et nytt fag som er sammensmeltning av typografien og journalistikken. Alle de tre store Osloavisene har nå innført nye stillinger på deskene som kan besettes av både journalister og typografer, men der det kreves ‘dobbelt-kompetanse’.

profesjoner som “exclusive occupational groups applying somewhat abstract knowledge to particular cases” (Abbott 1988:8), mens Freidson definerer profesjonene ved hjelp av begrepet “autonomy”:

The minimal characteristic of the professional employee, then, is technical autonomy, the freedom to employ discretion in performing work in the light of personal, presumably schooled judgment that is not available to those without the same qualifications. (Freidson 1986:141)

I et senere essay utvikler Freidson sitt poeng videre:

In the ideal type, professional work is distinguished from other kinds of work by its command over a specialization that, however narrow, minute or detailed, is thought to require the use of discretionary judgment that is grounded in formal theory and abstract concepts. Parts of the process of professionalisation entail defining an occupation's body of knowledge and skill as just such a specialization. (Freidson 1994:14)

Det viktigste ordet her er etter mitt syn “command”. En profesjonell person må ha “command” over en spesialisering. Profesjonalisering blir sett som en prosess der det avgjørende punkt er kampen for å etablere teknisk autonomi og “command” over (deler av) en bestemt yrkespraksis.⁹⁷ Hvis vi følger denne tankegangen, dreier kampen for profesjonell makt og prestisje seg om å etablere et autonomt område og definere grensene for dette området av uavhengig skjønnsutøvelse – mot andre grupper, andre profesjoner, andre institusjoner og offentligheten⁹⁸. Betingelsene for å etablere en slik posisjon er (1) å skaffe sosial aksept for nødvendigheten av uavhengig profesjonelt skjønn på et område og (2) å avgjøre hva slags type skjønn som er nødvendig i det aktuelle området. Begge disse forutsetningene er normalt sosialt kontroversielle (Torgersen 1994:42ff). Etablering av profesjoner er derfor også en politisk kamp. Profesjoner er avhengig av at det politiske systemet delegerer dem makt over et kunnskapsområde.

Nettopp derfor er det umulig å se på profesjonalisering som ideologisk posisjonering alene. Profesjoner må også levere ’nyttige tjenester’ til samfunnet for å kunne beholde sin legitimitet. Eller: Opinionen må i det minste være av den oppfatning at profesjonen leverer ’nyttige og pålitelige tjenester’ til samfunnet. Hvis ikke profesjonen oppfyller sitt

---

⁹⁷ Det er derfor en sentral diskusjon både i politikk, i profesjonene selv og i profesjonsforskningen om hvor stor grad av autonomi profesjoner bør ha (se f.eks Grimen 2006).

⁹⁸ Ragnhild Skogheim skriver at ”det kan antas at et viktig grunnlag for profesjonens virksomhet er profesjonell selvvråderett eller autonomi, som blant annet dreier seg om retten til å utøve faglig kvalifisert skjønn i komplekse situasjoner og håndtere usikkerhet på basis av formelle kvalifikasjoner og erfaringer” (Skogheim 2008: 14).

samfunnsoppdrag eller hvis nytten er omstridt eller tvilsom, blir profesjonen utsatt for kritikk. I 'verste fall' kan oppdraget – eller i det minste retten til uavhengig skjønnsutøvelse – bli avgrenset eller trukket tilbake av myndighetene. For som Freidson har påpekt: Profesjonalisering er en politisk prosess. Det er politiske myndigheter som deler ut (og trekker tilbake) profesjonelle privilegier:

Professions are intimately connected with formal political processes ... [T]he maintenance and improvement of a profession's position in the market place requires continuous political activity. A profession must become an interest group to at once advance its aims and protect itself from those with competing aims. (Freidson 1994b:68)

Dette gjelder også for journalistikken. Det er gjennom *politiske prosesser* at journalistikken har skaffet seg sin posisjon som legitim forvalter av den offentlige kommunikasjon. Det gjelder først og fremst at det normalt ikke er forhåndssensur⁹⁹ og at det oppfattes som legitimt av journalistikken å bryte domstolenes pålegg når det likevel forhåndssensureres.¹⁰⁰ Journalistikken må ha frihet fra innflytelse fra politikk og økonomi. Det gjelder reglene rundt offentlighet i forvaltningen. Det gjelder retten til å spørre hvem som helst om hva som helst.¹⁰¹ Det gjelder medienes økonomiske privilegier osv.

Legitimeringen av profesjonell praksis ligger som nevnt normalt i tillit til kunnskapen den administrerer og anvender. En lege eller tannlege kan foreskrive en spesiell behandling fordi vi har tillit til at legens og tannlegens vurderinger bygger på kunnskap om hva som virker. En ingeniør kan konstruere en bro fordi vi har tillit til at han eller hun vet hvordan den skal bygges for å bli stående.

---

⁹⁹ Jfr. den nye paragraf 100 I Grunnloven som lyder slik: "Forhaandscensur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ikke benyttes, medmindre det er nødvendigt for at beskytte Børn og Unge imod skadelig Paavirkning fra levende Billeder. Brevcensur kan ei sættes i Værk uden i Anstalter".

¹⁰⁰ Jfr. NRKs Tromsdal-program. I 2005 sendte NRK et program om finansmannen Christer Tromsdals rolle som mulig politiagent i en ranssak, til tross for at Namsretten hadde nedlagt sendingsforbud. Av denne grunn ble daværende NRK-sjef John Bernander botelagt. Bernander nektet å vedta boten, og i oktober 2007 ble saken henlagt av Riksadvokaten "under adskillig tvil". En viktig årsak var at Høyesterett i mellomtiden hadde besluttet av sendingsforbudet var grunnlovsstridig.

¹⁰¹ "With the prestige of their media organization and on behalf of the public's right to know journalists could ask anyone for information without being obliged to respond to the answers given by the interviewee" (Høyer og Lauk 2003:5). Eller som den svenske journalisten Jan Guillou formulerer seg i en polemikk mot visse typer tv-dokumentarer: "Den heroiske grävande reportern känner vi alla igen. Det är han som bankar på någons dörr vid midnatt och sensationellt nog inte blir insläppt för intervju. Och när han väl får sin intervju vid lämpligare tidpunkt kör han skiten ur socialsekreteraren eller vad det kan vara med ett 90-minutersband där minst tre minuter kommer att framställa henne som förvirrad, osäker och opålitlig". (Journalisten.se 23.3.04, lastet ned 4.6.08 fra <http://www.journalisten.se/kronika/6742/undergrävande-journalistik>)

En vellykket profesjonaliseringsprosess innebærer derfor blant annet å bygge opp *tillit hos publikum* som så kan brukes i det politiske arbeidet for å sikre seg legitim rett til kontroll over en type arbeid. På dette punktet bygger også maktkritisk profesjonsforskning åpenbart på Parsons. I sin historisk-sosiologiske doktoravhandling om ingeniørprofesjonen gjør for eksempel Tor Halvorsen (1994) ”tillit og verdsetting” til det sentrale begrepet i sin analyse. Halvorsen hevder at kunnskapen blir skapt i en kontinuerlig kamp med alternative kunnskapsformer. Det ”som over tid avgjør om ei kunnskapsform skal overleve som ’profesjonaliserte løysingar’ er den tillit profesjonar og potensielle profesjonar klarer å etablere til klienter/samfunnet” (Halvorsen 1994:130f). Mens Ragnhild Skogheim i sin avhandling om norske arkitekter skriver at ”respekt og tillit er to nøkkelbegreper hos arkitektene i denne avhandlingen” (Skogheim 2008:222). I det øyeblikk denne tilliten svikter, svikter også profesjonens legitimitet og dermed dens maktposisjon.

3.2 Journalistikk som profesjon

Basert på en distinksjon mellom den funksjonalistiske tilnærmingen og en webersk makt-tilnærming til profesjoner finner Nadia Elsaka (2004:74) i en omfattende gjennomgang av (i hovedsak anglo-amerikansk) litteratur ikke mindre enn ti ulike betydninger av begrepet ”professionalism” i journalistikkforskningen.¹⁰² Jeg vil trekke ut noen perspektiver fra de tilgjengelige forskningstilnærmingene som jeg finner mest fruktbare. Det dreier seg først og fremst om forfattere som ser profesjonalisering som en tilnærming til samfunnets etablerte profesjonelle ideal, som ser profesjonalisering som en kontingent historisk hendelse som må studeres i sin kontekst og som ser profesjonalisering som en retorikk som brukes for å sikre yrkesgruppas rettigheter. Blant forfatterne med slike tilnærminger er Michael Schudson, Jean Chalaby og Patricia Dooley.

---

¹⁰² De ti betydningene er følgende: 1. Som tilegnelse av ’professional traits’. 2. Som tilstedeværelse av ’professional attitudes’ hos individuelle journalister. 3. Som utvikling av etiske og faglige standarder som styrer journalisters praksis. 4. Som yrkesideologi fremmet og propagandert av medieiere for å legitime utviklingen av den kommersielle pressen i det 19. århundret. 5. Som en logisk konsekvens av teknologiske endringer (telegrafen og nyhetsbyråer). 6. Som en metode for sosial kontroll over journalister (og nyhetsproduktet) i redaksjonen. 7. Som bruk av objektivitet og andre midler for å kreve profesjonell status, som var avhengige av historiske og kulturelle forhold. 8. Som en sosial og kontingent utvikling avhengig av spesielle trekk ved de aktuelle samfunn og yrker. 9. Som knyttet til danningen og opprettholdelsen av grensene for arbeidsoppgaver, sosial legitimering av disse og uavhengighet fra konkurrerende yrker. 10. Som en diskurs om yrkesendring og sosial kontroll. (Elsaka 2004:74)

Journalistikken er avhengig av å overbevise opinionen om at det er grunn til å ha tillit til at nettopp *den* kan og bør spille rollen som et ekspertsystem for seleksjon og formidling av informasjon i motsetning til andre aktuelle profesjoner og yrkesgrupper, som for eksempel typografer, politikere, informatører, jurister, byråkrater og forfattere. Profesjonen må legitimere sin politisk bestemte posisjon i samfunnets informasjonsformidling. Den må begrunne hvorfor massemediene, samfunnets apparater for formidling av informasjon, kunnskap og debatt, skal være basert på nyheter og journalistikk. Den må kort sagt begrunne hvorfor massemediene i stor grad er og bør være en del av journaliststyrt nyhetsinstitusjon og ikke noe helt annet.

Hva er journalistikk

Hva er så journalistikk? En 'offisiell' definisjon er skrevet av UNESCO, akseptert av den internasjonale journalistføderasjonen og lyder i Rune Ottosens oversettelse slik:

Journalist betyr en person, som uavhengig av nasjonalitet, er ansatt som redaktør, reporter, fotograf, kameramann eller tekniker i presse, radio, fjernsyn eller nyhetstjeneste, og som utøver sitt yrke i tråd med etiske prinsipper og tradisjoner som er definert av yrket selv. Slik profesjonell aktivitet består i å innhente, motta eller formidle informasjon, meninger, ideer, undersøkelser eller kommentarer for daglige eller periodiske publikasjoner, nyhetsbyråer, radio, fjernsyn eller film (Ottosen 2004:14).

Denne definisjonen er problematisk på flere måter. Den knytter først og fremst definisjonen til et ansettelsesforhold og gjennom det til medieorganisasjoner. Strengt tatt sier den bare at den som er ansatt i en mediebedrift er journalist. Definisjonen er derfor lite egnet til å avgrense og gripe kjernen i det konkrete arbeidet som gjøres. I tråd med den definisjonen av profesjon jeg opererer med, finner jeg det mer fruktbart å knytte definisjonen av en journalist til det arbeidet en journalist gjør, ikke hvem som betaler lønna hennes. Historisk sett er det nemlig slik at en rekke ulike yrkesgrupper har vært ansatt i media og en rekke ulike arbeidsoperasjoner har vært gjort innenfor det vi i dag kaller media. Den norske avishistorien startet med trykkere og forfattere. I et nytt arbeid har Aina Nøding vist at litteraturen hadde en langt viktigere plass i de tidligste norske avisene enn tidligere antatt: "avisen var derfor ikke bare en kanal for å fremme handel og formidle myndighetenes beslutninger. De utgjorde også en ny arena for den litterære offentligheten" (Nøding 2007:9) og var et "nytt medium for distribusjon av egne tekster" (op.cit:230). Allmennkringkasteren NRK var på mange måter etablert som en del av utdanningsinstitusjonen, dominert av folkeopplysningstradisjonen¹⁰³ (Halse og Østbye

---

¹⁰³ Dahl og Bastiansen (1999:63) siterer programsjef Wildhagen som mente at "institusjonens verdighet tilsier at de bør være filologer, de som utfører programarbeid her". I den eneste rettelende plan for hva norsk fjernsyn

2003:141). Knut Liestøl, som var kirke- og undervisningsminister da NRK ble opprettet, sa det slik:

Dette med apparatet var berre eit middel, og at dette som kom ut frå apparatet, programmet, var formålet, det var hovudsaka, og litt etter litt hev det vist seg at kringkastingi hev vorte eit slag kyrkje, skule, teater, konsertsal, folkeakademi – kort sagt, som det ofte hev vorte kalla: Ein kulturfaktor av fyrste rang.¹⁰⁴

Halse og Østbye (2003:104) viser et radioprogram fra 1955 der nyhetene var begrenset til tre korte og en litt lengre sending (*Aktuelt* kl. 1900) per dag.

Jeg vil derfor i første rekke knytte definisjonen til journalistens arbeidsprodukt, til tekstformen *journalistikk*.¹⁰⁵ En journalist er da en person som produserer *journalistikk*, på samme måte som en forfatter produserer litteratur. Med *journalistikk* mener jeg *faktabaserte tekster innrettet på massepublikum*. 'Nyheten' er den viktigste og dominerende sjanger innenfor journalistikken.

Utskillingen av *journalistikk* som en egen profesjon, dvs. med et yrke med arbeidsoperasjoner som profesjonen søker "command over" henger tett sammen med utviklingen av *journalistikk* som en egen tekstform som oppsto (eller ble oppfunnet, om man vil) i det 19. århundret. Jean Chalaby skriver at:

the profession, the journalist and the journalistic discourse are the products of the emergence, during the second half of the 19th century, of a specialized and increasingly autonomous field of discursive production, the journalistic field. (Chalaby 1998:1)

Chalaby konkluderer på basis av en empirisk undersøkelse av engelsk presse på 1800-tallet om et brudd ("rupture") i midten av det 19. århundret, som skapte en helt ny diskurs, den journalistiske, som skiller seg vesentlig fra den diskurs som opptrådte i pressa før dette bruddet. "This book attempts to demonstrate that the types of discursive production which prevailed in the press before and after the mid-19th-century rupture are not based on the same

---

skulle være, NRK-sjef Kaare Fostervolls notat *Programverksemda i Norsk Fjernsyn*, står "foredrag" først. "Som tidligere skolemann pekte han på fjernsynets populærvitenskapelige muligheter: universitet, høyskoler, kirkeliv og organisasjoner - alt kunne bringes ut gjennom fjernsynet" (Totland 2001:216). Halse og Østbye skriver at "hovedhensikten var ikke å få folk til å se mest mulig på tv eller mest mulig på NRK. Målet var å få publikum til å bruke programtilbudet til å skaffe seg kunnskaper og kulturimpulser" (Halse og Østbye 2003:141). Enkelte medarbeidere i NRKs nyhetssendinger ble medlemmer av NJ allerede fra 1947, men det store flertallet var 'programsekretærer' og organisert i LO-forbundet NTL. Først i 1988 fikk Norsk Journalistlag forhandlingsrett i NRK, og stadig er et ikke helt ubetydelig antall NRK-journalister organisert i NTL og et YS-forbund (se kapittel 7). NRK som sådan ble ikke medlem av Norsk Presseforbund før i 1992.

¹⁰⁴ Liestøl i Odelstinget 17.6.1933, sitert i Halse og Østbye 2003:69.

¹⁰⁵ Begrepet 'journalistikk' refererer på norsk både til en tekstform og til en praksis. Min definisjon er altså knyttet til tekstformen.

rules and have little in common” (Chalaby 1998:65). Den journalistiske diskurs er i følge Chalaby karakterisert ved at den i motsetning til den tidligere offentlighetsdiskursen er dominert av publikumsorientering og ”timeliness” (aktualitet) (Chalaby 1998:81).¹⁰⁶

When press proprietors and editors started to sell newspapers on the market¹⁰⁷, they began to anticipate the consumptions of their newspapers. From that time onwards consumers satisfaction became an influencing factor in journalists mode of discursive production. (Chalaby 1998:184)

Konsekvensen av dette er at den journalistiske diskurs slik den vokste fram da avisene nådde et massemarked i USA på 1830-tallet og i England et par ti år senere, er vesensforskjellig fra offentlighetsdiskursen:

At least one apparent reason why the criterion of readers’ interest in the news selection process was instrumental in modifying newspapers content, is that publicists selected facts and events on an entirely different basis. What publicists judged relevant for their readers was usually determined by the set of moral, political or religious principles that publicists adhered to. Publicists held a principled vision of reality, and unless they could connect facts and phenomena to the principles they believed in, they did not perceive the need to report these events. (Chalaby 1998:81)

På denne måten hevder Chalaby at den journalistiske diskurs er a-moralsk og a-politisk. Men han mener samtidig at den har åpenbare politiske konsekvenser. Nyheter er en vare, journalister er vareprodusenter og – som alle andre vareprodusenter - er det viktigste for dem å tilfredsstille kunder på et marked.

Chalaby er her – etter min mening - for ensidig i sin analyse. Journalistiske arbeidsprodukter er ikke bare varer. Journalistikk er også politisk og annen informasjon styrt av andre hensyn enn de markedsmessige. Men Chalabys insistering på et kvalitativt brudd og skille mellom en journalistisk tekstform, som ble utviklet i USA, England og andre industrialiserte land i det nittende århundre og en offentlighetsdiskurs, hans påpekning at journalistikk er en særegen tekstform historisk nært knyttet til et framvoksende marked for nyheter er et helt avgjørende premiss for en diskusjon jeg gjennomfører senere. Den journalistiske diskurs framstår på

---

¹⁰⁶ Ekecrantz og Olsson hevder at i journalistikken er ”endast det aktuella (...) verkligt” (Ekecrantz og Olsson 1994:22)

¹⁰⁷ Også de tidligere avisutgiverne var delvis avhengige av å selge sine produkter, men avisene ble ikke *laget for* markedet: “The transition from a public of readers to a market of readers was the single most important historical event in the history of British press in the last two hundred years” (Chalaby 1998:184).

denne måten som noe helt annet enn den borgerlige offentligheten i habermasiansk forstand.¹⁰⁸

Schudson (2002) kritiserer Chalaby på flere viktige punkter, blant annet påviser han at "the journalism Chalaby attributes to a later day and finds a danger to public life, was practiced by the publicists of his pre-journalistic Eden." Men Schudson konkluderer likevel:

Despite Chalaby's nostalgia and knee-jerk opposition to the marketplace, he still authors a strikingly new formulation in specifying some of the feature that define the discourse of journalism. Note especially his simple and important observation that 'reporting' is its primary feature – what he calls a 'fact-centred discursive practice' (...) Chalaby makes a genuine contribution in locating media history at the level of genres, texts and literary forms. (Schudson 2002:25)

Schudsons kritikk av Chalaby er også interessant på en annen måte. Schudson mener nemlig at markedet bidrar til å skape (god) journalistikk. Han trekker inn erfaringer fra Japan som tyder på at markedsrettingen var nødvendig for å frigjøre journalistikken fra politiske makthavere. Men gjennom dette bekrefter han for så vidt Chalabys hovedpoeng, nemlig at journalistikk som en moderne tekstform er nært knyttet til markedet. Den offentlige kommunikasjonen gjennom massemediene blir journalistikk når tekstproduksjonen i mediene blir nyhetsdominert og markedsrettet. Uenigheten dreier seg ikke om dette analytiske hovedpoenget, men om evalueringen av det.

Derfor er det et avgjørende brudd som skjer når journalistene overtar hegemoniet over den medierte offentlige kommunikasjonen (som altså skjedde på ulike tidspunkter i ulike land). Heretter blir samfunnskommunikasjonen i stor grad formidlet *som journalistikk*. Og kjernen i Chalabys analyse er at denne journalistiske diskursens spesielle form er kvalitativt annerledes enn den habermasianske offentlighetens, som er av politisk, moralsk, religiøs, argumentativ og dialogisk karakter. Denne forståelsen ligger til grunn for min videre analyse i dette arbeidet.

Journalistikk er altså verken ensidig informasjon *eller* ensidig profittmaksimering. Journalistikk er per definisjon en *blanding*. Journalistikken inneholder et element av å gi publikum hva publikum vil ha. Dette har betydelige konsekvenser. Sverre Høyen skriver i en artikkel om pressetekstens historie at "sjangrene er ikke bare fortellermåter, de journalistiske

---

¹⁰⁸ Se kapittel 4 for videre drøfting av Habermas' betydning for journalistikken.

former sier også noe om hvordan virkeligheten skal oppfattes av journalistene. Sjangrene blir en del av den profesjonelle personligheten” (Høyer 2002:237).

På denne måten er det en svært nær sammenheng mellom journalistikkens dominans i mediene og den journalistiske profesjonens makt over kommunikasjonen. Det er gjennom å kontrollere kunnskapen om et tekstformat at profesjonen har tatt kontroll over mediene. Og kunnskap om tekstformatet er genuin profesjonell kunnskap.¹⁰⁹

3.3. Den norske journalistiske profesjonen

For å oppnå kontroll over samfunnsinformasjonen må 'profesjonaliteten' legitimeres i offentligheten. Freidson skriver at kunnskap og ferdigheter brukes i en politisk prosess. I følge ham har profesjonsideologiske begreper som 'ekspertise', 'samfunnsoppdrag', 'etikk' og 'kollegial kontroll' empirisk status som “claims designed to persuade those in power that the work is in the public interest and that workers are dedicated to doing good work and using their privilege for the good of others rather for their own interest” (Freidson 1994b:69). Profesjonalisering handler altså om politisk kamp for å skaffe seg kontroll over et kunnskapsfelt og å skaffe seg legitimitet til å opprettholde denne kontrollen. Douglas Klegon beskriver den interne dynamikken i slik kamp for grensesetting på denne måten:

(...) is seen in the attempt of many occupations to claim professional status by announcing that they are trustworthy, have a code of ethics, a professional association, and perform important services which only they are qualified to do, and, therefore, are deserving of autonomy and prestige. The internal dynamic is also seen in the efforts of practitioners to maintain their position and exclusive claim to the performance of services by regulating entry, controlling requirements, defining levels of competence, and protecting their special knowledge base through mystification. (Klegon 1978:268)

Med et slikt utgangspunkt beskriver Patricia L. Dooley (1997) hvordan en journalistisk yrkesgruppe tok kontrollen over den politiske kommunikasjonen i USA i det nittende århundre. Dooley skriver at profesjonaliseringstrekkene er knyttet til deres krav om legitim kontroll over en jobbarena:

Rather than being viewed only as indicators that an occupational group has coalesced and might be developing as a profession, such social structures are better viewed as tools that serve occupational groups as they seek jurisdiction over certain categories of work. (Dooley 1997:16)

---

¹⁰⁹ Eller som Lars Nyre hevder i en spissformulering: ”Faktabaserte nyhetssaker er kjerneeksemplet på et profesjonelt journalistisk produkt, og de er like vanskelige for legfolk å lage som en akademisk forskningsartikkel ” (Nyre 2007b:123).

For å forstå hvordan journalister har oppnådd ”jurisdiction” over den politiske kommunikasjonen, ”one must study how journalists have sought to establish these links, including their issuance of jurisdictional claims in the public, legal and workplace spheres” (op.cit:22).

Dooley beskriver videre hvordan amerikansk journalistikk i kolonitida ikke var (sett på) som et selvstendig yrke. Avisene den gangen var som oftest produsert av trykkere, postmestre, advokater og politikere. Fokus i hennes analyse ligger dermed på “the jurisdictional struggle between journalists and politicians” som involverte “journalists’ efforts to gain control of the gathering, production, and dissemination of political content in newspapers and to become widely known as the legitimate providers of such” (op.cit:24). De profesjonelle karaktertrekkene brukes som redskaper i kampen om kontroll. Eller som Abbott formulerer det: ”the formal attributes of professionalism is bound up with the pursuit of jurisdiction and the besting of rival professions” (Abbott 1988:30).

Jeg vil benytte Dooleys fruktbare perspektiv; nemlig at journalistikken ”tar sin plass” ved å etablere kontroll over ”gathering, production and dissemination” av en type innhold i mediene. Jeg vil kople dette med Klegons beskrivelse av den grensesettingen som skjer når profesjonen for å skaffe seg yrkesmessige privilegier ”påkaller troverdighet, innfører etiske regler og profesjonsorganisasjoner samt hevder at den utfører viktige tjenester som bare denne yrkesgruppa er kvalifisert til å gjøre”.¹¹⁰

Framveksten av mediene, nyhetsinstitusjonen og den journalistiske profesjonen må som nevnt studeres og beskrives empirisk og historisk. Det er betydelige nasjonale forskjeller på både tidsforløp i utskillingen av egne institusjoner, av profesjonaliseringstempo og -grad og av journalistikkprofesjonens faktiske autonomi i dagens situasjon (se for eksempel Chalaby 1996, Weaver og Wei 1998, Schudson 2002 og 2003, Høyer 2002, Høyer og Lauk 2003. Elsaka 2004, Hallin og Mancini 2004, De Burgh 2005, Høyer og Pöttker 2005).

Den norske journalistikkens framvekst og posisjonering er beskrevet i flere arbeider (Ottosen 1996, Allern 2001, Ottosen 2004, Eide 2000, Raaum 1999, Hovden 2008) og her kan bare presenteres noen hovedkonklusjoner fra disse arbeidene knyttet til Klegons fire punkter for

---

¹¹⁰ I engelsk original: ”announce(ing) that they are trustworthy, have a code of ethics, a professional association, and perform important services which only they are qualified to do” (Klegon 1978:268).

hvordan profesjonelle 'traits' blir benyttet som redskaper i den profesjonelle striden for å "persuade those in power that the work is in the public interest" som Freidson formulerer det (Freidson 1994b:124).

I løpet av det 20. århundret fikk journalistikken som profesjon 'command' over valg og innramming av saker for distribusjon i massemediene. Det skjedde blant annet ved at det kommersielle journalistiske nyhetsformatet vant endelig fram som den mest legitime form for informasjonsformidling på bekostning av blant annet politiske og pedagogiske tekstformater. Klegons punkter er en anvendbar ramme for oppsummering av metodene som ble brukt:

Påkalling av troverdighet

Mye av logikken bak det omfattende presseetiske apparatet er at det skal sikre journalistikken troverdighet, sørge for at oppgaven (å sikre samfunnets kommunikasjon) utføres på en god måte – og at dette bare kan gjøres av journalister som kan opptre uavhengig av alle andre enn andre journalister. I en bok fra 1977 gjør Norsk Presseforbunds daværende generalsekretær, Hans Andreas Ihlebæk dette helt klart. "Frykten for politiske fremstøt med sikte på å skjerpe lovgivningen overfor pressen har også vært klart uttalte motiver for å styrke pressens selvjustis i andre land, deriblant Norge og Sverige" (Ihlebæk 1977:19). Deretter drøfter han innvendingene mot 'selvjustis, det vil si at man er 'dommer i egen sak' og avviser disse før han konkluderer:

De etiske reglene og håndhevelsen av dem har et tosidig formål. Dels tar de sikte på å bevare pressens anseelse som bransje og underbygge den tillit som pressen ønsker å ha hos leserne. Men dette kan ikke oppnås uten samtidig å stille visse minimumskrav til yrkesutøverne, det vil til si til journalister og redaktører (...). Til profesjonen hører altså en etikk som bare kan defineres av yrkesutøverne selv, fordi det krever faglig innsikt og kunnskap om yrkets tradisjoner, formål og arbeidsmetoder. (Ihlebæk 1977:22f)

Journalister må altså sikre seg troverdighet og tillit. Og det gjøres gjennom at journalistene er *uavhengige* av andre interesser. I sin selvforståelse er journalistikken sterkt opptatt av integritet og uavhengighet. Svein Brurås fant i 2001 at "det klareste inntrykket av hva journalistene legger i begrepet integritet samsvarer imidlertid med Vær varsom-plakatens bruk av begrepet: Det handler om å unngå dobbeltroller, ikke bære flere hatter, og om å unngå skjulte agendaer i forhold til publikum" (Brurås 2001:11). Han påpeker videre at intet tyder på at de idealene som de nedskrevne etiske retningslinjene uttrykker er i ferd med å svekkes blant journalistene. Begrepet integritet er i journalistenes øyne nært knyttet til *uavhengighet*

og *troverdighet*.¹¹¹ Uavhengigheten er selve kjernen i den journalistiske yrkesutøvers integritet, og den ønskede troverdigheten vil følge som en konsekvens.

Men den gjeldende tolkningen av uavhengighet og integritet blant journalister i dag er problematisk. Blant annet synes journalister ofte å se bort fra egne bindinger knyttet til forbrukerposisjonen (Bjerke og Dyb 2004), lokaltilknytningen (Bjerke 2003, Dunwoody 1994, Sjölander 2004) og sin egen profesjon¹¹² (Raaum 1999, Thorbjørnsrud 2001, 2003, Hovden 2008).¹¹³

Etiske koder og profesjonsorganisasjoner

Den journalistiske profesjonen har en formalisert etikk som flagges svært høyt. Odd Raaum hevder at journalistikken i hovedsak har bygd sin profesjon på en avansert, formalisert og bindende presseetisk kodeks:

Jeg vil hevde at etisk rensing er det mest effektfulle redskapet i journalistenes profesjonaliseringsstrategi. (...) Den etiske rensingen er et profesjonelt anliggende i den forstand at den drives fram gjennom journalistenes og redaktørenes fagorganisasjoner, med Norsk Journalistlag som den førende, det skjer gjennom utredninger, debatter og – ikke minst - gjennom utforming av etiske regler. (Raaum 1999:40)

Journalistikken har også et bredt utvalg profesjonsorganisasjoner. Allerede på 1920-tallet, da journalistikken var sterkt politisert og den politiske striden skarp, etablerte likevel kommunistiske, sosialdemokratiske og borgerlige orienterte journalister en felles pressegruppe på Stortinget (Allern 2001:76) og forsøkte å stifte en fagforening for journalister, der de for øvrig avviste medlemskap for radioreportere (Ottosen 1996). Journalistikken har en (sterk) fagforening/profesjonsforening med relativt strenge, lukkede

---

¹¹¹ Raaum har i *Pressen er løs* en omfattende drøfting av dette, blant annet med vekt på forskjellen mellom integritet (karakteregenskap) og troverdighet (omdømme) (1999:46ff).

¹¹² Journalistene er svært opptatt av sin uavhengighet overfor politikerne og mener de er politikerne overlegne når det gjelder å styre medienes dagsorden. Derimot røper de en stor avhengighet av anerkjennelse internt i feltet. Vi ser en journalistprofesjon som påvirkes av medienes eget produkt, nyhetene, og som finner bekreftelse nettopp i disse nyhetene: Slik framstår konturene av et felt som er seg selv nok – med de manglene på korrektiver og alternative syn på virkeligheten det kan avstedkomme” (Thorbjørnsrud 2003:29).

¹¹³ Se også for eksempel Bjerke og Dyb 2006 som analyserer spørsmålet med utgangspunkt i Ulrich Becks teori om risikosamfunnet der mennesker opptrer som ”evige vandrere mellom funksjonsområder”: ”Journalister, liksom resten av befolkningen, er utsatt for en serie stadig skiftende posisjoner og bindinger. Det kan synes som om den journalistiske institusjonen har hatt problemer med overgangen fra industrisamfunn med klare, bestandige roller som man kunne unngå ved å opptre uavhengig av organiserte interesser og familiebånd til et ustabilt risikosamfunn der man ustanselig bytter hatter og knapt er seg bevisst hvilken hatt man har på” (Bjerke og Dyb 2006:146).

opptakskrav. Det er Norsk Journalistlag som definerer hvem som er 'journalist' og som kan bli medlem.¹¹⁴ Praktisk talt samtlige norske journalister er medlemmer av NJ.¹¹⁵ Både yrkesgruppa og offentligheten oppfatter uten videre Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening som profesjonens representanter i både fagforenings- og profesjonsspørsmål. Torgersen (1994:130f) peker ut seks typiske "profesjonelle organisasjoner" – og journalistikken har dem alle sammen.¹¹⁶ Den norske mediebransjen er samlet i Norsk Presseforbund som er *journalistisk* dominert og først og fremst er opptatt av å forsvare pressefriheten og drøfte den formelle presseetikken. Presseforbundets nåværende generalsekretær er journalist,¹¹⁷ to av tre saksbehandlere er journalister og styrelederen har alltid vært en journalist eller redaktør.¹¹⁸ Bransjens økonomiske organisasjon er Mediebedriftenes Landsforening, som holder en lavere offentlig profil.¹¹⁹ Problemet oppstår med det siste av Klegons punkter:

"Perform important services which only they are qualified to do"

I presseorganisasjonenes egen rapport *Kunnskapsløftet* heter det: "Så langt vi har registrert har pressens egne organisasjoner ingen avklart holdning til hva journalistikk er (et fag – et fagområde)" (Norsk Journalistlag 1999:8). I den vanlige 'traits'-tradisjonen er journalistikk som nevnt normalt ikke regnet som en 'ekte' eller 'fullverdig' profesjon fordi den mangler obligatorisk utdanning på høyere nivå¹²⁰ og/eller en form for lisens eller lisensiering for å drive som journalist.

¹¹⁴ Diskuteres videre i kapittel 7.

¹¹⁵ Det finnes unntak som jeg diskuterer i kapittel 7.

¹¹⁶ Torgersen nevner 'utdanningsinstitusjonene' (journalistutdanningene ved Universitetene i Stavanger og Bergen samt høyskolene i Volda, Bodø og Oslo, Institutt for Journalistikk, de fleste dominert av ex-journalister), 'yrkesorganisasjonene' (Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening), 'arbeidsorganisasjonen' (avisredaksjoner, tv-stasjoner, radiokanaler), 'etater' (Medietilsynet), 'faglige samfunn' (eks. Stiftelsen for kritisk og undersøkende journalistikk, Norske Sportsjournalisters Forbund, Pressefotografenes klubb) 'foreninger for gode formål' (særlig Norsk Presseforbund).

¹¹⁷ Det samme var hans to forgjengere Hans Andreas Ihlebæk og Gunnar Gran (se Øy 1997).

¹¹⁸ Vervet som styreleder går på omgang mellom journalister, redaktører og utgivere. Utgiverne har til nå alltid vært representert med en redaktør når de har hatt styreleder vervet (Intervju med generalsekretær Per Edgar Kjøkkvold i Norsk Presseforbund 23.6.08).

¹¹⁹ En enkel test på Retriever 28.11.07 viste at i denne databasens avisklipp var det registrert i alt 4574 artikler der Norsk Presseforbund var nevnt mot 1087 artikler der Mediebedriftenes Landsforening opptrådte. Retriever registrerer artikler fra 48 ulike norske nyhetsorganisasjoner.

¹²⁰ Kent Asp stiller opp ni profesjonskriterier og konkluderer med at journalistikken (i Sverige) oppfyller de fleste av dem. Men journalistisk yrkesutøvelse krever ikke formell kompetanse som innhentes gjennom en særskilt utdanning og journalister har ikke en (legal) samfunnsmessig sanksjon gjennom "legitimering eller någon annan form av erkännande" (Asp 2007:240).

I Norge er journalistisk utdanning ingen nødvendig forutsetning for å bli ansatt som journalist. Det finnes ingen heller ingen form for autorisasjon.¹²¹ Bare en tredel av aktive norske journalister hadde fullført profesjonell utdanning ved siste århundreskifte.¹²² Selv blant journalister under 30 år var bare 39 prosent uteksaminert fra en akademisk journalistisk utdanningsinstitusjon.¹²³ Siden den gang er det grunn til å anta at det har vært en viss, generell økning av andelen med fagutdanning (jfr. Sørensen m.fl. 2005, Hovden 2006). Men det er fortsatt et flertall av journalister som ikke har slik utdanning.

Norske journalister har i liten grad forsøkt å forfølge en closed-shop strategi¹²⁴. Det kreves ingen spesialutdanning for å bli journalist, alle som kan dokumentere at de lever av journalistisk arbeid kan bli medlemmer i journalistlaget selv om de bare har grunnskolen. Profesjonsutdanning blir heller ikke etterspurt eller krevd ved ansettelse. Høyer og Ihlen (1998) fant at bare i tre av 467 undersøkte stillingsannonser ble journalistutdanning *krevd*. En surveyundersøkelse (Hovden 2006) viser at bare 28 prosent av journalistene mener at yrkets utøvere ”i framtida bør ha journalistisk utdanning”.

Jeg vil hevde at aktørene i nyhetsinstitusjonen har erstattet utdanningskravet med et tilnærmet absolutt krav til *dokumentert kompetanse* for å få fast ansettelse i en mediebedrift. Det er praktisk talt umulig å bli fast ansatt som journalist i Norge uten å ha dokumentert den nødvendige yrkeskompetansen i vikariater, andre midlertidige ansettelser eller frivillig gratisarbeid i profesjonelle eller amatørbaserte medieorganisasjoner. Nærmere halvparten (46 prosent) av de aktive journalistene under 30 år er i midlertidige ansettelsesforhold (Sørensen m.fl. 2005).¹²⁵ Den historiske årsaken til denne vekten på dokumentert praktisk kompetanse er sannsynligvis det sterke, tradisjonelle synet at journalistiske kvalifikasjoner bygger på talent

---

¹²¹ Bare medlemmer av Norsk Journalistlag eller Norsk Redaktørforening kan få pressekort. I noen (sjeldne) tilfeller kan mangel på pressekort skape problemer i det journalistiske arbeidet.

¹²² Fra *Kunnskapsløftet - En rapport fra et etter- og videreutdanningsutvalg nedsatt av Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening*, s. 10, lastet ned 6.7.08 fra <http://www.ij.no/publikasjoner/evu/rapport.pdf>

¹²³ Fra undersøkelsen *Mediebransjens utdanningsbehov* (NJ og NR 1999), s. 11, lastet ned 6.7.08 fra <http://www.ij.no/publikasjoner/evu/undersokelse.pdf>

¹²⁴ Forholdet er annerledes i Danmark: ”Vi antager, at 80-85 pct. har en formel journalistuddannelse fra Danmarks Journalisthøjskole eller journalistuddannelserne på RUC eller SDU”, skriver Esben Ørberg, kommunikationschef, Dansk Journalistforbund i en epost til meg 4.6.08. I mange sammenhenger er journalistisk utdanning en forutsetning for å jobbe som journalist, noe som skyldes at det danske journalistforbundet har vært i posisjon til å kreve fagutdanning for fast ansettelse samtidig som arbeidsgiverne har hatt betydelig innflytelse over utdanningsplanen.

¹²⁵ Hovden (2006) finner at 60 prosent av journalistene under 25 år og 30 prosent i alderen 25-34 år er ansatt i midlertidige stillinger. Tilsvarende undersøkelser i Sverige gir også svært høye tall. I 2004 var 967 av 5481 journalister ved 119 mediebedrifter midlertidig ansatte. (Se også Svenska Journalistförbundets rapport på http://www.sjf.se/pls/portal/docs/PAGE/ARKIV_FILER/VIKARIE/UTBRAND_BARNLOS_TYST.pdf.)

og i begrenset grad kan læres på skolebenken (Se for eksempel Njaastad 2004:21). Den rigide varianten av dette standpunktet har nok mistet oppslutning de siste årene selv om over halvparten av journalistene fortsatt mener at ”bred livserfaring er viktigere enn formell utdanning for å bli en god journalist” (Hovden 2006). På den annen side er nyliberalismens motstand mot profesjoner (Grimen 2006:43) et hinder mot å etablere formelle og/eller uformelle utdanningskrav. I dagens norske politiske klima synes ideen om obligatorisk utdanning for journalister nokså uaktuell.

Samtidig speiler medias vekt på dokumenterte praktiske kunnskaper et av journalistikkens hovedproblem i dens kamp for profesjonell makt og prestisje: Mangelen på ”formal theories and abstract concepts” som kan veilede journalistisk praksis. Journalistikk er regnet som et ’teorifattig’ fag (Njaastad 2004:22, Østlyngen og Øvrebø 2000). Carr-Saunders og Wilson diskuterte problemet med “absence of a common core of knowledge” allerede på 1930-tallet, og British Royal Commission brukte dette argumentet til å avvise ”licensing of journalism” i 1977 (Aldridge og Evett 2003).

3.4 Journalistisk arbeid

Hvilke ”important services which only they are qualified to do” (Klegon 1978:268) er det journalister utfører? I profesjonsteoretiske termer kan vi formulere spørsmålet slik: Hvilken kopling er det mellom profesjonens arbeidsoppgaver og profesjonens samfunnsmessige posisjon? Problemstillingen kan deles i tre: For det første: Hva slags arbeid gjør en journalist? Hva gjør en journalist helt konkret når han eller hun produserer markedsrettet informasjon i et journalistisk format? For det andre: Hvilken del av dette arbeidet, hvilken «*knowledge and skill*» er det journalistikken søker «*to control*», oppnå kontroll over? For det tredje: Hvordan kan dette legitimeres?

Lærebøkenes svar

Et svar på hva journalistisk praksis er, kan finnes i lærebøker i faget. De kan gi et innblikk i hva journalister faktisk blir trenet i når de skal lære yrket. Journalistutdanningene står dessuten ofte i et tettere samband til yrkespraksis og yrkesideologi enn den mer ’rene’ akademiske forskningen. Det er derfor grunn til å tro at sentrale lærebøker også sier noe vesentlig om faktisk praksis i yrket.

Per Olav Reinton, tidligere rektor ved Journalistutdanningen i Oslo, hevder i boka *Den journalistiske formel* at journalistikk er ”kunnskap x3f” og der de tre f’ene er tre *ferdigheter*: kildeferdighet, analyseferdighet og formidlingsferdighet (Reinton 1992:14). Vi ser altså Reinton beskriver et *håndverk* som både forutsetter kunnskap og faglige ferdigheter.

Østlyngen og Øvrebø har skrevet en mye brukt norsk lærebok i journalistikk som innledningsvis beskriver journalistikk som både et fag og et håndverk. ”I motsetning til akademiske og teoretiske fag som for eksempel sosiologi og medievitenskap er journalistikk et fag som må praktiseres” (Østlyngen og Øvrebø 1999:14). De skriver videre at journalistikk er valg – ”valg av ide/problemstilling, valg av kilder, valg av kildeutsagn, valg av vinkling, valg av presentasjonsform, sjanger, bilder og illustrasjoner” (Østlyngen og Øvrebø 1999:16). Men deretter legger forfatterne avgjørende vekt på ett trekk som skiller journalistikk fra andre, tilgrensende yrker: ”Det spesielle og helt grunnleggende for journalistens valg er uavhengighet av kildene – det frie kildevalget” (Østlyngen og Øvrebø 1999:16).

Ettersom nyhetsformatet etter hvert er tatt opp som en dominerende sjanger også av andre yrkesgrupper (først og fremst av pr- og informasjonsbransjen) har journalistikken hatt behov for å avgrense sin profesjon fra informatørene. Allern innfører følgende skille mellom journalistikk og informasjonsvirksomhet:

Det tredje leddet (i en definisjon av journalistikk, min anm.) ’basert på adgang til ulike kilder og kildekritikk’, (...) forutsetter ikke at alle nyhetsinnslag skal være basert på flere kilder, men er et krav om at journalisten skal prinsipielt stå fritt til å velge å hente informasjonen hvor hun vil og ikke være bundet til å markedsføre eller skrive på oppdrag fra en spesiell kilde. Dette er et helt avgjørende skille vis-a-vis *public relations* som presenteres i en journalistisk nyhets- og reportasjeform. (Allern 1997:31)

Journalistenes svar

Den journalistiske profesjonen har selv definert kjernen i sin profesjonsutøvelse i samme retning. For dagens journalister synes kjernen i profesjonsutøvelsen å være retten til fritt valg av tema og kilder. Dette kom tydeligst fram da Norsk Journalistlag i løpet av 1980- og 90-tallet foretok sin berømte ”etiske rensing” (Raaum 1999:40) og kastet informasjonsmedarbeidere ut av organisasjonen. Debatten hadde startet tidlig på 80-tallet¹²⁶, men fikk sin endelige avklaring på landsmøtet i 1997 (Ottosen 2004:212) da NJ vedtok at

---

¹²⁶ Abbott (1988:225) påpeker at amerikanske journalister allerede på 1920-tallet ble overrasket da undersøkelser antydte at om lag halvparten av alle nyhetsoppslag i avisene var basert på pr-utspill.

informatører ikke kunne være medlemmer av fagforeningen fordi de ikke var 'journalister'. Følgende nye paragrafer ble tatt inn i NJs vedtekter.¹²⁷ De er ikke endret siden:

Paragraf 3A

Medlemskap i NJ innvilges redaksjonelle medarbeidere som har journalistikk som hovedyrke og som i sitt daglige arbeid foretar frie journalistiske vurderinger. Det er en forutsetning for medlemskap at medarbeideren arbeider på grunnlag av retten til fri informasjon og hensynet til faglig integritet i samsvar med Vær Varsom-plakaten og Redaktørplakaten.

Paragraf 4A. Pressetalsmenn/kvinner og informasjonsmedarbeidere

Pressetalsmenn/kvinner, informasjonsmedarbeidere, presse- og informasjonsrådgivere og informasjonsmeglere kan ikke være medlem.¹²⁸

NJs daværende leder, Diis Bøhn, begrunnet endringene med at "vi er på oppdrag fra folket, vår lojalitet ligger hos publikum. Informasjonsmedarbeidere er betalt av sine oppdragsgivere, Deres lojalitet ligger hos arbeidsgiveren" (Ottosen 2004:218).¹²⁹

Kjernen i journalistikken, den virksomheten som journalistikken først og fremst søker kontroll eller 'command' over, er altså retten til å styre samfunnsinformasjonen ved å produsere tekster i journalistisk format basert på selvstendige, frie valg av temaer og innramming. Definisjonen i medlemskriteriene kunne tyde på at det er et krav at den individuelle journalisten som skal gjøre de frie valgene. Men slik er det jo åpenbart ikke. I siste instans er, slik det framgår av Redaktørplakaten og norsk lovgiving, redaktøren den eneste redaksjonelle medarbeider som formelt gjør helt frie valg. I Redaktørplakaten heter det

---

¹²⁷ Det går en direkte historisk linje fra Allerns definisjon til NJs vedtekter. I følge Ottosen (2003:212) var Allern på et landsstyremøte i NJ i september 1995 der han blant annet "gjorde et nytt forsøk på å trekke grenser mellom journalistikk og informasjonsvirksomheten". Uka etter tok NJs nestleder Asbjørn Jaklin opp saken på NJs landskonferanse, der det ble satt ned et nytt medlemskriterieutvalg under ledelse av Jaklin selv. Det var dette utvalget som foreslo den paragraf 4 i Njs vedtekter som fortsatt gjelder. Allern var dessuten en av hovedinnleiderne da NJs landsmøte i 1997 vedtok paragrafen.

¹²⁸ Hentet ned fra

http://www.nj.no/Om_NJ/Vedtekter/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=3858#seq4 23.11.07

¹²⁹ Det er for øvrig verdt å merke seg at en av de profesjonene som likner mest på journalistikken, nemlig forskningen, overhodet ikke har denne typen avgrensinger. Oppdragsforskere, som altså ikke har frihet til selv å velge 'tema og kilder' regnes uten videre som forskere og er medlemmer i det gode selskap (for eksempel i fagorganisasjonen Forskerforbundet). Oppdragsforskning er regnet som kvalifiserende og meritterende. Forskning styrt av oppdragsgivere kan uten videre være grunnlag for artikler i vitenskapelige tidsskrifter og for eksempel gi faglig innplassering. Forskningen har ganske enkelt ikke noe slikt skille. Årsaken kan naturligvis være at mens journalistikk i all hovedsak blir finansiert på et marked av millioner av individuelle lesere og dermed rent økonomisk er i stand til å operere med 'leserne' som sine oppdragsgivere, blir forskning finansiert av det offentlige eller av store enkeltaktører i næringslivet eller det sivile samfunnet. Det finnes ganske enkelt ikke noe økonomisk eksistensgrunnlag for en 'uavhengig' forskning utenom den delen av universitets- og høyskoleansattes stillinger der den individuelle forskningsfriheten nå er lovfestet.

Den ansvarshavende redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold. Redaktøren leder og har ansvaret for sine medarbeideres virksomhet, og er bindeleddet mellom utgiveren/styret og de redaksjonelle medarbeiderne. Redaktøren kan delegere myndighet i samsvar med sine fullmakter.¹³⁰

I straffelovens kapittel 43 gjøres redaktøren personlig strafferettslig ansvarlig for innholdet av det skrift han eller hun er redaktør for. Det er derfor åpenbart at redaktøren må ha rett til å overprøve journalisters valg av tema og kilder – som dermed ikke er 'frie'. De aller fleste medlemmer av den journalistiske profesjonen er ordinære arbeidstakere. De mottar lønn og er underlagt sin arbeidsgivers styringsrett. Men i praksis er redaktøren arbeidsgivers fremste representant, og ettersom redaktørene i Norge regnes som en del av den journalistiske profesjonen, blir dette sjelden problematisert. Martin Eide skriver for eksempel i sin redaktørhistorie:

Redaktørrollens utvikling har vært intimt forbundet med framveksten av et journalistisk felt i Norge. Redaktørene er også i økende grad rekruttert fra journalistikken, og det er først og fremst i pressen – senere supplert av andre nyhetsmedier at den prinsipielle tenkning om en redaktørrolle har funnet sted og altså har kommet til uttrykk i den selvpålagte samfunnsrolle. (Eide 2000:208)

Begrepet 'fri' blir delvis på grunn av dette tolket i forhold til personer utenfor profesjonen. Det er ikke i strid med journalistiske profesjonsnormer at redaktøren setter foten ned for enkeltjournalisters tema- og kildevalg. Paragrafen i Norsk Journalistlags vedtekter må derfor forstås slik at det aksepteres at den enkelte journalists valg bare kan overstyres av andre journalister. Det er altså en *kollektiv profesjonsforståelse* som ligger til grunn: *Journalister skal ikke la seg styre av andre enn journalister.*

Forskningens svar

I forskningen er spørsmålet 'hva slags arbeid gjør en journalist' oftest presisert i en av to ulike retninger. Den ene spør hva journalistikk er, den andre hva journalister gjør. Det første spørsmålet besvares ofte ut fra survey- og intervjuundersøkelser som kartlegger journalistikkens profesjonelle ideologi. Det andre spørsmålet kartlegges i antropologisk orienterte newsroom studies der faget beskrives ut fra feltobservasjoner av hva journalister *gjør*.

---

¹³⁰ Lastet ned 26.11.07 fra <http://dynamic25.protu.no/pictures/144/files/PLAKATER/NY%20REDAKTØRPLAKATEN%20-%20NY%202004.doc>.

I den første tradisjon leter forskerne etter den journalistiske profesjonens ideologi. Svaret synes nokså uavklart. I alle fall skriver Mark Deuze i sin oppsummeringsartikkel *What is journalism*: “It is therefore safe to say that many scholars, educators and students all over the world are involved in journalism studies and education, but only rarely do their approaches, understandings or philosophies meet “ (Deuze 2005:443).¹³¹

Blant de sentrale publikasjonene innenfor denne tradisjonen er Kovach og Rosenstiels omfattende undersøkelser blant amerikanske journalister på 1990-tallet. Boka er utgitt i en revidert versjon i 2007, og forfatterne konkluderer slik:

There are, we have distilled from our search, some clear principles that journalists agree on -- and that citizens have a right to expect. They are principles that have ebbed and flowed over time, but they have always in some manner been evident. They are the elements of journalism. The first among them is that the *purpose of journalism is to provide people with the information they need to be free and self-governing* (min utheving). (Kovach og Rosenstiel 2007:5)

For å oppfylle denne oppgaven må journalistikken, fortsatt i følge Kovach og Rosenstiels tolkning av de amerikanske journalistenes oppfatninger, oppfylle følgende kriterier: Sannhet, lojalitet til borgerne, verifikasjon, uavhengighet av dem de omtaler, være en uavhengig overvåker av makten, skape et forum for offentlig kritikk og kompromiss, gjøre det viktige interessant og relevant, gjøre nyhetene dekkende og proporsjonelle og ha anledning til å følge sin overbevisning.¹³²

Et annet viktig bidrag er David Weavers og Wei Hus *The Global Journalist* fra 1998. Boka er basert på papers fra IAMCR¹³³-konferansen i 1994 der 39 forskere legger fram resultater fra 21 ulike land og der en av hovedkonklusjonen er at det er store forskjeller mellom journalisters oppfatninger i ulike land.

---

¹³¹ Det er kanskje et uttrykk for det samme at den internasjonale medieforskerorganisasjonen IAMCR først i 2008 opprettet en egen seksjon for “journalism research” på sin årlige konferanse.

¹³² Forfatterne skriver videre: “Why these nine? Some readers will think items are missing here. Where is fairness? Where is balance? After synthesizing what we learned, it became clear that a number of familiar and even useful ideas -- including fairness and balance -- are too vague to rise to the level of essential elements of the profession. Others may say this list is nothing new. To the contrary, we discovered that many ideas about the elements of journalism are wrapped in myth and misconception. The notion that journalists should be protected by a wall between business and news is one myth. That independence requires journalists be neutral is another. The concept of objectivity has been so mangled it now is usually used to describe the very problem it was conceived to correct” (Kovach og Rosenstiel 2007:5).

¹³³ International Association for Media and Communication Research

En svakhet ved disse studiene er dels at de ofte videreformidler journalistikkens egenforståelse og i for liten grad bidrar til å utfordre den og dels at de i blant blander sammen journalistisk yrkesideologi og journalistisk praksis.

Fortsatt gjenstår det derfor å besvare: Hva *gjør* journalister rent konkret? Hvilke arbeidsoperasjoner ønsker de 'command' og kontroll over? Og hvordan skal den journalistiske profesjonelle makten som springer ut av en slik kontrollposisjon legitimeres? Mark Deuze griper fatt i det første spørsmålet. Han oppsummerer journalistikkforskningens avdekning av den profesjonelle ideologi, blant annet basert på Kovach og Rosenstiehl. Han finner fem hovedelementer i journalistikkens profesjonelle ideologi:

- Journalists provide a public service
- Journalists are neutral, objective, fair and (thus) credible
- Journalists must enjoy editorial autonomy, freedom and independence
- Journalists have a sense of immediacy
- Journalists have a sense of ethics and legitimacy (Deuze 2005:447)

Deuze spør deretter om hvordan denne selvforståelsen tåler møtet med to av de store utfordringer til journalistikken i vår tid: "multiculturalism" og "multi-mediality". Hans svar er at utviklingen stiller grunnleggende spørsmål ved deler av selvforståelsen. Multikulturalismen utfordrer særlig ideen om nøytralitet og objektivitet, mens multimedialiteten utfordrer journalistikkens selvforståelse som 'autonom'. Han konkluderer

The analysis of the ideal-typical values of journalism, and how these vary and get meanings in different circumstances, have shown that any definition of journalism as a profession working truthfully, operating as a watchdog for the good of society as a whole and enabling citizens to be self-governing is not only naive, but also one-dimensional and sometimes nostalgic for perhaps the wrong reasons. It is by studying how journalists from all walks of their professional life negotiate the core values that one can see the occupational ideology at work. (Deuze 2005:458)

Deuze synes altså å anbefale et forskningsprogram som avdekker hvordan de profesjonelle verdiene, og profesjonsmoralen er åpenbart en helt sentralt profesjonell verdi, blir forhandlet i det daglige arbeidet i stedet for et forskningsprogram som leter opp de profesjonelle verdiene per se. Dette peker i retning av forskning på journalistisk *praksis* framfor journalistisk ideologi. Deuze fulgte opp denne artikkelen med en bok i 2007 som typisk nok har tittelen *Media Work* der han kartlegger forskning om journalistisk praksis, med særlig vekt på multimedialitet, fordi han altså her mener å se store utfordringer for den eksisterende journalistiske ideologien.

En av Deuzes konklusjoner er at

Time again, the analysis of media workers in different disciplines show how their primary concern – for a variety of reasons – tends not to be the customer, nor the client, it is peer review and recognition. It turns out that this individual and group level tactic is not only a way to take responsibility for ones own professional identity, but also serves as both an economic and artistic survival tool in an otherwise complex, unpredictable, roller coaster industry. (Deuze 2007:241)

Han knytter seg gjennom dette arbeidet an både til arbeidsforskningstradisjonen,¹³⁴ som ser profesjonelle i hovedsak som *arbeidstakere* underlagt arbeidsgivers styringsrett og til en av de viktige tradisjoner i den særegne journalistikkforskningen, nemlig de såkalte *newsroom studies* som forsøker å beskrive hvordan nyhetsarbeid faktisk foregår og hvilke konsekvenser det vil ha for nyhetsorganisasjonenes 'output', dvs. nyhetene. Simon Cottle (2003) begrunner disse studiene slik

Studies of media organisation and production powerfully address the problem of inference' head-on by attending empirically to the often complex articulation of differing influences and constraints, both material and discursive, intended and unintended, structurally determined and culturally mediated, embedded within the moment of production and which can be recovered by research. (Cottle 2003:10)

De banebrytende arbeidene i denne tradisjonen ble gjort på 1970- og 80-tallet av forskere som Gaye Tuchman, Herbert Gans og Todd Gitlin. Cottle (2003) oppsummerer tradisjonen slik:

Together they produced an invaluable sociological record and analysis of news production and the forces constraining news output and demonstrated how in-depth study of news producers, their cultural milieu and professional domains could help to explain the dynamics and determinants of news output. As such, they served to qualify the generalising and largely speculative theories current at the time. Both 'underdeveloped' instrumentalist ideas of news control and conspiracy, for example, as well as structurally 'overdetermined' theories of news as ideological reproduction, came up against their more grounded theorisation¹³⁵ of news manufacture. (Cottle 2003:15)

Hovedfunnet i denne tradisjonen er – grovt sagt – at nyhetsjournalistikk må analyseres (også) som resultat av organisatoriske og institusjonelle forhold. Output må også forstås i lys av

---

¹³⁴ Deuze innleder for eksempel sin bok med å referere fra Bauman, Sennett og Beck, forfattere som er sentrale i å beskrive arbeidslivets hamskifte i de vestlige industriland på slutten av det 20. århundre, fra stabilitet til risiko og ustabilitet. Samme tenkning ligger i Norge til grunn for f.eks. Sørensen m.fl. (2005) som er basert på en arbeidsmiljøundersøkelse blant journalister. Denne studien ser mediene som en "markørbransje": "Mediebransjen har ved tidligere undersøkelser fremstått som en 'markørbransje'. Tidlige tegn og varsler om hva som kommer i arbeidslivet ellers, debutterer her. Vi ser tydelige endringer og endringsmarkører på det teknologiske, organisatoriske og profesjonskulturelle nivået" (Sørensen m.fl. 2005: sammendrag, s. 2)

forhold i nyhetsinstitusjonen selv. Det er derfor et nært samband mellom denne forskningen og den institusjonelle skolens tilnærming til journalistikk.

De siste 25 årene har det imidlertid vært drevet nokså begrenset forskning knyttet til denne tradisjonen. Dermed er de omfattende endringene som mediefeltet har gjennomlevd i samband med en betydelig økonomidrevet monopolisering og en omfattende, teknologidrevet 'convergence' de siste to tiårene i liten grad fanget opp.¹³⁶ I et ferskt arbeid skriver f.eks. de finske medieforskerne Merja Helle og Maija Töyry (2007) at "the everyday practice and reasoning on all levels of the organization is mostly a black box". Danske Ida Schultz har i en PhD-avhandling forsøkt å kartlegge det som er gjort av newsroom studies og konkluderer med at "storhedstiden er 70'erne og et stykke ind i 80'erne hvorefter bidragene er færre og mer sporadiske i 90'erne og frem" (Schultz 2005:58).

3.5 Forskningsbasert praksis?

Et kjernepunkt i ordinær profesjonell forståelse er at dens arbeid bygger på forskningsbasert kunnskap som den profesjonelle utøver har tilegnet seg og som dermed gjør han eller hun egnet til å foreta selvstendige, profesjonelle, skjønnsmessige valg i sin daglige yrkespraksis. Gjelder dette journalistikken? Delvis. Journalistikk er en svært *sammensatt* form for profesjonell praksis og deler av den dekkes av forskningsbasert kunnskap og det som Abbott kaller "abstract theories".

Det finnes vanligvis forskningsbasert kunnskap på de enkelte emnene som journalisten kan være ekspert i. Også når det dreier seg om informasjonsinnhenting kan journalistikken henvise til vitenskap. For eksempel fins det betydelig forskning på intervjuteknikk, fokusgruppesamtaler osv (se for eksempel en oversikt i Kvale 1997:48).

Informasjonsinnhenting og systematisering er i dag særskilte akademiske emner. Det fins institutt for informasjonsvitenskap ved universitetene i Oslo og Trondheim, knyttet til datateknologi og informatikk. For informasjonsformidling fins det omfattende akademiske fagfelter i alt fra tradisjonelle språkstudier via lærerutdanninger/pedagogiske utdanninger til en rekke medievitenskaplige emner.

---

¹³⁶ Det er i følge Steen Steensen en økende internasjonal interesse for newsrooms studies av online-journalistikk: "This call comes as both a response to the neglect of ethnographic research in newsrooms at large since the pioneers of this methodology (Tuchman 1978; Gans 1979) dominated journalism studies in the 70s, and as a recognition of the limitations of other methodological approaches as these have failed to give accurate insight into why online journalism evolves as it does" (Steensen 2008:7)

På alle disse feltene er derfor journalistikk en klassisk kunnskaps- og forskningsbasert profesjon. Det kan henvises til forskning, vitenskapelige disipliner og tradisjoner som grunnlag for viktige deler av den journalistiske praksisen. Deler av denne kunnskapen blir formidlet til journalistikkstudenter på ulike journalistutdanninger. Mesteparten av pensumlitteraturen på bachelorutdanningene i journalistikk er skrevet av akademikere. Det finnes delvis akademiske etter- og videreutdanningsprogrammer (f. eks. i Norge gjennom Institutt for Journalistikk i Fredrikstad som også har en forskningsavdeling).

Men kunnskapen om selve nyhetsformatet og nyhetsdiskursens særegne trekk har spredd seg til andre deler av samfunnet og til andre yrkesgrupper. Særlig har pr-bransjen og dens mange kunder og oppdragsgivere vist evne til å benytte seg av nyhetsjournalistikkens elementer til egen fordel. Dels tilrettelegges informasjon slik at den skal skli lettest mulig gjennom 'nyhetsfabrikken' (Allern 1997). I en bok hevder pr-mannen Schrøder (2007) at det i perioden 2002-2006 ble trykt 5000 artikler i norske aviser basert på presseinformasjon fra Idar Vollvik og mobilselskapet Chess¹³⁷. All omtalen førte til en formidabel vekst, og til slutt solgte Vollvik selskapet Chess til svenske Telia for 800 millioner kroner. Han benyttet den avsluttende pressekonferansen til å takke journalistene for å ha gjort ham nesten en milliard kroner rikere.

Dels fins det informasjonsblader som er til forveksling lik nyhetsaviser. En ansatt i Hydros personalblad¹³⁸ eller en frilanser i reklamebladet *Bogstadveien*¹³⁹ vil på lik linje med en næringslivsmedarbeider i Dagens Næringsliv eller en journalist i *Elle* gjøre jobben best hvis vedkommende har gode kunnskaper (om aluminiumsproduksjon, forretningsdrift, moter og/eller detaljhandel). Det er en fordel hvis vedkommende er flink til å samle inn informasjon (flink til å intervju, flink til å finne relevant skriftlig informasjon), flink til å analysere denne informasjonen (henger ofte sammen med kunnskap, men også med analytiske evner og trening) og dessuten er flink til å formidle denne informasjonen (ved å kunne ramme saken inn på en interessevekkende og leservennlig måte, ved å kunne skrive klart, godt og medrivende).

---

¹³⁷ Schrøder var Vollviks pr-sjef og har egeninteresse av å gjøre dette tallet høyest mulig.

¹³⁸ Bladet heter *up close*.

¹³⁹ Et reklameblad som deles ut gratis i deler av Oslo og som inneholder både vanlige annonser og tekster i journalistisk form.

Men det er ikke denne kunnskapen journalistikken søker kontroll over. Journalister har ikke gjort noe forsøk på å hindre at informatører lærer håndverket. Tvert imot er det jo slik at mange dyktige journalister blir informatører (Allern 1997), og utdanning av journalister og informatører skjer parallelt ved Høgskulen i Volda. I strevet etter profesjonell status har derfor avgrensing fra pr-bransjen vært viktig for journalister ved å gjøre fritt valg av temaer, tolkningsrammer i nyhetsproduksjonen til den avgjørende kvalifikasjon for en som vil kalle seg journalist.

Jeg vil på denne bakgrunn hevde at den mest sentrale ”regel, prosedyre og rutine” i nyhetsinstitusjonen, en helt avgjørende del av høvelighetslogikken, er *naturaliseringen av idealet om uavhengig journalistisk profesjonsmakt*. Eller for å si det slik: Handlingsregelen ”without which one cannot claim to be a proper” journalist er denne: *Journalister skal bare styres av journalister*. Det betyr altså ikke at den journalistiske profesjonen har all makt i nyhetsinstitusjonen¹⁴⁰, men at denne makten framstår som et ideal og som et ’naturlig sluttpunkt’ for den historiske utviklingen.

Jeg vil videre hevde at denne naturaliseringen av profesjonsmakt, mangelen på kritisk distanse til profesjonens høvelighetslogikk og dens autonomikrav, også preger deler av medieforskningen. Jeg vil gi noen eksempler på dette.

Rune Ottosen (2004) refererer i sin drøfting av den redaksjonelle frihet først bransjens egne representanter Per Edgar Kokkvold (”må informasjonskravet vike for underholdningskravet? Må ordene vike for tallene?”) og Stig Finslo (redaktører er ”i stigende grad bekymret for at kravet om inntjening for eierne skal gå på bekostning av den journalistiske kvaliteten”) før han konkluderer:

Oppsummeringsvis er det ikke grunnlag for å overdramatisere tingenes tilstand for den redaksjonelle frihet i norsk presse, samtidig som vi ikke skal undervurdere hvilken betydning kommersielt press og markedsrett vil få for utviklingen av den journalistiske feltet på sikt. (Ottosen 2004:136)

Han viser deretter til ny eierstruktur i norske medier, påvirkning fra utenlandsk eierskapsmoral, krysseierskap og mediehus. Det underliggende normative standpunktet er

---

¹⁴⁰ Tvert imot kan man hevde at profesjonen systematisk overvurderer sin egen makt.

tydelig: 'Redaksjonell frihet', det vil si journalistisk profesjonell autonomi, er per definisjon *bra*.

Det samme standpunktet synes å ligge under når Horst Pöttker i sin analyse av tysk journalistikk konkluderer med at "if journalism is counted among these systems of action that gain autonomy in the process of modernization, the oft described 'other way' of Germany, the 'delay' of German societal development, must also mean a deficit of professionalism in journalism in contrast to that found in those societies which were most advanced in modernization" (Pöttker 2005:144). Modernisering settes lik utdifferensiering av autonome systemer og framstilles normativt og positivt.

Det samme gjør Mark Ørsten når han med et ny-institusjonelt blikk analyserer journalistikkens utfordringer framover. Da viser han til kildenes økende profesjonalisering og nyhetsmedienes økende kommersialisering. Han refererer blant annet et arbeid som tyder på økende outsourcing av redaksjonelle oppgaver og frykter at "netværksjournalistene fremfor at prioritere en selvstendig og original tilgang til stoffet, vil rette ind under den policy som hersker i de virksomheder som de er leverandører til. Journalistikkens kritiske rolle kommer således under stigende press" (Ørsten 2005:26f).

Det er riktig nok, problemet er også her etter mitt syn den manglende problematisering av "selvstendig og original tilgang" og "journalistikkens kritiske rolle", begge begreper som idealiseres uten kritisk drøfting.

Andre typiske eksempler på denne underliggende tendensen finner jeg også i såpass ulike tilnærminger som Bourdieus berømte pamflett *Om fjernsynet* (1998),¹⁴¹ i Gardner m.fl kvalitative intervjuer med amerikanske undersøkende journalister i *Good work* (2001), Kent Asps (2007) surveyundersøkelse av svenske journalister og Svein Brurås' norske standardbok *Etikk for journalister* (2006).

Jeg vil hevde at deler av dagens journalistikkforskning fortsatt befinner seg i profesjonsforskningens første fase, den Parsons-inspirerte moderniseringsoptimisme, der framveksten av uavhengige profesjoner ble møtt med entusiasme, ikke med forsøk på å

---

¹⁴¹ Problemstillingen er diskutert av Kjersti Thorbjørnsrud (2008) der hun kritiserer Bourdieus posisjon. Thorbjørnsrud mener autonomi i seg selv ikke er et tilstrekkelig argument for journalistisk autonomi og makt.

”scrutinize professional ideologies”. Denne mangel på gransking av ideologiene ledet til ”a mystification of the process through which rhetoric about community service and altruism is self-serving, functioning instead as a legitimating of the power and authority of the profession”, som Pemberton and Boreham formulerte seg de utfordret den etablerte profesjonsforskningen allerede i 1976 (sitert i Elsaka 2004:33).

Michael Schudson argumenterer direkte mot denne ukritiske ’innenfra’-posisjonen. I artikkelen *Autonomy from what?* (2005) skriver han blant annet at ”only if journalism is relatively pluralistic, and only if journalism is relatively vulnerable to the assaults of government sources, marketplace competition and the surprises of everyday events, can we anticipate that news will not be captive to an insular professional elite” (Schudson 2005:221).

Schudson erstatter riktignok et normativt standpunkt med et annet. Journalistisk autonomi er bra dersom journalistikken er pluralistisk og under press fra både politiske myndigheter, hverdagslivets oppsiktvekkende hendinger og markedet. Hvis ikke vil autonomi føre til nyhetene fanges inn av en avsondret elite. Men han problematiserer det som ellers lett tas for gitt, autonomi som et gode i seg selv.

En viktig alternativ i forskningen er noen svenske bidrag fra 1990-tallet. Mest kjent i Norge er Olof Peterssons (1995) kritikk av det han kalte ”*journalismen*”, men mer presis er kanskje Ekecrantz og Olssons oppsummering:

(Den journalistiska institutionen) har mer än kanske någon annan samhällsinstitution lyckats dölja sig själv, sin egen maktutövning och sitt egenintresse. I stället har dess anspråk på att företräda ett allmänintresse godtagits av så gott som hela det övriga samhället. (Ekecrantz og Olsson 1994:83)

Dermed blir spørsmålet. På hvilket grunnlag utøves denne makten? På hvilken måte gjøres disse ’frie’ journalistiske valgene av tema og innramming? Fins det et forskningsbasert kunnskapsgrunnlag for hvordan journalister skal velge tema og kilder? Har denne delen av den journalistiske praksis et vitenskapelig grunnlag? Ut fra hvilket grunnlag begrunner journalister å velge en sak framfor en annen, en historie framfor en annen, omtale av deltakerne i reality-programmet *Idol* framfor omtale av krigen i Afghanistan, valg av en (elite)kilde framfor en annen (grasrot)kilde, en vinkling eller innramming framfor en annen?

Jeg vil hevde at det er svært tvilsomt om det finnes en slikt vitenskapelig grunnlag for journalistisk seleksjon og formulere min påstand slik: Den journalistiske profesjonen bruker sin profesjonelle kompetanse i produksjon av nyhetstekster som legitimering for sin makt over samfunnskommunikasjonen. Dette drøfter jeg videre i kapittel 4 og 17.

Journalistprofesjonens posisjon i mediene

Både journalistprofesjonen og journalistikken som institusjon har siden 70-tallet stadig styrket seg. Dette kan være i ferd med å snu. Det finnes en omfattende internasjonal og nasjonal litteratur som hevder/dokumenterer at økonomiske krav i stadig større grad dominerer over journalistiske verdier i moderne medier. Det er ikke mulig å gå inn i denne litteraturen her utover å nevne at dens empiriske resultater (Petersson m.fl. 2005:148, Asp og Johansson 2007:170, Gardner m.fl. 2001, Nygren og Carlsson 2008) tyder på at journalistikkens profesjonelle autonomi er under press.

Den andre hovedinnvendingen handler om journalistikkens posisjon vis-a-vis andre institusjoner i samfunnet, som kulturen, idretten, økonomien. Det føres en løpende diskusjon om i hvor stor grad journalister faktisk oppfyller de strenge kravene i den institusjonaliserte presseetikken om å være fullstendig uavhengig av andre interesser i samfunnet. Norske undersøkelser tyder på et tett samrøre mellom kulturjournalister og kulturlivet (Wright Lund 2005) og mellom krimjournalister og politi/advokater (Brurås og Røssland 2003, Røssland m.fl. 2006), mellom sportsredaksjoner og idretten (Helland og Solberg 2006:336) og mellom næringslivet og økonomireportere (Slaatta 2005:89, Allern 1997). På alle disse områdene stilles det spørsmål om i hvilken grad journalisters lojalitet og identitet er knyttet til den journalistiske profesjonen og dens idealer eller innvevd i de andre institusjonenes ulike typer interesser. Tilmed politikerne, som journalister ideologisk markerer seg svært klart mot, inngår i denne typen tett samrøre (Allern 2001:284).

Kapittel 4

Journalistisk seleksjon

I kapittel 3 viste jeg hvordan en sterk, selvbevisst journalistisk profesjon har vokst fram og har gjort retten til valg og presentasjon av nyheter til kjernen i en særegen, profesjonell kunnskap som den verner om en eksklusiv rett til å utøve – i strid med andre eliter og andre profesjoner. I en ramme av institusjonelle føringer gjør journalister og redaksjoner sine daglige (ut)valg, sammenstiller, konstruerer sammenheng og formidler brokker av informasjon og/eller hendinger. I dette kapitlet skal jeg presentere og diskutere teoretisk og empirisk forskning som beskriver og analyserer *hvordan* den journalistiske profesjonen utfører denne utvelgings- og presentasjonsprosessen.

De to sentrale journalistiske valgene som den journalistiske profesjonen mener er arbeid som "only they are qualified to do" er valg av *saker/hendelser* som skal gjøres til nyheter og valg av hvilken *tolkningsramme* saken/hendelsen skal settes inn i når den blir formidlet.

Spørsmålet er så i hvilken grad og på hvilken måte disse valgene kan begrunnes i en særegen profesjonell kunnskap som bare (eller i særlig grad) journalister besitter.

4.1 Valg av saker/tema

Helt fra David M. White introduserte 'Mr. Gates' i 1950 i artikkelen med tittelen *The Gate Keeper – a case analysis in the selection of news* (White 1950:383), har portvakt-metaforen vært sentral i forståelsen av journalistikk. Yrket handler blant annet om å velge ut hvilke av de utallige små og store hendelsene i verden som skal presenteres som nyheter i telegramyrår, aviser og tv-sendinger. Senere fikk den enkle portvakt-metaforen konkurranse av mer konstruktivistiske ideer som påpeker at journalistene selv i større eller mindre grad konstruerer denne medierte virkeligheten gjennom sine yrkesmessige for-forståelser og sine valg av fakta, kilder og tolkningsrammer.¹⁴² Men også i en slik forståelse legges det naturligvis vekt på at tema og saker *velges* av en journalist eller en redaksjon - i stedet for andre mulige temaer eller saker. Stuart Hall legger for eksempel vekt på at "the social production of news" består av tre aspekter: "the bureaucratic organisation of the media which produces the news in specific types or categories", "the structure of news values which orders

---

¹⁴² Se for eksempel Hellands drøfting av skillet mellom "a transmission approach" og "a ritual (or cultural) approach" i nyhetsforskningen (Helland 1995:48f).

the selection and ranking of particular stories within these categories” og “the moment of the construction of the news story itself” (Hall m.fl. 1978:54).

I tråd med portvakttradisjonen har det i nyhetsforskningens historie vært gjort mange forsøk på å beskrive empirisk hvordan denne valgmekanismen faktisk virker. Hva karakteriserer hendinger som blir til en nyhet, hvilke egenskaper har hendelser eller forhold som journalistikken velger å bringe videre eller lar være å bringe videre?

Det fins to helt ulike metodiske tilnærminger til å kartlegge hvordan nyhetsutvelgning foregår. Det klart mest utbredte metoden er innholdsanalysen, studier som kartlegger hva som faktisk kommer på trykk i aviser og på lufta i tv- og radiosendinger. De siste årene er denne tradisjonen supplert med empiriske studier av hva som publiseres i nettaviser.

Denne forskningen – og kanskje særlig bruken av den – har alltid hatt en noe uavklart karakter. I utgangspunktet var den empirisk, beskrivende og kritisk. Den klassiske artikkelen på feltet ble skrevet av Galtung og Ruges i 1965. Artikkelen var først og fremst kritisk til praksis slik den framsto i de undersøkte redaksjoner og medier. Men Galtung og Ruges empiriske kriterier er seinere i stor grad brukt som *normativ standard* for hvordan nyhetsdekningen bør være¹⁴³. Tradisjonen er videre kritisert av Stig Hjarvard som særlig påpeker at Galtung/Ruges artikkel er vurdert som teoretisk ”omfattande og konsistent, mens han i realiteten er ei kreativ, men laus samansetjing av gode granskingar og idear” (Hjarvard 1993:43ff). Han drøfter også tradisjonens metodologiske hovedtilnærming, nemlig å gjennomføre innholdsanalyser av eksisterende medieinnhold for så å sammenlikne med et konstruert ’univers av hendinger’ som ikke er kartlagt – og muligens heller ikke lar seg kartlegge på noen fornuftig måte.

Den andre tradisjonen følger i Whites metodologiske fotspor og driver (i prinsippet) antropologiske studier i redaksjoner. Hovedfunnene i denne tradisjonen er redegjort for i kapittel 3.

---

¹⁴³ ”Jeg har selv erfart at norske journaliststudenter ofte oppfatter hypotesene som en smørbrødtype over aktuelle nyhetskriterier, ja nærmest som en normativ oppstilling av hva nyhetsjournalistikk bør være”, skriver Allern (2001b:59).

4.2 Teoretiske utvalgsbegrunnelser

Det fins tre ulike teoretiske tradisjoner til grunn for forskningen på nyhetsutvelging. Valg av tradisjon henger mye sammen med hvordan man vurderer maktforholdet mellom de tre konkurrerende institusjonene (økonomi, politikk og journalistikk). Etter mitt syn bør alle tradisjonene kombineres for å gripe kompleksiteten i den journalistiske utvalgsprosessen.

Journalistikk er i dag basert på en kombinasjon av tre ulike utvalgsbegrunnelser: demokrati (journalistikkens *bør*), økonomi (journalistikkens *må*) og posisjonering (journalistikkens *vil*). Det første prinsippet er i seg selv en etisk forpliktelse (det drøftes i senere kapitler). Mens de to andre prinsippene for seleksjon avgrenses og begrenses av etiske og moralske vurderinger. Det kan være en motsetning mellom politiske, økonomiske og journalistiske normer for redaksjonelle valg og etiske normer.

Demokrati – journalistikkens bør

Det første settet av begrunnelser for utvalgsriterier er programmatisk formulert i første kapittel i (den norske) journalistikkens profesjonsetiske regelverk, Vær Varsom-plakaten (VVP):

1.2. Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.

1.3. Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene.

1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5. Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

I bunnen for disse programformuleringene, som er en del av den institusjonaliserte samfunnskontrakten som jeg har omtalt i avsnitt 2.5, ligger synet på journalistikk som en virksomhet i det opplyste demokratis tjeneste. Den 'demokratiske journalistikkens' seleksjonsriterier er tuftet på publisistiske idealer som verdsetter en uavhengig journalistikk som bidrar til velinformerte borgere. Gardner m.fl. viser empirisk at journalistene føler "forpliktelse til å tjene publikum ved å rapportere de sannhetene publikum har behov for – uansett hva lesere og seere tror de trenger". (Gardner m.fl 2001: 135). Eller som Reinton formulerer seg: "Vi har et oppdrag. Det er å sette tankene i bevegelse hos våre

oppdragsgivere¹⁴⁴ slik at de skal kunne skille det uvesentlige fra det vesentlige og det usanne fra det sanne” (Reinton 1992:17).

Journalistikkens egenforståelse bygger ofte på ideen om kommunikative handlinger som grunnlag for en offentlighet der *argumentenes egen kraft* er det avgjørende, ikke hvem som har framsatt argumentet eller hvem som har interesse av et utkomme av en sak. Det er altså en nær forbindelse mellom denne egenforståelsen og Habermas’ teorier om hvordan kommunikative handlinger konstituerer en herredømmefri og interessefri offentlighet:

[Dette er] et nettverk for å kommunisere relevante temaer og innlegg, der meningsytringene tillegges vekt ut fra de positive og negative reaksjonene de møter. Informasjon og argumenter bearbeides slik til fokuserte meninger. Det som gjør slike sammenknyttede meninger til offentlig mening, er både det at den kommer i stand gjennom meningsstrid og den grad av tilslutning den oppnår (Habermas 1999:74).

Forutsetningen for tanken om at ‘ren’ argumentasjon skal lede fram til felles, fornuftige løsninger ligger i ifølge Habermas (1999: 210) i et sett av normer for normativ argumentasjon:

- Åpenhet: Ingen som ville kunne levere et relevant bidrag, får utelukkes fra deltakelse.
- Likhet: Alle deltakere skal gis samme mulighet til å bidra.
- Oppriktighet: Deltakerne må mene det de sier.
- Tvangsfrihet: Kommunikasjonen må være fri for ytre og indre tvang.

Ragnvald Kalleberg har oppsummert Habermas’ tenkning på dette punktet slik: ”I rendyrkede argumentasjons-sammenhenger legges det til rette for at alle relevante bidrag får en sjanse og at kun det bedre arguments tvangsfrie tvang bestemmer deltakernes ’ja’ eller ’nei’” (Kalleberg, 1999:26).

Vær Varsom-plakaten sier dels at mediene skal være en organisator og arena for offentligheten, men ettersom mange (de fleste) deltakerne i denne offentligheten er interesserepresentanter, sier VVP i tillegg at journalistikken skal spille en særegen rolle som interessefri aktør i offentligheten. Derfor må journalistikken innta rollen som den interessefrie organisator av offentligheten, den interessefrie formidler av standpunkter og den interessefrie

---

¹⁴⁴ Det vil si borgerne, lesere og seere.

kritiker av all maktutøvelse. For at dette kravet om interessefrihet skal oppfylles, legger journalistikken stor vekt på formell uavhengighet. Uvedkommende interesser skal ikke kunne påvirke utvalget av temaer, vinklinger og kildevalg. Journalistens utvalg skal bare foretas ut fra journalistikkens egne, interne kriterier, ikke ut fra andre kriterier som for eksempel økonomiske, personlige, politiske eller folkelige krav. En skal heller ikke kunne mistenke journalistikk for å fremme slike interesser. Norske undersøkelser viser at integritet og uavhengighet av utvendige bindinger er en overordnet verdi for journalister (Brurås 2001). Hele kapittel 2 i Vær Varsom-plakaten, det vil si store deler av presseetikken, gjør i detalj rede for hvordan journalisten skal være uavhengig av eksterne krav i sitt utvalg av saker, vinklinger og kilder. Journalistikken definerer en 'journalistisk vurdering' gjennom hva den *ikke* er. Det er mer uklart hva en 'journalistisk vurdering' er, men det er ingen tvil om at journalister selv mener det eksisterer slike 'rene' journalistiske utvalgs-kriterier. Jeg vil her hevde at ideen om *interessefrihet* står helt sentralt i profesjonens forståelse av en journalistisk eller redaksjonell vurdering. Og det ligger implisitt at hvis kravet om uavhengighet oppfylles, oppfylles kravet om interessefrihet.

Den tette koplingen mellom Habermas' offentlighetsteori og de rådende forestillinger om seriøs journalistikk illustreres når Hans Skjervheim beskriver det klassiske journalistiske idealet: "Journalistikken er forpliktet på sanninga og på at lesaren skal kunne stole på at journalistar gjør sitt beste med å få fram dei relevante opplysningane på ein sakleg måte, og det vert særleg venta at han ikkje skal prøva å føra lesaren bak lyset" (Skjervheim 1987:14).

Skjervheim setter videre opp et skille mellom den 'klassiske journalistikken' og den nye medieideologien som han kaller tabloidisering, altså kommersialiseringen av journalistikken, og knytter dette til dikotomien mellom instrumentell og kommunikativ handling. Martin Eide er kritisk til utviklingen av en "instrumentell medielogikk" der hensikten ikke er å bidra til offentlig samtale, men å fremme et standpunkt på en mest mulig effektiv måte: "[...] det er kritisk når det skjer i det sivile samfunn. Forstått som en sfære mellom stat og markedet skulle det sivile samfunn være en offentlig sfære, ideelt forpliktet på samtale og kommunikativ rasjonalitet. Dette er ideale fordringer også for den klassiske journalistikken" (Eide 1998b: 135ff). På denne måten legger både Skjervheim og Eide forståelsen av den 'klassiske journalistikken' (som en demokratisk idealtype) tett opp til Habermas' begrep om den "borgerlige offentlighet" (Habermas 1971). Synspunktet er videreutviklet av Gentikow (2007:268) som eksplisitt legger Habermas' teorier til grunn og Nyre (2007b:398) som på et

tilsvarende grunnlag lanserer et nytt normativt begrep om 'minimumsjournalistikk'. Disse ideale kommunikative fordringene kan forstås som samfunnsoppdragets etiske forpliktelser for journalistikken.¹⁴⁵ Som jeg har forsøkt å vise i kapittel 3 er det imidlertid diskutabelt om denne koblingen mellom de habermasianske offentlighetsidealene og journalistisk praksis lar seg opprettholde fordi nyhetsjournalistikk som tekstform og praksis nettopp bryter med sentrale deler av den kommunikative forståelsen som ligger til grunn for Habermas' teorier. Det er mulig at den 'klassiske journalistikk' som Skjervheim viser til, er en mytisk størrelse som ganske enkelt ikke kan dokumenteres empirisk.

Økonomi – journalistikkens 'må'

Økonomi er det andre seleksjonskriteriet. Mange setter opp en motsetning mellom den 'demokratiske' journalistikken som i dag trues av den 'kommersielle' journalistikken. Andre hevder at journalistikk alltid har eksistert i skjæringsfeltet mellom politikk og økonomi, eller mellom en 'publisistisk ideologi' og en 'kommersiell logikk' som ser journalistikk som et bidrag til forretningsdrift med økonomisk overskudd som mål (Croteau og Hoynes, 2001). Utfordringen mot den 'demokratiske journalistikken' beskrives både i journalistikkens egenforståelse og i mye medieforskning som ytre forhold som eiernes økonomiske press og publikumskrav. Habermas (1971) beskriver hvordan systemtenkning fra økonomi og politikk 'koloniserer offentligheten', Bourdieu (1998) hevder at det journalistiske feltets autonomi utfordres av det økonomiske feltet, og Norsk Redaktørforening (Finslo 2002) er bekymret for at økonomiske krav truer mediernes samfunnsoppdrag. Empirisk viser Gardner m.fl., som baserer seg kvalitative intervjuer med journalister, at de føler seg "caught in the middle", skviset mellom eiere på jakt etter markedsandeler og profitt og et publikum på jakt etter underholdning mer enn harde nyheter (Gardner m.fl. 2001:135).

Det kan belegges både empirisk og teoretisk at økonomiske forhold spiller en avgjørende rolle for journalistiske valg. Allerede på 60-tallet viste Einar Østgaard (1965) hvordan et medieprodukt redigeres som en markeditilpasset miks av ulike elementer. I dag er det en uttalt redaksjonell praksis at tv-kanalene bruker nyhetssendingene til egen-branding i markedet, både direkte promotering av andre programmer på egen kanal, men også til branding av nyhetssendingen *som sådan*.

---

¹⁴⁵ Svein Brurås drøfter en Habermas-inspirert diskurs-etikk som ett av tre mulige utgangspunkt for presseetikk og påpeker at "presseetikken karakter av diskursetikk fremkommer for det første ved at pressens aktører i møte med etiske problemstillinger konsekvent velger å anlegge et perspektiv på journalistikken som en offentlig demokratisk diskurs med tanke på kollektiv normdannelse og politisk viljedannelse" (Brurås 2008:324).

En kjent modell for å beskrive journalistikk som økonomisk virksomhet stammer fra John McManus, som hevder at media konkurrerer på fire markeder samtidig; publikumsmarkedet, annonsemarkedet, nyhetsmarkedet og kapitalmarkedet. McManus' konklusjon er at journalistisk seleksjon på rene markedsvilkår foregår på følgende måte: "rational news departements should compete with each other to offer the least expensive mix of contents that protects the interest of sponsors and investors while garnering the largest audience advertisers will pay to reach" (McManus 1994:85).

Allern har i *Nyhetsverdier* (2001) lansert et sett kommersielle nyhetskriterier, dvs. utvalgskriterier som ikke er ment å erstatte, men å supplere de tradisjonelle nyhetskriteriene. Han hevder at krav om store ressurser minsker sjansen til at en hending eller tips blir til en nyhet. Mens saker som er godt tilrettelagt av kilden, saker som er eksklusive og saker med en underholdende mediavri lettere blir til en nyhet.

I en nyere bok omskriver den amerikanske medieøkonomen James T. Hamilton (2004:7) journalistikkens 'five Ws' til følgende:

- *Who cares about a particular piece of information?*
- *What are they willing to pay for to find it or what are others willing to pay to reach them?*
- *Where can media outlets or advertisers reach these people?*
- *When is it profitable to provide this information?*
- *Why is it profitable?*

Fellestrekket er tydelig: Både McManus, Allern og Hamilton viser hvor umåtelig langt det er fra journalistisk seleksjon basert på økonomiske og markedsmessige begrunnelser og journalistikk basert på de ideelle demokratiske begrunnelser.

Men de økonomiske kriteriene er ikke nødvendigvis noe som tvinges på journalistikken utenfra. Allern (1997c, 2001), Schudson (2003, 2005) og Chalaby (1998) er blant forfatterne i stedet gjør det kommersielle, markedsorienterte elementet til sentral *del av* journalistikkens profesjonelle kunnskap. Dette følger for øvrig også logisk av min definisjon av journalistikk som en markedsbasert tekstform rettet inn på 'alle'. Journalister vet hva folk vil ha, desken i

VG vet hva slags forsider som selger mest, lokalavisjournalister vet hva slags oppslag leserne reagerer negativt på og som de derfor unngår.

Det fins normalt visse overordne, oftest forretningsmessige begrensninger i journalisters valg av saker, kilder, sjangrer og vinkler. Begrensningene kan være geografiske, gjelde tema eller målgrupper. De aller fleste medier har en form for geografisk og/eller temamessig avgrensning av stoffvalget. *Avisa Nordland* i Bodø skriver ikke om det som skjer i Troms, og *Dagens Næringsliv* har ikke fotballreferater.

Disse generelle begrensningene er normalt et ansvar for eiere og styret i en mediebedrift. De fleste publikasjoner eller kringkastingstasjoner har innhold med en relativt klar målgruppe basert på bosted, alder, kjønn, sosial status eller interesser. En del publikasjoner er også basert på spesielle sjangere (f.eks. tegneserier, fotoreportasjemagasiner, musikkvideokanaler osv.) Det klareste unntaket er de store nasjonale allmennkringkastingsselskapene som har det motsatte redaksjonelle utgangspunktet.

Når eierne i blant hevder at redaksjonene i deres publikasjoner har 'full redaksjonell frihet', er det bare gyldig innenfor visse rammer, blant annet Redaktørplakatens¹⁴⁶ bestemmelser om hva som er styrets ansvar og hva som er redaktørens. Men innenfor eiernes og styrenes avgrensinger er det redaksjonene som står for den daglige utvelgingen av hvilke tips som blir fulgt opp og hvilke ideer som blir satt ut i livet.

Posisjonering – journalistikkens 'vil'

Det fins et *tredje* begrunnelsessystem for journalistisk seleksjon, basert på *profesjonsinterne forhold*. Journalistikk kan i følge Bourdieu (1998, 2005) beskrives som et 'felt' med sin doxa, sine ortodoksier, sine aktører, sine posisjoner og sine interne kamper, der aktørene kjemper om posisjoner. Et sosialt felt er i Bourdieus teori "en adskilt og relativt selvstendig verden med egne opptakskrav, egne målestokker for å bedømme framgang og fiasko og egne former for belønning og straff" (Broady 1998: 9). Feltets aktører er på denne måten 'seg selv nok'. Bourdieu skriver blant annet:

---

¹⁴⁶ Redaktørplakaten er en avtale mellom Norsk Redaktørforening og utgiverorganisasjonene som regulerer redaktørens ansvar og fullmakter. Se også kapittel 2

[...] markedets tvang virker bare gjennom feltets formidling, som en virkning av feltet: mange av scoopene som det jaktes på og som ses som trumfkort i kampen om kundene, legger leseren eller tilskueren slett ikke merke til, det er det bare konkurrentene som gjør (journalistene er de eneste som leser alle aviser). (Bourdieu 1998:103)

Verken en 'demokratisk' eller 'økonomisk' forståelse av journalistiske utvalgsriterier vil kunne forklare denne typen journalistiske prioriteringer. "Scoop som ingen legger merke til"¹⁴⁷ er nokså verdiløse både som bidrag til den offentlige mening og som bidrag til driftsresultatet.

Med utgangspunkt i Bourdieus feltteori har Ida Schultz (2005) undersøkt utvalgsprosessen i danske fjernsynsnyheter, og journalistene framstår her ikke bare som interessefrie kritikere av makt og interessefrie organisatorer av offentligheten i Habermas' ånd, men også som aktører på jakt etter å sikre sin egen posisjon i feltet. Schultz hevder at nyhetsutvelgingen også må forstås ut fra interne forhold i det journalistiske feltet selv. Tradisjonelle nyhetskriterier kan ikke alene forklare hvordan og hvorfor noe blir 'nyhet' og noe annet ikke blir 'nyhet'. Hennes konklusjon er at nyhetsproduksjon også handler om posisjonering: "Nyhetsarbeide handler om at positionere historier i forhold til nyhetsbilledet, om at positionere sig selv i forhold til sine kollega-konkurrenter, og positionere mediet i det samlede mediebildet" (Schultz 2005:197).

At en medieaktør posisjonerer seg i det samlede mediebildet kan naturligvis også tolkes som seleksjon basert på økonomi. Men bare delvis. Viktige deler av nyhetsprioriteringen – altså seleksjon – må forstås ut fra redaksjonens og den individuelle journalistens interne posisjonering i det journalistiske feltet. Med andre ord. De journalistiske valg handler også om hva som er viktig for journalisten og redaksjonen: ikke bare hva som er viktig for demokratiet eller mediebedriftens forretningsavdeling. Schultz konkluderer med at det handler om å skaffe seg kulturell kapital i det journalistiske feltet. Et avgjørende nyhetskriterium er dermed – for igjen å sette det på spissen – den journalistiske egeninteressen.¹⁴⁸ På dette punktet likner det journalistiske feltet på *akademia*, der også 'peer review' har en svært sentral plass.

---

¹⁴⁷ Bourdieus formuleringer er polemiske. Lesere legger utvilsomt merke til *virkelige* scoop.

¹⁴⁸ Jfr. også Mark Deuzes påstand om at "media workers' primary concern ... is peer review and recognition". Se kapittel 3.

Journalister er svært opptatt av at de ikke skal ha andre egeninteresser i hva de lager saker om. For eksempel skal de helst ikke lage oppslag om skolekorpset hvis broren er dirigent der. Men det anses som helt uproblematisk å lage saker fordi det fremmer journalistens eller mediets egen posisjon i det journalistiske feltet. Men dette handler ikke – og der har journalistene helt rett – om salg på markedet. Eller som Dagbladet så korrekt påpekte da kritikken mot avisa etter tidligere statsråd Tore Tønnes selvmord¹⁴⁹ var på det sterkeste: Oppslagene om hans privatøkonomi og forhold til finansmannen Kjell Inge Røkke solgte ikke spesielt bra¹⁵⁰. Men de ga – i alle fall før selvmordet – en helt enorm anerkjennelse blant journalister (Hjeltnes m.fl. 2003:19).

Oppfatningen av en god sak er også knyttet til journalistikken som form. Noen begivenheter er faglig sett mer egnet til å bli formidlet som *nyheter* enn andre former for kunnskap. Det blir 'bedre saker' når de kan personifiseres, billedlegges, framstilles som en konflikt osv. Formidling av kunnskap om hendinger er mer egnet for det journalistiske tekstformatet enn kunnskap om prosesser. Formidling av personifiserte erfaringer er mer egnet for den journalistiske diskursen enn formidling av kunnskap om systemerfaringer. Formidling av konflikter er mer egnet for den journalistiske diskursen enn formidling av ikke-konflikt. Dette skyldes spesifikke trekk ved nyhetsjournalistikk som tekstform, både journalistikkens vekt på reporting og journalistikkens målgruppe som fremmer krav om mer eller mindre enkle og lettfordøyelige saker. Medienes verdensbilde ville nødvendigvis blitt et annet hvis f.eks. de tradisjonelle publisistene i Chalabys terminologi fortsatt hadde hatt makten over informasjonsstrømmen.

Journalistiske valg av temaer kan altså delvis begrunnes i profesjonell, vitenskapelig basert kunnskap om markeder og formidlingskoder, men de er også i stor grad basert på politiske, etiske og religiøse prioriteringer.

4.3 Valg av tolkningsrammer

Like viktig som valg av *saker*, er journalistikkens bevisste og ubevisste valg av *tolkningsrammer* i arbeidet med og presentasjonen av hendelsen/nyheten/forholdet. Dels er det slik at journalistens og redaksjonens forståelsesrammer, deres ubevisste skjemaer for oppfatning og strukturering av virkeligheten styrer valg av sjanger, kilder og vinkel.

---

¹⁴⁹ Se omtale av 'Tønne-saken' i avsnitt 4.4

¹⁵⁰ Dagens Næringsliv 31.3.03

Forståelsesramme handler *både* om journalistens/redaksjonens egne fordommer og forforståelser og om de bevisste rammene journalisten er *nødt til* å velge for å kunne presentere en hendelse på en umiddelbart forståelig måte. En kjernekompetanse i journalistikk er å forenkle og forkorte. Et gjennomsnittlig nyhetsinnslag på tv er på et drøyt minutt. For å framstille et saksforhold på ett minutt kreves en helt ekstrem forenkling og dermed en hardhendt innramming av et saksforhold.

Selve mediebruken er naturligvis en meningsskapende prosess, og mottakerne vil alltid dekode og 'tilordne mening' til en mediatekst i henhold til hans eller hennes tankemodeller eller "scripts" (van Dijk 1991:117).¹⁵¹ Men det er likevel klart at journalistikkens – bevisste eller ubevisste – innramming av sosiale begivenheter har stor innflytelse på mottakernes tolkning av nyhetssaker og – derfor - på den etiske standarden av nyheten. Eller som Entman sier det:

Journalists may follow the rules for 'objective' reporting and yet convey a dominant framing of the news text that prevents most audience members from making a balanced assessment of a situation (Entman 1993:57).

Mediainnhold er tekster av ulik art. Medieanalyser og medieforskning må arbeide med tekster og bruke tekster som forskningsobjekter. De siste 25 årene har medieforskere tilnærmet seg medietekster fra to hovedposisjoner. Sosiologer og andre samfunnsforskere har anvendt begreper og teorier fra makrososiologien for å analysere medietekster og knytte dem til samfunnet. De kaller dette ofte "framing analysis". Humanister og lingvister har på sin side analysert tekster med teorier og begreper fra lingvistikk og andre humanistiske vitenskaper og deretter knyttet sine funn til det samfunnsmessige nivået. Dette blir ofte kalt for "discourse analysis". Begrepene 'frame' and 'discourse' har mye til felles. Humanister og samfunnsforskere gjør mye av det samme, men de trekker på ulike begrepsmessige 'frameworks' og 'discourses'.

Begrepet 'framing' stammer blant annet fra sosiologen Erving Goffman og hans bok *The presentation of self in everyday life* (1959), senere utdypet i *Frame analysis* fra 1974. Her

---

¹⁵¹ I hvilken grad tolkninger og meningsskaping i mottaksprosesser er uavhengige av teksten selv og tekstprodusentens intensjoner, har vært et sentralt spørsmål i medieforskningen siden 1950-tallet og spørsmålet kan ikke bli drøftet her. Jeg *forutsetter* ganske enkelt at både tekstens form og avsenderens intensjoner har vesentlig betydning for mottakernes tolkningsrammer. Også i mange bidrag basert på analyser av 'framing' står dette forholdet sentralt, se for eksempel Scheufeles mye siterte artikkel *Framing as a theory of media effects* (Scheufele 1999:103ff) der han innfører et skille mellom 'individual frames' og 'media frames'.

hevder Goffman at mennesker tolker og organiserer det han kaller ”strips”, tilfeldige hendinger i strømmen av dagligliv, ved hjelp av frames for å skape sammenheng og forståelse:

I assume that definitions of a situation are built up in accordance with principles of organisation which govern events - at least social ones - and our subjective involvement in them. Frame is the word I use to refer to such of these basic elements as I am able to identify (Goffman 1974:10f).

Og videre beskriver han rammeverk, ”frameworks”, på denne måten:

Each primary framework allows its user to locate, perceive, identify and locate a seemingly infinite number of concrete occurrences defined in its terms. He is likely to be unaware of such organized features as the framework has and unable to describe the framework with any completeness if asked, yet these handicaps are no bar to his easily and fully applying to it (Goffman 1974:21).

Goffman bruker altså ’frame’ for å beskrive dagliglivets måte å organisere erfaring og forståelse. Det handler om – i hovedsak ubevisst - å sette sanseinntrykk og annen informasjon inn i ’rammer’ som gjør at de får mening.

’Framing’-analyse ble fra slutten av 70-tallet innført i journalistikkforskningen¹⁵² av blant andre Gaye Tuchman (1978) og Todd Gitlin (1980) som begge hevdet at hendelser gjennom mainstream news media blir rammet inn på en måte som tjener en status quo oppfatning av samfunnet. Tuchman skriver i sin bok som typisk nok heter *Making news*, at journalister ”searchs for frames”:

an occurrence is transformed into an event, and an event is transformed into a news story. The news frame organizes everyday reality and the news frame is part and parcel of everyday life, for, as we have seen, the public character of news is an essential feature of news (Tuchman 1978:193).

Hun er her helt på linje med hvordan Goffman beskriver at ’strips’ av prinsipielt uforståelig ’reality’ blir gitt mening gjennom hverdagslivets bruk av frames, og det er også lett å se innflytelsen fra Berger og Luckmanns (1966) dialektiske påstand om at samfunnet på samme tid både er en objektiv realitet og sosialt skapt virkelighet.

---

¹⁵² Selv om også David M. White innledningsvis i sin berømte artikkel om journalistikkens portvakter, skriver at for eksempel en senatshøring kan bli rapportert ”in two different perceptual frameworks” (White 1950:384).

Gitlin brukte begrepet mer direkte *politisk* i en studie av hvordan media gjennom ulike teknikker marginaliserte motstanden mot og motstanderne av krigen i Vietnam. Han definerer frame slik:

Media frames, largely unspoken and unacknowledged, organize the world both for journalists who report it and, in some important degree, for us who rely on their reports. Media frames are persistent patterns of cognition, of selection, emphasis and exclusions by which the symbol-handlers routinely organise discourse whether verbal or visual (Gitlin 1980:7).

Siden 80-tallet er framing-analyse blitt en egen gren innen media- og kommunikasjonsforskning. Mye brukt og sitert er en kort artikkel Robert Entman skrev i 1993, der han definerer begrepet slik:

To frame is to *select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and/or treatment recommendation* for the item described (Entman 1993:52)

Framing handler om hvordan noen elementer velges ut og framheves og dermed bidrar til definering, årsakstolkning, moralsk evaluering og løsningsforslag. Denis McQuail skriver i sin lærebok i massekommunikasjon at framing er ”a way of giving some overall interpretations to isolated items or facts” mens Van Gorp (2005) ser ”frame as a persistent meta-communicative message that specifies the relationship between elements connected in a particular news story and thereby gives the news coherence and meaning”.

McQuail mener at det er “almost unavoidable for journalists to do this and in so doing to depart from pure ‘objectivity’ and to introduce some (unintended) bias” (McQuail 2005:379). Poenget er videre at tolkningsrammen er ‘meta-kommunikativ’, den er ikke eksplisitt. Den blir ikke fortalt lesere eller seere, den ligger på en måte under og bak den nyheten som berettes, eller slik det er formulert av Pan og Kosicky (1995): ”Frames are therefore considered to be ontologically distinct from the topic of the news story”.¹⁵³ Men det er ingen bred enighet blant dem som i dag driver frame-forskning. D’Angelo (2002) mener f.eks. å finne minst tre ulike paradigmer i denne forskningen, en kognitiv, en konstruktivistisk og en kritisk som blant annet skiller seg fra hverandre i hvilken del av kommunikasjonsforløpet de

---

¹⁵³ De Vreese viser til Gamson and Modigliani som definerer frames som “‘interpretative packages’ that give meaning to an issue. At the core of this package is ‘a central organizing idea, or frame, for making sense of relevant events, suggesting what is at issue’ (Gamson & Modigliani, 1989, p. 3). By virtue of emphasizing some elements of a topic above others, a frame provides a way to understand an event or issue. In this vein, Cappella and Jamieson (1997, p. 47) suggest that frames activate knowledge, stimulate ‘stocks of cultural morals and values, and create contexts’” (De Vreese 2005:53).

legger mest vekt på. Litt forenklet kan man vel si at den kognitive trekker mest direkte på Goffman, den konstruktivistiske på Tuchman og den kritiske på Gitlin.

I min sammenheng vil det være mest naturlig å legge vekt på sendersiden i kommunikasjonsforløpet. Denne analysen handler om journalistiske valg, og min påstand er at journalisters og redaksjoners – bevisste og ubevisste valg av tolkningsrammer av en hendelse som det velges å fortelle om – er helt avgjørende. Den såkalte Valla-saken vinteren 2007¹⁵⁴ er ett eksempel. Utgangspunktet var en strid mellom lederen i Landsorganisasjonen i Norge, Gerd-Liv Valla og en ansatt mellomleder i organisasjonen, Ingunn Yssen. VG, som 'åpnet saken' i mediene, rammet historien konsekvent inn som en 'arbeidsmiljøsak' om mobbing¹⁵⁵. Lederen i LO hadde angivelig behandlet en ansatt dårlig. Denne innrammingen ble deretter fulgt opp av mange norske medier, og det endte med at Valla ble presset til å trekke seg som LO-leder. En alternativ tolkningsramme ble lagt fram i et debattinnlegg av Tore Lindholt, en statlig topp-byråkrat med Ap-tilknytning, som framstilte Yssens handling som illojal. Hun var ingen 'vanlig ansatt' men en *sjef* som ifølge topplederen ikke fungerte i jobben. Hun

gikk til VG med sin personalsak. Det ble til stor skade for Valla og for LO som organisasjon. Man må kunne legge til grunn at Yssen har vært seg dette bevisst. Hun har kanskje grunn til å føle seg dårlig behandlet, men hun var ikke nødt til å gjøre som hun gjorde, hun valgte å gjøre det. Det var ingen edel og modig handling. Det var en klart illojal handling, som nettopp ledere ikke skal foreta. Det var ingen 'siste utvei' for å få rettferdighet, det var en skadegjørende 'siste hilsen og takk'.¹⁵⁶

Hvis VG hadde lagt en slik tolkningsramme til grunn, altså at saken handler om en leder som har mislykkes og deretter opptrer illojalt overfor sin organisasjon, ville saken vært stilt på hodet. Yssen ville vært skurken, LO og Valla offeret. En tredje mulig innramming ville vært å knytte saken til den langvarige fløystriden i Arbeiderpartiet, slik for eksempel Fremskrittspartiets leder Carl I. Hagen gjorde¹⁵⁷. Høyrefløyen, anført av statsministeren, ville svekke Valla som ble oppfattet som en brysom og altfor mektig representant for venstrefløyen.¹⁵⁸ I stedet ble saken nokså konsekvent presentert i en 'arbeidsgiver-mobber-ansatt'-ramme som mange lesere har direkte eller indirekte personlig kjennskap til og som

---

¹⁵⁴ Omtales mer detaljert i kapittel 12.

¹⁵⁵ I sin redegjørelse til PFU, som behandlet VGs første oppslag om saken (*Hun mobbet meg fordi jeg ble gravid*), gir avisa inntrykk av saka var utelukkende var en strid mellom en dårlig sjef og en mobbet ansatt.

¹⁵⁶ Aftenposten 8.2.2007

¹⁵⁷ Se for eksempel referat i db.no 12.10.07, lastet ned 7.7.08 fra

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/10/12/514795.html>

¹⁵⁸ Tranøy (2007) viser hvordan krefter på Arbeiderpartiets høyrefløy utnyttet situasjonen til egen fordel ved blant annet å organisere en kampanje for å unngå Valla som leder i partiets nominasjonskomite.

dessuten har vært et tema i offentligheten de siste årene.

I debatten om pressedekningen av saken, hevdet nyhetsredaktør Helje Solberg i ettertid at VGs "anliggende var å dokumentere konflikten. Når saken ble politisert var de derfor opptatt av at sakene skulle ha åpne kilder, reell nyhetsverdi og at de ikke skulle bedrive "gå av-journalistikk".¹⁵⁹ At VGs tolkningsramme sannsynligvis var avgjørende for at saken utviklet seg slik den gjorde, kommenterer hun ikke.

De Vreese (2005) anvender et nyttig skille mellom saksspesifikke og generiske tolkningsrammer¹⁶⁰, der de saksspesifikke rammene er av typen over, altså knyttet til hvilke ulike, relativt konkrete, men likevel *generelle* forståelser en hendelse kan bygges inn i. I Valla-tilfellet altså valget mellom 'mobbing' eller 'illojalitet'. Generiske rammer er nyhetsrammer som kan spores i konstruksjonen av et bredt spekter av nyhetstemaer. De Vreese bruker 'konflikt', 'økonomiske konsekvenser' og 'moralisk ansvar'¹⁶¹ som eksempler på slike generiske tolkningsrammer.

Gjennom innføring av begrepet 'generiske tolkningsrammer' skaper De Vreese en tettere forbindelse mellom 'tolkningsramme'-tradisjonen og en tilgrensende forskningstradisjon konsentrert om begreper som nyhetsverdier og journalistiske konvensjoner, f.eks. slike forhold som McNair kaller "the grammar of news", dvs. at problemstillinger som er såpass kompliserte at de ikke kan presenteres på et ett minuts fjernsynsinnslag ofte ikke blir omtalt eller blir forenklet til det ugenkjennelige: "The complex histories and processes underlying most events cannot easily be translated into televisual news". Derfor blir journalistikken mer effektorientert enn årsaksorientert, hevder han (McNair 1998:80).

En tilsvarende eksempel på slike rammer er det Iyengar (1991) kaller "episodic framing", drevet fram av "norms and standards within news organizations and news production". En slik praksis "simplifies complex issues to the level of anecdotal evidence"(Iyengar 1991:136f) and "induces a topical, disorganized, and isolated, rather than general and contextual,

---

¹⁵⁹ Lastet ned fra [journalisten.no](http://www.journalisten.no) <http://www.journalisten.no/arkiv.asp?GUID=46ECC208-E7CE-46E1-874D-E6B0DEEDDCA2> 14.2.07

¹⁶⁰ Dette minner om Martin Eides begrep om at nyhetsrammer kan brukes "indeksielt – til å gi mening i nye kontekster". Han nevner eksempler som "byråkratisommel" og "liv og lære". (Eide 1992)

¹⁶¹ Jfr. hvordan en sak rundt den ferske statsråden Manuela Ramin-Osmundsen vinteren 2008 raskt ble satt i en 'moralisk ansvar-ramme'. Saken handlet innledningsvis om mulige uregelmessigheter i hennes ansettelse av Barneombud. Men pressedekningen dreide seg etter hvert mer om hvorvidt statsråden hadde *løyet*?

understanding of public affairs and social issues”.¹⁶²

Av dette kan vi slå fast at journalistikk skaper sammenheng og forståelse gjennom konstruksjon av tolkningsrammen. Og det har viktige etiske implikasjoner. ”Decisions about framing are moral, ethical and political judgments, whether conscious or unconscious”, skriver for eksempel Michael Schudson (2003:32).

”It is assumed in framing theory that media makers deliberately or unwittingly make use of frames. In this sense these ‘selection’ of frames is a significant decision on the part of the journalist”, skriver van Gorp (2007:67). Han påpeker likevel at “frames also influence the schema of the journalist when they have to represent an issue or an occurrence as a newsworthy event. There is interaction between the journalist’s (un)conscious selection of a frame - out of the cultural stock of frames – as the result of the individual belief system and the influence of additional factors inside and outside the media organisations” (op.cit:67). Innrammingen styres altså av både individuelle, institusjonelle og kulturelle faktorer. Og en sentral del av de institusjonelle faktorene er naturligvis nyhetens særpreg som tekstform, det vil blant annet si de kravene som skyldes nyhetstekstens generiske rammer.

Van Gorp benytter seg av begrepet “frame package” som er ”composed of three parts (...) the manifest framing devices, the manifest or latent reasoning devices and an implicit cultural phenomenon that displays the packages as a whole” (op.cit:64).

De manifeste tolkningsrammene består i følge van Gorp bl.a. av ordvalg, metaforer, mønstre, beskrivelser, argumenter og visualiseringer. Disse elementene holdes i følge van Gorp sammen av et ”central organising theme”, som jeg vil oversette til ”ledemotiv”. Slike ledemotiv finner han først og fremst finner i den omkringliggende kulturen, slik som arketyper (’offeret’), den mytiske figuren (’David mot Goliat’), en verdi (’ytringsfrihet’) eller en fortellingsform (eks. ’pakt med djevelen’). Ofte blir nyhetene også rammet inn som episoder i en lengre (kjent) narrativ.

---

¹⁶² En annen problemstilling kan reises med bakgrunn i Bourdieus begrep om ’doxa’ altså det som tas for gitt, det som ikke diskuteres, det som ligger til grunn som udiskutabelt. Dette er ofte den grunnleggende framing som journalistikk både tar (og må ta) for gitt.

Disse kulturelle fenomenene er likevel ikke det *samme som* innrammingen, fordi rammen i tillegg må inneholde "explicit and implicit statements that deal with juridification, causes and consequences in a temporary order". Disse henter så Van Gorp fra Entmans klassiske definisjon av framing: "promotion of a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatments recommendation" (Entman 1993:52).

Disse valgene skjer innenfor en organisasjon og innenfor profesjonelle rutiner som fremmer visse sjangervalg, visse kildevalg og visse årsaksforklaringer framfor andre sjangervalg, kildevalg, årsaksforklaringer og igjen innenfor spesifikke kulturelle og subkulturelle forståelseshorisonter.

Jeg vil på denne bakgrunn definere tolkningsrammer som en *pakke av manifeste innholdselementer og et sammenholdende kulturelt ledemotiv som fremmer visse latente og manifeste problemdefinisjoner, årsaksforklaringer, moralske evalueringer og/eller løsningsforslag*.

4.4 Fortelling som generisk ramme¹⁶³

En faktaboks eller kronologisk ordnet liste er ikke "a story and not a news story", hevder Michael Schudson: "From the list or chronicle, the writer must construct a tale, one whose understanding requires a reader or viewer to recognize not the sum of facts but the relationships among them" (Schudson 2003:177).

For å oppfylle kravene til aktualitet og massespredning, slik de er skissert av Chalaby og Schudson (og omtalt i kapittel 2), tyr moderne nyhetsjournalistikk ofte til fortellingselementer. Allerede i en av sosiologihistoriens tidligste tekster (fra 1926) om journalistikk skriver George Herbert Mead at pressen og filmen med "marvellous exactness" samspiller med publikums drømmerier ('reveries'):

The newspaper has, of course, other functions (enn filmen, min anm.) The most important of these is purveying the news. The theory of an acquisitive society is that news is valuable. One is willing to pay for it. Its value varies with its truth. Theoretically the newspaper, which comes into the market with guaranteed goods, will outsell its competitors. But this is to reckon without the host, or in this case without the reverie. There are certain limited fields, such as the stock market and the results of the last election, in which the truth value of news holds absolute. Outside these fields, and the farther one gets away from them, the more does the

---

¹⁶³ Det er svært kort vei fra 'generisk ramme' til 'genre' og begrepene har både felles utgangspunkt i det latinske 'genus' og mange fellestrekk, begge begrepene beskriver konstituerende fellestrekk i tekster.

enjoyability, the consummatory value, of the news bulk in value on the market. The reporter is generally sent out to get a story, not the facts. Furthermore newspapers are organs – organs of certain fairly defined groups, They demand that the news shall take the forms which conforms as far as possible to the results desired by these groups. It is this realm of the reverie - of imagined enjoyable results - which dictates the policy of the daily press.¹⁶⁴ (Mead 1926/81:302f)

Det analytiske skillet mellom 'facts' og 'story' er videreført i et av Theo van Leeuwens tidlige arbeider som skillet mellom fortelling ("storytelling") og redegjørelse ("exposition"). Den generiske rammen fortelling er spesielt utbredt i journalistikk innrettet på et massepublikum/arbeiderklassepublikum, hevder han:

Stories are for those who, because of their societal status and education, are denied the power of exposition, while exposition is for those who have been given the right to participate in the debates that may change society (van Leeuwen 1987:199).

Van Leeuwens poeng er så at nyhetsjournalistikk har a "rich array of generic strategies" (op.cit:209), at den enkelte nyhetstekst inneholder både elementer av fortelling og elementer av redegjørelse, og at det også ofte er slik at andre lingvistiske trekk "lends a 'story' flavour even to articles which contain no narrative stages" (op.cit:208).

Andre forskere er påpasselige med å "distinguish the structure of the news item from that of traditional narratives" (White 1998:2). Van Dijk, f.eks., hevder at "news reports in the press are a member of a family of media types that need their own structural analysis" (van Dijk 1988:176). Ekecrantz og Olsson hevder at narrativens posisjon i svensk nyhetsjournalistikk ble betydelig svekket fra 1935 til 1990 (Ekecrantz og Olsson 1994:235). Jeg tror denne diskusjonen i hovedsak stammer fra ulike definisjoner av narrativer/fortellinger; som et rent tekstorientert begrep eller som et mer diskurs-orientert begrep. Nyhetstekster som sådanne er bare til en viss grad narrativer i den første betydningen av ordet. De er ikke lineære, heller "discontinuous" (van Dijk 1985) eller "orbital"¹⁶⁵ (White 1998). Men ledemotivet som på et vis ligger 'under teksten' og strukturerer tolkningsrammen er i nyhetsjournalistikken ofte

---

¹⁶⁴ Eller som Martin Eide skriver i vår tid: "A third point is that political journalism is characterized by the generally prevailing melodramatic framework of the popular press and its emphasis on drama, conflict, personalities and emotions....When these symbolic forms succeed to the extent that they do, it must be due to factors other than speculation on the poor taste of readers. There must be a certain social sounding board for this kind of dissemination of politics" (Eide 2007:25).

¹⁶⁵ I en interessant analyse viser White (1998) hvordan nyhetstekster er organisert i en "orbital structure", der tittel og ingress er sentrum, mens den følgende teksten består av satellitter som presenterer ulike former av spesifikasjoner. Man kan vanligvis omarrangere satellittene uten at det har betydning for leserens tolkning og forståelse av teksten..

sterkt knyttet til de tradisjonelle narrativer/fortellingsstrukturer - og kanskje særlig til deres standardiserte typegallerier.

Robert Darnton har i et berømt essay fra 1975 analysert nyheter som fortelling. Darnton beretter hvordan han som ung journalist plutselig fikk førstesideoppslag da en eldre kollega skrev om en bagatellmessig sykkeltyveri-sak til en historie om den lille gutten som i mange år sparte i en "piggy bank" (sparebøsse), kjøpte seg en "red Schwinn" sykkel, men ble ranet av "heartless bullies" i parken før han ble trøstet av faren som skaffet ham en erstatning. *Deretter* fikk Darnton sjekket inn passende fakta som passet til fortellingen. Eller med Meads ord: "The reporter is generally sent out to get a story, not the facts". Og resultatet minnet Darnton om en klassisk barnesang:

I had a little moppet
I kept it in my pocket
And fed it on corn and hay
Then came a proud beggar
And said he would have he
And stole my little moppet away

Med en slik tilpasning til de eldgamle tradisjoner av historiefortelling og ved å introdusere klassiske, stereotype eventyr- og melodrama-karakterer (det uskyldige offeret, helten, hjelperen, skurken etc), blir populærjournalistikken "condescending, sentimental and moralistic" and "our very conception of 'news' results from ancient ways of telling stories", påstår Darnton som konkluderer med en kraftsats: "Journalists bring more to the events they cover than they take away from them" (Darnton 1975:191f).¹⁶⁶

Denis McQuail nøyer seg med å oppsummere at "news accounts are typically cast in narrative form, with principal and minor actors, connected sequences, heroes and villains, a beginning, middle and end, signaling of dramatic turns and a familiar plot" (McQuail 2005:381).

---

¹⁶⁶ Reinjders (2005:642) går i Darntons fotspor. I en sammenlikning av skillingsviser, krimreportasjer, Chamber of Horrors og et nederlandsk krimprogram finner han at "one of the main inspirations behind this shared literacy style lies in the tradition of the melodrama", en 1800-talls populærteaterform basert på etiske konflikter med tydelige og enkle karakterer: God, Sørgende og Ond.: "In melodrama Good was generally personified by a kind, innocent girl from the lower classes, She was a member of a caring, secure family and usually lived in the country." ¹⁶⁶ Den gode møter sin skjebne i form av den Onde, gjerne en bestialsk drapsmann og tilbake står den Sørgende, gjerne den godes mor. Reinjders viser så hvordan dette mønstret i hovedsak kopieres i dagens 'reality crime'-programmer.

Forskere som legger strukturalistiske analyser av narrativer til grunn, har også tolket nyhetsjournalistikk som ”storytelling”. En av den strukturalistiske tradisjonens opphavsmenn er Vladimir Propp, som hevdet at en type russiske eventyrfortellinger besto av 31 stabile elementer – alltid i den samme rekkefølgen. Lindholm (2001, 2004) anvender Propps’ teorier på journalistikk. Han hevder at at nyhetstekster ofte består av bare punkt 9 i Propps skjema: “Misfortune or lack is made known; the hero is approached with a request or command, he is allowed to go or he is dispatched” (Propp 1968:36). Og ofte er det journalisten selv som er helten, slik Hågvar (2002) postulerer at VG selv har vanligvis har hovedrollen i VGs nyhetshistorier. Magne Lindholm konkluderer:

Nyhetsmedienes doble opphav plasserer dem med ett bein på hver side av en dyptgående konflikt om hvilken erkjennelsesform som er gyldig. Konflikten går mellom en tradisjonell, fortellingsorientert tradisjon, og en rasjonalistisk, vitenskapelig orientert tradisjon. I det som kalles «seriøs» journalistikk dempes fortellingspreget i nyhetsmeldingene, og det fører som regel til høyere informasjonskvalitet. Slik nærmer ’seriøs’ journalistikk seg den datakvaliteten som kreves av samfunnets administrative lag.

I journalistikkens lavere sjikt er det viktigere å fortelle gode historier. Her finner man også de store opplagene og seertallene. Slik påvirker nyhetenes historiefortellere det ideologiske klimaet i samfunnet (Lindholm 2004:118).

Som van Leeuwen, hevder han altså at et sterkt innslag av fortellingselementer karakteriserer populærjournalistikken.

I fjernsynet smelter i tillegg fiksjonen og ikke-fiksjonen generelt sammen i en felles fortellingsstruktur, skriver den engelske medieforskeren John Ellis allerede i 1982:

The modes of narration on TV does not have to be divided into two distinct models, one appropriate to fiction, the other to non-fiction. Instead, one model seems to be enough, a model that is capable of inflection by fictional or non-fictional concern (Ellis 1982: 238).¹⁶⁷

I sin analyse av norske tv-nyheter konkluderer Sand og Helland med at ”i 90-årene nøyer ikke fjernsynsjournalister seg med å formidle nyheter. De har ambisjoner om å presentere nyhetene som fortellinger” (Sand og Helland 1998:218). Liknende analyser er gjort av Gunnar Foss (1993) og Bjørn Sørenssen. Sistnevnte skriver blant annet at ”på denne måten knytter ein sterke band tilbake til den ekspositoriske modus¹⁶⁸ i den klassiske dokumentarismen, noko

---

¹⁶⁷ Bill Nichols avviser dette i boka *Representing Reality. Issues and Concepts in Documentary* (jfr. Øvrebo 1994)

¹⁶⁸ Begrepet er hentet fra Bill Nichols’ kategorisering av dokumentarfilmer og må ikke forveksles med den (motsatte) betydningen ’exposition’ har i van Leeuwens begrepsbruk

som skulle understreke tilknytningen til det Mead karakteriserte som 'forteljartradisjonen' innanfor journalistikken" (Sørenssen 1993:130).

Typisk nok er det derfor i den moderne tv-dokumentaren at de stilistiske elementene fra populærkulturen er tydeligst. TV2s programserie *Rikets Tilstand* ble nokså konsekvent bygget på å konstruere personer som henholdsvis helter og skurker, hevder Enli (2002) og Mølster (2001, 2007). Men også i ordinær nyhetsjournalistikk er utpeking av helter og skurker et sentralt fortellerteknisk grep.

Greimas' aktantteori har sitt opphav i narrativ strukturalisme. Han introduserer fem faste karakterer: subjektet, objektet, mottakeren, hjelperen og motstanderen.¹⁶⁹ Aktantteorien er brukt i norsk journalistikkforskning til å diskutere hvordan en "narrativ impuls" strukturerer konstruksjonen (og tolkningen) av en tekst (Morlandstø 2006, Øvrebø 1993). Morlandstø konkluderer sin analyse slik:

Dette kan tyde på at det er noen formative eller dramaturgiske ideal som bestemmer nyhetssakenes presentasjon, uavhengig av hvilke kilder som brukes og hvilke interesser de representerer. (...) Likevel synes formen eller dramaturgien å bli viktigere enn researchen – storyen viktigere enn virkeligheten bak. Det betyr i så fall at det er journalistene som selv har regien. De identifiserer saken, bestemmer hvem som skal ikle rollene som hjelpere og motstandere, og bruker for øvrig de kilder som de vet vil fungere best i de ulike fortellingene. Det er ikke nødvendigvis så viktig hvem kilden er, bare rollebildet i fortellingen oppfylles (Morlandstø 2006:238).

Men *for kilden* kan det være viktig nok. Den som blitt gitt rollen som skurken (eller i Greimas' typologi, som opponenten) vil lett få sin kredibilitet og troverdighet ødelagt. *Ingen tror på en skurk*. Et av hovedtrekkene ved en skurk er jo nettopp at han eller hun lyver og bedrar. I punkt 6 i Propps skjema heter det for eksempel "The villain attempts to deceive his victim in order to take possession of him or his belongings" (Propp 1968:29). Journalistikkens 'valg' av den generisk narrative innramming av verden kan derfor avgjøre hvordan sosiale hendinger blir tolket. Valget av generisk ramme er, i likhet med valget av saksspesifikk ramme (der det synes mer opplagt), dermed ikke bare et journalistfaglig valg (hvordan fortelle en historie slik at den interesserer mange og er forståelig og rimelig korrekt) men også et moralsk og etisk og politisk spørsmål, og et sentralt tema videre i denne avhandlingen er å

---

¹⁶⁹ Tilsvarende karakterer er anvendt i organisasjonsteorien av den norske psykologen Paul Moxnes (2001). Moxnes' poeng er at mennesker er avhengig av å kategorisere og at kategoriseringen av mennesker bygger på 'dyptroller' som innlæres i barnet i tidlig familieliv. Moxnes' begreper ble brukt av filologen Siren Sundland i NRK-programmet *Mediemenerne* 1.10.03 til en analyse av medienes behandling av KrF-leder Valgerd Svarstad Haugland som var havnet i rollen som heks.

drøfte hvordan de håndteres i den presseetiske institusjon. Vektingen mellom fortellings- og redegjørelse-elementer i nyhetsteksten varierer etter den enkelte redaksjons markedsstrategi. I mange land er pressen som kjent delt i en 'upmarket' og en 'downmarket' tradisjon.¹⁷⁰ Norsk presse er også delt mellom de såkalte tabloidaviser og kommersielt fjernsyn på den ene siden - og public service kringkasting og abonnementsbaserte aviser på den andre. Skillet er likevel langt mindre i Norge enn i f.eks. England.

I sin avhandling fra 1998 beskriver Martin Eide "schizofrenien" som et helt sentralt trekk ved de to store, norske løssalgsavisene VG og Dagbladet. Han hevder at den "springer ut av forsøk på holde seg med to ideologier på en gang – både en moderne populærjournalistisk ideologi og en mer tradisjonell presseideologi med vekt på pressens samfunnsmessige rolle som en arena for samfunnsdebatt og som en fjerde statsmakt" (Eide 1998:363). Han hevder videre at "av gode grunner – deriblant befolkningsstørrelse, små sosiale forskjeller og en politisk likhetsskiltkultur – har vi aldri fått det klare skille mellom intellektuelle eliteaviser og hemningsløse populæraviser" (op.cit.). Som en siste forklaring viser han til at både VG og Dagbladet startet "sitt virke fra plattformer bygget på samfunnspolitisk engasjement" (op.cit:364).

Eide hevder videre at det er "slående hvordan norsk presse balanserer langs en middelvei" (op.cit.) og at Aftenposten "alltid (har) befunnet seg i en annen divisjon enn for eksempel de såkalte Quality papers i England" (op.cit.).¹⁷¹

Samtidig er løssalgsavisene VG og Dagbladet sannsynligvis normsettende for norsk journalistikk på en helt annen måte enn The Sun er generelt normsettende for britisk journalistikk. Dette spørsmålet er riktignok dårligere empirisk undersøkt enn forskjellene i form og innhold mellom norske løssalgs- og abonnementsaviser. I Hovdens surveyundersøkelse til norske redaktører (Hovden 2006) svarer 30 prosent av respondentene

---

¹⁷⁰ Se for eksempel Petts m.fl. 2001:6. Chalaby underkjenner ikke dette skillet, men hevder at også tekstformene i broadsheet-avisene er markedsstyrte. Han argumenterer mot McManus analytiske skille mellom 'market-driven' og 'normative' journalistikk og skriver: "the division itself between quality newspapers and the popular press was originated and then perpetuated by market forces" (Chalaby 1998:167). Chalaby konkluderer: "The polarization of the British press was the result of editors' and newspaper proprietors unwearingly endeavor to anticipate as much as possible the needs and desires of their respective markets" (Chalaby 1998:170)

¹⁷¹ Utover Eides VG-undersøkelse, er det ikke gjort mye forskning som kan dokumentere et slikt standpunkt. Men det fins noe spredt materiale som kan underbygge hypotesen. En britisk undersøkelse av kildebruk i saker om risiko (Petts m.fl. 2001:62) viser at publikum utgjorde hele 80 prosent og eksperter og aksjonister til sammen bare seks prosent av kildene i supertabloiden The Sun. Fordelingen i den liberale 'kvalitetsavisen' The Guardian var omvendt: 12 prosent publikum og 66 prosent eksperter/aksjonister. En norsk undersøkelse (Magnus 2000) fant ingen vesentlige forskjeller i kildebruk mellom henholdsvis Aftenposten, Adresseavisen og Dagbladet. Alle avisene har en fordeling et sted mellom The Sun og The Guardian.

at VG ”i svært stor grad” er kvalifisert til å mene hva som er god journalistikk (mot 40 prosent for Aftenposten og 25 prosent for regionavisene). I Bjørnsen m.fl. sin undersøkelse av norske journaliststudenter går det fram at 40 prosent av studentene mener Dagbladet og 29 prosent mener VG er ”beste publisasjon innen nyheter og samfunnsstoff”.¹⁷²

Tolkningsrammer i mediedrev

Aller tydeligst blir bruken av ’ledemotiv’ når det oppstår et mediedrev. Mediedrev er opprinnelig et svensk uttrykk som brukes om tilfeller der mediene i nokså samlet flokk følger en person eller en organisasjon gjennom kortere eller lengre tid¹⁷³. Eide og Hernes beskriver aktene i mediedrev eller politisk skandale i boka *Død og pine* (1987). Den første akten i dramaet skaper en medieramme for historien, vanligvis med en kjent person som den anklagede ’skurk’, og en annen person som offer eller helt i historien. I neste akt er det rom for svar, forsøk på forklaringer og avvísninger. Men nyheter som passer inn i den etablerte skurke-innrammingen blir gitt prioritet. Meningsmålinger avslører at publikum er sjokkert over nyheten, presset bygger seg opp til den tredje og siste akten: medielogikken krever en løsning på dramaet i form av en endring, som ofte innebærer at lederen må trekke seg eller bli sparket. Alternativt, hvis skandalen åpner for den muligheten, kan den anklagede framstå som angrende synder og be publikum om tilgivelse.¹⁷⁴

Under mellomtittelen *Allt det som spelreglerna inte säger* hevder den svenske redaktøren Göran Greider at

dessas regler¹⁷⁵ handlar mycket om hur källor ska hanteras och om att vara opartisk. Men de har i praktiken ingenting att säga om de mer eller mindre omedvetna narrative mönster som journalistiken mycket lätt blir offer för¹⁷⁶ och som utgör ett mycket mer diffust hot mot den journalistiska integriteten. Även om en journalist intervjuar ’både sidor’ (...) så er själva rolluppdeleningen trots det redan från början oftast fastslagen: Kyllig maktkvinna mot medkännande kvinna. (Greider 2006:38)¹⁷⁷

¹⁷² Presentasjon ved Nordisk Journalistlærerkonferanse, september 2006. Lastet ned 18.7.08 <http://hovdabrekka.blogspot.com/>.

¹⁷³ For mer omfattende drøftinger av ’mediedrev’ og politiske skandaler, se f.eks, Thompson 2000, Allern 2001, Thorbjørnsrud 2001, Allern og Pollack 2007.

¹⁷⁴ Medierådgivere sier vanligvis at den som utsettes for denne typen drev umiddelbart bør legge alt på bordet og beklage, uansett om det er grunn til det. Gerd-Liv Valla (2007) skriver i sin oppsummering av mediedrevet som felte henne at hun ikke akter å beklage noe hun ikke har gjort.

¹⁷⁵ altså de yrkesetiske spelreglene som (delvis) tilsvarer den norske Vær Varsom-plakaten.

¹⁷⁶ Om det er riktig å si at journalistikken blir offer for disse narrative mønstrene eller tvert i mot er med på å skape den, er en egen debatt.

¹⁷⁷ Dette gjaldt ikke Valla-saken, men mediepresset som fikk utenriksminister Lajla Freivalds til å gå av i samband med svensk UDs behandling av tsunamien.

En av de viktigste politiske medieskandalene i Norge det siste tiåret er Tønne-saken. Saken startet da Dagbladet i desember 2002 avdekket at tidligere helseminister Tore Tønne hadde mottatt 1,5 millioner kroner i såkalt suksesshonorar fra Kjell Inge Røkkes selskap Aker RGI mens han samtidig fikk etterlønn fra staten etter statsrådsperioden sin. Etterlønn utover en måned blir bare gitt til personer som ikke har inntektsgivende arbeid. Påstanden var derfor at Tønne hadde mottatt ureglementert dobbeltlønn. Det ble videre avdekket at Tønne hadde hatt et lån på tre millioner kroner hos Røkke, og dokumenter kunne tyde på at han også hadde denne gjelden mens han var statsråd. Opplysningene førte til etterforskning fra Økokrim og omfattende medieomtale i tre uker – inntil Tønne tok sitt liv 20. desember. Selvmordet førte til en bred, offentlig debatt om mediedekningen av saken.

Jeg vil hevde at når en person kommer i fokus for et mediedrev oppstår ofte en situasjon der vedkommende demoniseres. Demonisering er en ekstrem form for 'framing', og et betydelig etisk problem i seg selv. Det som skjer når noen eller noe demoniseres er nemlig at vedkommende fratas sitt menneskeverd, slik at sperrene mot å handle uetisk mot han eller henne forsvinner eller svekkes. Filosofen Lars Gunnar Lingås ser demonisering som en av tre grunnleggende metoder for avhumanisering:

Når vi avhumaniserer andre mennesker, mister vi de sperrene vi trenger for at vi ikke skal handle dårlig og uetisk mot hverandre. Gjensidighetsprinsippet gjelder nemlig bare overfor de andre, dersom vi regner de andre som mennesker. Når vi avhumaniserer putter vi de andre i en bås der det står at de ikke er som oss selv, at de ikke har samme menneskeverd. Klarer vi derimot å se den annens menneskelige ansikt bak skjellsord, fiendebilder, fordommer, kategorier og anonymiserte saker, vil vi alltid ha en etisk kraft for medmenneskelig handling. (Lingås 2002:136)

Hvis det er korrekt at mediedrev kan føre til demonisering, er det utvilsomt et viktig etisk spørsmål for journalistikken, og det er derfor interessant at den etiske drøftingen av Tønne-saken ikke fant sted i den formaliserte delen av den institusjonaliserte presseetikken. Den ble ikke klaget inn for Pressens Faglige Utvalg og heller ikke tatt opp av generalsekretæren gjennom hans initiativrett. Derimot reagerte Norsk Presseforbund på den voldsomme kritikken mot mediene med å sette ned et uavhengig utvalg bestående av tre akademikere uten direkte tilknytning til pressa. Utvalget besto av historiker Guri Hjeltnes, førsteamanuensis i journalistikk Svein Brurås og filosof Henrik Syse. Utvalgets mandat var å foreta en "kritisk gjennomgang av mediens rolle i den såkalte Tønne-saken". Utvalget avga i mai 2003 en rapport som de selv sier er allmenngyldig: "Andre journalister enn de involverte ville trolig

arbeidet på noenlunde samme måte. Hvert år publiseres det mediasaker der enkeltmennesker utsettes for omfattende, negativ medieomtale, uten at sakene får samme utgang som denne” (Hjeltne m.fl. 2003:4).

Utvalget viser i rapporten hvordan bruken av skjellsord, fiendebilder, fordommer og kategoriseringer demoniserte, objektiverte og avhumaniserte Tønne gjennom bl.a. store mengder med likelydende oppslag, ensidig kildevalg, identiske vinklinger og grove personkarakteristikker. Det blir også dokumentert hvordan personen Tore Tønne ble ‘rammet inn’, ikke som individet Tønne men som et objekt, en avhumanisert representant for ‘grådighetskulturen’. Demoniseringen hadde journalistisk smitteeffekt. Det mest talende enkeltksemplet på denne mekanismen, er da desken i Aftenposten omarbeidet et manuskript som dokumenterte at Tønne *ikke* hadde lån hos Røkke da han var statsråd. Den publiserte versjonen var i tråd med mediedrevets etablerte tolkningsramme: *Tønnes økonomi i utforbakke da han var statsråd* (op.cit:31).

I rapporten heter det ellers:

Ledere og kommentarer (i Dagbladet) introduserer en retorikk som får stor innflytelse. Retorikken støtter for det første opp om Dagbladets reportasjer om saken. Allment legitimerer retorikken i ledere og kommentarer hva Dagbladet gjorde på reportasjeplass. Den samme retorikk blir lest av publikum, av andre avisredaktører, av andre journalister, av Tore Tønnes partifeller, av venner, familie, av hans kolleger og forretningsforbindelser. Denne retorikken smitter til den alminnelige samtale rundt lunsjbordet og til andre mediers holdning og vinkelvalg. (op.cit:25)

Og i oppsummeringen om kildevalget:

Mangfoldighet og bredde er ikke treffende karakteristikker av dekningen i denne saken. Den gjennomgangen av kildebruken i de fire Oslo-avisene som er presentert ovenfor viser at den samme tendensen, det samme perspektivet og i hovedsak den samme kildebruken som gjelder for Dagbladet, også til fulle gjelder for de andre tre avisene. Alle ser samme vei, ingen vender blikket i andre retninger. Alle følger samme spor, ingen bringer inn alternative synsmåter og perspektiver. (op.cit:50)

Tønne-rapporten ble offentliggjort i mai 2003, og den advarer entydig – uten å benytte begrepene – mot å etablere så ekstremt trange og negative tolkningsrammer at de trekker i retning demonisering av de aktuelle personer. Utvalget foreslo at redaksjoner burde opprette en ”djevelens advokat, en kald hjerne, internt i redaksjonen” når det kokte som verst (op.cit:83). Denne kalde hjernen skulle ha en intern og en ekstern rolle som var klart definert:

Sørge for motforestillinger, holde kontakt med den angrepne part og ha et ”sideblikk til totaliteten i mediebildet”.

Journalisten Ivar Hippe skrev samme år en bok om saken der han knytter mediernes behandling av saken sentrale trekk i moderne norsk journalistikk (avpartifisering, profesjonalisering, kommersialisering og mer strømlinjeformet nyhetsproduksjon) (Hippe 2003:159ff). Han trodde imidlertid at Tønne-saken ville få følger:

Medias stadig sterkere fokus på ‘maktmenneskers’ moralske overtrap og/eller brudd på norske lover har tidligere avlet reaksjoner. Og selv om også kritikerne er raske til å understreke at det er den del av medias samfunnsoppdrag å granske maktpersoner, er påstanden nå at dekningen av Tore Tønnes overtrap ble for omfattende, for kampanjepreget og traff grunnleggende feil. (...)

Disse motkreftene kan ha i seg en styrke som gjør at Tønnesaken kan resultere i både institusjonelle nyvinninger og nye regler for pressens system av selvjustis på den ene siden – og ytterligere vekt på skjerping av holdninger og faglig utvikling mot en sterkere kompetanse på det som skjer i samfunnet og næringslivet på den andre siden. (Hippe 2003:180)

Hippe nevner her tiltak som et mediekritisk institutt, en krisenemnd for medieofre, presseombud, ombudsmann for lesere, en ‘djevelens advokat’ i redaksjonen og en innskerping av PFUs praksis. HIPPES og Tønne-utvalgets forslag er ikke blitt fulgt opp. Bergens Tidende har, som eneste norske avis, et leserombud. Vi har verken fått et mediekritisk institutt, en krisenemnd eller et presseombud. Lite tyder på at redaksjoner er blitt utstyrt med en ”djevelens advokat”. Dette ble illustrert da Valla-saken vinteren 2007 utviklet seg til et massivt mediedrev. Det drøfter jeg videre i kapittel 12.

4.5 Topartsstriden

I blant velges ikke melodramatiske narrativer med helter og skurker, men en mer *åpen* konflikt-framing, topartsstriden, *krangelen*. Saken blir da framstilt som en uklar strid mellom to parter som har helt ulik forståelse av både fakta og tolkningen av fakta (slik f.eks. ulike ‘gjerdestrider’ nesten alltid er), og redaksjonen unnlater å ta stilling, men påpeker bare at ‘det foreligger en konflikt’. Dette er hva Tuchman kalte ”the strategic ritual of journalism” (Tuchman 1972) og som De Vreese (2005) omtaler som en av de viktigste ”generic frames” i journalistikk. Konkurrerende ekspertise, interessegruppers bevisste bruk av konkurrerende ekspertise og medias produksjonsvilkår legger opp til å presentere sakskomplekser slik at befolkningen oppfatter dem som ‘topartsstrider’ med jevnbyrdige parter, selv om virkeligheten ofte er helt annerledes:

Media routines also seem to contribute to the patterns in which scientist, regardless of the weight of evidence on their side, are presented as equally deserving experts. American mainstream journalists, in particular, are expected to routinely seek opinions from all sides, with an eye toward balancing one view against the others in their account. (Stocking 1999:33)

Den amerikanske vitenskapsreporteren Stephen S. Hall viser til at både tobakksindustrien og USAs antiabortbevegelse har benyttet strategien med å skaffe seg faglig tvilsomme alternative forskere for å kunne konstruere en vitenskapelig debatt: "So, odd as it sounds, attempts at balance and fairness, without analysis and context, may paradoxically be misleading and mischievous" (Hall 2006:202). I sin bok om klimagasstriden skriver Nina Dessau (2006) at oljeselskapene driver et systematisk arbeid for å hindre at den entydige sannheten om den globale oppvarmingens konsekvenser blir kjent for allmennheten. Så lenge det lar seg oppdrive en eneste forsker som mener noe annet enn selv enstemmige funn, konklusjoner og anbefalinger fra FNs klimapanel, så lenge vil de grupperingene som har størst ressurser samt sterkest egeninteresse av det, hamre hjem budskapet om at 'de lærde strides' og at det sikreste – som før – består i å ikke foreta seg noen ting.

Balanseidealet står sterkt også i norsk journalistikk. Dette fører til at journalistikken ofte konstruerer virkeligheten som en uendelig 'topartsstrid', der det som formidles er at det fins to versjoner, eller 'nå krangler de igjen'. For journalistikken er det både enkelt og billig at det ikke fins noe krav om å finne ut hvem som har rett. Men hvis det faktisk fins noe som er mer sant enn annet, er journalistikkens virkelighetskonstruksjon også ganske problematisk.

Dessuten kan dette journalistiske formatet skape forvirring i stedet for innsikt. Den danske diskursforskeren Louise Phillips (2000) intervjuet danske par etter en tv-debatt mellom Lester Brown i World Watch Institute og den danske statsviteren Bjørn Lomberg som hevdet at miljøaktivistene konsekvent misbrukte tall og statistikk for å smartmale situasjonen. Blant de intervjuede seerne var det mange som beklaget seg eksplisitt over at ekspertene ikke kunne bli enige:

Jeg synes det er pinlig. (...) (de kunne) sette seg ned sammen, altså det er jo forskere, ikke sant. (...) Altså sette sig ned sammen og finne ut av, men hvordan se det du altså....en av dem har jo tatt feil, ikke sant. Eller har ikke rett i hvert fall (Phillips 2000:130).

4.6 Konklusjon

Journalister har gjennom en sterk profesjonell identitetsbygging klart å etablere en samfunnsmessig akseptert 'command' over seleksjonen og innrammingene som er kjernen i den journalistiske yrkesutøvelsen. Men det finnes ingen logisk linje som leder fra

journalistikkens prioriteringer av saker og valg av tolkningsrammer tilbake til ”formal theory and abstract concepts”.¹⁷⁸ Det journalistiske profesjonelle skjønn er – når det gjelder disse sentrale valgene - også basert på politiske, moralske, religiøse eller tradisjonelle vurderinger. Samtidig har disse valgene betydelige etiske og moralske implikasjoner. Spørsmålet jeg vil forsøke å besvare i den empiriske delen av denne avhandlingen er derfor i hvilken grad og på hvilken måte de etiske og moralske vurderinger i slike valg tematiseres av Pressens Faglige Utvalgs kjennelser og synliggjøres i den journalistiske profesjonsmoralen slik den framstår i den daglige praksis.

---

¹⁷⁸ Jfr. Freidsons beskrivelse av profesjoner. De søker autonomi over arbeidsoperasjoner som “require the use of a discretionary judgment that is grounded in formal theory and abstract concepts” (Freidson 1994:14). Se kapittel 3.

Kapittel 5

Profesjon og intuisjon

Som vist i kapittel 3 er det et avgjørende profesjonskriterium for en journalist at vedkommende har fritt valg av temaer og tolkningsrammer. Men mens mange andre deler av den journalistiske praksis har en vitenskapelig kunnskapsbasis som journalister med god grunn kan argumentere for at de har bedre innsikt i enn ikke-journalister, stiller det seg ganske annerledes med disse valgene. Likevel bygger journalistikken sin profesjonelle autonomi og makt på en ide om at fritt valg av kilder, vinkler og saker kan og må gjøres på et profesjonelt, *særegent journalistisk grunnlag* eller som VGs nyhetsredaktør sa etter Valla-saken vinteren 2007: "Den journalistiske linjen i VG er utelukkende basert på nyhetsjournalistiske motiver".¹⁷⁹ Spørsmålet er om dette er mulig. I dette kapitlet vil jeg drøfte dette.

5.1 Polanyi og tacit knowledge

March og Olsens begrep om "the logic of appropriateness" (1989, 2004), "*høvelighetslogikken*", som jeg introduserte i kapittel 2, er et godt utgangspunkt. 'Det høvelige' henviser rent språklig til en handlingsforståelse basert mindre på rasjonelle overveielser enn på bevisste og ubevisste tilpasninger. Høvelighetslogikken er da også eksplisitt lansert som alternativ til den mer rasjonelle handlingslogikken i rational-choice teoriene ("choose the alternative that has the best consequences").

March og Olsen beskriver handlinger basert på høvelighetslogikk slik.

Following rules of a role or identity is a relatively complicated cognitive process involving thoughtful, reasoning behavior; but the processes of reasoning are not primarily connected to the anticipation of future consequences as they are in most contemporary conceptions of rationality. Actors use criteria of similarity and congruence, rather than likelihood and value. To act appropriately is to proceed according to the institutionalized practices of a collectivity, based on mutual, and often tacit, understandings of what is true, reasonable, natural, right, and good. (March og Olsen 2004:4)

Forfatterne mener altså at handling basert på en slik logikk kan involvere "*thoughtful, reasoning behavior*", men samtidig peker de på at sosiale handlinger er basert på kollektivets

---

¹⁷⁹ Det er ikke slik at alle journalister nødvendigvis deler denne oppfatningen. Morgenbladets lederskribent Bjarne Riiser Gundersen repliserte: "Ja vel? Og disse motivene befinner seg liksom et sted utenfor eller høyt hevet over politikken?" (Morgenbladet 23.2.08). Lastet ned 18.7.08 fra <http://www.morgenbladet.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070223/OLEDER/102230024&template=printart>.

institusjonaliserte, ”often tacit – understanding of what is true, reasonable, natural, right, and good”.

Det er det viktige innslaget av ”tacit knowledge” i høvelighetslogikken jeg vil drøfte i dette kapitlet. Den teoretiker som er mest knyttet til dette begrepet, gjerne oversatt til ’taus kunnskap’ på norsk, er Michael Polanyi. Han var født i Ungarn, utdannet kjemiker og filosof, og han gjennomfører den mest omfattende diskusjonen av sitt hovedbegrep i bøkene *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy* fra 1962 og *The Tacit Dimension* fra 1967. Polanyis bidrag er del av en erkjennelsesteoretisk strid om synet på kunnskap, altså et bidrag til epistemologien. Typisk nok utviklet han sin teori som svar på og i strid med sin nabo Allan Turning (Kirkebøen 1999) som var en framtrедende talsmann for muligheten til å utvikle kunstig intelligens ved hjelp av datamaskiner. Polanyi hevdet at det var en grunnleggende forskjell mellom mennesker og maskiner:

For han var det en a priori kjensgjerning at menneskelig kognisjon og intelligens er vesensforskjellig fra programmerte datamaskiner. Ingen empiri kan endre dette, hevdet Polanyi. Den fundamentale forskjellen mellom mennesker og maskiner kommer særlig til uttrykk i hans begrep ’taus’ kunnskap (tacit knowledge). I dette begrepet ligger det at menneskelig kognisjon dels er basert på kunnskap som ikke lar seg beskrive. (Kirkebøen 1995)

Polanyis mest kjente formulering er at ”We know more than we can tell” (Polanyi 1967:4). Tacit knowledge er den delen av menneskets kunnskap som ikke lar seg kodifisere, og Polanyis eget stjerneeksempel er at det ikke går an å lære å sykle ved hjelp av en bok. Samtidig går det naturligvis an å lære og deretter beskrive teoretisk hva det er som faktisk skjer når man sykler. Men Polanyi hevder at kunnskapen om hva som skjer når man sykler (knowing why) og kunnskapen om det å sykle (knowing how) på et vis er gjensidig utelukkende. Du klarer ikke lære å sykle hvis du fokuserer på de fysiske muskelbevegelsene eller tenker på sentrifugalkraften som skal til for å sykle. Det er heller ikke tilstrekkelig å kjenne til disse forholdene for å lære kunsten:

for there are a number of other factors to be taken into account in practice which are left out in the formulation of this rule. Rules of art can be useful, but they do not determine the practice of an art; they are maxims, which can serve as a guide to an art only if they can be integrated into the practical knowledge of the art. They cannot replace this knowledge. (Polanyi 1964:50)

Videre peker Polanyi på gjenkjenning av situasjoner og ’bilder’. Du gjenkjenner dine venner i en folkemengde, men du kan normalt ikke beskrive nøyaktig hva som gjør deg i stand til å

kjenne dem igjen. Tacit knowledge er derfor, skriver Polanyi i *Knowing and Being*, ”indwelling”, et begrep som er knyttet til en form for kroppsliggjørelse:

the special character of our body lies in the fact that it is the only collection of things which we know almost exclusively by relying on our awareness of them for attending to something else. (Polanyi 1969: 159)

I en analyse av Polanyis tenkning, skriver Charles Thorpe:

Similarly, dwelling in a set of physical skills or theoretical presuppositions, one is through them aware of the external world and cannot at the same time be focally aware of these skills or assumptions. One assimilates one's fundamental theoretical assumptions to the body in the same way that a tool or a probe can become an extension of the body. The modes of being of indwelling and reflexive are incommensurable: standing in an Either/Or relation to one another (Thorpe 2001:19ff)

Alle posisjoner, tilmed all skeptisisme, krever bruk av visse presupposisjoner som vi er nødt til å ta for gitt for å kunne erfare og handle. Polanyi skriver at denne personlige kunnskapen ”commits us.....far beyond our comprehension, to a vision of reality’ (Polanyi 1962:64).

Hans begrep om ’tacit knowledge’ har mange fellestrekk med Bourdieus begrep om ’doxa’, dvs. det som tas for gitt, det som ikke diskuteres, det som ligger som et uuttalt premiss for den åpne diskusjonen. Forskjellen er at Bourdieu mener doxa *kan* klargjøres, diskuteres og dermed avmystifiseres, mens ’tacit knowledge’ – hvis man skal ta begrepet på alvor - unndrar seg både kodifisering og refleksjon.

Begrepene synes også å bli brukt i helt ulike sammenhenger. Mens ’taus kunnskap’ i stor grad blir benyttet for å begrepsfeste verdifull, men ofte undertrykt og oversett, ikke kodifisert og lite verdsatt kunnskap, særlig utbredt i dagliglivet og i praksisorienterte, ikke-akademiske yrker, er begrepet ’doxa’ blitt brukt for å beskrive maktstrukturer, maktspråk, strukturer i tolkningsrammer og forståelse som *vernes* av de mektige for at de skal kunne beholde sin makt.

When there is a quasi-perfect correspondence between the objective order and the subjective principles of organisation (as in ancient societies) the natural and social world appears as self-evident. This experience we shall call doxa, so as to distinguish it from an orthodox or heterodox belief implying awareness and recognition of the possibility of different or antagonistic beliefs. (...) The instruments of knowledge of the social world are in this case (objectively) political instruments which contribute to the reproduction of the social world by producing immediate adherence to the world. (Bourdieu 1977:164)

Lett forenklet kan man si at mens 'taus kunnskap' blir brukt som et begrep med positivt fortegn, som noe som bør avdekkes for å bli løftet fram og brukt,¹⁸⁰ blir 'doxa' brukt med negativt fortegn, om noe som bør avdekkes for å bli kritisert og utfordret.¹⁸¹

5.2 Tacit knowledge som profesjonell kunnskapsbase

Det går en direkte linje fra Polanyi via f.eks. brødrene Dreyfus' beskrivelser av menneskelig kunnskapstilegnelse til dagens aktuelle profesjons- og kunnskapsdebatter. I boka *Mind over machine* hyller Dreyfus og Dreyfus 'tacit knowledge' og hevder at menneskets *skjønn* ofte er enhver beregning overlegen:

In reality, a patient is viewed by the experienced doctor as a unique case and treated on the basis of intuitively perceived similarity with situations previously encountered. That kind of wisdom, unfortunately, *cannot be shared* and thereby made the basis of a patient's rational decision (min utheving). (Dreyfus og Dreyfus 1986:200)

Dreyfus og Dreyfus har utviklet en modell med en fem-trinns utvikling i kompetanse 'fra novise til ekspert',¹⁸² hvis hovedtanke er at kunnskap er en slags størknet, individuell praksis. Forfatterne sier at den etter hvert profesjonelle utøveren vil ha "qualitatively different perceptions of his task and/or mode of decision-making as his skills improves" (Dreyfus og Dreyfus 1986:19).

---

¹⁸⁰ Et typisk populærvitenskapelig eksempel: "Filstad mener den viktigste kunnskapen i en organisasjon nettopp er den tause kunnskapen. Den viktigste læringen i en organisasjon skjer gjennom daglig praksis. Læring foregår kontinuerlig i relasjoner med kollegaer og gjennom å praktisere og ha mulighet til å observere den kunnskapen de representerer, fremholder hun. Uformelle relasjoner mellom kollegaer har ifølge Filstad stor betydning for hvordan kunnskapsdelingen skjer på arbeidsplass". (Fra intervju med førsteamanuensis Cathrine Filstad ved Handelshøyskolen BI. Lastet ned 8.10.07 fra http://www.bi.no/Content/Article___62834.aspx).

¹⁸¹ Et typisk eksempel er Jan Inge Sørbo som i en populærvitenskapelig artikkel skriver: "I eit felt, som er Bourdieus term for eit sosialt rom der ein kjempar om dei same goda, nemleg den økonomiske eller kulturelle kapitalen, vil det rå ein doxa. Dei som dominerer feltet, definerer denne doxaen. Dei som er maktlause, men vil opp i feltet, må læra seg og innordna seg under. (...) Eg må jo også leggja til at Bourdieu naturlegvis ikkje idealiserer ein tilstand av maktkamp og manipulasjon, men nok har den baktanke at når desse prosessane blir sette på begrep, så blir rommet for refleksjon og analyse større – og dermed også spørsmål om kva som er gyldig og sant" (Sørbo 2005).

¹⁸² De fem trinnene er i Gunn Bjørnsens norske oversettelse: 'Novisen', 'avansert nybegynner', 'den kompetente', 'den kyndige' og 'eksperten' (Bjørnsen 2004:8). Hun tester modellen på journalister og viser at det byr på problemer fordi journalister ikke har en felles, formalisert utdanning i bunnen, noe som gjør at enkeltpersoner kan gå inn på toppen av en organisasjon. Hun påpeker også at modellen er uklar på forholdet mellom ferdigheter og egenskaper, noe som er spesielt viktig når det gjelder yrker der medfødt talent åpenbart spiller en rolle.

Ideen er naturlig nok begjærlig grepet fatt i av mange representanter for praksisbaserte yrker, som dermed kan hevde at deres overveiende erfaringsbaserte og ukodifiserte kunnskap er minst like gyldig som kunnskap basert på mer vitenskapelige metoder (jfr f.eks. Bjerke og Kvamme 2001, Alsterdal 1999). Patricia Benner, som er en av de sentrale forfattere innenfor sykepleievitenskapen og den teoretiske inspiratoren bak tiltak som Klinisk fagstige¹⁸³ (Kvamme og Bjerke 2002), refererer i sitt standardverk *From Novice to Expert* med beundring en psykiatrisk sykepleier som sier:

When I say to a doctor, the patient is psychotic, I don't always know how to legitimize the statement, but I am never wrong. Because I know psychosis from inside out. And I feel that, and I know it and I trust it. (Benner 1984:32)

Benner bygger sin analyse nettopp på Dreyfus-modellen for tilegnelse av kunnskap, og en ekspert er, i følge Benner, den som "perceives the situation as a whole, uses past concrete situations as paradigms and moves to the accurate region of the problem without a wasteful consideration of a large number of irrelevant options" (Benner 1984:3). Hun konkluderer:

Expertise in complex humane decision making, such as nursing requires, makes the interpretation of clinical situations possible, and the knowledge embedded in this clinical expertise is central to the advancement of nursing practice and the development of nursing science. *Not all of the knowledge embedded in expertise can be captured in theoretical propositions or with analytical strategies that depend of identifying all the elements that go into the decision* (min utheving). (Benner 1984:5)

'Tacit knowledge' eller 'taus kunnskap' har åpenbare likhetstrekk med det som ofte kalles skjønn og som ofte regnes som en sentral del av profesjonell kunnskap og ikke minst som en sentral del av profesjonell yrkesutøvelse. Motsetningen mellom erfaringsbasert praktisk kunnskap og forskningsbasert teoretisk kunnskap er sentral i en rekke profesjonsstrider, kanskje tydeligst formulert i helsevesenet, der hjelpepleiere¹⁸⁴ og ufaglærte ofte hevder at deres erfaringsbaserte, tause kunnskap er like mye verdt som profesjonell, skolebasert eller vitenskapelig basert kunnskap. Kari Martinsen og Jeanne Boge formulerer seg slik i en debatt om evidensbasert sykepleie:¹⁸⁵

---

¹⁸³ Klinisk fagstige er et program som gjør det mulig for ansatte i helse-, pleie- og omsorgstjenestene å synliggjøre og dokumentere sin kompetanse med sikte på for eksempel lønnsoppykk.

¹⁸⁴ Hjelpepleiere har i dag utdanning på videregående skole-nivå.

¹⁸⁵ Bevegelsen for evidensbasert praksis kan tolkes på to helt ulike måter. Den kan sees som myndigheters forsøk på å begrense profesjonenes autonomi, altså som et krav om at autonomt profesjonelt skjønn skal erstattes med kontrollerbare henvisninger til dokumentert og formalisert evident kunnskap. På den annen side kan evidenskravet tolkes som en reaksjon på profesjonell mystifisering av kunnskap. Grunnleggeren av bevegelsen for evidensbasert medisin, Archie Cochrane, rettet sin kritikk først og fremst mot *medisinsk behandling uten dokumenterte virkninger* (Se Cochrane 1972).

Dei som profilerer evidensbasert eller kunnskapsbasert praksis, ser med andre ord ut for å tru at helsepersonell som les mykje ny vitskap med høg evidens, kan visa til betre kvalitet i praksis enn dei som les lite. Det fins så vidt me veit ingen dokumentasjon på at det er slik. Derimot fins det litteratur og studiar som tyder på at dei som arbeider i fagmiljø der det vert lagt stor vekt på faktakunnskap, ikkje grunnleggjande handlingane sine med evidente fakta. Det tyder på at kunnskap basert på sanseleg observasjon, merksemd og erfaring er grunnleggjande. Refleksjon etter handling er avgjerande for ny innsikt, og både handverket og skjønnnet vert utvikla i konkrete og samansette situasjonar.¹⁸⁶

Det er lett å føle sympati med denne tilnærmingen. Kritikken mot evidensbasert medisin (og mot mer allmenne krav om at gyldig kunnskap i hovedsak må være dokumenterbar og intersubjektiv) kommer ofte fra de som står for en mer erfaringsbasert kunnskap. Det er åpenbart at relasjonelle ferdigheter og erfaringsbasert kunnskap ofte er blitt nedvurdert og underkjent av de som har hatt makten i helsevesenet, nemlig legene, som iblant har benyttet sitt monopol på forskningsbasert vitenskapelighet til å utdefinere alternative tilnærminger (se for eksempel Dahle 2008:221ff). Problemet er etter mitt syn at de praksisbaserte yrkenes talskvinner står i fare for å kaste barnet ut med badevannet. Det er tre grunner til det.

Påstanden er altså at ”kunnskap basert på sanselig observasjon, merksemd og erfaring er grunnleggjande”. Den underliggende påstanden er at mye slik kunnskap, i tråd med Polanyis, Dreyfus og Benners påstander, *ikke lar seg* kodifisere og systematisere slik at den kan overføres på abstrakt, intersubjektivt vis. Men er det en nødvendig sammenheng mellom premiss og konklusjon her? Det fins åpenbart slik praksisbasert kunnskap, og det er like åpenbart at dyktige pleiere med lang erfaring og godt skjønn gjør mye fornuftig uten at de nødvendigvis er seg bevisst hvorfor dette er fornuftig. Men hvorfor lar ikke slike erfaringer seg formalisere? Er det for eksempel helt umulig å lage forskningsopplegg som kan kartlegge denne formen for relasjonsbasert pleie, slik at den kan kodifiseres og læres bort som abstrakt kunnskap?¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Boge, Jeanne og Kari Martinsen: 'Uro kring evidens', i *Sykepleien* 2004/vol. 19. Lastet ned 8.10.07 fra <http://www.sykepleien.no/article.php?articleID=1096>.

¹⁸⁷ Stjernø-utvalget foreslår i sin utredning om høyere utdanning at det framover bør legges betydelig mer vekt på forskning i profesjonsutøvelse: ”Etter utvalgets oppfatning er det gode argumenter for at undervisningen i og yrkesutøvelsen som bygger på de korte profesjonsutdanningene bør bli mer forsknings- og kunnskapsbasert. (...) Utvalget ser derfor positivt på en kunnskapsutvikling som bidrar til mer reflektert yrkesutøvelse, herunder at utviklingen etter Kvalitetsreformen har gitt et økende antall studenter fra de korte profesjonsutdanningene mulighet til å fortsette med høyere grad studier” (NOU 2008:3, s.147f).

Teoretikerne som disse tendensene bygger på hevder dels at det er *umulig* å formalisere denne formen for kunnskap slik f.eks. Polanyi gjør, og dels hevder de at det er *moralsk galt* å formalisere slik kunnskap, som Skjervheim gjør – fordi det er å objektivere den andre. Fellestrekket ved disse tilnærmingene er en form for motstand mot å forske på mennesker og menneskelig forståelse, som karakteriseres enten som umulig eller som uetisk. Jeg har kort drøftet dette i kapittel 1.

Den andre og viktigste innvendingen mot heroiseringen av 'taus kunnskap' er at det uavhengige profesjonelle skjønn ofte er en *maktstrategi*. Gjennom mystifisering av det profesjonelle skjønn,¹⁸⁸ går profesjonene inn i en klassisk legal maktrolle (Weber) som jeg har drøftet i kapittel 3, slik som den gamle overlegerollen eller det gamle akademiske professorveldet. Når en profesjon etablerer institusjonalisert makt, kan den styre på et legalt, ikke et vitenskapelig basert grunnlag. I slike maktrelasjoner er professorens eller overlegens ord lov – uten at det er nødvendig for ham å begrunne det, verken med logiske eller vitenskapelige henvisninger. Skjønnets er per definisjon korrekt – basert på overlegens eller professorens *posisjon*. Mens profesjonelt skjønn basert på formell kunnskap er tett knyttet til det byråkratiske herredømmet i Max Webers typologi, er denne formen for skjønn basert på mystifisering av posisjon mer knyttet til Webers andre idealtype, det *tradisjonelle* herredømme. Slik beskriver han det i *Det legitime herredømmets tre rene typer*:

Utenom de tradisjonelle normers rekkevidde er derimot herrens vilje bare bundet ved de grenser som følelsen for hva som er rett og rimelig, trekker i hvert enkelt tilfelle - altså av et ytterst elastisk bånd. Hans herredømme faller derfor dels innen et strengt tradisjonsbundet område, og dels innen et område av fri nåde og egenrådighet, hvor han skalter og valter etter behag, ut fra sine sympatier og antipatier og rent personlige hensyn, og særlig slike som lar seg påvirke av personlige tjenester. (Weber 1971:94)

Bevegelsen for evidensbasert medisin og bevegelsen mot professorveldet på universitetene, som særlig var en sentral del av det franske 68-opprøret, var begge i utgangspunktet grasrotopprør mot et slikt autoritært, tradisjonelt, ikke-vitenskapelig profesjonelt skjønn.¹⁸⁹ Forsvar av profesjonelt skjønn mot empirisk vitenskap er derfor historisk svært tvetydig uansett om det gjøres av sykepleiere, leger eller journalister – de siste med makt over den offentlige samtalen. Ellers som Kent Asp formulerer problemstillingen: "Journalistkåren skiljer sig från andra professioner genom att journalister i själva yrkesutövningen agerar

¹⁸⁸ Eller som Klegon sier: "protecting their special knowledge base through mystification" (!978:268)

¹⁸⁹ Forøvrig på samme måte som de logiske positivistene i sin tid var en venstreorientert politisk bevegelse som forsøkte å eliminere gammel overtro fra forskningen.

gentemot samhällets alla maktaktörer. Det gör inte läkaren (...). Journalistikens professionalisering får därför så mycket större konsekvenser för samhället – och för demokratin” (Asp 2007:246).¹⁹⁰

Den tredje innvendingen mot opphaussingen av 'taus kunnskap' er at mye forskning viser at skjønn ganske enkelt ofte *ikke virker*. Tvert i mot fins det en rekke undersøkelser som peker i den motsatte retning, nemlig at avgjørelser basert på profesjonelt skjønn normalt er dårligere enn avgjørelser og prediksjoner basert på de enkleste formelle modeller. Empirisk forskning viser at aktuariske statistiske metoder i nesten alle undersøkte tilfeller overgår også det mest erfarne skjønn i prediksjoner om f.eks. sykdomsforløp eller skoleresultater. Dawes m.fl. finner at det er gjort 100 sammenliknende studier innenfor samfunnsvitenskapen og ”in virtually everyone of the studies, the actuarial method has equaled or surpassed the clinical method” (Dawes m.fl. 1989:1669). Forfatterne oppsummerer at ”there is no controversies in social science that show such a large body of qualitative diverse studies coming out so uniformal - as this one” (op.cit:1670).

Kirkebøen (1999:13) hevder at det siden den gang er kommet ytterligere tunge bevis som støtter denne konklusjonen. Enkle modeller basert på systematisk, kodifisert kunnskapsoppbygging kan ganske enkelt i de fleste tilfeller synes *bedre* enn det profesjonelle uavhengige skjønnet. Likevel er det åpenbart sant at man ikke lærer sykling gjennom bøker og at mennesker har en høyt utviklet evne til gjenkjennelse. Hva skiller så kunnskapsformer av typen gjenkjenning fra kunnskap av typen vitenskap?

Intuisjon vs. resonnering

I dag foregår det flere parallelle vitenskapelige debatter om forholdet mellom intuisjon/skjønn/”tacitness” på den ene siden og vurdering/analyse/beregninger på den andre. Dette er på mange måter en forlengelse av den gamle filosofiske debatten om erkjennelsens art. I hvor stor grad foregår erkjennelsen gjennom resonnering og i hvor stor grad foregår erkjennelse gjennom intuisjon? Er det slik at den menneskelige hjernen fungerer ved hjelp av regler og formelle vurderinger eller ved hjelp av en slags holistisk impresjonisme, intuisjon eller magefølelse? Haidt (2001) lager en anvendbar opplisting av kjennetegn ved henholdsvis intuisjon og resonnering:

---

¹⁹⁰ For ordens skyld: Asp synes ikke å dele mitt syn på journalistikkens sviktende profesjonelle basis.

Tabell 5.1 Intuisjon vs. reasoning. ¹⁹¹

The intuitive system	The reasoning system
Fast and effortless	Slow and effortful
Process is unintentional and runs automatically	Process is unintentional and controllable
Process is inaccessible, only results enter awareness	Process is consciously accessible and viewable
Does not demand attentional resources	Demands attentional resources which are limited
Parallel distributed processing	Serial processing
Pattern matching; thought is metaphorical, holistic	Symbol manipulation, thought is truth preserving, analytical
Common to all mammals	Unique to humans over age 2 and perhaps some language-trained apes
Context dependent	Context independent
Platform dependent (depends on the brain and body that houses it)	Platform independent (the process can be transported to any rule following organism or machine)

De viktigste forskjellene er at intuisjon skjer raskt, ubesværet og automatisk, slik at prosessen som fører til resultatet ikke er "accessible to consciousness", mens reasoning skjer langsommere, krever noe anstrengelser og involverer i det minste noen steg som kan gjøres til gjenstand for bevissthetens analyse.

Det er nå, i følge Haidt (2001) og Kirkebøen (1999), mer eller mindre allment akseptert at disse to prosessene løper parallelt når mennesker gjør vurderinger eller løser problemer. Spørsmålet er hvilken type prosess som *dominerer* i ulike typer vurderinger og problemløsningssituasjoner. Og et annet spørsmål er: Hvilken type tilnærminger gir det beste resultatet, for i en rekke tilfeller vil intuisjon og resonnering kunne føre til ulike handlingsvalg?

Dette er et tema for en omfattende litteratur innenfor flere deler av psykologien, blant annet i beslutningsteori. Her spørres det: Når er beslutninger tatt på basis av intuisjon 'effektive'?

¹⁹¹ Kilde: Haidt 2001:818

og/eller riktige og når er beslutninger tatt på basis av refleksjon effektive og riktige? Hogarth sammenfatter forskningen slik

Ignoring these kinds of cases, bias in tacit judgments and decisions will reflect the conditions in which response tendencies have been learned. Were these acquired in *kind* or *wicked* learning environments? Similarly, to what extent is the *partial* information on which tacit responses are based unbiased? (Hogarth 2002:32)

Det er først og fremst når intuisjonen er basert på erfaringer fra 'vennlige' læringsomgivelser, at intuitive beslutninger er effektive/riktige. Når intuisjonen er basert på tilegnelse i "wicked" læringsmiljø er slike beslutninger mindre pålitelige. I en nyere gjennomgang av relevant forskningslitteratur, hevder Dane og Pratt at beslutninger tatt på basis av intuisjon

are more likely to be effective when they tap into complex, domain-relevant schemas than when they involve heuristics. These complex, domain-relevant schemas, in turn, are more likely to be developed when individuals engage in focused and repetitive practice over a long period of time, when they operate in kind learning environments, and when they focus their attention on the stimulus environment. (Dane og Pratt 2007:45)

Vi ser at begge oppsummeringene påpeker at hvis intuitive beslutninger skal være effektive, må intuisjonen ha sin basis i langvarig praksis i et vennlig læringsmiljø. Og i et vennlig læringsmiljø eksisterer "rapid and accurate feedback and exacting consequences" (Dane og Pratt 2007:44). Det samme skriver Kirkebøen:

Den andre helt essensielle betingelsen for læring er at man får umiddelbar, utvetydig og konsistent tilbakemelding når man tar feil. Disse betingelsene er tilstede når vi lærer å kjøre bil. De er av en rekke ulike grunner sjelden til stede når klinikere vurderer enkeltindivider. (Kirkebøen 1999:532)

5.3 Journalisters syn på eget yrke

Olav Njaastad skriver i sin lærebok i tv-journalistikk at "det har vært en utbredt holdning blant norske journalister at nyhetsteft er en medfødt egenskap":

Nyhetsteften skal være som en ekstra sans. Sansen for journalistikk kan altså utvikles, men ikke skapes. Dette synet gjør det vanskelig å drøfte nyhetsbegrepet. Egentlig er dette tåkeprat fordi holdningen innebærer at teoretisk kunnskap ikke betyr noe for en journalists kvalifikasjoner. Øyeblikkets intuisjon, magefølelsen, blir avgjørende i utvelgelsen av nyheter. Journalister har postulert at journalistikk ikke kan forklares, og at journalistiske vurderinger ikke kan analyseres. De forstås bare av dem som tenker journalistisk. (Njaastad 2004: 21f)

Logikken er at kunnskapen om journalistikk er *kroppsliggjort* i journalisten gjennom hans eller hennes talent og erfaring fra felten. Det fins noen få forskningsbidrag som kartlegger om dette er en faktisk, utbredt holdning blant journalister – eller om det bare er noe som 'alle' i

bransjen mener eller tar for gitt at 'alle andre' mener. Rune Ottosen har i en spørreundersøkelse til journalistpensjonister spurt om det er mulig å lære journalistikk på linje med andre yrker. Bare 19 prosent svarte at det var "fullt mulig". 78 prosent mente at det var "mulig til en viss grad", mens tre prosent mente det ikke var mulig i det hele tatt (Ottosen 2004:107).

En svensk undersøkelse (Wiik 2007:124) tyder på at broderfolkets journalister er delt i synet på spørsmålet. 40 prosent er helt eller delvis enig i påstanden at "journalistikk er ett talangyrke som inte kan läras ut på högskolor och universitet" mens 60 prosent er helt eller delvis uenige i påstanden. Samme undersøkelse viser at det er svært bred enighet om nyhetskriteriene blant svenske journalister og at de små gruppeforskjellene som fins går mellom helt ferske reportere og alle andre. Og Marina Ghersetti konkluderer: "Så visst verkar det som att nyhetssinne kan läras ut" (Ghersetti 2007:107). Det er imidlertid grunn til å diskutere om enquêtesvarene på så generelle nyhetbegreper som 'sensasjonell', 'dramatisk', 'spennende', 'konsekvenser for menneskers dagligliv'¹⁹² osv. gir grunnlag for en slik konklusjon. Det avgjørende spørsmålet er jo *hva* som oppfattes som dramatisk og sensasjonelt og på dette punktet tyder forskningsresultater, særlig fra mer antropologisk anlagte studier, at det er ganske uklart hva som faktisk styrer den praktiske nyhetsutvelgingen, altså hva som konkret legges i slike begreper.

I sin undersøkelse av norske journalister finner Jan Fredrik Hovden (2006:15ff) at journalister har svært tydelige oppfatninger av hvem som er kvalifiserte til å vurdere hva som er god journalistikk. Mens 92 prosent mener at Norsk Journalistlag i "stor grad er kvalifisert til å mene hva som er god journalistikk", er det 81 prosent av journalistene som mener det samme om journalistutdanningene,¹⁹³ 52 prosent som tiltror publikum "stor grad" av kompetanse på å vurdere journalistikk og bare 25 prosent som har tilsvarende tiltro til stortingspolitikere. Tallene tyder definitivt i retning av å bekrefte antakelsen om at journalister mener at det først og fremst er journalister selv som kan avgjøre hva som er god journalistikk. Men ikke alle journalister er like gode. Bare 18 prosent av journalistenes kolleger i kjendisbladet *Se og Hør* blir tiltrodd evnen til å vurdere hva som er god journalistikk. Lav score får også kolleger i fagpressen og vanlig ukepresse.¹⁹⁴

---

¹⁹² For å ta ett eksempel. En av de aller største sakene i europeiske nyhetsmedier i 2007 var Madeleine-saken, der en 4 år gammel jente forsvant fra sine foreldre under et ferieopphold i Portugal. De aller fleste forsvinninger får ingen medieomtale i det hele tatt. Madeleine-sakens suksess lar seg derfor ikke uten videre forklare med denne typen kriterier isolert.

¹⁹³ Her er det klare aldersforskjeller. Pensjonistene har suverent dårligst tillit til journalistutdanningenes evner til å vurdere faget.

¹⁹⁴ 38 prosent av journalistene mener at *Kvinner og Klær* er i "stor eller nokså stor grad" egnet til å vurdere hva som er god journalistikk. Det samme mener bare henholdsvis 28 prosent, 26 prosent og 26 prosent for *Vi Menn*,

Schizofrent kunnskapssyn

I journalistikken er det for øvrig en interessant motsetning mellom denne holdningen til kunnskap om *journalistikk* som kropps- og individbasert - og dermed knyttet til det enkelte individ - og profesjonens *generelle* kunnskapssyn i andre sammenhenger. En vanlig oppfatning er at journalister i overveiende grad har et nokså enkelt, positivistisk kunnskapssyn. Østlyngen og Øverebø hevder at journalistikken er preget av et *speilideal* som representerer en "naiv realisme",¹⁹⁵ der realismen ligger i at man er "lojal mot virkeligheten" og det naive i "en tro på at nyheten er et speilbilde, og i uviljen mot å se nyheten som en påstand om et saksforhold, det vil si en fortolkning av verden" (Østlyngen og Øverebø 2006:90). I en artikkel i det danske tidsskriftet *Journalistica* drøfter Jensen og Breinholdt (2006) den "journalistiske selvopfattelsen" med utgangspunkt i en bok av Lars Bjerg om etikk. Forfatterne siterer Bjergs definisjon av journalistikk, som blant annet inneholder følgende formulering: "Finde, bearbejde og formidle sande og relevante informationer, så de er brugbare for en given målgruppe" (Bjerg 2005:39, referert i Jensen og Breinholdt 2006:15). Artikkelen polemiserer deretter mot det synet på 'sannhet' som ligger i dette sitatet. Poenget her er at de – sannsynligvis med rette - oppfatter definisjonen som det rådende syn på sannhet og kunnskap i den journalistiske profesjonen, altså som et "uttrykk for, hva man kunne kalde den traditionelle oppfattelse inden for dansk journalistik – som denne fx kommer til uttrykk i Danmarks Journalisthøjskoles studieordning" (Jensen og Breinholdt 2006:15).

Jensen og Breinholdt kaller dette et *transmisjonsideal*, og det er nok grunn til å slutte seg til deres påpeking av at dette idealet dominerer i den skandinaviske journalistiske profesjonen i dag. Journalistikk er å samle inn fakta og bringe dem mest mulig forståelig og korrekt videre til seere og lyttere. Dette synet på kunnskap knytter an til Karl Poppers syn:

Knowledge in this objective sense is totally independent of anybody's claim to know; it is also independent of anybody's belief, or disposition to assent or to assert, or to act. Knowledge in the objective sense is knowledge without a knower: it is knowledge without a knowing subject. (Popper 1972: 109)

Sykepleien og *Teknisk Ukeblad*. Det er kanskje større grunn til å reflektere over disse tallene enn den lave anseelsen for *Se og Hør*.

¹⁹⁵ Diskusjonen om fotomanipulasjon illustrerer naiviteten. Mens det i dag kan være oppsigelsesgrunn for en fotograf å manipulere bildene sine digitalt for å få en 'bedre' virkelighet, er den skrivende journalistens 'svar' på de uredigerte fotografiet, referatjournalistikken, uglesett. Det er vinkling, utvalg, spissing som i dag er abc for skrivende og snakkende journalister. Normen er knallhard redigering. Den som ikke redigerer slik, er 'mikrofonstativ', et av de verste skjellsordene moderne journalistikk kjenner (se for eksempel Lars Nyres *Redigeringsshelve*, innlegg på NA24 Propaganda, 19. januar 2007. Lastet ned 29.8.08 fra <http://www.propaganda-as.no/php/art.php?artid=36560>).

Journalistisk kunnskap synes derimot for journalister å være av en helt annen art. Når det gjelder sin egen profesjons basis inntas ofte en motsatt posisjon: Kunnskap om journalistikk er ikke kodifiserbar, ikke formaliserbar og dermed knyttet til den enkelte journalist, eventuelt til den enkelte redaksjon, på en mystifisert måte.

5.4 Moral som intuisjon

Når det gjelder utøvelsen av moral i journalistisk praksis, som er hovedtemaet for denne studien, blir profesjonens kroppslige kunnskapssyn forsterket av at moralske vurderinger *normalt* blir gjort intuitivt. Denne påstanden bygger på analyser fra nyere moralpsykologi som bare helt kortfattet kan presenteres og diskuteres her.

Mye av moralpsykologien har siden 1960-årene vært basert på Lawrence Kohlbergs forskning og teorier. Kohlberg var (han døde i 1987) en talsmann for en rasjonalistisk hovedtilnærming. Han hevdet at mennesker sosialt utvikler en evne til refleksjon over moral gjennom tre ulike, distinkte nivåer (levels) fra førmoralsk nivå ("moral value resides in external, quasiphysical happenings and in bad acts rather than in persons and standards") via konvensjonell rollekonformitet ("moral values resides in performing good or right roles, in maintaining the conventional order and the expectancies of others") til såkalte selvaksepterte etiske prinsipper ("conformity by the self to shared or sharable standards, rights or duties" postconventional thinking") der de etiske prinsippenes grunnlag overordnes de konkrete reglene (Kohlberg 1984:44, norske betegnelser fra Rørvik 1978:96f).

En av nokså få empiriske undersøkelser som er gjort av journalisters etiske tenkning (Wilkins og Coleman 2005) er gjort nettopp på bakgrunn av Kohlbergs teorier. Ved hjelp av et psykologisk kvantitativt målingsverktøy (DIT testen¹⁹⁶) konkluderte prosjektet med at journalister skiller seg positivt ut blant yrkesgrupper når det gjelder evnen til etisk refleksjon. I en sammenlikning med resultatet av tilsvarende tester for andre yrkesgrupper plasserer journalistene seg på nivå med praktiserende leger, men klart foran både sykepleiere og advokater og langt foran gjennomsnittet for voksne amerikanere når det gjelder evnene til etisk refleksjon. Resultatet støttes av mindre, tidligere undersøkelser med hjelp av samme verktøy. Forfatterne konkluderer: "In a time when the profession itself is under internal and

---

¹⁹⁶ The Defining Issue Test, lansert James Rest i boka *Development in Judging Moral Issues* (1979)

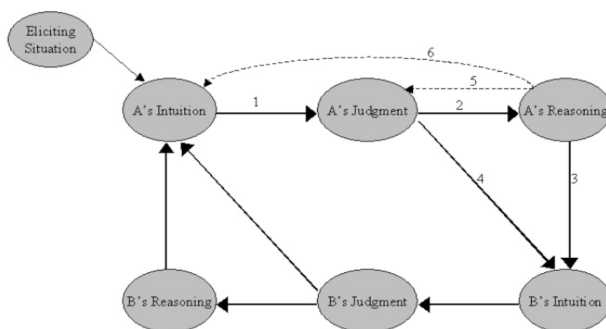
external stress, it can't be said often enough: This study demonstrates that journalists are both good and subtle moral thinkers" (Wilkins og Coleman 2005:135).

Det fins en annen mulig tolkning av dette, nemlig at DIT-testen ikke måler journalistenes evne til etisk resonnering, men heller deres intelligens og deres evne til ex post facto begrunnelse av egne valg. En retning innenfor moderne moralpsykologi, representert ved blant annet amerikaneren Jonathan Haidt og svenske Fredrik Bjørklund hevder at avgjørelser i moralske spørsmål normalt ikke er basert på etisk refleksjon. Deres påstander står i opposisjon til den klassiske moralpsykologiske tradisjonen basert på Kohlberg, og Haidts modell, kalt *The Social Intuitionist Model*, kan gi en alternativ forståelse av hva som skjer i journalistisk, moralsk praksis. Haidt stiller først spørsmålet om en person ved hjelp av intellektuell resonnering kommer fram til sin holdning til et fenomen eller en handling eller om moralske kategoriseringer i god/ond og riktig/gal er en automatisert, intuitiv prosess der beslutningen normalt kommer først – og begrunnelsen etterpå. Spørsmålet er ikke nytt. Det er tvert i mot like gammel som filosofien selv. Og Haidts svar er:

The central claim of the social intuitionist model is that moral judgment is caused by quick moral intuitions and is followed (when needed) by slow, ex post facto moral reasoning. (Haidt 2001:817)

Modellen ser slik ut:

Figur 5.1 Haidts "Social Intuitionist Model"

En situasjon utløser altså en intuitiv reaksjon som (1) fører til en moralsk vurdering som deretter (2) begrunnes rasjonelt i den grad det er nødvendig, det vil gjerne si overfor andre (3). Også vurderingen i seg selv er ofte viktig overfor andre (4) og – som det framgår av modellen – *gjennom andre* kan As resonnementer få betydning for hans egne intuisjoner:

The core of the model gives moral reasoning a causal role in moral judgment, but only when reasoning runs through other people..... People are very bad at questioning their own initial assumptions and judgments, but in moral discourse other people do this for us. To repeat: moral judgment should be studied as a *social* process, and in a social context moral reasoning matters (Haidt og Bjorklund 2007:190).

Haidt hevder imidlertid at våre egne moralske resonnementer sjelden påvirker våre egne intuisjoner direkte, derfor er pilene (5) og (6) stippet. En av årsakene til dette er at ex post facto-vurderingene (altså As reasoning) i all hovedsak består i å lete etter argumenter som taler for den konklusjonen som er intuitivt trukket. Og hvis man ikke finner slike argumenter, opprettholdes likevel oftest konklusjonen. I følge Haidt fins det omfattende psykologisk forskning som støtter en slik konklusjon når det gjelder moralske bedømmelser. Han viser blant annet til forskning der respondentene har gitt uttrykk for moralsk forargelse for handlinger som strengt tatt er 'uskadelige' (å vaske do med det amerikanske flagget eller frivillig, beskyttet sex mellom voksne søsken). Når de er blitt konfrontert med alle innvendingene, opprettholder de likevel sin konklusjon, at dette er moralsk uakseptabelt, ofte med en beklagende latter: Jeg kan ikke begrunne hvorfor, men jeg synes likevel det er galt (Haidt 2001:814). Haidts forklaring er at de moralske intuisjoner delvis er innebygd gjennom evolusjonær utvikling og at spørsmålet ikke er hvordan de 'kommer inn i et barn', men hvordan de 'kommer ut', hvordan de eksternaliseres (op.cit.:826). Denne eksternaliseringen foregår i nært samspill med de kulturelle og sosiale omgivelsene: "Moral intuitions are developed and shaped as children behave, imitate and otherwise take part in the practises and custom complexes of their culture" (op.cit.:828). Disse moralske intuisjonene ligger deretter til grunn for våre moralske valg. Hans syn er naturligvis bestridt av andre (se f.eks. Fine 2007), men det vil sprengte rammene for dette prosjektet å gå inn i denne diskusjonen. Hvis vi i denne omgang aksepterer at menneskers moralske reaksjoner normalt og i utgangspunktet er intuitive, reiser det seg et nytt og annet spørsmål. Mens individers moralske valg normalt først og fremst har betydning for dem selv og deres nærmeste (og i aggregert tilstand naturligvis for samfunnet), kan journalisters individuelle moralske valg ha betydelige, direkte konsekvenser for både individer, grupper, organisasjoner og nasjoner. Dette er blant mye annet selve begrunnelsen for den formaliserte presseetikken.

I journalistisk yrkespraksis vil den eksterne påvirkning (linje 7 i Haidts modell) være representert av den journalistiske profesjonens tacit knowledge slik den uttrykker seg i redaksjonene. Min hypotese er altså at moralske valg i journalistikk i sterk grad vil være

basert på intuisjon som igjen er basert på en profesjons tause kunnskap eller - i institusjonelle termer – basert på høvelighetslogikken.

Videre: Hvis Haidt har rett - slik at moralske vurderinger, også blant journalister, gjøres 'med magen', faller også DIT-testens relevans. Testen måler noe helt annet enn hvordan journalister gjør moralske vurderinger. Den måler hvordan journalister i ettertid er i stand til å legitimere sine intuitive, kroppslige moralske vurderinger. Den typen vurderinger som gis i testen – og som journalistene også gir i de kvalitative intervjuene med meg - er en ex post facto-forklaring på moralske valg som er gjort intuitivt. Følgelig måler DIT-testen heller allmenn intelligens og formuleringsevne:

When asked to explain their behaviours, people engage in an effortful search that may feel like a kind of introspection. However, what people are searching for is not a memory of the actual cognitive processes that caused their behaviour, because these processes are not accessible to consciousness. Rather, people are searching for plausible theories about why they might have done what they did. (Haidt 2001:822)

I intervjuer om moralske vurderinger eller handlinger, vil informantene ikke fortelle hvordan de kom fram til en avgjørelse – for det er i følge Haidt *ikke mulig* – men i stedet gripe til et sett tilgjengelige a priori moralske teorier som er anvendelige for å forklare sine dommer eller handlinger. Et hovedspørsmål som vil bli behandlet i avhandlingens empiriske del er derfor i hvilken grad journalistisk moralpraksis synes å være styrt av intuisjon eller resonnering, av refleks eller refleksjon.

Kapittel 6

Etikkens plass i journalistisk seleksjon

Denne avhandlingen har også et empirisk siktemål. Den tar sikte på å kartlegge profesjonsmoralen som sosial praksis, ikke som normativ ide, dvs. hva den er og ikke hva den burde være. I hvilken grad og på hvilken måte legges moralske prinsipper og etiske vurderinger til grunn for journalistiske valg? Dette er et spørsmål som i prinsippet kan kartlegges gjennom empirisk forskning. Et problem med et slikt program er å etablere et grunnlag for hva slags teoretisk mulige moralske vurderinger den journalistiske praksis testes mot. I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for hvorfor og hvordan jeg vil benytte allmenmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget som et slikt grunnlag.

6.1 Etikk og moral

Innledningsvis er det nødvendig å gjøre rede for noen basisbegreper. Først om forholdet mellom 'moral' og 'etikk'. På mange måter går det an å hevde at moral er et *sosiologisk* begrep. I sosiologien er moral knyttet til normer; "en abstrakt samlebetegnelse for en rekke ulikeartede påbud som påvirker vår atferd", skiver Østerberg (1977:61). Normer er et sosiologisk kjernebegrep som har vært definert på en rekke måter gjennom fagets historie. Her vil jeg oppfatte normer som *samfunnsmessige bestemte oppfatninger som regulerer adferden til medlemmene av en kultur eller en subkultur*. Det sosiologiske normbegrepet er ikke normativt, men empirisk. Normer er et samfunnsmessig eksisterende fenomen som kan beskrives og gjøres rede for – uten at forskeren dermed gir sin tilslutning til dem eller kritiserer dem. Videre er det slik, i følge Østerberg, at "moralen utgjør kanskje hoveddelen av samfunnsnormene" (op. cit). Dermed ser man at moralen heller ikke er normativ. Det er mulig å gjøre rede for de dominerende moralske normer i et samfunn eller – som i dette tilfellet – i en journalistisk sub-kultur uten å mene noe om dem. Det er denne formen for analyse som Beauchamp og Childress kaller 'non-normative ethics'.¹⁹⁷

Klassikeren innenfor denne form for normanalyse er Pitirim A. Sorokin som i et større verk fra 1940-tallet (*Social and Cultural Dynamics* (1962)) forsøker å kartlegge samfunnets dominerende normer og verdier ved en gjennomgang av bilder og skulpturer fra hele menneskehetens kjente historie. Metodisk sett vil mine analyser av PFUs kjennelser være av

---

¹⁹⁷ Se kapittel 1

samme karakter: Jeg leter etter PFUs normer gjennom en analyse av PFUs kjennelser, dvs. deres skriftlige konklusjoner.

Etikk er derimot først og fremst et *moralfilosofisk* begrep. Det viser til refleksjoner over moraler og verdier og ikke minst til *normative* refleksjoner over moraler og verdier. Eller som Martha Nussbaum skriver i sitt forsvar for etisk teori: "A theory is, if it is anything, a set of explicit guidelines for practice" (Nussbaum 2000:58). Den forskeren som setter seg fore å utarbeide en etisk teori må etter et slikt syn følge opptre normativt. Slike teorier er en sentral del av filosofien, og de er av ulik art. Et av flere brukte pedagogiske og/eller analytiske grep er å dele fagets ulike etiske tilnærminger i tre hovedtradisjoner: Pliktetikk, dydsetikk og konsekvensetikk. Det går langt utover denne avhandlingens rammer å gå grundig inn på disse spørsmålene, men grovt skissert skiller retningene seg fra hverandre på denne måten:

- Pliktetikk. Pliktetikken er regel- og handlingsorientert. I den pliktetiske tradisjonen diskuteres handlingen i seg selv dvs. *hva* som er passende å gjøre. Blant dens mest kjente representanter er Immanuel Kant. Et sentralt utsagn er det kategoriske imperativ, det vil si kravet om at du skal handle slik at prinsippet for din handling kan gjøres til en allmenngyldig lov. Pliktetikkens svakheter er dels at den lett blir regelorientert (det som ikke er forbudt, er tillatt), dels at pliktene kan kollidere og at det i slike tilfeller kan være vanskelig å avgjøre hvilken regel som skal ha forrang.
- Dydsetikk. Dydsetikken er egenskaps- og personorientert. Dydsetikken stiller krav til hva mennesket skal være, ikke hva det skal gjøre, og dens første kjente representant var Aristoteles. Når et menneskes moral skal vurderes er dets karakter mer grunnleggende enn dets handlinger. Et alderdommelig begrep som "helstøpt menneske" antyder hva det dreier seg om. Dydsetikk er 'tykkere' enn plikt- og konsekvensetikk. Det handler altså om *mer* enn å gjøre det rette eller det nyttige. I moderne filosofi er to av de mest omtalte dydsetikere Martha Nussbaum og Alasdair MacIntyre.
- Konsekvensetikk. I konsekvensetikken står naturlig nok handlingens konsekvenser i sentrum; hva slags handling "maksimerer det gode" eller "det nyttige". Den dominerende konsekvensetikk i vår tid er utilitarismen, som sier at handlinger bør styres ut fra hva som maksimerer samfunnets nytte. Dens mest kjente historiske

representanter er Jeremy Bentham og John Stuart Mill. Konsekvensetikkens svakhet er en åpenbar fare for kynisme, å lete etter handlingsvalg som tjener meg uten å ramme andre for mye. Derfor vil et systematisk konsekvensetisk tilnærming iblant kunne framstå som umenneskelig.

Slike filosofiske diskusjoner er ofte systembyggende og normative, men de kan også legge grunnlag for empiriske, sosiologiske prosjekter. Empirisk forskning kan bruke dem til å systematisere og sammenlikne eksisterende moraler. Det er for eksempel en løpende diskusjon om journalistisk profesjonsmoral i dag i hovedsak er konsekvensetisk (slik det antydes i Vær Varsom-plakatens avslutning: "Det trykte ord er et mektig våpen. Misbruk det ikke"), pliktetisk (knyttet til de enkelte reglene i plakaten) eller i bunnen dydsetisk (en journalist bør for eksempel beskytte sin integritet). Eller er den journalistiske profesjonsmoralen litt av alt samtidig? Svein Brurås (2008:77ff) analyserer empirisk kjennelser i Pressens Faglige Utvalg med utgangspunkt i tre ulike moralfilosofiske tilnærminger: diskursetikken (som han knytter til en pliktetisk, kantiansk tradisjon), dydsetikken og nærhetsetikken (som ifølge Brurås bryter ut av det tradisjonelle skillet mellom plikter, dyder og konsekvenser). På den normative siden legger noen forfattere vekt på at profesjonsetikken *bør* bygge på dydsetikk (Merril 1997), andre tar et konsekvensetisk utgangspunkt (Kieran 1997), mens noen, som Wigorts Yngvesson (2006:300ff) og Røssland (2007), hevder at alle disse tilnærmingene hver for seg er utilstrekkelige for en journalistisk profesjonsetikk og derfor foreslår at det hentes elementer fra ulike retninger for å sette sammen en akseptabel yrkesetikk for journalister: "Bidraga kan springa ut av, eller kan forankrast i, ulike opphav moralfilosofisk: nærleiksetikk, nyttefilosofi og sosialetikk er i utgangspunktet relevante bidrag til diskusjonen" (Røssland 2007).

Forskningsobjektet i denne studien er *profesjonsmoralen*; de faktiske, eksisterende normene som ligger til grunn for PFUs virksomhet og for journalistprofesjonens daglige virksomhet. Forskningsobjektet er *ikke* profesjonsetikken, dvs. de refleksjoner som gjøres rundt journalistisk profesjonsmoral. Det er heller ikke de normative etiske systemene eller etiske teoriene som det profesjonelle etiske kodene hviler på. Men for at det skal være mulig å kartlegge profesjonsmoralen må den analyseres *i forhold til* ulike etiske systemer. Kartleggingen må ha et eller flere utsiktspunkter, og jeg har valgt følgende:

For det første legger jeg til grunn at de fleste viktige journalistiske valg har en moralsk dimensjon, slik det for eksempel er formulert av Klaidman og Beauchamp:

Every encounter and story in journalism has a moral dimension: reporter – source relations, editing a tape, securing consent to publish sensitive material, and deciding whom to or whom not to interview are moral matters, which - perhaps because they are so pervasive - are easy to neglect. (Klaidman og Beauchamp 1988:14)

Det etter mitt syn vanskelig å lete etter fungerende moralske normer i institusjonell journalistisk praksis uten å ta metodisk utgangspunkt i visse typer eksisterende etiske, normative systemer eller teorier. Jeg velger to ulike perspektiver og vil vurdere profesjonsmoralen i forhold til etiske normer basert på allmennmoralen og på tanker om det journalistiske samfunnsoppdragets moralske krav.

Begrunnelsen for det allmennmorske utgangspunktet er at journalistikk er definert som et tekstformat beregnet på allmennheten (jfr. kapittel 3 i denne avhandlingen). Jeg vil derfor hevde at journalistikken må forholde seg til allmennmoralen. Det betyr ikke at profesjonsmoralen ikke kan avvike fra allmennmoralen, men det betyr at den må begrunne avvikene fra allmennmoralen. Jeg mener dessuten at det er forskningsmessig rimelig å knytte en praksisform som har allmennheten som definert mottaker til et etisk system som denne allmennheten er bærer av.

For det andre hevder representanter for nyhetsinstitusjonen og den journalistiske profesjonen selv at den har et samfunnsoppdrag. Den legitimerer sin virksomhet, sine handlinger og sin praksis (som jeg forsøker å vise nedenfor) med at journalistikk ikke er et mål i seg selv, men et middel til noe annet. Det er derfor (og det er igjen normativt) rimelig å vurdere den journalistiske praksis opp mot de moralske forpliktelsene som ligger i tanker om samfunnsoppdraget.

6.2 Det allmennmorske utgangspunktet

I sin mye brukte¹⁹⁸ analyse i boka *Principles of biomedical ethics* tar Beauchamp og Childress (2001) utgangspunkt i allmennmoralen. Denne 'common morality' består igjen av "moral norms that bind all persons in all places". (Beauchamp og Childress 2001:3). Disse allmenne moralnormene kan formuleres som fire hovedprinsipper:

---

¹⁹⁸ "The most read bioethics textbook in the USA (and probably in the world" (Holm 2001:494).

- Rettferdighet (*justice*)
- Ikke-skade (*non-maleficence*)
- Velgjørenhet (*beneficence*)
- Selvbestemmelse (*autonomy*)

Forfatterens utgangspunkt reiser to typer problemer. For det første: Fins det en allmennmoral og hvordan kan vi i så fall utlegge og avgrense den? For det andre: Kan denne allmennmoralen brukes som ”guidelines for professional ethics”? Er profesjonsetikken en forlengelse av allmennmoralen?

Ved å innføre fire empirisk funderte allmenne prinsipper for etisk handling legger Beauchamp og Childress seg nær opp til ideen om moralsk realisme, dvs. tanken om at det fins generelle moralske prinsipper som eksisterer uavhengig av mennesket.¹⁹⁹ Den alternative forståelsen er at moral er situasjonsavhengig og kontekstavhengig på en slik måte at dette partikulære eller spesielle ved moralen i ulike kontekster ikke kan fanges opp av prinsipper. Denne diskusjonen er en del av den grunnleggende vitenskapsteoretiske konflikten mellom realisme og konstruktivism eller mellom empirisme og post-empirisme, som det ikke er plass til å ta opp her. Innenfor profesjonsetikkforskningen er Beauchamp og Childress for eksempel kritisert av danske Søren Holm som hevder at prinsippene, slik de er utlagt av Beauchamp og Childress er spesifikt amerikanske og at en anvendelse av deres oppskrift krever ”a re-working of the content of the four principles for each new cultural context, and on an explicit recognition that the four principles must be supplemented by further moral considerations” (Holm 2001:506).

Knut Erik Tranøy spør retorisk i 1986 om det ”finnes normer og verdier som alle mennesker til alle tider har akseptert, unge og gamle. Og uansett kjønn og klasse, under alle himmelstrøk, i alle kulturer, uansett religiøse og økonomiske systemer” (Tranøy 1986:130). Og svarer naturligvis ’neppe’ på sitt eget spørsmål: ”Den uttrykkelige formuleringa av en så generell hypotese om menneskelig norm- og verdifelleskap er nok til å ta livet av hypotesen” (op.cit). Tranøy vil i stedet ”anta at de normer og verdier vi aksepterer ofte om ikke alltid er helt eller delvis bestemt av vekslende omstendigheter, forhold og egenskaper: samfunn, klasse, kjønn,

---

¹⁹⁹ ”Insists that there is a moral reality which is independent of our moral beliefs and which determines whether or not they are true or false. It holds that moral properties are genuine properties of things and actions ; they are, as sometimes picturesquely put, part of the furniture of the world” (McNaughton 1991:7).

klima, religion osv” (op.cit). Han oppfatter dette som en ”nærmest innlysende sannhet”. Men ti år senere synes Tranøy å ha endret oppfatning. Han vil holde fast ved at *allmenmoralen* må ligge til grunn for den fagetsiske tenkning, og da må det kunne utlegges en form for allmenmoral. Tranøy ’løser’ derfor problemet ved både å slå fast at allmenmoralen ikke er monolittisk, men pluralistisk og at ”allmenmoraler har en felles grunn” (Tranøy 1998:134), noe som raskt bringer oss tilbake til Beauchamp og Childress’ teori om allmenne etiske prinsipper. Det fins altså flere allmenmoraler, allmenmoralen er kontekstavhengig og situasjonsbetinget, men bygger samtidig på felles prinsipper, eventuelt en felles grunn.

Felles for Beauchamps, Childress’ og Tranøys posisjoner er uansett at de alle hevder at allmenmoralen ligger – eller kanskje heller bør ligge - til grunn for profesjonsmoralen. Profesjonsetikken er en spesialisering og tilpasning av allmenmoraliske normer til de situasjoner som en profesjonsutøver møter i sin praksis. De allmenmoraliske prinsipper kan ”then function as guidelines for professional ethics” (Beauchamp og Childress 2001:12).

Hvis vi videreutvikler Søren Holms posisjon blir selve ideen om at profesjonsetikk er en forlengelse av allmenmoralen problematisk, fordi moral må analyseres “in each new cultural context”. Og ettersom enhver profesjon nærmest per definisjon er en sub-kultur og enhver sub-kultur logisk sett må ha sin egen variant av de etiske prinsippene, vil det være nødvendig å se på profesjonsmoralen som noe annet enn allmenmoralen.

Det vanlige i arbeider om presseetikk, både internasjonale og nasjonale, er å ta utgangspunkt i allmenmoralen og utvikle denne til en profesjonsetikk som dels presenteres som normativ etikk for journalister, dels brukes som utgangspunkt for en empirisk analyse av journalisters etiske refleksjonsnivå og etiske praksis.

Beauchamp utvikler for eksempel selv en normativ profesjonsetikk for journalister sammen med Stephen Klaidman i boka *The virtuous journalist* (1987). Mathew Kieran bygger opp en normativ etikk på samme måte i sin *Media ethics* (1997), mens Susanne Wigorts Yngvesson hevder at det er uakseptabelt å etablere et skille mellom profesjonsmoral og personlig moral/allmenmoral: ”Den moral som journalisten har i sitt yrkesliv bør hon også ha i sitt personlige liv och vice versa” (Wigorts Yngvesson 2006:304). Yngvesson konkluderer så sitt arbeid med å fremme forslag om en profesjonsetikk som ikke baseres på hva journalisten ”bör göra, utan hur hon bör vara” og knytter diskusjonen om presseetikk til skillet mellom

pliktetikk og dydsetikk. En lignende konklusjon kommer medieiviteren Lars Arve Røssland til i en bok med tittelen *Media og det menneskelege* (2007), der han med utgangspunkt i moralfilosofiske tekster fra Platon til Levinas konkluderer i samme retning som Yngvesson: ”Først menneske, så journalist”.²⁰⁰

Audgunn Oltedal konkluderer likeledes i sin hovedoppgave i filosofi, som seinere ble til boka om *Den myndige journalist* (2001). I mer empiriske tilnærminger som Gardner m.fl (2001), en intervjuundersøkelse blant amerikanske journalister, og *The moral media* (Wilkins og Coleman 2005), en kvantitativ undersøkelse av journalisters evne til etisk refleksjon, er premisset det samme: Journalistisk etikk bør og kan være en forlengelse av allmenmmoralen. Det samme gjelder et norsk empirisk arbeid som Lamark og Morlandstøs *Hederlig menneske – god journalist* (2002). Men i flere av disse arbeidene, kanskje særlig det siste, sniker det seg inn en tvil om problemet kanskje er feil stilt. I Lamark og Morlandstøs bok ligger tvilen åpent i selve problemstillingen i tittelen. Hvordan kan det ha seg at det viser seg å være mulig å være et hederlig (moralsk) menneske og samtidig være en journalist som oppfyller de faglige krav som stilles til vedkommende? Magne Lindholm mener løsningen finnes nettopp i profesjonsmoralens karakter:

Journalistene graver i andre folks saker, og offentliggjør det de finner. For å drive med slikt må profesjonsutøverne krysse grensene for normal adferd. Ofte bryter de også grensen for andres psykiske og fysiske integritet. Profesjonsutøverne får lov til dette, fordi de tilhører en klart definert yrkesgruppe som har fått offentlig aksept for at de yter sine medmennesker tjenester av spesiell verdi. (Lindholm 2006:173f)

Svein Brurås følger dette sporet når han hevder at Levinas’ og Løgstrup nærhetsetikk utfordrer den eksisterende presseetikken fordi journalistens møte med Den Andre nærmest per definisjon ikke handler om Den Andre, men om noe helt annet, nemlig det journalistiske oppdraget. Journalisten skal for eksempel ifølge sin yrkesetikk ”møte sine kilder og objektet med mistenksomhet” (Brurås 2003:123f). På denne måten er ”nærhetsetikken faktisk en trussel mot de idealer og målsettinger som pressen bygger sin eksistens på” (op.cit), skriver Brurås før han modifiserer: det finnes situasjoner da yrkesetikken (må) settes ut av spill fordi Den Andre trekkes ut av enhver kategorisering og rolle og står fram som ”menneske, noen

---

²⁰⁰ I sin anmeldelse i *Prosa* (03-07) peker Hans Fredrik Dahl (2007) nettopp på det problematiske i å analysere journalistisk moral som individuell moral, ikke som en profesjonsetikk. Hans skriver videre at ”Røsslands bok trekker knapt én eneste sammenlikning mellom medieetikken og andre profesjonsetiske arbeider eller problemer. Dette er påfallende, ettersom det overordnede begrepet «profesjonsetikk» tross alt har vunnet hevd i de senere år (...). Et utblikk til hvordan andre profesjoner har utviklet sin faglige etikk, ville vært nærliggende i denne boken”, lastet ned 19.6.08 fra <http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=149>.

ganger i krise (...) Det er i slike situasjoner at det presseetiske regelverket viser sin utilstrekkelighet” (op.cit.).²⁰¹

I mitt perspektiv kan dette tolkes som at profesjonsmoralen normalt fungerer som unntak fra allmennmoralen, men at den i blant ikke virker: I slike situasjoner – som er sjeldne, men som de fleste journalister kan fortelle om – suspenderes profesjonsmoralen og erstattes av allmennmoral.²⁰²

Min påstand er at de problemer som reises, ikke kan forstås og analyseres uten at det trekkes et skille mellom allmennmoral og profesjonsmoral. Den siste må etter mitt syn ikke betraktes som en forlengelse, men som *unntak* fra allmennmoralen. Svein Aage Christoffersen påpeker med utgangspunkt i Levinas og Løgstrups nærhetsetikk hvordan den profesjonelle hjelper har moralsk rett til å trå inn i den enkeltes ”urørlighetssone”:

Når en sykepleier eller sosialarbeider går inn i et annet menneskes urørlighetssone fordi arbeidet krever det, er det viktig å være klar over at man gjør et unntak fra regler som normalt gjelder i vår omgang med hverandre. Unntaket er begrunnet i vedkommendes profesjon. (Christoffersen 2005:100)

Disse profesjonsrettighetene er igjen politisk, ikke etisk, begrunnet. Harald Grimen formulerer det slik:

Eg skal argumentere for at det direkte grunnlaget for profesjonsmoraler er det samfunnsoppdraget som profesjonar har. Det direkte grunnlaget for profesjonsmoraler er politisk, og ikkje allmennmoralsk eller religiøst. Det bygger på den politiske legitimiteten til det samfunnsoppdraget som profesjonane er berarar av. (Grimen 2006:11f)

Profesjonen har fått tildelt/tiltatt seg en samfunnsmessig oppgave som den er satt til å løse. Denne oppgaven krever, for å kunne gjøres, unntak fra normale moralske standarder. En profesjonsutøver blir ofte ’gitt’ en rett til å skade eller plage andre, iblant på fundamentalt vis. En politibetjent eller en soldat har i kritiske situasjoner rett til å drepe andre. En lege kan plage pasienten for å redde ham eller henne, men har også i bestemte tilfeller retten til å skru av respiratoren.

---

²⁰¹ Brurås (2008:140ff) drøfter dette langt mer inngående.

²⁰² En annen mulig tilnærming er å benytte Webers skille mellom formålsrasjonalitet og verdirasjonalitet. Gilje og Grimen peker på at ”personer som handler på grunnlag av en streng yrkesetikk, handler verdirasjonelt” (Gilje og Grimen 1993:209). En verdirasjonell handling er normalt knyttet til en form for dydsetikk eller med Webers begreper ”sinnelagsetikk”, mens allmennmoralen (i alle fall i dens vestlige form slik den framstilles av Beauchamp og Childress) i hovedsak er en form for ansvars- og konsekvensmoral. Profesjonsetikken gir dermed rett til å handle pliktetisk i ansvarsetiske omgivelser – eller som det heter i den journalistiske pliktetikken spissformulering: ”Publish and be damned”. Slik jeg tolker Weber, er han sterkt kritisk til denne formen for moral i *Politikk som livskall* (1936:121).

I analysen av presseetisk praksis må man derfor etter mitt syn åpne for at profesjonsmoralen nettopp ikke er en forlengelse av allmennmoralen, men et unntak fra den. Det empiriske spørsmålet blir dermed om og i hvilken grad de fire grunnleggende moralnormene som Beauchamp og Childress utleder, trekkes inn i vurderingene når det gjøres journalistiske valg eller om de utelates gjennom profesjonsmoraliske unntak.

For analysens skyld vil jeg likevel holde fast ved journalistisk profesjonsmoral som en forlenging av allmennmoralen. Hvilke etiske problemstillinger reiser det i den journalistiske hverdagen? Beauchamp og Childress' bok handler om biomedisin, men logikken kan også gjøres gjeldende for journalistikk. De mener altså at allmennmoral består av moralnormer som det er allmenn enighet om og deler disse inn i fire grupper: Ikke-skade, selvbestemmelse, rettferdighet og velgjørenhet.

Prinsippet om ikke-skade

Ikke-skade er normen om "avoiding the causation of harm", altså unngå å skade andre. Tillempingen av denne allmennmoraliske normen i journalistisk praksis er det historiske grunnlaget for den institusjonaliserte presseetikken. I den aller første setningen i den aller første Vær Varsom-plakaten (1936) sto det: "La det ikke kunne sies med sandhet at pressen setter folk unødig i gapestokken". Allerede her ser vi for øvrig at normen slett ikke er absolutt. Folk kan settes i gapestokken, bare det ikke skjer 'unødig'²⁰³. Når debatten om presseetikken flammer opp i offentligheten, handler det ofte om at enkeltpersoner er blitt påført tilsynelatende unødvendige og urimelige belastninger.

To av de store presseetiske diskusjonene i Norge de siste ti årene er kommet i etterkant av episoder der opinionen oppfattet at pressen i svært sterk grad påførte andre skade. Den første episoden var den såkalte Hedrum-saka, der journalister 'invaderte' en liten bygd i Vestfold etter at en 12 år gammel jente var blitt drept. Lokalsamfunnet organiserte da et slags borgervern mot pressen for å beskytte familien og andre kilder. Femti bygdefolk stilte opp som de pårørendes vern mot journalistene. Hendingen vakte betydelig offentlig oppmerksomhet, noe som i etterkant fikk Norsk Journalistlag til å sette i gang en undersøkelse av det som var skjedd. I sin rapport fra undersøkelsen, *Full skjæring*, skrev

---

²⁰³ Se også Fremo 1994:21f

dels skyldes noen konkrete episoder der journalister var urimelig nærgående og opptrådte kritikkverdig, dels var det et resultat av det samlede voldsomme medietrykket i den lille bygda, og dels oppstod det som følge av en sterk vilje hos gode naboer og slektninger til å gjøre hva de kunne for den rammede familien, blant annet å beskytte dem mot uønsket oppmerksomhet fra pressen.²⁰⁴

Forfatterne oppsummerer sine funn blant annet i følgende to punkter:

Det finnes en tendens i pressekreterser til å ville begrense etikkens domene til publiseringen, og holde innsamlingen av materiale utenfor. Tankegangen om at man først samler inn mest mulig - fakta, intervjuer, bilder - og deretter foretar de etiske vurderingene, er neppe holdbar.

Journalistisk yrkesetikk i praksis synes å ha lite rom for empati. I saker av denne typen blir det synlig at yrkesetikken dyrker den distanserte, uavhengige, uberørte og kjølige observasjonen av en hendelse, og har lite rom for innlevelse, omtanke, forståelse og medfølelse.²⁰⁵

Noen år senere tok tidligere statsråd Tore Tønne sitt eget liv etter tre uker med intens negativ presseomtale. Ap-leder Jens Stoltenberg som hadde vært Tønnes regjeringssjef, rykket ut,²⁰⁶ og Dagsavisens daværende redaktør Hilde Haugsgjerd skrev i en representativ oppsummering:

Aldri tidligere i de 20 årene jeg har jobbet med journalistikk er mediene blitt så alvorlig utfordret som nå. Med den forrige og den nåværende statsminister i spissen anklages vi av mange tunge samfunnsaktører for å unndra oss kritikk og fornekte vår egen makt.²⁰⁷

Også denne saken ble, som nevnt foran, gjenstand for gransking av et utvalg, denne gangen nedsatt av Norsk Presseforbund. Utvalget konkluderte blant annet med at saken i ”for stor grad (ble) en sak om Tønnes personlige egenskaper, hans integritet og karakter”, at saken framstår som ”overdimensjonert i forhold til de faktiske realitetene som ble avdekket og en rimelig forståelse av disse” og at deler av dekningen er preget av ”manglende presisjon og nøyaktighet” (Hjeltnes m.fl. 2003:82). Sakene viser at når det i offentligheten brer seg en oppfatning om at journalistikken påfører enkeltmennesker betydelig skade kan det oppstå en offentlig diskusjon om pressens moralske praksis. Brudd på prinsippet om ikke-skade rører åpenbart ved sentrale moralske holdninger i allmennheten.

---

²⁰⁴ Brurås, S. Røssland, L.A. Prosjekt Hedrum. Full skj@ring. Rapport for Norsk Journalistlag, Bergen 2000. Lastet ned fra <http://www.nj.no/Journalistikk/Etikk/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1286> 16.1.07

²⁰⁵ Op.cit.

²⁰⁶ Aftenposten 15.1.2003 (*Hvem gransker granskerne?*)

²⁰⁷ Dagsavisen 16.1.2003

Videre kan det med utgangspunkt i normene om ikke-skade hevdes at pressen ikke bare bør ha en forpliktelse til å unngå å skade andre, men dessuten ha en etisk forpliktelse til å *hindre* at enkeltpersoner påføres skade. Det kan videre drøftes om det er pressetisk forsvarlig å påføre grupper skade ved for eksempel å bringe sensasjonspregede oppslag om omstridte forskningsresultater som skaper skadelige atferdsendringer, slik man for eksempel opplevde etter presseoppslagene om MMR-vaksinens²⁰⁸ påståtte bivirkninger.²⁰⁹ Eller hva med pressas ureflekterte kampanje for billige varer og påfølgende transport og klimagassutslipp som er en trussel mot liv og helse i for eksempel Bangladesh?²¹⁰ Prinsippet om ikke-skade kan altså trekkes svært langt og vil i så fall gjøre journalistikk vanskelig eller tilnærmet umulig. Samtidig er det moralske forbudet mot å plage eller skade andre en helt sentral del av allmennmoralen, og mye av diskusjonen mellom journalister og media på den ene siden og allmennheten/lekfolk/medieforskere på den andre siden handler om slike spørsmål.²¹¹

Prinsippet om selvbestemmelse

Prinsippet om selvbestemmelse, "a norm of respecting the decision-making capacities of autonomous persons", lar seg også oversette til praktisk presseetikk. Beauchamp og Childress formulerer minimumsprinsippet slik: "To respect an autonomous agent is, at a minimum, to acknowledge that persons right to hold views, to make choices and to take actions based on personal values and beliefs" (Beauchamp og Childress 2001:54).

I medisinen er en sentral del av dette prinsippet formulert som et krav om informert samtykke, og i forskningsetikken, som har mange paralleller til presseetikken, har slikt samtykke en sentral plass. Filosofen Knut Erik Tranøy hevder for eksempel at retten til

selv å si ja eller nei i saker som berører ens egen velferd – står etter hvert så sentralt i vestlig allmennmoral at den holder på å få status som en absolutt eller uoppgivelig norm i alle fall på visse områder. I nordiske land er det vel i dag bortimot utenkelig at ansvarlige forskere skulle forsøke å gjennomføre medisinske eksperimenter uten å ha innhentet informert og frivillig samtykke fra forsøkspersonene (Tranøy 1998:180).

---

²⁰⁸ En kombinasjonsvaksine mot røde hunder, meslinger og kuma som i utgangspunktet gis til alle barn i flere vest-europeiske land.

²⁰⁹ Se for eksempel Tidsskrift for den norske lægeforening 4.3.2004. Medias behandling av risiko og effekten på befolkningens atferd er et betydelig forskningsfelt i Storbritannia, se for eksempel Petts m.fl. 2001. Dette er drøftet grundigere i Bjerke og Dyb (2006).

²¹⁰ Dette ligger for øvrig tett på en av Holms innvendinger mot Beauchamp og Childress' begrensede forståelse av ikke-skade (for "every time I buy coffee in my local supermarket I act maleficently towards a large number of people in the third world" (Holm 2001:500)) og viser hvor viktig en teoretisk avgrensning av pressas prinsipielle etiske rom kan være.

²¹¹ Her fins det en rekke relevante eksempler, jeg viser her bare til et par saker som behandles grundigere senere i dette arbeidet: Striden mellom Atle Brynstad og NRK/Brennpunkt, og PFU-saken mellom Parkteatret og NRK/Kulturnytt (se avsnittene 11.6 og 12.5).

I paragraf 5 i Helsinkideklarasjonen, medisinenes internasjonale forskningsetikk, heter det at ”i medisinsk forskning som omfatter mennesker, skal hensynet til forsøkspersonens velferd gå foran vitenskapens og samfunnets interesser”.²¹² Mens det i etiske retningslinjer for naturvitenskapelig forskning slås fast at ”forskeren må respektere kravet om informert samtykke”,²¹³ m.a.o forutsettes at de som utsettes for forskning godkjenner at de blir gjort til gjenstand for forskning.

I Etiske retningslinjer for samfunnsforskning m.v. heter det for eksempel i punkt 20 at

forskeren skal respektere de legitime grunner private bedrifter, interesseorganisasjoner o. l. har til ikke å få offentliggjort opplysninger om seg selv, sine medlemmer og sine planer. (...) Individu og organisasjoner har ingen juridisk plikt til å gi opplysninger uten der det er særskilt lovbestemmelse for spesielle typer opplysninger. *Dersom de nekter innsyn, skal det respekteres* (min utheving).

I en kontrovers mellom samfunnsforskere og bedrifter om innsyn i virksomheten, har bedriften i følge forskningsetikken vetorett. I journalistikken vil det motsatt være i *strid med etikken* slik den er formulert i Vær Varsom-plakaten, å akseptere innsynsnekten. Der heter det at pressen ikke ”kan gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene”.²¹⁴

Min antakelse er derfor at prinsippet om informert samtykke ikke gjelder i presseetikk²¹⁵ og at forholdet mellom hensynet til enkeltpersoner og samfunnets interesser i journalistikken er annerledes enn i den beslektede forskningsetikken.

På presseetikken område kan man også tenke seg å oversette prinsippet om selvbestemmelse til et etisk påbud om at medier skal behandle leserne/lytterne som personer som er i stand til selv å vurdere en saks kompleksitet. Det handler blant annet om at medias rapportering skal være ”sann”, som er et sentralt krav i norsk journalistikk, og det reiser spørsmålsteget ved hva slags etisk legitimitet sterke vinklinger og ensidige tolkningsrammer har. Demonisering eller heroisering, altså en framstilling av kilder/personer der det knapt kan hevdes at vurderingene

---

²¹² Hentet fra Tidsskrift for Den norske Lægeforening, lastet ned 6.3.08 fra <http://www.tidsskriftet.no/lts-pdf/pdf2001/752-3.pdf>.

²¹³ Lastet ned 6.3.08 fra <http://www.etikkom.no/retningslinjer/nent/person>.

²¹⁴ Punkt 1.3 i Vær Varsom-plakaten.

²¹⁵ Dette gjelder *omtale* av personer. Pressen lar normalt ikke personer selv avgjøre om de skal omtales. Derimot er det akseptert at kilder nekter å uttale seg, og de fleste redaksjoner aksepterer også normalt en kildes rett til sitatsjekk.

overlates til mottakerens vurderingsevne, kan etisk utfordres fra prinsippet om selvbestemmelse. Dette poenget ble påpekt i Tønne-rapporten: ”Tvert i mot bør denne saken føre til en styrking av den kritiske journalistikken, i form av (...) en faktaformidling som gjør at publikum og ikke bare avisenes kommentatorer kan tolke saken” (Hjeltnes m.fl. 2003:82).

Prinsippet om rettferdighet

Prinsippet om rettferdighet er komplisert. De aller fleste er tilhengere av rettferdighet, men det vil ofte være betydelig uenighet om hva som faktisk anses som rettferdig, Beauchamp og Childress deler rettferdighetsprinsippet i tre: en ide om likebehandling, en ide om rettferdig fordeling av goder og byrder og en ide om rettssikkerhet. Og de finner minst seks ulike prinsipper bare om rettferdig fordeling: til enhver som en lik del, til enhver etter behov, til enhver etter innsats, til enhver etter bidrag, til enhver etter merittering og til enhver etter markedets lov (Beauchamp og Childress 2001:288).

Spørsmålet er her hvordan og når slike prinsipper kan anvendes på journalistiske valg. Hva er f.eks. en rettferdig journalistikk? Hvordan kan en journalist vurdere om han eller hun opptrer rettferdig? En tolkning er selvfølgelig at journalisten skal bidra til rettferdighet i samfunnet. Det knytter f.eks. an til flere punkter i VVP. Det heter f.eks. at det er pressens oppgave å ”avdekke kritikkverdige forhold” i samfunnet. Manglende rettferdighet vil ofte ligge til grunn for å omtale et forhold som kritikkverdig.

Oltedal (2001) prøver å oversette filosofen John Rawls teorier om rettferdighet til et journalistisk program. En slik tolkning omgjør på mange måter det allmennmoralske prinsippet om rettferdighet til et mer institusjonelt moralsk prinsipp om journalistikkens samfunnsoppdrag:

Vesentlighetskravet til journalistikken treng fester i normativ tenking om rettferd og vilkår for rettferd. Media treng arbeide med normative spørsmål ikke berre knytta til den enkelte artikkel og til den enkelte journalists framferd, men til medias forståing av si rolle i demokratiet. (Oltedal 2001:172)

En annen tolkning er at journalisten skal opptre rettferdig overfor sine kilder, informanter eller de personer, organisasjoner og grupper som blir omtalt eller for den saks skyld ikke

omtalt.²¹⁶ Mange kulturarbeidere, frivillige eller organisasjonsfolk vil mene at de blir utsatt for urettferdighet fordi deres arrangement ikke blir omtalt. Rettferdighet i journalistikk kan også tolkes i retning rettssikkerhet for de som omtales, altså et krav om tilsvaretsrett eller for den saks skyld et krav om at den framstillingen som gis skal være noenlunde i tråd med de faktiske forhold.

Det allmenmorske prinsippet om rettferdighet kan som vi ser, ha betydelige implikasjoner for journalistikk og stille strenge krav til redaksjoner og journalister. Nesten ethvert journalistisk valg, av saker, av kilder, av vinkler og av publisering kan utfordres fra et allmenmorsk prinsipp om rettferdighet.

Prinsippet om velgjørenhet

Det siste av Beauchamp og Childress' moralske prinsipper er prinsippet om 'beneficence', direkte oversatt velgjørenhet, en samling moralske normer om å handle til andres beste, eller som Beauchamp og Childress formulerer seg:

No sharp breaks exist of the continuum from not inflicting harm to providing benefit, but principles of beneficence potentially demand more to providing benenefit. (Beauchamp og Childress 2001:65)

Beauchamp og Childress eksemplifiserer denne gruppen normer ved en av de mest berømte av Bibelens historier, om den barmhjertige samaritan (op.cit.:167) som tok seg av en mann som var blitt skamlått og ranet på veien mellom Jerusalem og Jeriko. Det føres mye diskusjon om hvor langt dette prinsippet skal strekkes. Den australske moralfilosofen Peter Singer har blitt kjent for sitt eksempel om at vi synes forpliktet til å hjelpe et barn som vi ser er i ferd med å drukne, men ikke på langt nær er pålagt de samme moralske krav om å betale 100 kroner til en innsamlingsaksjon som kan redde barn fra sultedøden i land langt borte.²¹⁷

Hvordan kan et slikt prinsipp oversettes slik at det gir mening i journalistiske valg? Grunnleggende må det bety at journalister i alle fall i visse sammenhenger har en moralsk plikt til å hjelpe andre. Diskusjonen har ofte oppstått i samband med situasjoner der

---

²¹⁶ Etikken i journalistisk atferd overfor kilder er et omfattende spørsmål. "Nettopp denne delen av det journalistiske (har) arbeidet fått økt oppmerksomhet (de senere år)" (Brurås 2006:162).

²¹⁷ For en innføring i Singers tenkning, se for eksempel Fretheim 2002.

journalister må vurdere om de skal hjelpe eller gjøre jobben sin, redde liv eller fotografere. Dette er en type ekstremisituasjoner som iblant påkaller mye oppmerksomhet, senest i samband med tsunamien i det indiske hav jula 2004.²¹⁸ I den journalistiske hverdagen handler det langt oftere om tilfeller der journalister kommer i klemme mellom å være medmennesker for kilder med åpenbare personlige problemer eller profesjonelle journalister på jakt etter den saken som normalt ikke fins i kildens medbrakte, velfylte plastposer. I blant kan bruddet med det allmenmorske kravet om velgjørenhet kan bli for tydelig. Eller som Brurås formulerer det: iblant trer ”den andre fram som seg selv, da møter også journalisten fordringen” (Brurås 2003:125). Spørsmålet er også drøftet av Lamark og Morlandstø i boka *Hederlig menneske – god journalist?* (2002) der denne problemstillingen er presentert allerede i tittelen.

På et mer generelt plan er det et faktum at mange velger journalistikk som yrke på grunn av et mer eller mindre klart definert samfunnsengasjement,²¹⁹ og i følge kapittel 1 i Vær Varsom-plakaten er det journalistikkens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre (VVP 1.5).

I hvilken grad og på hvilken måte prinsippet om velgjørenhet er luftige idealer eller håndfaste krav, er nokså uklart både i allmenmoralen og i den akademiske etikk og neppe enklere å håndtere i journalistisk praksis.

Kopler man så allmenmoralens problemstillinger med Klaidman og Beauchamps påstand (1987) om at ethvert journalistisk valg har en moralsk side, får vi et bredt utvalg mulige moralske overveielser i den journalistiske hverdagen, og spørsmålet vil være: Når og på hvilken måte inngår de etiske normene om ikke-skade, velgjørenhet, selvbestemmelse og rettferdighet i journalistikkens daglige valg.

Dette området av profesjonsmoralen legger *begrensninger* på journalistens frihet, dvs. den innfører selvpålagte begrensninger i ytringsfriheten (for journalister) og i pressefriheten (for mediene).

---

²¹⁸ Se for eksempel reportasje i Journalisten 14.1.2005.

²¹⁹ Nordiske journaliststudenter er samstemte om at å bekjempe urettferdighet er en viktig motivasjon for å bli journalist. Henholdsvis 69 prosent (Finland), 78 prosent (Sverige), 67 prosent (Danmark) og 82 prosent (Norge) svarer at det er svært viktig eller noe viktig (Bjørnsen m.fl. 2007:10).

6.3 Moralske forpliktelser fra ideen om et journalistisk samfunnsoppdrag

De fleste av verdens etiske kodekser for journalister handler om hva pressa *ikke* skal gjøre (Petersson og Bertrand 2007:15f). Den norske presseetikken har også en annen side. Som jeg har påpekt i kapittel 2 er det et særtrekk ved land med et korporativt-demokratisk mediesystem at selvdømmeordningen er institusjonalisert gjennom presseetiske koder og presseetiske nemnder som er uavhengige av staten og har sterk legitimitet blant utgivere, redaktører og journalister. Gjennom selvdømmeordningen har, som jeg har vist foran, den norske journalistiske profesjonen helt eksplisitt påtatt seg et *positivt samfunnsoppdrag*, blant annet formulert i 1. kapittel i Vær Varsom-plakaten.²²⁰

Slike etiske krav til journalistikken er slett ikke selvinnytsende. De krever en begrunnelse: Hvorfor kan det forventes at journalistikk skal ivareta samfunnsmessige oppgaver? Produksjon av medieinnhold er i nesten hele verden i dag dominert av forretningsforetak som produserer forbrukergoder til et internasjonalisert marked. I Norge har f.eks. bok-, film- og nettbransjen, i motsetning til aviser, blader og kringkasting, ikke påtatt seg denne typen forpliktelser.

Flertallet norske profesjonelle journalister er i dag ansatt av kommersielle, ofte børsnoterte, selskaper som drives etter forretningsmessige mål og betaler journalistene lønn for at de skal lage et produkt som kan selges på et marked i såpass store opplag eller kringkastes med såpass høye seer- og lyttertall at selskapet får det nødvendige overskuddet.²²¹ De viktigste unntakene i Norge er det lisensfinansierte NRK samt en del såkalte meningsbærende riksaviser og noen få gjenværende nummer-to-aviser som støttes av offentlige subsidier.²²²

Hvis man mener at produksjon av aviser og tv-programmer er ordinær vareproduksjon kan logisk sett de etiske kravene innskrenkes til forretningsetikk. Mange bedrifter setter ulike etiske begrensninger på sine egne handlinger, delvis av kommersielle hensyn (frykt for

---

²²⁰ Omtalt i avsnitt 4.2. Det er for øvrig et poeng at VVPs 'positive' formuleringer i kapittel 1 i hovedsak er formulert i beskrivende, ikke i normative termer, nettopp for å begrense forpliktelsene.

²²¹ Det bør nevnes at de fleste store mediebedrifter har høyere reklameinntekter enn publikumsinntekter. En vanlig formulering om kommersielt fjernsyn er at det redaksjonelle innholdets oppgave er å selge publikums oppmerksomhet til annonsørene.

²²² I 2007 ble det fordelt i alt 251 millioner i produksjonstilskudd til norske aviser. Mest fikk den sosialdemokratiske hovedstadsavisa Dagsavisen (41 mill), den kristelige dagsavisen Vårt Land (32 mill) og nummer 2-avisen i Bergen, Bergensavisen (31 mill). Fordelingen av pressestøtten finnes på Medietilsynets nettsider. Se http://medieforvaltning.no.inforce.dk/graphics/SMF/Nettsider/Presse/080103_Produksjonstilskudd_05-07.pdf, lastet ned 11.3.08. I tillegg til produksjonsstøtten har aviser også en spesiell type momsfriskat som i 2000 ble beregnet til en verdi på om lag en milliard kroner (NOU 2000:15 *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte*, s.149ff).

ubehagelig pr, boikott osv), men også i genuint god hensikt. Slike forretningsetiske reglementer er ofte bygd på den type allmennmoralske tanker som ble skissert i avsnittet over. Med et slikt utgangspunkt ville virksomheten i det som var Orklas mediedivisjon vært underlagt samme type etiske krav som Orklas matvaredivisjon.²²³ Og på denne måten ville Schibsteds aviser underlegges de samme etiske krav som konsernets forlags-²²⁴ eller internettsøkemotorvirksomhet.

Etter mitt syn må dette spørsmålet angripes historisk. Det 'journalistiske oppdraget' er en samfunnsmessig konstruksjon.

Samfunnsoppdragets opphav

Tanken om et samfunnsoppdrag, som kan tolkes som et dyds- eller pliktetisk mandat er nær knyttet til forståelsen av pressen som en fjerde statsmakt, som på linje med de tre første: parlament, regjering og domstoler har en spesiell status, 'funksjon' eller 'oppgave' i samfunnet. Dette begrepet er på mange måter problematisk (Allern 1996). For det første er den rent språklige tilpasningen til norsk direkte gal. Begrepet 'fourth estate' betyr ikke 'fjerde statsmakt', men 'fjerdestanden', og den første som skal ha brukt metaforen var angivelig Edmund Burke som sa om pressebenken at "Yonder sits the Fourth estate, more important than them all" (Carlyle 1859:147).

Han henviste til pressa som 'fjerdestanden' i parlamentet, altså en stand i tillegg til kirke, adel og borgerskapet. Om Burke faktisk var opphav til begrepet, er i denne sammenheng ikke så viktig, poenget er at 'fourth estate' ble et begrep om engelsk presse som innebærer at pressen spiller en egen rolle som maktfaktor i samfunnet, gjerne i en form for opposisjon til den politiske makten.

Både regjeringen og de ledende politiske sjikt opplevde at pressen var en maktfaktor som gjennom sin rapportering og sine initiativ påvirket folks oppfatninger og la nye premisser for det politiske spillet. (Allern 1996:143)

---

²²³ Det børsnoterte norske konsernet Orkla har et omfattende etisk program der begrepet "samfunnsansvar" inngår (og er definert som å skape verdier), men ikke noe "oppdrag". Programmet er vedtatt i Orklas styre og altså ikke på et institusjonsnivå. Orkla er/har vært et "konglomerat" som drev med blant annet kjemi, mat og medier. Media-divisjonen ble i 2006 solgt til David Montgomerys britiske investeringsselskap Mecom.

²²⁴ Hvis en journalist som er ansatt i Schibsted-avisen Aftenposten skriver en artikkelserie som publiseres i avisen er han bundet av Vær Varsom-plakaten. Hvis han eller hun utgir nøyaktig samme artikkelserien i bokform på Schibsted Forlag er den ikke underlagt noen etisk kodeks (se for eksempel debatt i Morgenbladet april/mai 2007).

Men som man ser, er dette en rent deskriptiv omtale. Det avgjørende spørsmålet er hvordan denne empiriske erkjennelsen av at pressen har makt blir omdannet til en normativ oppfatning om at den ikke-valgte, ikke-demokratiske pressen *bør* ha makt – og hva i så fall innholdet av denne makten skal være. Allern knytter utviklingen til et *maktfordelingsperspektiv*. Det norske begrepet 'fjerde statsmakt' og den angelsaksiske varianten 'fourth branch of government' viser på en annen måte enn 'the fourth estate' til en offensiv politisk ide om at makten bør være spredd og at en del av den bør ligge hos pressen. I det franske maktfordelingsidealet ble makten spredd på den lovgivende, den utøvende og den dømmende makt. I samme ånd kan pressa bli en slags fjerde, "på Folkets Vegne kontrollerende makt" som Svend Thorsen formulerte seg i *Den danske dagspresse* (1951).

Ideen om pressen som en kontrollerende makt er nær knyttet til ideen om ytrings- og pressefrihet som en del av og en forutsetning for demokratiet, og det er vanlig norsk praksis å argumentere for ytringsfrihet og næringsfrihet for medieforetak (såkalt pressefrihet) med om lag de samme typer argumenter. På tross av nokså fundamentale forskjeller på ytringsfrihet og pressefrihet, er det i dag utbredt å bruke begrepene om hverandre, og pressefriheten begrunnes ofte ved hjelp av de filosofiske argumentene for ytringsfrihet, kombinert med en påstand om at ytringsfriheten bare er reell dersom pressen som institusjon er uavhengig av statsmakten.

De klassiske filosofiske begrunnelsene for pressefrihet er John Miltons *Areopagitica* (1644) og John Stuart Mills *On Liberty* (1859). Milton argumenterer praktisk og prinsipielt for ytringsfrihet som alternativ til statlig sensur mens Mills er den fremste eksponent for å bruke hensynet til sannheten som begrunnelse for presse- og ytringsfrihet. Det er et viktig poeng at både Miltons og Mills begrunnelser for ytringsfrihet og pressefrihet ikke viser til disse verdier i seg selv, men til deres nytteverdi for samfunnet: "Milton var en puritansk radikaler hvis klippefaste tro på ytringsfriheten hvilte på hans teologiske overbevisning om at verden er en arena for kontinuerlig kamp mellom det gode og det onde, der det gode til slutt vil gå av med seieren" (Peters 2006:136).

Ytringsfrihet begrunnes her – for øvrig på samme måte som Merton (1942) begrunner forskningens frihet fra politisk styring – ut fra hva som er best for samfunnet, ikke for journalistikken i seg selv. Milton og Mills gir altså ingen prinsipiell tilslutning til et fundamentalistisk ytringsfrihetsprogram, et poeng som Merrill (1990:13) angriper fra en prinsipiell, liberalistisk posisjon og som John Durham Peters (2006) holder fram som et

eksempel på fornuft. Walter Lippmann, en av amerikansk presses ledende ideologer tidlig i det forrige århundret, knytter på samme måte begrunnelsen for pressefrihet til sannhetssøking: “It is only from hope and the intention of discovering truth, that freedom acquires such high public significance” (Lippman 1955/1989:126).

Den norske Ytringsfrihetskommisjonen²²⁵ henviser til tre sentrale begrunnelser for ytringsfrihet, en av dem er sannhetsprinsippet:

Sannhet må nås gjennom en prosess som er verdslig, kulturuavhengig og dialektisk. Det siste innebærer at sannheten nås gjennom meningsutveksling der fremsatte påstander kan korrigeres i konfrontasjon med andre meninger (Avsnitt 2.2.1 i NOU 1999:27).

Et samfunn trenger altså ytringsfrihet og en fri presse for å fungere godt. For å finne sannhet, for å unngå maktmisbruk og maktovergrep trengs det en kontrollerende ’fjerde statsmakt’. Og pressen påtar seg å fylle denne rollen. Så langt er argumentasjonen i f.eks. USA, med en liberal mediemodell,²²⁶ og Norge med en korporativ mediemodell ganske lik. Men de to landene skiller seg klart når det gjelder hvordan nyhetsinstitusjonen, den politiske institusjonen og den økonomiske institusjonen er skrudd sammen, noe som har stor betydning for det jeg kaller den presseetiske sub-institusjonen. I land med en liberal mediemodell, særlig i USA, blir ytringsfriheten og et fritt økonomisk marked for medieproduksjon vanligvis sett som tilstrekkelige garantier for at mediene kan spille sin rolle. Den amerikanske grunnlovens berømte First Amendment forbyr ikke bare å vedta lover som begrenser ytringsfriheten. Det forbyr også å begrense pressefriheten: “Congress shall give no law abridging the freedom of speech, or of the press”.

En noe ekstrem, men derfor svært tydelig utlegning av at *friheten* er det sentrale poenget i denne forståelsen av medienes rolle, gis av John C. Merrill. Hans påstand er at pressefrihet er et absolutt gode og en nødvendighet *i seg selv* og at journalister uopphørlig må slåss for denne retten. Det kan ikke kreves gjenytelser fra pressen som takk for at den får være fri. En fri presse begrunner seg selv ved å være fri. Hvis en fri presse skal ha ’oppgaver’ eller ’oppdrag’, som i USA særlig har vært fremmet av bevegelsen for public journalism²²⁷ vil den i realiteten være bundet til et slags flertalls- eller community-tyranni. Merrill er derfor en krass kritiker av Public Journalism-bevegelsen, en journalistisk retning som tar utgangspunkt i kritikken av mainstream medias eliteorientering.

---

²²⁵ En regjeringsoppnevnt kommisjon som utredet ytringsfrihetens stilling i Norge og avga innstilling i 1999.

²²⁶ Jfr. Hallin og Mancinis tre mediemodeller slik de er omtalt i avhandlingens avsnitt 2.3.

²²⁷ Kjell Nyhuus (2000) har skrevet en kort innføring i Public Journalism på norsk.

The new civic journalism proponents stress media responsibility, not press freedom. They also stress the public (or social) leadership in press matters. . . . Listen to the people, they say. Find out what they want and give it to them. Increasingly, this rhetoric resembles what the old Soviet media managers meant when they talked of freedom of the press. (Merill 1997:55)

I *The twilight of press freedom* (2000) blir kritikken utvidet og systematisert og i en kort artikkel i *Global Media Journal* (2004) gir Merrill sitt alternative svar: Journalistikken må bli en uavhengig og sterk profesjon. Bare slik kan media bli en etisk kraft i samfunnet. Men de fleste amerikanske og britiske forfattere innenfor det ganske store fagfeltet 'mass media ethics' argumenterer for at det *bør være* en sammenheng mellom journalistikkens frihet og ansvar, men dette oppfattes i all hovedsak som et individuelt, personlig ansvar for den enkelte journalist. Et ganske typisk eksempel er Belsey som skriver at som "the Commentators on the American Constitution have pointed out, the traffic is not one way, and the privileges guaranteed to journalists by the First Amendment should be reciprocated by the responsibilities of journalists" (Belsey 1998:10). Dette ansvaret, som altså tillegges journalisten, er blant annet å bidra til den demokratiske prosessen "that the free circulation of news and opinion is a requirement of a democratic society" (op.cit:3).

Mye anglo-saksisk litteratur individualiserer presseetikken på denne måten og gjør den enkelte journalist mer personlig ansvarlig for bransjens etiske nivå enn den enkelte journalist faktisk har mulighet til å være, skriver Odd Raaum i *Dressur i pressen* (2003). Der baserer han seg blant annet på John McManus som hevder at denne typen regler som vender seg til den enkelte, individuelle journalist er bygd på urealistiske myter om hvem som har makta over og i mediene. En liknende kritikk av den individualiserte presseetikken er reist av Jeremy Iggers i boka *Good news bad news* som særlig legger vekt på hvordan presseetikken blir operasjonalisert til handlingsregler for individer, mens institusjonen går fri:

Most broadly, what is filtered out in the process of translation are those issues that could present a challenge to the prerogatives of ownership (and particularly the pursuit of profits) or to the institutional interests of the medium. (Iggers 1999:51)

Mitt poeng er at i land med en liberalistisk pressemodell er dette helt logisk. Det finnes ingen 'representant' for nyhetsinstitusjonen å rette et slikt etisk krav til. Teoretisk sett er dette annerledes i land med en korporativ mediemodell. Her er pressens 'rolle' institusjonalisert på

en annen måte gjennom etablering av en ikke lovfestet 'samfunnskontrakt'.

Nyhetsinstitusjonen som sådan er dermed adressat for de etiske kravene om å ivareta et oppdrag.²²⁸

Forståelsen av samfunnsoppdragets etiske konsekvenser

I partijournalistikkens tid var samfunnsoppdraget forstått på en noe annen måte enn i dag. Avisjournalistikkens begrunnelse og legitimering var delvis partipolitisk (se for eksempel Høyer 1982). Journalistikkens ansvar var å bidra til framgang for de politiske standpunkter man forfektet. Men i tillegg eksisterte et presseetisk fellesskap basert på noen overordnede politiske og pressepolitiske standpunkter. Lars Arve Røssland (1999) konkluderer med at Det Faglige Utvalgs²²⁹ praksis i perioden var *sentrumsorientert*:

Sentrumsorienteringa gjer at utvalet bidreg til å befesta dei rådande måtane å tenkje om tinga på, både med omsyn til presseskikken, folkeskikken og politikken. Moralsk strekar det under *orden* framfor *uorden*, journalistisk vektlegg det *tradisjonelle ideal* framfor alternative, utfordrande stilar og politisk støtta det seg til den breie konsensusen framfor det system-kritiske og system-utfordrande. (Røssland 1999:243)

Noen eksempler på dette: I den første og svært korte Vær Varsom-plakaten fra 1936 heter det for eksempel i et relativt langt avsnitt at

Ta ikke inn løse forlydende om norske bedrifter uten først å konferere med vedkommende firma. Det har hendt at store bedrifter er blitt skadelidende fordi ukontrollerte rykter er blitt offentliggjort i pressa. I tvilstilfeller konferer med andre aviser på stedet (referert i Solumsmoen 1966:25).

Punktet ble tatt ut av VVP ved den første revisjonen i 1956, men den presseetiske praksis ble ikke vesentlig endret. Det framgår av en sak fra 1966. Da blir den nynorske ukeavisa Dag og Tid felt i DFU for en omtale av problemer ved Kongsberg Våpenfabrikk.²³⁰ Saken ble tatt opp på utvalgets eget initiativ for "å få slått fast at det i dette tilfellet er begått grovt brudd på en god presseskikk, og at denne påtale må tjene som en advarsel for andre aviser som ved en eller annen anledning måtte føle seg fristet til å følge Dag og Tids eksempel". Eksemplet er referert av Olaf Solumsmoen (1966:91), og forfatteren, som da var sekretær for DFU, knytter ingen videre kommentarer til saken ut over det som innledningsvis blir sagt om at "utvalget av

²²⁸ Kravene om ikke-skade osv. er mulige å individualisere i større grad, fordi det i større grad vil være det enkelte oppslag og den enkelte vinkel og den enkelte avgjørelse om å publisere en bestemt historie eller å identifisere en bestemt person i en enkelt sak som vil påføre enkeltindivider skade. Å unngå individuell skade kan derfor være et individuelt ansvar.

²²⁹ Fra dannelsen i 1936 var det offisielle navnet på klagenemnda Norsk Presseforbunds Faglige Utvalg, vanligvis omtalt som Det Faglige Utvalg og forkortet DFU.

²³⁰ Kongsberg Våpenfabrikk var en statseid hjørnesteinbedrift som produserte militærmateriell.

saker har først og fremst vært diktert av ønsket om å finne fram til saker av pressehistorisk interesse og saker for prinsipiell interesse for utviklingen av den gode presseskikk i Norge” (Solumsmoen 1966:23). Ettersom saken var helt fersk da boka ble skrevet, er det rimelig å anta at det er det sistnevnte hensynet som er grunnen til at saken er trukket fram. I DFUs uttalelse heter det videre:

Det må stå enhver norsk avis fritt å ta opp en norsk bedrifts forhold til vurdering. Utgangspunktet må være at avisen selv mener den tjener samfunnsmessige, allmenne hensyn ved å gjøre det. Det hadde således ikke vært noe å si på om Dag og Tid hadde reist spørsmålet om fordelingen av de ulike produksjonsoppgavene ved KV var den heldigste og den som kunne ha tjent til å styrke bedriften – og dermed tjent allmenne hensyn. Men Dag og Tid gikk den motsatte vei. Det sådde mistillit til bedriften (Sitert fra Røssland 1999:226).

Røssland konkluderer i sin gjennomgang av saken:

Det synest altså som om utvalet meiner pressa må ta denne typen omsyn, uavhengig av om opplysningane er sanne eller falske. Er dei falske, er saka grei. Då skal ikkje pressa offentleggjere det. Men er dei sanne, bør pressa framleis vurdere om det kan tena til å styrke bedrifta – og samfunnet i stort - å offentleggjere påstandane. (Røssland 1999: 226f)

Liknende uttalelser falt også da Dagbladet skrev om underslag ved et gamlehjem i Flekkefjord:

Det er ikke noen verdenssensasjon at det har foregått noen misligheter på et lite gamlehjem utenfor Flekkefjord. Det er ikke nødvendig for en osloavis gjennom et sensasjonelt oppslag over 5 spalter på første side å spre ut over det hele land rykter og forlydender som kan snappes opp i Flekkefjord. ....Personalet ved gamlehjemmene arbeider under vanskelige forhold, våre gamlehjem er dessverre fra før ikke bare populære, men de er helt nødvendige institusjoner i omsorgen for eldre som ikke har noe annet å falle tilbake på. (Sitert fra Røssland 1999:215f)

I en tredje uttalelse heter det at ”tilliten til våre sykehus ikke må undergraves ved sensasjonsmeldinger som ikke er tilstrekkelig underbygget”, og i en fjerde at pressa ”må støtte myndighetens kamp mot forbryterondet” (Røssland 1999:216). Med andre ord. I følge Det Faglige Utvalg er det en presseetisk oppgave å hegne om og bygge opp under statlige og private institusjoner som bringer landet framover. Vi ser at samfunnsoppdraget som etisk fordring blir tolket til å gi støtte til sentrale, politiske standpunkter.

I 1956-plakaten kom det i tillegg inn en punkt om militærhemmeligheter. Det het at

Vær på vakt mot meldinger som røper militære eller andre hemmeligheter av betydning for rikets sikkerhet. Vær oppmerksom på at det ofte er vanskelig for den ikke-sakkyndige å vurdere skadevirkningene av slike opplysninger, de kan ikke sjelden virke harmløse, men

likevel være av stor betydning for en annen makts etterretningsvesen. Innhent i tvilstilfelle alltid uttalelse fra de ansvarlige myndigheter.

Dette punktet ble stående til 1975 - og anvendt. I 1965 trykket Dagbladet for eksempel et bilde fra en hangar på flyplassen i Bodø, tatt under en omvisning. Og DFU uttaler at ”en pressemann kan ikke uten videre sette sitt skjønn over de militæres. Det er et brudd på den alminnelige aktsomhetsplikt å trosse et uttrykkelig fotograferingsforbud uten på forhånd å ha søkt ad annen vei for å få det opphevet eller innhentet nærmere opplysninger om grunnen til at det er utferdiget” (referert i Solumsmoen 1966:67).²³¹

Også i andre sammenhenger i DFUs første 25 år ble det ofte oppfattet som god presseskikk å etterleve myndighetenes vedtak om hemmelighold. I 1936 ble den kortlivede ukeavisa Oslo Illustrerte skarpt fordømt av Presseforbundets hovedstyre for å ha referert et vedtak i et hemmelig stortingsmøte (Solumsmoen 1966:50).²³²

Den daværende institusjonaliserte presseetikken etter den 2. verdenskrig så det som en overordnet oppgave å knytte pressens innhold og form til gjenoppbyggingsprosjektet og NATO-orienteringen. Det Faglige Utvalg fant det presseetisk forkastelig ikke å gi sin støtte til disse samfunnsmessige målene. Det gamle Faglige Utvalg så det som en hovedoppgave å bistå den politiske institusjonen som kunnskapsformidler, opplyser og oppdrager og beskytte det som *forente* i partipressens tid: Opplysning – framskritt – orden – NATO.

I dagens situasjon er denne forståelsen av samfunnsoppdragets etiske konsekvenser betydelig svekket. Partijournalistikken i avisene er avløst av grove ideologiske kategorier, der partipolitiske interesser (offisielt) er bannlyst (Simensen 1999, Allern 2001, Bjerke 2001). Det legges langt sterkere vekt på økonomiske resultater (Roppen 2003, 2006) og et profesjonalisert,

---

²³¹ Det var en sterk personoverlapping mellom Regjeringens Pressetjeneste i Krig (RPK) og DFU. RPK ble opprettet i 1958. Organet skulle tre i aksjon når krig og krise truet. Tanken var at RPK skulle samordne og lede all informasjonsvirksomhet i en kritisk situasjon. Også her var det krigshendingene som var bakgrunnen. Ved den tyske invasjonen 9. april 1940 fantes det nemlig overhodet ingen plan for hvordan medier og informasjon skulle takles. Forløperen for RPK var et utvalg som regjeringen opprettet i 1950. ”Den absolutt ivrigste i dette arbeidet var Olaf Solumsmoen”, skriver Bjørn Nilsen og Finn Sjøe i sin bok om kontaktene mellom pressen og de hemmelige tjenestene (Nilsen og Sjøe 1998:203). Også journalist Per Monsen i Arbeiderbladet var med i dette arbeidet helt fra starten av. Monsen satt i DFU fra 1950 til 1954. Men ”i de første årene var det først og fremst Olaf Solumsmoen, Olav Brunvand og Einar Diesen som hadde hånd om RPK,” hevder Nilsen/Sjøe. Brunvand satt i RPK fra starten til 1980.

²³² Det dreide seg om en sak der norske myndigheter skulle gå til erstatningssøksmål mot USA på grunn av en konfiskeringsaffære under 1. verdenskrig

avpartifisert journalistisk ideal dominerer (Raaum 1999, Ottosen 2003, Thorbjørnsrud 2002). Allmenkringkastingsidealets betydning er betydelig svekket gjennom avviklingen av kringkastingsmonopolet og åpning for halv- og helkommersielle etermedier.

I stedet har nyhetsinstitusjonens ledende talsmenn etablert en ny forståelse av samfunnsoppdraget. På det teoretiske planet har jeg beskrevet dette i avsnittet om ”journalistikkens bøl” i kapittel 4. Idealtypen for denne nye forståelsen av det etiske vesentlighetskrav er skissert av Jürgen Habermas i den svært innflytelsesrike avhandlingen *Borgerlig offentlighet* (1971²³³) der han kanoniserer en periode i europeisk historie da det skal ha eksistert en form for herredømmefri diskusjon i det privateiende borgerskapets salonger. Habermas viser til en periode i det nittende århundre da privateiere uten hensyn til egen situasjon (de var økonomisk sikret uansett) kunne inngå i denne typen herredømme- og interessefri diskusjon. Dette betyr naturligvis ikke at journalister og redaktører i særlig grad har lest Habermas, men at den typen tenkning som Habermas er den fremste akademiske representanten for, dominerer tenkningen (’doxa’) i journalistikken.

Det fremste formaliserte uttrykket for denne forståelsen av pressens samfunnsoppdrag er i dag kapittel 1 i Vær varsom-plakaten. Hovedpunktene²³⁴ ble introdusert i 1975 og er senere bare kosmetisk endret. Her blir det altså innført formelle, innledende punkter som stiller en rekke offensive krav til hva som er pressens ’oppgave i samfunnet’. Katrine Helstad (2004) har i en masteroppgave i medievitenskap beskrevet bakgrunnen for endringen i 1975, som var den første siden 1956, og som kom noen få år etter at PFU hadde fått inn eksterne medlemmer i 1972. En av de uttalte hensiktene med 1975-revisjonen var at plakaten skulle ha en ekstern funksjon, på samme måte som PFUs kjennelser etter 1972 skulle formidles til allmennheten.²³⁵

---

²³³ Det dreier seg om Habermas’ doktoravhandling *Strukturwandel der Öffentlichkeit* som ble utgitt på tysk i 1962. I 1971 ble den oversatt til norsk, først 13 år senere (i 1984) fantes boka på engelsk. Det er et uttrykk for at den tyske Frankfurterskolen hadde en betydelig større innflytelse på norsk enn på britisk samfunnsvitenskap og humaniora. Habermas’ bok har vært pensum på samfunnsfagutdanninger og journalistutdanninger i Norge i 35 år og det er grunn til å tro at den både direkte og indirekte har hatt avgjørende innflytelse på den norske journalistprofesjonens selvforståelse.

²³⁴ 1975-utgaven av VVP hadde ingen kapittel-inndeling. De formuleringene som senere er blitt til kapittel 1 i VVP, var den gangen samlet i punkt 1

²³⁵ Daværende generalsekretær i Presseforbundet, Hans Andreas Ihlebæk, skrev i Journalisten nr. 6/7 1974 at ”man har tatt sikte på at plakaten både skal ha en utadvendt adresse til leserne med understreking av informasjonsfriheten og den journalistiske integritet, og en innadvendt adresse mot pressen selv om å iakttå en del grunnleggende regler” (siteret i Helstad 2004:48).

Samtidig var den nye Vær Varsom-plakaten ikke bare en revisjon. Det var, i følge Andreas Norland²³⁶ som hadde ledet revisjonskomiteens arbeid, en bevisst uavhengighetserklæring for nyhetsinstitusjonen og den journalistiske profesjonen. Han sa i følge Journalisten at VVP ”ikke bare (er) en samling leveregler, den er også en uavhengighetserklæring.” Og at plakaten er en ”levende advarsel til dem som vil begrense vår frihet til å fortelle om det som skjer og til å skrive hva vi vil. Plakatens tittel rommer både denne oppfordringen og denne advarselen: En journalist skal være varsom – i gode sakers tjeneste, men varsomme skal de sandelig også være, de som forsøker å komme pressen til livs”.²³⁷

Kathrine Ytterdal Sørum antyder i en diskursanalyse at VVP etter revisjonen i 1975 kan sies å uttrykke konsensus ved at teksten undertrykker forskjeller i meninger og normer. Det er ingen diskusjon i teksten om normenes gyldighet: ”Dette gir et bilde utad om en samlet presse. Ved revisjonen i 1975 har pressen kommet lenger i profesjonaliseringsprosessen, noe som kommer til uttrykk i en sterkere faglig identitet og sterkere organisasjoner”. Plakaten kom i stand etter et grundigere organisasjonsmessig arbeid (Sørum 2006:51). Det uttrykkes videre en tydeligere grensemarkering mot myndighetene ”ved at punkt 1 henvender seg til myndighetene med påstander om pressens posisjon i samfunnet”. Dahl og Bastiansen sier at ”Den liberale presseideologis oppfatning av pressen som en selvstendig fjerde statsmakt med rett til å følge de andre statsmyndighetens virksomhet på en kritisk måte, har i løpet av 1970-tallet kommet inn som et nytt element. Tradisjonelt har denne liberale presseideologien ikke stått sterkt i Norge” (Dahl og Bastiansen 2000:317).

Sørum viser videre hvordan denne utviklingen styrkes gjennom de påfølgende revisjonene av Plakaten fram til og med 2001, og hvordan denne endringen av det presseetiske regelverket er en uttalt strategi. Tydeligst kommer det kanskje fram i en artikkel av Steingrim Wolland og Rolf Øvrum. Sistnevnte var sentral i 1987-revisjonen²³⁸ og formulerte i 1992 følgende ideologiske begrunnelse for arbeidet:

Personvern er en viktig del av presseetikken, men bare en del, som ikke kan rives løs fra det ideologiske system som pressen egentlig er. For presseetikken er først og fremst et ideologisk system som bygger på ytringsfriheten som menneskerettslig prinsipp, og som beskriver den

---

²³⁶ Norland var den gangen nestleder i Pressens Faglige Utvalg. Senere ble han sjefredaktør både i VG og Aftenposten. Det er altså en svært sentral pressemannt som her erklærer uavhengighet.

²³⁷ Journalisten august 1974:13-14, sitert i Sørum 2006:52.

²³⁸ Øvrum var en av Norsk Redaktørforenings representanter i revisjonsutvalget i 1987 (Fremo (1994:237)

frihet og uavhengighet så vel redaksjoner som enkelte redaktører og journalister skal ha i enhver samfunnsmessig sammenheng – i forhold til makthaverne og myndigheter, til eiere og annonsører (Øvrum og Wolland 1992:91f).²³⁹

I 1987 innførte den norske mediebransjen selv begrepet ”samfunnsinstitusjon” i VVP i et nytt punkt 1.2 som slår fast at som ”samfunnsinstitusjon ivaretar pressen viktige oppgaver ved formidling av informasjon, debatt og samfunnskritikk”. I samband med en ny revisjon i 1994 ble det satt ned et eget utvalg (se Gunnar Gran 1995). Utvalget mente at kapittel 1 ga et godt bilde av pressens samfunnsrolle, men foreslo noen mindre endringer. Først og fremst ble kravet om informasjonsfrihet innført.²⁴⁰

En av det nye samfunnsoppdragets etiske konsekvenser er altså å forsvare og etterleve ytringsfriheten som menneskerettslig prinsipp. Raaum hevder at ideologien er særlig knyttet til forestillingen om pressen som en uavhengig statsmakt med krav på frihet og privilegier for å kunne tjene samfunnet optimalt: ”Hovedkilden er den tradisjonelle liberale presseideologien og det fremste forbildet med hensyn til ytrings- og trykkefrihet er USA. Tilspisset kan vi si at det dreier seg om en amerikanisering av norsk presseideologi med en dyrking av ytringsfriheten som stundom får en fundamentalistisk tone” (Raaum 1994:75).

Dette standpunktet kan, som jeg viste over, problematiseres. Den norske presseideologien blir de siste tiårene av 1900-tallet preget av nyhetsinstitusjonens stadig økende selvstendighet. I Norge tar denne institusjonen sin plass innenfor den nordeuropeiske demokratisk-korporative ordningen. De allerede etablerte bransjeorganisasjonene, fagforeningene og profesjonsorganisasjonene inngår i et typisk korporativt samarbeid med staten der det stilles statlige økonomiske midler til disposisjon og der en relativt sterk, bransjeintern profesjonsetisk ordning er et viktig ledd. Slik er altså ikke forholdene i USA, og det kan vel derfor være like riktig å hevde at den norske presseideologien henter *argumenter* fra USA, men at den institusjonelle organiseringen tilpasses den demokratisk-korporative

---

²³⁹ Denne tankegangen ligger forøvrig også til grunn når Svein Brurås i innledningen til den norske standardlæreboka i presseetikk skriver: ”Fundamentet for all presseetikk må være et syn på pressens positive oppgaver og rettigheter i samfunnet. Alle oppfordringer om tilbakeholdenhet og varsomhet er unntaksregler fra et hovedprinsipp. Informasjonsoppgaven er det primære” (Brurås 2006:8f).

²⁴⁰ Samme året som pressen utnevner seg selv til en samfunnsinstitusjon, trekker pressen tilbake sin støtte til ”Retningslinjer for pressens omtale av rettssaker”. De var laget i 1952 i samråd med Riksadvokaten, Den Norske Dommerforening og Den Norske Advokatforening etter initiativ fra sistnevnte organisasjon og ble innarbeidet i VVP fra og med 1956. I et brev 3. desember 1987 sa Presseforbundets ensidig opp denne avtalen. ”Dette markerer avslutningen på en lang periode der pressen hadde latt strafferettsjurister være med på å legge premissene for en viktig del av presseetikken” (Fremo 1994:228).

samfunnsstrukturen. Og i en slik sammenheng reises det ofte krav om at ytringsfriheten gir forpliktelser.

En viktig inspirasjonskilde for ideen om et samfunnsoppdrag med forpliktelser, er rapporten fra den private amerikanske Hutchins Commission²⁴¹ fra 1946 som typisk nok hadde tittelen *A free and responsible press*. Den påpekte problemene med eierkonsentrasjon og 'uansvarlige' eiere og journalister. Kommisjonen stilte fem krav til som en ansvarlig presse selv måtte sørge for å oppfylle (Leigh 1947²⁴²:20ff):

A truthful, comprehensive, and intelligent account of the day's events in a context which gives them meaning.

A forum for the exchange of comment and criticism.

The projection of a representative picture of the constituent groups in society.

The presentation and clarification of the goals and values of the society.

Full access to the day's intelligence.

Kommisjonens ideer ble bryskt avvist av den amerikanske mediebransjen (Raaum 2003:32). Men Hutchins-kommisjonens tanker utgjør på mange måter en systematisering av normene for det fjerde "pressesystemet" i Sieberts m.fl. mye brukte og innflytelsesrike inndeling i kommunistisk, autoritær, liberal og sosial ansvarlig mediemodell. Siebert m.fl. legger imidlertid stor vekt på at "social responsibility" ikke er et akademisk påfunn, men at "all the essentials of this theory were expressed by responsible editors and publishers long before the Commission, and have been stated by others responsible editors and publishers since and quite independently of the Commission. It is a trend, not an academic exercise" (Siebert m.fl. 1956:5).

Det er mye å si om Sieberts inndeling. Men den er også et uttrykk for at det går et skille mellom journalistikk med ansvar og journalistikk uten ansvar. Særlig i land med korporativ-demokratiske mediemodeller står ideen om journalistikk med ansvar sterkt både i de politiske organer og hos 'folk flest'. Ideene er dessuten blitt en del av norsk mediepolitikk.²⁴³

I tanken om et forpliktende samfunnsoppdrag ligger implisitt en ide om journalistikken skal formidle viktig og vesentlig informasjon. Pressens frihet har i en slik forståelse en motpost.

---

²⁴¹ Det var magasinet Times grunnlegger Henry Luce som tok initiativet til kommisjonen.

²⁴² Kommisjonens rapport ble utgitt i 1947 med Robert D. Leigh oppført som redaktør på omslaget. Senere har publikasjonen gjerne blitt omtalt som "Hutchins-rapporten", oppkalt etter lederen, juristen Robert Hutchins.

²⁴³ Jfr. for eksempel St.melding nr. 57 (2000-2001)

Audgunn Oltedal påpeker at vesentlighetskravet har ”fylgt journalistikken som ein sentral verdi og eit viktig krav til yrkesutøveren” siden 1800-tallet, men hun hevder at ”vesentlighetskravet til journalistikken blir sjelden drøfta” (Oltedal 2001:101).

Brurås tar opp en lignende problemstilling og konkluderer med at forestillingen om ’pressens oppgaver’ er en

relativt uklar tankebygning som kan være vanskelig både å begrunne og innholdsbestemme, og som derfor er vanskelig å forholde seg til både for teoretikere og praktikere. (...) Like fullt er de mange og stadige henvisningene til ’pressens samfunnsoppgaver’ noe mer enn bare en funksjonsbeskrivelse. Kanskje vi kan si at det er et uttrykk for en forventning som samfunnet og ’folk’ har til pressen” (Brurås 2008:52).

Hvordan er så situasjonen i nyhetsinstitusjonen selv? I medieforskningen er det flere ganger stilt spørsmål rundt en utbredt, systematisk sammenblanding av normative påstander om hvilken rolle journalistikken bør spille og empiriske funn om hvilken rolle den faktisk spillerom.²⁴⁴ Mange har også diskutert om den journalistiske profesjonens og mediebransjens tilslutning til dette ’etiske oppdraget’ er alvorlig ment eller om det er en rent strategisk handling for å sikre pressens privilegier, holde statsmakten på armlengdes avstand og/eller bygge profesjonell makt.

6.4 Hvem vokter vokterne?

I hvilken grad oppfyller journalistikken samfunnsoppdraget? Det vet vi lite om. Men det er forskjell mellom trykte medier, der det ikke fins institusjonalisert overvåking overhodet og etermedier, der det finnes visse formaliserte ordninger.

Avisbransjen ser i og for seg problemet. Det heter for eksempel i Norsk Redaktørforenings handlingsprogram at ”redaktørrollen i konserner og mediehus” bør ”tydeliggjøres”.²⁴⁵ Foreningen vil videre ”stimulere eierne til å presisere og tydeliggjøre hva som er de respektive medienes oppdrag, herunder redaktørens rolle som ivaretager av de enkelte mediebedrifters immaterielle verdier”. Endelig oppfordrer Redaktørforeningen til å etablere samfunnsregnskap, der et av punktene er å vurdere hvordan samfunnsoppdraget ivaretas.

---

²⁴⁴ Se kapittel 2

²⁴⁵ Norsk Redaktørforenings handlingsplan 2007-2009. Lastet ned 18.7.08 fra <http://dynamic25.protu.no/pictures/144/files/Dokumenter%202007/Handlingsplan%202007-2009%20-%20vedtatt%20på%20landsmøtet%202007.doc>

Samfunnsregnskap ble også foreslått i en intern utredning fra A-pressen²⁴⁶. Institutt for Journalistikk arbeider med utvikling av måleverktøy og har pilotprosjekter i Østlandets Blad og Sarpsborg Arbeiderblad. I tillegg har enkelte aviser levert samfunnsregnskaper, For 2005 var det bare to aviser, Stavanger Aftenblad og Laagensdalsposten, som leverte såkalte 'redaksjonelle regnskap'.²⁴⁷ En vurdering av avisens innhold opp mot samfunnsoppdraget forventes både i samfunnsregnskap og redaksjonelle regnskap. Man kan knapt si at dette har fått noen sentral og naturlig posisjon i norsk presse. Snarere tvert imot. Da Verdikommisjonen, som ble nedsatt av den første Bondevikregjeringen,²⁴⁸ ba Institutt for Journalistikk gjennomføre en vurdering av hvordan norske aviser utførte sitt "samfunnsoppdrag", reagerte en del pressefolk svært negativt på prosjektet. Aftenpostens daværende redaktør Einar Hanseid hevdet han var "svært skeptisk til statsoppnevnte utvalg som skal sette seg til doms over pressen og med målestokk vurdere dens verdi-innhold" (Allern 2001b:10). En del andre avisledere reagerte langt mer positivt, men reaksjonsmønstrer er likevel interessant.

For etermedier er situasjonen noe annerledes. De største kringkastingsaktørene (NRK, TV2, Radio Norge) sender på konsesjoner som krever at sendingene har en allmennkringkastingsprofil. På dette området er altså samfunnsoppdraget formalisert. Fra 2005 er det Statens Medietilsyn som skal kontrollere om medieselskapene følger konsesjonskravene som allmennkringkastere. Men den generelle tendensen på kringkastingssektoren likevel "nedbygging av innholdsreguleringen":

Den dominerende holdningen ved århundreskiftet er at myndighetene primært har ansvaret for å legge til rette for et variert tilbud samt å gi forbrukerne mulighet til å beskytte seg mot innhold de selv opplever som uønsket (Syvertsen 2004:208).

Generelt fins det – som det ofte er påpekt - ingen som 'vokter vokterne'. Og det ville vært i strid med både ytrings- og organisasjonsfrihet og prinsippet om et fritt næringsliv å innføre et slikt kontrollorgan. Men det grunnleggende problemet om kontroll av journalistikkens samfunnskontrakt gjenstår.

---

²⁴⁶ A-pressen er et mediekonsern som i hovedsak er en videreføring av arbeiderpressens lokalaviser. I løpet av de siste 20 årene har konsernet også kjøpt opp tradisjonelt 'borgerlige' aviser og halvparten av TV2.

²⁴⁷ Journalisten Nett 3.1.06

²⁴⁸ En sentrumsregjering med representanter for Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre som satt i posisjon fra oktober 1997 til mars 2000.

Hva betyr så ideene om et forpliktende samfunnsoppdrag og selvdømmesystemet for den presseetiske og profesjonsmoraliske *praksis* - i Pressens Faglige Utvalg og i redaksjonene? Dette spørsmålet skal jeg drøfte i de følgende kapitlene.

Kapittel 7

Metode

Avhandlingens empiriske hovedproblemstillinger kan, som jeg har redegjort for i kapittel 1, formuleres i fire mer presise forskningsspørsmål. For å svare på disse forskningsspørsmålene har jeg analysert følgende datamateriale:

- Samtlige 505²⁴⁹ kjennelser fra Pressens Faglige Utvalg i perioden fra og med utvalgets møte i august 2004 til og med møtet i desember 2007. Dette datasettet omfatter altså 3,5 års kjennelser i Pressens Faglige Utvalg²⁵⁰.
- Intervjuer med 30 aktive redaksjonelle medarbeidere, 14 av dem gjennomført av meg. 16 av studenter ved Høgskulen i Volda på mitt oppdrag.
- Tekstanalyse av noen utvalgte programmer og artikler som har vært behandlet av Pressens Faglige Utvalg samt av klagen, tilsvaret og kjennelsen i sak 193B/06.

Disse datasettene er av ulik karakter og trekker på ulike metodiske tradisjoner. De har likevel et vesentlig fellestrekk; alle tre er i siste instans analysert som tekster. Det første og siste datasettet er i utgangspunktet arkiverte tekster. Jeg har ikke diskutert tekstene med dem som har produsert dem²⁵¹. Jeg har altså vært avhengig av egen tolkning av teksten. Det andre settet er kvalitative forskningsintervjuer. Her har jeg hatt mulighet til å bestemme hva intervjuet skal handle om, jeg har hatt muligheten til å velge og endre spørsmål underveis og har dermed kunne oppklare uklarheter og forfølge interessante spor. Men også intervjuene er på et tidspunkt omgjort til tekster som er tolket av meg. De store forskjellene mellom de metodiske tilnærmingene gjør likevel at jeg vil behandle datasettene hver for seg.

Som supplerende data har jeg benyttet følgende:

- Intervjuer med tre sentrale personer i det presseetiske systemet

---

²⁴⁹ Dette er samtlige kjennelser som er lagt ut på nettstedet www.pfu.no. Det finnes også 14 kjennelser som er unntatt offentlighet. De er ikke med i undersøkelsen. Jeg gjør rede for dette senere i kapitlet,

²⁵⁰ Prosjektet ble innledet sommeren 2004. Opprinnelig var planen å analysere ett års kjennelser i PFU. Derfor ble startpunktet valgt. Tidsperioden ble senere forlenget for å få et mer omfattende og solid datagrunnlag.

²⁵¹ Utover noen generelle samtaler.

- Fire mindre feltstudier i ulike norske redaksjoner, utført av assistenter som var studenter ved Høgskolen i Volda
- Spørsmål i en kvantitativ spørreundersøkelse til medlemmer av Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening

7.1. Problemer med metodetriangulering

Jeg vil altså benytte meg av ulike metoder for å belyse et forskningsobjekt, den journalistiske profesjonsmoralen. Dermed plasserer jeg meg i en hovedstrøm i medieforskningen. Eller som Birgitta Højjer formulerer det: “Multimethodological approaches within the framework of a single project have become increasingly popular as a means to broaden the perspective on the phenomenon at hand” (Højjer 2006:102).

Sitatet er hentet fra en artikkel der Højjer problematiserer denne praksisen. Utgangspunktet hennes er et medieforskningen i svært mange tilfeller er tverrfaglig og derfor må benytte seg av mange ulike metoder. Tradisjonelle disiplinfag har ofte gjennom langvarig metodediskusjon utviklet ulike hovedgrep. Videreutvikling og problematisering av fagets metoder er ofte en sentral del av den vitenskapelige praksis. På denne måten har for eksempel sosialantropologien utviklet og raffinert feltobservasjonen, mens statsvitenskapen og delvis sosiologen har vært dominerende fagmiljøer for å utvikle surveymetoder og surveyteknikker. De humanistiske fagene har blant annet sin metodologiske styrke i tekstanalytiske metoder. På mange måter er disiplinfagene forankret i sine metode-tradisjoner.

Det er på den andre siden vanlig å hevde at medieforskningens styrke og vitalitet nettopp skyldes at den er utviklet i spennet mellom en rekke ulike disiplin-faglige og metodiske tilnærminger, der analyseobjektet er blitt belyst fra en rekke ulike sider med en svært eklektisk og pragmatisk holdning til metode. Metodetriangulering er kanskje blitt et slags kjennetegn for av medievitenskapen.

Dette er faglig sett ikke uproblematisk. Samtidig bruk av helt ulike metoder i samme forskningsprosjektet reiser to viktige spørsmål, ett vitenskapsteoretisk og ett praktisk. Sosiologen Lars Mjøset hevder for eksempel at det kan være prinsipielt problematisk å benytte seg av sterkt ulike metoder samtidig, fordi de ulike metoder (ofte) er uttrykk for ulike vitenskapsteoretiske posisjoner (Mjøset 2008). Dermed kan metodetrianguleringer skape vitenskapsteoretisk uklarhet, særlig når det gjelder forklaringsmodeller. Mjøset mener å finne

tre hovedposisjoner , eller ”practical philosophies of social science” som han kaller dem, innen samfunnsvitenskapen. De tre tilnærmingene er *the standard attitude*, *the contextualist attitude* og *the social-philosophical attitude*. De vanligste metodene innenfor hver posisjon er henholdsvis store datasett behandlet med matematiske modeller, case-studier, observasjon og kvalitative intervju-studier samt språkorienterte teksttolkninger og innholdsanalyser.

Højjer trekker fram et liknende poeng. Hun spør hvordan man skal kombinere en statistisk survey med en etnografisk inspirert kvalitativ studie når den første er basert på en antakelse om en normalfordeling av karakteristika i en populasjon, mens den siste forutsetter at informanten er representativ for kulturen eller subkulturen. Videre skriver hun:

How can we combine qualitative with quantitative content analysis? A textual analysis in the Arts tradition may be based on implicit structuralist assumptions, or the opposite, an assumption that the object is unique. A social science- inspired analysis will instead presume a variation in the material that can be handled by means of systematic sampling and statistical analysis. Patterns are revealed through analysis of extensive material. By what rationale can the two standpoints be integrated? (Højjer 2006:103)

Selv om man skulle være i stand til å løse eller begrense disse problemene, gjenstår et mer praktisk og håndfast problem. Det er vanskelig for en enkeltforsker å ha tilstrekkelig kjennskap til og erfaring med ulike metoder. I verste fall vil forskeren stå på et vaklende underlag, eller som Højjer skriver: ”Such an approach presumes, however, competence in a broader spectrum of methods than studies applying a single method do. (...) Integration of different methods requires a thorough familiarity with the methods involved” (Højjer 2006:102).

Espen Ytreberg hevder i en artikkel at deler av medievitenskapen har en for svakt utviklet metodeinteresse, som han mener å kunne forklare med de tidlige metodiske stridighetene i faget. Han hevder at ”polariseringa mellom samfunnsvitenskap og humaniora ble avløst av en form for borgfred som hadde sin historiske misjon i å stede til hvile de mest mistenksomme og minst informerte forestillingene om ’den andre siden’. Men den litt anemiske formen for generell aksept som kom i stedet, kan ha bidratt til å holde nede ambisjonene om videre fagutvikling, blant annet på metodeområdet” (Ytreberg 2008:66f).

Som det framgår, har jeg benyttet meg av metoder som i utgangspunktet er knyttet til de fleste hovedtradisjonene i Mjøsets og Højjers inndelinger. Jeg har kvalitative intervjuer, en

innholdsanalyse av PFU-kjennelser, et stort survey-datasett og gjennomfører endelig noen detaljerte kvalitative tekstanalyser.

Trianguleringen kan etter mitt syn likevel forsvares. Som nevnt er mitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt (se kapittel 1) at det eksisterer en 'virkelighet', men at den menneskelige erkjennelsen av 'virkeligheten' er kontekstuell. Den teoretiske inspirasjonen er institusjonalismen som eksplisitt trekker inn samfunnsmessig og historisk kontekst som avgjørende for forståelse av handling (se kapittel 2). Forskningsobjektet, profesjonsmoralen, blir plassert som et trekk ved en spesiell profesjon i en spesiell institusjonell kontekst, det vil si journalister innen nyhetsinstitusjonen i Norge i begynnelsen av det 21. århundre (se kapittel 3-6). Dette knytter undersøkelsen tett til det Mjøset kaller *the contextualist attitude*. Dermed kan de kvalitative intervjuene synes å være det logiske og mest konsistente metodevalget. Men Mjøset utelukker ikke triangulering. Hans poeng er at tolkningen av resultater basert på metoder fra de andre praktiske filosofienes arsenal må tilpasses den kontekstuelle forståelsen. I dette tilfellet må resultatene fra surveyundersøkelsen for eksempel forstås som data som kan utfylle den kontekstuelle forståelsen fra intervjuene, mens innholdsanalysen av PFU-kjennelsen må sees som avtrykk av et antall kontekstuelle handlinger, ikke først og fremst som uttrykk for samfunnsmessig mening.

7.2. Analyse av PFUs kjennelser

For å analysere Pressens Faglige Utvalgs praksis har jeg studert utvalgets kjennelser ved bruk av ulike tekstanalytiske metoder. Jeg har altså ikke vært til stede på møtene der tekstene ble produsert, men forholdt meg til kjennelsen som utvalget har samlet seg om. Dette er et diskutabelt valg. Man kunne tenkt seg mange andre metodiske tilnærminger, fra intervjuer til en antropologisk tilstedeværelse. Man kunne tenkt seg en analyse av stenograferte referater av alt som ble sagt på PFUs møter. Jeg vil begrunne metodevalget på tre måter. For det første var dette opplegget forskningsøkonomisk mulig å gjennomføre innenfor prosjektets ramme. Jeg ønsket ikke bare en analyse av PFUs praksis, jeg ønsket i tillegg empiriske data fra journalistisk praksis i redaksjoner. Da måtte omfanget av PFU-undersøkelsen begrenses. Å konsentrere seg om PFUs skriftlige kjennelser var en praktisk måte å avgrense arbeidsmengden på. Dessuten var materialet lett tilgjengelig på IJ/PFUs nettside. For det andre antar jeg at de formuleringene PFU til slutt setter ned på papiret er såpass veloverveide at de bør kunne gi et godt inntak til å forstå og analysere hvordan PFU handler og på hvilke grunnlag utvalget fatter avgjørelser. For det tredje får jeg på denne måten anledning til å

konsentrere meg om konklusjonene og muligheten til å analysere et betydelig antall saker uten at arbeidet blir uoverkommelig.

Rent praktisk ble undersøkelsen gjennomført slik: PFU avgir skriftlige kjennelser som blir publisert og arkivert på et nettsted²⁵². Jeg har lastet ned kjennelsene på ulike tidspunkter i perioden mai 2005 til mai 2008²⁵³. Det er ingen grunn til å tro at PFU endrer kjennelsene i perioden. Sakene er på nettstedet presentert gjennom sammendrag av henholdsvis den påklagede artikkel (artikler) eller sending(er), klagen, og tilsvarende før presentasjonen avsluttes med utvalgets uttalelse. Selve uttalelsen, som normalt er på mellom en halv og en knapp A4-side inneholder både et kort sammendrag av hele saken og utvalgets vurdering og konklusjon. Materialet består av i alt 505 slike kjennelser²⁵⁴.

Sammendraget av sakene er laget av saksbehandlerne for Pressens Faglige Utvalg, som er ansatte i Norsk Presseforbunds sekretariat. Medlemmene i PFU får tilgang til et mer omfattende materiale når de skal behandle sakene. Hvert medlem får ved siden av de aktuelle artiklene også den komplette brevvekslingen mellom partene²⁵⁵. Dette innebærer en feilkilde. Mine analyser av PFUs virksomhet bygger på et annet materiale enn PFU selv benytter når de går gjennom sakene. Men det er grunn til å tro at dette har forholdsvis liten betydning. Det er grunn til å tro at også medlemmene legger betydelig vekt på sekretariatets sammendrag.

Det fins mange måter å dele inn medievitenskapelige tekstanalysemetoder på. Den vanligste grovinndelingen er et enkelt skille mellom kvantitative og kvalitative tekstanalyser, slik det f.eks. er skissert av Hesmondhalgh (2006).

Content analyses allow us to look across large numbers of texts. It is a quantitative method; that is: It involves counting and measuring quantities of items such as words, phrases or images. Qualitative methods such as discourse, genre and narrative analysis, by contrast tends to be based on interpretation, rather than on such measurement (Hesmondhalgh 2006:120).

Grepet her er å definere 'content analysis' (innholdsanalyse) som en rent kvantitativ metode og utelukke begrepet kvalitativ innholdsanalyse. Alternativet er dermed kvalitative metoder

---

²⁵² Nettadressen er <http://www.pfu.no/simple.php>. Her finnes både en kronologisk ordnet oversikt over kjennelsene og en fulltekst søkemotor.

²⁵³ Deler av den fysiske nedlastingen og deler av kodingen av materialet er gjennomført av forskningsassistent Aina Dyb Bjerke under min veiledning.

²⁵⁴ En typisk kjennelse er vist i vedlegg 3.

²⁵⁵ Intervju med Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold november 2005.

som f. eks narrative analyser og diskursanalyse. Jeg vil benytte meg av begge disse hovedmetodene.

Innholdsanalyse

Jeg har først analysert kjennelsene ved hjelp av innholdsanalyse, gjort tekstene om til tellbare kategorier av ulikt slag. Innholdsanalyse har vært gjenstand for mye faglig strid gjennom samfunnsforskningens historie. En av årsakene er at innholdsanalyse, selv om den i utgangspunktet framstår som 'objektive' tall, i de fleste tilfeller også innebærer tolkning av tekster og dermed inneholder et subjektivt element som gjør det vanskelig helt å oppfylle kravet om intersubjektivitet, dvs. at resultatet av en undersøkelse skal bli det samme om det gjennomføres på nytt av en annen forsker. Intersubjektiviteten er en del av en undersøkelses reliabilitet, og høy reliabilitet er et viktig vilkår for å kunne kalle en virksomhet forskning eller vitenskapelig. Og uansett hvor mye arbeid som legges i kodebøker og analyseskjemaer, er det i praksis nærmest umulig å oppnå at enhver forsker vil tolke en tekst på samme måte som enhver annen forsker.

Bernard Berelson forsøkte tidlig på femtitallet å komme «rundt» dette problemet med en empiristisk dominert løsning. Hans definisjon på innholdsanalyse lød derfor slik: "Content analysis is a research technique for the objective, systematic and quantitative description of the manifest content of communication" (Berelson 1952:18).

Det første nøkkelordet i definisjonen er *quantitative* som Berelson selv gir en ganske løs tolkning. Alle beskrivelser av mengde, også for eksempel 'få' eller 'mange' vil han akseptere som kvantitativ analyse. Det andre, og mest omstridte, nøkkelordet i definisjonen er *manifest*. Berelson ville innføre et skille mellom manifeste og latente elementer i en tekst. Hans mening var at man bare kunne snakke om vitenskapelig innholdsanalyse når man behandlet de *manifeste* elementene i en tekst, altså de ordene, setningene og formuleringene som objektivt eller synlig forekommer i teksten. Han ville utelate latent mening, altså det som på godt norsk kalles lesing mellom linjene.

Berelson begrunnet dette med at koding av latent mening har lav validitet (man vet ikke hva avsender mener og følgelig om man koder riktig), lav reliabilitet (ulike forskere vil kode samme tekst på ulike vis) og fare for sirkelresonnement (først lager man reglene for koding av latent mening selv og deretter forklarer man avsenders intensjon med sine egne valg).

Med dagens datateknologi ville Berelson i prinsippet reservere innholdsanalyse for enkle telleoppgaver som tekstbehandlingsprogrammer kan utføre. Hvor mange ganger forekommer et bestemt ord eller en bestemt ordsammensetning? Hvor mange artikler (og gjerne hvor mange spalte metre) inneholder en avis? Hvem har skrevet hvor mye i en utgave? Slike innholdsanalyser gjøres og har i blant betydelig verdi, men kan raskt utvikle seg til noe Tom Bryder har kalt ”glorifisert frekvensberäkande” (Bryder 1985:45). Berelsons bok ble derfor raskt møtt med kritikk. Kritikerne hevder han reduserer innholdsanalysen til ren ’maskinell’ registrering av ord og stenger for mye interessant analyse. I dag mener de aller fleste at Berelsons krav er altfor rigide. Østbye m.fl. oppsummerer i sin lærebok i metode for mediefag at ”ettertiden har gitt Kracauer²⁵⁶ rett: Den kvantitative innholdsanalysen har i meget stor grad inkludert forsøk på å finne fram til underliggende (latente) former og meninger i teksten” (Østbye m.fl. 1997:206).

Jeg deler et slikt syn: Innholdsanalyse bør kunne også anvendes på latent medieinnhold. Men det forutsetter at man gjør mest mulig nøyaktig rede for hvordan dette latente medieinnholdet omgjøres til verdier på de enkelte variablene.

Det metodiske problemet med kodingen ligger først og fremst i problemet med intersubjektivitet eller «objektivitet». Men slike problemer betyr ikke at objektivitet er umulig. Slik formuleres det av Ole R. Holsti:

Objectivity stipulates that each step in the research process must be carried out on the basis of explicit formulated rules and procedures. Even the simplest and most mechanical forms of content analysis require the investigator to use his judgement in making decisions about his data.....Objectivity implies that these and other decisions are guided by an explicit set of rules that minimize - although probably never quite eliminate - the possibility that findings reflects the analyst's subjective predispositions rather than the content of the documents under analysis (Holsti 1969:3).

Problemet med objektivitet i innholdsanalytiske prosjekter løses med mest mulig gjennomarbeidede kodebøker, slik at det fins en nedskrevet veiledning for hvordan tvilstilfelle skal behandles. Da vil reliabiliteten bli større, så kan man heller i ettetid diskutere om kodebokas inndelinger er fruktbare. Men det er et helt annet spørsmål.

---

²⁵⁶ En av kritikerne.

Enheten i denne delen av analysen er den enkelte kjennelse. De er tilordnet et løpenummer. I tillegg er sakene identifisert gjennom PFUs saksnummer, klagerens navn²⁵⁷, den innklagede artikkelens/innslagets overskrift og publiseringsdato. I tillegg er det lagt inn en kortversjon av PFUs begrunnelse. Deretter er hver kjennelse, dvs. hver enhet, tilordnet verdier på følgende variabler:²⁵⁸

'Publikasjon/kanal'

Her er de innklagede redaksjonene etter type kodet etter de prinsippene som Sigurd Høst benytter i sin årlige oversikt *Avisåret*.²⁵⁹

'Publikasjon/kanal SSB'

Dette er en variant av variabelen over. Her er de innklagede redaksjonene kodet etter den praksis som Statistisk Sentralbyrå benytter.²⁶⁰

'Klagertype'

Kjennelsene er kodet etter den eller de det klages på vegne av. Variabelen 'klagertype' har fem verdier: *Privatpersoner*, *private næringsdrivende*, *organisasjoner*, *offentlig sektor* og *initiativretten*, dvs. generalsekretæren i Norsk Presseforbund.

'Sårbarhet'

Denne variabelen er dikotom. Her er kjennelsene kodet etter om den det klages på vegne av er *sårbar* eller *ikke sårbar*. En sårbar person er definert som en mindreårig, en person med utviklingshemninger, en person med psykiske skader/problemer/sykdommer eller en person som er i en spesielt sårbar situasjon, for eksempel som offer for eller vitne til ulykker eller kriminalitet eller som pårørende til omkomne eller skadde.

'Stoffområde'

Denne variabelen beskriver hva slags stoffområde den innklagede artikkelen/det innklagede innslaget handlet om. Her er enhetene kodet i en av følgende fem verdier, basert på et forhåndsinntrykk av hvilke områder som syntes å ha mange saker: *Justis/rettsvesen*, *næringsliv*, *offentlig sektor*, *organisasjonsliv* og *øvrige*.

---

²⁵⁷ I en del tilfeller er klageren anonymisert. Dette har ikke hatt noen praktisk betydning i min studie

²⁵⁸ For mer detaljert redegjørelse for enkelte av verdiene, se vedlegg 1

²⁵⁹ Se inndelingen i Høst 2008:30ff

²⁶⁰ Se definisjon i Vaage 2006:16

'Utfall'

På denne variabelen er sakene kodet etter utfallet av PFUs behandling. Variablen har tre verdier. Med *brudd* menes en kjennelse der utvalget konkluderer med å slå fast at redaksjonen har brutt god presseskikk på ett eller flere punkter, med *kritikk* menes at utvalget konkluderer med at redaksjonen har handlet 'kritikkverdigg' eller liknende, som er en mildere form for reaksjon fra utvalgets side. I de fleste tabellene er disse to verdiene slått sammen til *fellende* kjennelser. Med *ikke-brudd* menes at utvalget har konkludert med at redaksjonen ikke 'har brutt god presseskikk'.

'Advokatklage'

Dette er en dikotom variabel og registrerer om klagen offisielt er fremmet ved hjelp av advokat eller ikke. Verdiene er dermed *advokatklage* og *ikke advokatklage*. Dette er normalt omtalt PFUs kjennelser under punktet "klager" som "advokat NN (på vegne av xy)" eller "xy ved advokat NN". Jeg er kjent med at det kan finnes tilfeller der klagen reelt er formulert av advokat eller annen tredjeperson, men der dette ikke framgår av klagen (som bare er undertegnet av klageren selv). Kodingen forholder seg imidlertid bare til det som PFU selv har registrert i sin database.

'Klage på identifisering'

Med basis i PFUs egen registrering av hvilke paragrafer det er henvist til og min egen tolkning av kjennelsene har jeg laget noen dikotomiserte variabler som beskriver hva klagen gjelder. Den første er 'klage på identifisering', der verdiene er *ja* hvis det går fram at klagen gjelder at en person er identifisert gjennom bruk av navn, bilde eller andre identifikasjonskjenner (som bosted, alder, yrke osv) og *nei*.

'Klage på manglende tilsvare- eller imøtegåelsesmulighet'

Hvis det går fram av kjennelse at klageren er misfornøyd med hvordan redaksjonen har håndtert muligheten til imøtegåelse eller tilsvare, er denne variabelen kodet som *ja*, hvis det ikke går fram slik misnøye, er verdien *nei*.

'Klage på faktaframstilling'

En tredje dikotomisert variabel som identifiserer hva klagen gjelder, er 'klage på faktaframstilling' der verdien er *klage på faktaframstilling* hvis det går fram av PFUs referat og/eller kjennelse at det er strid mellom klagerne og redaksjonen om fakta, altså at partene er

uenige om det som kan regnes som saksforhold der det er empirisk mulig å finne ut hva som er riktig. Det er altså ikke en nødvendig forutsetning for å kode *ja* at PFU uttaler at det er strid om fakta. Det er tilstrekkelig om det framgår av referatet at partene er uenige. Hvis det ikke framgår noen slik klage eller strid, er verdien *ikke klage på faktaframstilling*.

'Klage på ledemotiv'

Den siste av disse dikotomiserte variablene om klagegrunnlaget, er 'klage på ledemotiv'. Ettersom det ikke finnes noen egen paragraf i Vær Varsom-plakaten om dette, og PFU heller ikke benytter begrepet i sin kategorisering under "søkestikkord", bygger denne variabelen i all hovedsak på min tolkning av referatet av klagen. Her er verdiene *ja* hvis det går fram at klagen gjelder redaksjonens bruk av ledemotiv i artikkelen/innslaget og *nei* hvis det ikke går fram.

'Faktafeil påvist'

Dette er en dikotom variabel der verdien er *ja* hvis det går fram av kjennelsen at PFU påpeker at det er faktafeil i den innklagde artikkelen eller den innklagede innslaget. Faktafeil betyr at redaksjonen har publisert opplysninger om forhold som lar seg empirisk undersøke og at PFU anser at klagen og tilsvarende har sannsynliggjort at opplysningene er feilaktige. Hvis PFU ikke sier noe om slike fakta eller bare konstaterer at det er uenighet mellom partene, er enheten tilordnet verdien *nei* på denne variabelen.

'Redaksjonen innrømmer feil'

Denne dikotome variabelen registrerer om det framgår av materialet at redaksjonen innrømmer feil i oppslaget/innslaget. Variabelen er *ja* hvis det en slik innrømmelse går fram av referatet av saken, *nei* hvis det ikke framgår.

'Henvisning til VVP punkt'

PFU registrerer hvilke punkter i Vær Varsom Plakaten som utvalget henviser til i sine fellende kjennelse. PFU refererer ikke systematisk til VVP-punkter i Her består kodingen i å referere utvalgets registrering. Denne variabelen har 42 verdier, ettersom det er 42 punkter i Vær Varsom plakaten. På denne variabelen kan en enhet tilordnes flere verdier samtidig²⁶¹.

---

²⁶¹ Teknisk ble dette løst ved å fylle inn alle punktene som ble brukt i en kjennelse i samme celle i excel-arket. Dermed måtte dataene på dette punktet senere behandles manuelt og jeg opprettet nye omkodete variabler som så kunne behandles av dataprogrammet.

'Frikjennelsesgrunnlag'

Denne variabelen er basert på min helhetlige vurdering av kjennelsen og har i alt 12 verdier: *Ubetydelig feil, tilfredsstillende redaksjonelt arbeid, ikke rett til imøtegåelse, rett til samtidig imøtegåelse ivaretatt, klagers ansvar, påstand mot påstand, ikke identifisert, ikke skadelige opplysninger, den omtalte sakens omfang og karakter, offentlig person, øvrige begrunnelser og ingen begrunnelse.*

'I sin fulle rett'

Denne variabelen er dikotom. PFU benytter ofte formuleringer om at redaksjonen var *"i sin fulle rett"* eller liknende til å belyse et tema/en sak. Hvis en slik formulering er benyttet er verdien *ja*, hvis ikke er verdien *nei*.

'Dissens'

Dette er en dikotom variabel der verdien er *ja* hvis utvalgets kjennelsen er avgitt med dissens, *nei* hvis det ikke er dissens.

'PFU har drøftet valg av tema'

Dette er en dikotom variabel der verdien er *ja* hvis det går fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg av tema/emne/sak, altså om PFU har drøftet om temaet i det hele tatt burde vært omtalt. Med tema mener jeg oppslagets/innslagets innhold, for eksempel *'bedriftsleder begikk underslag'* eller *'sosialklient berserk på sosialkontor'*. Det er altså mulig at PFU har diskutert temavalg uten dette framgår av kjennelsen. Men i så fall vil verdien være *nei*.

'PFU har drøftet valg av kilder'

Dette er en dikotom variabel der verdien er *ja* hvis det går fram at PFU har diskutert redaksjonens valg av kilder og *nei* hvis det ikke framgår. Med *'kilde'* mener jeg personer, organisasjoner eller instanser som er sitert eller omtalt på annen måte i artikkelen/innslaget. Anonyme kilder er regnet som kilder. Verdien er også *ja* hvis PFU har drøftet at visse kilder ikke har kommet til orde, men burde ha gjort det.

'PFU har drøftet valg av ledemotiv'

Dette er en dikotom variabel der verdien er *ja* hvis det går fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg av ledemotiv, for eksempel bruk av melodramatiske

fortellingselementer og inndeling i helte og skurke-roller. Hvis en slik diskusjon ikke framgår, er verdien *nei*.

Kodingene av de siste variablene, om PFU har drøftet valg av tema, kilder og ledemotiv er fra både en prinsipiell og praktisk synsvinkel problematisk. Det samme gjelder kodingen av variablene om hvilke forhold det er klaget på. Samtidig er disse variablene helt sentrale i dette prosjektet. Min hovedinteresse ligger i å finne *grensene* for hva PFU drøfter. Det krever en *leteoperasjon* etter manifeste og latente tegn på hva som *ikke* diskuteres og vurderes i Pressens Faglige Utvalg. Min antakelse var at PFU ikke behandlet valg av tema eller *tolkningsramme*. Jeg lette derfor systematisk etter kjennelser som kunne falsifisere denne hypotesen, altså kjennelser der valg av tema eller tolkningsramme tas opp i kjennelsene. Det var ikke noe kriterium at redaksjonen skulle felles for sine valg på disse områdene, spørsmålet var om PFU i det hele tatt *vurderte* disse valgene. Det er naturligvis en svakhet at kjennelsene ikke entydig kan falsifisere at et tema blir drøftet på PFUs møter ettersom kjennelsene ikke er referater fra hva som blir sagt på møtene.²⁶²

Jeg har ikke benyttet kvalitative tekstanalyser i denne kvantitative analysen av PFU-kjennelser. I denne delen av studien har jeg bare undersøkt om det i kjennelsene kan spores diskusjoner om journalistens valg av kilder, fakta og ledemotiv, altså *om PFU har diskutert redaksjonens bruk av tolkningsrammer*. Men for å gjennomføre en slik analyse, har det vært nødvendig å operasjonalisere begrepet tolkningsramme i enkeltelementer og deretter se om de journalistiske valgene som skal til for å skape tolkningsrammer, er gjort til gjenstand for vurdering i PFU.

Jeg har definert tolkningsramme som en *pakke av manifeste innholdselementer og et sammenholdende kulturelt ledemotiv som fremmer visse latente og manifeste problemdefinisjoner, årsaksforklaringer, moralske evalueringer og/eller løsningsforslag*. Denne definisjonen er operasjonalisert som bruk av henholdsvis kilder, faktaelementer og ledemotiv. Jeg mener dette er de tre viktigste elementene for å skape en tolkningsramme.²⁶³

---

²⁶² I ettertankens lys kan det diskuteres om det ville vært en bedre metodisk tilnærming å analysere diskusjonene på PFUs møter i stedet. Da ville feilkilden som ligger i PFUs ekstremt korte skriftlige vurderinger blitt eliminert. En slik analyse er en mulig oppfølging av denne studien.

²⁶³ For videre drøfting av dette, se kapitlene 10, 11 og 12.

Men verken kjennelsene eller de journalistiske tekstene er i denne omgang analysert med kvalitative tekstanalytiske metoder. Jeg har her bare delt opp 'tolkningsramme'-begrepet i tre deler og lett etter om PFU drøfter disse delene.

Databehandlingen på dette punktet er gjort ved hjelp av Microsoft Office Excel regnearkprogram.

7.3 Kvalitative tekstanalyser

I tillegg til denne innholdsanalysen har jeg gjennomført noen mer detaljerte, kvalitative tekstanalyser. Her har jeg gått ut over PFUs kjennelser og også analysert *de innklagede programmene* eller artiklene med sikte på *hva slags* tolkningsrammer de bringer med seg. Det gjelder først og fremst:

- NRK/Brennpunkts dokumentar *Porselensbløffen* som ble sendt i januar 2004.²⁶⁴
- NRK/Brennpunkts dokumentar *Hatet* som ble sendt i april 2004.²⁶⁵
- Et nyhetsoppslag om en fotballtrener i avisa Sør-Trøndelag i juni 2004.²⁶⁶
- Nyhetsinnslag i NRK/Østlandssendingen om Parkteatret Bar og Scene i april 2005.²⁶⁷
- TV2 Nettavisens artikkel *Aldri mer Protector* som første gang ble publisert i mai 2006. I dette tilfellet har jeg også gjennomført en tekstanalyse av klagen, redaksjonens tilsvar og kjennelsen.²⁶⁸

I hovedsak benytter jeg her metoder fra 'framing analyses'. I kapittel 4 har jeg gjort rede for de teorier og modeller som er benyttet. I tillegg har jeg her gjort en analyse av en sjangerkjede, en metodisk tilnærming som stammer fra Norman Faircloughs *Critical Discourse Analyses*. Jeg gjør nærmere rede for dette i kapittel 13.

---

²⁶⁴ Sak nr. 83/04.

²⁶⁵ Sak nr. 103B/04.

²⁶⁶ Sak nr. 183/04.

²⁶⁷ Sak nr. 81/05.

²⁶⁸ Sak nr. 139B/06.

7.4 Kvalitative intervjuer

Det andre sentrale datasettet er 30 intervjuer med aktive redaksjonelle medarbeidere i norske nyhetsredaksjoner av ulik størrelse og på ulike plattformer. Hensikten med disse intervjuene er å kartlegge hvilke valg i journalistisk praksis som gjøres til gjenstand for etiske vurderinger.

I sin innføringsbok i kvalitative intervjuer deler Steinar Kvale (1996:81) inn prosessen i sju deler:

1. Tematisering
2. Planlegging
3. Intervjuing
4. Transkribering
5. Analysering
6. Verifisering
7. Rapportering

Jeg bruker denne strukturen for å gjøre rede for denne delen av undersøkelsen.

Tematisering

De to forskningsspørsmålene jeg ønsker svar på er altså hvilke journalistiske valg som gjøres til gjenstand for etiske vurderinger med bakgrunn i allmennmoralen og etiske vurderinger basert i samfunnsoppdraget. Det betyr at oppgaven er å lage et forskningsopplegg der journalister kan gjøre rede for hvilke valg de gjør i løpet av en arbeidsdag og i samband med hvilke av disse valgene de faktisk gjør etiske vurderinger. Formålet med intervjuene er å få journalistene til å fortelle om den journalistiske praksis i sin redaksjon, altså ikke om de meningene de måtte ha om pressetiske spørsmål. Men det er naturligvis ikke mulig å skille disse spørsmålene fullstendig fra hverandre. Intervjuene skal tjene til å belyse grensene for moralsk praksis.

Tematiseringen reiser et viktig spørsmål om intervjuobjektene skal behandles som "informants" eller "representatives", for å bruke Kvales begreper (1996:213ff). Er de først og fremst subjektive *vitner* som kan fortelle om hvordan de har oppfattet det som skjer i en redaksjon og om sin egen praksis, slik at jeg kan gjøre rede for den. Eller er intervjuobjektene 'representatives', det vil si forskningsobjekter, som først og fremst skal gi empirisk materiale

til min tolkning av deres forståelse.²⁶⁹ I dette tilfellet var utgangspunktet begge deler. Jeg ønsket å få journalistene til å være *vitner om sin egen praksis*. Og jeg ønsket deres *forståelse av sin egen praksis*, jeg ønsket altså både å få deres beskrivelse av faktiske handlinger og hendinger og deres tolkninger av disse handlinger og hendinger. Jeg ønsket kunnskap både om deres beskrivelse av den moralske praksis i redaksjonene og journalistenes forståelse av denne. Men hensikten med intervjuene er ikke å *stanse* med informantens egen forståelse av presseetikken. Jeg vil i tillegg gjøre mine egne tolkninger av både de beskrevne hendingsene og journalistenes tolkninger av dem.

Informantene er anonymisert. Hovedårsaken til det er at jeg ikke er interessert i de enkelte, individuelle journalistene, men i den profesjonsmoralen som forener dem. Da spiller informantene først og fremst rollen som profesjonsrepresentanter og jeg ønsker, som Ragin sier det, "to construct a single, composite portrait of the case" (Ragin 1994:87), å presentere et mest mulig enhetlig bilde av forskningsobjektet. Anonymiseringen har dessuten en annen fordel. Det gjør at informantene ikke behøver å ta ulike taktiske og strategiske hensyn overfor arbeidsgivere, kolleger eller redaksjonens kilder i intervjusituasjonen. På den annen side kan dette nettopp åpne for at informantene *poserer*, det vil si svarer mer i tråd med profesjonens ideologi fordi de ikke kan avsløres av kolleger som kjenner informantens praksis. På noen (svært få) punkter har det vært nødvendig å stryke noen opplysninger for å kunne beholde anonymiteten.²⁷⁰

Planlegging (og gjennomføring)

De 16 første intervjuene ble gjennomført høsten 2005 av fire studenter ved Høgskulen i Volda under veiledning av meg. Studentene oppsøkte fire redaksjoner der de dels observerte virksomheten i noen dager og dels gjennomførte intervjuer av varierende lengde med et antall redaksjonelle medarbeidere. Til grunn for utvalget av redaksjoner lå dels et ønske om få et variert utvalg redaksjoner²⁷¹ og dels praktiske forhold knyttet til studentenes bosted og innkvarteringsmuligheter. Vi var også avhengige av redaksjonenes velvilje, og det endelige utvalget ble derfor en stor tv-redaksjon, to store lokalaviser og en mellomstor lokalavis.

---

²⁶⁹ For å ta en enkel parallell, er intervjupersonene først og fremst å sammenlikne med vitner som skal gi en beskrivelse av en trafikkuulykke slik at forsikringsselskapet kan rekonstruere hendelsesforløpet og fordele skyld, eller de er 'representatives' for kategorien 'ulykkesvitner' som skal bidra til en forskningsrapport om hvordan vitner reagerer på ulykker.

²⁷⁰ Jeg gjør særskilt oppmerksom på når slike endringer er gjort.

²⁷¹ Jeg ønsket deltakelse både fra redaksjoner i etermedier og i større og mindre aviser

Redaksjonene holder til i fire ulike byer i Sør-Norge. Utvalget av intervjuobjekter ble gjort av studentene på stedet, men basert på et klart ønske fra meg om å få med flest mulig aktive menige nyhetsjournalister. Årsaken er at jeg antar at de står nærmest den daglige journalistiske praksis som jeg ønsker å kartlegge.

Intervjuene var basert på intervjuguider som var utarbeidet av studentene og meg i fellesskap før de dro ut til sine redaksjoner. Intervjuene er dels skrevet ut i sin helhet, dels referert i mer journalistisk form. De 16 intervjuede medarbeiderne fordelte seg slik etter redaksjonstype²⁷² tilling og redaksjon.²⁷³

- En redaktør i en tv-redaksjon (1)
- En redaktør i en ledende lokalavis (2)
- En magasinredaktør og oppleser i en tv-redaksjon²⁷⁴ (3)
- En nyhetsredaktør i en ledende lokalavis (4)
- En desksjef i en ledende lokalavis (5)
- En nyhetsjournalist i en tv-redaksjon (6)
- En nyhetsjournalist i en tv-redaksjon (7)
- En nyhetsjournalist i en tv-redaksjon (8)
- En nyhetsredaktør i en ledende lokalavis (9)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (10)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (11)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (12)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (13)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (14)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (15)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (16)

Kvaliteten på dette materialet er (ettersom det dreier seg om studenter på bachelor-nivå) variabel, men en del av dataene er etter mitt syn grundige og solide. Jeg har i hovedsak benyttet meg av disse delene av intervjumaterialet og lagt liten vekt på de mer journalistiske intervjuene.²⁷⁵ Studentene har hatt begrenset opplæring i samfunnsvitenskapelig metode, og de har liten eller ingen forskningserfaring, slik at dataene er benyttet med varsomhet. På den annen siden taler transkripsjonene ofte for seg selv ettersom både spørsmål og svar kan leses i sin helhet. Intervjuteknikk er dessuten en sentral del av journalistutdanningen slik at disse studentene sannsynligvis er mer kompetente til å gjennomføre forskningsintervjuer enn en gjennomsnittlig bachelor-student.

---

²⁷² Basert på Høsts (2008) inndeling av aviser.

²⁷³ Informantene er nummerert fra (1) til (30) og disse numrene er benyttet når informantene senere blir sitert.

²⁷⁴ Vedkommende var både redaktør for og oppleser i et nyhetsprogram.

²⁷⁵ Det ble gjennomført mer enn 16 intervjuer, men de øvrige er helt utelatt av datamaterialet fordi de er for dårlig dokumentert.

Den andre rekken med intervjuer ble gjennomført av meg i mai og juni 2006. I utgangspunktet ble respondentene valgt ut fra en liste over deltakere på medieetiske kurs ved Institutt for Journalistikk i Fredrikstad (IJ) i perioden 2002-2005.²⁷⁶ Dette var et bevisst valg for å få intervjuobjekter som hadde vist interesse for presseetiske spørsmål²⁷⁷. Det var derfor grunn til å tro at de utvalgte hadde mer enn normal interesse for presseetiske spørsmål. Jeg antok at dette ville medføre bedre beskrivelser av moralsk praksis i redaksjonene og et høyere refleksjonsnivå. Det betyr for det første at intervjuene vil kunne bringe mer relevant informasjon og det vil dessuten fremme mulighetene for ulike former for generalisering, særlig fordi prosjektets utgangspunkt er hypoteser om profesjonsmoralens sneverhet.

Jeg valgte ut 20 journalister fra IJ-listene. De ble valgt ut med sikte på *bredde*, dvs for å få med ansatte i ulike mediebedrifter i ulike deler av landet og med forskjellige redaksjonelle stillinger. De ble først tilskrevet, deretter maillet og/eller oppringt. Av dem som ble spurt om å delta i undersøkelsen var det én som høflig avsto å delta og en som var langtidssykmeldt, mens noen andre av praktiske grunner falt ut. Jeg sto igjen med 14 intervjupersoner som fordelte seg slik etter redaksjonstype:²⁷⁸

- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (17)
- En vaksjef i en ledende lokalavis (18)
- En reportasjeleder i en ledende lokalavis (19)
- En utgavesjef i en storbyavis (20)
- En reportasjeleder i en løssalgsavis (21)
- En reportasjeleder i en nettavis (22)
- En vaksjef i en ledende lokalavis (23)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (24)
- En nyhetsjournalist i en ledende lokalavis (25)
- En nyhetsjournalist i en tv-redaksjon (26)
- En nyhetsjournalist i en radioredaksjon (27)
- En nyhetsjournalist i et nyhetsbyrå (28)
- En ansvarlig redaktør og disponent ('enleder') i en lokal ukeavis (29)
- En debattredaktør i en nasjonal avis (30)

Som det framgår av listen, har jeg informanter fra svært ulike typer nyhetsmedier og informanter med ulik posisjon i nyhetsorganisasjonene. Det er en mulig svakhet at denne

---

²⁷⁶ De aktuelle kursene hadde navn som *Jus og etikkskolen*, *Den etiske refleksjon*, *Domstol og jurister*, *Etiske dilemmaer* og *Jus og etikk på desken*. Navnelistene ble oversendt fra Institutt for Journalistikk etter forespørsel fra meg.

²⁷⁷ Det er en feilkilde her at ikke alle deltakere hadde meldt seg på kurset selv. Noen var dessuten omplassert fordi deres høyere prioriterte kurs var fulltegnet.

²⁷⁸ Basert på Høsts (2008) inndeling av aviser.

delen av materialet har en viss leder-dominans. Det var i utgangspunktet ikke meningen. Men det viste seg at mange av informantene hadde rykket opp etter at de hadde deltatt på etikk-kursene.²⁷⁹

Sammenfattet består materialet av intervjuer med fem redaktører/nyhetsredaktører, ni mellomledere og 16 nyhetsjournalister.

Intervjuene ble gjennomført på informantenes arbeidsplasser eller kafeer i nærheten av arbeidsplassen. De tok rundt en time, oftest noe mer. Ideelt sett burde det nok vært satt av mer tid, men for å få avtalene presset inn i en hektisk journalisthverdag og unngå avslag våget jeg ikke be om mer enn en time.

Intervjuing

Det er vanlig å karakterisere kvalitative intervjuer etter graden av struktur i intervjuopplegget (se for eksempel Østbye m.fl. 1997:83f). I utstrukturerde eller åpne intervjuer blir svært mye overlatt til informanten, i halvstrukturerde intervjuer foregår intervjuene ofte på basis av en tematisk orientert intervjuguide, slik at de samme temaer blir dekket i alle intervjuene. I de strukturerde intervjuene stilles normalt klart definerte, likelydende spørsmål til alle informanter. Alle metodene har sine fordeler og ulemper. I dette prosjektet er det benyttet halvstrukturerde intervjuer. Intervjuene som ble gjennomført av studentene var noe mer strukturerde enn intervjuene jeg gjennomførte selv. Når jeg valgte en slik løsning, har det sammenheng med den vitenskapsteoretiske begrunnelsen for å velge det kvalitative forskningsintervju, nemlig at samfunnsforskning handler om å forske på *kontekstavhengige* forhold. En slik beskrivelse krever at forskeren forsøker å *forstå* hvordan en yrkesgruppe tenker. Kunnskap om samfunn er bare mulig gjennom å innhente individenes tolkninger og forståelser av sin egen livsverden. Dette skaper erkjennelsesmessige problemer som er påpekt av flere forfattere. Giddens (1991) hevder som nevnt at studiet av mennesket forutsetter menneskers kontekstavhengige selvfortolkninger. Forskningens beskrivelse av presseetikken som en samfunnsmessig institusjon og av profesjonsmoralen vil derfor måtte bygge på journalistikkens selvfortolkning. Forskerens empiriske analyser av spørsmålene vil være

---

²⁷⁹ Om det faktisk er en sammenheng her, altså slik at medarbeidere som er interessert i etikk i større grad rykker opp enn andre medarbeidere, har jeg ikke grunnlag for å si noe om.

basert på en dobbel forståelse, forskerens forståelse av journalistens forståelse. Det betyr at den gjengse begrunnelsen for å velge det kvalitative forskningsintervjuet framfor andre vitenskaplige metoder er dets mulighet til å kartlegge forståelse. Dette er formulert slik av Jette Fog:

Formålet med at bruke et kvalitativt forskningsinterview er at få fat i de *betydninger*, som personer, ting og sager har for interviewpersonen, og/eller afdække de betydninger, som han ser i sin egen måde at forvalte sitt liv og sine betingelser på. Formålet er at fange subjektets/aktørens perspektiv på verden og hans kognitive og følelsesmæssige organisation av verden. (Fog 1994:14)

Hensikten med et kvalitativt intervju er altså å *forstå* informantens forståelse. Men da må også informantens forståelse av kontekst legges til grunn, og dette vanskeliggjøres hvis intervjuerens spørsmål i for stor grad styrer samtalen. Hvis intervjuet skal lykkes, er det nødvendig at informantens forståelse danner rammen for samtalen. Rent praktisk betyr det, som Steinar Kvale (1996:145) påpeker, at intervjuene må legges opp slik at informanten oppmuntres til og ledes til å føre ordet, snakke mest mulig.

Forskerens hensikt med intervjuet er altså å skaffe seg innsikt i informantens forståelse av egne handlinger. Siden det karakteristiske ved menneskelige handlinger er at de er kontekstavhengige, er forskeren også avhengig av å kartlegge informantens oppfatning av kontekst (som naturligvis kan skille seg fra forskerens egen). Det var derfor nødvendig at intervjuene ble *samtaler* der jeg forsøkte å følge opp respondentenes utsagn på respondentenes premisser. Det førte til at spørsmålene om det samme temaet ofte hadde helt ulik form.

Jette Fog har laget en modell for samtalen (1994:33) som legger vekt på at de to partene i samtalen er ”vokset ud af en fælles materialitet, en biologisk/kulturell sammenhæng”. Individene er forbundet med hverandre. I min undersøkelse er dette forholdet av en spesiell art. Ettersom jeg selv har 16 års yrkespraksis som nyhetsjournalist og redaktør, deler informantene og jeg i betydelig grad forståelsen av informantenes verden. Våre ”udviklingslinier, livshistoriske dimensioner” for å bruke Fogs begreper, har mange fellestrekk. Intervjudialogene ble derfor ofte innforståtte kollegasamtaler. Det er usikkert om dette er en fordel eller en ulempe for forskningen. Det kan muligens bety en relativt sterkere innflytelse fra praksisfeltet enn fra forskningsfeltet på den endelige konklusjonen enn om jeg ikke hadde hatt en slik bakgrunn. Forhåpentligvis betyr det at jeg i noe større grad enn en

ikke-journalist, kan 'forstå' hva journalisten snakker om. På den annen side er jeg usikker på i hvor stor grad vår felles praksishistorie også forener vår oppfatninger om nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk, dens regler, normer og prosedyrer, på en måte som kan hindre meg i å se journalistikken 'utenfra'. Problemet er drøftet av Horrigmo som skriver:

Med andre ord skal profesjonsforskerne forske på seg selv og sin egen forståelse, noe som sannsynligvis fordrer evnen til avstandstaken til seg selv og egne synspunkter. All samfunnsvitenskapelig forskning befinner seg langs et kontinuum i forhold til subjektivitet og objektivitet som må håndteres på en eller annen måte, dette kan være problematisk om man også har sterk identitet knyttet til egen profesjon og kollegafellesskap (Horrigmo 2004b:4).

Det oppstår også et mulig forskningsetisk problem. Samtalene hadde normalt en noe innforstått karakter. Det kan derfor diskuteres om jeg her misbruker informantenes velvilje. Jeg gir indirekte inntrykk av å møte informantene som kollega, mens jeg i 'virkeligheten' møter dem som kritisk forsker utenfra.

Hoveddelen av intervjuene ble brukt til å få journalistene til å fortelle mest mulig konkret om sine erfaringer fra praktisk journalistikk og gi synspunkter på hva de oppfattet som etiske og moralske valg i arbeidet. I de første 16 intervjuene, som ble gjennomført av studenter under min veiledning, ble spørsmålene stilt forholdsvis generelt, av typen: 'Hva tenker du når du hører ordet journalistisk etikk', 'hvor i redaksjonen foregår de viktigste diskusjonen' og 'betyr vanlige journalistiske valg som for eksempel valg av intervjuobjekt at det aktualiseres noen etiske problem?' og 'i hvilke typer nyhetssaker er det at du automatisk tenker presseetikk?'.

I de 14 siste intervjuene som ble gjennomført av meg et drøyt halvt år senere, ble spørsmålsstillingene mer fokusert på å få journalistene til å fortelle om konkrete, ferske erfaringer, altså av typen: 'Hvilken sak jobbet du med i går?' 'Hvorfor valgte du den saken?' 'Var det noen moralske problemer knyttet til valget av sak, til arbeidet med saken eller publiseringen?' 'Hvilke?' Hvis informantene ikke hadde sett noen slike problemer med den nyeste saken, ble de spurt når de sist gjorde en moralsk vurdering i valget av eller arbeidet med en sak. Deretter ble de bedt om å gi en redegjørelse om arbeidet med den saken.

Disse intervjuene var basert på en intervjuguide.²⁸⁰ Intervjuguiden var formelt ganske detaljert og omfattende, men i praksis fungerte den som *huskelapp* for å komme gjennom de ønskede temaer. Spørsmålene ble heller ikke alltid stilt i nøyaktig den formen eller den rekkefølgen som var angitt i intervjuguiden.

I noen av disse intervjuene stilte jeg også et sett spørsmål knyttet til publiseringen av et bilde av barn som lekte at de satte sprøyter på seg selv. Bildet og problemstillingene var hentet fra en Kohlberg-inspirert test av journalister som er referert i Wilkins og Coleman 2005.²⁸¹

I en del intervjuer forela jeg journalistene et VG-oppslag fra sommeren 2005. (*Han kjørte deres barn i DØDEN*) og spurte dem om de ville publisert et slikt oppslag. Tanken var å kartlegge hvilke typer argumenter som ble brukt og hvordan argumentene ble brukt.²⁸²

I de fleste intervjuene forela jeg også informantene et utdrag fra Lars Arve Røsslands avhandling (1999:226f), der han refererer en uttalelse fra det daværende Faglige Utvalg om Dag og Tids omtale av Kongsberg Våpenfabrikk fra 1966.²⁸³ Denne uttalelsen konkluderer med at Dag og Tid ikke burde skrive om forhold som kunne skade bedriften, selv om de var sanne. Jeg antok at dette er i strid med dagens oppfatning av presseetikk, og tanken var å se om en slik antakelse kunne bekreftes eller avkreftes.

Intervjuene ble tatt opp på en minidiskspiller (Sanyo Digital Voice Recorder ICR-B150).

Transkribering

De 16 første intervjuene er dels transkribert, dels skrevet ut i mer journalistisk form av studentene. De 14 siste intervjuene har jeg transkribert selv til word-filer ved hjelp av PC Memo Scribe. Opptakene holdt god kvalitet og det var (med noen svært få unntak) ikke noe problem for meg å oppfatte hva som ble sagt. Det var naturligvis tidkrevende, men man får svært god innsikt i materialet når man strever med transkriberingen.

Transkriberingen ble gjort i et relativt normalisert skriftlig språk. Pauser, latter, nøling, gjentakelser osv. er utelatt. I sitatene som blir brukt senere i avhandlingen er den sterkt

---

²⁸⁰ Se vedlegg 2

²⁸¹ Se vedlegg 5

²⁸² Se vedlegg 4

²⁸³ Det dreier seg om sak nr. 43/66. Se omtale i kapittel 6 i min avhandling.

mundtlige karakteren dempet ytterligere noe ned slik at de skal bli mer naturlige å lese. Det er som kjent for mange personer en betydelig avstand mellom muntlig og skriftlig uttrykksmåte. Dermed kan transkriberte, rent muntlige utsagn bli unødvendig vanskelig tilgjengelige for en leser. Denne løsningen legger på den annen siden inn et tilsynelatende unødvendig tolkningsledd mellom respondentens formulering og leseren av dette arbeidet. Min holdning er likevel at enhver transkribering innebærer en tolkning fordi mye blir utelatt og/eller endret selv om man forsøker seg på en mest mulig muntlig framstilling. Blant annet brukes det vanligvis ikke lydskrift i transkripsjoner, og overgangen fra lyd til skrift er uansett betydelig. En forsiktig omformulering til skriftlig norsk oppfatter jeg derfor som et akseptabelt kompromiss mellom forsøk på en helt 'korrekt' lydbasert gjengivelse og en rent skriftlig versjon.

Analysen starter gjerne underveis i det første intervjuet. I mitt tilfelle var den første samtalen et pilotintervju gjennomført nesten et halvt år før resten av intervjuene. Pausen var ikke planlagt, men pilotintervjuet avdekket klare mangler ved tolkningsrammen og for-forståelsen som lå til grunn for intervjuguiden.²⁸⁴ Det var derfor nødvendig å tenke gjennom problemstillingene på nytt, særlig spørsmålet om det hva som er det teoretiske og etiske grunnlaget for å kunne 'kreve' etiske og moralske vurderinger i journalistiske valg.²⁸⁵ På bakgrunn av denne gjennomtenkningen ble intervjuguiden betydelig revidert, noe som er vanlig i denne typen forskning (se for eksempel Kvale 1997:57). I den videre prosessen ga intervjuene ga meg ny innsikt og nye problemstillinger som kunne benyttes som innspill i de senere intervjuene.

Analysen

I analysen av intervjuene vil jeg benytte meg av Charles Ragins "retroduction"-modell. Den beskriver samspillet mellom det deduktive og det induktive i forskningsprosessen. Det mest nyttige for mitt formål er at Ragin innfører tolkningsramme-begrepet ('framing') i forskningsprosessen (Ragin 1994:62ff).²⁸⁶ Dermed kan metoden knyttes opp mot et av

---

²⁸⁴ Se drøfting av tolkningsrammens plass i forskningen i neste avsnitt

²⁸⁵ Løsningen på dette er redegjort for i kapittel 6.

²⁸⁶ Ragin bruker et nyttig eksempel for å beskrive hvordan tolkningsrammer virker i forskningen: Soldaters liv kan for eksempel studeres enten i en 'job'-framing eller i en 'initiate'-framing (innvidd) (Ragin 1994:62). Han beskriver deretter, omtrent på samme måte som for eksempel Entman, hvordan framing trekker fram og skyver vekk visse sider av det observerte. En forsker som legger en job-framing til grunn vil bidra til organisasjonsforskningen (fordi han eller hun vil vise fram de sidene av soldatlivet som knyttes til "organisation and control of work" mens en forsker som benytter en initiate-framing heller vil knytte seg til en forskningstradisjon om identitetsutvikling ("concerned with basic mechanisms of identity change" (op.cit)).

avhandlingens teoretiske perspektiver. Ragin siterer ikke Goffman, men innholdet i hans begrep er svært likt den forståelsen av tolkningsramme som jeg har gjort rede for i kapittel 4.²⁸⁷ "Framing" er altså en prosess der sosiale hendinger og fenomener gis *mening*. På samme måte som en journalist er avhengig av tolkningsrammer både for å kunne forstå, tolke og rapportere sitt materiale, vil en forsker være avhengig av tolkningsrammer for å kunne forstå, tolke og rapportere sitt. På den annen side skriver Ragin at "the process of using analytical frames to classify and characterize phenomena is carried out explicitly and formally in social research" (Ragin 1994:67). I journalistikken er situasjonen annerledes. Der er tolkningsrammen, som jeg har drøftet i kapittel 4, ofte skjult og udiskutert.

I forskningsprosessen vil så forskerens etablerte tolkningsrammer bidra til å skape de "images" (bilder) som forskeren skaper seg av 'virkeligheten' gjennom analysen av sitt datamateriale. Men ofte vil bildet ikke passe til rammen og dermed bidra til endring av tolkningsrammen. Ut av denne prosessen, som Ragin altså kaller 'retroduction', kommer forskerens representasjoner av sosial handling.

Til grunn for mine intervjuer med journalister ligger de tolkningsrammene som er skissert i de foregående kapitler. Journalistikk utføres av en spesiell profesjon i en institusjonell ramme. I denne profesjonelle yrkesutøvelsen spiller etiske og moralske vurderinger en begrenset rolle og styres av profesjonsmoralen, ikke av allmennmoralen. Spørsmålet er så om denne tolkningsrammen tåler møtet med informantene. Dette vil jeg gjøre nærmere rede for i kapittel 15 og 16.

I tråd med en ontologisk forståelse som er skissert i kapittel 1 med en tredeling mellom *erfaringer, hendelser og mekanismer* (Danermark m.fl. 1997/2002) vil selve tolkningsprosessen bestå av minst tre plan.

For det første: Hvilke 'erfaringer' handler intervjuene om? Lest i ettertid og gjennom analytiske og kritiske briller: Hva er det egentlig jeg har spurt om og intervjuobjektene har svart på? Hvilke 'erfaringer' er det informantene gjør rede for og hvilke 'hendelser' refererer

---

²⁸⁷ Ragin bruker selv en sammenlikning mellom journalistikk og forskning: "Thus, in both social research and journalism representations of social life (...) are condensed descriptions structured according to the investigator's ideas. There representations emerge from a systematic dialogue between the investigator and his ideas and evidence" (Ragin 1993:22).

disse erfaringene til? Min analyse i ettertid tyder på at intervjuene først og fremst handler om tre forhold:

Journalistisk praksis. Hva gjør en journalist rent praktisk i løpet av en arbeidsdag og hvilke refleksjoner gjør journalistene seg rundt dette?

Journalistisk profesjonsmakt. Hva består den i, hvordan brukes den og hvordan skal den legitimeres og begrunnes?

Journalistisk profesjonsmoral. Hvilken rolle spiller etiske og moralske vurderinger i utøvelsen av den journalistiske makten? Hvordan beskriver og karakteriserer de selv de valgsituasjoner der de mener å gjøre moralske og etiske valg?

Det første og det siste temaet var sentralt i den bevisste utformingen av intervjuguiden. Ved analysen av intervjuene i ettertid ser jeg imidlertid at spørsmål knyttet til profesjonsmakt er mer sentrale i intervjuene enn jeg forutsatte på forhånd og også var klar over underveis.²⁸⁸

For det andre må analysen si noe om forholdet mellom 'erfaringer' og 'hendelser'. Er det dette som faktisk har skjedd? Hva sier intervjuene om disse 'hendelser'. Hva kan jeg på bakgrunn av datamaterialet (der journalistene forteller om sin erfaringer med hva som foregår) si om hva som faktisk foregår i redaksjonene, det vil om 'hendelsen' journalistisk praksis.

Det tredje og siste nivået i analysen er å beskrive 'mekanismene', de bakenforliggende samfunnsmessige krefter som er årsaken til hendelsen, eller i vårt tilfelle de normer, regler og prosedyrer som styrer den institusjonelle handlingen. Kan intervjuene fortelle noe om

---

²⁸⁸ Maktspørsmålet blir delvis drøftet manifest i intervjuene. For eksempel:

Men hvem er det som har gitt journalistene det privilegiet å kunne bestemme hva slags sammenheng ting skal settes i?

Nei jeg tror nok at det... Jeg trur at samfunnet vil ha noen som jobber med å sette ting i sammenheng. (28)

Men problemstillingene behandles også latent:

Dere behøver ikke kjøre saka. Dere kan jo si at nei dette driter vi i; egentlig var det helt ålreit?

Ja, men da blir vi politikere, vi òg

Er dere ikke det da?

Nei, det skal vi ikke være. (21)

journalistisk, institusjonell høvelighetslogikk og praksis som går ut over beskrivelsene av handlinger og selvforståelsen. Kan analysen av intervjuene si noe om de bakenforliggende 'mekanismer' og dermed belyse det teoretiske utgangspunktet for studien. Her står forskeren langt friere til å (forsøke å) heve seg over både sine tolkningsrammer og informantenes egen forståelse. Til gjengjeld er delen av tolkningsprosessen er det spesielt vanskelig å dokumentere og redegjøre for. Det reiser spørsmålet om verifisering.

Verifisering

Det er en vanlig innvending mot kvalitative metoder av denne typen at de inneholder en tendens til verifikasjon, en tilbøyelighet til å bekrefte forskerens forutfattede oppfatninger. Bent Flyvbjerg hevder på sin side at:

the case study contains no greater bias toward verification of the researcher's preconceived notions than other methods of inquiry. On the contrary, experience indicates that the case study contains a greater bias toward falsification of preconceived notions than toward verification (Flyvbjerg 2006:237).

Det er mulig. Men det fins likevel viktige problemer knyttet til verifisering av denne typen materiale. Verifisering handler om å "ascertain the generalizability, validity and reliability of the interview findings" (Kvale 1996:88). Mitt utgangspunkt er som nevnt, i tråd med den kritiske realismens grunntanke, at det finnes en 'virkelighet' uavhengig av vår erkjennelse, og at det er denne 'virkeligheten' en forsker ønsker å si noe om. Det reiser problemer knyttet både til validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.

Validitet: Det viktigste validitetsproblemet er i en slik teoretisk kontekst at de transkriberte tekstene ikke er den virkeligheten jeg ønsker å si noe om (de dypdimensjoner der de 'mekanismer' finnes som frambringer hendingene, i Danermarks begrepsbruk).²⁸⁹ De er størknede representasjoner av informantenes forståelse av denne virkeligheten, farget av min forståelse i intervjusituasjonen. I mitt tilfelle forteller journalistene hva de mener ('erfaringer') foregår/har foregått i redaksjonen ('hendelser') og reflekterer rundt denne praksisen. Intervjuene handler dels om hva journalisten mener har hendt, dels om hva han eller hun har tenkt tidligere og dels om hans eller hennes refleksjoner rundt dette på intervjutidspunktet.

---

²⁸⁹ Se omtale av Bhaskars 'critical realism' og Danermarks utlegning av den i kapittel 1.

Et grunnleggende spørsmål i samfunnsvitenskapen er om informantene 'snakker sant'. Uten å gå inn i en lengre drøfting av 'sannhet' som begrep, er det grunn til å løfte fram noen problemstillinger. På et overordnet plan er dette en sentral vitenskapsteoretisk debatt, som har sammenheng med om menneskers forståelse av sin virkelighet er valid. På et mer praktisk plan er spørsmålet, med Goffmans begreper, om intervjuobjektene er "front stage" eller "back stage".²⁹⁰ Journalister *vet* at de bør tenke moralsk og ta hensyn i sin yrkespraksis. De lærer det i utdanningene, det er en del av pressens selvlegitimering, det står ofte i håndbøker/regler for redaksjonen. Når en forsker utenfra spør etter deres moralske praksis, er det derfor grunn til å tro at svarene – bevisst eller ubevisst – kan bli preget av dette. Det er mulig at journalistene gir meg andre svar enn de for eksempel ville gitt en nær kollega som hadde spurt om det samme.

Generalisering: Hvis vi forutsetter at journalistene snakker 'sant', er det likevel uavklart om deres beretninger sier noe om hele gruppa av journalister? Denne studien bygger på intervjuer med 30 av landets nærmere 10.000 organiserte journalister og redaktører. Det er valgt ut strategisk og ikke-tilfeldig. Derfor er det umulig å *regne ut* sannsynligheten for tilsvarende svar fra hele 'universet' (alle journalister og redaktører).²⁹¹

Dette problemet bør etter mitt syn *ikke* løses med å slå fast at materialet ikke er statistisk representativt og at det bare representerer fenomener, oppfatninger eller handlingsmønstre som eksisterer, men som man ikke kan si noe om den kvantitative utbredelsen av. Problemet med en slik påstand er at både forskeren selv og de som leser forskningspublikasjonene ofte tar for gitt at materialet likevel sier noe vesentlig og interessant om den *gruppa* det er forsket på (i dette tilfellet journalister), ikke bare de enkeltpersoner som er intervjuet. En annen løsning er å begrunne valget av kvalitative metoder med at det skal gi grunnlag for nye undersøkelser med mer kvantitative tilnærminger.²⁹² Dette er et greit standpunkt, men også lite tilfredsstillende.

---

²⁹⁰ Begrepene lanseres av Goffman i hans bok *The presentation of self in everyday life* (1959). Her er det ikke hensikten å gå inn i denne tenkningen.

²⁹¹ Hvis de 30 var valgt ut på en måte der alle journalister og redaktører hadde en kjent sannsynlighet for å komme med, ville en statistisk beregning av sannsynligheten for sammenheng i universet (alle journalister) ut fra den kjente sammenhengen i utvalget vært fullt mulig. Det er ikke størrelsen på utvalget som avgjør dette, men utvalgsmetoden. Men hvis utvalget er for lite vil feilmarginene bli så store at statistisk generalisering blir vanskelig.

²⁹² Flyvbjerg (2006:221) skisserer fem vanlige misforståelser om case-studier, som også gjelder kvalitative studier med et lavt antall respondenter. En av dem er "The case study is most useful for generating hypotheses".

Jeg vil derfor argumentere for en annen tilnærming, nemlig at case-studier og kvalitative intervjuer kan gi et visst *grunnlag for analytisk generalisering*.²⁹³ Godt gjennomførte case-studier og kvalitative intervjuer gir resultater som er generaliserbare så lenge man bygger på en teoretisk forståelse om at mennesker er grunnleggende like eller at handlinger er institusjonelt preget. Som Højjer påpeker er Piagets berømte analyser av barns utvikling basert på studier av hans egne barn, og det gir mening fordi den implisitte forutsetning er at alle barn mer eller mindre utvikler seg på samme måte. På samme måte viser Kvale viser til Freuds case-studier (1997:95), mens Flyvbjerg trekker fram Marx og Darwin (1991:146) som representanter for en forskningsmetode basert på enkeltcase. Etter mitt syn er denne formen for generalisering avhengig av at studiene baserer seg på en teori som ser handling som et sosialt eller institusjonelt fenomen.

Det grunnleggende teoretiske perspektivet i mitt arbeid er hentet fra en institusjonell tilnærming, det vil si at handling og forståelse er basert på institusjonaliserte normer, regler og rutiner, en *høvelighetslogikk*. Man gjør det som føles institusjonelt passende i en spesiell situasjon. *Poenget* med denne tilnærmingen er at personer i samme institusjonelle betingelser ofte vil reagere på samme måte i samme situasjon, eller som det så poetisk er beskrevet av Sparrow i hans jagerflyliknelse: "aircrafts flying in formation...united by training and socialization, and reacting similarly to changes in their environment" (Sparrow 1999:132f). Journalister reagerer på liknende måter i liknende situasjoner. Hvis teorien skal være gyldig og gi mening forutsetter det at intervjuer med et visst minimumsantall personer, i blant *èn*,²⁹⁴ kan fange opp sentrale forståelser og handlingsmønstre hos personer i spesifikke institusjonelle omgivelser.²⁹⁵

Jeg vil derfor hevde at i forskningsarbeider som bygger på en institusjonell teori vil det være legitimt å hevde at kvalitative intervjuer i en slik forstand er generaliserbare. De er naturligvis ikke representative i statistisk forstand. Men man kan gjennom et visst antall kvalitative intervju få en bedre forståelse av sentrale tanke- og handlingsmønstre hos de intervjuede

---

²⁹³ Generalisering er et mer egnet begrep enn representativitet, fordi det mer presist angir hva man er ute etter, nemlig mulighetene for å kunne si noe generelt om en gruppe ut fra et begrenset forskningsmateriale. Thagaard (2003:184ff) benytter begrepet 'overføringsverdi' som også kan være nyttig.

²⁹⁴ Det kan jo nevnes at David M. Whites paradigmeskapende studie om 'gate-keepers' (White 1950) var basert på data om *en person*.

²⁹⁵ i mitt tilfelle; norske journalister

aktørene som man teoretisk forutsetter også i stor grad vil gjelde for (mange) andre enkeltindivider under samme institusjonelle betingelser.²⁹⁶

Reliabilitet: Forskeren har betydelig tolkningsmakt over et kvalitativt intervjumateriale. Helt konkret: I mitt tilfelle består intervjumaterialet av mer enn 200 utskrevne sider. Disse utskrevne sidene er, for det første, noe annet enn de opprinnelige intervjuene. Som jeg har gjort rede for er den opprinnelige sam-talen blitt omdannet til en tekst som forskeren ensidig kan tolke. For det andre forsvinner blant annet konteksten, omgivelsene, forutsetningene, hva som blir sagt før og etter intervjuet, stemningen og forholdet mellom intervjuer og intervjuet. For det tredje forsvinner den ikke-verbale kommunikasjonen.

Spørsmålet er derfor: Har forskeren tolket beretningene riktig? Hovedsvaret på dette er at det ikke finnes noen entydig 'riktig' tolkning. Det finnes flere mulige tolkninger. Et første krav til en akseptabel analyse er at en annen person skal være i stand til å kjenne igjen det forskeren har lest ut av teksten. Eller som Girgi formulerer det "Whether a reader, adopting the same viewpoint as articulated by the researcher, can also see what the researcher saw, whether or not he agrees with it. That is the key criterion of qualitative research" (Girgio 1975:96, sitert i Kvale 1996:209). Nøkkelpunktet for intersubjektivitet er altså *gjenkjennelighet*. Forutsetningen for dette er at forskeren gjør rede for *tolkningsrammene* for undersøkelsen.

I en avhandling om journalistisk yrkesetikk, der metoden på mange måter tilsvarer min, skriver Wigorts Yngvesson innledningvis at "det är ingen lätt sak att veta vad som är en rimlig tolkning" (Yngvesson 2006:18). Men hennes løsning synes å være er å peke på forskerens moral, ikke på forskerens metode. Hun henviser til Alvesson og Sköldberg som skriver:

---

²⁹⁶ Mjøset trekker inn 'grounded theory's generaliseringsforståelse i sin beskrivelse av kontekstualisme: "Here is a contextualist notion of growth of knowledge: with richer dimensionalization of properties or subproperties, research frontiers become increasingly mature. This should not be conceived as ever more 'correct' representations of basic features of reality, but rather as a growing consensus within a broad social science research collective concerning accumulated knowledge on social structures and processes in local, problem-related research frontiers. Even if some degree of maturity has been reached, it may not last forever, since underlying problems may change. The knowledge may grow further, be transformed in the light of new problems, or whither away. Social science today possesses knowledge in several such local research frontiers, but this knowledge is not converging into higher level knowledge". På sett og vis når han dermed den samme konklusjonen fra motsatt utgangspunkt. Når konkret empiri fra forskjellige kontekster sammenstilles, øker kunnskapen. (Mjøset 2008:29)

Viktigere än konkreta arbetssätt och tekniker är således den medvetenhet som genomsyrar hela forskningsprosjektet och möjliggör hanterandet av tolkandets primära natur (...). Det är således inte metodik utan ontologi och epistemologi som är avgörande. (Alvesson og Sköldberg 1994:19)

Men verken forskningsetikk, ontologi eller epistemologi kan *erstatte* metodisk stringens og klarhet. Det er uansett et problem at forskeren ut fra sin unike og lite kontrollerbare samlede oversikt over materialet velger ut noen overordnede tolkninger og deretter begrunner og legitimerer sine tolkninger med et utvalg korte sitater fra materialet. Leseren, som ikke sitter på intervjuetekstene, har begrenset mulighet for å kikke forskeren i kortere for å se om sitatet gir et rimelig bilde av hva informanten mener eller har sagt. Det er ofte mulig å trekke ut sitater som kan bekrefte eller avkrefte en rekke motstridende hypoteser. Dette problemet blir skjerpet i åpne og halvstrukturerte intervjuer fordi det er vanskeligere for andre å få innsikt i spørsmålsformuleringene. Og det skjer knapt at noen går inn i en annen forskers transkriberte materiale for å lete etter 'gjenkjennelse'. Det gjøres naturligvis heller ikke i mer kvantitativt orienterte undersøkelser, men i slike studier er normalt de endelige tallene referert. Hvis tallene er feilaktige, er det enten snakk om bevisst juks eller åpenbart slurv, noe man må forutsette ikke foregår. Når det gjelder selve tolkningen av datamaterialet vil en leser stille mye sterkere i kvantitative undersøkelser. Det samme er tilfelle i kvalitative studier basert på strukturerte intervjuer, for da vet man i det minste hva informantene faktisk har svart på. På mange måter likner reliabilitetsproblemene rundt forskning basert på semistrukturerte og åpne kvalitative intervjuer på problemene med journalistikk basert på anonyme kilder. Leseren overlates i problematisk stor grad til å *stole på* forskeren/journalisten.

Hvis man har et vitenskapsteoretisk ståsted i kritisk realisme eller mer positivistiske tradisjoner, er det et premiss at det fins en form for 'objektiv' virkelighet og at hensikten med forskning er å redegjøre for denne objektive virkelighet, altså 'mekanismene' i Danermarks verden. Dermed må en forskers tolkning²⁹⁷ ideelt sett kunne *falsifiseres* og forkastes til fordel for en annen. Det krever etter mitt syn en åpenhet om tolkningsprosessen som ofte er vanskelig å etterleve i praksis, fordi deler av denne tolkningen faktisk ikke skjer bevisst hos forskeren. Den kan skje i form av aha-opplevelser.²⁹⁸

---

²⁹⁷ Flyvbjerg (2006:234f) argumenterer med at det er utbredt i kvalitativ forskning at hypoteser forkastes av forskeren selv. Men det løser ikke problemet med intersubjektiviteten. Hvordan kan vi vite at en annen forsker på basis av det samme materialet ville forkastet hypotesen?

²⁹⁸ Det går an å sammenlikne det med tolkningsprosesser basert på intuisjon, der Haidt for eksempel hevder at det *ikke er mulig* å gjøre rede for det som skjer i en intuitiv prosess. Forskeren må konstruere en forklaring i ettertid basert på tilgjengelige kulturelle forståelser.

Styrken i halvstrukturerte og åpne kvalitative intervjuer er at de åpner for at forskeren i møtet med informantene mer eller mindre tvinges til å stille andre spørsmål enn de som står i intervjuguiden. Det er dette Ragin kaller ”retroduksjon”, altså at det deduktive (forskerens opprinnelige tolkningsrammer) og det induktive (forskerens ”image” av informantens situasjon) på en måte smelter sammen. Dette er en fordel fordi det lettere kan gi ny innsikt enn mer strukturerte opplegg der forskningen blir nærmere bundet opp i forskerens førforståelser og tolkningsrammer. Problemet med ustrukturerte opplegg er tolkningens rimelighet. Disse problemene er ikke enkle å løse og er naturligvis heller ikke løst i dette arbeidet. Men det avgjørende punktet er etter mitt syn at analysen er gjennomført på en transparent måte slik at det prinsipielt er mulig å vurdere reliabiliteten.

7.7 Surveyundersøkelsen²⁹⁹

I kapittel 14 benytter jeg deler av en surveyundersøkelse som ble gjennomført av Jan Fredrik Hovden ved Høgskulen i Volda og som ligger til grunn for hans doktorgradsavhandling (Hovden 2008). Min rolle i undersøkelsen er tredelt. Dels har jeg ved noen anledninger drøftet utformingen av spørreskjemaet med Hovden. For det andre inneholder spørreskjemaet en rekke spørsmål om presseetikk og journalisters forhold til profesjonsetikken og den institusjonaliserte presseetikken. Disse spørsmålene er dels utformet av førsteamanuensis Svein Brurås (Høgskulen i Volda) og benyttet i hans arbeider (Brurås 2006). Spørsmålene er også i en viss utstrekning benyttet av meg i denne avhandlingen. For det tredje laget jeg ett spørsmål som var tenkt å kunne bidra til svar på mitt hovedspørsmål: Når og hvordan blir journalistiske valg blir gjort til gjenstand for en etisk/moralsk vurdering. Spørsmålet lød slik: *”Hvor ofte har du de siste 12 måneder vurdert en egen sak opp mot Vær Varsom-plakaten?”* Svarkategoriene var faste og følgende:

- 5g+ i uken
- 1-4 g uken
- 1-3 g i mnd
- 2-5 g i halvåret
- 2-3 g i året
- 1 g i året
- aldri

---

²⁹⁹ De prinsipielle og praktiske metodeproblemene som er diskutert over, gjelder også i stor grad kvantitativt surveymateriale.

Jeg forventer ikke at journalistene skal huske nøyaktig hvor mange ganger de har vært VVP-aktive siste år. I likhet med andre surveysspørsmål av denne arten, er tanken at svarene vil gi et *inntrykk* av hvor omfattende aktiviteten er, og det vil normalt være nødvendig å slå sammen svarkategorier i analysene.

Hovden gjør i sin avhandling (2008:217ff) rede for en rekke metodiske spørsmål og problemer knyttet til surveyundersøkelsen. Her skal jeg bare ta opp to sentrale spørsmål, nemlig utvalg og representativitet.

Et grunnleggende spørsmål når man skal kartlegge journalisters holdninger og praksis er selvfølgelig definisjonen av begrepet 'journalist'. I kapittel 3 har jeg drøftet den teoretiske definisjonen av begrepet. Hovden har vurdert spørsmålet i flere arbeider (se for eksempel Hovden 2001 og 2004). Det siste ga han tittelen *Journalists do not exist* for å henlede oppmerksomheten på at 'journalist' er en sosial konstruksjon og at det slett ikke er en selvfølge hvordan og hvorfor noen yrkesutøvere faller innenfor og andre utenfor definisjonen. Dette vil naturligvis også påvirke den operasjonelle definisjonen av begrepet. Denne surveyen har følgende operasjonelle definisjon: "Journalist er den som er medlem av Norsk Journalistlag eller Norsk Redaktørforening". Den er ikke uproblematisk. Både NJs og NRs kriterier for hvem som kan bli medlem av organisasjonen har endret seg gjennom årene. Dermed har også innholdet i operasjonaliseringen endret seg.³⁰⁰

I dag er det minst fire grupper som selv regner seg som journalister som ikke omfattes av den operasjonelle definisjonen. Det gjelder en del av de informasjonsmedarbeiderne som ble kastet ut i 1997, det gjelder en del NRK-journalister som er medlemmer av LO-forbundet Kringkastingens Landsforening og YS-forbundet TF,³⁰¹ det gjelder frilansjournalister som tjener for lite til å kunne være medlem,³⁰² og endelig gjelder det personer som oppfyller

---

³⁰⁰ Ukebladjournalister, pressefotografer, kringkastingsjournalister, avistegnere, sportsjournalister og fagpressejournalister måtte i tur og orden kjempe for å få medlemskap i NJs forløpere (Ottosen 2004:40). Derimot var informasjonsmedarbeidere akseptert som medlemmer fram til 1997 da NJ innførte en bestemmelse som utelukket dem. (Se kapittel 3)

³⁰¹ Hovden (2008:224) anslår at dette kan dreie seg om ca. 270 personer som normalt ville vært regnet som journalister.

³⁰² Norsk Journalistlag opererer med et krav om at journalistpraksisen skal utgjøre om lag et halvt årsverk for å akseptere medlemskap for frilansjournalister. Se http://www.nj.no/no/Lag_og_klubber/Frilansjournalistene/Medlemskap_i_FJ/A_bli_medlem/Medlemskriterier/ lastet ned 29.5.08

medlemskriteriene, men som av ulike grunner ikke ønsker å være medlemmer.³⁰³ I tillegg er det slik at det fins medlemmer av NJ som ikke er journalister slik begrepet vanligvis blir definert.³⁰⁴ Den operasjonelle definisjonen er dermed både for smal og for bred for å dekke inn de som jeg vil kalle 'journalister'.³⁰⁵

Dette er naturligvis et viktig spørsmål i seg selv, men skaper også mer håndfaste problemer for tolkningen av resultatene, blant annet vil frilansere, NRK-journalister og økonomijournalister i utgangspunktet være underrepresentert i det universet som informantene trekkes fra. Representasjonen i utvalget av NJ-medlemmer som ikke gjør journalistisk arbeid ga dessuten direkte utslag i svarene på mitt spørsmål i undersøkelsen, og det var derfor nødvendig å utelate dem i analysene, noe som reduserer representativiteten til materialet. Det illustrerer problemene ved å la profesjonen selv, gjennom fagforeningenes medlemskriterier, styre forskningens definisjon av hvem som skal regnes som journalist.

Men et forsøk på å lage en avgrensing av journalister der også ikke-medlemmer ble trukket inn, ville by på uoverstigelige praktiske problemer. Hvordan finner man for eksempel rent praktisk fram til et tilfeldig utvalg frilansjournalister som har for lav inntekt til å oppnå medlemskap i Norsk Journalistlag?

Det andre hovedspørsmålet er representativitet. Surveyen ble gjennomført ved at spørreskjema ble sendt til 2019 tilfeldig uttrukne medlemmer av i alt 8743 registrerte medlemmer av Norsk Journalistlag og til samtlige 676 medlemmer i Norsk Redaktørforening. Spørreskjemaet ble først sendt til respondentene per post til hjemmeadressen i mai 2005. En påminning ble sendt via epost (eller postkort der epostadresse manglet). To uker senere igjen ble det sendt en purring vedlagt et nytt spørreskjema til dem som ikke hadde svart. En siste purrerunde ble gjennomført i juli 2005, men da ble respondentene bedt om å fylle ut spørreskjemaet på web. Den endelige svarprosenten var 46 prosent blant journalister og 41 prosent blant redaktørene. Svarprosenten var lite tilfredsstillende. I prinsippet betyr dette at svarene kan ha lav validitet. Det kan for eksempel være grunn til å frykte at det er systematiske forskjeller mellom de journalistene og redaktørene som ikke har svart og de som har svart. Hovden har drøftet dette spørsmålet i sin avhandling. Han har blant annet hatt

---

³⁰³ Det gjelder svært få journalister. NJ regner normalt med nærmere 100 prosent organisering, men det fins unntak.

³⁰⁴ Ni prosent av NJs medlemmer i surveyutvalget svarer at "mine arbeidsoppgaver i liten grad er journalistiske".

³⁰⁵ Se også Hovdens egen drøfting (2008:224)

tilgang til NJs og NRs egne medlemsstatistikker og har sammenliknet sitt endelige nettoutvalg med organisasjonenes statistikk på bakgrunnsvariabler som kjønn, alder og arbeidsplass og konkluderer slik:

the tables indicate only small disparities between the respondents and the population. For NJs members, the respondents in the dataset appear to be representative in terms of gender, age, geographical location and membership category. A closer reading of lists of employers (...) does however disclose some differences. Those working in public broadcasting (NRK), higher education (a mix of students, journalists teachers and journalists in internal publications) and the largest regional newspapers appear to have a somewhat higher response rate than the average, whereas those employed in VG and Aftenposten – two of the largest national newspapers – seem somewhat lower than average. For NRs members, the sample appears to be representative in terms of age, job title and type of publication, but female members responded somewhat more often than male members (the population consists of 19% women, the dataset has 24%). Closer readings of the names of media organizations....do not suggest further major differences. In sum, the final data appear to be adequately representative for the form of statistical analysis chosen. (Hovden 2008:230)

Her vil jeg slutte meg til denne konklusjonen, men det er grunn til å ha problemene i mente når resultatene skal analyseres.

Svarene fra surveyundersøkelsen er i utgangspunktet kodet av Hovden og medarbeidere i Volda, men jeg har hatt tilgang til databasen og kunne på egenhånd gjennomføre hensiktsmessige omkodinger av materialet. Surveymaterialet er analysert i kapittel 14 og jeg gjør rede for bruken der.

Som nevnt kan det problematiseres å benytte denne typen survey-data i en undersøkelse som bygger på en annen tilnærming enn den Mjøset kaller 'standard attitude'. I dette tilfellet vil jeg hevde at først og fremst avhenger av måten surveydata tolkes på.

Kapittel 8

Pressens Faglige Utvalg: Klager og kjennelser

I dette kapitlet presenterer jeg en analyse av hvem som klager, hvilke redaksjoner som blir innklaget og utfallet av klagebehandlingen i Pressens Faglige Utvalg i perioden fra og med august 2004 til og med desember 2007. I vedtektene for utvalget heter det at PFU har ”til formål å overvåke og fremme den etiske og faglige standard i norsk presse (trykt presse, nettpublikasjoner, radio og fjernsyn)”, og ”som et ledd i dette arbeidet vurderer Pressens Faglige Utvalg klager over norsk presses atferd og avgir sine uttalelser som offentliggjøres”.³⁰⁶ I realiteten er PFU nesten utelukkende et klageorgan. Det øvrige arbeidet består av å utarbeide enkelte³⁰⁷ prinsipputtalelser og behandle klager som NP selv gjennom generalsekretærens såkalte initiativrett³⁰⁸ fremmer.

Alle, både privatpersoner, organisasjoner, bedrifter og offentlige organer, kan klage til PFU.³⁰⁹ Forutsetningen er at man selv er part i saken eller har innhentet en parts samtykke til å klage. Den som skal klage til PFU må levere en skriftlig klage til Norsk Presseforbund (NP). Hvis klagen ikke fyller de formelle krav, kan den bli avvist. I enkelte tilfeller foreslår sekretariatet en såkalt ’forenklet frifinnende’ kjennelse. Det vil si at sekretariatet i NP mener at oppslaget eller innslaget *åpenbart* ikke er i strid med god presseskikk. Hvis PFU er enig, avgjøres saken i utvalget uten at det hentes inn kommentarer fra redaksjonen. Hvis utvalget ikke er enig, går den til ordinær behandling.

NP forsøker også å få til minnelige ordninger mellom klager og redaksjon. Hvis det mislykkes, starter en ordinær klageprosess. Da blir først redaksjonen bedt om sin skriftlige kommentar til klagen. Deretter følger en tilsvarsrunde der klager og deretter redaksjonen får gi nye kommentarer til det som er kommet fram. Den videre saksbehandling hos

---

³⁰⁶ Vedtekter for PFU, datert 1.6.07, lastet ned 27.6.08 fra http://presse.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/Vedtekter/

³⁰⁷ På Norsk Presseforbunds nettside ligger det per 27.6.08 åtte slike prinsipputtalelser. Hvorfor PFU er blitt et klageorgan og unnlater å ”overvåke og fremme den etiske og faglige standard” på andre måter, er ikke tema her.

³⁰⁸ I følge paragraf 4 PFUs vedtekter kan ”Generalsekretæren i Norsk Presseforbund ...også be utvalget behandle saker av stor prinsipiell interesse, eller saker hvor det er rimelig å gi den eller de personer saken gjelder, bistand til å fremme den.”

³⁰⁹ Beskrivelse av klageprosessen bygger på opplysninger på Norsk Presseforbunds hjemmeside (www.presse.no) og intervjuer med Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold i november 2005 og juni 2008.

Presseforbundet og i selve utvalget foregår normalt utelukkende på grunnlag av disse skriftlige dokumentene.

Sekretariatet i NP lager et sammendrag av saken som er basert på den påklagede teksten, klagen, redaksjonens tilsvare og de to kommentarene. Sekretariatet foreslår til slutt en uttalelse i form av en innstilling til Pressens Faglige Utvalg. Utvalget samles 11 ganger i året.³¹⁰ Det blir i løpet av møtet laget en endelig, offentlig og skriftlig uttalelse, basert på det utkastet sekretariatet har laget. Deretter offentliggjøres sammendraget og kjennelsen på PFUs egen nettside (www.pfu.no).³¹¹ Redaksjoner som blir felt plikter også å publisere kjennelsen.

Fram til 1999 økte antallet klager per år jevnlig (Brurås 2008). I PFUs egen statistikk som publiseres på www.presse.no³¹² er det gitt følgende opplysninger om hvor mange saker som er henholdsvis avvist, gitt forenklet behandling eller tatt opp til ordinær drøfting i senere år.

Tabell 8.1 Klager behandlet i Norsk Presseforbund/Pressens Faglige Utvalg etter behandlingsform og år 1999-2007. Antall³¹³

	ÅR BEHANDLET								
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Behandlede klager	231	222	216	188	179	261	261	247	294
Antall uttalelser	127	132	134	123	113	155	146	134	165
Forenklet "frifinnelse"	20	23	31	21	29	41	53	56	66
Minnelig ordning / trukket	42	34	30	31	24	36	32	35	40
Avvist / henlagt	42	33	21	12	13	29	30	22	23

Som vi ser, sank klagetallet fram til 2003. Deretter snudde utviklingen brått igjen i 2004. I min undersøkelsesperiode fra og med høsten 2004 til og med 2007 har klagetallene vært høyere enn noen gang tidligere, og toppen ble nådd i 2007 med nesten 300 klager.

Som det også går fram av tabell 8.1, blir flertallet av klager gitt ordinær behandling.³¹⁴ I rundt 15 prosent av sakene blir det enten oppnådd en minnelig ordning eller klagen trekkes. Noen flere saker blir avgjort som 'forenklet frifinnelse'.³¹⁵

³¹⁰ Ibland avholdes to møter i juni og/eller august slik at tallet blir noe høyere.

³¹¹ Enkelte saker unntas offentlighet. Se under.

³¹² Se http://presse.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/Statistikk/.

³¹³ Statistikken er lastet ned 23.8.08 fra <http://presse.no/filestore/Hovedstatistikk2007.doc>.

I det videre arbeidet begrenser jeg analysen til de sakene som er blitt gjort til gjenstand for ordinær saksbehandling. Kjennelsene i disse *ordinære* sakene, slik de ligger på PFUs nettside fra møtene i perioden fra og med august 2004 til og med desember 2007,³¹⁶ er dermed datagrunnlaget for denne delen av min undersøkelse. Det er noen mindre feil i PFUs registreringer som jeg har rettet opp i mine tall. Rettingene er gjort rede for i tabell 8.2. Undersøkelsen omfatter dermed 505 saker som ble tatt opp til ordinær behandling i perioden.³¹⁷

Tabell 8.2 Saker i PFU etter år og ulike kilder

KILDER				
ÅR	www.presse.no	www.pfu.no	Undersøkelsen	Kommentar
H2004	(155) ³¹⁸	72	74	To saker er borte fra pfu.no siden min registrering i mai 2005 (84/04 og 160/04AogB)
2005	146	142	142	Tre saker er feilregistrert på våren 2004 (47/04, 184/94, 247/04 er alle behandlet i 2005) (+3) To saker fra 2006 er feilregistrert på 2005 (221/05 og 253/05 er behandlet i 2006) (-2) En sak er dobbeltregistrert i 2005 (123/05) (-1)
2006	134	125	126	To saker er feilregistrert på 2005 (221/05 og 253/05 er behandlet i 2006) (+2) En sak fra 2007 er feilregistrert på 2006 (166/07) er behandlet i 2007 (-1)
2007	165	162	163	En sak er feilregistrert på 2006 (166/07 er behandlet i 2007) (+1)

Avviket mellom tallet som oppgis i statistikken på presse.no og det antallet kjennelser som legges ut på nettet skyldes at enkelte saker unntas offentlighet med hjemmel i paragraf 6³¹⁹ i PFUs vedtekter.³²⁰ Men dette utgjør i alt 14 kjennelser (3 prosent av totalen) og er uansett neppe en systematisk feilkilde.³²¹ Jeg vil heretter benytte mine egne tall i analysen.

³¹⁴ Dette skiller seg fra praksis i selvdømmeorganene i for eksempel Sverige og Storbritannia der bare rundt 10 prosent av klagenes blir behandlet i utvalget.

³¹⁵ Andelen som avgjøres ved forenklet behandling har økt fra rundt ti prosent ved århundreskiftet til rundt 20 prosent i dag.

³¹⁶ Se <http://www.pfu.no/browse.php>.

³¹⁷ I noen få enkelttilfeller har jeg også gått inn i underlagsmaterialet, det vil si brevvekslingen mellom PFU og partene. Dette materialet oppbevares hos Norsk Presseforbund i noen år før det overføres til Riksarkivet.

³¹⁸ Gjelder hele 2004.

³¹⁹ Det heter i paragrafen at "i særlige tilfeller, for eksempel når en offentliggjøring vil kunne krenke privatlivets fred, kan utvalget bestemme at uttalelsen ikke skal offentliggjøres".

³²⁰ I enkelte tilfeller stiller klagerne som krav at sakene skal unntas offentlighet. Det blir normalt imøtekommet av NP. En eventuell fellende kjennelse blir da heller ikke publisert i det felte medium. I andre tilfeller beslutter Norsk Presseforbund selv at saken bør unntas offentlighet på grunn av sakens karakter. Det gjelder særlig ved

8.1 Klagere og klager

Klagerne er delt inn i fem grupper: Privatpersoner, private næringsdrivende, organisasjoner, offentlig sektor og initiativretten. Fordelingen går fram av tabell 8.3:

Tabell 8.3 Behandlede klager etter klagergruppe og år. Prosent.

KLAGERGRUPPE	ÅR BEHANDLET				
	H2004	2005	2006	2007	Totalt
Privatpersoner	43	47	59	49	50
Næringsdrivende	23	23	19	26	23
Offentlig sektor	18	15	10	13	13
Organisasjon	14	15	11	12	13
Initiativretten	3	0	1	0	1
Totalt	101	100	100	100	100
N=	(74)	(142)	(126)	(163)	(505)

Som det går fram, kommer halvparten av de behandlede klagene fra privatpersoner. Næringsdrivende står for om lag fjerdeparten av klagene, mens organisasjoner og offentlig sektor står for 13 prosent hver av de klagene som slapp gjennom til ordinær behandling i perioden.

Tabell 8.4 viser hvilke stoffområder klagene gjelder. Jeg har laget en inndeling³²² etter hvilke sektorer som syntes å ha mange saker: Justis/rettsvesen, næringsliv og offentlig sektor.

---

følsomme personlige opplysninger. Det skjer også at saker i ettertid som har vært lagt ut på nettet, blir fjernet av tilsvarende grunner. (Opplyst av Kjell Nyhuus i Norsk Presseforbund 23.6.08)

³²¹ Jeg er blitt tilbudt å se de ikke offentlige kjennelsene, men ettersom innholdet uansett ikke kunne refereres, har jeg valgt å holde dem utenom undersøkelsen. Jeg har derimot beholdt de to sakene som er fjernet etter at de var registrert i mitt materiale.

³²² For nærmere drøfting av kategorier, se vedlegg 1

Tabell 8.4. Behandlede klager etter stoffområde og år. Prosent.

STOFFOMRÅDE	ÅR BEHANDLET				Totalt
	H2004	2005	2006	2007	
Justis/rettsvesen ³²³	26	18	31	31	27
Næringsliv	22	24	18	26	23
Offentlig sektor	22	30	18	17	21
Organisasjonsliv	14	4	7	12	9
Diverse	18	25	25	13	20
Total	100	100	100	100	100
N=	(74)	(142)	(126)	(163)	(505)

Som man ser, faller om lag en fjerdedel av klagen i hver av de tre nokså grove kategoriene. Sett i forhold til den totale mediedekningen av feltene, er kriminalstoffet overrepresentert i klagen. Ifølge Allerns analyse av ti norske aviser handler bare sju prosent av nyhetsstoffet og en enda mindre andel av feature- og kommentarstoffet om kriminalitet og rettsvesen (Allern 2001:125f).

8.2 Innklagede redaksjoner

Forholdet mellom publikum og Pressens Faglige Utvalg er ikke tema for denne avhandlingen. Men det kan likevel være av interesse å se hvilke medietyper som oftest blir klaget inn for utvalget. Vi ser først på hvilke redaksjoner som får flest klager. Det går fram av denne tabellen som viser alle redaksjoner med mer enn ti klager i undersøkelsesperioden:

Tabell 8.5 Klager etter redaksjon. H2004-2007. Antall.

ANTALL KLAGER	
REDAKSJON	
NRK TV	29
TV2	29
Dagbladet	29
Aftenposten (inkl. Aften)	25
VG	19
Dagens Næringsliv	13
Bergensavisen	13
Stavanger Aftenblad	10

Det framgår at det er de største mediebedriftene som får flest klager. NRK TV, TV2 og Dagbladet har alle fått 29 klager behandlet i PFU i perioder. NRK alene har i totalt 42 klager

³²³ Jeg har en noe høyere andel krim/justis-saker enn Brurås som har innsnevret kategorien til bare å gjelde saker om forhold som "kan føre til – eller allerede har ført til – en strafferettslig reaksjon" (Brurås 2008:172).

når jeg i tillegg regner inn klager mot rikskringkastingens radio- og nettpubliseringer. Deretter følger Aftenposten og VG med henholdsvis 25 og 19 klager.

I tabellen under har jeg benyttet Sigurd Høsts inndeling av norske abonnements- og løssalgsaviser og i tillegg selv kategorisert gratisaviser, radio, tv og nett.³²⁴

Tabell 8.6 Behandlede klagesaker etter medietype. H2004-2007. Prosent.

MEDIATYPE	BEHANDLET ÅR					N=
	H2004	2005	2006	2007	Totalt	
Aviser ³²⁵						
Ledende lokalaviser	31	31	22	23	26	132
Storbyaviser	11	8	11	9	10	48
Løssalgsaviser	7	6	11	13	10	48
Lokale 2-3 dagers	8	7	7	7	7	36
Riksspredte meningsbærende	1	8	2	8	5	27
Nr. 2-aviser i storbyer	3	6	3	4	4	22
Lokale nr.2-aviser	4	1	2	2	2	10
Nasjonale fådagers	1	0	3	2	2	8
Lokale ukeaviser	0	3	2	0	1	6
Aften ³²⁶	0	1	1	1	1	4
Andre medietyper ³²⁷						
Nett	5	2	10	11	8	38
NRK TV	8	5	9	3	6	29
TV2	7	4	6	7	6	29
Fagblad	4	9	1	4	5	23
Ukeblad	4	5	7	2	5	23
NRK radio	4	1	2	2	2	9
Gratisaviser	0	1	2	1	1	5
TV øvrige	1	2	0	0	1	4
Radio øvrig	0	1	1	1	1	3
Telegrambyrå	0	0	0	1	0	1
Totalt	100	100	100	100	100	505

Som vi ser av tabell 8.6, gjelder sakene i all hovedsak gjelder trykte medier. Av de 505 klagen i materialet er 392 eller 78 prosent rettet mot aviser og blader av ulik art. Flest klager blir levert inn mot artikler i landets mange lokalaviser. Klager på tv-programmer utgjør en

³²⁴ Redegjørelse for koding i vedlegg 1.

³²⁵ kodet etter Høst 2008.

³²⁶ Sigurd Høst har kategorisert Aftenpostens ettermiddagsutgave for Oslo-området, *Aften*, for seg selv, fordi den skiller seg vesentlig ut fra alle andre aviser på en del viktige kriterier.

³²⁷ Redegjørelse for koding i vedlegg 1. I tillegg er i denne tabellen 'ukeblad' alle blad som er medlem av Norsk Ukepressens Forening. Fagblader er tilsvarende medlemmer av Fagpressens forening. 'Gratisaviser' er publikasjoner som spres uten betaling. Enkeltpublikasjoner som ikke faller inn i noen av disse tre kategoriene for trykte medier, er gruppert av meg etter hvor de mest 'passer inn'. *Kapital* er for eksempel gruppert sammen med *Økonomisk rapport* og *Ambulanseforum* sammen andre fagrettede publikasjoner.

andel på mellom 10 og 20 prosent i året, mens andelen radioklager er svært lav. NRK Radio ble klaget inn bare ni ganger i hele undersøkelsesperioden, til tross for et svært stort programtilbud. Minst 'utsatt' for klager er radio utenom NRK, som knapt blir trukket inn for Pressens Faglige Utvalg i det hele tatt, til tross for et ganske stort utbud³²⁸ og til tross for at den daglige lytteroppslutningen til sammen for radiokanaler utenfor NRK er 34 prosent. Dette er sannsynligvis et viktig funn, men det ligger utenfor avhandlingens ramme å drøfte det videre.³²⁹

Derimot ser vi i løpet av undersøkelsesperioden en økning i klager på nett-publiseringer. De siste to årene har rene nettklager utgjort om lag 10 prosent av sakene som er behandlet i PFU. I tillegg kommer et etter hvert ikke ubetydelig antall saker der både papiravisen/kringkastingen og nettutgaven blir klaget inn samtidig.³³⁰ Slike dobbeltklager på avis/tv og nett økte fra to i 2005 til seks i 2006 og ti i 2007. Siste året i undersøkelsen var nettpublisering dermed tema i 17 prosent av sakene i Pressens Faglige Utvalg.

Klagesaker per bruker

Ettersom ulike typer medier har svært ulik spredning og dekning, vil det også være av interesse å se på forholdet mellom spredning og antall klager. Det er vanskelig å finne sammenliknbare tall for mediebruk, blant annet fordi karakteren av bruken varierer mellom ulike medietyper. Det er for eksempel vanlig å skille mellom mediebruk som primæraktivitet og sekundæraktivitet, men også et slikt skille er problematisk og skaper problemer.³³¹ Jeg har valgt å bruke tall fra Statistisk Sentralbyrås mediebarometer for 2007 (Vaage 2008), der utvalget er det samme og spørsmålsstillingene er sammenliknbare. SSB har spurt et stort utvalg nordmenn om deres mediebruk dagen før intervjuet. SSBs avisinndeling³³² skiller seg fra Høsts på vesentlige punkter. Byrået deler aviser i fire grupper: aviser utenfor Oslo som utkommer fire ganger eller mer per uke, aviser utenfor Oslo som utkommer mindre enn fire ganger i uka, løssalgsavisene VG og Dagbladet og øvrige Oslo-aviser. I sitt *Mediebarometer* publiserer SSB årlig leser/lytter/seer-andeler i sitt utvalg for hver mediegruppe. Jeg har så

---

³²⁸ I følge Medietilsynets oversikt var det 16.6.08 244 radiostasjoner i Norge. Lastet ned fra <http://www.medieregisteret.no/database/dbprogs/?l=1&orderBy=navn&tv=&radio=1&avis=&eier=&orderBy2=navn&omraade=&fritekst=>.

³²⁹ En gjetning kan være at radio både er flyktig og et typisk 'sekundærmedium'.

³³⁰ Når disse sakene er behandlet som *en sak* av PFU, er de her kategorisert som klager på 'avis', ikke på 'nett'. Tilsvarende er for eksempel fellesklager på NRK Dagsrevyen og NRK nett kategorisert som NRK tv. Samlet sett er nettet derfor noe mer representert i PFU enn det som umiddelbart framgår av tabellen.

³³¹ Se f.eks Sigurd Høsts drøftinger av spørsmålene i *Daglig mediebruk* (Høst 1998).

³³² For detaljert gjennomgang av kodingen, se vedlegg 1.

beregnet daglige seer/lytter-tall³³³ og videre beregnet antall klagesaker per daglige seere/lesere/lyttere. Resultatet går fram av tabell 8.7:

Tabell 8.7 Klagesaker per bruker i perioden august 2004 - desember 2007 etter medietype. Antall.

	KLAGESAKER	DAGLIGE BRUKERE	KLAGESAKER PR. 100.000 DAGLIGE BRUKERE	KLAGESAKER PR. 100.000 DAGLIGE NYHETSBRUKERE
KANAL SSB				
Lokalaviser	49	395200	12,4	
Distriktsaviser	190	1896960	10,0	
Øvrige Oslo-aviser	54	671840	8,0	
Fagblader	23	434720	5,3	
VG/Dagbladet	48	988000	4,9	
Ukeblader	23	553280	4,2	
Gratisaviser	5	-		
Aviser totalt	346	2845440	12,2	
Fagblader	23	434720	5,3	
Ukeblader	23	553280	4,2	
TV2	29	1936480	1,5	2,7
NRK TV	29	1896960	1,5	2,0
TV øvrig	4	1857440 ³³⁴	0,2	
TV totalt	62	3240640	1,9	
Nett	38	2608320	1,5	2,4
NRK radio ³³⁵	9	1264640	0,7	1,3
Radio øvrig	3	1383200 ³³⁶	0,2	
Radio totalt	12	2094560	0,6	
Telegrambyrå	1	-		

Som det går fram av denne tabellen, er det lokalavisene som har klart flest behandlede klager per daglige lesere/seere, mens etermediene har klart lavest antall klager per bruker.

Basert på en slik inndeling ser vi at det er vesentlig flere klagesaker per mediebruker i alle typer trykte medier enn i nett, radio og fjernsyn. Vi ser at lokalavisene har det høyeste antallet

³³³ Utgangspunktet er på 3 952 000 nordmenn mellom 9 og 79 år (som mediebarometret omfatter). Ettersom SSBs resultater er basert på utvalgtall, er det naturligvis en viss feilmargin her.

³³⁴ Se noten over.

³³⁵ Ettersom det her er snakk om absolutte tall, gir det mening å beregne antall klager per bruker selv om klagetallet er svært lav. Derimot kan jeg ikke regne andeler av disse tallene igjen, for eksempel fellingsprosent.

³³⁶ Dette tallet er unøyaktig og for høyt fordi SSB oppgir hvor mange som har lyttet til henholdsvis P4, Kanal24 og lokalradio. Jeg har slått sammen disse tallene, men det betyr for eksempel at lyttere som har hørt både på P4 og P24 vil telle to ganger.

saker (12,4 saker per 100000 lesere). NRK TV og TV2 har nøyaktig like mange saker per 100.000 seere (1,5 og 1,5). Begge de store tv-stasjonene har som vi ser vesentlig færre PFU-saker per seer enn samtlige avisgrupper har per leser, selv når jeg korrigerer for at ikke alle tv-seerne har sett nyheter. Om dette betyr at eter-redaksjoner er flinkere til å unngå å publisere forhold som medfører klager, eller om det er slik at listen for å klage på etermediene er høyere enn for de trykte mediene, har jeg ikke data til å si noe om.³³⁷

Internett betyr stadig mer som formidlingskanal for journalistikk. Av SSBs tall går det fram at 66 prosent av befolkningen i 2007 hadde brukt internett dagen før intervjuet, og av disse hadde igjen 61 prosent lest nyheter på nettet. Det betyr altså at drøyt 40 prosent av befolkningen en gjennomsnittsdag i 2007 leste nett-nyheter. I løpet av de siste årene har nettbruken vokst betydelig, og det samme har antall klager på nettjournalistikken. Det er interessant at det foreløpig ser ut til at klagemønstret likner mer på etermedienes enn på papiravisenes. Heller ikke dette funnet har jeg data til å forklare.

8.3 Kjennelser i PFU

I dette avsnittet vil jeg presentere noen enkle beregninger av sammenhenger mellom enkelte bakgrunnsvariabler og fellingsprosent, altså andelen saker som ender med kjennelsen 'brudd på god presseskikk' eller kritikk.

Tabell 8.8 Fellingsprosent i Pressens Faglige Utvalg etter behandlingsår.

ÅR BEHANDLET	KJENNELSE			
	Brudd	Ikke-brudd	Totalt	Fellingsprosent
2004	32	42	74	43
2005	62	80	142	44
2006	53	73	126	42
2007	80	83	163	49
Totalt	227	278	505	45

Tabell 8.8 viser at i løpet av undersøkelsesperioden er knapt halvparten (45 prosent) av de sakene som er gitt ordinær behandling i Pressens Faglige Utvalg, enten endt med en konklusjon om 'brudd på god presseskikk' eller med at redaksjonen gis kritikk. Tallene varierer lite fra år til år. Det er ikke mulig å se noe klart mønster i min undersøkelsesperiode. I

³³⁷ En alternativ forklaring kan være at tv-kanalene publiserer ganske få nyhetssaker. En gjennomsnittlig Dagsrevy inneholder langt færre saker enn en enkelt lokalavis. Samlet sett vil derfor trykte medier ha langt større mulighet til å fornærme noen enn tv-stasjonene har.

følge PFUs egne tall var andelen fellinginger synkende i perioden 1996-2002³³⁸ - til 33 prosent i 2002. Men i 2003 endte plutselig 55 prosent av sakene med en konklusjon om brudd på god presseskikk eller kritikk. I undersøkelsesperioden 2004-2007 har andelen fellinginger hvert år vært lavere enn 55. Etter tre år (2004-2006) med forholdsvis lav fellingsprosent, steg andelen litt igjen i 2007. Det er heller ingen systematisk økning eller reduksjon i fellingsprosenten de siste ti årene.³³⁹

PFU har i løpet av undersøkelsesperioden avgitt kjennelser med dissens bare fem ganger. Det betyr etter alt å dømme at det er en målsetting å bli enige og at mindretallet normalt aksepterer flertallets syn i tilfeller der man ikke blir enige. I tre av dissens-tilfellene var det et flertall som ønsket en fellende kjennelse mens mindretallet ønsket frifinnelse.³⁴⁰ I ett tilfelle ville flertallet gi 'kritikk' mens mindretallet ville konkludere med 'brudd på god presseskikk'.³⁴¹ I ytterligere ett tilfelle det avgitt frifinnende kjennelse³⁴² med dissens. Det gjaldt en sak som skriftsamleren Martin Schøyen hadde anlagt mot NRK.³⁴³

Ulike klagegruppers mulighet til å nå fram hos PFU varierer. Det går fram av tabell 8.9:

Tabell 8.9 Fellingsprosent H2004-2007 etter klagergruppe.

KLAGERGRUPPE	KJENNELSE			
	Brudd	Ikke-brudd	Totalt	Fellingsprosent
Initiativretten	3	0	3	(100)
Næringsdrivende	54	61	115	47
Offentlig sektor	36	32	68	53
Organisasjon	18	48	66	27
Privatperson	116	137	253	46
Totalt	227	278	505	45

³³⁸ Pressemelding fra PFU 12.1.04

³³⁹ Svein Brurås har derimot sett på utviklingen helt fra PFU ble etablert i sin nåværende form i 1972. Han konkluderer med at fellingsprosenten var høyere tidligere. Ytterpunktene er 1990 da 75 prosent av de innklagde ble felt og 2004 da bare 42 prosent ble felt. "I ti av de siste tolv årene har det altså vært overvekt av frikjennende uttalelser, mens dette ikke forekom i årene 1978-1994". (Brurås 2008:168)

³⁴⁰ Det skjedde i sakene 134/04, 39/06 og 229/07

³⁴¹ Sak 59/05

³⁴² Sak 184/04

³⁴³ Saken blir omtalt senere

Som det framgår av tabell 8.9 er det små forskjeller mellom noen av klagergruppene – men med to unntak. Initiativretten, altså generalsekretæren i Norsk Presseforbund, har alltid fått medhold de få gangene han har klaget inn en sak.³⁴⁴ På den andre siden har *organisasjoner* som klager langt vanskeligere for å få medhold enn andre. Klager fra organisasjoner får medhold i bare 27 prosent av sakene, mens øvrige klagere får medhold i om lag halvparten av tilfellene. Det kan tyde på at PFU legger listen høyere for å ta til følge organisasjonsklager enn klager fra andre. Særlig vanskelig synes det å være for organisasjoner å nå fram mot de største mediebedriftene. Bare tre av i alt 20 klager som organisasjoner har reist mot NRK, TV2, VG, Dagbladet og Aftenposten har nådd fram i PFU i løpet av undersøkelsesperioden.³⁴⁵

Det har også ved noen anledninger vært hevdet at klagere med advokat relativt sjeldnere får medhold enn klagere uten advokat.³⁴⁶ Jeg har derfor undersøkt dette, og finner ikke noen slik generell sammenheng i min periode. Klagere med advokat får medhold i 42 prosent av sakene, mens klagere uten advokat får medhold i 46 prosent av tilfellene. Derimot finner jeg en sammenheng hvis jeg ser på sammenhengene mellom klagergrupper, advokatbistand og konklusjon.

Tabell 8.10 Fellingsprosent H2004-2007 etter klagergruppe og advokatbistand.

KLAGERGRUPPE					
	Næringsdrivende		Offentlig sektor		Organisasjon
					Privatperson
Advokat	43	(N=21)	(40 ³⁴⁷)	(N=5)	(0) (N=8)
Ikke advokat	48	(N=94)	54	(N=63)	31 (N=58)
					45 (N=187)

Det går fram av denne tabellen at det ikke er vanskeligere for privatpersoner å nå fram i PFU hvis de har advokatbistand. Men innenfor hver av de andre klagergruppene får de som klager ved hjelp av advokat sjeldnere medhold enn de som klager selv. Det klareste eksemplet er at *ingen* organisasjonsklager som var formulert av advokat fikk medhold av PFU i

³⁴⁴ Men her er det altså snakk om bare tre kjennelser, sakene 200/04, 201/04 og 142/06

³⁴⁵ Enkeltpersoner har langt større sjanse for suksess når de går til PFU med klager på disse mediene. Om lag 40 prosent av dem når fram med sin klage.

³⁴⁶ 14.4.08 uttalte NPs generalsekretær Per Edgar Kokkvold til na24 at advokatklager sjeldnere førte fram enn andre typer klager, lastet ned 16.6.08 fra

<http://arkiv.na24.no/NewsItem.asp?ItemID=48538&Title=Rike+og+sinte>. Se også Journalisten 14.1.05, lastet ned 16.6.08 fra <http://www.journalisten.no/story/1495>.

³⁴⁷ Få tilfeller.

undersøkelsesperioden. Det kan se ut til at desto mer institusjonalisert og kollektivt en klager framstår, desto mindre er PFU villig til å kritisere eller felle redaksjonen som omtaler klageren.³⁴⁸

8.4 Fellingsprosent etter redaksjonstype

Er det så forskjeller på fellingsprosenten for ulike redaksjoner og medietyper? Med drøyt 500 kjennelser til grunn for analysen er det et visst grunnlag for å antyde noen kvantitative forskjeller mellom ulike kategorier redaksjoner. Det går fram av tabellen under:

Tabell 8.11 Fellingsprosent H2004-2007 etter redaksjonstype. H2004-2007.³⁴⁹

REDAKSJONSTYPE	KJENNELSE			
	Brudd	Ikke brudd	Total	Fellingsprosent
Ukeblad	16	7	23	70
Fagblad	12	11	23	52
Nett	19	19	38	50
Aviser	145	196	341	43
Radio	5	7	12	42
TV	27	35	62	42
Telegrambyrå ³⁵⁰	1	0	1	(100)
Gratisaviser ³⁵¹	2	3	5	(40)
Totalt	227	278	505	45

Ukeblad har altså klart høyest fellingsprosent. 'Verst' er Se og Hør som har vært klaget inn åtte ganger og blitt felt eller kritisert i sju av dem. Men selv om man trekker ut Se og Hør-sakene, har 'ukeblader' den høyeste fellingsprosenten. Som vist over, klages radio og tv relativt sjelden inn for PFU. Men når eter-redaksjoner havner i utvalget, blir de om lag like ofte felt som avisredaksjoner. Når jeg gjør en noe mer finmasket oppdeling av redaksjonstyper, ser vi et mer nyansert og interessant bilde. Først har jeg benyttet Sigurd Høsts inndeling av avisene. Da finner jeg følgende bilde:

³⁴⁸ Et unntak er at kjente privatpersoner kan se ut til å ha fordel av å bruke advokat, men her er det snakk om svært små tall.

³⁴⁹ Altfor få kjennelser til å prosentueres i det hele tatt

³⁵⁰ Altfor få kjennelser til å prosentueres i det hele tatt

³⁵¹ For få kjennelser til å gjøre en meningsfull prosentuerings.

Tabell 8.12 Fellingsprosent H2004-2007 etter avistype. Høsts inndeling

AVISTYPE	KJENNELSE			
	Brudd	Ikke brudd	Totalt	Fellingsprosent
Lokale nr.2 aviser	6	4	10	(60)
Riksdekkende meningsbærende aviser	15	12	27	56
Nr. 2 aviser i storbyer	12	10	22	55
Lokale 2-3 dagers aviser	19	17	36	53
Storbyaviser	21	27	48	44
Ledende lokalaviser	48	84	132	36
VG/Dagbladet	15	33	48	31
Nasjonale fådagersaviser	4	4	8	(50)
Lokale ukeaviser	3	3	6	(50)
Andre	2	2	4	(50)
Totalt	227	278	505	45

I tabell 8.12 synes det å være en sammenheng mellom avisenes økonomiske styrke og fellingsprosent. Det er nummer 2-avisene og de mindre, riksdekkende avisene som blir relativt oftest felt i PFU. De store løssalgsavisene og de 'ledende lokalavisene', altså nummer en-aviser på et utgiversted som kommer fire ganger per uke eller mer,³⁵² har lavest fellingsprosent i PFU.

Aller lavest fellingsprosent har, kanskje overraskende for mange, løssalgsavisene. Det er i hovedsak VGs fortjeneste. Norges største avis er klaget inn for PFU 19 ganger i undersøkelsesperioden og er blitt frikjent i hele 17 av dem. VGs fellingsprosent er altså bare 11. Det er klart lavest av alle enkeltredaksjoner som har hatt mer enn fem saker i PFU. Dagbladets fellingsprosent er 46, altså helt på linje med gjennomsnittet, mens Norges nest største avis, Aftenposten, som er en 'storbyavis' i denne inndelingen, ligger relativt lavt med 40 prosent felling av de 25 gangene avisen har vært i PFU.

³⁵² Dette er aviser av typen Moss Avis, Sunnmørsposten, Nordlys og Romerikes Blad.

Tabell 8.13 Fellingsprosent H2004-2007 etter redaksjon. Etermedier

REDAKSJON	KJENNELSE			Fellingsprosent
	Brudd/kritikk	Ikke brudd	Totalt	
NRK radio	4	5	9	44
TV2	12	17	29	41
NRK TV	11	18	29	38
Øvrig TV	4	0	4	(100)
Øvrig radio	1	2	3	(33)
Total	227	278	305	45

Av tabell 8.13 går det fram at det er små forskjeller i fellingsprosent mellom de ulike etermedieredaksjonene. Men 'øvrig tv' er felt i alle de fire tilfellene slik stasjoner er klaget inn for PFU. Det gjelder to lokalfjernsynsstasjoner og to riksdekkende kanaler. Ettersom dette bare gjelder fire saker kan det naturligvis være en ren tilfeldighet.

Konklusjoner

De viktigste konklusjonene av denne gjennomgangen er følgende:

For det første: Selv om kringkastingsmediene ble en del av PFU-systemet på 1990-tallet, er Utvalget fortsatt i hovedsak et forum for drøfting av etikk i skriftlige medier. Både i absolutte tall og hvis man tar hensyn til tallet på lesere, seere og lyttere, klages trykte medier klart oftere inn for PFU enn etermedier. En mulig forklaring er at selv om radio og tv har høy dekningsgrad, publiserer eterkanalene langt færre enkeltsaker enn trykte medier.

For det andre er det redaksjonene i de største mediebedriftene som oftest blir klaget inn til PFU. Men i forhold til spredning, kan det synes som om mindre ressurssterke redaksjoner får relativt flere klager mot seg. Det er dessuten slik at mindre ressurssterke redaksjoner oftere felles når de klages inn for Pressens Faglige Utvalg enn redaksjoner med mer ressurser.

For det tredje kan det synes som om mer institusjonaliserte klagere har vanskeligere for å nå fram i PFU enn privatpersoner. Organisasjoner vinner særlig sjelden fram i PFU, og for dem kan det se ut til å være en ulempe å benytte advokat hvis man har tenkt å vinne fram. Særlig har organisasjoner problemer med å lykkes i saker mot de tyngste mediebedriftene.

Og for det fjerde synes kriminaljournalistikken fortsatt å være sentral i den institusjonaliserte presseetikken. Fjerdeparten av alle PFU-saker gjelder kriminaljournalistikk. Det er vesentlig mer enn krimstoffets andel av den totale journalistiske produksjonen.

8.5 Bruken av Vær Varsom Plakaten i fellende kjennelser

I paragraf 2 i Pressens Faglige Utvalgs vedtekter heter det:

Som retningslinjer for sitt arbeid vil Pressens Faglige Utvalg legge til grunn: "Vær Varsom-plakaten", som ble vedtatt av Norsk Presseforbund i 1936 og senere revidert, siste gang i 2007, "Redaktørplakaten", utarbeidet i 1953 av Norske Avisers Landsforbund og Norsk Redaktørforening, revidert i 1973, og "Tekstrekklameplakaten", vedtatt av Norsk Presseforbund i 2001.

Formelt må ikke Pressens Faglige Utvalg skaffe seg formell hjemmel i disse regelverkene for å felle eller kritisere en redaksjon. Men de siste årene har det normale vært at utvalget skaffer seg en slik hjemmel. Dette har av flere forfattere vært omtalt som en jussifisering eller legalisering av presseetikken (Lindholm 2006:175, Røssland 1999:253, Raaum 2003:104). Det har vært en diskusjon om dette er ønsket og/eller gunstig. Dette spørsmålet er ikke tema for denne avhandlingen. Jeg nøyer meg med å konstatere at PFU i undersøkelsesperioden i all hovedsak henviser til VVP og i blant til Tekstrekklameplakaten og Redaktørplakaten,³⁵³ når det avgir fellende uttalelser.³⁵⁴

Tabell 8.14 Fellende uttalelser fra Pressens Faglige Utvalg H2004-07 etter anvendt kapittel i Vær Varsom Plakaten. I prosent av antall fellende kjennelser. (N=227)

	Prosent ³⁵⁵
KAPITTEL	
Kapittel 1: Pressens samfunnsrolle	0,4
Kapittel 2: Integritet og ansvar	3
Kapittel 3: Journalistisk adferd og forholdet til kildene	33
Kapittel 4: Publiseringsregler	110

³⁵³ I undersøkelsesperioden er det bare henvist til redaktørplakaten i sak 85/07 (om redigering av leserinnlegg) og i sak 229/07 (der utvalget argumenterer mot redaktørens forståelse av plakaten).

³⁵⁴ Det finnes åtte unntak, de fleste i kjennelser der PFU mener at redaksjonen har 'opptrådt kritikkverdig'. I to tilfeller der PFU har konkludert med 'brudd på god presseskikk', er det ikke henvist til noe spesielt punkt i VVP. Begge tilfellene er fra 2004 (Sakene 81/04 og 167/04).

³⁵⁵ Summen overstiger 100 prosent fordi flere paragrafer kan benyttes i hver kjennelse

Tabellen viser at noen deler av Vær Varsom Plakaten i praksis aldri brukes til å felle redaksjoner. Det gjelder først og fremst kapittel 1, de såkalte flaggparagrafene, som handler om pressens samfunnsrolle. I hele perioden er paragrafer i kapittel 1 bare benyttet en eneste gang for å felle redaksjoner. I 2007 felte PFU fagbladet *Ambulanseforum*³⁵⁶ for å ha nektet en part å komme til orde i samband med et oppslag om lønnsforhold i bransjen. Redaktøren i bladet argumenterte i tilsvarsrunden blant annet med at ”en diskusjon mellom en av bladets eiere..... og redaksjonen, (bør) skje i regi av styret, og ikke i bladets spalter. Etter vår mening vil det være skadelig for bladet om eiernes og redaktørens interne diskusjon om bladets linje og profil bringes ut i spaltene”. Det er formodentlig denne passusen som har fått PFU til å hente fram en formulering fra ’flaggparagrafene’ om pressens plikt til å sette søkelys på egen samfunnsrolle. PFU sier:

selv om det i formuleringen i Vær Varsom-plakatens punkt 1.4 om pressens plikt til å sette søkelys på egen samfunnsrolle, primært er tenkt på kritikk av andre medier, mener utvalget at intensjonene bak formuleringen også må bety at mediene må vise stor romslighet når det gjelder å slippe til kritikk av journalistikk.

Heller ikke paragrafene i kapittel 2 om habilitet og integritet blir brukt utover i helt sjeldne tilfeller. I perioden er kapittel 2 brukt til å felle i alt seks ganger. Fire tilfeller handlet om brudd på tekstreklemepunktet. Det siste tilfellet var en klage mot *Fiskaren* i 2007,³⁵⁷ der PFU konkluderte med at ”i det foreliggende tilfellet mener utvalget at de tre firmapresentasjonene i for stor grad framsto som redaksjonelt stoff, og at merkingen, typografien og sidenes utforming ikke i tilstrekkelig grad avvek fra bilagets redaksjonelle sider”. I 2006 ble *Ytringen* felt³⁵⁸ med følgende begrunnelse: ”Utvalget kan ikke påstå at tekstlikheten er bevisst, men mener at redaksjonen burde forstått at den vanlige leser vanskelig kan skille de påklagede annonsesidene fra redaksjonelle sider i avisen”.

I to tilfeller er redaksjoner felt for brudd på punkt 2.2 om integritet og troverdighet. I 2006 ble initiativretten tatt i bruk, og *Elle* ble felt³⁵⁹ fordi bladet ”åpent har invitert Mobilspa hjem til redaktøren og hennes redaksjon for å teste spa-produktet, og videre at det ikke betales for tjenesten som skal vurderes. Etter utvalgets mening er en av forutsetningene for en uavhengig

---

³⁵⁶ Sak 86/07

³⁵⁷ Sak 112/07

³⁵⁸ Sak 120/06

³⁵⁹ Sak 142/06. *Elle* ble også felt for brudd på punkt 2.6 om tekstrekleme.

og troverdig gjennomføring av en test brutt under slike rammer”. Den siste gangen integritetsparagrafen ble brukt var da Harstad Tidende ble felt i 2007 etter en nyhetssak³⁶⁰ om en strid rundt en ulovlig bygget veranda, der både journalisten og redaktøren var venner av huseieren. Redaktøren hadde sågar deltatt i rivingen av verandaen, noe han selv innrømmer ”neppe var noe sjakktrekk”.

Ut fra dette vil jeg konkludere med at – med et mulig unntak for forbudet mot tekstreklame – er habilitet og integritetsspørsmål ikke er noe PFU beskjeftiger seg med i særlig grad.

Derimot blir faneparagrafene i kapittel 1 svært ofte brukt til å frikjenne redaksjoner. Da vises det til formuleringene om ytringsfrihets rolle, om at ”pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk”, om at det er ”pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold” og at ”det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre”.

I undersøkelsesperioden fra august 2004 til desember 2007 er paragrafene i VVPs første kapittel henvist til i hele 45 prosent av de frifinnende kjennelsene. Det er altså slik at faneparagrafene tolkes av PFU i retning å gi pressen betydelige rettigheter, men få plikter.

Tabell 8.15 viser så hvilke punkter i VVP som anvendes *oftest* når PFU feller redaksjoner.

---

³⁶⁰ Sak 13/07

Tabell 8.15 Fellende uttalelser fra Pressens Faglige Utvalg H2004-07 etter anvendt punkt i Vær Varsom Plakaten. I prosent av antall fellende kjennelser. (N=227)

	Prosent ³⁶¹
VVP PUNKT	
Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon (4.1)	24
Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Ved bruk av anonyme kilder må det stilles særskilte krav til kildekritikk (3.2)	21
De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger (4.14)	20
Sørg for at overskrifter, henvisninger, ingresser og inn- og utannonseringer ikke går lenger enn det er dekning for i stoffet. Det er god presseskikk å oppgi kilden når opplysninger er hentet fra andre medier (4.4)	11
Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet (4.8)	10
Vis respekt for menneskers egenart, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende (4.3)	10
Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold. Vis særlig varsomhet ved omtale av saker på tidlig stadium av etterforskning, i saker som gjelder unge lovovertredere, og der identifiserende omtale kan føre til urimelig belastning for tredjeperson. Identifisering må begrunnes i et berettiget informasjonsbehov. Det kan eksempelvis være berettiget å identifisere ved overhengende fare for overgrep mot forsvarsløse personer, ved alvorlige og gjentatte kriminelle handlinger, når omtaltes identitet eller samfunnsrolle har klar relevans til de forhold som omtales, eller der identifisering hindrer at uskyldige blir utsatt for uberettiget mistanke ³⁶² (4.7)	9
Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse (4.6)	6
De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvaer, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Tilsvaer kan nektes dersom den berørte part, uten saklig grunn, har avvist tilbud om samtidig imøtegåelse i samme spørsmål. Tilsvaer og debattinnlegg skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk. (4.15)	5

De fleste fellinger blir begrunnet med noen få av punktene i Vær Varsom Plakaten. Av de ni punktene som er mest brukt til fellinger er fire knyttet til sentrale, etisk begrunnede håndverkskrav i journalistikk. Det gjelder først og fremst retten til samtidig imøtegåelse (24 prosent) og tilsvaer (5 prosent), kontroll av opplysninger (21 prosent) og formulering av overskrifter (11 prosent).

³⁶¹ Summen blir over 100 prosent fordi det kan henvises til flere punkter i hver sak

³⁶² Denne paragrafen er endret i løpet av undersøkelsesperioden. Se under.

Fem av de mest brukte punktene dreier seg i utgangspunktet mer om etisk og moralsk *skjønn*. Det gjelder punktene som gjelder omtale av barn (10 prosent), privatliv (10 prosent) og 'unødig' identifisering (9 prosent). Dette siste punktet (4.7) er endret i løpet av perioden. Fram til 2005 begrenset punktet seg til identifisering i kriminalreportasjen. Ved revisjonen i 2005 ble det omformulert³⁶³ slik at gyldighetsområdet ble utvidet. I tillegg ble hele paragrafen skrevet om. Denne endringen har ikke ført til noen synlig økning i tallet på fellinginger etter paragrafen.

Om paragraf 4.1

Den mest brukte 'etiske' paragrafen er punkt 4.1. I nesten hver fjerde sak (24 prosent) blir dette punktet i den yrkesetiske kodeksen brukt til å felle redaksjoner. Punktet er det korteste i hele VVP, men vil i utgangspunktet omfatte alle de seks journalistiske dyder som Klaidmann og Beauchamp (1988) lister opp i sin normative lærebok i journalistisk etikk: "Reaching for Truth", "Avoiding Bias", "Avoiding Harm", "Serving the Public", "Maintaining Trust", "Escaping Manipulation," og "Inviting Criticism and Being Accountable". Punktet åpner derfor for nokså omfattende etiske tolkningsmuligheter for Pressens Faglige Utvalg. At PFU såpass ofte henviser til denne paragrafen, kan tyde på at etiske vurderinger har en betydelig plass i PFUs virksomhet.

Det er derfor viktig å kartlegge hvordan Pressens Faglige Utvalg faktisk tolker og anvender denne paragrafen. Jeg har gått gjennom samtlige 54 kjennelser i undersøkelsesperioden 2004-2007 der PFU har henvist til paragraf 4.1 når redaksjoner er blitt felt, og kategorisert³⁶⁴ dem etter hvilke forhold redaksjonen *konkret* er felt for. De fordeler seg slik:

I 24 kjennelser er redaksjoner er felt for åpenbare faktafeil, formidling av grove, udokumenterte påstander og/eller bruk av helt irrelevante opplysninger. Her brukes ofte 4.1 sammen med paragraf 3.2 om kontroll av opplysninger. I noen tilfeller er paragraf 4.1 brukt når aviser har trykt leserbrev med grove, ikke-dokumenterte beskyldninger mot

---

³⁶³ Nå vises det til omtale av *klanderverdige* eller straffbare forhold. Se videre omtale i kapittel 10.

³⁶⁴ Her har jeg altså opprettet en ny variabel for disse 54 utvalgte kjennelsene. Variabelen er 'fellingsgrunnlag' og verdiene er 1: *åpenbare faktafeil*, 2: *formidling av grove, udokumenterte påstander*, 3: *bruk av helt irrelevante opplysninger*, 4: *hensyn til barn og andre sårbare individer*, 5: *vern av privatlivet*, 6: *omtale av selvmord*, 7: *unødig eller uheldig identifisering*, 8: *manglende samtidig imøtegåelse*, 9: *bruk av skjult opptak*. Kodingen er basert på min helhetlige vurdering av kjennelsen. Denne variabelen kommer i tillegg til de variablene det er gjort rede for i vedlegg 1 (som omfatter alle kjennelsene i utvalget).

enkeltpersoner og firmaer.³⁶⁵ Et radioinnslag³⁶⁶ som ble felt etter paragraf 4.1 – i tillegg til en rekke andre paragrafer - var NRK-programleder Mina Hadijans intro-omtale av Frp-politiker Terje Søviknes som 'voldtektsmistenkt' og 'forbryter'. I sak 117/06 ble Dagbladet felt for å ha skrevet at en av de dømte i Orderud-saken var på "frigang". PFU uttalte at "så vidt utvalget kan se, var avisen helt uten holdepunkter for at klageren hadde frigang fra sitt fengselsopphold, slik det fastslås på førstesiden" og konkluderte med at "redaksjonen (måtte) forstå at det å basere seg på et bilde som tilfeldig var tatt av klageren på bytur, ikke alene kunne være et tilstrekkelig faktagrunnlag for et så konsterende oppslag som det her er snakk om".

I andre tilfeller brukes paragrafen som begrunnelse for felling når artiklene/innslagene rammer enkeltpersoner ved bruk av åpenbart irrelevante eller usaklige, men isolert sett korrekte, fakta. Finansavisen ble felt for et oppslag³⁶⁷ der kjendisadvokaten Niels A. B. Bugge ved hjelp av presentasjonen ble knyttet til mulige lovbrudd begått av hans klienter. I et annet tilfelle³⁶⁸ ble det referert fakta som kunne knytte en person til sin mors mistenkelige dødsfall selv om vedkommende var sjekket ut av saken før avisa ble trykt. Utvalget sier at det framstår som skjerpene "å trekke inn avdødes nære familie på en måte som er egnet til å kaste en uberettiget mistanke mot disse".

Et annet eksempel er den omdiskuterte forsiden i det kortlivete nyhetsmagasinet Memo,³⁶⁹ der et bilde av en demonstrant med arabisk bakgrunn var brukt som oppslagsbilde sammen med tittelen *En tikkende bombe*. Forsiden henviste til et større temaoppslag om hva slags problemer innvandringen kunne skape. I en sak³⁷⁰ mente PFU at redaksjonen i praksis hadde gjort en kobling mellom et dødsfall og bruken av et navngitt produkt uten at det fantes noen dokumentasjon for sammenhengen mellom de to hendelsene.

Opplysningene kan altså i seg selv være korrekte, men de er satt i en sammenheng som gjør oppslaget grovt usaklig og i strid med god presseskikk. Som vi ser, krever Pressens Faglige

---

³⁶⁵ Sakene 48/06, 168/06, 111/07. I den siste konkluderer PFU: "Avisen har publisert et leserbrev med et innhold som går langt ut over rammene for det presseetisk akseptable, og at det aldri skulle ha kommet på trykk i den form det forelå. Utvalget legger her til grunn at påstandene som framsettes er udokumenterte og innbefatter beskyldninger om kriminelle handlinger".

³⁶⁶ Sak 21/07.

³⁶⁷ Sak 12/05. Se videre i avsnitt 12.1.

³⁶⁸ Sakene 180/04 og 181/04. Samme artikkel ble trykt i to aviser.

³⁶⁹ Sak 65/06.

³⁷⁰ Sak 208/06.

Utvalg ganske grove overtrap for å felle medier for bruk av irrelevante opplysninger for å sverte personer.

I 14 kjennelser der paragraf 4.1 er brukt, er redaksjoner felt for ikke å ta tilstrekkelig hensyn til barn og andre sårbare individer eller til personer i en spesiell sårbar posisjon. Her brukes 4.1 ofte sammen med 'barneparagrafen' 4.8. Det gjelder for eksempel fire saker³⁷¹ som ble reist av Barneombudet mot ulike redaksjoners dekning av Hylkje-drapet i Bergen.³⁷² Her konkluderte PFU med at

Utvalget er enig i at det var nødvendig å omtale de aktuelle voldshandlingene som grunnlag for tiltalen, men mener de innklagede artiklene gjengir unødige detaljer om hva som skal ha skjedd. Her utviser redaksjonen etter utvalgets oppfatning for lite omtanke både i innhold og presentasjon. Det vises her til Vær Varsom-plakaten punkt 4.1. Dette, sammen med at barna i stor grad er identifisert i lokalmiljøet, fører til at saken er omtalt på en måte som strider mot Vær Varsom-plakatens punkt 4.8, om å utvise særlig varsomhet ved omtale av barn.³⁷³

I fem kjennelser blir redaksjoner er felt etter paragraf 4.1 for å ha brutt vernet av privatlivet. Disse kjennelsene grenser til tett opp til dem som felles etter 4.3 om privatlivets fred. En av sakene handler om en familiekonflikt³⁷⁴ der PFU går langt i retning av å mene at saken overhodet ikke skulle vært omtalt³⁷⁵ og konstaterer at avisa "har gått langt i å omtale svært private forhold, nemlig en intern konflikt i en familie".

I fem andre kjennelser er paragraf 4.1 brukt i samband med omtalen av selvmord, som ofte også knyttes til selvmordsparagrafen 4.9. Det gjelder for eksempel i en sak³⁷⁶ der VG brakte bilder av et selvmordsforsøk på Tromsø-brua. VG ble felt. PFU hevder at redaksjonen måtte "skjønne at den sterke bildebruken ville bli opplevd som krenkende. Eksposeringen av hendelsen innebar en urimelig tilleggsbelastning for de direkte berørte som avisen burde tatt

---

³⁷¹ Sakene 43, 44, 45 og 46/07. Redaktør Olav Terje Bergo i Bergensavisen, som var en av de felte redaksjonene, skrev etter kjennelsen i sin avis: "I BA har vi ikke beklaget vår dekning og vi kommer ikke til å rette oss etter vedtaket i PFU. Grunnen er at verken klagen fra Barneombudet og vedtaket i PFU angir hva det var som skal ha vært i strid med pressens etiske regler. Verken i klagen eller i vedtaket er det opplyst noe om hvilke skremmende detaljer vi skulle utelatt i vår gjengivelse av den offentlige tiltalen". Lastet ned fra Bergos Blogg 4.07.08 http://www.ba.no/blog/page/8?entry=user%C3%B8st_barneombud.

³⁷² Saken dreide seg om drap på en kvinne og voldtekt på et barn.

³⁷³ Dette er fra kjennelsen i sak 43/07. De andre kjennelsene er nesten identiske.

³⁷⁴ Sak 222/04

³⁷⁵ Se omtale i kapittel 10.

³⁷⁶ Sak 197/06

hensyn til. Utvalget viser her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, om blant annet å vise omtanke i innhold og presentasjon”.

I tre kjennelser er redaksjoner felt for unødig identifisering. I to kjennelser skyldes fellingen varianter av utilfredsstillende oppfylling av kravet om retten til samtidig imøtegåelse, og i en siste kjennelse blir redaksjonen felt for bruk av skjulte opptak uten at PFU fant grunnlag for en slik metode.

Denne gjennomgangen av felling etter paragraf 4.1 viser at de fleste av disse fellingene gjelder brudd på sentrale journalistiske håndverkskrav, som å sjekke opplysninger og gi anledning til tilsvar. Disse sentrale håndverkskravene er imidlertid også etisk begrunnet og knyttet til viktige elementer i allmennmoralen (rettferdighet) og etiske krav i samfunnsoppdraget om retten til å komme til orde.³⁷⁷

I andre tilfeller benyttes 4.1 som en etisk rettesnor for mer skjønnspregede sider av profesjonsmoralen. Da brukes paragrafen i samme type saker som de mest brukte enkeltparagrafene i VVP. Redaksjoner blir felt for ikke å ta tilstrekkelig hensyn til barn og andre sårbare, for unødig identifisering og for å trå over grensene til privatlivets fred.

Konklusjoner

Hovedkonklusjonene etter denne gjennomgangen av PFUs bruk av Vær Varsom Plakaten kan derfor være følgende:

For det første synes PFU å legge stor vekt på å forholde seg til om sentrale journalistfaglige, etisk begrunnede håndverksmessige normer er fulgt. Personer og organisasjoner som blir utsatt for angrep skal ha rett til samtidig imøtegåelse eller i det minste tilsvarende. Opplysninger skal – i alle fall innenfor rimelighetens grenser – kontrolleres før de formidles. Titler skal ikke ‘gå lenger’ enn det er grunnlag for i teksten, det vil si i de fakta og saksopplysninger som er presentert.

For det andre legger PFU i sine fellende kjennelser vesentlig vekt på noen få punkter som krever genuint etisk skjønn: Det tas særlig hensyn til at barn ikke skal lide på grunn av det

---

³⁷⁷ Se videre drøfting i kapittel 10.

journalistiske arbeidet. Det stilles opp grenser for altfor grov misbruk av irrelevante informasjonen mot personer. Endelig er det en rekke tilfeller der redaksjoner blir felt for å ha identifisert på en måte som PFU finner å være i strid med god presseskikk. PFU har også en mening om grensene for hva som kan publiseres om menneskers privatliv. Denne grensen er etisk, men den er også lovregulert. Hvordan PFU drøfter hensynet til sårbare individer, bruk av irrelevante opplysninger og grensen mot privatlivets fred, drøfter jeg videre i senere kapitler.

Mine forskningsspørsmål handler om hvilke journalistiske valg PFU *bringer inn* i den institusjonaliserte presseetikken. Denne gjennomgangen av *felling* gir en indikasjon, og jeg vil drøfte disse indikasjonene videre i de kommende kapitlene.

Kapittel 9

PFU og temavalg

I dette kapitlet vil jeg drøfte om Pressens Faglige Utvalg har en mening om journalistikkens valg av temaer. Forskningsspørsmålet formuleres slik:

I hvilken grad og på hvilken måte drøfter Pressens Faglige Utvalg journalistiske valg og bortvalg av temaer i lys av de etiske krav som stilles i allmennmoralen og samfunnsoppdraget?

Spørsmålet vil bli belyst med et av datasettene det er redegjort for i kapittel 7, nemlig kjennelsene fra utvalget i perioden august 2004 til desember 2007. Analysemetoden er innholdsanalyse slik det er gjort rede for i kapittel 7.

9.1 PFU og journalistikkens bortvalg av temaer

Claude-Jean Bertrand var³⁷⁸ en ledende talsmann innen medieforskningen for institusjonalisering av selvregulert medieetikk. Han brukte begrepet MAS (Media Accountability Systems) som en samlebetegnelse for alle ordninger fra nemnder, via samfunnsregnskaper og utdanning til lesergrupper og –ombud.³⁷⁹ Bertrand hevdet at en ”ekte medienemnd” må kunne ta opp unnlatelsessynder:

Den bör också försöka förbättra medierna genom att övervaka pressen, eftersom det medierna är sämst på är det de *inte* gör och det är inte lätt för den vanlige medborgaren att upptäcka vad som utelämnas i nyhetsrapporteringen. (Petersson og Bertrand 2007:55)

En slik drøfting av unnlatelsessynder kan begrunnes ut fra allmennmoralen, der prinsippene om rettferdighet og velgjørenhet kunne vært brukt for å vurdere medias allmenne prioriteringer eller bortvalg av saker. Men først og fremst vil en drøfting av medias unnlatelsessynder måtte ta utgangspunkt i samfunnsoppdragets etiske forpliktelser (som er drøftet i kapittel 6) og deres forankring i Vær varsom plakatenes første kapittel der det blant annet (i 1.2) heter at ”Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk” og (i 1.4) at ”Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold”.

---

³⁷⁸ Han døde i september 2007.

³⁷⁹ Se en gjennomgang i Bertrand 2003.

Min gjennomgang viser at *ingen* av sakene som Pressens Faglige Utvalg behandlet i den analyserte perioden handler om tema som burde vært tatt opp, men ikke ble det. Forklaringen på dette er enkel: Klager på medias unnlatelsessynder slipper ikke gjennom PFUs sekretariat. I 1998 ble journalistikkens manglende interesse for den omstridte etableringen av et militært skytefelt i Rena forsøkt innklaget. Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold uttalte den gangen at ”pressens unnlatelsessynder antakelig er like store som dens synder. Klagen er imidlertid formulert slik at vi måtte gå dypt inn i dokumenter og studere en rekke aviser, for å se hva som er skrevet og ikke skrevet. Det har Pressens Faglige Utvalg verken mandat eller apparat til å gjøre”.³⁸⁰

Det er altså ikke et anliggende for denne delen av den institusjonaliserte presseetikken å vurdere om unnlatelser kan være i strid med god presseskikk. Denne konklusjonen må modifiseres på ett punkt. I sak 217/06 ble Dagens Næringsliv felt for ikke å ha referert at en sak avisen hadde omtalt, ble henlagt. Det heter i kjennelsen:

Imidlertid vil utvalget understreke redaksjonens uomtvistelige ansvar for å følge opp saken, og gjøre det kjent for offentligheten at den var henlagt som «intet straffbart forhold bevist». En slik opplysning til leserne burde etter utvalgets mening ikke gjøres avhengig av klagerens medvirkning. Uvalget viser her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.5, der det blant annet heter: 'Det er god presseskikk å omtale en rettskraftig avgjørelse i saker som har vært omtalt tidligere'.

Av dette framgår at VVPs punkt 4.5 på ett punkt gir redaksjoner en plikt til å publisere en opplysning, såfremt saken tidligere er omtalt, og vi ser at dette kan bli tema for PFUs drøftinger og kjennelser.

Pressens unnlatelsessynder ble for øvrig tema i den offentlige debatten om journalistikk etter de såkalte bumerang-sakene i Bergen (Ottosen 1998). Etter at to samfunnsforskere tidlig på 80-tallet hadde lagt fram dokumentasjon om politivold, ble Bergen politikammer frikjent for mistanker om ulovlig voldsbruk gjennom en etterforskning gjennomført av Oslo-politiet. Deretter ble de som hadde gitt forskerne opplysninger om politivolden tiltalt og senere dømt for angivelig falsk forklaring. Pressen unnlot – med noen ganske få unntak – å bidra til en kritisk gransking av disse prosessene. Etter et utrettelig arbeid fra enkeltpersoner ble bumerang-dommene opphevet av Høyesterett i 1998, og de dømte ble til slutt frikjent.

---

³⁸⁰ Natur og Miljø Bulletin 16/98.

Anders Bratholm skriver i sin oppsummering at ”*i stedet for å være et korrektiv har mediene stort sett bidratt til myndighetenes tilsløringer og fortielser*” (Bratholm 2003:200). Sakene har aldri vært behandlet i Pressens Faglige Utvalg.

Etter Bertrands kriterier er altså PFU *ikke* en ekte medienemnd. Dette kan tyde på at PFU oppfatter samfunnsoppdragets etiske forpliktelser mer som rettigheter enn som plikter.

9.2 PFU og journalistikkens valg av temaer

Det er rimelig å hevde at valg av temaer er den aller viktigste delen av den journalistiske seleksjonen og at valgene kan gjøres til gjenstand for omfattende etiske vurderinger basert både på allmennmoralen og samfunnsoppdraget. Særlig vil kravene fra samfunnsoppdraget, som jeg har drøftet i kapittel 6, kunne sies å medføre en forpliktelse til å gjøre en moralsk vurdering av valg av saker.

Jeg tar her utgangspunkt i formuleringer som PFU benytter i 46 prosent av sine kjennelser, nemlig at redaksjonen «*var i sin fulle rett*» (eller liknende) til å ta opp spørsmålet/teamet. Det er ingen forskjell av på fellingsprosenten om frasen 'i sin fulle rett' eller liknende er benyttet eller ikke. Derimot er det en viss forskjell på bruken av frasen etter hvem som klager. Det går fram av tabell 9.1

Tabell 9.1 PFUs kjennelser etter bruk av uttrykket ”i sin fulle rett” og klagergruppe.³⁸¹ H2004-2007. Prosent.

	KLAGERGRUPPE					
	Initiativretten	Næringsdrivende	Offentlig sektor	Organisasjoner	Privatpersoner	I alt
'I SIN FULLE RETT'						
Ja	(67)	55	57	48	39	46
Nei	(33)	45	43	52	61	64
Sum	100	100	100	100	100	100
N=	(3)	(115)	(68)	(66)	(243)	(505)

Tabellen viser at når privatpersoner klager, blir frasen at redaksjonen var 'i sin fulle rett' noe sjeldnere benyttet enn ellers. Forskjellene er relativt små og gir bare grunnlag for en antydning om at PFU bruker frasen til å markere institusjonell uavhengighet.

³⁸¹ Kjennelsene er kodet som ”ja” selv om PFU har benyttet andre formuleringer med samme meningsinnhold.

Men PFU begrunner svært sjelden *hvorfor* redaksjonen er 'i sin fulle rett' (eller liknende) til å behandle et tema. Formuleringene i kjennelsene der PFU erklærer tema som legitime for journalistisk behandling og senere publisering, gir derfor lite innsyn i hvilke journalistiske valg PFU mener kan underlegges en etisk vurdering.

Jeg vil i stedet se på de sakene der utvalget *ikke* gir denne typen eksplisitt tilslutning til redaksjonens saksvalg. Jeg har konsentrert meg om sakene av denne typen der redaksjonen er blitt felt. Dette er saker der det er mest sannsynlig at PFU har drøftet om saksvalget er etisk akseptabelt. Her vil vi også finne eventuelle tilfeller der redaksjonen blir felt for valg av tema. Det er i alt 121 saker der redaksjoner er felt og der PFU ikke har slått fast at redaksjonen var i 'sin fulle rett' til å behandle temaet.

Av disse sakene er det 61³⁸² tilfeller der redaksjonen er felt for brudd på normene om tilvarsrett, faktasjekk, kildeavtaler osv og der spørsmålet om temavalget i seg selv ikke er drøftet. I 60 saker er derimot spørsmålet om *publiseringen i seg selv* drøftet. Disse sakene kan igjen deles i fire grupper:

- Bilder som ikke burde vært publisert: 22 saker.
- Nyhetssaker³⁸³ som ikke burde vært publisert: 28 saker.
- Leserinnlegg som ikke burde vært publisert: 10 saker.

Bilder som ikke burde vært publisert

De 22³⁸⁴ PFU-sakene om bilder som ikke burde vært publisert kan deles inn i fire grupper. Tre saker handler om bruk av misvisende bilde.³⁸⁵ Sju saker handler om identifisering,³⁸⁶ der PFU

---

³⁸² For disse 61 kjennelsene er det opprettet to nye variabler, 'sjanger' og 'fellingsgrunnlag'. Variabelen 'sjanger' har fire verdier 1: *Bilder*, 2: *Nyhetssaker*, 3: *Leserinnlegg*. Variabelen 'fellingsgrunnlag' har verdiene: 1: *Misvisende bilder*, 2: *Unødvendig eller skadelig identifisering*, 3: *Bruk av skjult kamera*, 4: *Uakseptabelt innhold*, 5: *Anonyme påstander*, 6: *Feilaktige opplysninger*, 7: *Tekstreklame*, 8: *Redaksjonelt slurv*, 9: *Privatlivets fred*, 10: *Hensyn til barn og andre sårbare individer*. Kodingen er basert på min helhetlige vurdering av kjennelsen. Denne variabelen kommer i tillegg til de variablene det er gjort rede for i vedlegg 1 (som omfatter alle kjennelsene i utvalget).

³⁸³ Et av disse tilfellene dreier seg om en egenannonse. Bergens Tidende ble felt i en sak³⁸³ der PFU mente at avisen i en egenannonse hadde blandet sammen "sin egen tolkning av hva komikeren uttaler i intervjuet med hva hun vittelig sier. I presentasjonen er det uklart hva som er sitat og hva som er fakta". Jeg vil betrakte dette som en 'dom' for håndverkmessig slurv.

³⁸⁴ Det er to tilfeller der to saker med hvert sitt saksnummer handler om samme forhold.

³⁸⁵ Den ene er sak 11/05 om feilaktig bruk av bilde av en Securitas-bil. Saken omtales nærmere i kapittel 11. Den andre er sak 15/05 der Se og Hør hadde laget en billedcollage av Røkke og en tilfeldig baby som kan "skape et

aksepterer at selve saksforholdet kunne vært omtalt, men der det var feil å bruke bilder som kunne identifisere enkeltpersoner.³⁸⁷ Fire av sakene handler om publisering av (video)bilder tatt med skjult kamera.³⁸⁸ I de gjenværende åtte sakene mener PFU at bildet ikke burde vært publisert på grunn av bildet/sakens innhold i seg selv. Jeg skal gå mer grundig gjennom disse.

I den første saken³⁸⁹ fikk Silje Lyngvær, kona til Norges mest kjente fotballspiller Ole Gunnar Solskjær, medhold i sin klage på en bildereportasje om henne og sønnen. Her slo PFU entydig fast at bildene overhodet ikke burde vært trykket. Det er ikke er i tråd med ”god presseskikk å trykke bilder fra privatsfæren uten spesiell samfunnsmessig interesse”. Her blir altså Se og Hør felt for å trykke bilder fra privatsfæren. Dette drøftes grundigere i neste kapittel.

I den andre saken³⁹⁰ hadde Dagbladet trykket bilder av en tidligere spansk friidrettsutøver som begikk selvmord ved å kaste seg ut fra en høy bygning. PFU konkluderer:

Utvalget viser videre til Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, der det blant annet manes til saklighet og omtanke i presentasjonen, og understreker at dette kravet særlig bør tillegges vekt i dekingen av dypt tragiske private forhold. Etter utvalgets mening er avisens bildebruk svært nærgående og uten prinsipiell informasjonsverdi. Utvalget legger her særlig vekt på at det framkom av reportasjen at avdøde hadde vært i psykisk ubalanse.

Hovedbegrunnelsen er at bildet ikke burde vært trykket fordi det er ”svært nærgående og uten prinsipiell informasjonsverdi”. Her drøfter altså PFU om selve publiseringen i det hele tatt kan forsvares og konkluderer med at det kan den ikke på grunn av personens psykiske tilstand og fordi bildet manglet informasjonsverdi.

---

inntrykk som forleder leserne til å tro at det er klagerens barn som avbildes”. Den siste er sak 65/06, en mye omtalt sak der det kortlivede nyhetsmagasinet Memo på forsiden brukte et nærbilde av en demonstrant med arabisk utseende sammen med tittelen ” - Frykter sosial bombe”. PFU slo fast at ”Memo burde ha forstått at å fokusere på en enkeltperson i mengden, og koble vedkommende direkte opp mot en tittel der arbeids- og inkluderingsministeren frykter en sosial bombe, ville være å utvise manglende saklighet og omtanke”.

³⁸⁶ Sak 178/04 om identifisering av barna til en mor som ble drept av sin far, sak 185/04 om fare for identifisering i en selvmordssak, sak 63/06 om bruk bilder fra en solidaritetsgudstjeneste for incestofre, sak 83/06 om manglende sladding, sak 80/06 der foreldrene til et ulykkesoffer kunne identifiseres, sak 233/06 der et bilde avslørte sensitive personopplysninger og sak 167/05 der Adresseavisen brukte et illustrasjonsbilde til en sak om overvektige mødre uten klart samtykke fra modellen.

³⁸⁷ I enkelte tilfeller ville publisering med bedre anonymisering være presseetisk akseptabelt. Spørsmålet om identifisering drøftes nærmere under.

³⁸⁸ Sakene 221/06, 247/06, 249/96 og 250/05. I alle tilfellene konkluderte PFU med at sakene ikke ga grunnlag for å bruke denne typen utradisjonelle metoder. Bildene som var tatt med skjult kamera burde altså ikke vært publisert. Riktignok er det slik at PFU formulerer seg slik at det er de skjulte opptakene som er klanderverdige. Det heter for eksempel i sak 221/06 at ”skjult opptak er en integritetskrenkende metode som bare skal brukes i unntakstilfeller.” Men sett fra en mer praktisk synsvinkel vil det jo ofte være selve opptakene som avdekker forhold som senere kan forsvare metodebruken.

³⁸⁹ Sak 117/04

³⁹⁰ Sak 161/04

I en liknende sak knyttet til et ikke gjennomført selvmordsforsøk ble *VG* og avisa *Tromsø* felt³⁹¹ for tosiders bildereportasjer der en ung kvinne var fotografert på lang avstand mens hun befant seg på utsiden av sikkerhetsgjerdet over Tromsøbrua. Under tittelen *Overtalt til ikke å hoppe* (Tromsø) og *Valgte livet* (VG) framgikk det at hendelsen hadde ført til en timelang trafikkstans før politiet fikk overtalt kvinnen til ikke å hoppe. Avisene ble innklaget både av en representant for familien og av helsefaglige instanser i byen. De påpekte først og fremst tilleggsbelastningen for kvinnen og hennes nærmeste, dernest faren for suicidal smitteeffekt. Klagerne mener identifisering av personen er mulig. Begge avisene hevder i sine tilsvarende at det er helt umulig å identifisere kvinnen ut fra bildene.

PFU skriver i kjennelsen at det var legitimt ”å omtale den mulige selvmordsforebyggende effekten av brosikringen”. Men konkluderer i begge sakene:

Etter utvalgets mening måtte redaksjonen imidlertid skjønne at den sterke bildebruken ville bli opplevd som krenkende. Eksponeringen av hendelsen innebar en urimelig tilleggsbelastning for de direkte berørte som avisen burde tatt hensyn til.

I den skiftlige kjennelsen sier PFU ikke noe om identifiseringsmulighetene. Dermed er det ikke helt klart om PFU mener bildene kunne vært trykt med en bedre anonymisering. Men formuleringene tyder på at i dette tilfellet var det oppslagets betydning for kvinnen selv og hennes nærmeste som var avgjørende for utfallet. PFUs kjennelse handler dermed ikke om identifisering, men om bilder av hendelsen overhodet kunne publiseres - uansett anonymiseringsforsøk - av hensyn til den sårbare kvinnen selv.³⁹²

Det samme gjelder bilder fra en begravelse³⁹³ etter tsunami-katastrofen. I kjennelsen heter det at:

---

³⁹¹ Sak 176/06 og 197/06.

³⁹² Den britiske Press Complaints Commission behandlet i 2006 en nokså parallell sak der en kvinne tok sitt liv ved å hoppe fra en hotellbalkong i London. Evening Standard trykket et bilde av hendelsen og ble klaget inn for PCC av kvinnens nærmeste. PCC avviste klagen men innrømmet at ”this was a difficult balancing act for the Commission. On the one hand, close friends of the woman had been exposed to pictures of her in the act of her taking her own life. On the other, the suicide had taken place in a public place and was a newsworthy, if shocking, incident. In its ruling not upholding the complaint, the Commission considered that it should be slow to restrict the right of newspapers to report newsworthy events that take place in public. This includes the right to publish photographs. The newspaper had not sought to trivialise or sensationalise the incident and had not presented the photographs in a gratuitously graphic manner. Consequently, the Commission concluded that there was no breach of the Code” (Press Complaints Commission Annual Review 2006, s. 10).

³⁹³ Formelt er dette to saker 061/05 og 062/05 fordi samme bilde var trykket i to aviser.

Pressens Faglige Utvalg kan forstå klagerens overraskelse over å finne bildene av morens båre i avisbilaget, uten noen form for forvarsel. På den annen side antar utvalget at redaksjonene handlet i god tro, etter å ha innhentet godkjennelse til fotografering fra begravelsesbyrået og ved å fjerne navn på kransebånd.

Samtidig konstaterer utvalget at avisene i etterkant innser sitt selvstendige ansvar for å varsle og innhente pårørendes tillatelse i situasjoner som berører mennesker i sorg. I det påklagede tilfellet burde dette ha vært tatt hensyn til, siden bildet var hentet fra en begravelse som fant sted bare to dager tidligere og som ikke hadde offentlig interesse. Utvalget vil også påpeke det ansvar som påhviler redaksjoner når man bruker et slikt bilde til å illustrere en artikkel om sorg generelt.

Som det framgår, er dette en sak der mange momenter er vurdert, men i denne sammenheng er det viktigste at PFU slår fast at begravelsen "ikke hadde offentlig interesse" og at bildet derfor i alle fall ikke kunne publiseres uten de pårørendes samtykke.

I sak 149/04 blir Dagbladet felt for en parallell sak. I en større reportasje hadde avisens lørdagsmagasin publisert et bilde av en 28 år gammel nordmann som var død av hjertesvikt i Romania. Reportasjen var laget i samarbeid med avdødes familie, men ikke når det gjaldt dette bildet. I kjennelsen het det:

Slik utvalget ser det, måtte redaksjonen forstå at bildet av den avdøde liggende på et obduksjonsbord og omgitt av sørgende mennesker, ville gjøre et sterkt inntrykk på hans nærmeste. Utvalget finner det underlig at avisen først i etterkant erkjenner denne dimensjonen, sett på bakgrunn av at stor vekt ble lagt på nær kontakt med familien angående artikkelteksten. Her noterer utvalget seg at Dagbladet i sitt tilsvarende selv har påpekt sakens spesielle og følsomme karakter, og avisens ønske om å unngå unødige følelsesmessige belastninger.

I begge disse sakene trekker også PFU fram hensynet til de pårørendes sårbare sorgsituasjon som et viktig element. Dette drøftes grundig i neste kapittel. Det samme hensynet til sårbare individer finner vi i begrunnelsen for fellingen i sak 94/04, der TV2 hadde vist bilder/lyd av drapet på et gissel i Irak:

Utvalget tar utgangspunkt i at det i tilfeller som dette alltid være ulike syn på hvor de presseetiske grenser skal gå. Slik utvalget ser det, må redaksjoner til enhver tid nøye vurdere den journalistiske dokumentasjonsverdien før man velger å gå ut med opprivende lyd- og bildemateriale. Etter utvalgets mening må det også gjøres en avveining når grupper ser seg spesielt tjent med at slikt materiale formidles, med den smitteeffekt det risikerer å ha. I det påklagede tilfellet finner utvalget at TV 2s innslag går langt i sin detaljvisning, og mener derfor at redaksjonen skulle ha advart seerne på forhånd.

I denne saken er det altså ikke selve publiseringen, men mangelen på advarsel som er avgjørende.

Samlet sett drøfter altså PFU de etiske sidene ved publisering av bilder knyttet i all hovedsak til to forhold, privatlivets fred og kildenes (og i ett tilfelle seernes) sårbarhet. I forhold til de etiske kilder vi legger til grunn, kan vi si at PFU tar hensyn til allmenmoralens krav om selvbestemmelse (privatlivets fred) og ikke-skade (sårbarhet).

Leserbrev som ikke burde vært publisert

I ti tilfeller har PFU felt redaksjoner for brudd på god presseskikk på grunn av publisering av leserbrev. I flere tilfeller har redaksjonene i ettertid beklaget trykkingen uten at det har endret PFUs holdning. I ett tilfelle³⁹⁴ inneholdt leserbrevet grov og sannsynligvis straffbar jødehets. Avisa beklaget to dager etter publiseringen at innlegget var kommet på trykk, men ble likevel felt fordi

det innklagede innslaget har en så ekstrem form at det passerer en grense for hva som kan aksepteres og legger avgjørende vekt på at det korte leserinnlegget faktisk tar til orde for folkemord.

Utvalget registrerer for øvrig avisens uforbeholdne beklagelse av publiseringen av innlegget, men finner at dette ikke opphever det opprinnelige overtrampet.

I to andre tilfeller ble redaksjonene felt fordi det anonymt ble framsatt henholdsvis ”sterke personangrep”³⁹⁵ og ”for hetsende”³⁹⁶ påstander om homofile. PFU aksepterer innleggene i seg selv, men mener det har et innhold som ikke kan aksepteres når avsenderen er anonym. I et siste tilfelle³⁹⁷ ble Rana Blad felt for å ha tatt inn et innlegg med ”grove beskyldninger” mot en annen person i en trafikk-krangel.

I en del andre tilfeller har PFU felt redaksjoner for publisering av leserbrev som inneholder åpenbart feilaktige opplysninger om identifiserbare personer. I sak 159/05 er uriktige påstander videreformidlet uten at redaksjonen har bidratt til å kontrollere sannhetsgehalten, i sak 111/07 skriver PFU at det er publisert et ”leserbrev med et innhold som går langt ut over rammene for det presseetisk akseptable, og at det aldri skulle ha kommet på trykk i den form det forelå”. Utvalget legger her til grunn at påstandene handler om kriminelle handlinger og er

---

³⁹⁴ Sak 46/04.

³⁹⁵ Sak 167/04.

³⁹⁶ Sak 153/04.

³⁹⁷ Sak 48/06.

udokumenterte. I et tredje tilfelle³⁹⁸ sier utvalget at redaksjonen i det minste ”burde forsikret seg om at innholdet er rimelig korrekt” og i et siste tilfelle³⁹⁹ er opplysningene i leserbrevet gale og åpenbart kontrollerbare. Disse sakene dreier seg om formidling av leserbrev som inneholder påstander som lett kunne vært sjekket ut som helt feilaktige.

Men redaksjoner blir også felt for å bringe leserbrev med i og for seg korrekte opplysninger. Det skjedde da Askøyværingen i sak 104/05 hadde trykket et leserbrev med utleverende opplysninger om en umyndiggjort kvinne. PFU skrev da at det for utvalget framstår som ”helt uforståelig at et leserinnlegg med et så utleverende innhold som det her er tale om, kan passere alle redaksjonelle ledd uten at det på noe tidspunkt slås alarm”.

En siste sak⁴⁰⁰ handler om nettdebatt. Aftenposten.no hadde latt et innlegg med injurierende påstander mot et bildekkfirma bli liggende på sin nettside i nesten to måneder og blir derfor felt:

Utvalget konstaterer at aftenposten.no umiddelbart fjernet innleggene da klageren gjorde redaksjonen oppmerksom på dem. Klagen reiser imidlertid spørsmålet om hvorfor avisen lot to åpenbart presseetisk uakseptable innlegg bli liggende på sine nettsider i nesten to måneder. Utvalget viser her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.17, der det blant annet heter: ’Redaksjonen har et selvstendig ansvar for så snart som mulig å fjerne innlegg som bryter med god presseskikk’. Etter utvalgets mening må det i det påklagede tilfellet være åpenbart at redaksjonens rutiner for på selvstendig grunnlag å fange opp slike innlegg, har sviktet. Utvalget mener det ikke er presseetisk akseptabelt å overlate overvåkingen av umodererte nettdebatter til publikum alene.

Når det gjelder leserinnlegg har PFU en mening om hva som kan publiseres i seg selv. Leserinnlegg med grove beskyldninger som kunne ha vært kontrollert og funnet gale, skal ikke trykkes. Det samme forbudet gjelder unødig detaljert omtale av sårbare personer.

Nyhetssaker som ikke burde vært publisert

I 27 tilfeller⁴⁰¹ som angår ordinære nyhetssaker har PFU drøftet selve publiseringen, unnlatt å bruke frasen ”i sin fulle rett” og felt redaksjonen.

Et grensetilfelle er sak 235/07 der Dagbladet blir felt for sin omtale av en finanskjendis. PFU slår fast at hvis ”Dagbladets beskrivelse av hendelsen skulle være korrekt, er den

---

³⁹⁸ Sak 168/06.

³⁹⁹ Sak 246/05.

⁴⁰⁰ Sak 208/07.

⁴⁰¹ Her har jeg altså ikke regnet med en sak om en egenannonse i Bergens Tidende.

uomtviselig av offentlig interesse”. Men utvalget mener at avisa ikke har sannsynliggjort opptrinnet ut over å referere anonyme kilder og at oppslaget derfor er i strid med god presseskikk. PFU mener altså at oppslaget ikke skulle vært publisert med den dokumentasjonen Dagbladet kunne offentliggjøre.

Fem av sakene der PFU drøfter publisering handler om tekstreklame eller liknende. I den første⁴⁰² blir Altaposten felt fordi

Etter utvalgets mening har ikke Altaposten utvist tilstrekkelig varsomhet når redaksjonen lar snøscooterforhandlernes annonser følge mer eller mindre direkte sammen med avisens redaksjonelle omtale av annonsørene over flere sider og under samme vignett. Utvalget merker seg også at omtalen i vesentlig grad er bygget på annonsørenes omtale av seg selv, uten selvstendige redaksjonelle vurderinger.

Liknende kritikk rettes mot fagbladet Fiskaren⁴⁰³, mot lokalavisa Ytringen i sak 120/06 og mot kvinnebladet Elle i en sak⁴⁰⁴ klaget inn av Presseforbundets generalsekretær med hjemmel i initiativretten. PFU konkluderer med at ”oppslaget i Elle har en form som mangler den distanse som er viktig dersom dette skal fungere som god forbrukerjournalistikk”.

I tekstreklamesaker ser vi at PFU vurderer om saker burde vært publisert fordi oppslagenes *form* skaper tvil om de er bygget på ”*selvstendige redaksjonelle vurderinger*”.

I fem kjennelser drøfter PFU identifisering av enkeltpersoner og publisering av ”unødvendige detaljer”, men det synes som om utvalget mener at selve saken forsvarer publisering. Det dreier seg om Dagbladets identifisering av en ti år gammel jente i Overhalla-saken,⁴⁰⁵ om kk’s identifisering av en liten jente i en reportasje om stemorens situasjon⁴⁰⁶ samt om aftenposten.no’s omtale⁴⁰⁷ av detaljer i en sedelighetssak. Det siste tilfellet er avisa Dagens bruk av navn i en lederartikkel om misjonærbarns situasjon.⁴⁰⁸

I de øvrige 17 kjennelsene kan jeg finne spor av at PFU har drøftet om publisering av saksforholdet i det hele tatt er presseetisk akseptabelt. Disse sakene er forskjellige, men kan deles i tre grupper. Det dreier seg for det første om tekster som handler om privatlivets fred,

---

⁴⁰² Sak 225/04.

⁴⁰³ Sak 112/07.

⁴⁰⁴ Sak 142/06.

⁴⁰⁵ Sak 247/07, identifiseringen er beklaget av Dagbladet selv.

⁴⁰⁶ Sak 164/06.

⁴⁰⁷ Sak 101/06.

⁴⁰⁸ Sak 229/07.

for det andre om oppslag/innslag som rammer barn eller andre sårbare individer og for det tredje om journalistiske tekster der det demonstreres uvanlig slett håndverk.

Den første forholdet omfatter tre PFU-klager⁴⁰⁹ som ble behandlet samtidig. Det dreier seg om fotballspilleren John Carews klager på Se og Hør (to saker) og TV2 for omtale av hans farskapssak. Alle tre klagenes ender med felling. I en av sakene begrunnes dette slik:

Utvalget har også forståelse for den unge kvinnens ønske om aksept for at hun snakket sant når hun hevdet at klageren var barnefaren, men *mener likevel at flere hensyn taler mot publisering*. (min utheving)

For det første finner utvalget at barnet i fremtiden bør få slippe å bli konfrontert med striden mellom foreldrene om farskapet. Barnet fortjener ikke å vokse opp vitende om at dets fødsel avstedkom en konflikt i full offentlighet mellom mor og far. For det andre anser ikke utvalget at klageren innehar en posisjon i samfunnet som kunne rettferdiggjøre eksponering av intime sider ved hans privatliv.

(....)

For øvrig vil utvalget understreke at farskapssaker normalt ikke bør omtales før rettskraftig avgjørelse foreligger.

Utvalget viser til Vær Varsom-plakatens punkt 4.3, om blant annet å vise respekt for menneskers privatliv. Dessuten viser utvalget til punkt 4.8, der det blant annet heter: 'Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet'.

Det framgår av dette at PFU feller redaksjonen for dobbelt brudd på VVP. Hensynet til barnets interesser og hensynet til "intime sider ved privatlivet". Av hensyn til barns interesser, er det altså visse typer saker som ikke kan/bør behandles eller omtales av pressen overhodet. "Barnet fortjener ikke å vokse opp vitende om at dets fødsel avstedkom en konflikt i full offentlighet mellom mor og far". Av hensyn til barnet er altså en farskapskrangel – selv om den foregår i retten – en sak som ikke skal offentliggjøres. Her handler det altså ikke om hvorvidt omtalen er for detaljert, eller unøyaktig eller om partene ikke er kommet til orde. Her handler det om forhold som *ikke burde vært offentlig publisert overhodet*.

Det er verdt å merke seg at Se og Hør⁴¹⁰ og VG⁴¹¹ ikke fulgte PFUs påpekning av at farskapssaker normalt ikke bør omtales før saken er rettslig avgjort da redaksjonene slo opp på sine forsider at prinsesse Ragnhilds mann, skipsreder Erling Lorentzen, var saksøkt i en farskapssak (som han senere 'vant'). Denne publiseringen ble aldri reist for PFU. Derimot ble

---

⁴⁰⁹ Sakene 196A/04 og 196B/04 og 197/04

⁴¹⁰ 26.9.2006

⁴¹¹ 28.9.2006

Nettavisen felt av utvalget⁴¹² fordi den gjorde kjent at forretningsmannen Olav Thon var saksøkt i en annen farskapssak. I begge disse sakene var de angivelige barna voksne, så PFUs anliggende i Thon-saken var hensynet til privatlivet.

I privatlivet er det visse saker som i følge PFU ikke skal omtales. Det går også fram av en sak⁴¹³ som handler om noe som ser ut som en familiekranjel i en innvandrerfamilie. Her slår PFU fast at

selv om et forhold er godt kjent, eksempelvis i et lokalsamfunn, kan det være gode grunner til ikke å omtale forholdet i mediene. Særlig bør dette gjelde når omtalen virker konfliktskjerpende og forsterker eksisterende rykter.

Når det gjelder klage B, konstaterer utvalget at Lofot-Tidende har gått langt i å omtale svært private forhold, nemlig en intern konflikt i en familie. Utvalget er klar over at det foreligger rettslige tiltak i forbindelse med familiekonflikten, men mener likevel at avisen burde latt være å identifisere partene. Det vises her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, der det heter: 'Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon'. Utvalget viser også til punkt 4.3, der det blant annet heter: 'Vis respekt for menneskers egenart og identitet, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn.'

Dette er det eneste stedet i datamaterialet der PFU selv slår eksplisitt fast at det fins forhold som mediene *uansett* presentasjon, håndverk og form ikke skal omtales. Men de videre formuleringene i denne konkrete saken gjør det uklart om konklusjonen er at denne saken ikke burde vært omtalt, eller om avisa bare blir felt for identifisering. Det er altså uklart om PFU mener saken kunne vært omtalt hvis de impliserte var blitt anonymisert. I denne sammenhengen spiller det mindre rolle. Poenget er at redaksjonens valg av dette temaet gir grunnlag for realitetsdrøfting i PFU.

Liknende argumentasjon angående private forhold som ikke skal omtales uansett finnes i sak 142/07 der PFU slår fast at en ti år gammel dom i en mindre overgrepssak ikke burde vært omtalt, i et tilfelle der Se og Hør ble felt for å ha trykket en reportasje som handlet om prinsesse Märthas datter Maud Angelica på ridetur,⁴¹⁴ i en kriminalreportasje fra Sørlandet der en medarbeider i en konkurrerende avis i følge PFU helt unødig var trukket inn i saken⁴¹⁵ og endelig i en sak i Halden der lokalavisa ble felt⁴¹⁶ for å ha publisert en leges omtale av en pasient han hadde hatt et forhold til. Lengst i forsvar av privatlivets fred går PFU når en

---

⁴¹² Sak 181/06.

⁴¹³ Sak 222/04.

⁴¹⁴ Sak 56/06.

⁴¹⁵ Sak 97/06.

⁴¹⁶ Sak 196/05.

kvinne får medhold i sin klage mot en lokalavis som har publisert en forhåndsomtale av hennes 40-års dag.⁴¹⁷

Den siste saken⁴¹⁸ som handler om privatliv er en nokså spesiell affære fra Kongsvingertraktene. Lokalavisa Glåmdalen skrev i juli 2004 om et påstått seksuelt forhold mellom en rektor og en rådgiver på skolen. Glåmdalen ble kritisert for omtalen. I utgangspunkt sier utvalget at slike saker tilhører det private rom og derfor ikke skal omtales overhodet, men fordi saken var blitt gjenstand for møtevirksomhet og brevskriving i kommunen var omtale akseptabelt.

Ved siden av Carew-kjennelsene er det to andre saker der PFU drøfter publisering av saker der barn medvirker. Et program i TV3s serie *Nannyhjelpen* ble i 2005 innklaget av en rekke fagfolk for stigmatisering av barn. PFU mente at innslaget var ”kritikkverdig”⁴¹⁹ fordi det ”kan være belastende for barna”, mens Se og Hør ble felt for en sak med overskriften *Her er våre to mammaer* over et bilde av en norsk musiker og hennes samboer, fordi den kunne ramme barna ”på en utilbørlig måte”.⁴²⁰

Den siste gruppen saker der PFU synes å vurdere om publisering i det hele tatt er akseptabelt, er nokså ulike, men fellestrekket er at det journalistiske håndverket i følge PFU er på et lavmål. PFU har for eksempel avsagt kjennelser om to radioinnslag som i følge utvalget overhodet ikke burde vært sendt. Begge sakene fikk en del medieoppmerksomhet. I det første tilfellet⁴²¹ anklaget NRK P3s programleder Mina Hadijani i en intro Fremskrittspartipolitiker Terje Søviknes for voldtekt. I det andre hadde en reporter i en lokal radiostasjon i Tromsø uten forvarsel spurt en Frp-representant om hennes bh-størrelse⁴²². Det første tilfellet handlet om framsetting av åpenbart og kontrollerbare feilaktige påstander, det andre om privatlivets fred. Endelig ble Bygdebladet⁴²³ felt for en enquête, laget av niendeklassinger på utplassering, der skolekamerater som var intervjuet om sin ”største tabbe” blant annet svarte at de hadde ”brukt hasj” og ”vært sammen med (navngitt) jente”. En siste sak gjaldt den kommersielle riksdekkende tv-stasjonen TVNorges serie *Fornemmelser for mord* der en synsk person uten å

---

⁴¹⁷ Sak 188/06.

⁴¹⁸ Sak 155/04.

⁴¹⁹ Sak 158/05.

⁴²⁰ Sak 240/05.

⁴²¹ Sak 021/07.

⁴²² Sak 211/06.

⁴²³ Sak 121/05.

sjekke med politiet og uten å snakke med den det gjaldt, utpekte en helt uskyldig kvinne (riktignok forsøksvis anonymisert) som ansvarlig for et trafikkdirap⁴²⁴. Her sier PFU at ”redaksjonen (måtte) forstå hvilken alvorlig belastning man påførte klageren, sett i lys av at det ikke forelå noen form for fakta som pekte i retning av skyld.”

Av dette følger at også når det gjelder tekst er den viktigste formen for temaavgrensing PFU drøfter, saker som kan ramme spesielt sårbare personer eller som kan krenke privatlivets fred. Slike vurderinger overlates ikke til den enkelte redaksjons journalistiske skjønn. PFU ser det som en del av sitt ansvar å foreta en avveining mellom ytringsfrihet og andre hensyn. PFU foretar en avveining mellom to etiske prinsipper, det ene hentet fra pressens samfunnsoppdrag, i særlig grad slik det er formulert i VVP punkt 1.4 om å ”*avdekke kritikkverdige forhold*”, det andre hentet fra allmenmoralens prinsipper om ikke-skade og selvbestemmelse, prinsipper som i dette tilfellet begge har sine paralleller i straffeloven. Mange oppfatter nettopp avveiningen mellom ytringsfrihet og informasjonsansvaret på den ene siden og kravet om respekt for privatlivets fred på den andre som kjernen i presseetikken. Men det er også et poeng at samfunnsoppdraget, i alle fall slik det utlegges av Habermas, forutsetter et skille mellom privatsfæren og den offentlige sfæren. Etter hans oppfatning er en fungerende offentlighet basert på kommunikativ rasjonalitet ikke mulig uten at rent private forhold holdes utenfor. Habermas’ beskrivelse av den klassiske offentlighetens sammenbrudd eller ”strukturforvandling” er blant annet at den smelter sammen med privatsfæren. Det ”danner (...) seg en repolitisert sosialsfære der statlige og samfunnsmessige institusjoner faller sammen i en eneste funksjonssammenheng som ikke lenger kan differensieres etter kriteriene for hva som er offentlig og hva som er privat” (Habermas 1971:138).

9.3. PFU, domstolene og privatsfæren

I 2003 brakte Big Brother-paret Rodney Karlsen og Anette Young inn kjendisbladet Se og Hørs omtale av deres angivelige samlivsbrudd for PFU, men fikk ikke medhold. PFU⁴²⁵ konkluderte i stedet:

Pressens Faglige Utvalg viser generelt til Vær Varsom-plakatens punkt 3.2, der det heter: ‘Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Ved bruk av anonyme kilder må det stilles særskilte krav til kildekritikk.’ Utvalget viser generelt også til punkt 4.3, der det blant annet heter: ‘Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende.’

---

⁴²⁴ Sak 263/04.

⁴²⁵ Sak 83/03. Denne saken ligger altså utenfor undersøkelsens materiale. Når jeg tar den med her, er det fordi den er blitt en viktig symbol- og prinsippsak for forholdet mellom PFU og domstolene.

I det påklagede tilfellet konstaterer utvalget at påstand står mot påstand når det gjelder bekreftelsen på at klagerne forhold var brutt. Utvalget finner det imidlertid godt gjort at det fra Rodney Omdal Karlsens side ikke forelå noen slik bekreftelse. Ut fra de foreliggende opplysninger synes det for utvalget som om Se og Hør har gått langt i å trekke bastante slutninger om forholdet mellom klagerne.⁴²⁶

På den annen side finner utvalget å måtte legge vekt på at klagerne aktivt og i uvanlig sterk grad har søkt offentlighet, og selv skapt omfattende publikumsinteresse for hvordan forholdet mellom dem ville utvikle seg. Sett på denne bakgrunn anser utvalget at klagerne må tåle større og endog mer belastende oppmerksomhet omkring sitt privatliv enn mennesker som ikke har satt seg i en slik situasjon. Etter utvalgets mening har klagerne, sammen og hver for seg, selv bidratt til å skape uklarhet om forholdet.

For øvrig legger utvalget til grunn at bladet i sin oppfølging av saken har tydeliggjort for leserne at klagerne har hatt ulike oppfatninger av forholdets status.

Etter en samlet vurdering finner utvalget at Se og Hør ikke har brutt god presseskikk.

PFU er i tvil, men poenget i min sammenheng er ikke hvilken konklusjon PFU trekker, altså hvor PFU setter grensene for 'god presseskikk'. Poenget er at disse sakene entydig viser at det her *fins* en grense mot forhold som ikke kan omtales uansett hvordan det blir gjort. PFU foretar i blant en avveining mellom det etisk begrunnede samfunnsoppdraget og de allmennmoralske prinsippene om ikke-skade og selvbestemmelse. Vi ser i Glåmdalen-saken⁴²⁷ hvordan PFU legger vekt på at saken i utgangspunktet tilhørte det private rom, men var blitt til en politisk sak fordi det blant annet var blitt skrevet formelle brev og avholdt møter i den kommunale forvaltningen.

PFU har, som i Big Brother-saken, imidlertid også lagt vekt på at personer som har søkt offentlighet (uavhengig av på hvilket grunnlag) må akseptere mer inngående omtale av sitt privatliv enn andre. Dermed innfører PFU et prinsipp for å akseptere omtale av privatlivet som ikke kan tilbakeføres til samfunnsoppdraget og som kanskje er i strid med samfunnsoppdragets skille mellom privat og offentlig sfære, men som i stedet handler om egenskaper ved kildene. Audgunn Oltedal hevder f.eks

Det er underleg at PFU så sterkt slutta seg til Se og Hør sine argument i Young/Karlsen-saka. Det er påfallende at dei ikkje vurderte innhaldet i artiklane ut frå pressas samfunnsrolle. Det er oppsiktsvekkande at dei ikkje vektlegg enkeltmennesket sin rett til å seie nei til utbretting av eige privatliv i pressa.⁴²⁸

---

⁴²⁶ Jfr. PFUs holdning til 'sannheten', se kapittel 11.

⁴²⁷ Sak 155/04

⁴²⁸ Oltedal, A.: *Særs tvilsam presseetikk*. Kronikk i Aftenposten 20.5.2006

Utvalget har ved senere, liknende anledninger ikke benyttet den samme typen argumentasjon, men tvert i mot felt publisering av rent private bilder av kjente personer.⁴²⁹ Det har muligens sammenheng med at EMD, den europeiske menneskerettighetsdomstolen, ga prinsesse Caroline av Monaco - gift von Hannover - medhold i at Tyskland burde ha hindret (eller straffet) publisering av en serie rent private bilder av henne i tyske ukeblader⁴³⁰. Her viser EMD nettopp til at prinsessen opptrådte som privatperson i en sammenheng som ikke hadde offentlig interesse. Domstolen tolker 'offentlig interesse' i tråd med det politiske samfunnsoppdraget.⁴³¹

PFUs tolkning av grensen mot 'privatlivets fred' er omstridt, særlig fordi dette temaet også blir behandlet av domstolene. Tidligere ble dette potensielle motsetningsspørsmålet 'løst' ved at Pressens Faglige Utvalg ikke tok opp til behandling saker som også var brakt inn eller var antatt å bli brakt inn for domstolene. Begrunnelsen var at pressen fryktet at en fellende kjennelse i PFU kunne brukes som argument i en injuriesak i domstolen. Dette ble endret i 2001⁴³² da PFU endret sine vedtekter.

Big Brother-saken har aktualisert problemstillingen. I 2007 ble paret Young/Karlsen nemlig tilkjent erstatning fra Se og Hør i Høyesterett⁴³³ i samme sak. Retten sa blant annet at:

Det er nok slik at det vil vere eit spørsmål om ei nedre grense for sensitivitet for at det skal ligge føre ei krenking, og eg ser såleis ikkje bort frå at terskelen for kva som er sensitivt vil vere noko heva for personer som har vore med på program av typen Big Brother, jf. særleg det eg har sagt om omtale i den første tida etter at programma var sende. I så måte må det ha vekt at programmet innebar ei sterk fokusering av privatlivet. Men med det innhaldet og på det tidspunktet dette vart trykt i Se og Hør, var det ei klar krenking av privatlivets fred å skrive om eit mogeleg samlivsbrot.⁴³⁴

---

⁴²⁹ Se for eksempel omtalen av sak 117/04 over.

⁴³⁰ EMDs dom 24. juni 2004 i saken von Hannover mot Tyskland (Application no. 59320/00) (EMD=KEY00035566)

⁴³¹ von Hannover-dommen er omstridt. Norsk Presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold argumenterer offentlig mot den (f.eks Advokatbladets nettutgave 29.6.05, lastet ned 17.5.08 fra <http://www.jus.no/?id=59624>). PO i Sverige, Olle Stenholm, skrev i sin årsberetning for 2005 at "mycket talar dock för att jag skulle ha funnit att ingen av bilderna bröt mot god publicistisk sed och därför ha avskrivit ärendet, om prinsessan hade gjort en PO-anmälan og at "Europadomstolen har under årens lopp grundlagt en imponerande yttrandefrihetsvänlig tradition. Von Hannover mot Tyskland signalerar inte nödvändigtvis en helt ny rättslig linje." Lastet ned 23.8.08 fra http://www.po.se/uploaded/document/2006/2/7/_rsberattelser_2005_PO-PON_for_hemsidan.pdf.

⁴³² På styremøtet i Norsk Presseforbund 22. juni 2001 ble det vedtatt å stryke 2. avsnitt i paragraf 4 i vedtektene der det het at saker "som er brakt inn eller åpenbart vil bli brakt inn" for retten ikke kunne behandles i PFU uten samtykke fra den aktuelle redaksjon. Endringen ble gjort gjeldende fra 1.7.2001.

⁴³³ HR-2007-00823-A (sak nr. 2006(1380) (Lagmannsrettsak nr. 05-030723 ASI-BORG/02.

⁴³⁴ Høyesterettsdommen, punkt (82).

Se og Hør blir altså dømt i retten for i hovedsak⁴³⁵ den samme omtalen som PFU aksepterte. Det er nok forholdsvis uproblematisk for pressens selvdømmeordning å være *strengere* enn domstolene, slik at publiseringer som er juridisk akseptable likevel anses som brudd på god presseskikk og i strid med nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk. Men det motsatte kan gi PFU store problemer, særlig i personvern saker. Det kan argumenteres for at ulovlige publiseringer av for eksempel statshemmeligheter i enkelttilfeller kan bli vurdert å være i tråd med pressens samfunnsoppdrag og derfor bli presseetisk akseptert. Men det vil være langt vanskeligere om pressens selvdømmeorganer opprettholder friere adgang til å trenge inn i folks privatliv enn domstolene aksepterer. Ettersom dette er problemstillinger som er nær knyttet til allmenmoralens prinsipper om respekt for selvbestemmelse og ikke-skade, vil opinionen neppe akseptere at pressens selvdømmeorganer på dette området godtar publiseringer som både er lovstridige og i strid med den allmenne rettsfølelsen og allmenmoralen. Mediejuristen Kyrre Eggen mener at en slik situasjon vil være ødeleggende for selvdømmeordningen.⁴³⁶

Mye kan derfor tyde på at jussen og presseetikken etter hvert vil eller kanskje heller *må* konvergere i dette spørsmålet og at det nettopp bare vil være argumentasjon knyttet tydelig til pressens samfunnsoppdrag som kan begrunne inngrep i det som ellers ville vært privatlivets fred. Dette vil påskyndes av en eventuell grunnlovsfesting av vernet om privatliv, som nå er under utredning.⁴³⁷

Vi ser at problemet oppstår fordi PFU nokså ensidig knytter sin vurdering til karakteristikk og vurderinger av *kilden*, det vil si vedkommende selv har søkt offentlighet. Selv om kildens karakter, som jeg vil vise i neste kapittel, er et sentralt kriterium for PFU, er dette neppe holdbart lenger i dette tilfellet. Etter von Hannover-dommen kan ikke PFU skyte seg inn under begrepet offentlig person⁴³⁸, definert som en person som har søkt offentlighet på en eller annen måte. PFU må i større grad realitetsdrøfte den politiske relevansen av *saksinnholdet* i publiseringene.

Som det framgår av Glåmdalen-saken løser PFU i blant spørsmålet om offentlig interesse på en nokså teknisk måte, ved å vise til at saken var blitt gjenstand for kommunal

---

⁴³⁵ Rettssakene omfattet også et oppslag som ikke var innklaget til PFU.

⁴³⁶ Uttalt på konferanse om "yttringsfrihetens grenser", Høgskulen i Volda 10.11.2006

⁴³⁷ Se f.eks. Aarli 2005

⁴³⁸ Odd Raaum i Journalisten 15.12.2006

saksbehandling. Ettersom det kan være nokså enkelt å gjøre en sak offentlig på denne måten, er det et spørsmål om en slik teknisk vurdering vil være holdbar i forhold til EMDs nokså strenge krav til offentlighet, men at PFU også i slike saker vil tvinges til å gå inn i det reelle innholdet i saken.

9.4 Konklusjon

I spørsmål som angår valg og bortvalg av temaer er etiske krav knyttet til *samfunnsoppdraget* i svært begrenset grad tema for Pressens Faglige Utvalg. Med unntak av saker knyttet til privatlivets fred, drøfter selvdømmeordningen i all hovedsak ikke om journalistiske valg av saker oppfyller samfunnsoppdragets implisitte krav om vesentlighet. PFU tar dermed ikke stilling til om massemediene oppfyller sin del av samfunnskontrakten. For å sette det på spissen: Hvis mediene helt sluttet å omtale politiske spørsmål og dermed umulig lenger kunne bidra til den demokratiske prosessen,⁴³⁹ ville det ikke være en sak for Pressens Faglige Utvalg.

Når det gjelder vurdering av valg av saker i lys av krav fra allmennmoralen, drøfter PFU hensyn til sårbare individer og privatlivets fred.

---

⁴³⁹ Dette premisset kan problematiseres. Det kan hevdes at mediene gjennom andre former enn den klassiske politiske reportasje og debatt bidrar til den politiske offentligheten på nye måter, f.eks. gjennom økende folkelig deltakelse i mediene både gjennom realityserier, sms, innringing, nettsamfunn, blogger, nettdebatt osv. Deres poeng er at hvis man utdefinerer denne typen medieinnhold som apolitisk, vil man samtidig utdefinere store deler av befolkningen som apolitisk. Maasø m.f.l. hevder for eksempel med utgangspunkt i funnene fra Participation and Play-prosjektet ved Universitetet i Oslo at "samlet peker funnene våre i retning av at mediene betrakter både sin samfunnsrolle og sitt publikum på andre måter enn tidligere. For medieinstitusjonene er det ikke lenger bare viktig å tilrettelegge for deltakelse og påvirkningsmuligheter i forhold til tradisjonelle politiske og demokratiske prosesser, men også å tilrettelegge for at publikum skal kunne delta og uttrykke seg i nær sagt enhver mediert sammenheng. Mange av medielederne fremhever dessuten denne nye muligheten for deltakelse som en fundamental rettighet. Forestillingen om ytringsfrihet synes altså ikke kun å være knyttet til politiske sammenhenger, men til alle sider av samfunnslivet. Dette innebærer at tidligere 'uvesentlige' sider ved samfunnslivet i høyere grad oppleves som vesentlige av et større publikum" (Maasø et al 2007:143). En slik radikal re-definering av medienes samfunnsrolle er imidlertid sterkt problematisk og vil også utfordre pressetikkens rolle.

Kapittel 10

PFU og tolkningsrammer I: Kilder

Journalistens bevisste eller ubevisste valg av tolkningsramme for en nyhetssak er avgjørende for hvordan et saksforhold vil bli oppfattet av lesere, lyttere og seere. Dette er drøftet foran i kapittel 4 og har viktige etiske implikasjoner for journalistikken: "Decisions about framing are moral, ethical and political judgments, whether conscious or unconscious", skriver for eksempel Michael Schudson (2004:32).

Jeg har definert tolkningsramme som en *pakke av manifeste innholdselementer og et sammenholdende kulturelt ledemotiv som fremmer visse latente og manifeste problemdefinisjoner, årsaksforklaringer, moralske evalueringer og/eller løsningsforslag*. Denne definisjonen er operasjonalisert som bruk av henholdsvis kilder, faktaelementer og ledemotiv. Jeg mener dette er de tre viktigste elementene for å skape en tolkningsramme fordi valg av disse tre elementene i stor grad vil styre de problemdefinisjoner, årsaksforklaringer, moralske evalueringer og løsningsforslag som 'følger med'.

For eksempel: I en typisk konstruksjon av en *fortelling* der det opptrer et offer, en helt og en skurk vil evalueringene være gitt, helten er god og skurken er ond. Årsaksforklaringen er knyttet til aktørenes moral. Det er skurken som på grunn av sin dårlige moral er årsak til problemene og løsningsforslaget henger normalt sammen med dette, nemlig at helten må vinne fram med sitt forslag for å hjelpe offeret og/eller uskadeliggjøre skurken.

Når saker konstrueres som topartsstrider er det ofte slik at begge parter evalueres likt og ofte negativt (som kranglefanter). Årsaksforklaringen vil ofte være av typen 'nå krangler de igjen' og problemløsningen vil være at 'noen' må gripe inn og skjære gjennom og finne en løsning, ofte en myndighetsperson eller journalisten selv, eventuelt vil en ekspert kunne kalles inn for å avgjøre hvem som har rett eller bør vinne striden, i alle fall moralsk'. Vanligvis fargelegger 'ledemotivet' framstillingen slik at evalueringer, årsaksforklaringer og problemløsninger på et vis stiger fram av teksten. Når de typiske helte- og skurke-rollene i en kulturell grunn-narrativ er delt ut, er også evalueringer, årsaksforklaringer og problemløsninger svært ofte gitt.

I dette og de to følgende kapitlene vil jeg drøfte om – og eventuelt hvordan – Pressens Faglige Utvalg forholder seg til disse sentrale moralske sidene ved journalistisk praksis. Jeg vil i tråd med den operasjonelle definisjonen i første rekke konsentrere meg om hvordan PFU drøfter valg og bortvalg av kilder (dette kapitlet), valg og bortvalg av faktaelementer (kapittel 11) og valg av det van Gorp kaller ”the central organizing theme” som jeg vil oversette til ’ledemotiv’ (kapittel 12).

Forskningsspørsmålet som skal drøftes i dette kapitlet er formulert slik:

I hvilken grad og på hvilken måte drøfter Pressens Faglige Utvalg journalistiske valg av kilder i lys av de etiske krav som stilles i allmenmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget?

Kildevalget er en sentral del av konstruksjonen av tolkningsrammer. En hendelse vil normalt kunne rammes inn på ulikt vis, og hvilke kilder journalister velger ut for å beskrive og belyse hendelsen vil ofte kunne ha avgjørende betydning for innrammingen. Kilder har ofte ulikt utgangspunkt, ulike interesser, ulike erfaringer og har selv sett og tolket hendelsen gjennom sine egne tolkningsrammer før de bringer sin versjon videre til en journalist. Valg av kilder vil derfor både direkte (gjennom sitater og lignende) og indirekte (ved at kildene overfører sine tolkningsrammer til journalisten) være avgjørende for den tolkningsrammen som journalisten deretter bringer videre til sine lesere eller lyttere.⁴⁴⁰

Analytisk kan problemstillingen deles i to; kilders rett til å komme til orde og kilders rett til å nekte publisitet.

---

⁴⁴⁰ Jeg har for eksempel i et tidligere arbeid (Bjerke 2003) vist hvordan endring av kildevalg førte til vesentlige endringer i A-presseavisenes innramming av den tariffstridige sykepleierstreiken i 1972. I utgangspunktet var streiken dekket av A-pressens journalister i Oslo og deres kilder var først og fremst (Ap-)regjeringen og representanter for LO-ledelsen, som var sterkt negative til streiken. Følgelig var også oppslagene i A-presseavisene sterkt negative til streiken. Men da aksjonen spredde seg til sykehus rundt i landet (Stavanger, Hammerfest osv) endret dekningen karakter. Da ble lokale tillitsvalgte i Norsk Sykepleierforbund og lokale, streikende sykepleiere på ’gulvet’ kilder. Innrammingen av konflikten ble på denne måten betydelig endret fra ’gul streik styrt av ekstremister’ til ’desperat, men nødvendig aksjon for å oppvurdere sykepleieryrket og øke lønningene’. Den samme effekten var synlig, men i mer begrenset grad, også ved dekningen av sykepleierstreiken i 2002. Også da var artikler om de lokale aksjonene, med lokale tillitsvalgte som kilder, klart mer positive til streiken enn andre artikler.

10.1 Retten til å komme til orde

En generell rett til å komme til orde må først og fremst begrunnes i samfunnsoppdraget, særlig i den Habermas-inspirerte versjonen av den, slik den er redegjort for i kapitlene 3 og 4. I slike teorier *defineres* en fungerende offentlighet ved at alle har mulighet til å komme til orde og der det er argumentets selvstendige kraft som teller, ikke hvem som har framsatt det. I allmennmoralske termer kan retten til å komme til orde begrunnes både ut fra prinsippet om selvbestemmelse (retten til å utvikle og ha en mening kan også forlenges til retten til å gi uttrykk for den) og prinsippet om 'rettferdighet', altså at det er 'rettferdig' i en common sence-forstand at alle har rett til å komme til orde.

De eneste klagesaker i mitt utvalg der utvalget i klartekst behandler kilders selvstendige rett til å komme til orde, gjelder klager på ikke inntatte leserbrev. I kjennelsen i sak 173/04 heter det for eksempel:

Pressens Faglige Utvalg vil som i lignende tilfeller understreke at det er ansvarlig redaktør, eller den ansvaret delegeres til, som bestemmer hva som skal publiseres. Ut fra dette konstaterer utvalget at Fredriksstad Blads redaktør var i sin fulle rett da han nektet å ta inn klagerens innlegg.

Minst like tydelig er Pressens Faglige Utvalg i sak 73/04 der utvalget først kritiserer Brønnøysunds avis for redaksjonens behandling av leserinnlegg, men deretter viser til redigeringsretten og frifinner bladet:

Innledningsvis vil utvalget, basert på det foreliggende materialet, uttrykke forbauselse over hvordan Brønnøysunds Avis behandler tilsendt materiale fra sine lesere. Etter utvalgets mening kunne det ikke være særlig tvil om at den tilsendte teksten fra den ene av klagerne var beregnet på publisering, snarere enn som en generell orientering overfor redaksjonen (...)

Når det gjelder det forkortede leserinnlegget, anser utvalget at redaksjonen også her kunne ha vist større storsinn ved å sørge for at hele innlegget kom på trykk, inkludert berettiget eller uberettiget kritikk av avisen. Like fullt må utvalget understreke at det er ansvarlig redaktør som bestemmer hva som skal publiseres, og at avisen gjennom sin handlemåte ikke har overtrådt presseetiske normer, slik disse er nedfelt i Vær Varsom-plakaten.⁴⁴¹

Til tross for at PFU åpenbart synes at avisa opptrådte lite profesjonelt i denne saken, holder utvalget hardt fast på at det overordnede prinsippet om at redaktøren redigerer gjør at avisen ikke kan kritiseres.

Når det gjelder eventuelle krav om å bli omtalt på redaksjonell plass, fins det ingen drøfting

---

⁴⁴¹ I sak 86/2007 blir Ambulanseforum, som omtalt i kapittel 9, felt for brudd på paragraf 1.4 fordi bladet ikke ville slippe til kritikk av egen journalistikk. Dette kan synes som en endring i PFUs praksis.

av dette prinsippet i mitt datamateriale. Det skyldes at det ikke eksisterer noen hjemmel i den institusjonaliserte presseetikken for et slikt krav⁴⁴². Det er snarere omvendt. I Vær Varsom Plakaten er det flere paragrafer som entydig slår fast at det er redaksjonen og bare den som avgjør hvem som skal komme til orde. Det heter i paragraf 2.1 at "en ansvarlig redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold" og i paragraf 2.2 at "den enkelte redaksjon og den enkelte medarbeider må verne om sin integritet og troverdighet for å kunne opptre fritt og uavhengig i forhold til personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innhold".⁴⁴³

Prinsippet om at redaksjonen alene skal avgjøre kildevalget ble understreket ved revisjonen av Vær Varsom Plakaten i 2005. Den bredt sammensatte revisjonskomiteen foreslo nemlig en ny VVP-formulering som krevde "mangfold og bredde" i kildevalget, der mangfold skulle tolkes som "redaksjonens kildebruk over tid" og bredde som "kildebruken i den enkelte journalistiske sak" (Revisjonskomiteen 2005:4). Denne formuleringen ville åpne for en forståelse om at det var en presseetisk plikt å sørge for et generelt mangfold i redaksjonens kildebruk over tid.

Men en slik forståelse ble forlatt i innstillingen fra sekretariatet til styremøtet i Norsk Presseforbund. Der står det nemlig: "Sekretariatet er enig med NR⁴⁴⁴ i at det er kildebruken i den enkelte reportasje (ikke kildebruk over tid) det i Vær Varsom-plakaten skal stilles krav til".⁴⁴⁵ Et normativt, allment krav om kildemangfold over tid ville redaktørene ikke ha med i VVP. Dermed er kravet om at kildemangfold over tid eksplisitt unndratt vurdering i denne delen av den institusjonaliserte presseetikken.⁴⁴⁶ En allmenn klage fra en mulig kilde på at man ikke har sluppet til i media med sin sak, vil derfor bli avvist av PFUs sekretariat.

Vi ser her hvordan PFU støtter opp under et kjernepunkt i den journalistiske profesjonsforståelsen, nemlig at journalister bare skal styres av journalister. Ingen andre enn redaktører kan pålegge en redaksjonell medarbeider å la en person komme til orde i

---

⁴⁴² Det fins som nevnt i kapittel 9 ett unntak fra dette prinsippet. Kilder kan med henvisning til paragraf 4.5 i VVP kreve omtale av en rettskraftig avgjørelse i saker som har vært omtalt tidligere.

⁴⁴³ Jeg har drøftet dette spørsmålet inngående i et bidrag til boka *Medier og demokrati* der konklusjonen er at "fordi mediene i stor grad er identiske med den moderne offentligheten betyr det at den norske befolkningen er avskåret fra å delta i offentligheten etter eget ønske. Medienes kilder og deltakere vil nesten alltid bli valgt ut etter en 'journalistisk vurdering' fra en som er ansatt i et medieselskap." (Bjerke 2007b:102)

⁴⁴⁴ NR er Norsk Redaktørforening, en av medlemsorganisasjonene i Norsk Presseforbund.

⁴⁴⁵ Lastet ned 12.12.07 fra <http://dynamic25.protu.no/pictures/144/files/DOK/Innstilling%20til%20NP-styret.doc>

⁴⁴⁶ Det kan synes som om denne formuleringen også begrenser betydningen av paragraf 1.2: "Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk".

offentligheten gjennom massemediene. Det finnes ikke noe etisk eller moralsk grunnlag, verken i allmennmoralen eller samfunnsoppdraget, som kan brukes som avgjørende argument av eksterne personer for å få redaksjonell omtale eller få slippe til på debattplass. Dette prinsippet støttes konsekvent av PFU.

Når det derimot gjelder retten til tilsvare og parter rett til å slippe til samtidig har dette åpenbart et allmennmorsk grunnlag, hentet fra rettferdighets-prinsippet. Det oppfattes dels ganske enkelt som 'rettferdig' i moralsk forstand at begge parter får komme til orde og legge fram hver sin versjon av en sak eller en historie. Det er dessuten et ufravikelig gjeldende rettssikkerhetsprinsipp⁴⁴⁷ at tiltalte får komme til orde.

Et krav om rett til samtidig imøtegåelse ligger også implisitt i samfunnsoppdraget. Mediene skal bidra til den offentlige debatt og den politiske prosessen og dermed til demokratiet. Det skal være opp til leseren, lytteren eller seeren å vurdere hvilken av partene som har rett i en konflikt, og hvis det skal være mulig må ofte begge parter få komme til orde med sin versjon *samtidig*.⁴⁴⁸ Det kan altså spores ganske sterke etiske krav, både i den systematiserte allmennmoralen og i de etiske krav fra samfunnsoppdraget om samtidig imøtegåelse og/eller tilsvarerett. Det er dette revisjonskomiteen kaller 'kildebredde', altså "kildebruk i den enkelte journalistiske sak". Hvordan vurderer PFU dette spørsmålet? Det kan analyseres ved å se på avgjørelser i saker der kilder som regner seg som part i en omtalt sak, klager på at de ikke er kommet til orde. Dette spørsmålet er regulert av to paragrafer i Vær varsom-plakaten:

4.14. De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

4.15. De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvare, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Tilsvare kan nektes dersom den

---

⁴⁴⁷ I Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonens paragraf 4 (*Right to a fair trial*) heter det: "Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights: a) to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him; b) to have adequate time and facilities for the preparation of his defence; c) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not a sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require." Lastet ned 12.12.07 fra <http://www.lovdata.no/cgi-wift/lides?doc=/all/nl-19990521-030.html#EMKE-A6>.

⁴⁴⁸ Jus-professor Jo Hov argumenterer skarpt mot denne logikken: "En har for eksempel i en rekke saker lagt til grunn at prisnippene for god presseskikk ikke var overtrådt fordi den angrepne hadde fått anledning til å forsvare seg. Men dette ville naturligvis ikke hindre at avisen ble dømt så det suste, dersom saken var kommet for retten. På denne bakgrunn må man kunne hevde at VVP og lignende regler ikke fungerer som etiske regler i egentlig forstand – m.a.o. som handlingsdirektiver i tvilssituasjoner" (Hov 1984:124, sitert i Andenæs og Elvik 1984).

berørte part, uten saklig grunn, har avvist tilbud om samtidig imøtegåelse i samme spørsmål. Tilsvar og debattinnlegg skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk.

Som det framgår har den som utsettes for ”sterke beskyldninger” rett til samtidig imøtegåelse, altså i samme utgave eller samme sending, mens den som utsettes for angrep som ikke regnes som ”sterke beskyldninger” normalt har rett til tilsvar i en senere utgave eller sending.⁴⁴⁹

Retten til samtidig imøtegåelse er et krav som innebærer at en artikkel eller et innslag skal være formelt balansert. Lesere/seere skal på en eller annen måte få tilgang til begge eller flere syn på en konflikt *samtidig*. Dette er et etisk og moralsk krav som på en grunnleggende måte griper inn i den enkelte journalists og den enkelte redaksjons rett til å velge saker og kilder fritt. Det er også et krav som griper direkte inn i måten journalistikk produseres på, fordi en sak ofte ikke kan settes på trykk eller sendes fordi det er umulig å få tak i motparten.⁴⁵⁰ Det er også et krav som i utgangspunktet reduserer journalistikkens frihet – og dermed makt – til å skape tolkningsrammer. Det er presseetisk uakseptabelt å framsette sterke ukommenterte anklager. Av det følger at journalistikken ikke kan benytte sin makt til *bare* å publisere de elementene av saken, de kildene eller de versjonene som støtter opp under redaksjonens eller journalistens syn eller innramming. Ideen om at alle syn må komme til orde, springer også ut av oppgjøret med partipressen, der ensidig kampanje mot politikere med andre syn var helt legitimt, faktisk en del av eksistensbegrunnelsen for deler av pressa.⁴⁵¹

Klager på manglende tilsvarsrett et betydelig innslag i PFUs praksis. 173 av i alt 505 saker handler om klager på tilsvarsmulighet. I 80 av disse sakene ble redaksjonen felt for brudd på god presseskikk. På den annen side ble redaksjonen frifunnet i 93 tilfeller. Det er derfor åpenbart at retten til samtidig imøtegåelse og tilsvar er et tema for PFU og at retten til å komme til orde i saker der man blir omtalt, er en viktig del av den institusjonaliserte presseetikken.

⁴⁴⁹ Tilsvarsretten kom inn i Vær Varsom Plakaten i 1956-versjonen, der det het: ”vis også den størst mulige imøtekommenhet når det gjelder å gi plass for tilsvar fra personer og institusjoner som er angrepet eller som det er bragt uriktige opplysninger om” (Rössland 1999:311). Her er bestemmelsen knyttet til avsnittet om beriktigelser av feil. Retten til *samtidig imøtegåelse*, som i dag er et av PFUs viktigste prinsipp, kom først inn i VVP i 1994 (Alnæs 2007), men prinsippet ble også anvendt av PFU tidligere.

⁴⁵⁰ Etter at en del personer forsøkte å utnytte dette ved å gjøre seg helt utilgjengelige og dermed hindre publisering pga kravet i paragraf 4.14, ble det føyd til en tredje setning i paragrafen der det heter: ”Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt”. Brurås (2006:128) tolker denne setningen slik: ”Kanskje kjenner kilden til det presseetiske prinsippet om samtidig imøtegåelse og håper at manglende imøtegåelse skal gjøre at saken ikke publiseres. Men slik skal selvsagt en kilde ikke kunne styre journalisten”.

⁴⁵¹ I stor grad er idealet om ”objektiv journalistikk” i vår tid erstattet av en krav om ”balansert” journalistikk. Diskusjonen om disse begrepene er altfor omfattende til å gå inn i her.

Hvordan tolker så PFU retten til samtidig imøtegåelse og tilsvaretsretten? Jeg vil først analysere dette ved å se på de 93 sakene der redaksjonen har fått medhold.

Tabell 10.1 Frifinnende kjennelser i PFU etter begrunnelse. Klager på manglende mulighet til imøtegåelse/tilsvar. H2004-2007. Prosent. (N=93)

	Prosent
BEGRUNNELSE	
Klagerens rett til samtidig imøtegåelse/tilsvar var ivaretatt	38
Klageren hadde ikke krav på samtidig imøtegåelse/tilsvar	34
Klageren var tilbudt samtidig imøtegåelse/tilsvar, men hadde ikke benyttet den	19
Redaksjonen hadde på tilfredsstillende vis forsøkt å oppfylle retten til samtidig imøtegåelse/tilsvar uten å lykkes	5
Det står påstand mot påstand om hendelsesforløpet	3
Sum	99

Den vanligste årsaken til at klagere ikke får medhold av PFU når de klager på manglende mulighet for samtidig imøtegåelse eller tilsvaretsrett, er at utvalget er uenig med klageren. I 38 prosent av tilfellene PFU mener redaksjonen *har* publisert imøtegørelser og/eller tilsvarets fra klageren på tilfredsstillende vis. Det dreier seg om 35 saker. I de fleste tilfellene henviser PFU til at klagerens synspunkter faktisk er med i de innklagede artiklene/innslagene. En typisk kjennelse av denne typen ble avgitt i en klagesak⁴⁵² mot VG. Det heter:

Etter utvalgets mening måtte avisen stå fritt i sitt valg av kilder som skulle underbygge den eksisterende faglige skepsis til behandlingsopplegget. I den grad reportasjene framstår som angrep på Betania-ledelsen, anser utvalget at retten til samtidig imøtegåelse på akseptabel måte er ivaretatt gjennom synspunktene spesialpsykologen kommer til orde med. Etter utvalgets mening må hun, som sentral representant for den aktuelle terapiformen, tåle å bli eksponert.

I enkelte tilfeller har PFU akseptert at klagerens synspunkter er publisert i ettertid. I en strid⁴⁵³ mellom advokat Per Danielsen og Kapital konkluderer PFU:

Selv om bladet med rette viser til sin redigeringsrett, anser utvalget imidlertid at redaksjonen med fordel kunne ha strukket seg lengre for å i møtekomme klagerens ønske om en tilføyelse. Dette sett på bakgrunn av det for klageren svært negative hovedbudskap reportasjen hadde.

⁴⁵² Sak 133/07

⁴⁵³ Sak 174/05

På den annen side legger utvalget til grunn at Kapital i etterkant har gitt klageren rik anledning til å nyansere sitt syn på saken og bladets behandling av den, ved på fremtredende sted i bladet å gi ham plass for tilsvarende svar.

I 18 saker (19 prosent) mener PFU at klageren har fått tilbud om samtidig imøtegåelse og/eller mulighet til tilsvarende svar, men ikke benyttet anledningen. I slike tilfeller aksepterer PFU i blant at feilaktige opplysninger blir publisert, fordi de mener klageren selv må ta ansvaret fordi vedkommende har unnlatt å bidra. Et typisk eksempel er hentet fra sak 77/07 der PFU legger til grunn "at klageren ikke i noen av innslagene har benyttet seg av mulighetene for å komme fullt ut til orde med sin versjon, og samtidig bidra til å rette opp det feilaktige inntrykket man mente var skapt". I slike kjennelser henvises det også i blant til siste setningen i VVP 4.14 der det heter at "debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt".

Og endelig i fem saker (5 prosent) gir PFU redaksjonen medhold i at den har gjort et akseptabelt forsøk på å få tak i klageren for samtidig imøtegåelse, uten å lykkes. Som jeg viser under, er PFUs hovedstandpunkt at det er redaksjonens ansvar å sørge for at den angrepne part får komme til orde. Men i blant mener PFU at dette ansvaret er oppfylt, selv om redaksjonen ikke lykkes. I sak 35/07 mener for eksempel PFU at det er tilstrekkelig at Oppland Arbeiderblad tirsdag sendte spørsmål til en kilde på mail og fikk mobilbekreftelse på at mailen var mottatt, men torsdag fikk beskjed om at det kunne «ta litt tid» før klageren, den omtalte organisasjonen Mystic Mountains daglige leder, kom med svar: "Vi (avisa) hørte ikke mer fra Rockstad eller daglig leder av Mystic Mountain torsdag og konkluderte med at de ikke ønsket å svare på våre spørsmål. Vi valgte å publisere reportasjen uten deres bidrag, fredag 10. november".

Den andre hovedargumentasjonen som PFU benytter for å frikjenne redaksjoner, er at oppslaget/innslaget ikke gir *grunnlag for tilsvarende svar*. Det skjer i alt i 32 tilfeller (det vil si i 34 prosent av sakene). Denne argumentasjonen kan igjen deles i tre grupper. I 12 tilfeller mener PFU at det ikke er framsatt "sterke beskyldninger" som krever samtidig imøtegåelse. I åtte tilfeller mener PFU at klageren ikke er part i saken og at vedkommende av den grunn ikke kan kreve samtidig imøtegåelse. I sju saker mener PFU at rett til imøtegåelse ikke er utløst fordi det dreier seg om rettsavgjørelser og løpende debatter eller liknende der PFU/VVP ikke krever anledning til samtidig imøtegåelse.

I tre tilfeller mener PFU det dreier seg om produkttest/kommentarer/anmeldelser der de omtalte ikke har rett til å komme til orde samtidig,⁴⁵⁴ men der PFU forutsetter at de ville hatt anledning til tilsvar på et senere tidspunkt. Det samme logikken bruker PFU i sak 225/07 der en tidligere medarbeider av 'glamour'-modellen Helene Rask klaget på at han ikke fikk anledning til å imøtegå hennes negative karakteristikk. Der sier PFU at:

Pressens Faglige Utvalg vil på generelt grunnlag vise til det grunnleggende prinsippet i journalistikken om retten til samtidig imøtegåelse. I Vær Varsom-plakatens punkt 4.14 heter det blant annet: 'De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger'.

I det foreliggende tilfellet konstaterer utvalget at slik adgang aldri ble gitt. Utvalget vil imidlertid vektlegge at Helene Rasks uttalelser er av relativt generell art og at de framstår som hennes vurderinger, snarere enn konstatering av faktiske forhold. I tillegg kommer at klageren indirekte, i noen grad, har fått kommet til orde med opplysninger hentet fra et annet medium.

Det er altså adgang til "sterke karakteristikk" i anmeldelser/kommentarer uten at dette utløser rett til samtidig imøtegåelse. PFU trekker på denne måten et skille mellom "sterke karakteristikk" på den ene siden og "konkrete beskyldninger som ikke blir dokumentert" på den andre.⁴⁵⁵ Dette er etter mitt syn noe problematisk og svært vanskelig å argumentere for fra et allmennmoralisk utgangspunkt. Her vil jo problemstillingen være i hvilken grad personer blir påført skade. Hvis en næringsdrivende blir utsatt for "sterke negative karakteristikk" i en produktomtale vil han eller hun bli påført like stor skade som om de samme karakteristikkene var blitt framsatt i en ordinær nyhetsartikkel. Hvorfor skal det være bredere adgang til endisige "sterke karakteristikk" på anmelder-, produkttest og kommentarplass enn "sterke beskyldninger" på nyhetsplass? Og hva er egentlig forskjellen på "sterke karakteristikk" og "konkrete beskyldninger"? Jeg tror dette bør forstås slik at PFU skiller mellom sjangrer. Tradisjonelt har det vært akseptert ganske sterke påstander på anmelder/kommentarplass uten samtidig imøtegælsesrett, mens dette etterhvert er blitt oppfattet helt annerledes i den rene nyhetssjangeren.

---

⁴⁵⁴ Sak 122/04, 152/04 og 171/04

⁴⁵⁵ Sak 171/04

Forskjellen illustreres av en fellende kjennelse i en sak⁴⁵⁶ der computerworld.no ble klaget inn for ikke å ha gitt et datafirma anledning til imøtegåelse av en negativ omtale av deres produkt på nyhetsplass:

I denne klagesaken ser utvalget imidlertid at en annen del av samme punkt i Vær Varsom-plakaten i større grad burde vært tatt hensyn til: 'De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger'. Utvalget mener Computerworld.no skulle ha strukket seg lengre i sitt forsøk på å få en kommentar til det direkte angrepet på klagerens produkt.

Av de andre kjennelsene går det fram at et tilsvarende "angrep på klagerens produkt" ikke ville gitt grunnlag for å kreve samtidig imøtegåelse hvis det var framsatt i en produkttest. At denne forskjellen muligens ikke er like åpenbar for dem som får negativ omtale, er en annen sak.

I Rask-saken trekker PFU videre opp et skille også i nyhetssaker mellom kilders "vurderinger", som ikke gir rett til imøtegåelse og de samme kildenes "konkrete beskyldninger" som gjør det.

Vi ser altså at PFU slår tydelig fast at bare den som blir utsatt for 'sterke angrep' kan kreve å komme til orde. Personer som PFU mener ikke er part i saken og/eller ikke utsatt for sterke beskyldninger eller angrep, har ingen krav på å komme til orde, og PFU bryr seg ikke om hvilke moralske eller etiske begrunnelser slike klagere fører i marken.

For det andre er det helt avgjørende for utfallet i PFU om kilden har fått et akseptabelt *tilbud* om å komme til orde eller ikke. Her er det iblant nokså ulike virkelighetsoppfatninger mellom klageren og redaksjonen. I en del sammenhenger har både PFU og ledelsen i Norsk Presseforbund⁴⁵⁷ hevdet at redaksjonen har et særskilt ansvar for å sørge for at de som utsettes for kritikk kommer til orde. Det nytter derfor ikke nødvendigvis å skyldte på at kilden ikke ville stille opp eller gjorde seg utilgjengelig.⁴⁵⁸

---

⁴⁵⁶ Sak 64/06.

⁴⁵⁷ Se for eksempel Revisjonskomiteen av 2005.

⁴⁵⁸ I den såkalte Fredly-saken (046/08), som faller utenfor min undersøkelsesperiode, har PFU drøftet en viktig side ved imøtegåsretten, nemlig den reelle muligheten en kilde har til å imøtegå kritikk, og det kan se ut til at kravene til pressen er strammet inn, i alle fall i denne saken. Dagens Næringsliv ble felt for brudd på god presseskikk, og PFU skriver at "det må være et presseetisk minimumskrav at den eller de som utsettes for beskyldninger, gis rimelig tid å komme med sin versjon".

I 77 saker om tilsvaretsrett og imøtegåelse har klageren fått medhold i PFU. En av sakene dreier seg om at Kapital-redaktør Trygve Hegnar utstyrte et leserinnlegg fra advokat Per Danielsen med en lang og polemisk hale,⁴⁵⁹ to saker handler om leserinnlegg som ble altfor sterkt redigert,⁴⁶⁰ en sak om at et leserinnlegg ble omgjort til et 'intervju'.⁴⁶¹ I ett tilfelle blir redaksjonen felt fordi klagerens viktigste utsagn er blitt redigert bort.⁴⁶² I ett tilfelle blir et tidsskrift kritisert for systematisk å ha publisert motinnlegg samtidig med klagerens innlegg.⁴⁶³ Ved en anledning ble en avis felt for å ha brakt en motstandsmanns negative vurderinger av en annen persons krigsinnsats uten å ta med allment kjente motforestillinger.⁴⁶⁴

De øvrige 70 sakene kan fordeles i to grupper. I den første gruppen finner vi 14 saker der klageren ikke har fått medhold i punktet om manglende mulighet til imøtegåelse, men der redaksjonen er felt for *andre* forhold, for eksempel manglende varsomhet overfor barn⁴⁶⁵ og pårørende,⁴⁶⁶ utilfredsstillende retting av feil⁴⁶⁷ og alkoholskjenking av kilder.⁴⁶⁸ Det vanligste⁴⁶⁹ er likevel at slike fellingene gjøres med henvisning til punkt 4.4 om overskrifter som går lengre enn det er grunnlag og punkt 3.2 om kildekritikk. Ofte har fellingene nær sammenheng med at klageren ikke er kontaktet før publiseringen, slik at feilene kunne vært unngått.

Men helt dominerende blant fellingene er gruppen der klageren ganske fikk medhold i at det var framsatt påstander som krevde anledning til samtidig imøtegåelse (eventuelt tilsvaretsrett) og at redaksjonen ikke hadde sørget for å gi klageren en slik mulighet. Det gjelder i fire saker der PFU mener at redaksjonen har brutt VVP fordi den unnlot å tilby anledning til tilsvaretsrett (VVP punkt 4.15) og hele 52 tilfeller der det er framsatt påstander som inneholder såpass "sterke beskyldninger" at de i følge PFU utløser en presseetisk rett til samtidig imøtegåelse (VVP punkt 4.14). Men den har klageren altså ikke fått. Og da hjelper det ikke (som i sak 60/05) at

---

⁴⁵⁹ Sak 133/04.

⁴⁶⁰ Sak 26/05 og 19/07.

⁴⁶¹ Sak 83/05.

⁴⁶² Sak 2/07.

⁴⁶³ Sak 54/07.

⁴⁶⁴ Sak 20/06.

⁴⁶⁵ Gjelder en mye omtalt sak (258/07) der Finansavisen ble felt for omtalen av Stein Erik Hagens sønn som 'arveløs'.

⁴⁶⁶ Sak 242/06.

⁴⁶⁷ Sak 34/05.

⁴⁶⁸ Sak 183/07.

⁴⁶⁹ Det gjelder åtte av de 14 sakene.

redaksjonen sier den ikke har lyktes i å få tak i vedkommende for å få en kommentar til påstandene.

Hva er så i følge PFU en 'sterk' beskyldning som krever at den som rammes gis anledning til samtidig imøtegåelse? Grensen kan illustreres av en delt kjennelse i en sak som angikk journalistikken selv. I sak 134/2004 klaget redaksjonsklubben i Smaalenenes Avis inn sin egen redaktør og fikk medhold av et flertall i PFU. De påstandene som redaksjonsklubben mente krevde en samtidig imøtegåelse var blant andre:

26 journalister i Smaalenenes Avis gikk i går ut i streik. I morges fulgte nærmere 90 grafiske medarbeidere på Lundeby & co as i Hærland etter. Kun to år etter at de sist var i streik, streiker landets journalister igjen. I 2002 ville de ha mer ferie enn andre sammenlignbare arbeidsgrupper, nå vil de ha bedre pensjonsbestemmelser enn de fleste andre.

Og videre:

Journalistene ville trolig fått et økonomisk oppgjør bedre enn andre fagforeninger, men det holdt ikke for Norsk Journalistlag, sier en oppgitt Jarle Bentzen, ansvarlig redaktør i Smaalenenes Avis.

Artikkelen var illustrert med bilde av navngitte journalister som streikevakter utenfor redaksjonslokalene til Smaalenenes Avis. Og i en leder samme dag het det avslutningsvis:

Norsk Journalistlag gikk i 2002 til streik fordi de mente at journalistene skulle ha en bedre ferieordning enn alle andre. Denne gang ønsker de en pensjonsordning som er bedre enn alle andres.

Flertallet i PFU mente denne typen påstander var "sterke beskyldninger" og krevde retten til samtidig imøtegåelse fra representanter for de streikende. Mindretallet på en person, Dagblad-redaktør John Olav Egeland, var uenig. Han mente avisen med "fordel kunne ha intervjuet representanter for redaksjonsklubben om foreningens syn på arbeidskonflikten. De synspunkter som framsettes i artikkelen er likevel ikke av en så skarp karakter at de utløser retten til samtidig imøtegåelse."

De framsatte "sterke beskyldningene" går altså ut på at journalistenes fagforening er kravstor. Det er imidlertid noe vanskelig å se denne formen for kritikk mot en landsomfattende fagorganisasjon som ønsker gode ordninger for sine medlemmer som særlig belastende. Påstandene er dessuten saklig sett ikke helt urimelige. Norsk Journalistlag ønsket i sin tid mer ferie enn andre (seks uker) og krevde i 2004 en pensjonsordning som var bedre enn mange

andre i privat sektor hadde.⁴⁷⁰ Krav om samtidig imøtegåelse av den typen påstander redaktøren kom med, er derfor *strengt*. Men det er naturligvis mulig at PFU – på grunn av streiken - var spesielt nøye med at redaktøren pinlig nøyaktig fulgte alle spilleregler og derfor for sikkerhets skyld trakk retten til samtidig imøtegåelse ekstra langt i dette spesielle tilfellet.

I en annen kjennelse⁴⁷¹ blir avisa Østerdølen felt for brudd på paragraf 4.14. Saken gjaldt en påstand om at ordføreren hadde ”trikset med tall”. Utgangspunktet var en klassisk krangel om hvem som hadde sagt og gjort hva på et kommunestyremøte. I følge avisa skulle en SV-representant ha sagt at ”så setter jeg pris på å få vite hvem som har sagt at jeg har trikset med tall, om det er selvkomponert eller ikke. Jeg har god lyst til å vite det. “

En sak er at SVeren i ettertid hevdet at han slett ikke hadde sagt noe sånt. Det lot PFU passere fordi avisen korrigerste utsagnet. Men påstanden skulle altså ifølge utvalget ha vært fulgt opp gjennom å gi ordføreren (som klaget) anledning til å uttale seg i samme nummer:

Utvalget mener imidlertid at Østerdølen på eget initiativ burde tatt kontakt med klageren for å gi ham mulighet til å gi sin versjon av påstandene om triksing med stemmetall, i den samme artikkelen som der påstandene ble fremmet. Utvalget viser her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.14, der det blant annet heter: ‘De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger.’

Saken som angivelig var trikset til var av mindre betydning, og politikere regnes for å være personer som selv har ‘søkt offentlighet’ og må tåle mer enn andre. Det er dessuten et allment akseptert rom for skapere ordbruk i politisk debatt enn ellers. Denne avgjørelsen tyder derfor i samme retning som NJ-saken: PFU stiller strenge krav til at den som blir utsatt for beskyldninger skal ha rett til samtidig imøtegåelse.

PFU er følgelig en genuin ankeinstans for kilder som ikke har fått komme til orde når de mener å være part i saken. Men hvis PFU er enig med redaksjonen i at klageren ikke hadde tilsvarsrett eller hadde fått tilsvarsrett, er klagerens syn irrelevant. Utover imøtegåelses- og tilsvarsretten har ingen rett til å komme til orde i massemedier. Slike avgjørelser tilligger redaksjonen – og bare den.

---

⁴⁷⁰ Se for eksempel Norsk Journalistlags beretning 2003-2005, s. 22ff, lastet ned 23.3.08 fra http://www.nj.no/Om_NJ/Landsmote/LM_2005/filestore/NJ2005Beretning2003-2005r.pdf.

⁴⁷¹ Sak 254/04.

Ankeinstansen består av et flertall profesjonsrepresentanter. Det er altså journalistprofesjonen selv som avgjør anken, noe som selvfølgelig er en logisk konsekvens av at vi snakker om en profesjonsintern selvdømmeordning.

Men alle disse sakene handler om kilders rett til å komme til orde når redaksjonen i utgangspunktet har valgt å omtale en sak eller en kilde. Ikke i noen av sakene vurderer PFU spørsmålet utover dette. Det drøftes ikke om kilder av andre, prinsipielle årsaker, f.eks. ytringsfrihetshensyn eller generelt mangfold, burde ha fått slippe til. PFUs diskusjon er strikt innskrenket til imøtegåelse eller tilsvær når det framsettes beskyldninger mot noen.⁴⁷² Dette understrekes av at redaksjoner konsekvent blir frifunnet for manglende imøtegåelsesmulighet når utvalget kommer til at klageren ikke er part i saken og når det mener at klager ikke er utsatt for angrep.

Utover dette unngår PFU å mene noe om kilders rett til å komme til orde.

10.2 Retten til å unngå omtale⁴⁷³

Men kilder klager ikke bare når de ikke er kommet på trykk. De klager også når deres navn og/eller identitet er gjort kjent eller publisert mot deres vilje. Klageadgangen ligger her i VVPs to paragrafer om identifisering når det gjelder voksne og særparagrafen når det gjelder omtale av barn. Disse paragrafene hadde følgende ordlyd i første del av undersøkelsesperioden

4.6 Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse.

4.7 Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn i kriminal- og rettsreportasje. Vis særlig omtanke ved omtale av saker som er under etterforskning, og i saker

---

⁴⁷² Jeg har heller ikke funnet noen saker der PFU drøfter om kilder i det hele tatt burde vært referert. I artikkelen som lå til grunn for sak 202/04 får en siktet i en straffesak legge skylden på de med-siktede. Men heller ikke her vurderer PFU om vedkommende burde sluppet til. Avisa Tromsø blir riktignok felt, men det er på grunn av manglende mulighet for samtidig imøtegåelse fra de med-siktede, ikke for intervjuet i seg selv. I en annen sak blir et blad felt for et portrettaktig intervju med en kvinne som får presentere ganske sterke karakteristikk av sin eks-mann (som er lett identifiserbar). Her presiserer PFU at slike saker har "sin naturlige plass i media". Men bladet blir ikke felt for å publisere intervjuet, men for at eks-mannen ikke er kontaktet.

⁴⁷³ Det er en glidende overgang mellom valg av saker og identifisering. Noen saker kan ikke publiseres uten at det i praksis betyr identifisering.

som gjelder unge lovovertridere. Avstå fra identifikasjon når dette ikke er nødvendig for å tilfredsstille berettigede informasjonskrav.

4.8 Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet. Dette gjelder også når foresatte har gitt sitt samtykke til eksponering. Barns identitet skal som hovedregel ikke røpes i familietvister, barnevernsaker eller rettssaker.

Paragrafene 4.6 og 4.8 har fortsatt samme ordlyd, men 4.7 ble helt omskrevet etter revisjonen av VVP i 2005. Den lyder nå slik:

4.7 Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold. Vis særlig varsomhet ved omtale av saker på tidlig stadium av etterforskning, i saker som gjelder unge lovovertridere, og der identifiserende omtale kan føre til urimelig belastning for tredjeperson. Identifisering må begrunnes i et berettiget informasjonsbehov. Det kan eksempelvis være berettiget å identifisere ved overhengende fare for overgrep mot forsvarsløse personer, ved alvorlige og gjentatte kriminelle handlinger, når omtalt identitet eller samfunnsrolle har klar relevans til de forhold som omtales, eller der identifisering hindrer at uskyldige blir utsatt for uberettiget mistanke.

Den etiske begrunnelsen for retten til å unngå omtale finnes særlig i allmennmoralens prinsipper om respekt for selvbestemmelse og ikke-skade. Det grunnleggende prinsippet som ligger i autonomi, retten til å bestemme over sitt eget liv, kan 'forlenges' til retten å unngå omtale i offentligheten selv om omtalen ikke kan sies å være skadelig på noen måte.

Straffelovens forsvar av privatlivets fred har sitt utgangspunkt i en slik etisk kilde. Det er ikke i loven stilt noe krav om at det skal kunne påvises noen skadelige følger av å gi "offentlig meddelelse om personlig eller huslige forhold" som det heter i paragraf 390. Det er publiseringen i seg selv som er straffbar.

Men det er også åpenbart at publisering og identifisering iblant kan ha skadelige konsekvenser for den enkelte kilde, noe som vil være et klart brudd på allmennmoralens krav om å unngå å skade andre. I samfunnsoppdragets etiske imperativ ligger derimot ingen plikter til å unngå identifisering. Men kan heller si tvert i mot. Mange mener samfunnsoppdragets kjerne er å gjøre offentligheten kjent med viktige forhold. Denne konflikten mellom publiseringskravet og hensynet til den enkelte har derfor, som nevnt, i alle år vært et kjernepunkt i den institusjonaliserte presseetikken.

I materialet finner jeg klager på identifisering i totalt 129 saker. Av disse blir en redaksjon felt i PFU på grunn av en feil i overskriften⁴⁷⁴ og en annen fordi politiets henleggelse ikke var

---

⁴⁷⁴ Sak 204/04.

behørig publisert⁴⁷⁵ og en tredje fordi pårørende ikke var varslet om en omtale.⁴⁷⁶ En redaksjon blir felt på grunn av urettmessig bruk av skjult kamera⁴⁷⁷ og en annen for brudd på avtale med kilden.⁴⁷⁸ Videre blir en redaksjon frifunnet fordi PFU mener det har vært enighet mellom kilden og redaksjonen om identifisering.⁴⁷⁹ I ni saker blir redaksjonene frifunnet fordi det etter PFUs oppfatning ikke var snakk om identifisering.⁴⁸⁰ Da gjenstår 114 saker der PFU drøfter saker der kilder er identifisert mot sin (eller andres)⁴⁸¹ vilje. Av disse sakene handler henholdvis tre, to og to saker om samme forhold. Til sammen er det dermed 110 enkeltforhold som PFU drøfter. Av disse gjelder 49 klager sårbare kilder, av dem 34 barn, Mens 61 av klagen kommer fra eller på vegne av ikke-sårbare kilder. Resultatet av behandlingen er vist i tabell 10.2.

Tabell 10.2 PFUs kjennelser i klager på identifisering etter kildenes sårbarhet. H2004-2007. Prosent.

KJENNELSE	KILDENS SÅRBARHET	
	Sårbare	Ikke-sårbare
Felt eller kritikk	82	16
Frifinnelser	18	84
Sum	100	100
N=	(49)	(61)

Vi ser altså en klar forskjell i utfall av klagesakene etter kildenes sårbarhet. En svært høy andel sårbare som klager får medhold, mens en like høy andel ikke-sårbare taper i Pressens Faglige Utvalg når det gjelder strid om identifisering.

Sårbare kilder

I 49 forhold ble det klaget på identifisering av sårbare individer. I 82 prosent av disse forholdene ble redaksjonen felt eller fikk kritikk. Det utgjør 40 saker. En av dem gjelder en psykiatrisk pasient.⁴⁸² Lofot-Tidende brakte onsdag 15. september 2004 en nyhetsreportasje

⁴⁷⁵ Sak 217/06.

⁴⁷⁶ Sak 128/06.

⁴⁷⁷ Sak 221/06.

⁴⁷⁸ Sak 76/05.

⁴⁷⁹ Sak 37/05.

⁴⁸⁰ Sak 259/04, 131/04, 211/05, 96/06, 144/06, 135/06, 163/06, 240/07 og 241/07.

⁴⁸¹ I saker der barns omtales er det gjerne andre (iblant utenforstående) som klager. I flere andre saker dreier det seg om identifisering av avdøde personer.

⁴⁸² Sak 185/04, se under.

med tittelen *Truet med bensin*. I ingressen står det at ”politi, brannvesen og ambulanse rykket ut til en bopel på Leknes etter at en kvinne truet med å sette fyr på seg selv.”

Oppslaget, som var illustrert med et bilde av utrykningspersonell utenfor en dør, ble klaget inn av kvinnens familie, og PFU konkluderte:

Pressens Faglige Utvalg mener Lofot-Tidende har trådt farlig nær en familie i en situasjon der avisen måtte forstå at belastningen ved en omtale kunne bli stor. På den annen side har avisen tatt en rekke hensyn med tanke på å dempe skadevirkningene, blant annet ved å ikke gi identifiserende opplysninger i teksten.

Når det gjelder bildebruken, er utvalget av den mening at redaksjonen med fordel kunne unnlatt å bringe bildet i den form det hadde, nettopp fordi muligheten på den måten økte for identifisering av klagernes bopel. Dette særlig sett i sammenheng med at det var snakk om et mulig selvmordsforsøk. Utvalget viser her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.7, om varsomhet med identifisering i kriminal- og rettsreportasje.

På dette punkt har Lofot-Tidende opptrådt kritikkverdig.

Avisa får altså kritikk for å ha brakt et bilde som via boligen kunne identifisere kvinnen. Begrunnelsen for at kvinnen ikke skulle identifiseres ligger i hennes sårbare psykiske situasjon. Ettersom mye tyder på at bare spesielt godt kjente vil kunne identifisere åstedet, er kjennelsen et uttrykk for at PFU er ganske strenge når den gjelder denne typen vern av spesielt sårbare personer.

En annen sak gjelder en tidligere psykiatrisk pasients omtale av sin eks-kone og mangel på samværsrett.⁴⁸³ En klage gjaldt en mulig familievoldsak der både den tiltalte i saken og offeret klaget redaksjonen inn for PFU⁴⁸⁴. I ett tilfelle gjaldt saken(e) en person i sorg som klager fordi bilder av en avdød pårørendes bære var publisert som illustrasjonsfoto uten samtykke,⁴⁸⁵ mens en siste sak gjelder publisering av bilder av en avdød 28 år gammel nordmann, der redaksjonen ble felt på grunn av konsekvensene for pårørende i sorg.⁴⁸⁶ I alle disse sakene fikk altså klagerne medhold i PFU.

---

⁴⁸³ Sak 213/04.

⁴⁸⁴ Sak 107/04.

⁴⁸⁵ Sak 61/05 og 62/05.

⁴⁸⁶ Sak 149/04.

I undersøkelsesperioden tok generalsekretæren i Norsk Presseforbund i bruk initiativretten⁴⁸⁷ når det gjelder publisering av bilder av barn. Det gjaldt to saker som begge handlet om barna til en kvinne fra Namdalen som var drept av sin irakske mann under et opphold i hans hjemland. Den ene innklagde redaksjonen var lokalavisa Namdalsnytt som i høringsrunden begrunnet publiseringen med at bildet viste at barna var i god behold.⁴⁸⁸ Men PFU felte likevel trykkingen med følgende begrunnelse:

Utvalget anerkjenner lokalavisens særlige ansvar for å informere om saker som rører sterkt ved lokalmiljøet, og finner det godtgjort at bildebruken av barna har støtte blant barnas familie og omsorgspersoner. Utvalget tviler heller ikke på at avisens publisering av bildene var gjort etter en grundig og selvstendig redaksjonell vurdering. Utvalget vil imidlertid understreke behovet for å sikre barn et selvstendig rettsvern i mediene. Barns personvern må stå særlig sterkt i kriminalsaker, hvor hensynet til barnet både på kort og lang sikt må underkastes en grundig vurdering av redaksjonen.

I det påklagede tilfellet mener utvalget at avisen blottstiller barna i en dypt tragisk sak hvor mor er drept og far er siktet, uten at man har forutsetninger for å se hvilke konsekvenser bildene kan få for barna. Selv om bildene kan ha positive effekter på kort sikt, kan de tilsynelatende harmoniske bildene, tatt under tragiske omstendigheter, ha skadelige virkninger for barna på lang sikt. Utvalget merker seg også at avisens arkivbilder av barna ikke på noen måte dokumenterer deres velferd fra hjemreisen. Utvalget vil også påpeke at informasjonsverdien på et aktuelt bilde uansett bare ville være egnet til å dokumentere barnas fysiske velferd.

PFU går som vi ser svært langt i retning av en sterk og føre-var-preget konsekvensetisk vurdering av hva publiseringen av bildene vil kunne bety for barna i framtida. Utvalget slår fast at fordi vi ikke kan vite hva slags konsekvenser publiseringen vil ha, skal det uansett ikke publiseres bilder av barn i slike dramatiske situasjoner.

Når sårbare kilder klager får de altså i de aller fleste tilfeller medhold i PFU. Men i ni tilfeller i undersøkelsesperioden har redaksjonen blitt frifunnet. Disse sakene kan deles i to grupper. I den første gruppa finner vi fem saker der PFU mener at de publiserte opplysningene neppe kunne være egnet til å skade klageren/den aktuelle personen. Det gjelder for eksempel en reportasje om ungdomsfylla i Bærum/Hemsedal, en sak om en voldsdømt person som hadde en 'positiv utvikling' og en reportasje om tilløp til gatebråk i Moelv.⁴⁸⁹ En annen sak som endte i frifinnelse var en klage fra en rektor på en omtale av en 10.-klassing med Downs

---

⁴⁸⁷ I følge paragraf 4 i PFUs vedtekter heter det at "Generalsekretæren i Norsk Presseforbund kan også be utvalget behandle saker av stor prinsipiell interesse, eller saker hvor det er rimelig å gi den eller de personer saken gjelder, bistand til å fremme den". Lastet ned 17.12.07 fra

http://www.presseforbundet.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/Vedtekter/

⁴⁸⁸ Sak 201/04

⁴⁸⁹ Sak 179/05, 17/06 og 243/07

syndrom og hennes mor. De anklaget skolen for diskriminering.⁴⁹⁰ Det var altså et helt spesielt tilfelle der en offentlig institusjon som ble anklaget for diskriminering klagde på identifisering av den sårbare (og diskriminerte). En liknende sak gjaldt et oppslag om en sosialklient der Ålesund kommune klaget inn Sunnmørsposten⁴⁹¹ for en rekke forhold, men der selve reportasjen framstår som nokså uproblematisk. Sunnmørsposten ble under tvil frifunnet, blant annet fordi personen i reportasjen selv hadde godkjent det delvis anonymiserte bildet som ble brukt.

Den andre gruppa saker dreier seg om spesielt dramatiske begivenheter. I desember 2004 identifiserte Oppland Arbeiderblad på førstesiden en kvinne fra Raufoss som var omkommet i tsunamien i det indiske hav i jula 2004. Klagerne, kvinnens ektefelle og øvrige familie, hevdet at de på forhånd sterkt motsatte seg offentliggjøring, på grunn av den tilleggsbelastning de mente dette ville innebære. De reagerte sterkt på at avisen i stedet slo tragedien stort og detaljert opp. Etter klagerens syn har avisen vist en ”oppsiktsvekkende mangel på forståelse for en familie i sorg, både før og etter reportasjen, som angivelig også inneholdt grove usannheter”.

Oppland Arbeiderblad mente på sin side at det var riktig å offentliggjøre navnet på den omkomne, ut fra rykter og spekulasjoner som lokalt florerte etter katastrofen. Nærmeste pårørende var dessuten underrettet. Når det gjelder kontakten med familien på forhånd, viste avisen til at det i den kaotiske situasjonen som hersket, var nødvendig å søke kontakt med pårørende eller venner for å skaffe informasjon. Noe senere ønske om beriktigelse av opplysninger hadde man ikke mottatt. Oppland Arbeiderblad mente ellers ”å ha opptrådt ryddig og redelig, med respekt og ydmykhet overfor familien”.

I en uvanlig lang uttalelse⁴⁹² konkluderer utvalget med at OA ”etter en samlet vurdering” ikke har brutt god presseskikk. Det heter:

Pressens Faglige Utvalg viser generelt til Vær Varsom-plakatens punkt 4.6, der det blant annet heter: ’Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse’. På den annen side har utvalget i en prinsipputtalelse uttalt at pressen, ved større ulykker og katastrofer, har en klar forpliktelse til å bringe informasjon om selve ulykken og om reaksjonene på den.

---

⁴⁹⁰ Sak 065/05

⁴⁹¹ sak 24/07

⁴⁹² Sak 31/05

I det påklagede tilfellet legger utvalget til grunn at det dreide seg om en naturkatastrofe av enormt omfang, og som dermed påkalte stor medieoppmerksomhet. Utvalget har derfor forståelse for at det også i Oppland Arbeiderblad ble gjort store anstrengelser for snarest mulig å få oversikt over om familier med tilknytning til avisens nedslagsfelt var rammet.

Når det gjelder avisens kontakt med medlemmer av familien som klager, konstaterer utvalget at påstand står mot påstand. Det framstår derfor som uklart med hvilken styrke klagernes ønske om å unngå offentliggjøring av den omkomnes navn er blitt framført. Uansett måtte det imidlertid være redaksjonens selvstendige avgjørelse å identifisere kvinnen og familien, sett på bakgrunn av den rykteflom som gikk om savnede turister fra lokalområdet og uavhengig av klagernes ønske. Her legger utvalget avgjørende vekt på at nærmeste familie var underrettet om tragedien.

Utvalget registrerer at avisen har vært innstilt på å rette feilopplysninger i reportasjen, men at klagerne ikke har kommet med noe slikt krav. For øvrig kan ikke utvalget se at de faktafeil klagerne i denne sammenheng har påvist er av en art som gjør dem til presseetiske overtramp, selv om de burde ha vært unngått og selv om de kan oppleves som belastende av de berørte.

Etter en samlet vurdering finner utvalget at Oppland Arbeiderblad ikke har brutt god presseskikk.

PFU gjorde altså en reell vurdering av om identifikasjon er presseetiske akseptabelt. Vi ser også at PFU har vært i tvil. Jeg tror hovedårsaken til frifinnelsen er en kombinasjon av katastrofens omfang, rykteflommen og avisas oppfatning/påstand om at familien ikke hadde motsatt seg identifisering. Vi ser ellers at PFU også i denne saken presiserer at det er en profesjonell rettighet å avgjøre identifisering uavhengig av pårørendes ønsker.

Også i en annen tsunami-sak⁴⁹³ ble redaksjonen frifunnet. Det gjaldt en reportasje i Dagbladet fra rettsmedisinernes arbeid etter katastrofen. Her er omfanget av katastrofen eksplisitt brukt som begrunnelse for frifinnelsen: "Reportasjen må sees i lys av tsunami-katastrofens ufattelige omfang, perspektivet i reportasjen har vært å få fram rettsmedisinernes nødvendige og omfattende arbeid etter katastrofen som har gitt de etterlatte den påkrevde identiteten til deres savnede så raskt."

Tilsvarende ble både VG⁴⁹⁴ og Rogalands Avis⁴⁹⁵ frifunnet for identifisering av to barn som var blitt drept av sin far. Her sier PFU selv at det, "ut i fra sakens karakter og omfang, var presseetisk forsvarlig å identifisere ofrene". Det har sannsynligvis også hatt betydning at omtalen ikke kunne skade de drepte barna.

---

⁴⁹³ Sak 168/05

⁴⁹⁴ Sak 97/07

⁴⁹⁵ Sak 99/07

Sven Egil Omdal,⁴⁹⁶ en av de sentrale personer i norsk institusjonalisert presseetikk, skriver i Norsk Medietidsskrift at de som i dag får særlig vern av Vær Varsom Plakaten er ”barn, suicidale, mennesker i sjokk og sorg og andre svært utsatte grupper” (Omdal 2006:69f). Min undersøkelse bekrefter dette. Omtalen av særlig utsatte grupper er et sentralt vurderingsområde for PFU, og slike utsatte grupper har i dag et særskilt og sterkt vern mot omtale i mediene. I de aller fleste saker der sårbare grupper er innblandet som klager eller som identifisert, får klager dessuten medhold.

Ikke-sårbare

Det er i alt 61 identifiseringssaker i materialet fra ikke-sårbare klagere som er identifisert mot sin vilje. De ikke-sårbare klagerne har blant annet følgende kjennetegn:

- Styret i en organisasjon i Bergen⁴⁹⁷
- En lensmann dømt for bilsmugling⁴⁹⁸
- En politimann som har vært i klammeri med en strømavleser⁴⁹⁹
- En tidligere kriminell mann⁵⁰⁰
- Mannlige ulvejegere i Østerdalen⁵⁰¹
- En tidligere drapstdømt mann⁵⁰²
- En næringsdrivende mann fra Østeuropa⁵⁰³
- En siktet mann i en drapssak⁵⁰⁴
- En mannlig næringsdrivende tiltalt etter en arbeidsulykke⁵⁰⁵
- En mannlig hundeeier i Agder⁵⁰⁶
- En mann som var sjef for en fangeleir for nordmenn etter andre verdenskrig og ble tiltalt (og senere frikjent) for mishandling av fanger⁵⁰⁷
- En person mistenkt for hasjbruk⁵⁰⁸

Hvordan går det så med denne typen ikke-sårbare kilder i møtet med PFU? De taper nesten alltid – ofte uten realitetsvurdering. I disse 61 klagesakene vant klageren bare fram i ti. Når kilden ikke er spesielt sårbar, henviser PFU vanligvis i stedet til de etiske krav som ligger i

---

⁴⁹⁶ Omdal var leder i Norsk Journalistlag i perioden 1987-1991 og har vært leder i Pressens Faglige Utvalg. Han ledet komiteen som i 2004-2005 la fram forslag til revisjon av Vær Varsom Plakaten. Han er i dag sjefredaktør i Stavanger Aftenblads nettutgave og skriver en ukentlig spalte om medie- og pressespørsmål som trykkes i flere aviser.

⁴⁹⁷ Sak 123/04, 124/04 og 125/04.

⁴⁹⁸ Sak 160/04 A og B og 165/04.

⁴⁹⁹ Sak 207/04.

⁵⁰⁰ Sak 154/04.

⁵⁰¹ Sak 63/05.

⁵⁰² Sak 228/04.

⁵⁰³ Sak 70/05.

⁵⁰⁴ Sak 194/04.

⁵⁰⁵ Sak 217/04.

⁵⁰⁶ Sak 240/04.

⁵⁰⁷ Sak 116/04. I denne saken var personen det gjaldt død. Det var familien som klaget.

⁵⁰⁸ Sak 260/04.

‘samfunnsoppdraget’ for å begrunne omtale som isolert sett er skadelig for den enkelte. Slik formulerer Omdal dette prinsippet:

En næringslivstopp som får presseomtale på grunn av korrupsjon, underslag eller andre forbrytelser, vil utvilsomt bli skadet av omtalen. Det gjør ikke journalistikken etisk tvilsom eller journalisten umoralsk. Men hvis omtalen er urimelig i forhold til forbrytelsens alvor, eller skader mennesker som er uskyldige – vil PFU kunne foreta nettopp de vurderingene som Bjerke mener utvalget ikke gjør. (Omdal 2006:67)⁵⁰⁹

Det er sikkert riktig at PFU ”vil kunne” foreta slike vurderinger. Men mine data tyder på at PFU i all hovedsak verken vil eller kan gjøre det. Med ett unntak er det i de 51 tilfellene der ikke-sårbare kilder klager på identifisering og ikke får medhold, ikke mulig å spore noen vurdering der den samfunnsmessige gevinsten av identifisering drøftes opp mot den skaden den enkelte kilden påføres ved publisering. Det vurderes heller stort sett ikke om de som skades er uskyldige. Tvert imot er begrunnelsen ofte knyttet til klagerens offentlige posisjon. Det heter for eksempel i typiske kjennelser at ”etter utvalgets mening må aktører i sentrale roller av den art det her dreier seg om, akseptere og tåle å komme i pressens og offentlighetens søkelys også når oppmerksomheten kan oppleves som ubehagelig”⁵¹⁰ eller ”selv om klageren selv ikke vil gå god for at han er å oppfatte som en offentlig person, vil det fra pressens side være naturlig å betrakte ham som en meget kjent kriminell”.⁵¹¹ Lignende begrunnelser brukes i tre andre saker.⁵¹²

I en sak henviser PFU til ”berettiget informasjonskrav”.⁵¹³ Det dreier seg om en klage fra en person som var siktet for det såkalte Førde-drapet, som ”hadde vakt stor oppsikt og forferdelse, så vel lokalt som på landsbasis”. Ut fra dette anser utvalget ”at det forelå et berettiget informasjonskrav knyttet til å vite hvem som etter lang tids omfattende etterforskning var pågrepet og siktet for drapet”.

I mange saker gir PFU egentlig ikke noen begrunnelse i det hele tatt for hvorfor identifisering er akseptabelt utover at personene faktisk var siktet eller tiltalt for (svært) ulike typer

---

⁵⁰⁹ Omdal skriver dette i en debattinnlegg etter min artikkel *Det etiske tomrom* (Bjerke 2005:344ff) der jeg blant annet på bakgrunn av noen av funnene som er referert over, hevdet at PFU gjorde fag til etikk og etikk til fag.

⁵¹⁰ Sak 123/04, 124/04 og 125/04.

⁵¹¹ Sak 228/04.

⁵¹² Sak 154/04, 165/04 og 207/04. Redaksjonene ble frikjent fordi klageren ”innehar en betrodd offentlig stilling og at han er tiltalt i en sak av betydning for hans virke som lensmann”, fordi ”klageren i egenskap av politimann (må) kunne tåle at det blir satt et kritisk søkelys på hans handlemåte, selv om det hele fant sted utenom tjenesten og: ”Sett i lys av klagerens offentlige fronting av en omstridt konferanse, og hans tilknytning til et kontroversielt politisk nettsted, mener utvalget at Utrop også måtte kunne fortelle om klagerens fortid”.

⁵¹³ Sak 194/04.

forbrytelser (for eksempel sosial dumping⁵¹⁴, en arbeidsulykke⁵¹⁵ og fangemishandling⁵¹⁶). I arbeidsulykkesaken er PFU enig i at klageren er påført skaden, men finner det akseptabelt ”sett i lys av sakens alvorlige karakter”.

Ikke i noen av disse sakene går PFU inn i noen reell avveining av enkeltpersoners ønske om å unngå negativ omtale mot samfunnsoppdragets etiske krav om innsyn. Det kan i stedet synes som om det først og fremst er klagernes psykiske styrke som vurderes. Jeg skal vise dette med en nærmere gjennomgang av sak 163/05. Her slår PFU – *uten realitetsdrøfting*, og det er poenget her – at det var legitimt å identifisere jegerne ved bruk av navn og bilde på tross av innstendige oppfordringer fra dem det gjelder å la være. Saken handlet om identifisering av lovlige ulvejegere i Østerdalen vinteren 2005. På grunn av det sterke engasjementet i saken hadde flere av dem et sterkt ønske om ikke å bli navngitt i avisa fordi de fryktet at det kunne påføre dem skade. I klagen henvises det f.eks. til at en av jegerne som “nybakt far ikke ønsket å utsette familien for ubehageligheter ved eventuelle trusler.” Men redaksjonen satte seg ut over ønsket og begrunnet det slik i en kommentar i egen avis:

Når det er snakk om vinterens viktigste sak i vårt distrikt kan vi naturligvis ikke ta hensyn til slike personlige ønsker. Tåler en ikke steken bør en heller ikke være med på leken (...) Bruk av navn og bilder er det normale i medias behandling av saker. Anonymisering er unormalt. Og det å være jeger og skyte sitt bytte er normalt.⁵¹⁷

PFU frikjenner Østerdalen og viser først til Vær Varsom-plakatens punkt 1.2, som understreker at pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk, og deretter til punkt 1.4. om retten til å informere om det som skjer i samfunnet. PFU konkluderer slik:

Utvalget forutsetter at Østerdølen var fullt klar over at de to omtalte ulvejegerne ikke ønsket å bli navngitt og avbildet, og konstaterer også at avisen var det eneste medium som bevisst trosset dette ønsket. Etter utvalgets mening ville det ikke vært noe presseetisk problem å ta hensyn til jegernes anmodning, men utvalget kan samtidig ikke se at det representerer noe presseetisk brudd å identifisere dem. Utvalget forutsetter da at avisen ikke på forhånd har lovet ikke å identifisere.

---

⁵¹⁴ Sak 70/05. Det heter bare at redaksjonen ”var i sin fulle rett til å identifisere”.

⁵¹⁵ Sak 217/04.

⁵¹⁶ Sak 116/04. ”Utvalget kan forstå at familien reagerer på at leirsjefens navn vert brukt i innlegget, og meiner Stavanger Aftenblad med fordel kunne tatt bort namnet hans. Utvalget legg likevel vekt på at mannen ikkje vert knytta direkte til mishandlinga av fangane, og at avisa seinare har presisert at leirsjefen vart frifunnen for å ha noko med overgrepa å gjera.”

⁵¹⁷ Sitatet er referert i PFUs redegjørelse i sak nr 063/05.

Østerdølen synes altså å få støtte for sitt syn at kilders oppfatning av at omtalen vil skade dem er *irrelevant*, at identifisering er det normale og at “den som er med på leken må tåle steken”. PFU konkluderer uten begrunnelse at “det ikke representerer noe presseetisk brudd å identifisere dem”.

I forhold til allmennmoralske krav framgår av dette at PFU ikke vurderer prinsippet om respekt for selvbestemmelse som relevant. Jegerne har ingen rett til å nekte å bli omtalt og identifisert når de opptrer i det offentlige rom. De er ikke vurdert som sårbare personer som trenger spesielt vern og har derfor ingen rett til å kontrollere den journalistiske omtalen av seg selv. PFU aksepterer *ikke* prinsippet om informert samtykke.⁵¹⁸ PFU krever retten til selv å avgjøre hvem pressen legitimt skal omtale og hvem den skal plage.

I forhold til prinsippet om ikke-skade vurderer PFU heller ikke om ulvejeerne (eller deres helt uskyldige barn) kunne bli eller er blitt påført skade ved omtalen. PFU kan derfor heller ikke vurdere om den eventuelle skaden står i forhold til den samfunnsmessige nytten av identifisering.

I ti saker har ikke-sårbare personer fått medhold i sine klager på identifisering. To av dem⁵¹⁹ handler om leger som er blitt utsatt for sterk kritikk i saker som var innklaget for Statens Helsetilsyn, men ikke avgjort. I begge tilfellene har legene unnlatt å bruke tilvarsretten og begrunnet det med legeetikken som i dette tilfellet kolliderer med nyhetsinstitusjonens ordinære praksis, at kilder som unnlater å gi tilsvaret har tapt sin rett. Det ser i stedet ut til at PFU i disse sakene har akseptert legeetikken forrang. I tre andre fellende saker viser PFU til privatlivets fred. Det gjelder Nettavisens oppslag om farskapssaken mot Olav Thon,⁵²⁰ en sak⁵²¹ om Agderpostens identifisering av en kvinnelig journalist som var venninne av en varetektsfengslets samboer og en helt spesiell sak fra Advokatbladet der persondata uforvarende ble avslørt gjennom bildebruk.⁵²²

---

⁵¹⁸ Jeg drøfter spørsmålet om informert samtykke i kapittel 6. Dette bekrefter den grunnleggende forskjellen mellom forskningsetikken og presseetikken på dette punktet som jeg har drøftet der.

⁵¹⁹ Sak 166/05 (Punkt 3.2 og 4.1) og 28/06 (Punkt 4.1, 4.4 og 4.7).

⁵²⁰ Sak 181/06 (Punkt 4.3 og 4.7), omtalt foran.

⁵²¹ Sak 97/06 (Punkt 4.3).

⁵²² Sak 233/06 (Punkt 4.3).

En annen sak dreier seg om en uvanlig bred omtale og en tilnærmet identifisering av en mistenkt i narkotikasak.⁵²³ PFU gir i realiteten ingen begrunnelse for hvorfor avisa akkurat i dette tilfellet ikke kunne identifisere. Det samme gjelder en sedelighetssak⁵²⁴ der Bergensavisen ble felt for identifisering.

En hundeeier i Agder har også fått medhold.⁵²⁵ Utgangspunktet var et oppslag i Agderposten der hundeeieren blir kritisert av sine naboer fordi både han og hundene hans gjentatte ganger skal ha oppført seg aggressivt. Klageren, hundeeieren, hevder at artiklene inneholder flere feilaktige påstander. Han mener også at den første artikkelen var egnet til å forhåndsdomme ham foran rettssaken om et hundeoverfall. Klageren hevder dessuten at artiklene i for stor grad gjorde ham identifiserbar.

Agderposten mener opplysningen om klagerens yrke var vesentlig for saken. Videre påpeker avisen at de utsagnene som klageren hevder er uriktige, ble skrevet med forbehold og tillagt enkeltpersoner, ikke avisen selv. Agderposten viser også til at klageren fikk adgang til samtidig imøtegåelse, men at han avslo tilbudet.

PFU konkluderer i denne saken med at :

Utvalget mener imidlertid at avisen burde forstått at opplysningene om klagerens yrke og bosted, ville kunne identifisere klageren for mange i lokalmiljøet. Slik utvalget ser det, er ikke opplysningen om hundeeierens daglige virke så vesentlig for saken at det burde gå på bekostning av anonymiseringen. Utvalget viser til Vær Varsom-plakatens punkt 4.7, der det blant annet heter: 'Avstå fra identifikasjon når dette ikke er nødvendig for å tilfredsstille berettigede informasjonskrav.'

Videre merker utvalget seg at anonyme kilder, uten sannhetsbevis, får komme med alvorlige beskyldninger. Utvalget mener Agderposten, ut fra opplysningene et eldre ektepar ga, burde ha forstått at paret uttalte seg på bakgrunn av en langvarig konflikt med klageren. Dessuten konstaterer utvalget at enkelte udokumenterte og tilbakeviste påstander er blitt gjentatt i oppfølgingssaken, noe som var egnet til å forsterke påstandenes troverdighet.

Her viser utvalget til Vær Varsom-plakatens punkt 3.2, der det heter: 'Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Ved bruk av anonyme kilder må det stilles særskilte krav til kildekritikk.'

Agderposten har brutt god presseskikk

---

⁵²³ Sak 260/04 (Punkt 4.5 og 4.7).

⁵²⁴ Sak 203/05 (Punkt 4.7).

⁵²⁵ Sak 240/04 (Punkt 3.2 og 4.7).

Som man ser: Heller ikke her vurderes på noen måte den samfunnsmessige nytten av å referere denne klassiske nabokrangelen. Det synes i stedet å være kombinasjonen av tre forhold som fører til en fellende konklusjon, dels unødig identifisering ved bruk av mannens yrkestittel, dels gjentakelse av ”udokumenterte og tilbakeviste påstander” og dels at ”anonyme kilder, uten sannhetsbevis, får komme med alvorlige beskyldninger”. Igjen ser vi at den viktigste årsaken til at redaksjonen blir felt, er dårlig håndverk. Sett i sammenheng med andre saker som jeg går gjennom senere i avhandlingen, vil jeg tro at bruken av anonyme kilder er det avgjørende. Dessuten har Agderposten i den andre artikkelen blandet sammen tiltale og dom. Det kan derfor synes som om PFU mener det samlet sett er utvist for mye journalistisk slurv. Men samtidig er det klart at i akkurat denne saken har PFU seriøst vurdert om det, basert på et allmennmoralsk prinsipp om ikke-skade, var grunnlag for å identifisere en ikke-sårbar person.

Et liknende unntak finner vi i en nyere sak. En klager fikk medhold fordi Adresseavisen hadde skrevet om en ti år gammel, mindre overgrepssdom mot en (i praksis) identifisert person. PFU konkluderer:⁵²⁶

Det presseetiske dilemmaet oppstår imidlertid i avveiningen mellom den samfunnsnytte publiseringen kan ha, og den belastning som er påført den omtalte.

Avisen framholder at den har gjort en slik avveining. Utvalget tviler ikke på det, men har kommet til motsatt konklusjon. Etter utvalgets mening burde redaksjonen i langt større grad enn her var tilfelle, ha vektlagt den åpenbare belastningen publiseringen ville få for klageren. Utvalget viser her både til den tid som er gått siden den omtalte dommen falt, og til dommens innhold.

Her ser vi at PFU helt eksplisitt gir uttrykk for at det er gjennomført en avveining mellom samfunnsnyten og den belastning som er påført en enkeltperson og har konkludert med at avveiningen faller ut til fordel for enkeltpersonen.

I en siste sak⁵²⁷ fikk en kvinnelig klesdesigner medhold mot Dagbladet. Designeren var tiltalt for grovt heleri i tilknytning til en narkotikasak. Dagbladet hadde navngitt henne på forsiden under tittelen *Favorittdesigneren til Mette-Marit tiltalt: Var med i narkobande*. Hun klaget saken inn for PFU som sier:

Utvalget viser til at det på publiseringstidspunktet forelå en tiltale om grovt heleri som påtalemyndigheten mente hadde sammenheng med en større narkotikasak. Man sto med andre

---

⁵²⁶ Sak 142/07 (Punkt 4.1 og 4.7)

⁵²⁷ Sak 191/07 (Punkt 4.4 og 4.7)

ord overfor en alvorlig forbrytelse av samfunnsmessig betydning. Utvalget understreker videre at det var tatt ut tiltalte i straffesaken, noe som forutsetter at det foreligger en begrunnet mistanke om skyld.

Samtidig vil utvalget mane til varsomhet når det gjelder identifisering av tiltalte på basis av perifere tilknytninger til kjente personer i samfunnet. I den aktuelle straffesaken er tiltalte ingen offentlig person som innehar en betrodd stilling, selv om hun innenfor visse miljøer må sies å være kjent i kraft av sitt yrke. Utvalget kan derfor ikke se at tiltaltes samfunnsrolle kan forsvare den belastning en identifisering medfører i dette tilfellet. Kronprinsessens kunderelasjon synes ikke å være av en slik art at den endrer dette forhold.

Videre kan utvalget ikke se at det foreligger opplysninger som tilsier at tiltalte faktisk var med i en narkobande, slik det hevdes på forsiden. Det er heller ikke tale om et direkte sitat. Sitatet på forsiden har derfor ikke dekning i sakens faktiske forhold. På bakgrunn av dette mener utvalget det foreligger brudd på Vær Varsom-plakatens punkt 4.4, der det bl.a. heter at titler og inngresser ikke skal gå lenger enn det er dekning for i stoffet.

Dagbladet har brutt god presseskikk.

Standpunktet mot identifisering i denne saken synes å være i strid med PFUs normale praksis. Publisering av navn i alvorlige kriminalsaker blir normalt akseptert når det ikke kan ramme sårbare personer, og i dette tilfellet er det ikke brukt noen slik argumentasjon. Det er heller ingen ting som tyder på at klesdesigneren er spesielt sårbar. Det er derfor mulig at fellingen har sammenheng med at avisas forsideoppslag inneholder en nokså åpenbart overdrivelse. En annen mulig tolkning er at PFUs praksis når det gjelder identifisering av ikke-sårbare er i endring. De to siste avgjørelsene jeg har referert er begge fra høsten 2007.

10.3 Konklusjon

Konklusjon for undersøkelsesperioden er at PFU holder et særskilt fokus på vern av spesielt sårbare enkeltpersoner. Men denne tilnærmingen, som definerer hva som er god presseskikk i omtalen av personer med kildens tålegrense, har naturlig nok også en annen side: Ikke-sårbare enkeltpersoner har et tilsvarende svakt vern. PFU synes å vurdere etiske innskrenkninger i ytringsfriheten og trykkefriheten i all hovedsak ut fra *personlige egenskaper ved kildene*. Den etiske vurderingen er knyttet til en generell oppfatning av hva ulike kildekategorier 'tåler'. Og vern har først og fremst de sårbare. Denne avgrensingen av verdige vernede grupper, åpner samtidig for at media fritt kan presentere kritisk (og i blant ødeleggende) omtale av normalt oppegående voksne mennesker. For å sette det på spissen: Hvis du er lovlydig, hvit, i myndig alder og ved dine fulle fem, er du i praksis tilnærmet fritt vilt for media. Bare helt unntakskvis gjør PFU en avveining av samfunnsnytt av slike publiseringer mot skadene som forvoldes på de rammede på grunn av de medfølgende bruddene på allmenmoralen.

Dette funnet kan bidra til å forklare et paradoks i PFUs praksis, nemlig at det er ikke finnes noen profesjonsmoralisk norm for identifisering i kriminalsaker - til tross for at hva som skal 'kreves' for å kunne identifisere gjerningsmenn og ofre i kriminalsaker⁵²⁸ har vært og er et av de helt sentrale spørsmål i pressetikken siden dens spede begynnelsen i mellomkrigstida (Røssland 2000). Den aller første Vær Varsom Plakaten fra 1936 handlet i hovedsak om identifisering. Senere har paragrafene som omhandlet identifisering blitt skrevet om flere ganger, og i 1987 ble det juridiske begrepet "sterke allmenne hensyn" erstattet av det journalistiske "berettigede informasjonskrav" som presseetisk grunnlag for identifisering.

Identifiseringspraksis har vært gjort til gjenstand for flere større og mindre undersøkelser gjennom årene. Konklusjonen har i hovedsak vært at det *ikke finnes* noen standard når det gjelder identifisering i kriminalsaker. Fremo antydte ut fra omfattende stikkprøver at det "kanskje er retttest å snakke om flere 'redaksjonsskikker' heller enn om en felles presseskikk"⁵²⁹ (Fremo 1994:229). Fremo oppdaterte undersøkelsen ti år senere og konkluderte da med at norske aviser "trolig – men ikke sikkert kan identifisere mer enn de faktisk gjør uten at PFU vil bruke stemplet 'brudd på god presseskikk'" (Fremo 2003:77). Han hevdet videre at begrepet berettigede informasjonskrav⁵³⁰ bør erklæres ubrukelig "og fjernes fra teksten". Kvam og Røssland (1998) går gjennom et større materiale og konkluderer med at:

- Det bør ryddes opp i identifiseringspraksis. PFUs betydelige forskjellsbehandling av kriminalsaker bør vurderes på nytt, slik at det blir en likere vurdering av alvorlige forbrytelser.
- Likeledes bør det ryddes opp i retorikken. Når pressen overfor samfunnet hevder at graden av identifisering skal styres av hvor alvorlig forbrytelsen er, så stemmer det bare delvis. Det er mange eksempler på at synderen bak mindre, «uskyldige», forbrytelser lettere blir eksponert enn gjerningsmenn bak virkelig alvorlig kriminalitet. (Røssland og Kvam 1998)

Komiteen som ble nedsatt av Norsk Presseforbund i 2004 for å gjennomrevidere VVP tok utgangspunkt i disse konklusjonene, slo fast at "virkeligheten neppe har endret seg særlig siden Kvams og Røsslands undersøkelse" (Revisjonskomiteen 2005:10)⁵³¹ og konkluderte:

⁵²⁸ Fram til 2005 var identifisering i VVP bare knyttet til kriminalreportasje.

⁵²⁹ Spioner, politikere som kjører for fort, skipsredere, idrettsstjerner og en del andre "kjente personer må også være forberedt på at pressens personvern ikke gjelder for dem. For mange andre er det nokså usikkert om personvernet gjelder eller ikke gjelder", skriver Fremo (1994:229f)

⁵³⁰ Denne formuleringen kom inn i VVP i 1987.

⁵³¹ Komiteen viste blant annet til at en reportasje i Aftenposten (18. september 2004) om hvordan en Oslomann som lot seg overtale til å være fjerdemann på en slede under Norgesmesterskapet i firerbob, fikk navn og bilde i flere riksmidier da dopingprøver avslørte at han hadde røykt hasj 14 dager før mesterskapet (og før han visste at han skulle delta). Avisen setter dette opp mot en annen Oslomann som ble dømt i lagmannsretten for tre grove voldtekter og forsøk på en fjerde. Ved samtlige anledninger hadde han opptrådt skremmende. En av kvinnene ble

Det skal ikke være slik at redaksjonene må ha egne verdiregler «for å få moralsk orden på sin navnepraksis». Vær Varsom-plakaten må være så konkret og normgivende at den gir redaksjonene den nødvendige hjelp til å foreta vurderinger som er i pakt med god presseskikk. Men det er likevel åpenbart at det i dag råder stor tilfeldighet i nivået for identifikasjon, både mellom ellers like publikasjoner, og innad i den enkelte publikasjon. (Revisjonskomiteen 2005:10)

Klarere tale kan man knapt ønske seg. Det råder altså ”stor tilfeldighet” både mellom ”ellers like publikasjoner” og ”innad i den enkelte redaksjon” i et av den offisielle presseetikken helt sentrale spørsmål. Man kan faktisk hevde at det ikke fins noen presseetisk standard på det aller mest omtalte pressetiske området. Mitt funn over kan forklare dette. Hvis den gjeldende profesjonsmorske norm bare er at alle ikke-sårbare kan identifiseres (men ikke nødvendigvis *må* identifiseres) vil resultatet bli at identifiseringspraksis er tilfeldig.⁵³²

---

holdt utenfor en balkong i tredje etasje. Mannen ble også dømt for ran, trusler med kniv, og forildspåsettelse i en leiegård der mange lå og sov. Mannen ble dømt til seks års fengsel, men ble ikke identifisert i noe medium.

⁵³² Det oppsto derimot en ny offentlig diskusjon rundt identifiseringspraksis da den såkalte ”Lommemannen” ble pågrepet i en omfattende overgrepssak i januar 2008. Da uttalte Lars Arve Røssland ved Universitetet i Bergen at ”norsk identifiseringspraksis er full av paradokser. Mediene går ut med navn og bilde på de merkeligste tidspunkt, og praksisen varierer fra sak til sak og fra medium til medium. Jeg blir særlig urolig når mediene begynner å vurdere politiets bevisgrunnlag, og om vedkommende fortjener den tilleggsstraffen det er å bli identifisert.” Han mente det ville vært mindre problematisk dersom alle lovbrøyttere enten ble identifisert eller anonymisert (Bergens Tidende 22.01.08, lastet ned 15.03.08 fra <http://www.bt.no/lokalt/lommemannen/article481975.ece>)

Kapittel 11

PFU og tolkningsrammer 2: Fakta

I journalistiske valg er spørsmålet om 'sannhet' sentralt. Har dette faktisk skjedd? Kilder vurderes ut fra sin troverdighet. Er det grunn til å tro at det de forteller stemmer? Hvor sterkt er framstillingen preget av partsinteresser? Er viktige fakta utelatt?

I mange framstillinger av presseetikk blir 'sannhet' framstilt som en sentral *etisk* forpliktelse for journalister (for eksempel Kieran 1997, Brurås 2006:122f, Klaidman and Beauchamp 1987). Etter mitt syn er dette diskutabelt, ettersom det er konstituerende for journalistikk som praksis at den ikke er diktning.⁵³³ I det øyeblikket det som berettes i en angivelig journalistisk tekst ikke lenger tar sikte på å fortelle noe sant, er det ganske enkelt ikke lenger journalistikk, men noe annet. En person som finner opp sine historier, er ikke en uetisk journalist, men enten en dikter (hvis diktingen framstår som diktning) eller en svindler (hvis diktingen framstår som journalistikk).⁵³⁴

Dette betyr naturligvis ikke at det er enkelt å avklare hva som er 'sant'. Dette er et klassisk erkjennelsesteoretisk og filosofisk problem. For journalistikken gjelder i all hovedsak den samme diskusjonen, og i postmodernismens glansperiode ble det også stilt prinsipielle spørsmålsteget ved journalistikkens sannhetskrav. Theodore L. Glasser hevdet for eksempel at journalister som streber etter objektivitet "rely false[sy] upon a naively empirical view of the world, a belief in the separation of facts and values, a belief in the existence of a reality – the reality of empirical facts".⁵³⁵ "Of course", som Kieran påpeker, "construed in one sense, such claims are clearly false. There are facts of the matter which can be faithfully reported, The gulf war did happen and any report which claimed it did not is obviously false" (Kieran 1998:23). Men det betyr naturligvis ikke at sannhet og objektivitet er enkle størrelser. Her er det nok å fastslå at journalistikkens *ideal* er at den skal gjengi virkeligheten på en 'sann' måte.

---

⁵³³ En parallell problemstilling drøftes i Underdal-utvalgets (NOU 2006:19) utredning om akademisk frihet, der det blant annet heter at "Universiteter og høyskoler kan ivareta sitt samfunnsoppdrag *bare* ved å sikre at grunnprinsippene for sannhetssøkende virksomhet preger det daglige arbeid. Vern om den enkelte medarbeiders faglige integritet er ett slikt grunnleggende prinsipp" (s.23).

⁵³⁴ Jfr. diskusjonene om enkelte av Åsne Seierstads bøker er journalistikk eller skjønnlitteratur, jfr. for eksempel Tom Egil Hvervens P2-kommentar 11.10.03, lastet ned 12.07.07 fra <http://www.nrk.no/nyheter/utenriks/1.523753> og Johan Tønnesson: *Sakprosaens grenseland* (Dagbladet, 16.07.08) eller diskusjonen om såkalt rekonstruksjon i featurejournalistikken (Se Journalisten 11/2008, s.4ff)

⁵³⁵ sitert i Kieran 1998:23

At journalistikken ofte er svært *naiv* i sin forståelse av hvordan dette kan skje, er en annen sak.⁵³⁶

Selv i den råeste vinkling eller spissing eller den særeste tolkningsramme, er det etter journalistikkens idealer ikke lov å *finne på* hendelser eller utsagn. Journalistikk er ikke diktning, og i en kritisk bok om presseetikk hevder Jeremy Iggers (2001) at det er en avsporing når amerikansk journalistikk gjorde en så enorm sak ut av den såkalte Janet Cook-affæren i 1981, da en journalist i Washington Post måtte innrømme at hennes historier om en svart narkoman gutt i Washington var oppdiktet. Det samme skjedde i en tilsvarende sak da New York Times' reporter Jayson Blair i 2003 ble avslørt som en falskspiller.

Men det fins også grensetilfeller der virksomhet som stort sett aksepteres som journalistikk krysser grensen til diktning. Tysklands største avis Bild Zeitung er ikke spesielt nøye med at alle detaljer er riktige.⁵³⁷ Enkelte tyske ukeblader er velkjente i Norge for historier om kronprinsesse Mette-Marit som åpenbart er oppspinn, og det fins amerikanske aviser, såkalte supermarketstabloider med tradisjon for historier om menn fra Mars.⁵³⁸ Men poenget er at i seriøs nyhetsjournalistikk er det ikke lov å dikte.

For det andre er bruken av fakta helt sentral i konstruksjon av tolkningsramme. Fakta er en del av det van Gorp kaller "manifest framing devices", altså de synlige elementene som bidrar til å skape en spesiell tolkningsramme. Å bruke usanne opplysninger i en slik konstruksjon er i strid med både allmennmoralen og samfunnsoppdraget. Et kjerneelement i det man kan kalle kontrakten mellom journalisten og hans eller hennes leser at det som blir publisert er ment å være sant i en aller annen forstand. Men journalistikk inneholder ofte både verdistandpunkter og formidling av verdistandpunkter samt tolkninger, vurderinger og spådommer som verken kan være sanne eller falske. Kravet om sannhet i journalistikk er derfor primært et krav om at det skal skilles mellom fakta og vurdering og at de fakta som presenteres som grunnlag for vurdering skal være korrekte.

---

⁵³⁶ Dette er drøftet nærmere i kapittel 5.

⁵³⁷ I perioden 2004-2007 fikk *Bild* offentlig reprimande 32 ganger av Deutscher Presserat. Det utgjorde fjerdeparten av samtlige reprimander i perioden. Se hjemmesiden, lastet ned 8.7.08 fra <http://www.presserat.de/1997-2008.160.0.html>.

⁵³⁸ For eksempel Weekly World News (www.weeklyworldnews.com), se omtale i VG Nett, som presenterer topphistoriene: FET TURIST VRAKER TÅRNET I PISA, EKSORSIST KJEMPET MOT DEMONTUPE og NY MOTE: KJØTT-HATTER. (Lastet ned 16.05.08 fra <http://www.vg.no/rampelys/artikkel.php?artid=8641402>.)

Dette kravet er knyttet til allmennmoralen (for eksempel representert ved det åttende bud: Du skal ikke lyve). Men sannhetskravet er kanskje like mye knyttet til samfunnsoppdraget. Hvis journalistikken ikke har noen oppgaver utover seg selv, kan den jo like gjerne finne opp historiene sine. Hvis fortellingen i seg selv var målet, spiller det jo mindre rolle om den er mer eller mindre oppdiktet, da vil det være den gode historien alene som forsvarte trykksverten. Men journalistikk har gitt seg selv som mandat å bidra til samfunnsdebatten – og da forutsettes i det minste at lesere og seere i hovedsak kan stole på det som publiseres. I prinsippet kan man ikke drive samfunnsdebatt basert på eventyrfortellinger, eller som Skjervheim formulerte det; *”det vert særleg venta at han (journalisten) ikkje skal prøva å føra lesaren bak lyset”* (Skjervheim 1987:14).

Et godt eksempel er det som skjedde da den statlige franskspråklige belgiske tv-kanalen RTBF i fullt alvor meldte at Flandern hadde trukket seg ut av Belgia, at landet var oppløst og at Kongen hadde abdisert og reist til Kongo. Det var ment som en fleip som skulle promotere kanalens debattprogram om saken, men ble raskt til en prinsipiell diskusjon om en offentlig public service tv-kanal i det hele tatt kunne gjøre slik. Parlamentet i Vallonia, den franske delen av Belgia, fikk gjort en utredning og konkluderte med at det skulle opprettes et etisk organ for å hindre gjentakelser.⁵³⁹ En variant er den norske tradisjonen med aprilspøker i media, som helst bør være slik at lesere og seere flest ikke tror på dem, nettopp for å unngå denne typen problemer.

Det er imidlertid nesten like åpenbart at journalisters valg av hvilke fakta som hentes fram, presenteres og settes i forgrunnen og hvilke faktaelementer som helt utelates eller underkommuniseres, er et etisk og moralsk valg. Jeg vil hevde at dette er et av de helt genuine moralske spørsmål journalistikken står overfor. De fleste journalister vet nemlig at framheving av korrekte, men irrelevante opplysninger kan være ekstremt effektivt for å konstruere en tolkningsramme og dermed få fram et ønsket budskap. Det er svært enkelt å skape en negativ tolkningsramme av for eksempel en person ved å trekke inn forhold som taler i vedkommendes disfavør. Men det er åpenbart etisk diskutabelt å bruke den type opplysninger hvis de er irrelevante i sammenhengen. Slike valg kan være i strid med allmennmoralen, særlig kravet om rettferdighet. Mange av de kritiske reaksjonene på

---

⁵³⁹ informasjon om parlamentets oppfølging ble lastet ned i februar 2007 fra http://www.expatica.com/actual/article.asp?subchannel_id=48&story_id=35459, men linken er per 31.08.08 fjernet.

nyhetsmedienes omtale av statsråd Åslaug Haga forsommeren 2008 hadde som utgangspunkt at det var helt urimelig overfor Haga å bruke så mye tid og plass på bagateller som ikke hadde vesentlig relevans for hennes virke som politiker.⁵⁴⁰ Det er dette som i ordtaks form kalles å 'ta mannen i stedet for ballen'.

Minst like effektivt og fristende for journalister er utelatelse av helt relevante og viktige fakta som ikke 'passer inn' i den historien som skal fortelles. Å presentere en historie der helt vesentlige fakta er utelatt, vil imidlertid mange oppfatte som urettferdig overfor dem det gjelder.

Valg og bortvalg av fakta kan også drøftes ut fra de etiske krav som springer ut av ideen om et samfunnsoppdrag. Spørsmålene om relevans og vesentlighet er, som jeg har drøftet i kapittel 6, helt sentrale i den vanlige forståelsen av hvilken rolle journalistikk bør spille i samfunnet.

Forskningsspørsmålet som jeg skal drøfte i dette kapitlet er dette:

I hvilken grad og på hvilken måte drøfter Pressens Faglige Utvalg journalistiske valg av faktaelementer i lys av de etiske krav som stilles i allmenmmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget?

11.1 PFU og faktastrid⁵⁴¹

Svært mange PFU-saker gjelder (blant annet) publisering av opplysninger som klageren mener er feilaktige. Jeg har funnet slik strid i 64 av de 151 sakene som er behandlet av PFU i perioden fra august 2004 til og med juni 2005. Kjennelsene i disse 64 sakene kan deles inn etter to variabler: hva PFU mener om faktastriden og hvilken konklusjon utvalget kommer til:

---

⁵⁴⁰ Åslaug Haga trakk seg i juni 2008 fra regjeringen og Senterpartiets ledelse etter omfattende pressedekning av forhold knyttet til en privat brygge som var satt opp uten kommunal godkjenning og en (muligens) ureglementert utleie av en hybel i staburet hennes. I et innlegg i Aftenposten 24.06.08 skriver Jens Braarvig: "Navnet Åslaug Haga er nå føyet til den voksende kanon av navn der pressen har avslørt, avsatt og fordømt, eksponert og overeksponert. De som har opplevd dette, sitter igjen med sin vanære, og alt de har bidratt med, er glemt".

⁵⁴¹ I dette kapitlet er datamaterialet av forskningsøkonomiske grunner innskrenket til ett års kjennelser, det vil si f.o.m. augustmøtet 2004 t.o.m. junimøtet i 2005, til sammen 151 kjennelser.

Tabell 11.1 Kjennelser i saker med strid om fakta etter PFUs vurdering av feil i publiseringen i perioden høst 2004-vår 2005. Antall.⁵⁴²

VURDERING AV FEIL	KJENNELSE		
	Felt	Ikke felt	Sum
Enighet om feil	12	5	17
PFU støtter klager	6	4	10
PFU støtter redaksjonen	0	5	5
PFU tar ikke stilling	15	17	32
Sum	33	31	64

Som vi ser, er det i alt slik at i klagesaker som handler om faktafeil, blir redaksjonen felt i om lag halvparten av tilfellene, litt oftere enn i alle saker totalt.

I 17 tilfeller i denne perioden innrømmer redaksjonene i løpet av saksbehandlingen at de har publisert faktiske feil, men de mener at disse feilene er av underordnet karakter eller at de er tilfredsstillende rettet opp i ettertid. I disse 17 sakene der redaksjonen innrømmer feil, blir de felt i 12 og frikjent i fem. I disse fem sakene er PFU enig med redaksjonene i at de publiserte feilene er ubetydelige eller rettet opp på en tilfredsstillende måte.

I 47 andre tilfeller er det altså strid mellom klager og redaksjonen om det er publisert feilaktige opplysninger eller ikke. Kjennelsene i disse sakene kan deles inn i tre grupper:

- I ti saker konkluderer PFU med at det er publisert feilaktige opplysninger. Utvalget tar altså stilling for klageren mot redaksjonen. Men det betyr ikke nødvendigvis at redaksjonen blir felt. I fire av disse sakene er redaksjonen frifunnet. I disse fire sakene mener PFU at de dokumenterte feilene er underordnet eller at de er rettet opp på tilfredsstillende vis.
- I fem saker har PFU tatt stilling for redaksjonen mot klageren og sier at de ikke finner vesentlige, presseetisk klanderverdige feil. I samtlige av disse sakene er redaksjonen frikjent.

⁵⁴² Tabellen er ikke prosentuert fordi tallene er lave.

- I 32 saker har utvalget unnlatt å gå inn i en drøfting av hva som er 'sant'. Her er redaksjonene felt i om lag halvparten av tilfellene (15 mot 17).

Som det også framgår av tabellen, synes det som om utfallet av saker der klagen gjelder bruk av fakta, er avhengig av om PFU finner at det er påvist feil i oppslaget. Det er i alt 64 saker der klageren hevder at det er publisert gale, misvisende eller ufullstendige faktaopplysninger. I 27 av disse sakene mener PFU at det kan påvises faktafeil i oppslaget eller innslaget. Da har klageren fått medhold 18 ganger. I 37 av disse sakene kan ikke PFU finne at det er publisert faktiske feil. Da har klageren fått medhold i 15 saker.⁵⁴³

Det kan derfor synes om PFU legger vekt på å slå ned på publisering av opplysninger som PFU finner feilaktige eller unøyaktige. I slike tilfeller viser PFU i blant til at det skapes et "helt feilaktig inntrykk som setter klageren i et uberettiget uheldig lys"⁵⁴⁴ eller gir "inntrykk av at NN har hatt ansvar for en konkurs som vedkommende ikke er innblandet",⁵⁴⁵ altså formuleringer som tyder på at PFU har gjort en drøfting av feilaktige opplysningers bidrag til tolkningsrammen.

11.2 Feil påvist – redaksjonen felt

I 18⁵⁴⁶ av sakene har klageren protestert på faktabruken, PFU har påvist faktafeil og redaksjonen er blitt felt. Her viser PFU vanligvis til punkt 3.2 i VVP, om å kontrollere opplysninger, til paragrafene om rett til samtidig imøtegåelse og tilsvar og til punktene 4.10 og 4.12 om bildebruk, som for eksempel da NRK ble felt⁵⁴⁷ for å bruke et bilde som "viser en helt annen situasjon enn hva den reelle saken dreier seg om, og skaper et helt feilaktig inntrykk som setter klageren i et uberettiget uheldig lys. Slik utvalget ser det, burde NRK ha klarlagt de faktiske forhold innen man valgte illustrasjonsform".

To eksempler: I sak 21/05 ble Stavanger Aftenblad innklaget av en forretningsmann. Mannen ble i følge PFUs kjennelse omtalt som sentral i forbindelse med konkursen til et såkalt nettverkselskap. Klageren avviste at han hadde hatt noen sentral rolle i selskapet eller

⁵⁴³ Selv om dette er samtlige saker i undersøkelsesperioden, bør man være forsiktig med å trekke generelle slutninger av forskjellene.

⁵⁴⁴ Sak 187/04

⁵⁴⁵ Sak 21/05

⁵⁴⁶ Som det framgår av tabell 11.1, dreier det seg om 12 saker der det er enighet om feil og seks saker der PFU støtter klageren mot redaksjonen.

⁵⁴⁷ Sak 187/04

konkursen og reagerte derfor på at avisen identifiserte ham med navn og bilde: “Klageren påpekte at han var et ordinært medlem i selskapet, og understreker at det er som taper og investor at han engasjerte seg etter selskapets konkurs.” Stavanger Aftenblad mente det var relevant å identifisere klageren med navn, bilde og bakgrunn, og “påpeker at saken er en kritisk næringslivsartikkel og ikke en kriminalsak”.⁵⁴⁸ PFU aksepterer uten begrunnelse identifiseringen, men skriver videre:

Utvalget anser imidlertid at identifiseringen av klageren sammen med avisens presentasjon av saken, kobler klageren utilbørlig nær LW8s ansvarlige ledelse og konkursen på angivelige 135 millioner kroner. Utvalget finner det ikke dokumentert at klageren har hatt noe engasjement i det pyramidelignende selskapet og dets konkurs før han trådte inn i en styringsgruppe etter at konkursen var et faktum.

Utvalget legger vekt på at klageren både i forsidehenvisningen og i innsideartikkelens tittel og tekst, knyttes som eneste navngitte og avbildede person til selskapets millionkonkurs. Videre legger utvalget til grunn at klageren ikke ble gitt en reell mulighet til å redegjøre for sitt engasjement og notat, og merker seg at avisen heller ikke ventet til klageren hadde innhentet en kontaktperson til avisen som avtalt. Etter utvalgets mening ville klagerens redegjørelse i forkant av publiseringen gitt redaksjonen de nødvendige korrigeringer for en mer saklig presentasjon av hans rolle.

PFU slår altså uten drøfting fast at identifiseringen i seg selv ikke er kritikkverdig. Problemet er at klageren er blitt knyttet svært tett til ansvaret for en konkurssak som det ikke er dokumentert at han hadde noe med. I tillegg har avisen ikke gitt klageren rimelig anledning til samtidig imøtegåelse. PFU påpeker at avisa på denne måten gjorde seg selv ute av stand til å bringe en noenlunde korrekt presentasjon av saken. Avisen har kort sagt ikke gjort nødvendig kildearbeid og derfor satt på trykk opplysninger som etter alt å dømme er misvisende. PFU mener at redaksjonen sannsynligvis ville fått korrigert feilen hvis den hadde gått fram på en håndverksmessig forsvarlig måte og latt klageren få legge fram sin versjon av saken på en tilfredsstillende måte.

Ved flere andre tilfeller henviser PFU til punkt 3.2 i VVP og feller redaksjoner for å ha sjekket opplysninger for dårlig, slik at gale påstander er kommet på trykk eller på lufta. På dette punktet er Pressens Faglige Utvalg nokså konsekvent. Feilinformasjoner som følge av dårlig journalistisk håndverk aksepteres ikke, selv om feilene i ettertid korrigeres. I et tilfelle⁵⁴⁹ ble det referert fakta som kunne knytte en person til sin mors mistenkelige dødsfall

---

⁵⁴⁸ Dette påpekningen illustrerer et annet poeng. Inntil 2005 var det bare for rettsreportasjen at Vær Varsom Plakaten inneholder formuleringer om identifisering. I saker som ikke handler om mulige lovbrudd, fantes det ingen regler som regulerer identifisering. Det kom inn ved revisjonen i 2005, da paragraf 2.7 ble endret til “Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med skandalerverdige eller straffbare forhold”.

⁵⁴⁹ Sakene 180/04 og 181/04. Samme artikkel ble trykt i to aviser.

selv om vedkommende var sjekket ut av saken før avisa ble trykt. Utvalget sier at "det framstår som skjerpende å " trekke inn avdødes nære familie på en måte som er egnet til å kaste en uberettiget mistanke mot disse.. Pressens Faglige Utvalg legger *avgjørende* (min utheving) vekt på at avisene ikke har holdt løpende kontakt med politiet inntil deadline".

Det synes altså som om avisene blir felt fordi journalisten ville unngått mistenkeliggjøringen hvis han eller hun hadde utført et skikkelig håndverk og tatt den påkrevde sjekktelefonen til politiet i siste øyeblikk før deadline. Slik PFU formulerer seg, ville det altså vært akseptabelt å gi gale opplysninger og gjennom det mistenkeliggjøre sønnen hvis politiet hadde 'frifunnet' ham først *etter* deadline.

Det samme gjelder slurvete bildebruk. Et typisk eksempel på PFU-arbeid er sak nr. 11/05. Klager var Securitas Verdi, innklaget var Sparebankbladet, og saken dreide seg om bladets bildebruk i et oppslag om forsikringsforhold ved verditransporter. Artikkelen var illustrert med et bilde av en Securitas-bil, men Securitas hadde ingen ting med saken å gjøre, og bladet hadde derfor merket bildet med "illustrasjonsfoto". Senere beklaget bladet det hele. Men PFU var ikke fornøyd og felte bladet for brudd på god presseskikk:

Utvalget vil imidlertid anføre at Sparebankbladets valg av illustrasjon til den innklagede artikkelen framstår som særs uheldig for klageren, i og med at den innklagede artikkelen har en vinkling som uberettiget setter klageren i et uheldig lys. Merkingen av bildet som «illustrasjonsfoto» er ikke tilstrekkelig til å unngå en slik uheldig virkning. Det vises her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.10, der det heter: «Vær varsom med bruk av bilder i annen sammenheng enn den opprinnelige», og til punkt 4.12, som presiserer at de samme aktsomhetskrav også gjelder for bilder som for skriftlig og muntlig framstilling.

PFU slår hardt ned på en svært konkret og rent håndverksmessig feil. Sparebankbladet har manglet et passende bilde og brukt et annet. Det er opplagt dårlig journalistikk. Men er det dårlig etikk? Bildet av Securitasbilen er tydelig merket med "illustrasjonsfoto", og det hele ble uforbeholdent beklaget i neste nummer av bladet. Likevel feller PFU avisa fordi oppslaget angivelig er "*særs uheldig*" for klageren. Men denne særs uheldige effekten gjelder jo bare dersom leserne bare ser på bildet og i tillegg ikke forstår hva "illustrasjonsfoto" betyr. PFU slår hardt ned på faglig sløv bildebruk som i ettertid uforbeholdent beklages, mens utvalget samtidig – som jeg viser under⁵⁵⁰ – frikjenner bevisst, planlagt og profesjonelt godt utført *demoniserende* bildebruk.

---

⁵⁵⁰ Se omtale av Brynstad-saken i neste avsnitt og av ulve-saken i kapittel 12.

En liknende sak⁵⁵¹ er et oppslag i Fredriksstad Blad der en lukket, helt lovlig studentfest ble framstilt som et ulovlig house-party. PFU sier:

Klageren, en restaurantbedrift i Fredrikstad, mener Fredriksstad Blad brøt god presseskikk da avisen omtalte en lukket studentfest på en måte som kunne oppfattes som om klageren drev en ulovlig virksomhet. Festen var imidlertid et lukket arrangement og klageren hadde alle formalia knyttet til arrangementet i orden.

Fredriksstad Blad avviser klagen og peker på at innehaveren av restauranten verken før eller etter publisering gjorde noen forsøk på å gi avisen en korrekt framstilling. De korrekte forholdene ble avisen først klar over i og med klagen til PFU.

Pressens Faglige Utvalg mener Fredriksstad Blad var i sin fulle rett til å sette søkelys på forhold som kunne tyde på tvilsom restaurantvirksomhet.

Selv om belastningen som ble påført klageren gjennom publiseringen av feilaktige opplysninger kunne vært redusert dersom klageren i etterkant hadde tatt kontakt med avisen, opphever ikke dette redaksjonens selvstendige ansvar for å påse at saksframstillingen som først kom på trykk, var korrekt. Etter utvalgets mening har ikke avisen i tilstrekkelig grad utført sin kildekritiske oppgave. Utvalget viser til Vær Varsom-plakatens punkt 3.2, der det blant annet heter: 'Vær kritisk i valg av kilder og kontroller at opplysninger som gis er korrekte.'

Fredriksstad Blad har brutt god presseskikk

PFU avviser avisens forsøk på å gi restauratøren ansvaret for å korrigere de helt feilaktige opplysningene i oppslaget. Det samme poenget går fram av en strid⁵⁵² om hyttebygging i Indre Oslofjord der Aftenposten feilaktig anklaget en hytteeier for ulovlig ombygging:

Utvalget viser imidlertid generelt til Vær Varsom-plakatens punkt 3.2, som stiller krav til pressen om faktakontroll og kildekritikk. I dette tilfellet konstaterer utvalget at det i artiklene forekommer faktiske feil som kunne vært korrigert om avisen hadde vært mer aktiv med å innhente klagerens kommentarer i de artiklene som ligger utenfor klagefristen. Samtidig er mange av punktene klagerne reagerer på, av mer vurderingsmessig karakter. Etter utvalgets mening måtte avisen ha rett til å gi de karakteristikker den mener er korrekte.

Formelt ble Aftenposten her felt for brudd på paragraf 4.14 om samtidig imøtegåelse, men det skyldes sannsynligvis foreldelsesfristen på de opprinnelige oppslagene.

Kjernen i PFUs vurderinger i alle disse sakene er uansett at redaksjonen ikke har fulgt opp de profesjonelle minimumskrav som må stilles til journalister og *dermed* har trykket opplysninger som er feilaktige. PFU synes i disse sakene ikke å vurdere om publiseringen av

---

⁵⁵¹ Sak 69/04.

⁵⁵² Sak 13/05.

feilene har skadet noen. Det er ”i strid med god presseskikk” å sette på trykk uriktig informasjon hvis det skyldes at det journalistiske håndverket er for dårlig. Utvalget vurderer ikke skadeomfanget, bare feilenes omfang/betydning og hvorfor og hvordan de er kommet på trykk.

11.3 Feil påvist - redaksjonen ikke felt

I ni saker slår PFU fast at det er publisert feilaktig informasjon, men frikjenner likevel.⁵⁵³ Hvorfor? Det er for det første verdt på merke seg hvem klagerne er i disse tilfellene. Det dreier seg om Troms avdeling av Fremskrittspartiets Ungdom,⁵⁵⁴ organisasjonen SOS Rasisme,⁵⁵⁵ Tana kommune,⁵⁵⁶ Ålesund kommune,⁵⁵⁷ soknepresten i Bykle i Agder⁵⁵⁸ og to godt etablerte Oslo-advokater.⁵⁵⁹ Sju av ni klagere som ikke får medhold selv om de er blitt utsatt for påvist feilaktig omtale er altså svært lite sårbare. PFU mener formodentlig de må leve med å bli framstilt gjennom negative tolkningsrammer som er skapt på basis av feilaktige opplysninger. For eksempel ble den ene advokaten anklaget av Aftenposten for å ha oversett en frist. Deretter skulle han likevel ha forsøkt å føre saken for retten, men blitt avvist. Til slutt hadde han saksøkt klienten for ikke å ha betalt ham. Overskriften var: *Måtte selge huset etter advokat-tabbe - nå krever advokaten 209 000 til*. Advokatens hovedpoeng i PFU-klagen er at han hadde overtatt saken etter en annen advokat som hadde oversett fristen og dermed var ansvarlig for den tabben som Aftenposten tillegger klageren.

PFUs poeng er normalt at feilene er ubetydelige og/eller at redaksjonen har gjort sitt beste innenfor de rammer man må forvente at journalistikken har. I andre tilfeller mener PFU at klageren kan skyldes på seg selv på grunn av manglende vilje til å samarbeide med redaksjonen. I blant kombineres disse begrunnelsene. Det gjelder for eksempel i sak 186/04 der Sunnmørsposten skrev i hovedoppslaget på førstesiden:

---

⁵⁵³ I fem av disse sakene har redaksjonen selv innrømmet feilene. I fire saker tar PFU stilling mot redaksjonen.

⁵⁵⁴ Sak 210/04, der PFU eksplisitt slår fast at avisa må kunne velge sin vinkel fritt.

⁵⁵⁵ Sak 235/04, der PFU konkluderer ”Slik utvalget ser det, gir innannonseringen i det første innslaget et unøyaktig bilde av den konkrete situasjonen, dersom den forstås slik at jøder generelt var uønsket under arrangementet. Likevel finner utvalget at innannonseringen presseetisk må kunne aksepteres, fordi en gruppe jøder faktisk ble bortvist.”

⁵⁵⁶ Sak 139/04, der PFU mener kommunen ”selv må bære ansvaret for” de misvisende opplysningene

⁵⁵⁷ Sak 186/04, kommunen ikke benyttet tilbud om imøtegåelse

⁵⁵⁸ Sak 174/04, der menigheten ble latterliggjort gjennom oppslag som hevdet at det hadde skapt reaksjoner at den nye kirken ”vendte mot Mekka”

⁵⁵⁹ Sak 175/04 og 236/04

Kritikk. Fjorten dager etter at fylkeslege Egil Storås påpekte pliktbrudd ved Åse sjukeheim i Ålesund, er en ny sak under oppseiling.

Uttørket. I fjor ble en pasient liggende i flere døgn uten tilførsel av væske. Denne gangen kan det være alvorligere forhold det er snakk om.

I saksbehandlingen ble det avdekket at påstanden om at person i fjor ”hadde blitt liggende i flere døgn uten tilførsel av væske” var faktisk gal. Men Sunnmørsposten blir likevel frikjent av PFU. Begrunnelsen er at:

Når det gjelder den påklagede henvisningsteksten, konstaterer utvalget at den inneholdt en faktisk feil, men så langt utvalget kan se, hadde avisen på forhånd gjort de undersøkelser man med rimelighet kunne forvente. Utvalget legger ellers til grunn at feilen ble rettet opp så snart de korrekte opplysningene forelå.

Videre ”registrerer utvalget at sykehjemmets fungerende leder ble kontaktet, men at vedkommende ikke ønsket å uttale seg”. Igjen er altså PFUs holdning at avisa har gjort jobben sin. Vi ser altså at PFU vurderer håndverket, ikke hva slags skade sykehjemmet eller den pleieren det gjelder blir påført som konsekvens av publiseringen av feilaktige opplysninger. PFU trekker altså i disse tilfellene ikke inn det allmenmoralske prinsippet om ikke-skade, men holder seg til en håndverkmessig vurdering av om redaksjonen har gjort ”de undersøkelser man med rimelighet kunne forvente”.

En av klagerne som ikke får medhold er en av helt annen karakter. I sak 132/04 ble Farsunds Avis frikjent. Den innklagde saken hadde følgende henvisningstekst på forsiden:

Tre Farsunds-gutter på 14 og 15 år slapp fra en kollisjon i høy fart mot et steingjerde med bare små skader ved Lunde rundt klokken halv fem i går morges. Den uerfarne sjåføren mistet kontrollen over bilen som roterte 360 grader i luften og stoppet femti meter fra der den kjørte ut. 14-åringen bak rattet hadde drukket alkohol og rippet nøkkelen til farens bil mens foreldrene sov.

Ingressen på innsiden åpnet med en påstand om at ”14-åringen fra Farsund drakk brennevin og tok farens bilnøkler mens foreldrene lå og sov”. I tilsvarsrunden blir det klart at den første påstanden er gal. Blodprøven viste at gutten ikke var beruset. Avisas forklaring på den feilaktige påstanden er slik:

Vi rykket ut til ulykkesstedet og gjorde våre observasjoner samtidig som vi snakket med politiets etterforsker som var på stedet. I tillegg tok vi kontakt med politiet senere på dagen og fikk opplyst at den unge sjåføren hadde erkjent å ha drukket en del Jegermeister før bilturen. Som kjent skal det svært lite alkohol til før en 14 år gammel sjåfør er å anse som beruset i

trafikkmessig sammenheng. Dette sammenholdt med observasjoner på ulykkesstedet, gjorde at vi brukte betegnelsen 'beruset' om sjåføren. Dette framsto for oss som fakta i saken.

I senere oppslag skriver avisa om den negative blodprøven, men bruker nå dette *mot* unggutten: Han hadde gitt politiet uriktige opplysninger. Avisa blir altså frikjent. PFUs begrunnelse er at

Så langt utvalget kan se, hadde avisen akseptabel dekning for å omtale klageren som beruset, selv om dette i etterkant viste seg ikke å stemme. Utvalget legger dessuten til grunn at det var klageren selv som opplyste til politiet at han hadde drukket alkohol, noe avisen senere måtte kunne karakterisere som løgn.

Den "akseptable dekningen" er følgelig politiets opplysninger, som var gale, og "observasjoner på ulykkesstedet" som altså også var gale. Men PFU oppfatter dette som akseptabelt håndverk, og da er saken grei. Den åpenbare skaden som 14-åringen blir utsatt for gjennom avisas feilaktige publiseringer, blir ikke drøftet.⁵⁶⁰

Bruk av feilaktige fakta er altså tema for PFU. Hva så med valg og bortvalg av opplysninger som PFU aksepterer som korrekte eller ikke er i stand til å vurdere om er riktige eller ikke?

11.4 Feil ikke påvist - redaksjonen felt

I 15 saker der det klages på faktabruken og PFU ikke vil eller kan ta stilling til om det er publisert feilaktige opplysninger, blir redaksjonen felt. I åtte av disse tilfellene viser PFU til VVPs punkter om samtidig imøtegåelse og/eller tilsvarsrett. PFU tar ikke stilling til om opplysningene som er brakt er korrekte eller ikke, men feller uansatt redaksjonen for ikke å ha gitt den angrepne part mulighet til å komme til orde. Som jeg har vist i kapittel 10, er dette et prinsipp som PFU håndhever strengt.

I de sju gjenstående fellende kjennelsene der PFU ikke finner feil, er redaksjonen felt for omtale av privatliv i tre saker,⁵⁶¹ for manglende ivaretagelse av 'tilsvarsrett' for avdød i en sak⁵⁶² og for en altfor liten notis om rettskraftig dom i en mye omtalt sak.⁵⁶³ I ett tilfelle ble TV2 felt for å ha blandet sammen generelle opplysninger om en bransje med et enkeltfirma.⁵⁶⁴

---

⁵⁶⁰ Dette er litt overraskende, særlig hvis man sammenholder med den betydelige beskyttelsen som barn normalt gis av PFU, slik jeg har vist i kapittel 10.

⁵⁶¹ Sak 114/04, 155/04 og 213/04

⁵⁶² Sak 137/04

⁵⁶³ Sak 127/04

⁵⁶⁴ Sak 70/04. Opplysningene om bransjen var i seg selv korrekte, men det var ikke dokumentert at det gjaldt klagerens firma

Oppdal-saken

Den siste saken sto på trykk i Adresseavisen⁵⁶⁵ og er av spesiell interesse. Det er nemlig den eneste saken i materialet der PFU synes å felle etter en diskusjon om konstruksjon av tolkningsramme basert på valg og bortvalg av faktaopplysninger som PFU oppfatter som korrekte. Det er altså en åpen diskusjon av de moralske sidene ved å bruke og la være å bruke korrekte fakta.

Oppslaget⁵⁶⁶ handler om bruk av kommunale penger, og den omstridte artikkelen ble innledet slik:

Ordfører ga penger til ekskollega

OPPDAL: Uten å informere kommunestyret bevilget ordfører Ola Røtvei (Ap) i underkant av en halv million kroner til et selskap hvor han selv er styremedlem. Selskapet ledes av en tidligere kollega av ordføreren.

Bevilgningen ble holdt skjult for politikerne i Oppdal i ni måneder. 'Det er beklagelig. Jeg ser i dag at dette skulle vært gjort på en annen måte. Og det er mitt ansvar', sier Røtvei til Adresseavisen. Den tidligere stortingsmannen påtar seg mye av ansvaret for det omfattende rotet som har oppstått i forbindelse med Oppdals deltagelse i prestisjeprosjektet Blilyst. (...)

Bredeveien og Røtvei var toppledere samtidig i Oppdal Næringsforening (ONF) før kommunevalget i fjor: Bredeveien som styreleder; Røtvei som daglig leder. Røtvei innrømmer at ekskollegene har mange felles interesser, deriblant rypejakt, men avviser at de er omgangsvenner. 'Jeg har et godt forhold til Jan. Oppdal er en liten plass hvor vi lett blir kjent med hverandre', sier han.

Vi ser hvordan faktaelementene som presenteres bidrar til å skape en forståelse av at ordføreren på tvisomt vis har gitt penger til seg selv og sin nære jaktvenn. Ofrene er Oppdals innbyggere som taper pengene. Helten er formodentlig Adresseavisen selv som påtaler saken. Denne tolkningsrammen er imidlertid skapt ved å utelate en rekke helt avgjørende fakta og framheve noen andre – som er helt irrelevante. Saken dreier seg nemlig om et selskap (Blilyst) som er eid av åtte kommuner og Sør-Trøndelag fylkeskommune, styrt av de ni ordførerne. Dette interkommunale selskapet hadde tidligere vedtatt en strategisk satsing på Oppdal Næringshage (der ordføreren er styremedlem i kraft av sitt verv). Næringshagen hadde gått på en budsjettsprek, og den omtalte bevilgningen var Oppdal kommunes andel av denne sprekken.

---

⁵⁶⁵ Eneste dagsavis som utgis i Trondheim, Norges tredje største by.

⁵⁶⁶ Sak 09/05

De refererte korrekte, men irrelevante fakta er at de to er ”ekskolleger” og ”har mange felles interesser, deriblant rypejakt”. Framhevingen av disse opplysningene skaper et tydelig inntrykk av at de to er svært nære bekjente, tilmed jaktkamerater. De går imidlertid aldri på rypejakt sammen. Det er også lett å se hvordan Røtveis samtidige imøtegåelse er tilnærmet verdiløs fordi tolkingsrammen ikke rokkes av hans utsagn.

Det er disse forholdene klagerne legger vekt på. De mener Adresseavisen har gitt saken ”en odiøs fremstilling”. ”Overskrift, bildebruk og formuleringer insinuerer at det har ’foregått kokkelimonke’ - for å bruke Adresseavisens egne ord.”

Det er bevilgningen til Oppdal Næringshage som i Adresseavisen blir til ’Ordfører ga penger til ekskollega’. Journalist Morten Bertelsen gjennomførte intervju med ordfører Røtvei, og stiller der slike spørsmål som: ’Avviser du at det har foregått kokkelimonke mellom to tidligere nære kolleger’. Ordførerens opplagte ’Ja, det avviser jeg’, siteres i avisen, men tvilen er sådd. Har det foregått kokkelimonke?

Men journalisten går lenger. Han har hørt at både Ola Røtvei og Jan Bredeveien er rypejegere. Det finner han naturlig å bringe på banen. I en sak om bevilgning til Oppdal Næringshage!? Saksopplysning: Ola Røtvei og Jan Bredeveien går begge på rypejakt, men aldri sammen. Ikke én gang har våre veier krysset hverandre i fjellet. Men i en artikkel om ordføreren som ga penger til ekskollega blir saken selvsagt enda mer pikant med litt rypejakt. Mellom linjene leser vi kameraderi. Mistanken om ’kokkelimonke’ blir slett ikke mindre.

Røtvei gis anledning til korrekt å avvise at de er omgangsvenner. Men han ’innrømmer at ekskollegene har mange felles interesser’. Igjen, hvor relevante er slike spørsmål? Hvorfor trykkes de i artikkelen, når svarene viser at det ikke er grunnlag for dem? Hvis spørsmålene er viktige, bør ikke da journalisten gjøre en ’gravejobb’ og vise at det er grunnlag for hans mistanker om kokkelimonke? (...) Er det ikke et overtramp og et maktmisbruk av pressen å kaste frem insinuasjoner man ikke har grunnlag for?

Bildebruk og bildetekst tjener samme formål: Adresseavisen har ikke brukt et bilde fra eget arkiv eller tatt et nytt bilde i sakens anledning. Nei, i denne sammenhengen passer et arkivbilde fra lokalavisa Opp fortreffelig: Ordfører Røtvei fotografert i en situasjon der han leser sakspapirer, men der det godt kan se ut som han fortviler (...).

PFU feller Adresseavisen for brudd på god presseskikk:

Pressens Faglige Utvalg mener Adresseavisen måtte være i sin fulle rett til å etterspore om det skulle ha forekommet noe kritikkverdig når det gjaldt kommunale bevilgninger til Oppdal Næringshage. Videre konstaterer utvalget at ordfører Røtvei i den påklagede artikkelen kommer rikelig til orde med benektende svar på de vesentligste av spørsmålene som antyder ’kokkelimonke’ mellom klagerne.

Likevel finner utvalget at avisen ikke gir en fyldestgjørende saksframstilling omkring bakgrunnen for og oppbygningen av Oppdal Næringshage. For leserne framstår saken nesten utelukkende som et forhold mellom klagerne, mens det i realiteten dreier seg om et prosjekt som omfatter ni kommuner samt fylkeskommunen, og som samlet sto bak bevilgningene til

næringsshagen. Særlig finner utvalget det klanderverdig når avisen velger å bruke tittelen 'Ordfører ga penger til ekskollega', noe redaksjonen måtte forstå ville bli opplevd som svært misvisende og belastende.

Utvalget viser til Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, om å legge vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon, og til punkt 4.4, om at overskrifter ikke skal gå lengre enn det er dekning for i stoffet.

Adresseavisen har brutt god presseskikk

Det er isolert sett riktig at ordføreren hadde kjent til budsjettsprekken. Det er riktig at ordføreren og Bredeveien begge går på rypejakt. Det er heller ikke påvist noen direkte feil i det som er publisert. Men som vi ser blir Adresseavisen felt for å utelate en rekke helt sentrale opplysninger om Oppdal Næringshage og hva bevilgningen dreide seg om. Her mener PFU at det er konstruert en tolkningsramme der Oppdal-ordføreren er plassert i rollen som skurk⁵⁶⁷ ved hjelp av uakseptable utelatelser av nødvendige fakta. PFU mener artikkelen "ikke gir en fyldestgjørende saksframstilling" og i stedet framstiller den som "utelukkende som et forhold mellom klagerne". Samtidig indikerer PFU at antydningene om "kokkelimonke" er akseptable fordi klageren får anledning til imøtegåelse.

Men denne kjennelsen er altså et unntak.

11.5 Feil ikke påvist - redaksjonen ikke felt

I 22 av 37 saker der det klages på faktabruk og PFU ikke finner feil, blir redaksjonen frikjent. Disse sakene kan deles i tre grupper. Den første gruppen rommer fem saker der PFU slår fast at det ikke er publisert feil av betydning.⁵⁶⁸ PFU tar stilling til faktastriden. Utvalget mener på grunnlag av partenes framstillinger enten at klageren og redaksjonens oppfatninger er nokså sammenfallende, at klageren ikke har påvist feil, eller at det er bare er snakk om helt underordnede feil.

Da gjenstår 17 saker der PFU ikke tar stilling til faktastriden. I tre av disse mener PFU det er snakk om politisk debatt eller anmeldervirksomhet, der takhøyden er høyere og retten til

---

⁵⁶⁷ I et intervju med Norsk Journalistlags blad Journalisten 9.6.06 sier Røtvei nettopp at han følte seg som en kjeltring: "Avisen opptrådte arrogant, og særlig det ene tilsvaret var helt forferdelig. De gjentok alle påstandene fra artikkelen på en sånn måte at jeg virkelig begynte å lure på om jeg var en slik kjeltring som det så ut til."

⁵⁶⁸ Sak 51/05, 65/05, 73/05, 112/04, 141/04.

samtidig imøtegåelse svakere.⁵⁶⁹ I en klagesak er det noe uklart hva slags grunnlag PFU har for frikjenningen. Den dreier om et bruken av 'synk'⁵⁷⁰ i et P4-intervju.⁵⁷¹

I de siste 13 sakene kan ikke PFU ta stilling til hvem som har rett, men frikjenner redaksjonen fordi klageren har fått rett til samtidig imøtegåelse, og (oftest⁵⁷²) med et tillegg som godkjenner det journalistiske håndverket. Det heter at "kildegrunnlaget er synliggjort på en tilfredstillende måte" eller liknende.

I en sak⁵⁷³ er PFU helt eksplisitt på at det er en vurdering av det journalistiske arbeidet man gjør, ikke en sannhetsvurdering. En avis hevdet under overskriften *Solgte to år gammel mat – familie ble syk* at en familie ble syk av gammel mat kjøpt i en navngitt matvarebutikk.

Butikkeieren klagde og ment avisen ikke hadde dekning for å hevde at familien ble syk av hans matvarer. Bergens Tidende innrømmet i tilsvarsrunden at avisen ikke kunne bevise at maten var årsaken til magesjauen, "men mener likevel det må være rimelig grunn til å anta at familien har rett i sin påstand. Redaksjonen viser til at Mattilsynet i ettertid fant lett bedervelige matvarer som var gått ut på dato i butikken, og at tilsynet tidligere har funnet ulovlig nedfrysede kjølevarer".

PFU konkluderte i sin uttalelse at avisa ikke hadde brutt god presseskikk:

Utvalget kan ikke ta stilling til hvorvidt den omtalte familien er blitt syk av matvarene fra butikken, men konstaterer at Mattilsynet fant flere år gamle matvarer for salg da tilsynet ble gjort oppmerksom på forholdet. Sett i lys av ovennevnte, tidligere inspeksjoner og at andre åpne kilder bekrefter salg av gammel mat, mener utvalget at BT hadde et rimelig grunnlag for å videreformilde familiens versjon.

Utvalget mener imidlertid Bergens Tidende går langt i sin tittel når avisen for egen regning konstaterer at gamle matvarer fra butikken gjorde familien syk, men anser ut fra en helhetsvurdering at påstanden er tilstrekkelig sannsynliggjort i stoffet. Utvalget legger vekt på at klageren ikke har bestridt å ha solgt utgåtte matvarer, og at han er gitt anledning til samtidig å kommentere anklagene i reportasjen. Utvalget noterer seg også at BT fulgte opp saken etter at det ble ryddet opp i butikken.

---

⁵⁶⁹ Sak 36/05, 23/05 og 223/04.

⁵⁷⁰ Faglig slanguttrykk for bruk av innspilt intervjumateriale.

⁵⁷¹ Sak 58/05.

⁵⁷² I fire saker brukes bare argumentet om imøtegåelse, i de ni øvrige sakene er argumentene kombinert.

⁵⁷³ Sak 145/04.

PFU tar som vi ser ikke tar stilling til sannheten om magesjauens årsaker, men frifinner fordi redaksjonen har ”tilstrekkelig sannsynliggjort” sin egen ikke-beviste påstand og dessuten gitt kjøpmannen anledning til samtidig imøtegåelse.

Det samme ser vi i en sak⁵⁷⁴ der det blir antydning at ledelsen i en interesseorganisasjon kan ha vært innblandet i korrupsjon. Det heter i kjennelsen at NRK er ”i sin fulle rett til å sette et kritisk søkelys på det faktiske forhold at NRL⁵⁷⁵-ledelsen og deres familier er blitt tildelt en stor andel av offentlige midler” og at det er ”journalistisk berettiget å reise spørsmålet om mulig korrupsjon”.

I en sak om en ulovlig oppsatt brygge⁵⁷⁶ ”konstaterer” utvalget at ”partene er uenige når det gjelder riktigheten av de faktiske opplysningene, men finner likevel at avisen på en akseptabel måte har synliggjort sitt kildegrunnlag.”

Det vanligste i klagesaker om faktagrunnlaget, er at PFU ikke drøfter hva som er sant, men i stedet omdefinerer sannhetskravet til to teknisk/håndverkmessige krav, at begge parter er kommet til orde (som ble behandlet grundig i kapittel 10) og/eller at redaksjonen har gjort tilfredsstillende faglig arbeid for å forsøke å ta rede på om en påstand er korrekt og/eller om kilden er troverdig. Vurderingen av hva som er tilfredsstillende er nært knyttet til den journalistiske arbeidsprosessen slik den framstår i en vanlig norsk redaksjon. Det stilles ikke krav utover det som vil være rimelig å få til innenfor de ressurs- og tidsrammer redaksjonen har til rådighet. Pressens Faglige Utvalg tilpasser kravene til journalistikkens institusjonaliserte arbeidsbetingelser og drøfter altså ikke om journalistikken oppfyller det allmennmoraliske kravet om ikke å lyve og heller ikke om uriktige eller muligens uriktige informasjon har påført noen skade.

PFU drøfter i disse sakene i hovedsak heller ikke det som klagerne hevder er bruk av irrelevante faktaelementer og/eller utelatelse av sentrale opplysninger. Jeg skal derfor i detalj vise hvordan PFU i en konkret sak *omgår* denne typen problemer ved ganske enkelt å unnlate å drøfte om opplysninger er relevante.

---

⁵⁷⁴ Sak 138/04

⁵⁷⁵ Klageren var Norske Reindriftsamers Landsforbund

⁵⁷⁶ Sak 159/04

11.6 PFU og relevansen: Porselensbløffen⁵⁷⁷

Den aktuelle saken er en mediefokusert strid mellom NRK/Brennpunkt og Atle Brynestad i 2004.⁵⁷⁸ Brynestad er en av Norges fremste næringslivskjendiser og en typisk gründer som startet med å strikke gensere i garasjen hjemme. Han har kjøpt tradisjonsrike bedrifter som Hadeland Glassverk, Christiania Glasmagasin og Porsgrunds Porselænsfabrik. Brynestad giftet seg med skuespiller Linn Stokke, kjøpte en svensk herregård og overtok endelig Fotballklubben Lyn for en krone.⁵⁷⁹ Brynestad er derfor en person som pressen med god grunn regner som offentlig. Dermed mener journalister at han må finne seg i 'mer' enn andre. Men hva betyr egentlig det?

I januar 2004 var Atle Brynestad og hans næringsvirksomhet tema for en tv-dokumentar. Programmet handlet primært om den Brynestad-eide porselensfabrikken i Porsgrunn. Det var NRKs Brennpunkt-redaksjon som sto bak produksjonen, og reportasjen ble senere påmeldt til konkurransen om SKUP-prisen.⁵⁸⁰ SKUP-deltakerne må levere en såkalt metoderapport om sin journalistiske framgangsmåte, og vi kjenner derfor den offisielle begrunnelsen for dokumentaren. Brennpunkts journalister Eirik Audunson Skaar, Ståle Hansen, Richard Aune og Shahidul Alam skriver i rapporten at den politiske bakgrunnen for dokumentaren var denne:

Etter at finansmannen Atle Brynestad kjøpte opp Porsgrund Porselen i 1996, har mange hundre arbeidere mistet jobben, samtidig med at stadig nye deler av produksjonen har blitt flagget ut til lavkostland. En hel by var i 2003 i harnisk over den måten Brynestad behandlet PP, arbeiderne og de stolte porselenstradisjonene. Dette var PP og Brynestads stilling i Grenland, slik vi så det høsten 2003.

Høsten 2003 ble det også offentliggjort en svært kritisk rapport om driften ved PP. Rapporten var laget av konsultantselskapet Vekst i Grenland på oppdrag fra fagforeningen ved PP. Siviløkonomen Rune Frønes, som var hovedansvarlig for rapporten, uttalte offentlig at Atle Brynestad var en 'turbokapitalist' som var i full gang med en styrt avvikling av PP.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁷ Beskrivelsen av programmet er gjort av meg på grunnlag av den versjonen som 6.3.08 lå på NRK/Brennpunkts nettside <http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/30636>

⁵⁷⁸ Sak 83/04

⁵⁷⁹ Se f.eks intervju i Dagbladet 14.5.05

⁵⁸⁰ SKUP-prisen deles ut årlig av Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse (SKUP). Stiftelsens formål er "å inspirere til undersøkende journalistikk i norske redaksjoner" (lastet ned 6.03.08 fra http://www.skup.no/Om_SKUP.) SKUP arrangerer også en årlig konferanse med 500 deltakere.

⁵⁸¹ Eirik Audunson Skaar, Ståle Hansen, Richard Aune, og Shahidul Alam: *Porselensbløffen*. Metoderapport til SKUP 2005, side 2, lastet ned 19.12.07 fra http://www.skup.no/Metoderapporter/SKUP-metoderapporter_for_2004/1017Metoderapport.doc

Samtidig var høsten 2003 svært kritisk for norsk industri. Norges Bank førte en omstridt høyrentepolitikk som skapte en historisk sterk krone, noe som svekket industriens konkurranseevne både hjemme (importen ble billigere) og ute (norske varer ble dyrere i utlandet). Norsk industri flagget ut i stor stil. Minst 20.000 industriarbeidsplasser forsvant i 2003.⁵⁸² Stort sett var nedleggingene begrunnet med svekket konkurranseevne. Det var delvis sant og delvis et påskudd fra eierne for å tjene mer penger.

Påstanden om at Brynestad var i gang med en ”styrt avvikling av PP” har i hvert fall i ettertid vist seg å være gal. Porsgrunds Porselænsfabrik AS lever fortsatt. Det var sommeren 2008 140 ansatte ved fabrikken⁵⁸³ som Brynestad riktignok forsøkte å selge i 2006. Men han fant ingen kjøper, så han driver fortsatt videre.

Dokumentaren ble sendt som ordinært innslag i Brennpunkt 27. januar 2004. Innledningsvis i programmet blir Brynestad presentert som en gründer som etter hvert har skaffet seg kontroll over 50 selskaper med til sammen mer enn 2000 ansatte. Brynestad har angivelig ”nære kontakter med kongefamilien”. I forbindelse med denne påstanden vises bilder fra en situasjon der Kongen overtar en seilbåt som en del norske næringslivsledere spanderte på monarken.

Programmet er i hovedsak bygd opp rundt en stettkopp som markedsføres og selges som et Porsgrunds-produkt under navnet ’Tid’. Koppen viser seg å være designet og produsert ved Shinepukur Ceramics, en porselensbedrift i Bangladesh med rundt 2000 ansatte. Porsgrunds bidrag er dekoren, og Brennpunkt framstiller dette som lureri. Kjøperne narres til å tro at de kjøper dyrt, tradisjonsrikt norskprodusert porselen, mens de i virkeligheten kjøper billig porselen laget for luselønninger i Bangladesh. Fortjenesten skal være formidabel. Utsalgsprisen i Norge er ti ganger innkjøpsprisen. Redaksjonen skriver i metoderapporten:

Ingen av disse opplysningene var kjent fra tidligere. PP hadde ikke på noe tidspunkt gitt til kjenne at det prisvinnende serviset Tid eller det kongelige serviset Märtha var produsert og formgitt et helt annet sted enn i Porsgrunn. Dette var oppsiktsvekkende. PP selger dyrt porselen med et image som et tuftet på over hundre år lange industritradisjoner. PPs

---

⁵⁸² Se for eksempel *LO-blikk på arbeidsmarkedet*, Samfunnsnotat nr. 14/03, s 7f. Lastet ned 27.06.06 fra <http://www.lo.no/Documents/Samfunnsnotater/2003/nr.14%20-%20LO-BLIKK%20p%c3%a5%20arbeidsmarkedet.doc> og Kvinge (2003:26f).

⁵⁸³ NTB refererer Telemarksavisa 22.05.08. Innholdet i meldingen var ellers at selskapet annonserte at bedriften skulle slankes med 14 årsverk. I følge TA hadde bedriften sju år tidligere 310 ansatte.

varekatalog var full av imagebyggende formuleringer som for eksempel: 'Vi har fremstilt høybrent porselen i varig design og kvalitet siden 1885'.⁵⁸⁴

I programmet blir Brynestad konfrontert med dette og viser her til at porselensdesign ofte bare handler om *dekor* på standard produkter og svarer: "en stettekopp er en stettekopp - en rund tallerken er en rund tallerken".

Det andre hovedpunktet i programmet er at koppen produseres på en fabrikk i Bangladesh, et samfunn med enorme sosiale forskjeller og med svært lave inntekter for arbeidere. På den aktuelle porselensfabrikken er lønna for dagarbeidere, de som tas inn på dagsjobber hvis det er arbeid til dem, 1,50 kroner i timen. Det er under lovfestet minimumslønn. Mange arbeidere har dessuten ikke fått utbetalt oppspart overtidslønn på sju måneder. I metoderapporten heter det:

Senere i prosjektet vedgikk ledelsen ved Shinepukur Ceramics at de ikke hadde betalt for overtid den siste tiden, men at dette var til arbeidernes eget beste - pengene ble satt inn i et slags arbeidernes krisefond i tilfelle sykdom og dårlige tider! (...)

Når det gjelder dagarbeidernes timelønn, så er 1,50 kroner i timen svært lite - selv i Bangladesh. Videre research viste at Shinepukur Ceramics Ltd., den flinkeste gutten i industrialistklassen i Bangladesh og støttet av norske bistandskroner, betalte sine dagarbeidere under det etablerte minstelønnsnivået i landet. Men det å finne nøytral dokumentasjon for minstelønnsnivået i det kaotiske Bangladesh var imidlertid en meget tidkrevende jobb.

Når det gjelder selve underbetalingen, skriver redaksjonen at den "gikk igjennom informasjon fra Bangladesh Law Book Center, som er det offisielle dokumentasjonssenteret for regjeringen i Bangladesh" og at "denne informasjonen ble kryssjekket med flere øvrige kilder". Det kom fram at det eksisterer "en egen (lønns)standard for industrisektoren, og det var den vi forholdt oss til". Den mest autoritative kilden som støttet informasjonen i Bangladesh Law Book Center var, ifølge journalistene, det amerikanske utenriksdepartementet.

Disse opplysningene ble ikke lagt fram i detalj i programmet. Der presenteres bare konklusjonen, dvs. at dagarbeiderne tjener kr. 1,50 i timen og at det er under lovfestet minimumslønn i denne sektoren. Når Brynestad mot slutten av programmet blir konfrontert med dette, svarer han at hvis dette er sant, tar han sterk avstand fra det. Han sier at

---

⁵⁸⁴ Eirik Audunson Skaar, Ståle Hansen, Richard Aune, og Shahidul Alam: *Porselensbløffen*. Metoderapport til SKUP 2005, side 11, lastet ned 19.12.07 fra http://www.skup.no/Metoderapporter/SKUP-metoderapporter_for_2004/1017Metoderapport.doc

porselensfabrikken vil bryte kontakten med Shinepukur Ceramics hvis NRKs informasjon er korrekt.

Brynestad reagerte svært sterkt på dokumentaren. I følge Dagbladet forsøkte han å stanse sendingen,⁵⁸⁵ og uka etter at Brennpunkt var sendt, fikk Brynestads kone Linn Stokke et leserinnlegg presentert på forsiden av avisa. Der skriver hun blant annet at NRK hadde presentert et ”oppkok av løgn, insinuasjoner og tilbakeholdelse av fakta”.⁵⁸⁶

Stokke, som formodentlig reagerte på vegne av begge ektefellene, pekte spesielt på fire punkter:

- Det er urimelig å presentere Brynestad som selve personifiseringen av utflaggingspolitikken når ”99,5 prosent av alle produkter fra Porsgrund de siste årene fremdeles blir produsert på fabrikken i Norge”.⁵⁸⁷
- Det er galt at fabrikken i Bangladesh betaler under minstelønn. Den tilbyr tvert i mot ”sine ansatte goder som videreutdanning for kvinner, egen legetjeneste, dagsenter for små barn” osv. Stokke pekte også på at bedriften har fått markedsføringsstøtte av Norad og ISO-godkjenning av Det Norske Veritas. NRK hadde dessuten ikke nevnt en faks fra den norske ambassaden i Dacca som angivelig dokumenterte at fabrikken betalte over minstelønn.
- Påstanden om at serviset er designet i Bangladesh er i det minste er svært upresis.
- Det er fullstendig galt at Brynestad skal ha nær kontakt med kongehuset.

Håndverksmessig er *Porselensbløffen* etter mitt syn et godt program. Det er ikke preget av den typen effektdramaturgi med begrenset faktagrunnlag som har vært i bruk i fjernsynsdokumentarer de siste årene.⁵⁸⁸ Historien er tvert i mot fortalt i en nøktern, klassisk reportasjestil og bærer preg av grundig research, både i Norge og i Bangladesh. Det grepet som bærer fortellingen, å fokusere på stettkoppen, fungerer også effektivt til å holde på seernes interesse. Historien som fortelles om denne koppen synes dessuten å være sann. ’Tid’-koppen er i hovedsak designet og i sin helhet produsert i Asia. Ved å påføre den merkevarenavnet ’Porsgrund’ skapes det inntrykk av at den er laget i Norge. Ved å vise til at

---

⁵⁸⁵ Dagbladet 27.1.04. Brynestad benekter at han forsøkte å stanse programmet og hevder at han bare ville trekke intervjuet med seg selv.

⁵⁸⁶ Dagbladet 7.2.04

⁵⁸⁷ Alle sitater er fra Linn Stokkes artikkel i Dagbladet 7.2.04

⁵⁸⁸ se for eksempel Mølster 2007

serviset har vunnet den norske designprisen skaper PP åpenbart et bilde – i alle fall for utenforstående – at designet er 'mer norsk' enn det faktisk er. For å si det slik: Når det gjelder PPs markedsføring og prising av serviset 'Tid' har Brennpunkt en god sak.

Det andre punktet som Stokke tok opp i sin kronikk i Dagbladet, er at Brynestad personifiseres som 'utflaggeren'. Det er ingen tvil om at programmet gjør det. I sin metoderapport sier journalistene helt eksplisitt at dette er meningen:

Atle Brynestads atferd som industrileder så ut til å være et uttrykk for en klar trend - lønnsomhet betød maksimal lønnsomhet globalt. Endel bedrifter flagget riktignok ut for å overleve i markedet, men en stor andel klarte seg bra i Norge og flagget ut fordi eierne ønsket et enda større overskudd raskere. (...)

Hvor var Atle Brynestad i dette bildet? Hvorfor beklaget han seg over manglende lønnsomhet når PP gikk med solide overskudd? Hvordan kunne han påstå at porselensarbeiderne ved PP, som hadde overlevd gode og dårlige tider i over hundre år, svekket hans konkurransekraft? Var det ikke nettopp disse arbeidernes solide rennomè som gjorde at norske forbrukere var villige til å betale dyrt for porselenet hans?⁵⁸⁹

Er det så *rimelig* å gjøre Brynestad til en personlig representant for norske kapitalisters grådighet? Linn Stokke synes åpenbart ikke det. Det kan godt være at Brynestad ikke er spesielt grådig i forhold til andre norske mangemillionærer og at innrammingen av ham derfor kan virke urimelig. På den annen side har Brynestad flagget ut produksjon, både fra Porsgrunds og fra Hadeland Glassverk. Det er bevist at han produserer den omstridte koppen i Bangladesh uten å gjøre dette klart for sine norske kunder. Det er et faktum at han har gjennomført betydelige nedbemanninger på sine norske fabrikker. I 2003 ble f.eks. 65 arbeidere ved Porsgrunn oppsagt.⁵⁹⁰ Det er dessuten et faktum at Brynestad personlig tjente 20 millioner kroner i 2003.⁵⁹¹ Media oppfatter det som sin oppgave å sette søkelys på denne typen personer og transaksjoner, og svakheten i både den umiddelbare reaksjonen fra Stokke og PFU-klagen fra Brynestad, som kom tre måneder senere, er at de ser bort fra at store deler av journalistikken i programmet synes helt legitim og setter et kritisk søkelys på PPs markedsføring og norske industrilederes utflagging i et kriseår. Om disse nedbemanningene var økonomisk nødvendige eller bare uttrykk for en spesiell grådighet er på den annen side ikke avklart av verken Brennpunkt (bortsett fra henvisningen til Brynestads personlige

---

⁵⁸⁹ Eirik Audunson Skaar, Ståle Hansen, Richard Aune, og Shahidul Alam: "Porselensbløffen". Metoderapport til SKUP 2005, side 6, lastet ned 19.12.07 fra http://www.skup.no/Metoderapporter/SKUP-metoderapporter_for_2004/1017Metoderapport.doc

⁵⁹⁰ Dagens Næringsliv 18.3.2003. I følge en NTB-melding meldte NRK 22.05.08 at bemanningen er redusert fra 310 til 140 personer i løpet av de siste sju årene.

⁵⁹¹ Dagens Næringsliv 29.7.2004

inntekt) eller av Brynestad i hans klage. PP gikk med underskudd i 2003. Ingen av partene legger i den omfattende klagerunden fram noen tall på hvor stor andel av PPs produkter som er produsert (og designet) i Norge. Ut fra det allmennheten får vite i programmet og det de spesielt interesserte får vite i PFU-runden, er det derfor verken rimelig eller urimelig å framstille Brynestad som representant for grådighetskapitalismen.

Linn Stokkes problem er at hun – i likhet med mange andre som klager til PFU⁵⁹² – mener at hvis pressa setter deres handlinger inn i andre tolkningsrammer enn de selv synes er rimelige, er det presseetiske overtramp. Både Stokke og hennes mann følte sannsynligvis at de var 'snillere' enn mange andre norske kapitalister dette vanskelige året. Det enkle faktum at PP fortsatt eksisterer i 2008 er et argument som taler til Linn Stokkes fordel, selv om det naturligvis kan være at situasjonen var helt annerledes i det dramatiske industriåret 2003.

Men det er verken uetisk eller i strid med den formelle presseetikken å legge andre tolkningsrammer enn de involvertes egen til grunn for et program. Det er ikke slik at journalistikken må holde seg til de omtaltes egen forståelse av sine handlinger for å handle etisk akseptabelt. I dette tilfellet er det for eksempel helt legitimt å ha som utgangspunkt at rike kapitalister per definisjon driver utbytting. Og uansett vil man ikke komme noen vei i Pressens Faglige Utvalg med denne typen klager.

De to siste punktene som Brynestad/Stokke tar opp har derimot en helt annen karakter. De reiser noen prinsipielle og viktige poenger som kan oppsummeres i to spørsmål:

Hvilke irrelevante faktaelementer kan i følge Pressens Faglige Utvalg brukes i en journalistisk tekst?

Hvilke relevante faktaelementer kan i følge Pressens Faglige Utvalg utelates i en journalistisk tekst?

Jeg skal derfor se nærmere på PFUs behandling av disse to delmomentene, det vil si bruk av visse "manifest framing devices" (van Gorp 2007) og utelatelse av visse andre.

---

⁵⁹² Det finnes flere eksempler i undersøkelsesperioden, f.eks i en omfattende sak mellom Dagens Næringsliv og Norsk Hydro skriver redaksjonen i et av sine tilsvarende at det virker som om "Hydro mener det er selskapets framstilling som skal legges til grunn for virkelighetsbeskrivelsen, hvilket er en slutning avisen ikke kan stille seg bak" (sak 16/05).

Kongen

I programmet heter det som nevnt at Brynestad har nære kontakter med kongehuset. Det vises bilder av Atle Brynestad og Linn Stokke sammen med Kongen og Dronningen når Sonja døper den nye regattabåten Fram XIV. Den var en gave til Kongen fra en rekke norske næringslivstopper. Brynestad hadde bidratt med 150.000 kroner. I tillegg klippes det inn et innslag der det går fram at Slottet fikk et spsialservice fra Porsgrunds Porselæn i samband med et rojalt jubileum. En rekke norske bedrifter ga tilsvarende gaver. Det kan diskuteres om det er en fornuftig praksis, men det har lite med porselensutflagging å gjøre.

Linn Stokke sa i et intervju med Dagbladet 7.2.04 at hun hadde møtt Kongen *en* gang og da snakket med ham i cirka 20 sekunder.

I klagen, som er ført i pennen av advokat Cato Schiøtz, heter det på dette punktet at Brynestad har møtt Kongen kun en gang og:

Det var i forbindelse med at de sammen med flere andre i næringslivet sponset en seilbåt til Kongen. Påstanden har ingen relevans for programmet....I tillegg innbærer det en mistenkeliggjøring av Atle Brynestads intensjoner og forretningsmetoder – uten noen som helst faktisk grunnlag.⁵⁹³

Klageren mener videre at ”programmet blander hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer”.⁵⁹⁴ Klageren ”kan heller ikke se at Atle Brynestads bakgrunn, kontakter, formue og inntekt har noen relevans i forhold til temaet”.⁵⁹⁵

I sitt tilsvaer sier NRK:

Vårt poeng med å nevne Brynestads forhold til kongefamilien er begrunnet i den økonomiske relasjonen han har, ikke den personlige (...). Videre har Brynestad fått spesiallaget et helt eget service fra PP til Slottet (fremgår i programmet). For det tredje har han vært med på å betale en dyr båtgave til Kong Harald...Seilbåten kostet 11 millioner kroner, hvorav Brynestad dekket en del. (...) Det er derfor neppe tilfeldig at PP har valgt navnet 'Märtha' på ett service og navnet 'Skaugum' på et annet service som tilbys i PPs sortiment. Man kan anta at navnevalget er ment å tilføre servicet kongelig glamour og prestisje som det ellers ikke ville ha fått.

Denne typen kontakt med og bruk av Kongehuset gjelder ikke for de aller fleste i Norge. Etter vårt skjønn er det innenfor redaksjonell frihet å omtale denne kontakten som 'nær kontakt med kongehuset'.

---

⁵⁹³ Klagebrev til PFU fra advokat Cato Schiøtz datert 23.04.04, s.16

⁵⁹⁴ Hentet fra PFUs sammendrag

⁵⁹⁵ Hentet fra PFUs sammendrag

I et program som dette der en del av presentasjonen er viet hvem Atle Brynestad egentlig er, har det sin naturlige funksjon å vise i hvilken sammenheng har fremtrer i forhold til kongehuset og de økonomiske relasjonene som finnes. Særlig når et av servicene som drar nytte av et kongelig navn (Märtha) er under lupen i forhold til design og produksjonssted.⁵⁹⁶

Hvis Linn Stokke snakker sant om ekteparets kongelige kontakter, er NRKs svar neppe tilfredsstillende. For det første har advokat Schiøtz et poeng: Det kan synes nokså irrelevant for en beskrivelse av Brynestads porselensproduksjon i Asia at han har ”nære kontakter” med Kongehuset. For det andre kan NRK overhodet ikke vise til konkret dokumentasjon for sin påstand om at Brynestad har slike nære kontakter. Det kan godt være at PP og Brynestad forsøker å utnytte kongelige navn og symboler sin produktprofilering. Men dette er verken illegalt eller uetisk, og først og fremst er det noe helt annet enn å ha ”nære kontakter med kongehuset”. Formuleringen og klippet med Kongen er etter alt å dømme bare tatt med for å skape et *bilde* av Brynestad som en riking, som en del av ’fiffen’, i motsetning til de fattige porselensarbeiderne i Bangladesh. Det er journalistisk effektivt, men er det moralsk akseptabelt?

Konge-disputten er ikke nevnt i PFUs kjennelse i det hele tatt. Diskusjonen om hva slags irrelevante og muligens direkte falske opplysninger som etisk sett bør kunne bringes inn i en dokumentar for å ’fargelegge’ beskrivelsen av de omtalte personene, synes ikke av interesse for utvalget. Det er en åpenbar svakhet ved denne kjennelsen, fordi denne typen vurderinger nettopp hører til de *genuint* etiske og moralske vurderinger som må gjøres i journalistisk praksis. I slike saker er det ofte en direkte motsetning mellom det journalistisk effektive og det kommersielt vellykkede og en etisk ansvarlig praksis. I denne saken er denne problemstillingen dessuten tatt direkte og eksplisitt opp av klageren som skriver at ”Det sentrale er om de *opplysninger og de sammenstillinger* (min utheving) som ble presentert i Brennpunkt er i overensstemmelse med god presseskikk”.⁵⁹⁷

PFU tar ikke opp hansken. Utvalget drøfter for det første ikke fakta, det vil si hva slags kontakt det har vært mellom Brynestad og Kongen. Dermed tar PFU ikke stilling til sannhetsinnholdet i programmets påstand. Men viktigst i denne sammenheng: PFU tar heller ikke stilling til om en eventuell kontakt mellom de to ville vært et *relevant* moment å bringe

---

⁵⁹⁶ Tilsvar fra NRK ved programsjef Lars Kristiansen, datert 14.05.04, s. 22f

⁵⁹⁷ Klagebrev til PFU fra advokat Cato Schiøtz datert 23.04.04, s. 1

inn i presentasjonen av arbeidsforholdene ved fabrikken i Bangladesh.⁵⁹⁸ PFU omgår et helt sentralt genuint etisk og moralsk spørsmål i klagen og gir dermed i praksis pressen adgang til å bruke irrelevante opplysninger for å skape de ønskede tolkningsrammene i programmet.

Lønnsnivået i Bangladesh

Når det gjelder lønns-uenigheten, er situasjonen den motsatte. Her har Brennpunkt utelatt opplysninger som Brynestad finner helt avgjørende, nemlig at bedriften i Bangladesh indirekte har fått norsk statsstøtte (markedsføringstilskudd fra Norad til norske firmaer som har importert produkter fra bedriften), at den er ISO-sertifisert av Det Norske Veritas i Nederland⁵⁹⁹ og at ambassaderåden i Bangladesh' hovedstad Dakha i det minste på et tidspunkt (like før sending), hadde bekreftet at bedriften betalte godt over minstelønn. Det må etter alt å dømme legges til grunn at Brynestad hadde rimelig god grunn til å tro at bedriften – ut fra forholdene i Bangladesh – var seriøs.

I klagen skriver Schiøtz blant annet at Norad setter som forutsetning at produsenten overholder ”ILOs grunnleggende konvensjoner om sosiale og arbeidsmessige standarder”.⁶⁰⁰ Han konkluderer med at ”til tross for de framlagte opplysningene....ble programmet som nevnt sendt med påstandene om arbeidsforhold i Bangladesh uten at NRK refererte de opplysninger som var kommet fra fabrikken eller fra Norad”. Videre het det:

Vi skjønner at det blir lite sensasjon igjen dersom NRK hadde sagt 'Noen har fortalt oss at arbeiderne på denne fabrikken tjener under lovpålagt minstelønn. Men Den Norske Ambassaden sier at det ikke er riktig'. Den eneste grunnen vi kan se for at NRK lot være å ta med denne informasjonen var at det ikke ville 'ødelegge' programmet.⁶⁰¹

I sitt tilsvaer påpeker NRK for det første at Brennpunktredaksjonen har sjekket ambassadens opplysninger og påstander og funnet ut at de ikke er holdbare. For det andre hevder NRK at man ikke bestrider at Norad har gitt markedsføringsstøtte, men at ”norsk UD er ikke en

---

⁵⁹⁸ På liknende vis klager Schiøtz på at NRK i programmet hevder at ”på et hemmelig sted i hovedstaden Dhaka møter Brennpunkts team tre arbeidere fra fabrikken”. Det 'hemmelige stedet' var bedriftens kantine. ”Den eneste grunnen til at NRK tross bedre vitende lot være å ta med denne informasjonen, er at de ikke ville 'ødelegge' programmets sensasjonspregede appell til seerne.” (Klagebrevet, s. 17) NRK svarer at det var strengt nødvendig å anonymisere de intervjuede på grunn av mulige represalier. Det argumenteres godt for dette, men NRK begrunner ikke bruken av det sterkt fargeleggende tilleggssordet ”hemmelig”. Dette tas heller ikke opp av PFU.

⁵⁹⁹ Sertifiseringen gjelder selve produksjonen, ikke arbeidsforholdene.

⁶⁰⁰ Klagebrev til PFU fra advokat Cato Schiøtz datert 23.04.04, s.3

⁶⁰¹ Klagebrev til PFU fra advokat Cato Schiøtz datert 23.04.04, s.17

nøytral part i dette spørsmålet. Vedkommende ambassaderåd har sin fortid i Norad⁶⁰² som har investert mye prestisje i fabrikken.

Dette kan godt være riktig, men det *omgår* det som fra Brynestads side må framstå som det vesentlige, nemlig at Norad-støtten og ryggdekningen fra ambassaden overhodet ikke nevnes i dokumentaren. Dette er informasjoner som bygger opp under at Brynestad har handlet i god tro. Man kan nemlig neppe forvente at næringslivsledere skal dobbeltsjekke Norad og UDs vurderinger av slike spørsmål. Å utelate slike sentrale fakta stiller naturligvis Brynestad i et langt dårligere lys enn hvis de hadde vært nevnt. Da ville han kunnet dele skylden med offisiell norsk bistandspolitik.

NRK fører også i marken et interessant prinsipielt argument, nemlig ”at valg av vinkling, perspektiv og fremstilling er et privilegium og et fagansvar i en fri og uavhengig presse. I så måte bygger Brennpunkt på en lang dokumentartradisjon⁶⁰³ så vel i NRK som internasjonalt...”

Hva sier PFU til dette problemet? Ingenting. Utvalget toer først sine hender og konstaterer at det ikke kan ta stilling til om NRKs påstand om lovbrudd (dvs. betaling under minstelønn) er sann. Deretter vises det til at NRK har vært i rimelig god tro når de framsatte sine påstander.

Når det gjelder NRKs påstand om at enkelte arbeidere ved fabrikken i Bangladesh tjener under minstelønnsatsen, konstaterer utvalget, som partene, at lønssammensetningen i Bangladesh er kompleks og uoversiktlig. Ut fra den foreliggende dokumentasjon kan ikke utvalget ta stilling til hva som er den reelle minstelønnsatsen for denne sektoren. Uvalget merker seg imidlertid at NRK har kontrollert og fått støtte for sine lønnsopplysninger av flere uavhengige, offisielle kilder. Etter utvalgets mening kan NRK vanskelig klandres for å holde fast på disse opplysningene ettersom klagerens dokumentasjon fra ambassaden ikke avkrefter NRKs påstand.

Dermed går PFU rundt det etiske hovedspørsmålet i denne delen av saken, at NRK ikke gir Brynestad anledning til å dokumentere sin gode tro. Til tross for at utelatelsen av disse helt sentrale opplysningene, altså potensielle *manifest framing devices* som ville pekt i en Brynestad-vennlig retning, er et valg med genuint etiske sider. Utelatelsen av opplysningene påførte Brynestad langt mer skade enn om opplysningene var blitt formidlet. Det er ikke

---

⁶⁰² Tilsvar fra NRK ved programsjef Lars Kristiansen, datert 14.05.04, s. 11 og 13

⁶⁰³ Høsten 2006 ble det ført en lengre diskusjon i Dagens Næringsliv etter at leder i Norske Filmregissører foreslo at dokumentarfilmer på tv ikke skulle være underlagt Vær Varsom Plakaten. Hun mente at ”dersom tv-kanalene var fritatt fra Vær Varsom-plakaten ville de kunne vurdere filmene utelukkende ut fra kvalitet. Dette ville resultere i en tydelighet vi i dag mangler.” (DN 18.8.06)

urimelig å hevde at det er noe helt annet å benytte seg av en bedrift i tredje verden som er 'stemplet og godkjent' av norske bistandsmyndigheter enn å benytte seg av bedrifter i den tredje verden som betaler sine ansatte 'ulovlig lav lønn'. Og selv om det siste skulle være tilfelle, vil den utelatte opplysningen vanligvis oppfattes som et sterkt formildende element.

11.7 Konklusjon

Jeg vil trekke to hovedkonklusjoner ut av disse drøftingene. For det første at PFU oftest ikke tar stilling til hvem som har rett når klager og redaksjon er uenige om hva som faktisk har skjedd. For det andre at PFU sjelden drøfter utelatelse av sentrale fakta og (særlig) bruk av irrelevante fakta for å konstruere tolkningsrammer.

Sannhet

Den første konklusjonen har en nokså håndfast begrunnelse. PFU er ikke, kan ikke være og ønsker ikke å være et organ som må ta stilling til hva som er sant eller hvem som har rett i en sak der det fins ulike versjoner. Det ville kreve et apparat som Norsk Presseforbund ikke har. Det ville kreve etterforskningskapasitet, og det ville totalt endre systemets karakter.

I dag er Presseforbundets og PFUs materielle situasjon slik: Utvalget har de siste årene mottatt mellom 250 klager og 314 klager i året. Av dem blir et trettitalls løst ved en minnelig ordning, ca. 20 avvist og drøyt 50 behandlet gjennom såkalt forenklet, frifinnende uttalelse. Mellom 150 og 200 klager blir realitetsbehandlet⁶⁰⁴. PFU har et sekretariat som forbereder sakene. Behandlingen baseres på partenes innsendte materiale.⁶⁰⁵ Norsk Presseforbund har ingen form for politimyndighet, driver ikke vitneavhør eller annen etterforskning.

Sekretariatet består av en kontorsekretær som NP deler med Norsk Redaktørforening, tre organisasjonssekretærer som arbeider fulltid med å forberede saker for Pressens Faglige Utvalg, samt generalsekretæren som bruker mye av sin arbeidstid på klagesaker. Han godkjenner blant annet samtlige innstillinger. I tillegg bruker han mye tid på henvendelser fra publikum og redaktører om presseetiske spørsmål. Han opptreer dessuten mye i offentligheten som representant for det presseetiske systemet. Til sammen er dette altså maksimum fire

---

⁶⁰⁴ Kilde: Norsk presseforbunds statistikk, lastet ned 17.5.08 fra <http://presse.no/filestore/Hovedstatistikk2007.doc>. Se også kapittel 8.

⁶⁰⁵ Informasjon i dette og neste avsnitt fra Norsk presseforbunds generalsekretær Per Edgar Kokkvold, intervju 23.6.08

årsverk som skal behandle over 300 til dels ganske omfattende klagesaker. De tre saksbehandlerne vil i beste fall ha to arbeidsdager til rådighet for behandling av hver sak.

Pressens Faglige Utvalg har normalt 11 møter i året. de varer fra 0930 til om lag 1300-1400. Det betyr en gjennomsnittlig behandlingstid i utvalget per sak på om lag 15 minutter. De eksterne medlemmene av utvalget får 1500 kroner i godtgjørelse per møte. Det er en rent symbolsk sum. I praksis er det rimelig å anta at forberedelser tar en dag og møtet en dag. Pressens egne representanter får ingen ting.⁶⁰⁶ Beløpene er et uttrykk for at en plass i PFU er et frivillig verv. Det har naturligvis gode sider, men det betyr sannsynligvis at utvalgsmedlemmene kan bruke begrenset tid til å forberede seg til møtene.

Arbeidsmengden øker. I mars 2007 rykket Presseforbundets generalsekretær Per Edgar Kokkvold ut med sin bekymring: ”i tillegg til at antallet saker øker, så blir de også stadig mer omfangsrike. Det er spesielt alle klagene som sendes via advokater som blir veldig omfangsrike”. Han varslet tiltak for å kunne mestre saksmengden: ”Enten må vi utvide staben eller så må vi finne andre måter å løse dette på.” Her nevnte Kokkvold å satse mer på såkalt forenklet saksbehandling:⁶⁰⁷ ”Det er en løsning som vi har mulighet til, men som jeg har nølt med å anvende. Men noe må vi gjøre”, sa generalsekretæren.⁶⁰⁸ Det er altså såvidt PFU-systemet henger med i svingene. Med slike økonomiske og personellmessige rammer ville det faktisk være uansvarlig av PFU å gjøre seg til dommer over sannheten i saksforhold. Samtidig skaper det naturligvis et dilemma. Det bør for eksempel være problematisk å ta stilling til om det er moralsk akseptabelt å anklage personer for forhold som man av gode grunner ikke kan vite om er sanne.

Utelating og misbruk av fakta

Den andre konklusjonen i dette kapitlet er at PFU sjelden drøfter utelatelse av relevante fakta og bruk av irrelevante fakta. Denne praksisen kan utvalget i prinsippet gjøre noe med, særlig

---

⁶⁰⁶ Dette vil muligens bli endret i løpet av 2008. Norsk Journalistlag har tatt opp spørsmålet om å honorere journalistenes PFU-medlemmer. Se for eksempel Journalisten.no 10.6.08, lastet ned 25.6. fra <http://www.journalisten.no/story/52822>

⁶⁰⁷ I et notat til Presseforbundets styre (datert 27.7.05) skrev Per Edgar Kokkvold at ”vi er overbevist om at et betydelig antall saker også hos oss både bør og kan løses ved minnelig ordning. Viljen til å innrømme feil, til å gjøre opp for seg uten for mye og men, er en grunnleggende forutsetning for den troverdighet pressen lever av”. I intervju 23.6.08 sier Kokkvold at det har vært en viss, men liten økning i tallet på saker som løses i minnelighet.”

⁶⁰⁸ Journalisten 27.3.07 <http://www.journalisten.no/story/45724>

fordi det allerede fins tilfeller der utvalget går inn i problemstillingen. Kjennelsene i Oppdal-saken og Brynstad-saken viser at utvalget iblant drøfter utelatelse av avgjørende fakta og bruk av irrelevante fakta for å skape den ønskede tolkningsamme og av og til ikke gjør det.

I Oppdal-saken slår PFU fast at det er grenser for hvilke sentrale opplysninger som kan utelates og hvilke irrelevante opplysninger som kan brukes. I Brynstad-saken gjør PFU derimot takhøyden for både irrelevante og utelatte opplysninger betydelig. Dermed åpnes det for at det er presseetisk akseptabelt å utelate opplysninger som de impliserte mener er avgjørende nødvendige for å gi et noenlunde balansert bilde av et sakskompleks.

Hvorfor denne forskjellsbehandlingen? Et mulig svar er at den journalistiske kvaliteten på NRKs Brynstad-dokumentar er på et helt annet nivå enn Adressas Oppdal-artikkel. NRK Brennpunkts reportasje er resultatet av et langvarig undersøkende journalistisk prosjekt der det er brukt betydelige ressurser og der hovedinnholdet er godt dokumentert. Det er garnityret som er tvilsomt (og som dessuten er helt unødvendig, programmet ville blitt minst like godt om Kongen hadde vært utelatt). I Oppdal-saken har Adresseavisen enten gjort et slett og overflatisk journalistisk arbeid eller bevisst utelatt helt sentrale opplysninger for å konstruere en stor sak ut av en liten sak. Samlet viser de to sakene at PFU slutter seg til NRKs påstand om at ”valg av vinkling, perspektiv og fremstilling er et privilegium og et fagansvar i en fri og uavhengig presse” – forutsatt at det er utvist et akseptabelt journalistisk håndverk.

Kapittel 12

PFU og tolkningsramme 3: Ledemotiv

I kapittel 10 og 11 analyserte jeg hvordan PFU håndterer valg og bortvalg av kilder og faktaelementer knyttet til et saksforhold. I dette kapitlet skal jeg drøfte hvordan det presseetiske selvdømmesystemet håndterer det siste elementet jeg har tatt med i operasjonaliseringen av tolkningsrammen, nemlig ledemotivet, det som holder de valgte kilder og faktaelementer sammen og dermed bidrar til ('leder til') eksplisitte (og implisitte) evalueringer, årsaksforklaringer og problemløsningsforslag. Van Gorp (2007:64) mener slike overordnede ledemotiver kan 'hentes fra' den omkringliggende kulturen, slik som arketyper ('offeret'), den mytiske figuren ('David mot Goliat'), en verdi ('ytringsfrihet') eller en klassisk fortellingsform (eks. 'pakt med djevelen').

Jeg vil her konsentrere meg om hvorvidt – og i tilfelle hvordan – PFU-systemet behandler bruken av slike "ledemotiv", dvs "the actual frame, which provides the frame package with a coherent structure" som Van Gorp (op.cit.) formulerer seg. Det ligger i selve definisjonen av begrepene at bruken av dette *organiserende ledemotivet* vil ha vesentlig betydning for hvordan et saksforhold blir oppfattet av seere eller lesere. Jeg viste i kapittel 10 at PFU stiller strenge krav til samtidig imøtegåelse når noen blir utsatt for beskyldninger. Dette er i utgangspunktet et *teknisk* krav om balanse. Den anklagede skal bli tilbudt å komme til orde. Stiller PFU krav til hva slags ledemotiv journalistikken velger å la den anklagede få opptre innenfor? Drøfter PFU de åpne og skjulte budskapene som ligger i de ledemotivene som hentes inn fra den omkringliggende kulturens tankemønstre? Tar man opp det som gir "some overall interpretation to isolated items or facts" og formidler en "meta-communicative message" som gir nyhetene "coherence and meaning"?

Som jeg har forsøkt å vise i tidligere kapitler er journalistikken som tekstform publikumsrettet og ofte knyttet til populærkulturelle fortellingsmønstre. Nyhetsjournalistikken vil i større eller mindre grad ramme inn nyhetene i pakt med enkle mytefigurer, tradisjonelle narrative strukturer eller som oppgjør om moralske verdier. Ofte rammes hendelsen inn, når den blir gjort til en nyhet, som en kamp mellom Den Gode og Den Onde. Det synes nokså åpenbart at den som blir utpekt som Den Onde i en slik fortelling, blir påført skade i større eller mindre grad. Hvis saksforholdet er enkelt, for eksempel når en næringslivsleder eller vannverkssjef får presseomtale på grunn av dokumentert "korrupsjon, underslag eller andre forbrytelser", for

å bruke Omdals (2006:67) begreper, er dette ikke noe stort problem. De fortjener ikke bedre, for å gjøre etikken enkel. Men hvis et saksforhold er komplisert, hvis det ikke er åpenbart hvem som er helt eller skurk, hvis det er uklart om noen er skyldige i noe som helst – hva da?

For det første er det ofte ingen som 'har rett' i denne typen mediefortellinger. Valg av skurker eller helter (må) gjøres på bakgrunn av politiske preferanser eller verdivurderinger som ofte ikke klargjøres. Hvilken synd hadde egentlig Arbeiderparti-leder Thorbjørn Jagland begått for å bli kjeppjagd av VG i flere år?⁶⁰⁹ Hva gjorde Kristelig Folkepartis leder Valgerd Svarstad Haugland galt da hun ble utsatt for massiv negativ medieomtale⁶¹⁰ og måtte trekke seg i 2003?⁶¹¹ Var hovedstadsmedias presentasjon av biskopkandidat Ole Chr. Kvarme i 2005 som 'mørkemann' rimelig?⁶¹² Var LO-leder Gerd-Liv Valla en 'tyrannisk sjef' eller Ingunn Yssen en 'faglig svak, men hevnjerrig mellomleder'?⁶¹³

---

⁶⁰⁹ Kjersti Thorbjørnsrud oppsummerer i sin hovedoppgave om "Jagland-saken": "Det uavklarte i journalisters begrunnelse for sin rett til å sette dagsorden, kommer til uttrykk i et sprik mellom det journalistene prinsipielt mener de kan gjøre i den politiske journalistikken, og de metoder de tar i bruk i praksis. Den intervenierende journalistikken kommer raskt på kant med idealene om å rapportere og si ut fra en allerede eksisterende virkelighet. Intervenierende nyhetsgrep tas i tillegg i bruk for å skape nyheter på områder der journalister fraskriver seg enhver intensjon om å sette dagsorden eller å påvirke. Tydeligst framkommer paradokset når journalister skriver om lederskap i politiske partier. Den aktive rollen journalister faktisk spiller i slike saker nedtones ved at den omtales som passivt refererende. Slik blir den intervenierende journalistikken stående uten en troverdig prinsipiell eller normativ begrunnelse". (Thorbjørnsrud 2001:129f)

⁶¹⁰ I en kommentar i Adresseavisa 6.11.03 skrev den uavhengige mediekommentatoren Aslak Bonde: "Partilederens anonyme kritikere har åpenbart rett i at hun ikke alltid er betenksom nok når hun uttaler seg til pressen. De har også helt rett i at det blir ekstra vanskelig å nå ut til offentligheten med KrFs politikk, fordi pressen så ofte får en anledning til å fokusere på Svarstad Hauglands ubehjelpelighet i mediene. Men det er ganske urettferdig at det er slik. Valgerd Svarstad Haugland blir aldri tolket i beste mening, og når hun tolkes i verste mening, blir det alltid store oppslag - gjerne supplert med en bakgrunnsartikkel om hennes tidligere flauter. Gro Harlem Brundtland sa mye dumt i sin statsministertid hun også. Men journalistene filtrerte det bort i så stor grad at det ble stort oppstyr da en journalist utenfor det politiske miljø gjenga henne ordrett i et intervju.". Slike tolkningsvalg er sentrale i journalistisk praksis – og de synes nokså åpenbart etiske og moralske.

⁶¹¹ Etter valget i 2003 var medienes behandling av Svarstad Haugland tema for NRKs kritiske medieprogram *Mediemenerne* (sending 1.10.03), der det blant annet ble henvist til at hun nokså konsekvent ble gitt rollen som "heks", i en begrepsbruk hentet fra psykologen Paul Moxnes' bok *Dyproller - helter, hekser, horer og andre mytologiske roller i organisasjonen* (2001), er perspektiv som ligger tett på forståelse av hvordan medienes tolkningsrammer bidrar til å plassere personer i mytologisk inspirerte roller.

⁶¹² Norsk Presseforbund avviste å diskutere saken, jfr. brev fra Kokkvold til Familie & Medier 2.3.05, se <http://www.idag.no/debatt-oppslag.php?ID=6857>. Politisk redaktør Harald Stanghelle oppsummerte senere saken slik: "For ikke å snakke om den offentlige skjærsild som møtte Ole Christian Kvarme da han som den liberale Gunnar Stålsetts etterfølger sto fast på det som den gang (!) var Den norske Kirkens flertallssyn på homofile i vigslende stillinger. I alle disse sakene viste den intolerante toleransen seg frem for alt folket. Det var intet vakkert syn. For nettopp ved å ikle seg toleransens skinnende rustning ble det konformitetspress vi så i disse sakene, nesten noe uangripelig. I toleransens navn ble det knapt tålt at noen har en trosoppfatning som virker innskrenkende på det et flertall definerer som selvsagte rettigheter." Aftenposten 29.2.08, lastet ned 2.3.08 fra <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article2287010.ece>.

⁶¹³ Se drøfting senere i dette kapitlet.

Begrunnelsen for å drøfte de moralske sidene ved journalistiske teknikker og praksiser som plasserer personer og organisasjoner i mer eller mindre tydelige tolkningsrammer kan hentes fra store deler av allmenntikken. Dels har personer en rett til selvbestemmelse som gjør uønskede framstillinger av andre til et prinsipielt moralsk spørsmål. Det betyr naturligvis ikke at det i alle sammenhenger er et krav at personer skal framstilles slik de selv ønsker det, men det betyr at bevisst å plassere personer i sammenhenger de selv mener er urimelige, i det minste vil kreve en form for etisk refleksjon.

Systematisk plassering av en person i for eksempel en skurkerolle vil kunne være et åpenbart brudd på den allmennmoralske prinsippet om *ikke-skade*, tydeligst demonstrert i den såkalte Tønne-saken som er omtalt i kapittel 4. Dette etiske prinsippet vil derfor begrense adgangen til å framstille personer på en ensidig negativ måte. Endelig vil også bruk av tolkningsrammer kunne utfordres etisk fra et rettferdighets-perspektiv. Var det *rettferdig* mot LO-leder Gerd-Liv Valla (og de som hadde valgt henne til LO-leder) å gjøre Valla til skurk og Yssen til kombinert offer/helt i månedsvis?

Med utgangspunkt i samfunnsoppdraget vil det kunne hentes argumenter som taler *mot* bruk av slike innrammingsteknikker. Det synes å være i strid med den habermasianske forståelsen av kommunikativ rasjonalitet, der argumentet i seg selv skal være avgjørende, ikke hvem som framsetter det. I en nyhetstekst med fortellingselementer som er basert på klassiske mytefigurer vil dette kravet åpenbart ikke kunne oppfylles. På den annen side vil man ut fra samfunnsoppdraget også kunne henviser til at det er journalistikkens oppgave å bidra til å spre informasjon og kunnskap til hele befolkningen. Det fins gode argumenter for at bruk av organiserende temaer av denne typen både bidrar til å skape interesse for viktige spørsmål og til å gjøre vanskelige saker tilgjengelige for allmennheten.⁶¹⁴ Videre er det også en viktig del av samfunnsoppdraget at journalistikken må være uavhengig av andre interesser og derfor må ha rett til å velge framstillingsmåte og tolkningsramme selv.

Det fins altså et omfattende mulig grunnlag for moralske vurderinger av bruken av slike organiserende strukturer i journalistikken.

---

⁶¹⁴ Som det ble påpekt av Eide og Hernes: "En kritikk som retter seg mot det faktum at slike virkemidler benyttes, er misforstått. Det blir som å kritisere ulven for ikke å være vegetarianer" (Eide og Hernes 1987:148). Men som jeg forsøkte å vise i kapittel 5, noe av problemet er at journalister ofte selv påstår at de ikke er ulver, men vegetarianere.

I etiske krav basert på samfunnsoppdraget ligger blant annet journalistikkens informasjonsansvar som forutsetter at kompliserte saker framstilles på en måte som i rimelig grad ivaretar kompleksiteten og gjør leseren eller seeren i stand til selv å vurdere opplysningene som legges fram. Men samtidig vil journalister kunne hevde at forenkling nettopp er en del av samfunnsansvaret, og at bruk av kulturelle grunnmønstre (som melodramaet eller krangelen) bidrar til en slik forenkling. Men her vil ofte grensen gå ved innhenting og bruk av et ledemotiv som ikke bare forenkler, men som i tillegg forvrenger.

Forskningsspørsmålet som jeg vil drøfte i dette kapitlet kan formuleres slik:

I hvilken grad og på hvilken måte drøfter Pressens Faglige Utvalg journalistiske valg av ledemotiver i lys av de etiske krav som stilles i allmennmoralen og det journalistiske samfunnsoppdraget?

Den første oppgaven blir da å lete fram strider om ledemotiver i datamaterialet. Jeg har vurdert alle kjennelsene⁶¹⁵ ut fra to dikotome variabler: Gjelder klagen ledemotiv? Og: Gjelder klagen bruk av fakta? Kombinasjonen går fram av tabell 12.1:

Tabell 12.1 Kjennelser i Pressens Faglige Utvalg H2004-V2005 etter klagegrunnlag. Prosent.

KLAGEGRUNNLAG	KJENNELSE			
	Felt	Ikke felt	Sum	N=
Strid om bare ledemotiv	25	75	100	(32)
Strid om ledemotiv og fakta	44	56	100	(48)
Strid om bare fakta	(71) ⁶¹⁶	(29)	100	(17)
Verken strid om fakta eller ledemotiv	54	46	100	(54)
Sum	46	54	100	(151)

Vi ser av denne tabellen at det er forholdsvis vanskeligere å få medhold i klager på bruk av ledemotiv enn i faktaklager. Det er faktisk slik at hvis striden bare dreier seg om fakta er sjansen til å få medhold vesentlig større enn om striden både dreier seg om både

⁶¹⁵ I dette kapitlet bygger analysene - av forskningsøkonomiske grunner - på 151 kjennelser i PFU fra og med augustmøtet 2004 til og med junimøtet 2005.

⁶¹⁶ Få tilfeller.

tolkningsramme og fakta.⁶¹⁷ Jeg vil derfor analysere de sakene der det bare er strid om ledemotivet. Det er i alt 32 slike saker i materialet.

Når det bare klages på ledemotivet får altså klagerne, som det går fram av tabell 12.1, sjelden medhold i PFU. Det skjer bare i åtte av 32 tilfeller. I en av disse sakene er redaksjonen felt etter barneparagrafen,⁶¹⁸ i fire andre av følgende mer konkrete årsaker:

- Uheldig/usaklig kryssklipping⁶¹⁹
- Identifiserende og forhåndsdømmende lenking⁶²⁰
- Misbruk av fleipete kommentar fra intervjuobjekt⁶²¹
- Dårlig anonymisering/forhåndsdømming i kriminalsaker⁶²²

Da gjenstår tre saker der redaksjonens bruk av ledemotiv for å konstruere tolkningsramme i seg selv er tema for PFU.

Det gjelder for det første to saker om grovt usaklige sammenstillinger. Finansavisen ble som nevnt i kapittel 8 felt for et oppslag⁶²³ der advokaten Niels A. B. Bugge ved hjelp av presentasjonen ble knyttet til mulige lovbrudd begått av hans klienter. Førsteside-tittelen var: *Bugge-boogie: pengeutpressing, ubetalte regninger, industrispionasje - Bugge tilbake i manesjen*. Oppslaget var illustrert med et bilde av Bugge. Det syntes nokså klart at redaksjonen bevisst har søkt å skape et inntrykk av at advokat Bugge er ansvarlig for sine klienters ulovligheter.

PFU reagerte nokså skarpt

Imidlertid finner utvalget at avisen har gått uakseptabelt langt i sin presentasjon av saken på førstesiden, idet det legges grunnlag for fullstendig feilaktige assosiasjoner knyttet til klagerens person. Etter utvalgets mening kan ikke denne kobling av klageren med navn og bilde til den aktuelle ordbruken, på noen måte forsvares.

---

⁶¹⁷ Som det framgår av tabell 12.1 er det forholdsvis få tilfeller der det bare er strid om fakta. Konklusjonen må derfor tas med forbehold.

⁶¹⁸ Sak 93/05. Punkt 4.8.

⁶¹⁹ Sak 81/04. Ingen henvisning til VVP-punkt.

⁶²⁰ Sak 190/04. Punkt 4.1 og 4.5.

⁶²¹ Sak 198/04. Punkt 3.7 og 4.1.

⁶²² Sak 260/04. Punkt 4.5 og 4.7.

⁶²³ Sak 12/05. Punkt 4.1.

Her er det redaksjonens konstruksjon av ledemotiv (Bugge som skurken) som felles. Det ”legges grunnlag for fullstendig feilaktige assosiasjoner”, som PFU skriver.

I en annen sak⁶²⁴ ble Se og Hør på samme måte felt for å ha montert sammen bilder av finansmannen Kjell Inge Røkke og en tilfeldig baby:

I det påklagede tilfellet konstaterer utvalget at redaksjonen har merket barnebildene med henholdsvis ‘ILL.FOTO’ og ‘ILLUSTRASJONSFOTO’, men finner at dette er gjort med så liten skrift og mot så vanskelig bildebakgrunn at det er nærmest umulig å oppdage merkingen. Ut fra dette anser utvalget at Se og Hør har gått langt i å skape et inntrykk som forleder leserne til å tro at det er klagerens barn som avbildes. Også om merkingen hadde vært tydeligere, mener utvalget at bruken av illustrasjonsbildet, som del av en montasje med klageren og hans hytte, er presseetisk uakseptabel.

I den tredje saken ble Bergensavisen felt for å ha satt en historie om en likvidasjon under annen verdenskrig inn i en ren kriminalitetssammenheng.⁶²⁵

I disse tilfellene ser vi at PFU gjør en reell vurdering av bruken av ledemotiv. Det gjelder både når Finansavisen skaper inntrykk av at advokat Bugge har noe med sine klienters forbrytelser å gjøre, når en tilfeldig baby framstilles som Røkkes barn og når Bergensavisen de facto likestiller Hjemmefrontens likvidasjoner med kriminelle drap.

12.1 Frikjennelser i ledemotivstrider

Hvordan behandler så PFU de 24 sakene der klagerne misliker ledemotivet i publiseringene, men ikke får medhold i PFU. Hvordan argumenterer PFU for å frikjenne i saker der klagerne protesterer på bruk ledemotivet?

Det første funnet er at PFU i disse sakene ofte henviser til *pressens rettigheter*. I denne typen klagesaker henviser utvalget uvanlig ofte (i hele 16 av 24 tilfeller⁶²⁶) til at redaksjonen var i ”sin fulle rett” (eller liknende formuleringer som ”måtte stå fritt”) til å sette søkelyset på saken, personene og organisasjonene det gjelder. PFU henviser også i et par tilfeller til pressens oppgaver og rettigheter slik de er definert i kapittel 1 i VVP.

---

⁶²⁴ Sak 15/05. Punkt 4.11 og 4.12

⁶²⁵ Sak 59/05. Punkt 4.1

⁶²⁶ Det utgjør altså 67 prosent av sakene, mens gjennomsnittet i hele perioden 48 prosent.

Mens PFU så godt som alltid henviser til konkrete paragrafer for å felle redaksjoner, er situasjonen en annen når redaksjonene frikjennes. Jeg må derfor gjøre en teksttolkning for å kunne antyde hvilke argumenter PFU legger vekt på ved frikjenningen.

I 16 av de 24 sakene poengterer PFU i kjennelsen at klageren enten hadde fått komme til orde (vanligst), ikke hadde ønsket å komme til orde eller ikke hadde presseetiske krav til samtidig imøtegåelse og/eller at det ikke er påvist vesentlige faktafeil. På denne måten omdefinerer PFU sakene fra å handle om bruk av ledemotiv til å handle om kontroll av fakta og den formelle retten til imøtegåelse og/eller tilsvarende. Når klageren har fått svare for seg og når det i tillegg ikke kan påvises feil, lar PFU ofte være å drøfte bruk av ledemotivet. Dette synes å være PFUs standardløsning på problemet med ledemotiv. Jeg skal illustrere det med tre eksempler, to fra hverdagsjournalistikken og ett fra NRKs Brennpunktavdeling.

Fotballtreneren som skurk

Sak 183/04 handler om et fenomen som er kjent for alle som har hatt barn i lagidretter, såkalt 'topping av lag', dvs. at de beste spiller mer enn de andre. Den innklagede avisa *Sør-Trøndelag* er en svært typisk norsk lokalavis. Den dekker området sørvest for Trondheim, har et opplag på drøyt 7000 og hovedkontor på Orkanger.⁶²⁷ 18. juni 2004 brakte avisa en større reportasje med tittelen: *Niåringen er alltid reserve*. En person står anonymt fram ("av hensyn til barnet") og forteller at sønnen alltid er reserve, dvs. aldri starter kampene. Videre heter det "barnet har tatt det opp flere ganger. Men vi som foreldre forsøker å prate det bort. Foreldrene er opprørt over hvordan trenere forskjellsbehandler små barn. Vi mener det viktigste må være at niåringer har det artig på fotballbanen. Så får resultatene bli mer viktige oppover i årsklassene". I en reportasje på neste side sier lederen for fotballgruppa i Løkken IF at klubbens politikk er at alle skal ha tilnærmet lik spilletid og at han ikke har sett noen problemer med dette i miniklassen.

Sakene er rammet inn som en populærkulturell fortelling, et melodrama: I oppslaget kan leserne, som kjenner kodene i fortellingene, lese inn følgende historie: Ivrig liten gutt (Et uskyldig barn) vil spille fotball, men treneren (Den onde, skurken) gjør livet vanskelig ved å sette ham ut av laget. Gutten blir trist, men verken han eller foreldrene (De sørgende) våger ta saken opp med treneren. Deretter følger punkt 9 i Vladimir Propps eventyrskjema:

---

⁶²⁷ Høst 2008:31

“Misfortune or lack is made known; the hero is approached with a request or command, he is allowed to go or he is dispatched” (Propp 1968:36). Og som så ofte ellers er redaksjonen helten som ‘tar saken’ og hjelper. Resultatet skal forhåpentlig bli at gutten får starte neste kamp og blir glad. Hjelpen består i å offentliggjøre den første delen av fortellingen. De to siste punktene er på et vis implisitte og blir automatisk lest inn i teksten.

Diskusjonen om topping av fotball-lag likner på en rekke andre typer diskusjoner i det norske samfunnet: barnefordelingssaker, gjerdestrider, personalstrider. Oppfatningene av faktum i sakene spriker så fundamentalt at det normalt vil være umulig for utenforstående å ta stilling til hva som er rett og rimelig. Avisas hovedforsvar i trener-saken er likevel at fortellingen er sann. Det er *riktig* at Løkkens miniguttlag topper ”hvis laget ligger under”. På den annen side trykker avisa et leserinnlegg der et enstemmig foreldremøte støtter treneren som altså har fått den lite heldige posisjonen som skurk i Trønderavisas drama.

Hva sier så PFU om dette? Først at avisa ”var i sin fulle rett til å følge opp” saken. Deretter påpeker PFU at imøtegåelsesretten er ivaretatt. Derfor har ikke avisa brutt god presseskikk.

PFU tar altså ikke stilling til om det er etisk rimelig å hente inn det populærkulturelle ledemotivet og plassere treneren i rollen som skurk. I så fall måtte to vurderinger vært gjort. Først måtte PFU faktisk forsøkt å avdekke om påstanden fra den anonyme foreldren var sann. Hvis det ble bekreftet, måtte PFU vurdere om trenerens overtramp var av en slik art at det er etisk forsvarlig å skade treneren ved å henge ham ut som en skurk og påføre ham skade. Ingen av disse vurderingene er gjort. Det første krever urimelig store ressurser å finne ut av. Saken vil ganske enkelt i praksis ikke kunne la seg lage hvis avisen selv skal skaffe dokumentasjonen. Og PFU har naturligvis overhodet ingen mulighet til å kontrollere hvor mange minutter den angjeldende niåring spilte.⁶²⁸

Fordi det er umulig for PFU å ta stilling til hva som er rett, er det også logisk umulig for PFU å ta stilling til den moralske avveiningen mellom å skade treneren ved å utsette ham for negativ omtale for hans ’synd’ vs. den potensielt samfunnsmessige nytten av oppslaget, å få en slutt på topping av lag.

---

⁶²⁸ Uttrykket ”reserve” er nokså misvisende fordi det praktiseres fritt innbytte (som i håndball) i alle aldersbestemte klasser i fotball. De første byttene kommer gjerne etter fem minutter.

Derfor verken kan eller vil PFU gjøre en slik avveining. I stedet gjør man presseetikken til et formelt spørsmål om 'skurken' kommer til orde, dvs. får tilsvaretsrett. Men skurkens tilsvaretsrett i en melodramatisk fortelling er ofte tilnærmet verdiløs. Vedkommende blir – uansett hva han eller hun faktisk sier eller mener - stående tilbake som skurken. For *ingen tror på en skurk*.

Nabokrangelen

Sak 112/04 er en variant over samme tema. Gjerdestrider og krangler om veistubber er en norsk folkesport. Og mange av disputtene finner veien til avisspaltene. Slik er det også på Romerike rett nord for Oslo, og i april 2004 omtalte lokalavisen en slik strid. I hovedoppslaget på forsiden heter det:

NABOER I BITTER VEISTRID:

IDYLLEN SPRAKK: - Vi syntes vi hadde funnet paradiset på jord, da vi flyttet hit for tre år siden, forteller Irrm Saghir og Shakeel Akhtar, med sønnen Shujah Ismail (2) på armen. Nå føler de seg mobbet. Ifølge naboene har de ikke rett til å bruke veien forbi huset.

Selv om hovedtittelen er nøytral, er det liten tvil om hvem som her er offer. Bildet av innvandrerfamilien som føler seg mobbet levner liten tvil om hvem avisa stiller seg bak. Enda tydeligere blir det når tittelen på oppslaget inne i avisa er *Fanget i veifelle* og ingressen slik:

Tunveien har vært felles adkomstvei i 12 år. Nå hevder naboene at ekteparet Irrm Saghir og Shakeel Akhtar ikke har rett til å bruke veien.

Enhver med et minimum av journalistisk praksis vet at i slike saker fins det sjelden noen enkel sannhet. Vanligvis er det helt uproblematisk å ramme om saken og gjøre den andre parten til offer i stedet.⁶²⁹ I denne saken kunne man for eksempel gjort innvandrerne til skurker ved å vinkle saken slik: *Innvandrerfamilie krever å få bruke vei, men NEKTER Å BETALE*. Dette er nemlig klagerens versjon av historien. Det kan godt være at journalisten vet hva som er mer eller mindre riktig eller i det minste vet hva som er den minst urimelige framstillingen. Men *PFU kan ikke vite det* og PFU frikjenner den krasse vinklingen uten å ta stilling til saksinnholdet. Kjennelsen var nemlig i sin helhet slik:⁶³⁰

---

⁶²⁹ Den typen speilvendning av saker er slett ingen uvanlig journalistisk teknikk. Hvis et tips eller en ide ikke holder hva det lover, kan man iblant snu på det, og dermed er ikke arbeidet som er nedlagt bortkastet. Et ekstremt eksempel på dette var Bergensavisens behandling av SV-politikeren Hans Ebbing på 90-tallet. Ebbing hadde gitt avisa tips om mulig inhabilitet i en byggesak. Saken kom på trykk under tittelen *SV-Ebbing bak intrigemakeri* der Ebbings tipsaktivitet ble gjort til hovedtema. Det hører med til historien at Bergensavisen i denne saken ble felt av PFU for brudd på kildevernet (sak 175/93).

⁶³⁰ Sak nr. 112/04

Pressens Faglige Utvalg mener Romerikes Blad var i sin fulle rett til å sette søkelys på den aktuelle veistriden, noe også klageren har sagt seg enig i.

Utvalget mener videre at avisen måtte ha full anledning til å engasjere seg til fordel for innvandrerfamilien, forutsatt at den angrepne part også fikk komme til orde med sin versjon av saken. Utvalget viser her til Vær Varsom-plakatens punkt 4.14, om retten til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Så vidt utvalget kan forstå ble klageren gitt rikelig mulighet til slik imøtegåelse i den påklagede reportasjen. Utvalget registrerer dessuten at klageren heller ikke i den oppfølgende artikkelen dagen etter benyttet seg av anledningen til å komme med nærmere opplysninger.

Selv om utvalget kan forstå at innvandrerfamiliens naboer mener seg uberettiget satt i et uheldig lys, kan ikke utvalget se at klageren på avgjørende punkter har påvist faktiske feil. At avisen lar innvandrerfamilien og andre kilder få gi uttrykk for sin subjektive opplevelse av veikonflikten, er i seg selv ikke strid med pressetiske normer.

Romerikes Blad har ikke brutt god presseskikk.

Som vi ser: PFU aksepterer at naboene føler seg satt i et ”uheldig lys”. De er altså påført skade. Romerikes Blad har dermed brutt den allmennmoraliske prinsippet om ikke-skade. Dette er ikke etisk tvilsomt i seg selv. Det er hvis ”omtalen er urimelig i forhold til forbrytelsens alvor, eller skader mennesker som er uskyldige”⁶³¹ at PFU kan sette foten ned. Men som det framgår, PFU vurderer ikke om omtalen er rimelig. Utvalget spør bare om det kan påvises faktiske feil, og om begge parter er kommet til orde. Temaet (”i sin fulle rett til å sette søkelys på”) og tolkningsrammen (”full anledning til å engasjere seg til fordel for innvandrerfamilien”) er ikke noe PFU underlegger en etisk drøfting.

Årsaken er dels at PFU, som jeg drøftet i forrige kapittel, verken kan eller vil vurdere hvilken nabo som har rett i sak. Dermed kan utvalget *verken* vurdere om uskyldige mennesker er påført skade eller om eventuelt skyldige er påført en urimelig skade. PFU kan heller ikke gå inn på det viktigste etiske valget avisa gjorde: å velge å framstille den muligens kompliserte veistriden ved å hente inn den populærkulturelle arketypen ’offeret’ og plassere innvandrerfamilien i den rollen. Dermed blir unngåelig de helnorske naboene etablert som skurker, satt i et ”uheldig lys” og påført skade. I stedet nøyer PFU seg med å vurdere om det er publisert ”faktiske feil” og om begge parter er kommet til orde.

Hatet

NRKs prestisjetunge dokumentarserie *Brennpunkt* presenterer fra tid til annen en programtype som har gjort dramatisert utpeking av helter og skurker til en grunnform. Ragnhild

---

⁶³¹ som det formuleres av Sven Egil Omdal (2006:67)

Mølster spør i sin avhandling om fjernsynsdokumentarer: ”Når kan man si at bruken av fiksjonens grep går over fra å være legitime til å bli problematiske?”:

Et svar på dette spørsmålet er at det blir problematisk når disse grepene ikke medvirker til å gi et klart og engasjerende bilde av saken som omhandles, men i stedet tilslører og forvrenger, Musikkbruk kan hjelpe seerne til å sette seg inn i de medvirkendes følelser eller sette dem i en stemning som er relevant og betegnende..... Men den kan også gi oss et helt galt inntrykk: for eksempel kan nesten hva som helst gjøre skummelt og suspekt dersom det ledsages av dystre musikk (Mølster 2007:206).⁶³²

Hun påpeker videre at dokumentaren har overtatt bruken av ’karakterer’. Det kan medføre etiske fallgruver fordi det ikke dreier seg om oppdiktete mennesker, men om virkelige mennesker som ”ikke selv har særlig innvirkning på hvordan de framstilles i programmene. Har en person først fått rollen som skurk i et slikt program, er det lite vedkommende kan gjøre for å endre dette” (op cit).

I 2004 sendte NRK Brennpunkt to reportasjer om ulovlig ulvejakt, resultatet av et samarbeide mellom NRK og Sveriges Television. Den første ble sendt tirsdag 20. april og hadde tittelen *Hatet*. En uke senere sendte kanalen den andre delen av serien, *Dødens triangel*. Reportasjene er valgt som eksempler fordi de journalistisk sett er godt gjennomarbeidet både når det gjelder faktainnsamling og presentasjon. Det finnes også en metoderapport⁶³³ om produksjonen som viser hvilke etiske refleksjoner ulve-journalistene gjorde underveis. Reportasjene er personifiserte, forenklete, tilspissede og dramatiserte. De er kort sagt presentert på en måte som etter de gjeldende journalistfaglige normene er god journalistikk og godt fjernsyn. Men nettopp derfor er de etter mitt syn mer etisk interessante, dels fordi de ikke kan bli kritisert på grunn av slurvete håndverk, dårlig behandling av kilder eller unøyaktige opplysninger og dels fordi den effektive journalistikken i seg selv demoniserer den ene parten i en betent konflikt. Et mer åpent, spørrende program ville blitt ’dårligere fjernsyn’ og ’dårligere journalistikk’ etter de eksisterende kriteriene for *godt håndverk*.

---

⁶³² Under og etter Mølsters disputas oppsto en skarp meningsutveksling mellom TV2 og doktoranden. TV2s representanter hevdet at ”journalistene har dokumentasjon for alle fakta og kilder i de omtalte programmene og at de gjennom hele programarbeidet har lagt svært stor vekt på grundighet og etterrettelighet”. I tilsvaret påpekte Mølster at dette nettopp er poenget i hennes analyse: ”Jeg har aldri har vært i tvil om at TV2 kan dokumentere de fakta de presenterer. Mitt poeng er at denne typen TV-programmer ofte overbeviser vel så mye ved hjelp av pathos-appell som ved hjelp av fakta. Dette betyr altså at selv om alle fakta er der, og er riktige og sanne, er det ofte andre virkemidler som benyttes for å skape tilslutning til programmenes påstander”. (På Høyden. Nettavis for Universitetet i Bergen 18.2.08, lastet ned fra http://nyheter.uib.no/?modus=vis_nyhet&id=38992.2.3.08)

⁶³³ Programmene ble påmeldt til konkurransen om SKUP-prisen i 2005 (Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse). Da vedlegges en ”metoderapport” der journalistene forklarer og reklamerer for arbeidet sitt.

De genuint moralske og etiske avveininger i journalistikken blir mest synlige når håndverket er godt, når det fins saklig grunnlag for å kritisere personer, når opplysningene er kvalitetskontrollert og oppdatert og når de impliserte er blitt tilbudt å komme til orde. Det er i slike tilfeller det blir tydeligst at god etikk og god journalistikk kan skille lag

Demonisering er en ekstrem form for konstruksjon av tolkningsramme. Selve ulvesaken er brukt som eksempel på alternative tolkningsrammer av Sigurd Allern (2001:57). Ulvestriden kan enten framstilles som vern om livsgrunnlaget for sauebønder og bygdefolk eller som vern om en truet dyreart. I Brennpunkt-reportasjen var tolkningsrammen ikke til å ta feil av. På den ene siden blir vi presentert for delvis latterliggjorte ulvemotstandere, som blir drevet av et 'hat' uten saklig grunnlag, på den andre siden finner vi den vakre og mytiske ulven og dens forsvarere. Et eksempel på hvordan denne rammen skapes, er tittelen. Programmet heter *Hatet*. I sin bok *Språk er makt*, skriver psykologen Rolv Mikkelsen Blakar:

Eit kvart slikt valg reflekterer såleis eit 'virkemiddel' som avsendaren har til å *strukturere* det han snakkar/skriv om, og såleis eit middel til å påvirke mottakaren. Fylgjande liste av slike språklege virkemiddel pretenderer ikkje å vere uttømmende, men er meint som ei første tilnærming: 1) Valg av ord og uttrykk. (2) Nyskaping av ord og uttrykk. (3) Valg av grammatikalsk form. (4) Valg av sekvens og rekkefylgje. (5) Suprasegmentale virkemiddel som trykk, tonefall og bruk av pauser. (6) Kva som vert tatt som implisitte premisser.⁶³⁴ (Blakar 1996:112)

Valget av tittel kan som vi ser knyttes både til punkt (1), (2), (3) og (6) i denne opplistingen. Programskaperne bruker et begrep som henviser til en emosjonell framfor til en saklig tilstand. Ulvemotstanderne vil naturligvis selv hevde at deres standpunkt mot ulv er saklig, ikke emosjonelt begrunnet. Valget av det korte *Hatet* framfor f.eks. det mer presise 'Ulvehatet' er en tydelig *forsterking* og allmenngjøring av budskapet. Det samme gjelder valget av bestemt form. Å gi et program om en gruppe mennesker tittelen *Hatet* er i tillegg bevisst å bruke språkets emosjonelle og assosiative elementer til en tydelig, karakteriserende innramming.

I programmet settes det blant annet søkelys på en teori om at ulver kan ha blitt avlet fram i fangenskap, for deretter å ha bli satt ut i naturen. I den forbindelse framgår det at Lars I. Toverud er eksponent for denne teorien og at den omtales i en bok han har utgitt. Toverud

---

⁶³⁴ Blakars opplisting har som vi ser mange fellestrekk med Van Gorp's "manifest framing devices", jfr. kapittel 4.

kontaktes først per telefon av en journalist fra Sveriges Television. Deler av denne telefonsamtalen gjengis i programmet. Videre opplyses det at Toverud etter dette ikke ønsker å snakke mer fordi han er blitt mistenksom. Vi får se bilde av en tekstmelding på mobil: ”Jeg er ikke interessert i å samarbeide med deg, Lars Toverud”. Men journalistene gir seg ikke så lett. De oppsøker Toverud på bopel. I programmet får vi se Toverud utenfor huset sitt i det han henter avisen. Journalistene går ham i møte og stiller spørsmål. Men Toverud ønsker fortsatt ikke å svare på journalistens spørsmål og snur seg vekk. Opptaket blir filmet og sendt selv om det ikke har informasjonsverdi utover å *karakterisere* ulvemotstanderen og skape et passende ledemotiv.

Toverud klager programmet inn for Pressens Faglige Utvalg.⁶³⁵ Han protesterer først og fremst på demoniseringen han blir utsatt for. Den viktigste passusen i hans argumentasjon er denne: ”Programmet er tendensiøst, da ulveforkjemperne får stå fram i all åpenhet, mens motstanderne kun framstår i skjulte opptak og bruddstykker tatt ut av sin sammenheng”. Klageren reagerer på bruk av ”skjulte opptak, provokatører og falske identiteter”⁶³⁶. Han sier at ”bruken av disse virkemidlene er i seg selv med på å skape inntrykk av at vi som blir utsatt for dette er skumle, fordekke og forbryterske”. Her har klageren støtte fra svenske medieforskere som har studert bruken av skjult kamera. Christian Svensson Limsjö konkluderer: ”Bilder från dold kamera ger ofta snaskiga bilder av ’avslöjanden’ eftersom människor av ganska naturliga skäl agerar på skilda sätt inför öppen respektive dold kamera”. (Limsjö 2005:15). Likedan sier Kari Andén-Papadopoulos at ”många tittare utgår från att den som har fångats av den granskande reporters dolda kamera måste vara inblandad i omoraliska eller brottsliga aktiviteter. Det dolda kameran tenderar att misstänkliggöra sina offer, oavsett vad de faktiskt säger eller gör” (Andén-Papadopoulos 2003:28). Det handler altså om journalistiske metoder som skaper ledemotiver.

La oss se saken fra klagers side. Han har samlet vevsprøver fra døde (og sannsynligvis krypskutte) ulver, etter alt å dømme for å kunne teste sin teori om at ulver fra Baltikum og/eller dyreparker er satt ut i Värmland-området. Han får en telefonhenvendelse fra SVTs mann om denne utsettingsteorien.⁶³⁷ Han svarer åpent og klart på spørsmålene, blant annet

---

⁶³⁵ Sak 103B/04.

⁶³⁶ det siste punktet om skjulte identiteter gjelder det andre programmet i serien som ikke omtalt her.

⁶³⁷ Det framgår av metoderapporten som programskaperne sendte til SKUP (Ola Flynn: *SKUP-rapport for NRK Brennpunkts og SVT Uppdrag Granskings prosjekt Ulvejegerne* 2005, lastet ned fra

oppgir han hvor mange vevsprøver han har selv eller har kjennskap til. Ingenting tyder på at klager er uvillig til å uttale seg om sin teori om ulveutsetting. Senere får klageren vite/mistanke om at SVTs mann ikke er særlig interessert i utsettingsteorien. Reporteren er etter hvert mer opptatt av kryptskytingen og å skaffe informasjon om ulovlig drepte ulver. Det er naturligvis helt legitimt for journalisten å skjerpe eller endre fokus i arbeidet. Problemet i dette tilfellet er at klageren dermed endrer status i programprosjektet: fra en talsmann for en testbar teori til vitne til ulovlige handlinger. Ettersom en del av klagerens prøver kan stamme fra ulovlig drepte dyr, oppfatter han situasjonen som truende og trekker seg fra videre medvirkning. Han regner rimeligvis med å bli forsøkt presset til å oppgi hvorfra eller fra hvem vevsprøvene stammer. Ettersom klageren i motsetning til journalister ikke kan skjule seg bak et absolutt kildevern, står han overfor valget mellom å dumme seg ut for åpen skjerm eller å holde kjeft. Han velger det siste.

I selve programmet blir utsettingsteorien ikke seriøst behandlet. Klagerens argumentasjon blir ikke referert, ideen om utsetting blir avvist på en metodisk uholdbar måte.⁶³⁸ Teoriens opphavsmann får ikke anledning til å begrunne sitt standpunkt og på grunn av det som er skjedd underveis i prosessen, kan NRK skyldes på klageren for at han ikke har stått fram. I klagen viser Toverud til at hans sønn jobbet i Brennpunktredaksjonen og at han derfor ikke ønsket å medvirke i programmet i det hele tatt. Han skriver:

På tross av at redaksjonen altså var kjent med at jeg ikke kunne uttale meg mer i denne saken tok Hedin (den svenske journalisten; sekr. anm.) kontakt med meg flere ganger på telefon og ble avvist. Men han ga seg ikke: For å oppnå maksimal dramatisk effekt oppsøkte Hedin meg hjemme. Uanmeldt sto han klar med et TV-team utenfor min privatbolig den 2. april kl. 0700 og kastet seg over meg da jeg skulle hente avisen i postkassen.

Slik klageren ser det, var dette "helt nødvendig" for Brennpunkts sak. Klageren viser til at journalisten visste at han ikke ville stille til intervju og bakgrunnen for dette.

NRK avviste klagen på alle punkter. I statskringkastingens tilsvaret heter det blant annet NRK ikke har noen

plikt til å oppgi at de intervjuene vi gjør blir tatt opp på bånd - like lite som en skrivende journalist plikter å gjøre uttrykkelig oppmerksom på at han noterer hva som blir sagt. Når en journalist presenterer seg åpent som Hedin gjorde, er i utgangspunktet alt som sies av intervjuobjektet gjenstand for sitatbruk og publisering.

---

http://www.skup.no/Metoderapporter/SKUP-metoderapporter_for_2004/1011Metoderapport.doc) at de i utgangspunktet var interessert i utsettingsteorien.

⁶³⁸ Tre vevsprøver viser seg å være fra dyr som ikke kan være utsatt. Dette blir indirekte framstilt som *bevis* på at utsettingsteorien er feil, noe det ikke fins grunnlag for å hevde.

Etter Brennpunkts syn var spørsmålene de tok opp med klageren pr. telefon ”helt i tråd med premissene for intervjuet.” NRK kan ikke se at hans sønns ansettelsesforhold skulle avskjære klageren fra å kommentere saken. Videre viser NRK til at da klageren ble aktuell i dokumentaren, ”ble alle redaksjonelle beslutninger og all redaksjonell virksomhet knyttet til NN [overlatt] til vår coproducent i Sveriges Television (Uppdrag granskning), som må anses helt uhildet og upåvirket av det aktuelle familiebåndet.” NRK opplyser at kanalen ”skulle vurdere publisering når den ferdige filmen forelå”.

Vedrørende samtidig imøtegåelse, påpeker NRK at kanalen ”gjentatte ganger aktivt tilbyr NN å benytte sin tilsvarsrett - NN selv avviser like aktivt å benytte denne retten”. NRK forklarer at ”det var maktpåliggende for NRK/SVT å konfrontere NN (Toverud, min anm.) med våre opplysninger. Det gjorde vi også utenfor NNs privatbolig 2. april d.å. Også der nektet NN å snakke med oss. At vi har filmet og publisert opptrinnet har ingen konsekvenser for VVP. Vi understreker at opptrinnet ble filmet åpent - det ble ikke benyttet skjult kamera under dette opptaket, en fotograf fra NRK var med Hedin og godt synlig for NN”.

Videre påpeker NRK at klageren fikk se innslaget han deltok i, og at han også under dette møtet ble bedt om kommentar uten å benytte sjansen. NRK mener kanalen har god dekning for å omtale klageren som en sentral skikkelse i ulvemotstandermiljøet. Kanalen avviser at den har omtalt han som ”en ulovlig ulvejeger”. Videre presiserer kanalen at klageren aldri ble kontaktet av noen av ”infiltratørene”. NRK avviser også at de ikke har arbeidet med åpne metoder, og viser til at det er klageren som har avvist videre åpen kontakt. ”Vi har gjennom en lengre research-periode arbeidet med dette helt åpent. NN erkjenner jo selv at han ble kontaktet av reporter Hedin på telefon som ønsket opplysninger og samtale om utsettingsteorien.”

NRK avviser at kanalen har forhåndsdomt klageren som heler. ”NRK/SVT konstaterer på bakgrunn av NNs egne opplysninger som er publisert i filmen, at han sitter på prøver av ulovlig skutt ulv.”

NRK ble blankt frikjent av PFU. I kjennelsen heter det:

Pressens Faglige Utvalg mener NRK Brennpunkt var i sin fulle rett til å sette søkelyset på ulvemotstanderes forhold til ulv og ulovlig ulvejakt. Etter utvalgets mening er også temaet av offentlig interesse og vesentlig samfunnsmessig betydning. (...)

Videre anser utvalget at det, når nye opplysninger er framkommet, må være legitimt for journalister å oppsøke aktuelle personer for kommentarer, selv om disse tidligere har avslått intervju. Etter utvalgets mening måtte klageren forstå at hans kunnskaper om angivelig ulovlig skutte ulver, og hans besittelse av flere vevsprøver, var av stor offentlig interesse. Utvalget legger også vekt på at klageren som profilert ulvemotstander har vært en sentral og aktiv deltager i den offentlige ulvedebatten. (...)

NRK Brennpunkt har ikke brutt god presseskikk.

Selve konklusjonen er ikke så viktig her. Det viktigste i denne sammenheng er at de to grunnleggende valgene som programskaperne gjør, nemlig å prioritere verneinteressene foran bygdefolkets interesser og den påfølgende sterkt negative, tilnærmet demoniserende, innrammingen av ulvemotstanden ikke drøftes i utvalgets skriftlige kjennelse i det hele tatt. Om den omstridte scenen utenfor klagerens hjem sier utvalget at ”det må være legitimt for journalister å oppsøke aktuelle personer for kommentarer, selv om disse tidligere har avslått intervju”. Det er neppe diskutabelt, men det er ikke det klagen handler om. Klagerens poeng er at opptaket ikke burde vært sendt fordi det ikke har informasjonsverdi, men bare bidrar til å skape inntrykk av at ulvemotstanderne er ”skumle, fordekte og forbryterske”, det fungerer altså som en usaklig, negativ innramming av ulvemotstanden, til å etablere historiens ledemotiv, at ulvemotstanderne er historiens skurker, ”fordekte og forbryterske”, som klageren skriver.

En etisk drøfting av hvordan programmet – blant annet gjennom visning av den saklig sett helt unødvendige scenen - karakteriserer ulvemotstanden og ulvemotstanderne, er som vi ser, ikke en sak som PFU behandler. Derimot kan det bli drøftet om visse handlingsregler er fulgt. Har personen vært klar over at han ble intervjuet? Har opplysninger og kunnskap offentlig interesse? Har han selv søkt offentlighet? Dersom disse reglene er fulgt, er det ikke grunnlag for å diskutere resultatet innenfor rammene av Pressens Faglige Utvalg.

En gang i undersøkelsesperioden har det eksterne mindretallet i PFU reagert på denne praksisen. Reportasjen handlet om forretningsmannen Martin Schøyens arkeologiske skriftsamlinger. I fokus sto spørsmålet om *hvordan* visse afghanske gjenstander hadde havnet i samlingen. Klageren, Schøyen selv, hevder at ”hele vinklingen på programmet er et forsøk på å underbygge disse alvorlige beskyldningene (om ulovligheter)”. Flertallet frikjente

NRK⁶³⁹, mens mindretallet, to eksterne representanter, sier at ”dermed framstår det ved flere anledninger som om det er ulovlige omstendigheter rundt Schøyen-samlingen, uten at det i hvert av disse tilfellene er tilstrekkelig grunnlag for å påstå dette. Utvalgets mindretall finner det heller ikke godt nok sannsynliggjort at klagerens virksomhet som sådan har bidratt til en bølge av plyndring og smugling”. Vi ser her hvordan mindretallet kritiserer det som Schøyen oppfatter som en uetisk vinkling av programmet.⁶⁴⁰ Men flertallet gir altså klarsignal for denne typen bruk av tolkningsrammer.

12.2 Annen argumentasjon for frikjennelse

I fem tilfeller⁶⁴¹ er PFUs hovedbegrunnelse for frifinnelse at det er snakk om politisk debatt, kommentarer/ledere eller anmeldervirksomhet. Når en sak blir definert innenfor slike sjangere⁶⁴² mener PFU at det er svært brede rammer for hva som er presseetisk akseptable ”karakteristikker”. I sak 45/05 konkluderer PFU eksempelvis slik:

Pressens Faglige Utvalg har en rekke ganger understreket viktigheten av stor takhøyde i leder- og kommentarartikler i norsk presse. Slik sett hører det med til unntakene når utvalget har valgt å avgi fellende uttalelser for artikler i kommentarsjangrene. Når det har skjedd, har det så å si alltid dreid seg om at artiklene har inneholdt feilaktige faktaopplysninger, eller kommet med beskyldninger av en slik karakter at det har brutt med de presseetiske normene.

I det påklagede tilfellet dreier det seg nettopp om faktiske opplysninger som er bestridt av klageren. Etter utvalgets mening har ikke Akershus Amtstidene på en tilfredsstillende måte ført dokumentasjon som fullt ut støtter avisens påstander. Det presseetiske spørsmålet blir da, slik utvalget ser det, om opplysningene i lederartikkelen, om klagerens forhold til skolen og dens leder, er av en slik art at de rammes av de presseetiske normene. Utvalget vil her vektlegge at det var klageren som var initiativtaker til debatten, og at hun også fikk komme til orde med et tilsvaret i etterkant.

Når PFU definerer en journalistisk tekst som en leder, kommentar eller anmeldelse vil det altså være svært vanskelig å nå fram med en klage.

---

⁶³⁹ Sak 184/04

⁶⁴⁰ PFU-medlem Henrik Syse (samtale juni 2005) bekrefter muntlig at det lå en slik vurdering bak dissensen: Helheten i programmet insinuerte langt mer enn det faktiske materialet gav grunnlag for. Mølster (2007) konkluderer på samme måte i sin analyse av TV2/Rikets Tilstands dokumentar om Jan Simonsen: ”Den mistenkte gjøres ekstra suspekt, forbrytelsen eller ugjerningen fremstilles som enkel og opplagt, men uten at man søker bakenforliggende forklaringer. Nyanser og gråtoner forsvinner. Slik vil også en del fakta forsvinne, mens andre tillegges for stor vekt, og den virkelighetversjonen som presenteres for seerne risikere å fjerne seg farlig langt fra den opprinnelige hendelsen eller situasjon (Mølster 2007:174). Simonsen-programmet ble for øvrig aldri klaget inn for PFU, men det var laget av nåværende leder for utvalget, Odd Isungset.

⁶⁴¹ Sak 39/05, 45/05, 152/04, 171/04 og 82/04.

⁶⁴² Se også kapittel 10.

Dermed gjenstår tre saker der PFU verken henviser til at tilsvarsretten er ivaretatt, at det ikke er påvist feil og/eller at dette dreier seg om politisk debatt eller anmelderi.

I disse tre sakene viser PFU en gang til omfattende, akseptable rettsreferater.⁶⁴³ I en annen sak⁶⁴⁴ klaget musiker og mc-klubblleder Thore Henki Holm Hansen på Fredriksstad Blads bruk av ledemotivet 'stor narkotikasak' i omtalen av hans langvarige strid med amerikanske og belgiske myndigheter.⁶⁴⁵ Her sier PFU at

utvalget kan imidlertid forstå at klageren reagerer på at hans versjon av narkotikaskaken, og kampen mot amerikanske og belgiske myndigheter, ikke utdypes når historien trekkes fram. Utvalget kan likevel ikke se at avisens referering av klagerens narkotikadom skulle bryte med de presseetiske retningslinjer, selv om klageren bestrider at den kan kalles 'stor'.

Men utvalget gir ingen begrunnelse for hvorfor dette ledemotivet er akseptabelt.

Den siste saken dreier seg om kenyaneren Koigi wa Wamwere som i mange år bodde i Norge som flyktning. For de fleste har Wamwere, som i en mannsalder var forfulgt i hjemlandet for sitt arbeid for demokrati,⁶⁴⁶ vært en helt. For VG var han en skurk, og i en lengre artikkelserie i mars 2003 ble Wamwere karakterisert som en trygdesvindler fordi han hadde mottatt trygd samtidig som han hadde lønnet arbeid. Etter artikkelserien gransket det lokale trygdekontoret forholdene, og Wamwere ble i all hovedsak 'frikjent' i en rapport. Ansvar for feilen lå i all hovedsak hos trygdekontoret. VGs tittel ble da: *Wamwere SLAPP anmeldelse*.

Oppslaget ble klaget inn,⁶⁴⁷ men Pressens Faglige Utvalg aksepterte tittelen med følgende begrunnelse: "Også når det gjelder tittelbruken, anser utvalget at avisen har dekning for sitt valg av innfallsvinkel, siden det må sees som sannsynlig at anmeldelse ville blitt inngitt hvis trygdekontorets granskning hadde gitt et annet resultat". I et innlegg i Journalisten⁶⁴⁸

---

⁶⁴³ Sak 52/05.

⁶⁴⁴ Sak 162/04.

⁶⁴⁵ Holm Hansen ble i 1981 dømt "in absentia" i USA til 60 års fengsel for besittelse og salg av 37 gram heroin. Han har siden ligget i strid med amerikanske og senere også belgiske myndigheter om saken (se for eksempel Aftenposten 6.7.97).

⁶⁴⁶ For Wamweres egen versjon av sin historie, se for eksempel Wamwere (1996): *En kenyansk rettssak*. Oslo: Aschehoug.

⁶⁴⁷ Sak 47/04.

⁶⁴⁸ 4.3.2005. Raaum hevder at "oppslaget... etterlater en insinuasjon om skandaløse forhold". Han skriver videre: "Et interessant faglig og etisk spørsmål som PFU unngår, er om hovedtittelen insinuerer skyld og kanskje særbehandling. Det er et ubestridelig faktum at Wamwere ikke ble politianmeldt, men kan man si at han SLIPPER anmeldelse uten derved å etterlate en hentydning om at her ble mannen til slutt reddet av flaks eller norsk snillisme? Som et samlet uttrykk etterlater ordlyden, versalene i øverste tittel linje og dimensjoneringen av oppslaget etter min mening en insinuasjon om skandaløse forhold. Det dreier seg om det fenomenet som

latterliggjør Odd Raaum PFU for logikken i begrunnelsen. Det er det all grunn til, men avgjørelsen antyder etter mitt syn først og fremst at Utvalget ikke setter noen grenser for negativ innramming. VG-redaksjonens rett til å gjøre Koigi til skurk er en del av pressefriheten.

PFU takler altså klager på bruk av ledemotiv med å felle for feilaktige eller helt irrelevante opplysninger. PFU frikjenner fordi teksten kan defineres som kommentar/anmeldelse og fordi kravet om samtidig imøtegåelse enten er innfridd eller irrelevant. Men når ingen av disse knaggene kan benyttes, får PFU problemer. De løses ved å si minst mulig. Når PFU ikke finner en passende knagg å henge frikjennelsen på, tyr man til omgående tautologier (i Wamwere-saken) eller unnlater å begrunne kjennelsen overhodet (i Henki-saken).

Jeg vil hevde at dette skyldes at PFUs grunnleggende syn er at bruk av ledemotiv er en del av pressefriheten og følgelig dekkes av den etiske yrkeskodeksens (Vær Varsom Plakatens) punkt 1.1 "En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn". Pressens Faglige Utvalg kan ikke og vil ikke gjøre vurderinger av slike spørsmål.

12.3 Ledemotiv i mediedrev

For å illustrere hvordan PFU drøfter ledemotiv i mediedrev vil jeg kort gå gjennom det største mediedrev etter Tønne-affæren, nemlig Valla/Yssen-striden vinteren 2007. Som nevnt i kapittel 4 dreide saken seg om en konflikt mellom LO-leder Gerd-Liv Valla og en ansatt mellomleder i organisasjonen, Ingunn Yssen. VG rammet saken inn som en arbeidsmiljøsak: "LO-leder mobber ansatt". De aller fleste redaksjoner fulgte opp. Journalist Torstein Tranøy som utga bok om Valla-saken (Tranøy 2007), sier:

Det har vært interessant, i ettertid, å se hvordan mediene kunne ha vinklet saker annerledes enn de gjorde. Det var et voldsomt kjø, og noen burde ha frigjort seg fra jakten på Valla og tatt opp andre forhold. For eksempel hvilken rolle Yssen egentlig spilte, utover statusen som Valla-bøddel. Men som sagt var det ikke enkelt å finne personer med et annet syn på det som skjedde.⁶⁴⁹

Og videre:

---

filologer og kulturjournalister kaller «undertekst» og som kan leses mellom linjene. Når det gjelder eksemplet «SLAPP anmeldelse» behøver en verken være filolog eller klarsynt for å oppfatte budskapet – det holder å være VG-leser". Lastet ned 12.07.08 fra <http://www.journalisten.no/story/1154>

⁶⁴⁹ Journalisten 28.11.07, lastet ned 12.12.07 fra <http://www.journalisten.no/story/49867>

Mediene klarte ikke å gå dypt nok inn i Valla-saken. De ble preget av jakten på LO-lederen, og det var få som valgte andre veier enn hovedsporet. Summen av alle oppslagene ga et massivt inntrykk (op.cit.).

Dekningen av Valla-affæren var massiv i omfang. Det ble registrert tre ganger så mange artikler som rundt tsunamien julen 2004. 14.359 artikler er det registrert på Valla-saken, 7.050 om tsunamien og 16.390 om terroraksjonen 11.9.⁶⁵⁰ Dekningen i de ledende aviser var også massivt negativ. Av samtlige artikler (vektet i forhold til areal) i seks undersøkte Oslo-aviser i januar 2007 var 54 prosent negativt vinklet til Valla, bare 13 prosent positive. I de to store løssalgssavisene var fordelingen enda skjev, i VG var 65 prosent negative mot fem prosent positive. I Dagbladet var 73 prosent negative og bare seks prosent av sakene positive (Allern og Pollack 2007:16).

Videre skriver Allern og Pollack at

a qualitative reading and analysis of the news stories in the four market leading newspapers reveals that very few articles were based on any critical assessment of Yssen's accusations and her attempts to give concrete examples of mobbing.

De viser også til en uavhengig kommentator som gjorde følgende observasjon: "Gode historier om den vonde Valla er på billigsal. Mange er kalla til å bidra. Du får heile førstesida i Aftenposten dersom du kan vitna om at Valla oppførte seg uforordageleg på eit fagforeningsmøte i ei obskur og fredeleg avdeling av Norsk Tjenestemannslag for 10-15 år sidan. Skulle det dukke opp fleire lik, er det bare å ringe VG og Dagens Næringsliv".⁶⁵¹

Valla-saken ble altså preget av mye av den samme flokkmentalitet, den samme felles innrammingen av saken ('mobbesak'), den samme jakten på og demoniseringen av det utvalgte mediebyttet som Tønne-saken var. Advarslene fra Tønne-rapporten⁶⁵² synes døde og begravet. Hvordan kan dette skje? Først og fremst fordi mediedrev holdes utenfor den institusjonaliserte presseetikken og dermed gjøres til en presseetisk ikke-sak.

---

⁶⁵⁰ Kilde: Retriever, referert av Dagens Næringsliv 16.3.07.

⁶⁵¹ Andreas Hompland i Dagbladet 21.1.07.

⁶⁵² Hjeltne m.fl. 2003, se drøfting i kapittel 4.

Tønne-saken ble som nevnt ikke drøftet i PFU, men i et ad hoc-utvalg på siden av det ordinære presseetiske apparatet. Magne Lindholm hevder at dette er bevisst og en del av en fast praksis:

Man leter forgyves etter begreper som sannhet, menneskeverd og tilgivelse både i Vær Varsom-plakaten og den presseetiske debatten. Dette har pressens organisasjoner sett for lengst. Resultatet er fyldige rapporter om Hedrum-saken, Bjugn-saken og Tønne-saken. De er fulle av allmenne etiske vurderinger, som skal dekke over den etiske avgrunnen som åpner seg når pressens smale, teknisk-instrumentelle etikk fører til tragiske resultater (Lindholm 2006:175).

Det formelle poenget er at medlemmer av Norsk Presseforbund plikter å ta hensyn til kjennelser i PFU, men ikke til uttalelser fra ad hoc-utvalg av Tønne-typen. Dette påpekte Dagbladets daværende redaktør John Arne Markussen allerede da utvalgets rapport ble lagt fram:

Tønne-saken anses som så spesiell at den ble løftet ut av det organ som i alle andre saker forteller oss hva som er god presseskikk. Det er en situasjon vi ikke kan leve med. Jeg ber derfor om at Tønne-saken blir tatt opp til vurdering i PFU.⁶⁵³

Han hevdet videre at det ville være svært vanskelig å forholde seg til utvalgets konklusjoner som han delvis oppfattet som ren synsing:

Men som styringsinstrument er den ikke til mye hjelp. Et par eksempler: Vi kritiseres for at vi ikke gjorde nok for å få Tønne i tale. Hva ville i dette tilfellet vært nok, når Tønne ikke ville ha noe med oss å gjøre? Og vi har overdimensjonert saken. Hva er da en riktig dimensjon?⁶⁵⁴

Men det står altså Dagbladet fritt å se bort fra Tønne-utvalgets konklusjoner. Det er bare VVP og PFUs tolkning av VVP som er bindende. Markussens ønske ble ikke fulgt opp: Tønne-saken ble aldri behandlet om PFU. Det samme ble demonstrert da Henrik Syse, som var fast medlem av Pressens Faglige Utvalg under Valla-saken, uttalte seg:

(Det) blir enormt volum konsentrert om én person, og det blir ikke minst tungt for familien. Dette gjelder uansett om personen har gjort noe galt eller ikke. Det er grenser for hva folk skal tåle, selv i en så viktig sak. Pressen bør si til seg selv at nå holder det med førstesideoppslag og krigstyper i overskriftene.⁶⁵⁵

PFU-medlem Syses uttalelser, som faller utenfor det formelle PFU-systemet, synes å være presseetisk tilnærmet verdiløse og kan uten videre feies til side av Norsk Presseforbunds generalsekretær som viser til pressefriheten:

---

⁶⁵³ Dagbladet 15.5.03.

⁶⁵⁴ op.cit.

⁶⁵⁵ Lastet ned 20.12.07 fra dn.no (Udatert) <http://avis.dn.no/artikler/avis/article5468.ece>.

Det er umulig å gjøre noe med massiviteten. Det er en del av den frie presse. Og det er umulig å ikke la seg sjokkere når vi blir presentert slike historier om LOs leder. De eneste som muligens ikke lar seg sjokkere av slikt, måtte være dem som heller ikke lot seg sjokkere av Moskva-prosessene. Det er et godt tegn at nesten hele den norske pressen så at dette var en stor sak.⁶⁵⁶

Mediedrev er fortsatt et erklært ikke-tema i den institusjonaliserte presseetikken, selv om problemstillingene har vært drøftet av medieforskningen, offentligheten og mediene selv i en årrekke. Mediedrev, som åpenbart har genuint moralske sider, er altså i følge Presseforbundets generalsekretær og dermed den fremste institusjonelle tolker av presseetikken, *ikke* en del av den. Det verken kan eller bør eksistere noen overredaktør i norsk presse. Norske medier må fritt kunne løpe 'massivt' i takt hvis de vil.

Konklusjonene og forslagene fra Tønne-utvalget har ganske enkelt aldri vært en del av den institusjonaliserte presseetikken. Terje Rasmussens påpekning i boka *Mektig og aktverdig* (2003) synes derfor forutseende. Han skriver bl.a.:

I kjølvannet av Tønne-saken forblir det uklart om Dagbladets journalister gjorde et stykke godt eller slett journalistisk arbeid. Å påpeke dette er ingen kritikk mot plakaten eller journalistikken. Den latente diskrepans mellom varsomhet og pågåenhet illustrerer bare forskjeller mellom faglige og etiske normer, mellom journalistikk og etikk. (Rasmussen 2003:62)

Eller i kortversjon: God journalistikk kan stå i konflikt med god etikk.⁶⁵⁷

PFU-klagen i Valla-saken

Mediedrev er også formelt umulige å håndtere innenfor det formelle klagesystemet. Det skyldes at PFU bare kan ta opp klagesaker på enkeltartikler. Det er ikke mulig å klage inn pressas dekning av Valla-saken for å få vurdert om den som helhet kunne være et brudd på Vær Varsom Plakaten. Hva så med enkeltoppslag innenfor et mediedrev? De kan formelt klages inn for PFU, i likhet med alle andre artikler. Men da vil sammenhengen, at artikkelen eller innslaget er en del av et mediedrev, være irrelevant. PFU vil bare behandle den ene, innklagede artikkel isolert.

---

⁶⁵⁶ nrk.no 17.3.07, lastet ned 12.12.07 fra <http://www.nrk.no/nyheter/1.2065417>.

⁶⁵⁷ Spaltisten Anders Heger omtaler den samme motsetningen i Dagsavisen 3.7.05, der han kritiserer VGs oppslag: "Han kjørte deres barn I DØDEN". "Det verste er", skriver Heger, at "man i VG sikkert er fornøyd med oppslaget. Fin vinkling, som det heter".

PFU behandlet på denne måten i juni 2007 en klage⁶⁵⁸ på VGs første oppslag i Valla-saken, der rollene i dramaet deles ut og ledemotivet skapes: Valla som 'mobber', Yssen i dobbeltrollen som 'uskyldig offer' og 'varsler'/'helt'.⁶⁵⁹ I klagen påpekte fem medieforskere at det ikke fantes belegg for påstanden på førstesiden - *Valla mobbet meg fordi jeg ble gravid* - i det øvrige publiserte materialet. Klagerne henviste dels til at den siterte uttalelsen på forsiden ikke finnes i selve artikkelen inne i avisa, og dels til at den overhodet ikke var begrunnet og/eller underbygget med faktaopplysninger om hva som hadde skjedd. Hva hadde mobbingen bestått av? Når hadde den skjedd? Kunne noen andre bekrefte den? Hva mente motparten hadde skjedd?

PFU frikjente VG med henvisning til at Yssen (i ettertid) hadde erklært at hun faktisk sto bak sitatet på forsiden:

Avgjørende vekt legger utvalget imidlertid på at avisen før publisering innhentet Yssens godkjennelse av sitattittelen, og dermed ga saken et førstesideoppslag som hun selv var enig i at det var dekning for.

Klagerne påpekte i sitt tilsvaret at de aldri har bestridt at påstanden kan være "korrekt gjengitt". Poenget er at bare én kilde dannet basis for oppslaget påstand, og at denne "ikke på noe punkt [er] forsøkt dokumentert, enn si konkretisert":

Vi (...) registrerer at Yssen i en e-post datert 11. april skriver at 'VG har dekning for tittelen'. Men dette er ingen dokumentasjon som kan sannsynliggjøre at påstanden er sann og presis i forhold [til] faktiske forhold. Det er heller ikke noen dokumentasjon å påpeke at Yssen på side 8 gjentok en variant av påstanden fra 1. side med andre ord.

Dette punktet drøfter PFU ikke i det hele tatt i sin skriftlige kjennelse. Det må bety at denne typen svært grove påstander om andre personer kan refereres selv om de ikke blir begrunnet, formodentlig fordi den som framsetter påstanden regnes som troverdig.⁶⁶⁰ PFU tok heller overhodet ikke stilling til bruken av tolkningsramme og den utdelingen av helte- og skurkeroller som lå i selve presentasjonen, bilde- og ordbruk og formuleringene og der

---

⁶⁵⁸ PFU-sak 082/07

⁶⁵⁹ Eller det som Vladimir Propp i sin eventyranalyse betegnet som "victimized hero" (Propp 1968:36).

⁶⁶⁰ I intervju med Ny Tid (01.06.07) sier PFUs leder Odd Isungset: "Vi mener det er umulig, både for VG og for PFU, å ta stilling til om Yssen objektivt sett var mobbet. Det sentrale var om dette var en korrekt videreformidling av hennes subjektive opplevelse, sier Isungset. Han poengterer at PFU også la vekt på at påstanden hadde dekning i utsagn fra andre kilder og i oppsigelsesbrevet". Det siste fins det ikke spor av PFUs kjennelse. Lastet ned 20.12.07 fra <http://www.nytid.no/?sk=irix&id=4166&info=1>.

publisering av ikke-dokumenterte mobbeanklager var et viktig element.⁶⁶¹ PFU drøftet kort sagt ikke de genuine etiske og moralske spørsmålene som klagerne reiste. I stedet nøyde PFU seg med en enkel håndverksmessig sjekk: Hadde Yssen *sagt* at hun ble mobbet fordi hun ble gravid? Når Yssen i ettertid gikk god for dette, var saken grei.

12.4 Topartsstrid som ledemotiv: Parkteatret

I de sakene jeg har drøftet i detalj, har ledemotivet vært ulike varianter av kampen mellom det onde og det gode. Som nevnt i kapittel 4, brukes også i blant et alternativ, nemlig å hente inn ledemotivet *topartsstrid* der kildene ikke blir plassert i melodramatiske roller, men der de framstilles som likeverdige parter i en *konflikt eller krangel*. Tilsynelatende skaper dette færre etiske problemer enn når de stridende blir gjort til helter, ofre og skurker. Men her kan altså det motsatte problemet oppstå, nemlig når den ene parten åpenbart har rett. Jeg skal illustrere dette med et eksempel.

Saken gjaldt en konflikt på Parkteatret Scene og Bar i Oslo, og det var NRK Kulturnytt som var innklaget til PFU for et innslag der en av grunnleggerne innleverte en politianmeldelse på to av sine tidligere kompanjonger. I følge anmeldelsen, som raskt ble henlagt, skulle de to tidligere kompanjongene ha begått momssvindel. NRK stilte med reporter på politistasjonen da anmeldelsen ble innlevert, men de anklagede fikk i samme sending avvise påstandene som ”reint tøv”.

Saken startet med et innslag i NRK Kulturnytt om morgenen den 8. april 2005. Innslaget hadde følgende intro:

Kjente kulturprofiler politianmeldt for svindel

Dette er Kulturnytt. Eierne av en kjent konsertscene i Oslo er politianmeldt for momssvindel. Parkteatret Scene har fått flere millioner i offentlig støtte. Nå beskylder en av de tre eierne de to andre, tidligere AKP-leder Pål Steigan og Ultima-direktør Geir Johnson, for å ha svindlet til seg ulovlige momsfradrag.

Den tredje eieren, Arild Vaagland, blir deretter intervjuet. Han uttaler: ”Jeg anmelder de for

---

⁶⁶¹ Ingunn Yssen (Dagbladet 15.12.07) sier at hun valgte journalist Eirik Mosveen i VG for da ”er jeg sikker på å få min versjon på trykk på dag 1”. Mosveen sier i Torstein Tranøys bok at ”jeg syntes aldri at det var interessant å undersøke hvorvidt Yssen gjorde en dårlig jobb” (Tranøy 2007:103). Valget av tolkningsramme styrte fra første dag hvilke spørsmål som ble stilt – og ikke stilt.

momssvindel og diverse brudd på aksjeloven, som har foregått da siden 2003 og fram til i dag.” Og reporteren tilføyer:

I går troppet Arild Vaagland opp hos politiet for å anmelde blant annet de to andre eierne. Det er tidligere AKP-leder Pål Steigan og direktør for Nordens største samtidsmusikkkfestival, Ultima, Geir Johnson. Vaagland mener de har trikset med utgiftsføring av moms mellom to forskjellige selskaper under byggingen av Parkteatret. Dermed skal de ha oppnådd ulovlige momsfradrag.

Og senere i innslaget het det:

Anmeldelsen er siste skritt i striden mellom eierne av konsertstedet. Vaagland ble selv sparket ut av driften av Johnson og Steigan i 2002, de mente han gjorde en for dårlig jobb. Parkteatret er et av de største konsertstedene på Grünerløkka, men i fjor gikk scenen, som har fått flere millioner i støtte fra Norsk Kulturråd og Fritt Ord, med 1,2 millioner i underskudd, og i mars skal det ha blitt stjålet en større sum penger fra stedet. Til anmeldelsen har styreleder Pål Steigan følgende å si:

(SYNK⁶⁶²) Ja, dette er det reneste vrøvl. Dette har ingen sa...intet saklig grunnlag.

Dessuten uttaler Steigan:

(SYNK) Nei, dette oppfatter jeg som en...et ledd i Arild Vaaglands flerårige forsøk på å ødelegge Parkteatret Scene. Han måtte gå fra selskapet som leder høsten 2002, fordi han ikke var i stand til å lede det - og er vel nå preget av hevtanker.

Vaagland får siste ordet:

(SYNK) Dette er ingen hevnaksjon. Jeg sitter som eier i baren i dag, og jeg sitter som eier av scenen, men [når] jeg ser at dette forvaltes på den måten det gjør, så må du finne en stopp.

For øvrig kunne reporteren til slutt i innslaget opplyse at ”den andre eieren som beskyldes for svindel, Geir Johnson, hevder også i en e-post til NRK i dag at Arild Vaagland snakker usant”.

I sin klage til PFU⁶⁶³ skrev de to politianmeldte personene, Steigan og Johnson, at ”politianmeldelsen ble ikke gjort av Vaagland for å avdekke en påstått ulovlig handling. Den var et ledd i en strategi for å skape negativ omtale av Johnson og Steigan i den hensikt å skremme bort andre investorer og støttespillere fra selskapet”.

---

⁶⁶² SYNK betyr at det er redigert inn originale sitater fra innspilte intervjuer.

⁶⁶³ Sak 081/05

De påpeker som støtte for sin påstand at anmeldelsen ble gjort samme dag som et annet selskap skulle ta stilling til å omgjøre sin utestående gjeld hos Parkteatret til aksjekapital.

Det eksisterer altså to diametralt motsatte versjoner av hva som er skjedd:

1. Steigan og Johnson har begått momsunderslag, og Vaagland ser seg nødt til å anmelde saken.
2. Vaagland ønsker av ulike grunner hevn og forsøker å skade Steigan og Johnson økonomisk gjennom en falsk og grunnløs anmeldelse.

Hvordan skal man så vurdere de etiske dilemmaene ved NRKs reportasje opp mot disse mulighetene? Hvis versjon 1 er sann, har NRK gjort en helt grei jobb. Saken er i hovedsak framstilt i en slik tolkningsramme, men Steigan og Johnson har fått komme med sitt tilsvær. Hvis versjon 2 er sann, har NRK latt seg bruke av en part som har illegitime interesser. Hvis versjon 2 er sann, synes det etisk uansvarlig av NRK i det hele tatt å publisere saken uansett form.

Det viktige her er at NRK i sitt forsvar slett ikke hevder at versjon 1 er sann. De hevder heller ikke at versjon 2 er usann. Men de lanserer i stedet sin egen versjon av sannheten:

Kjernen i saken partene i mellom er om Vaaglands påstander er korrekte. For oss som redaksjon var det imidlertid minst like viktig å bringe fram at konflikten eksisterte, samt hvilke virkemidler partene i konflikten benyttet seg av – herunder politianmeldelser.⁶⁶⁴

NRK lager altså sin egen 'sannhet': Det er krangel mellom eierne av Parkteatret scene, og partene benytter drastiske metoder mot hverandre. NRK omgjør – i tråd med mye journalistisk nyhetsarbeid - konflikten til en typisk topartsstrid, eller for å bruke de Vreeses (2005) typologi, tilpasser den en generisk "conflict frame": Det er konflikt på Parkteatret Scene. Det er utvilsomt sant. Konflikten hadde vart i mange år og var en offentlig hemmelighet i kulturmiljøer i Oslo. Det er også riktig at det er levert inn en politianmeldelse. Spørsmålet er om denne om-rammingen av en *hevnaksjon* til en *konflikt* kan gjøre publiseringen etisk forsvarlig. Svaret er etter mitt syn nei. Hvis versjon 2 er sann, er publiseringen uetisk uansett form. Den kan skade et selskap og enkeltpersoner alvorlig, og det finnes ingen samfunnsmessig gevinst i å publisere falske og fullstendig grunnløse anklager mot uskyldige personer og selskaper.

---

⁶⁶⁴ Brev fra Mari Velsand, programdirektør Program Oslo, NRK til PFU 13.5.05

Poenget er at dette avgjørende punktet i den etiske vurderingen av innslaget umulig kan gjøres uten at PFU tar stilling til realitetene i saken. Men PFU gjør ytterst sjelden det (se foran, kapittel 11) - heller ikke her. PFU holder seg til NRKs dokumentasjon om at det er gjort undersøkelser for å finne ut om versjon 2 er sann som konkluderte med at ”vi har ikke fått svar på denne researchen som tilsier at Vaagland framstår som mindre troverdig enn Johnson og Steigan. Da framstår det for oss som redaksjon som feil å begynne å sensurere den ene eller den annen parts versjoner. Oppgaven vår er å formidle begge, for så å følge sakens utvikling på vanlig, redaksjonell måte”.⁶⁶⁵ PFU kjøper NRKs versjon. I kjennelsen heter det:

I det påklagede tilfellet konstaterer utvalget at anmeldelse og motanmeldelse kom i kjølvannet av en langvarig konflikt mellom eiere av Parkteatret Scene, en utvikling NRK Kulturnytt lenge hadde fulgt og tidligere omtalt. Sett på bakgrunn av de betydelige offentlige midler eierne var tildelt, måtte det også være presseetisk legitimt å informere om at en av eierne hadde anmeldt klagerne for momssvindel.

Utvalget finner det dessuten godt gjort fra NRKs side at man var oppmerksom på anmelderens mulige hevnmotiver, og veide disse inn i sin vurdering av vedkommendes troverdighet som kilde. Nettopp derfor anser utvalget at NRK med fordel burde ha vektlagt dette sterkere ved innannonseringen av innslaget om anmeldelsen.

Konklusjonen var at NRK ”etter en samlet vurdering” ikke har brutt god presseskikk.⁶⁶⁶ PFU *vet ikke* om versjon 2 er sann, PFU mener bare at NRK har gjort akseptable forsøk på å finne ut om anmeldelsen bare skyldes hevnmotiver.⁶⁶⁷ Og det er godt nok for utvalget. PFU løser problemet med at utvalget ikke har kapasitet eller rettigheter til etterforskning med å legge redaksjonens vurdering av kildens troverdighet til grunn for sin kjennelse. Hvis *redaksjonen* oppfatter kildene som troverdige er en balansert ’topartsstrid’-ramme etisk akseptabel – uansett innholdet i saka.

Hvis dette knyttes til de allmennmoralske grunnprinsipper, ser man altså at PFU helt ser bort fra påbudet om ikke-skade. For en sak er at journalistikkens oppgave delvis er å plage andre, men det forutsetter at plagingen kan begrunnes. PFU aksepterer faktisk plaging av andre,

---

⁶⁶⁵ Brev fra Mari Velsand, programdirektør Program Oslo, NRK til PFU 13.5.05.

⁶⁶⁶ Det bør tillegges at klagerne også har lagt stor vekt på forhold som neppe er i strid med VVP, blant annet om ”omgåelse av tilsvarsrett” og at NRK skal ha ”har ringt flere andre personer for å få dem til å uttale seg negativt om Parkteatret og undertegnede” og at dette kan ha påvirket PFUs arbeid med saken.

⁶⁶⁷ I dette tilfellet har NRK saklig sett gjort dårlig research. Det finnes f.eks. mailer der Vaagland på et tidligere tidspunkt støtter og anbefaler den momsløsninga som han senere anmeldte Steigan og Johnson for. Og i sitt tilsvaer til PFU bruker NRK som begrunnelse for publisering at ”selskapet har gitt lån på 144.715 til aksjonær i strid med aksjeloven”. Men dette ulovlige lånet var det Vaagland som ga til seg selv og som var det direkte grunnlaget for at han ble avsatt som daglig leder og senere dømt i både Tingretten og Lagmannsretten.

uavhengig av om grunnlaget for plagen er rimelig, såfremt journalisten har gjort en rimelig vurdering av kildens troverdighet.

12.5 Konklusjon

Konstruksjon av tolkningsramme ved bruk kilder, fakta og ledemotiv er altså i begrenset grad tema for Pressens Faglige Utvalg. Dette begrunnes ofte med henvisning til pressens samfunnsoppdrag. Analysen viser at de allmennmoralske prinsippene om ikke-skade, selvbestemmelse og rettferdighet bare i sjeldne tilfeller trekkes inn i PFUs drøfting av klagesaker som handler om tolkningsrammen. Det skjer først og fremst når PFU drøfter konstruksjoner som bygger på svært dårlig journalistisk håndverk og når sakene også dreier seg om vesentlige feil i oppslaget, mangel på tilsvarende rett, omtale av privatliv og omtale av spesielt sårbare personer.

Men når PFU i blant tvinges til å mene noe om saker som faller utenfor alle disse kategoriene, der klagen *bare* gjelder *tolkningsrammen som sådan*, går utvalget normalt ikke inn i en slik diskusjon i det hele tatt og slår dermed de facto fast at konstruksjon av tolkningsramme gjennom bruk av kilder, fakta og ledemotiver er en del av pressefriheten og noe som PFU ikke skal bry seg med. Men konstruksjon av tolkningsramme har, som jeg har forsøkt å vise i denne analysen, betydelige implikasjoner både ut fra et allmennmoralsk perspektiv og ut fra et perspektiv basert i samfunnsoppdragets etiske krav. Av dette kan det konkluderes at noen av de viktigste valg journalister og redaksjoner gjør er unndratt fra etisk behandling og refleksjon i den institusjonaliserte presseetikkenes viktigste formelle organ. PFU konstruerer en svært smal profesjonsmoral.

PFU begrunner *ikke* medias adgang til å påføre andre mennesker skade med at de ikke 'fortjener bedre'. Retten til å skade begrunnes i stedet indirekte med journalistikkens samfunnsoppdrag. Journalistikken har "full anledning til å engasjere seg til fordel for" den og den. Med andre ord: muligens uskyldige personer må (dessverre, får vi tro) påføres skade for at journalistikken skal kunne oppfylle sitt samfunnsoppdrag. Dette er for det første etisk sett i seg selv svært problematisk. Adgangen til å plage enkeltpersoner for å nå et 'høyere samfunnsmessig mål' er normalt vanskelig å forsvare. Men PFUs praksis reiser i tillegg en annen problemstilling. Hvis journalistikken skal begrunne adgangen til å skade mennesker med et høyere mål, må dette målet oppfylles. Retten til å skade andre er forankret i oppdraget

og faller følgelig bort dersom dette samfunnsmessige oppdraget ikke fylles. Eller som den engelske filosofen Matthew Kieran sier det:

The point is that the media freedom to intrude into privacy and to speak freely against politicians, celebrities, and all-corners is granted by society on the grounds that it has a watchdog function to fulfil. Take away the function, or where the news media as a whole fails to fulfill that function and it is not clear that the news media have any right to behave in such a manner nor indeed that the price is one worth paying. (Kieran 1997:33)

Derfor er spørsmålet om mediene oppfyller sitt samfunnsmessige ‘oppdrag’ i bunn og grunn det avgjørende etiske spørsmålet, slik det formuleres av Ekström og Nohrstedt:

En diskussion om journalistisk etik borde omfatta grundläggande och stora frågor om hur journalistiken lever upp till sina anspråk, i vilken utsträckning allmänheten har möjlighet att kontrollera detta, og hur sannfärdig bilden av journalistiken i medierna är. (Ekström og Nohrstedt 2003:103)

I PFU føres ingen det slik diskusjon, og det kan anføres flere argumenter for at det bør være slik. For det første kan det hevdes at presseetikken *må* være smal, ellers vil viktige redaksjoner trekke seg ut av systemet med de alvorlige følger det vil ha. For det andre er PFU et klageorgan som først og fremst skal behandle enkeltsaker og være et alternativ til domstolsbehandling. PFUs oppgave er ganske enkelt en annen.

Men presseetikken er institusjonalisert og Pressens Faglige Utvalg utgjør kjernen i denne institusjonen. Min hypotese er derfor at PFUs praksis også avgrenser hvilke spørsmål den journalistiske profesjonen regner som etiske og – ikke minst – som den aksepterer som etiske spørsmål som kan diskuteres med andre. Forsøk på å drøfte etiske valg som utvalget ikke behandler, som for eksempel prioriteringer og innramminger, med pressefolk stanses ofte med henvisning til at ‘vi har gjort en journalistisk vurdering’, altså underforstått en faglig vurdering som ikke-journalister ikke kan mene noe om.

Men det kan naturligvis være slik at den avgrensingen av etikk som Pressens Faglige Utvalg og de *formelle* delene av den presseetiske institusjonen gjør, ikke tilsvare grensene for den faktiske profesjonsmoralen som avspeiles i den journalistiske praksis i redaksjonene. Det er i prinsippet fullt mulig at den etiske refleksjon i redaksjonene er *bredere*. Min antakelse er at det er tvilsomt. Presseetikken er blitt en egen sub-institusjon der Pressens Faglige Utvalg spiller rollen som regeltolker og veiviser. Ettersom institusjoner nettopp er karakterisert ved en felles høvelighetslogikk og et sett handlingsregler som kan gjenkjennes på tvers av de ulike

virksomhetene, ettersom det kan påvises en tendens til ”*isomorf*” i de ulike organisasjonene i en institusjon (Powell & DiMaggio 1991:67f) og ettersom et sentralt trekk ved institusjoner er at de er preget av en dominerende høvelighetslogikk der en viktig ingrediens er profesjonsmoralen, synes det rimelig å anta at nyhetsinstitusjonen i hovedtrekk må ha en *felles profesjonsmoral* som både avspeiles i og fastlegges av den presseetiske del-institusjonen.

For å svare empirisk på spørsmålet kreves en empirisk studie av redaksjonell virksomhet. Den følger i de tre neste kapitlene.

Kapittel 13

PFUs klagebehandling som sjangerkjede

I dette kapitlet vil jeg drøfte hvordan den meningsskapende bruken av tolkningsrammer (kilder, faktaelementer og ledemotiver) blir vurdert når en klage behandles i PFU-systemet. Metoden er å analysere klagebehandlingen som sjangerkjede og studere hvordan medieteksten beskrives i de ulike stadier i journalistikkens selvregulerte etiske system. Som utgangspunkt tar jeg en klage⁶⁶⁸ mot TV2 Nettavisen.⁶⁶⁹ Nettavisen presenterte i 2006 en strid mellom et forsikringsselskap og en huseier om eierskifteforsikring. Forsikringsselskapet klaget Nettavisen inn for PFU for blant annet å villedde leserne og seerne.⁶⁷⁰

13.1. Sjangerkjede

PFU-systemet behandler klagesakene i all hovedsak skriftlig. Utgangspunktet er enten en avistekst, en nett-tekst eller en tekst i form av et radioinnslag eller et tv-program.⁶⁷¹ Videre må den som føler seg forulempet, formulere en skriftlig klage som redaksjonen får gi sitt tilsvar til. Etter en skriftlig kommentarrunde fra partene, utformer sekretariatet i Norsk Presseforbund et sammendrag og et utkast til kjennelse som så om nødvendig endres og/eller bearbeides av PFU.

Til sammen kan disse tekstene (artikkelen/innslaget, klagen, tilsvarene og kjennelsen) analyseres som en *sjangerkjede*,⁶⁷² et begrep som er lansert av den engelske sosiolingvisten Norman Fairclough i *Critical discourse analysis* (1995a:54ff) som et hjelpemiddel til å ”identify tendencies on the representation of spoken and written discourse in newspapers and to suggest how these tendencies accord with ideologies which are implicit in practices of news production”.

En sjangerkjede er en samling tekster som henger sammen og som viser til hverandre, men der sjangeren kan endres underveis. Sjangerkjeder er, skriver Fairclough i en nyere drøfting av begrepet, “different genres which are regulated together, involving systematic

---

⁶⁶⁹ Sak 139B/06.

⁶⁷⁰ en parallell klage gjaldt et tv-innslag om samme sak.

⁶⁷¹ TV-innslag blir delvis transkribert til skriftlig tekst under saksbehandlingen, men når PFU behandler klager på et fjernsyns- eller radioinnslag blir det vanligvis spilt av for et samlet utvalg før behandlingen (Opplyst av Per Edgar Kokkvold i Norsk Presseforbund 23.6.08).

⁶⁷² ‘Sjanger’ er et mye brukt begrep i både litteratur- og medieanalyse og begrepet brukes for å ordne ulike tekster (i videste forstand) i ulike kategorier med noen fellestrekk som skiller den fra andre tekster.

transformations from genre to genre. Genre chains contribute to the possibility of actions which transcends differences in space and time, linking together social events in different social practices...” (Fairclough 2004:31). For å si det noe enklere: Sjangerkjeder bidrar til at handlinger som finner sted på ett tidspunkt og i en sosial sammenheng kan overføres til eller oversettes til andre tidspunkter eller til andre sosiale sammenhenger.

I den medieetiske sjanger-kjeden er utgangspunktet en hending i eller fortelling fra ’virkeligheten’ som beskrives i en medietekst, det vil si som nyhetsjournalistikk, en sjanger som definitorisk er beregnet på et massepublikum, f.eks. i et nyhetsinnslag på tv eller en avisartikkel. Når saken skal behandles i PFU omskrives denne medieteksten til en rekke nye tekster, skrevet i andre sjangre, som ikke er beregnet på allmennheten, men på et mindre utvalg profesjonsmedlemmer og utvalgte personer fra ’allmennheten’.

PFU’s sjangerkjede består normalt av i alt seks tekster.

Tekst A Den opprinnelige *journalistiske teksten* slik den ble publisert

Tekst B Den første *klagen* fra personen eller organisasjonen som følte seg krenket av teksten

Tekst C Det første *tilsvaret* fra redaksjonen

Tekst D⁶⁷³ Det første tilsvaret fra klageren

Tekst E Det andre tilsvaret fra redaksjonen

Tekst F PFUs uttalelse

I denne analysen vil jeg se på de fire mest sentrale tekstene, den opprinnelige artikkelen (A), klagen (B), redaksjonens første tilsvaret (C) og PFUs kjennelse (F).⁶⁷⁴

Mitt konkrete eksempel er sak nr. 139B/06. Det som omtales er en strid mellom en enkeltperson, Johan Nordström, og forsikringsselskapet Protector. Mannen hevder at huset han kjøpte hadde vesentlige mangler og at han derfor hadde rett til erstatning fra selger. Selger hadde kjøpt eierskifteforsikring av Protector, og kjøperens krav ble derfor henvist dit. Protector og kjøperen var uenige både om manglenes omfang og om manglene var selgers eller kjøpers ansvar.

---

⁶⁷³ Tekstene D og E blir ikke behandlet i denne analysen. De bringer vanligvis inn få nye momenter.

⁶⁷⁴ Tekstene finnes i sin helhet i vedlegg 3.

Saken ble presentert i TV2s forbrukermagasin *TV2 hjelper deg* 11. mai 2006, og en skriftlig versjon ble lagt ut på programmets hjemmeside samme dag.⁶⁷⁵ Artikkelen på TV2 Nettavisens hjemmeside var ganske kort. I utgangspunktet lå det også en link til på nettstedet til fjernsynsinnslaget, men denne linken er senere fjernet.

Forsikringsselskapet Protector klaget begge innslagene inn for PFU. I begge sakene ble TV2 frikjent av PFU.⁶⁷⁶ Fordi det er enklere å håndtere en kort, skriftlig nett-tekst enn et tv-program, vil jeg her konsentrere meg om nettversjonen. Men mye av den samme argumentasjonen kunne vært brukt om tv-innslaget.

Et nøkkelpunkt i selve konflikten er at huskjøperen Johan Nordström ikke var forsikret hos Protector som tvert i mot var *husselgerens* forsikringsselskap. Men dette kommer bare fram i en bisetning i teksten. Husselgeren har tegnet en såkalt eierskifteforsikring, et forsikringsprodukt som kom på markedet etter at en endring i den såkalte Avhendingsloven⁶⁷⁷ gjorde selger tydeligere ansvarlig hvis boligen avviker vesentlig fra 'forventet stand'. Eierskifteforsikring er selgerens forsikring mot denne typen krav fra kjøpere. Det er altså selgeren som betaler og selgeren som eventuelt får hjelp fra forsikringsselskapet, ikke kjøper. Det er mange som hevder at eierskifteforsikring kan være en ulempe for kjøperen. DnBNor, som også driver eiendomsmekling, skriver for eksempel på sin hjemmeside at for "boligkjøper trenger ikke eierskifteforsikring være en fordel. Den er i utgangspunktet tiltenkt selgeren, som dermed kan sove godt etter salget".⁶⁷⁸ Som følge av dette er det nå også lansert en boligkjøperforsikring,⁶⁷⁹ slik at kjøperne kan sikre seg mot uventede store reparasjonskostnader på nyinnkjøpte boliger.

I tillegg er dette et felt med nokså komplisert forsikringsjus. Hva er for eksempel 'forventet stand' på et - som i dette tilfellet - 40 år gammelt hus? Hvilke feil må man "forvente" (som ikke dekkes) og "ikke forvente" (som dekkes)? Hva er det kjøperens ansvar å undersøke? Hva er selskapets økonomiske forpliktelser hvis "ikke forventede" feil eksisterer?

---

⁶⁷⁵ Saken lå i juni 2008 fortsatt på nettavisen.no, på adressen.
<http://www.nettavisen.no/hjelperdeg/article631675.ece>.

⁶⁷⁶ Protectors klage på TV2 (tv-sendingen) er sak nr. 139A/06.

⁶⁷⁷ Endringen var gjeldende fra 1998.

⁶⁷⁸ lastet ned 12.12.07 fra <https://www.dnbnor.no/person/eiendom/eierskifteforsikring.html>.

⁶⁷⁹ Se f.eks. Stavanger Aftenblad 31.1.07, lastet ned 12.12.07 fra <http://forbruker.no/bolig/article1622846.ece>.

13.2. Analyse av den journalistiske teksten

Den journalistiske teksten, dvs. nettartikkelen med tittelen *Ikke beskyttet av Protector* er en nyhetstekst, produsert av profesjonelle journalister i en redaksjon.⁶⁸⁰ TV2-redaksjonen er en sentral del av den norske nyhetsinstitusjonen.

Den sosiale hendingen som er referert kan bli mediert i ulike former. Den kan bli til en rettssak, der tvisten passerer gjennom en offentlig redegjørelse og avdekking i en rettssal for så å bli formelt avklart i form av en dom. Men den kan også bli formidlet som en nyhet, dvs. som en kommersiell hendelsesorientert tekst, jfr. diskusjonen i kapittel 3. De første linjene av teksten ser i dette tilfellet slik ut:⁶⁸¹

(TITTEL) Ikke beskyttet av Protector

(INGRESS) -Aldri mer Protector, sier Johan Nordström. Da han fant fullt av feil og mangler ved det nye huset sitt, var det liten hjelp [å] få av forsikringsselskapet.

- (1) Det var høsten 2004 Johan betalte halvannen million for eneboligen på Nesodden,
- (2) som skulle bli drømmeboligen for han og sønnen Erik.
- (3) Men allerede etter et par uker merket Johan at han ble syk av å bo i huset.
- (4) Det ble konstatert store forekomster av mugg og sopp i huset.
- (5) Johan og Erik måtte flytte ut, og skaffe seg en leilighet i byen.
- (6) Det skulle bare bli starten på de økonomiske problemene for Johan.

Overskrift og ingress er kjernen (White 1997) i en nyhetstekst. Kjernen vil i stor grad avgjøre hvordan leseren går inn i saken. I dette tilfellet synes kjernen å være en ”sentimental and moralistic” (Darnton 1975) konklusjon: ”Aldri mer!”. Begrunnelsen er at Nordström angivelig er sviktet av forsikringsselskapet. Hans ”nye bolig” var ”full av mangler”, og det var ”liten hjelp å få fra forsikringsselskapet”.

Vi blir altså umiddelbart introdusert for Nordström som ’subjekt’ (Greimas 1983) eller ’offer’ (Propp 1968) samt forsikringsselskapet som ’giver’ eller ’opponent’ (Greimas 1983) eller som ’skurk’ (Propp 1968). Journalisten henter et ledemotiv (Van Gorp 2007) fra det melodramatiske typegalleriet.

---

⁶⁸⁰ Denne teksten er en nettversjon av et innslag i et tv-program, den er altså et typisk eksempel på det som kalles *konvergens* og som har vært et sentralt forskningstema i medievitenskapen de siste årene. Et av de typiske funnene er at konvergens fører til at journalistenes får sterkere tidspress (Deuze 2007, Nygren og Carlsson 2008), noe som også gjør at tiden til etisk refleksjon naturligvis blir kortere. Slike problemstillinger ligger utenfor denne avhandlingens rammer, men er et tema i prosjektet *Journalistikk i endring: Ny teknologi, ny økonomi, nytt samfunnsoppdrag* ved Høgskulen i Volda. Se <http://www.hivolda.no/index.php?ID=14016>

⁶⁸¹ Hele artikkelen er gjengitt i vedlegg 3. Utdraget her er representativt for artikkelens form.

Etter tittel og ingress endrer nyhetsteksten karakter til en tradisjonell, lineær narrativ form. I mindre grad enn vanlig i nyhetstekster kan de følgende avsnittene stokkes fritt om. Denne teksten er mer narrativ i formen enn nyhetstekster ofte er, som gjerne er narrative mer i det underliggende innholdet enn i selve fortellermåten. Av de seks første elementene i teksten, er fem lineære handlingselementer som summerer seg opp til en fortelling. Teksten gjøres til en fortelling blant annet ved at den trekker fram og stiller i forgrunnen Nordström og sønnen Eriks dramatiske erfaringer over en tidsperiode. Den sosiale hendingen – en komplisert juridisk tvist rundt en vanskelig og spesiell forsikringstype som kunne vært framstilt som en redegjørelse – blir re-presentert som en *fortelling* om en mannlig enslig forsørger og hans sønn hvis drømmer og forhåpninger blir knust. De finner sitt ”drømmehus”, men det viser seg at det er ødelagt. Faren blir syk. De må gi opp huset og får ingenting fra forsikringsselskapet. Det eneste ikke-lineære elementet i innledningen av teksten er (2) der begrepet ”drømmehus” blir introdusert, et ord som fargelegger narrativen, akkurat som ”piggy bank” og “Red Schwinn” gjør i Darntons (1975) tilfelle (se kapittel 4). Hvis vi anvender skillet mellom fortelling og redegjørelse i nyhetstekster som van Leeuwen (1987) innfører (se kapittel 4), ser vi at denne teksten luter langt mer mot fortelling enn mot redegjørelse, selv om deler av nyhetsteksten mot slutten også har redegjørende elementer.

Skurken, (‘the heartless bully’ (Darnton 1975) eller ‘opponenten’ (Greimas 1983)) i fortellingen er forsikringsselskapet og dets administrerende direktør som nekter å hjelpe faren og hans uskyldige sønn. Helten eller hjelperen er TV2 selv som ‘hjelper deg’ (i pakt med programmets tittel).

Forsikringskrangler likner på en rekke andre diskusjoner i det moderne samfunnet der partenes konstruksjon og forståelse av virkeligheten og deres tolkninger av fakta ofte er så ulike at det er tilnærmet umulig for utenforstående å mene noe om hvem som har ’rett’. Når stridene så rammes inn som narrativer i en melodramatisk tradisjon, der du *må* ha en skurk, er den personen som blir utpekt til skurk, (nesten) dømt til å bli taperen når leseren eller seeren tolker teksten – selv om han eller hun får aldri så mye formell tilsvaretsrett.

For å gjøre det mulig å framstille denne saken som en *journalistisk tekst*, er de fleste juridiske spørsmålene (som saken faktisk handler om) holdt utenfor. De er ”significantly excluded”, for å bruke Faircloughs (1995) begreper, fra tekstens representasjon av den sosiale hendingen.

Eller med van Gorp (2007): de er potensielle *manifest framing devices* som bevisst er utelatt. Fra et profesjonelt, journalistisk ståsted er det nesten nødvendig å utelate dem fordi en redegjørelse for slike forsikringstekniske og –juridiske spørsmål ville være kjedelig og dårlig journalistikk.

Nyhetens hovedfokus blir i stedet *kjøperens tragedie*. Den er sterkt synlig og framhevet (Entman 1993) i teksten. En kilde (Johans sønn) som ikke har noen egen rolle i den juridiske striden, får en sentral posisjon i teksten for å styrke og fargelegge de narrative fortellingselementene i framstillingen. Det samme gjøres med i og for seg korrekte, men strengt tatt irrelevante fakta som Nordstrøms finansielle tap og påfølgende økonomiske problemer. Kontroversen er dermed re-tekstualisert fra en abstrakt, formell, juridisk redegjørelse til en konkret, følelsesmessig og subjektiv fortelling.

Faktaelementene og kildene er holdt sammen som et melodrama, et kulturelt ledemotiv som leserne kjenner fra eventyr, barnebøker, drama-serier på tv og annen populærkultur. Det har i det minste to konsekvenser. For det første må leseren ofte ubevisst trekke inn melodramaet og dets faste karakterer for helt å forstå historien. For det andre vil leseren, når han eller hun kjenner kodene, vanligvis lese disse karakterene inn i nyhetsfortellingen, selv når helter og skurker ikke er eksplisitt utpekt. I dette tilfellet vil skurken i historien uten videre være forsikringsselskapet og dets administrerende direktør som nekter å hjelpe den uheldige Johan og hans uskyldige sønn. Helten er, som så ofte i slike saker, redaksjonen/journalisten selv.

Dette er ingen feil, dette er ikke dårlig håndverk. Det er tvert i mot en framvisning av selve håndverket. Dette *er* nyhetsjournalistikk, aktuelle, hendingsorienterte tekster med allmennheten som påtenkt mottaker. Teksten har et tungt innslag av *fortelling* - med fortellingens faste kjennetegn, en handling med begynnelse og slutt og et fasttømret persongalleri (van Leeuwen 1987).

Teksten synes umiddelbart konkret og detaljert. Men en nærmere analyse viser at de mange presenterte faktadetaljene har lite med selve striden å gjøre. Det gjelder for eksempel omtalen av huset som 'drømmebolig' og presentasjonen av Nordstrøm som 'enslig forsørger'. Disse faktaelementene er typiske eksempler på Robert Darntons påstand om at journalistikken ofte bringer mer inn i 'virkelighetens historier' enn den henter ut av dem (Darnton 1975). Det er nokså irrelevant i forhold til striden om tolkningen av forsikringsavtalen om dette var et

'drømmehus' for Johan og hans sønn. Det er strengt tatt også uten betydning at han er enslig forsørger. Men ordbruken fargelegger og utdyper minifortellingen om Johan og Eriks katastrofale møte med det ubarmhjertige forsikringsselskapet, som nyhetsteksten formidler.

Ved å omformulere en abstrakt og i hovedsak juridisk strid til en konkret fortelling endres den generiske tolkningsrammen (De Vreese 2005) fra formell jus til et emosjonelt og subjektivt drama. Det er dette som Eide og Hernes (1987) kaller *medievri*, at saker forenkles, tilspisses, personifiseres osv. for å passe inn i medieformatene.

Men i tillegg erstattes de saksspesifikke tolkningsrammene i nyhetsteksten ved at det bringes inn tre andre, svært populære ledemotiver. Først ved at teksten bruker ord som 'drømmebolig' osv. Dermed trekker teksten på verdien 'det gode liv' ('drømmeferien', 'drømmehuset', 'drømmepartneren' og for den saks skyld 'drømmeprinsen') som i dag går igjen både i reklame og i de kommersielle mediens spesialseksjoner for reise, bolig og samliv. I dette tilfellet er det forsikringsselskapet som nekter Johan og hans sønn deres 'gode liv' som vi alle streber etter, ved å være 'stivbeint', det motsatte av 'fleksibel', et annet av det moderne mediespråkets favorittord.

At Johan er enslig forsørger har neppe faktisk relevans for den juridiske striden mellom ham og Protector. Men ved hjelp av ordparet 'enslig forsørger' trekker journalisten inn i teksten hele den nyere norske politiske diskusjonen om sosial- og velferdspolitik. De siste ti årene har verdien 'kampen mot fattigdom' i stor grad erstattet likhetsverdien i norsk sosial- og velferdspolitik. Det er samtidig blitt bredt akseptert at enslige forsørgere står i langt større fare for å havne i økonomisk trøbbel enn personer som lever i parforhold, blant annet på grunn av raskt økende boligpriser og dyre (og ofte manglende) barnehageplasser.

Det tredje ledemotivet som trekkes inn i artikkelen er et av den moderne journalistikkens hovedgrep. Den 'lille mann' stilles opp mot 'Makten'. Og 'Makten' skal avkles, avsløres og bekjempes av journalisten på vegne av folket. Det er denne forståelsen Olof Petersson kalte "journalismen" (Petersson 1994) og som er omtalt og diskutert i rekke senere norske arbeider om journalistikk (se for eksempel Raaum 1999:64, Østlyngen og Øvrebø 1998:61).

Denne tolkningsrammen ligger solid forankret i programmets tittel *TV2 hjelper deg*. Underforstått: her hjelper mediet den alminnelige, 'lille' seer mot urettferdighet fra offentlige

myndigheter eller kommersielle aktører. Dette perspektivet understrekes ved at Johan Nordström nesten konsekvent (12 av 14 ganger i den korte teksten) omtales bare med fornavn. Bruken av fornavn etablerer et slags personlig, nært forhold mellom leseren og den som er offer. På den annen side er Protector's sjef, Sverre Bjerkeli, navngitt med etternavn hver gang han er omtalt (som henholdsvis Sverre Bjerkeli, Bjerkeli og administrerende direktør Bjerkeli), noe som markerer et formelt, fjernt forhold til leseren.

Rent teknisk er journalisten tekstens forfatter. Han er navngitt i artikkelens by-line. Men hvem er tekstens 'principal' eller opphavsmann? Moderne journalistikk insisterer på at journalistene - og bare dem - skal være tekstens opphavsmann. Det motsatte, referat- eller såkalt 'mikrofonstativ'-journalistikk, regnes som dårlig eller i verste fall direkte uakseptabel og uetisk praksis. Men i denne saka er det slett ikke klart hvem som faktisk er opphavsmann. Fortellingen er i stor grad fortalt fra kjøperens synsvinkel og med hans ord. Det er huskjøperens fortelling vi blir fortalt, sannsynligvis slik han ville fortalt den selv dersom han hadde den nødvendige journalistiske fagkunnskapen. Den formelle forfatteren (dvs. journalisten) er i realiteten mikrofonstativ for Johan. Det kan synes like legitimt for journalister å være mikrofonstativ for 'den lille mann' som det er illegitimt å være mikrofonstativ for den som er definert som 'Makten' (Bjerke 2007).

Den implisitte verdien som ligger under teksten er *rettferdighet*. Og rettferdighet er at kunden får det han eller hun har rett til. Hele ideen med tv-programmet som teksten bygger på er å 'hjelpe' forbrukere som ikke har fått det de mener å ha betalt for. Denne verdien blir effektivt introdusert i teksten ved henvisning til sterke *følelser* i den aller første setningen. Forsikringsselskapet er urettferdig, derfor opphisselsen.

Teksten bruker spesifikke sjangere og ord som leder oss i til å føle sympati med Johan. Han fortjener vår sympati og respekt. Johan er en enslig forsørger som trodde han hadde kjøpt drømmeboligen, men som plutselig tapte i samfunnslotteriet. Leserene kan lett identifisere seg med ham. Tekstens mening for leserne er at 'en person som har forsikring blir nektet de erstatningene han har krav på'. Uten å lese denne meningen inn i teksten blir den faktisk knapt forståelig. Problemet i dette tilfellet er at Johan ikke var forsikret i Protector. Selskapet var hans *motparts*, selgerens, forsikringsselskap. Den forståelsen som gir mening til den opprinnelige mediateksten passer dårlig på den virkelige konflikten.

13.3. Analysen av sjangerkjeden

Hvordan blir den originale journalistiske teksten referert i sjangerkjeden som behandlingen av klagen utgjør? Hvordan blir den opprinnelige teksten representert, referert og omtalt i klagen, tilsvaret fra redaksjonen og endelig i kjennelsen fra Pressens Faglige Utvalg? Hvilke valg av kilder, faktaelementer og ledemotiver som den opprinnelige mediateksten bringer med seg og som bidrar til å forklare hvordan mediebrukeren leser den opprinnelige teksten, blir videreformidlet i sjangerkjeden?

Tekst B: Klagen

Mens den originale mediateksten (Tekst A) er laget av journalister i en redaksjon i samband med en kilde og beregnet på massespredning, er klagen (Tekst B) vanligvis skrevet av en enkeltperson eller av en organisasjon. Klagen er normalt rettet til Pressens Faglige Utvalg. Det er ingen journalistisk tekst beregnet på et massepublikum.

Klagen henviser ofte til spesielle punkter i Vær Varsom-plakaten som er overtrådt, på samme måte som man i stevninger til rettsapparatet henviser til konkrete lovparagrafer som skal være overtrådt. Klagen er forøvrig ikke alltid knyttet til det som står i teksten, den kan også være knyttet til det som ikke står.⁶⁸²

Protectors klage gjaldt flere forhold,⁶⁸³ blant annet manglende anledning til å gi tilsvaret samt bruk av deler av et tv-intervju på nettavis uten at dette var gjort eksplisitt kjent for intervjuobjektet. Dette drøfter jeg ikke her. I denne sammenheng er det viktige hva klageren sier om selve teksten. Helt innledningsvis trekker klageren inn momenter basert på allmennmoralens prinsipp om ikke-skade:

Det er liten tvil om at Nettavisens artikkel allerede har påført og påfører Protectors omdømme stor skade, i tillegg til at den har forsterket og stadig forsterker mytene og misoppfatningene om hva en eierskifteforsikring er og hva den dekker.

Klageren peker på at Protector (eller i det minste firmaets omdømme) blir påført skade og viser implisitt til at det i utgangspunktet ikke er akseptabelt å påføre andre skade. Videre heter det:

---

⁶⁸² Det går dessuten an å klage på journalistens framgangsmåte ved innsamlingen av stoff, men det er langt mindre vanlig

⁶⁸³ Brev fra Sverre Bjerkeli, adm. dir. i Protector til Pressens Faglige Utvalg, datert 21.9.06

- (1) Akkurat som tittelen, er denne ingressen egnet til å skape en oppfatning om at Protector's forsikring ikke duger, og at Protector er et forsikringsselskap det ikke er noen vits i å bruke.
- (2) Den rimelige leseroppfatningen av sitatet 'Aldri mer Protector', er at Nordström har brukt Protector og aldri kommer til å gjøre det igjen.
- (3) Men forholdet er altså at det ikke er Nordström og andre boligkjøpere som er kjøperne av Protector's eierskifteforsikring. (...)
- (4) Både tittel og ingress virker villedende for leserne, og kan bare skape misforståelser om hva en eierskifteforsikring er, og hvilken rolle den har i denne saken.
- (5) Anslagsvis 70 prosent av artikkelen er viet boligkjøper Nordströms frustrasjon, økonomiske ufore, hans anklager mot Protector, og Protector's uvillighet til å bidra til en løsning.
- (6) Det gjøres imidlertid ikke noe forsøk på forklare *hvorfor* Protector mener at Nordström ikke har rett til mer enn 160 000 kroner i erstatning.
- (7) Sakens egentlige kjerne ligger jo i Avhendingsloven, og hvorvidt Nordström etter denne, og eventuelt i hvilken grad, har rett til erstatning.
- (8) For leserne av artikkelen er det umulig å danne seg et rimelig bilde av bakgrunnen for konflikten mellom Nordström og Protector, og forstå hvorfor, som jeg får lov til å si helt mot slutten av artikkelen, Protector's takst bare er knyttet til fuktproblemene.

Klageskrivet er argumentativt og gjelder først og fremst at artikkelen skaper inntrykk av at Johan var forsikret i Protector (1,2,3,4,7,8), noe som altså er galt. Vi ser også at den opprinnelige tekst A i all hovedsak blir representert gjennom direkte sitering som umiddelbart blir tolket, som for eksempel på denne måten: "Den rimelige leseroppfatningen av sitatet 'Aldri mer Protector', er at Nordström har brukt Protector og aldri kommer til å gjøre det igjen." Innholdet i klagen er knyttet til artikkelens meningsskaping, hvordan en leser normalt vil oppfatte meningen med teksten (2,4). Videre er klageren opptatt av hvilke kilder og faktaelementer som fremheves i den opprinnelige teksten og hva som tydelig utelates (5,6).

Klageren benytter seg – uten å gjøre det klart og muligens uten å være klar over det – av tekstanalytiske redskaper og hevder at teksten framhever og setter i forgrunnen forhold som er saken uvedkommende (eller hva van Dijk (1991:114) kaller "strategic use of irrelevance") (5), mens den utelater forhold som er helt vesentlige for å forstå hva striden dreier seg om (6). Klageren peker på deler av teksten som forsterker og fargelegger nyheten som narrativ (5).

Tilsvaret

På bakgrunn av klagen, skriver redaksjonen sitt første tilsvar⁶⁸⁴ (tekst C). Det er normalt svært tydelig rettet til Pressens Faglige Utvalg. Slik også her. Tilsvaret er skrevet på vegne av redaksjonen og Nettavisen av kanalens advokat Theo Jordahl. Mye av brevet handler om

⁶⁸⁴ Brev til PFU fra Nettavisen v/Theo Jordahl, datert 28.11.06

hvorvidt tilsvaretsretten er ivarettatt. Her er jeg først opptatt av hvordan den opprinnelige mediateksten blir presentert i redaksjonens forsvar for sin reportasje. Det viktigste språklige trekket ved forsvaret er at den blir framstilt som indirekte referert tekst. Et eksempel:

- (1) Generelt kan ikke god presseskikk tilsi at man ikke kan gi uttrykk for den erfaring typisk en kunde gjør seg.
- (2) Det pekes på at de tilbud som er gitt er referert i artikkelen,
- (3) at klagerens synspunkter på å møte kunden sammen med TV2 Hjelper degs team er referert,
- (4) samt at klagerens oppsummerende vurdering – som står sentralt – er gjengitt avslutningsvis.

Nyhetsartikkelen blir ikke sitert, men referert som indirekte tale. Det gir naturligvis store muligheter for omtolkning av meningene i den opprinnelige artikkelen. Den blir i tillegg reformulert fra den fortellende journalistiske sjangeren i mediateksten inn i en mer redegjørende sjanger som blir knyttet til den strengt *formelle* tilsvaretsretten.

Hvilke relevante deler av den opprinnelige artikkelen blir så inkludert i redaksjonens forsvar, hvilke er tydelig utelatt i tilsvaret? Først og fremst er alle ord, begreper og uttrykk som spiller på og gir assosiasjoner til ledemotiver som melodramatisk fortelling, verdien om «det gode liv», den sosialpolitiske diskursen om 'fattigdom' og den populistiske forståelse av den 'lille manns' rettigheter, dvs. de ledemotiver vi avdekket i analysen av mediateksten, utelatt. I referatet fra artikkelen er elementer som "drømmehus", "enslig forsørger" og "nesten totalt ødelagt min privatøkonomi" utelatt. På denne måten blir de elementene som skaper viktige deler av *meningen* i den opprinnelige teksten systematisk og tydelig utelatt i tilsvaret. I stedet blir helt nye ord lagt til for å beskrive Tekst A. For eksempel:

- (5) Tvert om gir denne saken et bidrag til å synliggjøre hvordan eierskifteforsikringen faktisk fungerer og hva kunder kan forvente blir dekket.

De fleste ordene og ordsammenstillingene som er brukt i dette avsnittet i ("bidrag til", "synliggjør", "faktisk fungerer", "hva kunder kan forvente") finnes ikke i den opprinnelige artikkelen. Ved å *legge til* disse elementene gir for det første redaksjonen (eller i dette tilfellet redaksjonens representant, advokat Jordahl) den opprinnelige teksten, som var sterkt fortellingsdominert, en langt sterkere preg av redegjørelse. Dessuten bringer de tillagte, inkluderte, ordene og setningene inn helt andre ledemotiver enn Nettavis-artikkelen gjør.

Blant disse er tre sentrale verdier i selvforståelsen i profesjonell journalistikk: ytringsfrihet, informasjon og balanse.

- (7) Hva gjelder klageres innsigelser til overskriften 'Ikke beskyttet av Protector' synes den å være dekkende for det hovedpoeng klageren har.
- (8) Huskjøperen er ikke beskyttet av Protector, det er derimot selgeren.

Dette er dels et sitat ("Ikke beskyttet av Protector") og dels et tillegg ("Huskjøperen er ikke beskyttet av Protector, det er derimot selgeren"). I nett-artikkelen står det ikke eksplisitt noe sted at kjøperen *ikke* har forsikring. Ved å benytte *tilleggsord*, knytter tilsvaret artikkelen til journalistikkens ideelle profesjonelle forpliktelser, å informere om fakta og problemer knyttet til eierskifteforsikring som sådan.

Nyhetstekstens fortellingspreg om Johan og hans lille sønn som rammes av urettferdighet fra et navngitt forsikringsselskap (*fortelling* i van Leeuwens (1987) terminologi), blir i tilsvaret omtolket til og framstilt som en saklig og balansert forbrukerinformasjon (*redegjørelse* i van Leeuwens terminologi) om styrker og svakheter ved eierskifteforsikringer.

Kjennelsen

Den siste teksten jeg analyserer, selve kjennelsen, er i utgangspunktet forfattet av Norsk Presseforbunds sekretariat, som et forslag til uttalelse fra PFU. I stor grad blir anbefalingen fulgt, men PFU kan også endre både formuleringer og konklusjon. Kjennelsen har en noe uklar målgruppe. Dels er den rettet til klageren, som får støtte til eller avslag på sin klage. Dels er den rettet til den innklagede redaksjonen, som blir frikjent eller 'felt', dels er den rettet til den journalistiske profesjonen som skal kunne bruke kjennelsene som rettesnorer for senere etiske avgjørelser. Og dels er teksten rettet til allmennheten. Hvis medier blir 'felt', er et krav for alle medlemmer av Norsk Presseforbunds grunnorganisasjoner at siste del av PFUs uttalelse skal offentliggjøres i den publikasjonen eller i den sendingen som begikk 'overtrapet'.

Mesteparten av kjennelsen er et sammendrag av de tidligere analyserte tekstene (artikkelen, klagen og tilsvaret). Selve konklusjonen er ekstremt kort, ofte bare ett eller to avsnitt. I denne saken er konklusjonen slik:

- (1) Pressens Faglige Utvalg mener Nettavisens artikkel må sees som en direkte forlengelse av reportasjen i *TV 2 hjelper deg*, slik artikkelen var merket med forbrukerprogrammets logo.
- (2) Ut fra dette måtte redaksjonen også i nettsammenhengen være i sin fulle rett til å stille seg på huskjøperens side og fremme hans sak i forhold til Protector Forsikring
- (3) På den annen side må utvalget gi klageren medhold i at det på en langt tydeligere måte burde ha framgått at det var husselgerens interesser Protector representerte, slik en eierskifteforsikring er å forstå.
- (4) Utvalget kan likeledes se at artikkelen på denne måten får en innfallsvinkel som kan gi et feilaktig inntrykk av at det er huskjøperens eget forsikringsselskap som ikke vil utbetale det nødvendige beløp for utbedring av boligeiendommen.
- (5) Likevel velger utvalget å legge vekt på at artikkelens utdrag fra TV-intervjuet med klageren gir ham en akseptabel mulighet til å forsvare og forklare hvor selskapet står i forhold til huskjøperen.
- (6) Etter en samlet vurdering finner utvalget at TV 2 Nettavisen ikke har brutt god presseskikk.

PFU diskuterer ikke hvem som har rett i den opprinnelige konflikten, Nordström eller Protector. I stedet gir PFU ganske enkelt Nettavisen rett til å engasjere seg til fordel for kjøperen (2). PFU gir deretter klageren rett i at artikkelen kan gi et ”feil inntrykk” av et av de viktigste stridsspørsmålene (3,4). Men, fordi Protecør-direktøren blir gitt en ”akseptabel mulighet” til å forsvare seg (5), blir Nettavisen frifunnet (6).

Kjennelsen er typisk for PFU. Utvalget diskuter sjelden eller aldri, som jeg har vist i kapittel 11, selve den sosiale hendingen som var utgangspunktet for den opprinnelige mediateksten.

Ordbruken “en akseptabel mulighet til å forsvare og forklare hvor selskapet står” refererer tvert i mot til en viktig, formell verdi om rettferdighet, de anklagede personers rett til å svare og forsvare seg selv, dvs. det som heter kontradiksjonsprinsippet i jussen og imøtegåelsesretten eller tilsvaretsretten i presseetikken. Slik forklares det i offisielle norske dokumenter:

Det sentrale i prinsippet går ut på at partene må gis anledning til å få gjøre rede for sitt syn på de faktiske omstendigheter, og at de må få adgang til å uttale seg om hverandres anførsler. Det siste forutsetter også rett til innsyn i dokumenter. Sentrale deler av kontradiksjonsprinsippet følger langt på vei av likhetsprinsippet, som innebærer at partene skal være tillagt de samme prosessuelle rettigheter i prosessen. Begge prinsipper henger nær sammen med det generelle kravet om en rettferdig rettergang.⁶⁸⁵

685

Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)

I presseetikken er prinsippet slått fast i punkt 4.14. og 4.15 i VVP. Denne prinsippet er altså sentralt, både i jussen, i allmennmoralen og ikke minst i den norske journalistiske profesjonens selvforståelse.

Den eneste direkte siterte frase fra tekst A, B og C i tekst F er overskriften (*Ikke beskyttet av Protector*) som er sitert i det avsnittet som refererer klagerens tekst B. Denne gjennomførte bruken av “indirectly reported text” (Fairclough 1995) gjør det mulig (akkurat som Nettavisen gjør i tekst C), å “significantly leave out” alle ord og ordsammenstillinger som knytter den opprinnelige journalistiske teksten A til tradisjonelle myter (der Protector er skurken). På samme måte som tekst C utelater tekst F (PFUs kjennelse) en rekke av de avgjørende elementene i tekst A (’drømmebolig’, ’enslig forsørger’ og ’stivbeint’) som knytter den til sentrale kulturelle ledemotiv-verdier om det ’gode liv’, ’sosial rettferdighet’ og ’den lille mann mot Makten’.

Akkurat som TV2 Nettavisen gjør i sitt tilsvarende, gir PFU inntrykk av at den opprinnelige nyhetsteksten er dominert av redegjørelse eller habermasiansk meningsutveksling der Nordström og klageren kommer tilnærmet likeverdig til orde. Men Tekst A er i form en journalistisk nyhetsartikkel med sterke innslag av fortelling, som fremmer noen helt spesielle elementer av meningsskaping. Fordi “the social effects of texts depend upon processes of meaning-making” (Fairclough 2003:11), unngår PFU på denne måten å måtte ta stilling til de viktigste konsekvensetiske sidene ved publiseringen.

I stedet bruker PFU ord og ordsammenstillinger av typen ”i sin fulle rett til å engasjere seg til fordel for” (2) og ”akseptabel mulighet til å forsvare og forklare” sitt syn. (5) Dette knytter an til sentrale verdier i journalistikkens selvforståelse, som ’den frie presse’, sosialt engasjement og en ’kommunikativ rasjonalitet’ der aktørene er utstyrt med ’like kapasiteter’. Når den anklagede personens tilsvarende rett og rett til å forsvare seg selv er formelt ivaretatt, er den kommunikative rasjonalitet ifølge PFU oppnådd.

Tekst F kan deretter re-kontekstualisere tekst A og konkludere med at den journalistiske teksten ”gir ham en akseptabel mulighet til å forsvare og forklare”. Pressen fyller sin oppgave ved å representere ulike syn på omstridte spørsmål.

13.4. Konklusjon

Vi ser hvordan de etiske problemstillinger som reises av klagere, blir re-presentert og flyttet inn i en profesjonell journalistisk tolkningsramme. Dette er bruk av språklig makt eller ideologi, som Fairclough kaller det. Den makten det her er snakk om, er den journalistiske profesjonens makt. Profesjonen er gitt/har tatt seg retten til å kontrollere sin profesjonsetikk. Når klageren ikke kan akseptere måten hans selskap blir framstilt på i en nettavis, løser PFU problemet ved se bort fra de problematiske tolkningsrammene i mediateksten og legger i stedet legger inn referanser til profesjonens hovedverdier 'ytringsfrihet' og 'diskursiv rettferdighet'.

På denne måten har journalistikken skaffet seg en *dobbel makt*, først til å presentere en sosial hendelse som en *fortelling* som gjør deltakerne til helter og skurker i et mediedrama når det passer slik, og deretter makten til å reformulere den samme teksten til en *redegjørelse* når det passer slik.

Og i disse argumentative tekstene omskrives og omtolkes dessuten den opprinnelige journalistiske nyhetsteksten til en tekst av en helt annen karakter. Det argumenteres som om det bruddet Chalaby viser til fra "borgerlig offentlighet" av habermasiansk karakter til nyhetsjournalistikk på moderne vis ikke har funnet sted.

Pressens Faglige Utvalgs saksbehandling foregår i sterkt skiftende sjangere, og min konklusjon er at gjennom denne sjanger-endringen 'forsvinner' viktige sider ved den opprinnelige teksten. Når dommen fra PFU endelig foreligger, finner vi ofte få eller ingen spor av de formuleringene og underliggende meningene som i sin tid utløste klagen til utvalget.

Kapittel 14

Moral som intuisjon

I kapittel 4 refererte jeg Jonathan Haidts modell om moral som ”sosial intuisjon” og konkluderte med å lansere en hypotese om at *journalisters moralske valg i hovedsak blir tatt på bakgrunn av profesjonelt innlært intuisjon som iblant suppleres med ”ex post facto-reasoning”*. Denne hypotesen står i klar motsetning til hypoteser basert på Lawrence Kohlbergs teorier, som hevder at journalistiske moralske valg er basert på ”post-conventional ethical reasoning”. Eller i kortform: Er den journalistiske profesjonens moralske avgjørelser basert på refleks eller refleksjon?

I dette kapitlet skal jeg drøfte disse to hypotesene mot hverandre i lys av to datasett. Det første settet er 30 kvalitative intervjuer med redaksjonelle medarbeidere i ulike medietyper og på ulike nivåer. Det andre datasettet er en kvantitativ spørreundersøkelse blant medlemmer av Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening. Datasettene er gjort rede for i kapittel 7 og må tolkes med de forbehold som er nevnt der.

I sterkt forenklet form kan vi illustrere de to teoriene slik

Kohlberg:

Situasjon – vurdering – avgjørelse

Haidt:

Situasjon – avgjørelse– vurdering

14.1 En kvalitativ analyse

Den første problemstillingen er hvordan respondentene gjenkjenner en situasjon der de oppfatter at etisk eller moralsk vurdering synes påkrevet. Et typisk svar på spørsmålet om hvordan de oppdager at det gjøres en slik vurdering, lyder slik:

Nei det er ryggmargrefleks, det altså. Eller det kan være at folk stiller spørsmål ved ting, som jeg ikke selv er klar over. Det kan også være at jeg burde ha oppfatta det, men hvor de kanskje ikke sier at gid skal du kjøre den. Det kommer et eller annet spørsmål som gjør at: søren det var et godt innspill og så er det ett eller annet, men stort sett er det ryggmarg (20).

Informantene forteller at de intuitivt, gjennom 'kroppen', gjenkjenner situasjoner som kan ha etiske implikasjoner.

Når en situasjon på denne måten er gjenkjent som et tilfelle som krever etisk eller moralsk vurdering, hvordan gjør journalistene denne vurderingen? *Hvordan* vurderes tilfellet, hvilke handlingsalternativer er aktuelle, hvordan fattes avgjørelsen om handlingsvalg? Også på disse spørsmålene henviser informantene ofte til kroppsliggjorte prosesser. De 'føler' hva som er det riktige å gjøre.

Ingen av de fire forskningsassistentene registrerte at Vær Varsom-plakaten ble lest, brukt eller i det hele tatt nevnt i løpet av observasjonsperioden. Journalistene i redaksjonene ble derfor i de påfølgende intervjuene spurt hvorfor. I en redaksjon ga journalistene følgende svar:

- VVP nevnes sjelden fordi vi vet innholdet. Det sitter i veggene (13).
- Hvorfor skulle vi nevne den? Jeg ser ingen grunn til at vi skal sitere den daglig. Vi har jo en magesfølelse for det vi gjør (14).
- VVP ligger innbakt i hodet på oss, og er ikke noe vi snakker om til daglig (15).
- Hvorfor skal vi nevne den? Vi kjenner innholdet. Det er det samme som når du kjører bil. Du leser ikke trafikkreglene samtidig. Du kjenner dem jo (16).
- Jeg tror den sitter under huden på alle som jobber her. I dette huset jobber relativt erfarne journalister. Det er sjelden vi roter oss borti PFU-saker (2).

En siste respondent svarte: "Fordi VVP er et verktøy og retningssnor som ligger i ryggmargen hos de fleste journalister. Jeg har jobbet mange steder og har aldri opplevd at en arbeidsleder har nevnt VVP" (4).

I en annen redaksjon ble det blant annet svart slik:

Jeg vet omtrent hva som står der, Det går litt på 'common sense' følelse på ting. Jeg setter den ikke opp på oppslagstavlen min altså. (...) Vi diskuterer ikke VVP i redaksjonen. De fleste av oss kjenner den. Mye som har gått igjen er jo tilsvaremulighet, og såne ting. Det går litt på journalistikkens abc. Det er som de ti bud, du vet omtrent hva som står der, men det er det å holde seg til dette i praksis i livet (8).

Jeg kan den ikke utenat lengre. (...) Det er jo i rygggraden i hva vi gjør, du bør ha den i bakhodet hele tiden. Jeg tror også at det går veldig mye på magesfølelsen hvis du gjør noe gale, så kan du kjapt finne den igjen i VVP (7).

Flere av journalistene ble dessuten litt fornærmet over spørsmålet. De mener de har VVP 'under huden'. De oppfatter at paragrafene er internalisert. Det er ikke slik at hver enkelt journalist har et aktivt og bevisst forhold til det trykte, presseetiske regelverket. Tvert imot er

det slik at intervjuobjektene nokså samstemt gir uttrykk for at de sjelden eller aldri bruker eller leser Vær Varsom-plakaten.⁶⁸⁶ Det er heller ikke slik at PFUs avgjørelser i særlig grad brukes i redaksjonene, hevder Institutt for Journalistikk's presseetiske spesialist Gunnar Bodahl-Johansen.⁶⁸⁷ De etiske avgjørelsene styres heller av en slags kroppslige prosesser. Presseetikken sitter innbakt 'i veggene', 'i hodet', 'under huden', 'i ryggmargen' eller liknende.⁶⁸⁸

Presseetikken framstår altså entydig som er en intuitiv, internalisert, 'kroppslig' form for kunnskap som utløser en reflekshandling, ikke bevisste refleksjoner rundt et regelsett.

En respondent mente at spørsmålene i det kvalitative intervjuet var vanskelige å svare på, fordi hans praksis normalt ble styrt av "atmosfæren", hva som "sitter i veggene" og "intuisjon". En annen besvarte et spørsmål om hva slags kunnskap journalister trenger på denne måten: "Kunnskap om det du skriver om er helt vesentlig og også en generell kunnskap om presseetikk, ha en viss magefølelse for hva som er riktig og hva som er galt (18)".

Endelig var det en respondent som svarte slik:

Her på huset er det mer sånn 'hva føles riktig'. Det er klart VVP er der og jeg sier ikke at man ikke ser på den, men jeg tror ikke det er det første man ser på. Man ser på først hva føler man er riktig og hvis man er overbevist om at det er riktig, hvis det da kan bli noen bråk av det, da får man se på regelverket VVP og kjennelser eventuelt rettsavgjørelser så kommer vi i heisen hvis vi ikke kan underbygge det standpunktet vi ønsker å innta (17).

Dette svaret er tilnærmet ordrett likt Haidts beskrivelse av moralsk intuisjon, slik jeg har referert den i kapittel 5.

Det er også slik at journalister selv i stor grad synes å oppfatte dette som *positivt*, som en del av sitt *yrkeskunnande*, som det heter på svensk: En dyktig journalist har en *mage* som reagerer

---

⁶⁸⁶ Flere av intervjuobjektene sa uoppfordret før intervjuene at de ikke hadde lest i Vær Varsom-plakaten på lenge.

⁶⁸⁷ Intervju med Gunnar Bodahl-Johansen, Institutt for Journalistikk, høsten 2005

⁶⁸⁸ To av forskningsassistentene oppsummerte slik i sine redegjørelser: "Et interessant funn er at alle journalistene og redaktorene mente at de hadde en form for etisk intuisjon. Denne brukte de som utgangspunkt til hvilke valg de skulle ta. Denne etiske intuisjonen begynte "å si ifra" når de begynte å føle ubehag med det de gjorde. Mange svarte at denne intuisjonen var bygget på grunnleggende menneskelige verdier." Og: "Med en gang kjente etiske problemstillinger kommer opp, reagerer journalistene og redaksjonsleder. Dette skjer ikke så ofte i fordi de skriver lite om kriminalsaker og andre kritiske saker. Alt som har med barn, privatlivets fred og ærekrenkelse er man klar over at tilhører et etisk-problematisk område."

på riktig tidspunkt og som gir riktige signaler til hjernen om hvordan tilfellet bør håndteres. Deretter kan hjernen finne en formell begrunnelse for beslutningen.

Samtidig - og kanskje derfor - er det et entydig funn både i intervjuer og feltundersøkelser at etiske diskusjoner synes nokså sjeldne. Alle forskningsassistentene oppsummerte fra sine (korte) observasjonsperioder at det er svært få diskusjoner overhodet i redaksjoner. Den viktigste arena for diskusjoner er i følge informantene i denne undersøkelsen det såkalte morgenmøtet. Nesten alle nyhetsredaksjoner organiserer sitt arbeid på denne måten: Nyhetsredaktøren (eller redaksjonssjefen, vedkommende kan ha mange ulike titler) og journalistene samles for (kort) å evaluere gårsdagens produksjon og deretter distribuere dagens arbeidsoppgaver. Agendaen består vanligvis av to typer saker: De temaene som *må* dekkes på en eller annen måte (altså store saker som ulykker, større kriminalsaker, kommunebudsjetter). Disse er vanligvis ganske få, ofte ingen i det hele tatt. Mange saker er derfor initiert av journalistene. De kan være basert på tips utenfra, egne ideer eller lesing, nettsurfing eller tv-seing. Diskusjonene er vanligvis begrensede, og resten av dagen er det sjelden felles diskusjoner overhodet. Vanligvis har journalistene betydelig frihet. Eller for å si det samme på en annen måte: De er overlatt til seg selv. Det er normalt noen rådslagninger/diskusjoner mellom reportere og nyhetsredaktør/vaktsjef i løpet av dagen. Praksis på dette punktet varierer mye mellom redaksjoner og er dessuten personavhengig. I en av de undersøkte avisene hadde en nyansatt nyhetsredaktør nettopp innført en helt ny praksis.

Den individuelle journalisten er selv normalt ansvarlig for de fleste moralske og etiske vurderingene i den daglige praksis. Hvis journalister oppfatter et dilemma, vil han eller hun normalt ta avgjørelsen alene. Hvis vedkommende er i betydelig tvil, vil reporteren konsultere sin nærmeste overordnede. Noen redaksjoner har særegne regler. I en avis var for eksempel sjefredaktøren den eneste som kunne ta avgjørelser om identifisering i kriminalsaker, mens det var delegert til vaktsjefen i en annen.

Informantene svarer også svært ulikt når de blir spurt om hvor ofte de gjør etiske vurderinger, alt fra *flere ganger hver dag* til *noen ganger* i løpet av en måned.⁶⁸⁹ Det synes ikke å være noen systematikk i disse variasjonene, og det virker i utgangspunktet lite sannsynlig at det skal være så store forskjeller. Hvordan kan dette forklares?

---

⁶⁸⁹ I de kvalitative intervjuene ble spørsmålet ikke systematisk knyttet til Vær Varsom-plakaten, slik som i den kvantitative undersøkelsen jeg refererer under.

En mulighet er at det nettopp har å gjøre med intuisjonens betydning i moralske vurderinger. Hvis det er slik at moralske avgjørelser tas raskt og intuitivt, kan det være slik at noen journalister regner dette som etiske/moralske vurderinger, mens andre ikke gjør det. Det kan være forskjeller i hvilken grad journalistene selv regner den 'etiske refleks' som 'etisk refleksjon'. Altså: Er de enkle, udiskutable, intuitive moralske avgjørelsene om for eksempel å unngå publiseringer som rammer barn, om å sørge for tilsvarende rett, om å unngå åpenbare reklameoppslag⁶⁹⁰ osv. regnet som 'etiske refleksjoner' når journalister blir spurt om etiske utfordringer i jobben eller er de ikke? Det kan også være slik at den moralske intuisjonen i ulik grad følges av ex post facto vurderinger, slik at journalister som gjennomfører de samme intuitive moralske vurderingene, i ulik grad senere vil (eller tvinges til å) vurdere sine moralske avgjørelser opp mot Vær Varsom-plakaten. Det vil avhenge av hva slags posisjon journalistene har i den redaksjonelle organisasjonen, hvor de fysisk befinner seg i redaksjonslokalene, når de er på jobb osv.

Uansett tyder svarene på at det finnes et område for moralsk skjønn i journalistisk praksis som er intuitivt mer enn refleksivt, forholdsvis ubevisst og derfor lite diskutert og lite synlig i omtalen av moralsk, journalistisk praksis.

Svarene tyder derfor på at Haidts teori om at moralske avgjørelser er intuitive får sterkere støtte enn Kohlbergs teorier om refleksjon som grunnlag for slike avgjørelser.

14.2 En kvantitativ analyse

De kvantitative dataene stammer fra en omfattende survey som ble gjennomført i 2005 av stipendiat Jan Fredrik Hovden ved Høgskulen i Volda. Et av spørsmålene var utformet for å bli brukt i min avhandling. Det hadde følgende ordlyd: "*Hvor mange ganger har du siste år vurdert en egen sak opp mot Vær Varsom-plakaten?*". Behandling, omkodning og analyse av dataene for mitt formål, er utført av meg.⁶⁹¹

Svarene var i utgangspunktet tenkt å bli brukt for å teste en av denne avhandlingens hovedhypoteser, nemlig at den journalistiske profesjonsetikken er smal. Men som det vil framgå av drøftingen under, viste det seg å være problematisk å bruke materialet for å belyse

---

⁶⁹⁰ Se videre drøfting av innholdet i disse intuitive, moralske normene i kapittel 15 og 16.

⁶⁹¹ Se mer i kapittel 7.

en slik problemstilling. I stedet kan svarene på spørsmålet brukes til en strategisk test mellom Haidts og Kohlbergs teorier.

Gitt at etiske og moralske avgjørelser i journalistisk praksis først og fremst bygger på intuisjon, vil det være grunn til å tro at respondentene svarer at de gjør denne typen vurderinger forholdsvis sjelden. De vil nemlig mest sannsynlig svare på hvor ofte de gjør *ex post facto vurderinger*, altså finner det nødvendig å begrunne overfor seg selv eller andre hvorfor de har handlet som de har gjort eller tatt den avgjørelsen de har tatt. De vil derfor ikke regne en avgjørelse som er basert på en uproblematisk intuitiv avgjørelse som å ”vurdere egen sak opp mot VVP-plakaten”. De har jo nettopp ikke vurdert, bare avgjort. Dette skjer for eksempel når journalisten sørger for tilsvaret til en påstand, slår fra seg å intervju barn og/eller oppfører seg høvisk i forhold til pårørende ved ulykker.

Hvis Kohlberg-teoriene skal få støtte, vil jeg derimot hevde at respondentene bør svare at de forholdsvis ofte gjør denne typen vurderinger. Mange av bestemmelsene i VVP er nemlig av en slik art at de nødvendigvis må brukes daglig av de aller fleste journalister (kildekritikk, tilsvarsrett, sammenheng mellom tittel og tekst osv).

I den videre analysen har jeg konsekvent avgrenset datamaterialet ved å utelate respondenter som svarer at ”mine arbeidsoppgaver er i liten grad journalistiske”.⁶⁹² Det dreier seg blant annet om medlemmer av Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening som har rent administrativt arbeid eller har stillinger innenfor design, grafikk, intern informasjon og lignende.⁶⁹³ I denne sammenheng vil jeg ikke regne disse respondentene som journalister.⁶⁹⁴ Jeg har også utelatt pensjonister, arbeidsløse og studenter for å konsentrere analysen om aktive journalister. Jeg ønsker å beskrive atferd hos praktiserende journalister, ikke hos tidligere eller kommende journalister.

14.3 Tillit til VVP vs bruk av VVP

---

⁶⁹² Det aktuelle spørsmålet lød slik: ”Forhold som ofte eller daglig kjennetegner nåværende arbeids-, familie- og fritidsliv: ”Mine arbeidsoppgaver er i liten grad journalistiske”. Svaralternativer var ”ja” og ”nei”

⁶⁹³ Den største gruppa som mener de i liten grad gjør journalistiske vurderinger, fins blant dem som svarer ”annet” på spørsmål om arbeidsoppgaver.

⁶⁹⁴ Teoretisk er dette en svært komplisert materie. Hovden (2004) har som nevnt gjennomført en omfattende drøfting av spørsmålet der han spissformulerer i tittelen *Journalists do not exist*. Her nøyer jeg meg med en rent praktisk avgrensning. Min interesse er etikens plass i journalistiske vurderinger. Det gir da begrenset mening å ha med personer som selv mener de gjør journalistiske vurderinger i svært liten eller ingen grad.

Hvis disse dataene skal kunne brukes til en test av Haidts vs. Kohlbergs teorier, forutsetter det av Vær Varsom-plakaten og Pressens Faglige Utvalg har en sterk og etablert posisjon blant journalistene. Her skal jeg bare kort referere svarene på de to viktigste spørsmålene om denne saken. Journalistene ble for det første spurt om i hvilken grad de mener PFU og andre organisasjoner, grupper og bedrifter er i stand til å vurdere hva som er god journalistikk. Da svarte respondentene slik:

Tabell 14.1 Journalisters syn på ulike organisasjoners og gruppers kompetanse. ”I hvilken grad er (følgende) i stand til å vurdere hva som er god journalistikk?” Prosent.

KAN VURDERE JOURNALISTIKK	ORGANISASJONER/GRUPPER				
	Pressens Faglige Utvalg	Institutt for Journalistikk	Norsk Presseforbund	Medie-forskere	Kringkastings-rådet
I svært stor grad	53	45	33	29	13
I nokså stor grad	42	42	55	49	50
I nokså liten grad	4	9	7	16	26
I svært liten grad	1	1	1	4	6
Ingen mening	1	3	4	2	5
Sum	101	100	100	100	100
N=	(746)	(741)	(737)	(746)	(741) ⁶⁹⁵

Tabell 14.1 viser at 95 prosent av journalistene mener at PFU i svært stor eller nokså stor grad er i stand til å vurdere hva som er god journalistikk. Det ble stilt liknende spørsmål om hvorvidt andre organisasjoner og grupper var i stand til å vurdere hva som er god journalistikk. PFU scorer som vi ser høyest.

Respondentene ble for det andre spurt om hvordan de ville reagere på å bli felt i Pressens Faglige Utvalg. Da fordelte svarene seg slik:

⁶⁹⁵ N varierer i denne tabellen og de følgende fordi informanter som ikke svarer på enkeltspørsmål er tatt ut av materialet på det spørsmålet de ikke har besvart.

Tabell 14.2. Journalisters syn på å bli felt i Pressens Faglige Utvalg⁶⁹⁶. Prosent. (N=753)

	Prosent
SYN	
Svært pinlig	44
Litt pinlig	30
Ikke spesielt pinlig	12
Ville nærmest vært en ære ⁶⁹⁷	1
Usikker/vet ikke	15
Sum	101

Vi ser altså her at det store flertallet (om lag tre fjerdedeler) ville følt det *svært pinlig* eller *litt pinlig* å bli felt i Pressens Faglige Utvalg, mens det er et visst mindretall som er usikre eller ikke synes det ville vært spesielt pinlig å bli felt. Blant de som ikke synes det ville vært spesielt pinlig å bli felt, er det relativt sett flere redaktører og erfarne journalister. Det har kanskje mer å gjøre med selvtillit enn med manglende respekt for PFU.

Journalister ser altså ut til å vurdere VVP og PFU og dermed den formaliserte delen av den presseetiske subinstitusjonen som relevant og viktig med en sentral plass i norske journalisters praksis. Spørsmål om *bruken av Vær Varsom-plakaten* i den journalistiske, daglige praksis vil altså kunne brukes til å vurdere Haidts teori mot Kohlbergs teori.

Jeg spurte journalistene hvor ofte de gjennomførte en vurdering av egen sak mot Vær Varsom-plakaten (tabell 14.3).

⁶⁹⁶ Spørsmålsformuleringen var som følger: "Hvordan ville du følt det om en sak du laget ble felt i PFU, alt: om du har blitt felt i PFU, hvordan følte du det?"

⁶⁹⁷ "Bakgrunnen for dette svaralternativet er følgende: "Det er ingen selvfølge at et faglig-etiske klageorgan skal ha full oppslutning og støtte blant yrkesutøverne. Vi vet – blant annet fra USA - at forsøk på å etablere slike råd har møtt sterk motstand blant journalister og redaktører" (Brurås 2006b:9).

Tabell 14.3. VVP-aktivitet blant norske journalister og redaktører. Prosent. (N=749)⁶⁹⁸

	Prosent
VVP-AKTIVITET	
5 ganger eller mer i uka	2
1-4 ganger i uka	8
1-3 ganger i måneden	13
2-5 ganger i halvåret	12
2-3 ganger i året	15
1 gang i året	9
Aldri	42
Total	101

Tre fjerdedeler av respondentene sier at de gjennomførte denne typen etisk vurdering sjeldnere enn en gang i måneden i løpet av det siste året. Hele 42 prosent av respondentene sier at de siste år *aldri* vurderte en egen sak opp mot Vær Varsom-plakaten, journalistprofesjonens eget regelverk. I utgangspunktet synes dette å være et oppsiktsvekkende resultat, og det står tilsynelatende i klar motsetning til den respekten for PFU og VVP som framkommer av svarene i tabell 14.1 og 14.2. Det presseetiske selvdømmesystemet har svært sterk støtte fra norske journalister, men likevel er det altså slik at nesten halvparten av norske journalister svarer at de ikke gjorde en eneste vurdering av egen sak knyttet til dette selvdømmesystemets viktigste regelverk, Vær Varsom-plakaten, i løpet av siste året, mens mer enn tre fjerdedeler gjorde slike vurderinger sjeldnere enn en gang i måneden. Hva betyr så dette?⁶⁹⁹

Jeg har argumentert for at hvis Haidt-modellen er korrekt, vil jeg nettopp forvente at respondentene svarer at de forholdsvis sjelden vurderer egen sak opp mot Vær Varsom-plakaten. Resultatet er i tråd med dette. Jeg skal derfor begrunne nærmere hvordan dette kan henge sammen og hvorfor jeg mener dette resultatet styrker en hypotese bygd på *social intuitionist*-modellen.

⁶⁹⁸ Den nøyaktige spørsmålsformuleringen var: "Hvor ofte har du de siste tolv månedene (gjort følgende): Vurdert en egen sak opp mot Vær Varsom Plakaten". Utelatt i tabellen er respondenter som svarte at de var studenter, pensjonister eller arbeidsløse eller som svarte at deres arbeidsoppgaver "i liten grad er journalistiske". Jeg har i denne sammenheng ikke regnet dem som journalister.

⁶⁹⁹ En mulig tolkning kan være at spørsmålet er gjennomgående misforstått eller ikke forstått i det hele tatt. Det taler mot en slik tolkning at en analyse viser at fordelingen mellom svarkategoriene er noenlunde stabil uansett hvordan materialet deles opp i hovedkategorier. Grovt sett varierer andelen som svarer at de har gjort en vurdering opp mot VVP en gang eller mer per måned siste året mellom 15 og 30 prosent. Bare i noen relativt få, til dels svært små grupper er andelen lavere enn 15 prosent eller høyere enn 30. Denne stabiliteten tyder på to ting: Dels at spørsmålet er noenlunde forstått og dels at de aller fleste journalister i hovedsak svarer det samme, uavhengig av alder, kjønn, redaksjoner, synspunkter på journalistikk osv. Jeg vil derfor hevde at spørsmålet neppe er misforstått. Vi har tvert i mot et ganske tydelig resultat på dette spørsmålet.

Holdt opp mot både andre nasjonale undersøkelser og publikasjoner (Lamark og Morlandstø 2002, Morlandstø 2006, Brurås 2006, Oltedal 2001) og det øvrige materialet i denne undersøkelsen, synes det helt urimelig å konkludere med at nesten halvparten av norske journalister ikke skal ha utøvd moralsk eller etisk skjønn overhodet i løpet av det siste året. Når halvparten av journalistene svarer at de ikke har ”*vurdert en sak opp mot Vær Varsom-plakaten siste året*”, er det uttrykk for deres etiske skjønn vanligvis utøves intuitivt.

Bevisst etisk tenkning ”*opp mot VVP*” gjøres i hovedsak når det er - eller kan forventes - et behov for en ekstern begrunnelse for valget som gjøres. Det finnes dessuten situasjoner der journalister reagerer intuitivt ulikt. I slike tilfeller blir ex post facto-vurderinger til åpne etiske diskusjoner. Det er grunn til å tro at slike diskusjoner gjerne oppstår på desken når det nærmer seg deadline og at deskfolk, redaktører og journalister som jobber mye overtid oftere vil bli en del av slike diskusjoner enn andre.

Det finnes naturligvis alternative forklaringer på tallene. Det kan være slik at mange journalister sjelden er i situasjoner der de oppfatter etikk som særlig relevant for praksis. Det kan også være slik at presseetikkenes bestemmelser er såpass godt kjent at de kan hentes fram fra journalistenes paratviten eller hukommelse og benyttes i systematiske vurderinger av hva som er etisk riktig på gjøre når en etisk ‘situasjon’ oppstår. Men i så fall må journalistene ha tolket spørsmålet svært bokstavelig, at de nærmest har bladd gjennom og lest reglene på ny.

14.4. Multivariat analyse

Jeg har sett på den bivariate sammenhengen mellom et sett bakgrunnsvariabler, organisasjonsvariable, holdningsvariable og handlingsvariabler på den ene siden og det jeg har kalt ’VVP-aktivitet’ på den andre, altså svaret på hvor ofte respondenten har gjort en vurdering av egen sak opp mot VV-plakaten siste år. I all hovedsak er det begrensede variasjoner mellom undergrupper. Hovedtendensen, at flertallet journalister svarer at de nokså sjelden vurderer egen sak mot VVP, ligger fast nesten uansett hva slags uavhengige variabler som benyttes i beregningene. Likheten mellom svarene i underkategoriene underbygger også at det er snakk om en nokså enhetlig høvelighetslogikk.

Men også innenfor en kontekstuell, institusjonell teoretisk ramme må variasjoner mellom ulike sub-grupper forventes. Institusjoner er ikke 'jernbur'. Det er både slik at alternative sub-kontekster fremmer ulike handlingsvalg og at avvikende valg og handlinger er mulige.

Bakgrunnsvariabler

Hvis Haidts tese er riktig, vil jeg for det første forvente at andelen VVP-aktive avtar med erfaring. Jo lengre erfaring en journalist har, desto oftere vil moralske avgjørelser være basert på profesjonell, sosialt innlært intuisjon. Reaksjonen på stadig flere situasjoner vil bli internalisert. Journalisten vil heller ikke føle behov for å tenke særlig gjennom avgjørelsen etter at den er tatt.

Hvis vi i stedet skal følge Kohlberg, vil antakelsen være at ettersom journalisten får mer erfaring vil han eller hun stadig oftere føle behov for å gjennomføre bevisste etiske vurderinger (ethical reasoning) fordi de på grunn av sin økende erfaring vil gjenkjenne stadig flere situasjoner med moralske og etiske implikasjoner som derfor bør gjøres til gjenstand for bevisste vurderinger. Dette er også direkte påpekt av Coleman og Wilkins når de anvender Kohlberg på undersøkende journalister: "This study also has added empirical evidence to the qualitative work that suggests investigative reporting builds ethical muscles" (Coleman og Wilkins 2004:521).

Tilsvarende vil det være grunn til å anta at det i en Kohlberg-inspirerte forståelse vil forventes en sammenheng mellom utdanning og VVP-aktivitet,. Den som har høyere utdanning vil i større grad gjennomføre mer omfattende etiske vurderinger enn personer med mindre utdanning. Det framgår av Kohlbergs logikk at de øverste stadiene i det han kaller moral reasoning (eller moralsk vurdering) nettopp forutsetter den typen abstrakt tilnærming som særmerker høyere utdanning:

Stage 6: ....Orientation not only to actually ordained social rules but to principles of choice involving appeal to logical universality and consistency. (Kohlberg 1984:44)

Det er derimot ikke noe i Haidts modell eller begrunnelsen for den som tilsier at personer med høyere utdanning i mindre grad enn andre tar moralske avgjørelser via intuisjon. Snarere tvert i mot.

Organisasjonsvariable

Hva slags effekt kan vi forvente av kontekstvariabler som sier noe om den enkelte journalists organisatoriske omgivelser og journalistens posisjon i en organisasjon? For det første er det grunn til å tro at journalister i ansvarlige posisjoner i større grad enn menige reportere vil føle et press for å kunne begrunne sine valg. Det er også slik at i mange tilfeller vil de vanskelige tvilsituasjonene, der intuisjonen ikke gir umiddelbare og klare svar, havne hos redaktører til avgjørelse.⁷⁰⁰ Som indikator på denne typen ansvarlig posisjon vil jeg benytte organisasjonstilknytning. Journalister med ansvarlige posisjoner vil oftere enn andre være organisert i Norsk Redaktørforening.

Det er også grunn til å tro at journalister som arbeider i særlig konkurranseutsatte medier oftere enn andre vil komme i situasjoner der det kreves en gjennomtenkning av presseetiske spørsmål. Det samme gjelder journalister som arbeider mye overtid, de vil sannsynligvis oftere være med i diskusjoner når vanskelige avgjørelser må tas. Dette vil etter alt å dømme også gjelde journalister som arbeider med innenriks nyhetsstoff i større grad enn for eksempel utenriks-, kultur- og fagreportere. Innenriks nyhetsreportere vil oftere være eksponert for saker med vanskelige moralske problemstillinger og blir derfor oftere tvunget til å gjøre ex post facto-vurderinger av sine etiske reflekser. Mange vil også hevde at fordi lokalaviser i mindre grad bringer konfliktorientert stoff, vil lokalavisjournalister i mindre grad være avhengig av å gjennomføre ex post facto vurderinger. På disse spørsmålene vil jeg forvente samme typer sammenhenger uansett om vi legger en Kohlberg-inspirert forklaring eller en intuisjonsforklaring til grunn for analysen. Redaktører vil både i en Kohlberg-inspirert og i en Haidt-inspirert forståelse forventes å ha direkte ansvar for å gjennomføre flere etiske avveininger enn andre, og konkurranseutsatte journalister vil trolig være mer preget av etiske dilemmaer enn andre. På disse punktene vil altså mine resultater ikke diskriminere mellom de to ulike forklaringsmodellene, men de vil selvfølgelig kunne gi støtte til eller alternativt svekke teorien om intuisjon.

Surveyundersøkelsen nådde både medlemmer av Norsk Journalistlag og Norsk Redaktørforening. Redaktørene svarer vesentlig oftere at de gjør etiske vurderinger mot VVP enn journalistene. Det kan være litt unøyaktig å spørre redaktører om presseetiske vurdering av 'egen sak' ettersom de aller fleste redaktører skriver forholdsvis lite selv, men i stedet blir

---

⁷⁰⁰ Dette framgår blant annet av de kvalitative dataene jeg presenterte over.

trukket med i vurderingen av vanskelige etiske spørsmål som journalistene ikke vil avgjøre alene. Har redaktøren da vurdert en 'egen sak'? Jeg vil anta at redaktørene har tolket 'egen sak' som redaksjonens sak, og svarforskjellene er som vi ville forvente, ganske enkelt fordi det ofte er en del av redaktørs jobb å ta avgjørelser om presseetiske spørsmål.⁷⁰¹

Holdningsvariable

Hvis min hypotese om at moralsk intuitive avgjørelser dominerer, er riktig; fins det så holdningsvariable som bør variere med VVP-aktivitet? Altså: Er det slik at journalister med visse holdninger oftere vil gjøre ex post facto vurderinger enn journalister med andre holdninger?

For det første fins det et knippe holdningsvariabler som jeg vil tro kan brukes som indikator på organisasjonsforhold. Det gjelder for eksempel graden av nyhetsinteresse⁷⁰², som også kan sees som et uttrykk for jobbsituasjon. Det er grunn til å anta at de som sier de er særlig interessert i nyhetsjournalistikk i større grad arbeider som nyhetsjournalister enn andre.

Jeg vil videre tro at det kan ventes en sammenheng mellom holdning til kriminalstoff og VVP-aktivitet. Den offisielle presseetikken har alltid handlet mye om dekning av kriminalitet, særlig i hvilken grad gjerningsmenn og ofre skal identifiseres. Flere av informantene i den kvalitative intervjustudien viste nettopp til vurderinger av identifisering som et sentralt tema der det foretas vurderinger og der de oftere enn ellers er tilbøyelige til å be om hjelp fra andre. I en redaksjon skulle for eksempel alle identifiseringssaker til sjefredaktøren. Derfor er det grunn til å tro at journalister som arbeider med kriminalstoff har en noe høyere VVP-aktivitet enn andre, og det er videre grunn til å anta at disse journalistene finnes blant dem som mener at kriminaldekning er en viktig del av samfunnsoppdraget. Derfor kan en variabel om holdning til kriminalstoff⁷⁰³ brukes som indikator på 'tilknytning til kriminalstoffet'.

---

⁷⁰¹ En informant formulerte seg slik: "Redaktørene tar masse avgjørelser, langsiktig og policy. De viktigste konkrete vurderingene de tar er jo det: Skal vi ta vekk den sladden på ham og bruke navn og bilde eller skal vi la den sladden være på og kalle ham 46-åring. Det tas med relativt stort alvor, den vurderingen der" (21).

⁷⁰² Spørsmålsformuleringen var: "Hvor personlig interessert er du i å lese om følgende typer stoff i aviser. Innenriksnyheter". Faste svarkategorier var *meget interessert*, *litt interessert*, *litt uinteressert* og *meget uinteressert*. På grunn av svært skjev svarfordeling er variabelen omkodet slik at de som svarer "meget interessert" er kodet som *interesserte* og øvrige som *ikke interesserte*.

⁷⁰³ Den fulle spørsmålet her var følgende: "Er du enig i følgende påstand: Pressen oppfyller sitt samfunnsoppdrag ved en omfattende dekning av kriminalstoff".

Endelig har jeg testet sammenhengen mellom to genuine holdningsvariable (til kommersialisering og til å bli felt i PFU) og VVP-aktivitet. Jeg antok at kommersielt orienterte journalister i mindre grad enn andre ville vise til høy VVP-aktivitet. Denne hypotesen er strengt tatt basert på en fordom om at kommersielt innstilte journalister i prioriteringen mellom å holde en sak tilbake av moralske grunner og å publisere den av kommersielle grunner, ofte ganske enkelt kan unnlate å gjøre avveiningen for å slippe følelsen av å opptre umoralsk. De vil derfor unngå å gjennomføre ex post facto-vurderinger. Som indikator på kommersiell holdning har jeg brukt svarene på et spørsmål om popkultur er overrepresentert i mediene.⁷⁰⁴

Man kunne endelig tenkes seg at det fantes en sammenheng mellom holdning til å bli felt i PFU og VVP-aktivitet, altså slik at de som synes det er spesielt pinlig å bli felt også ville være mer nøyaktig med å vurdere sin sak mot Vær Varsom-plakaten.

Handlingsvariable

En type handlingsvariabler som jeg ville regne med varierer med VVP-aktivitet er engasjement knyttet til journalistprofesjonen. Jeg vil tro at journalister med en profesjonsaktivitet i større grad enn andre ville svare positivt på bruk av Vær Varsom-plakaten. Disse handlingsvariablene kan imidlertid også oppfattes som indikatorer på holdninger. Det kan f.eks. forventes at en sterkere journalistprofesjonell bevissthet og tydeligere identifisering med profesjonen går sammen med oftere å gjennomføre bevisst konkrete vurderinger mot profesjonens etiske regelverk.

Enkle, bivariate analyser viser at det i de fleste tilfeller er relative svake, men statistisk signifikante, sammenhenger mellom variablene jeg har omtalt og VVP-aktivitet. Variasjonene går dessuten i en retning som vil kunne støtte Haidt-inspirerte hypoteser.

Det er imidlertid sannsynlig at flere variabler som er presentert som uavhengige i gjennomgangen over, har en innbyrdes sammenheng som gjør at en kontroll for andre variabler kan oppheve sammenhengen med VVP-aktivitet. Man kan for eksempel tenke slik spuriøsitet mellom redaktøransvar, overtid og VVP-aktivitet. Man kan også tenke seg

---

⁷⁰⁴ Den presise spørsmålsstillingen var følgende: "Ta stilling til følgende påstander om norsk kulturjournalistikk: Dekningen av populærkultur går på bekostning av seriøs kultur". Det kan naturligvis drøftes om dette er en god indikator på kommersiell holdning, men det var den mest aktuelle variabelen i undersøkelsen.

tilsvarende for erfaring, NJ-aktivitet og VVP-aktivitet, og man kan tenke seg spuriøsitet mellom erfaring og PFU-erfaring. Det er grunn til å anta at journalister som personlig har vært innklaget for PFU, i noe større grad enn andre være tilbøyelige til å kontrollere sine intuitive avgjørelser mot Vær Varsom-plakaten. De vil sannsynligvis oftere føle at de er i en situasjon der de trenger å gi en begrunnelse for sin moralske intuisjon. Ettersom det er en positiv sammenheng mellom erfaring og PFU-erfaring, vil jeg forvente at disse to variablene har motsatte effekter på VVP-aktiviteten. Det er derfor nødvendig å foreta en multivariat analyse som forsøksvis kan isolere hver av disse variablenes effekter.

Jeg har på derfor satt opp to (logistiske) regresjonsmodeller for å teste ut hvilke sammenhenger som forsvinner, blir svekket eller tydeliggjort når de kontrolleres for andre sammenhenger i materialet. I disse regresjonanalysene er alle variablene dikotomisert. Regresjonsanalysen faller slik ut:

Tabell 14.4 Logistisk regresjon av sammenhenger mellom erfaring, utdanning, kjønn, syn på kriminalstoff, nyhetsinteresse, kommersiell holdning, redaktøransvar, redaksjonstype, overtidsjobbing, syn på å bli felt i PFU, PFU-erfaring (uavhengige variabler) og VVP-aktivitet (avhengig variabel)⁷⁰⁵ (N=666)

	Odds Ratio	P>z
Erfaring	0,5389569	0,001
Utdanning	1,011245	0,616
Kjønn	0,8994535	0,564
Syn krimstoff	0,9199934	0,253
PFU-erfaring	1,837879	0,002
Redaksjonstype	1,363717	0,191
Kommersiell holdning	1,061169	0,446
Konkurransesituasjon	0,8868125	0,706
Nyhetsinteresse	1,524035	0,018
Organisasjonstilknytning	2,419041	0,01
Overtidsjobbing	2,091786	0
Syn på PFU-felt	1,293682	0,137

LR chi2(12) = 70,9 Prob > chi2 = 0,0000 Log likelihood = -426,15659

Denne kontrollen for øvrige variabler viser for det første at det ikke er noen statistisk signifikante sammenhenger mellom henholdsvis kjønn og utdanning på den ene siden og

⁷⁰⁵ I denne regresjonsmodellen er alle variablene gjort dikotome. Denne konstruksjonen kan naturligvis påvirke resultatet, men jeg har testet for andre typer dikotomisering, og resultatene blir i hovedsak de samme. Den avhengige variabelen er dikotomisert mellom de som svarer at de har gjort en VVP-vurdering en gang i måneden eller mer og de øvrige.

VVP-aktivitet på den andre. Odds ratio⁷⁰⁶ for sammenhengen mellom kjønn og VVP-aktivitet er 0,899 og for sammenhengen mellom utdanning og VVP-aktivitet 1,011.

Noen sammenhenger som var signifikante i de opprinnelige bivariate fordelingene er ikke lenger statistisk utsagnskraftige når jeg kontrollerer for øvrige variabler på denne måten. Det gjelder effekten av henholdsvis variablene redaksjonstype (*lokal vs ikke lokal*), konkurransesituasjon, synet på kriminaldekningen, kommersiell holdning og holdningen til å bli felt i PFU. Alle disse sammenhengene forsvinner ved kontroll mot øvrige variabler. Jeg finner odds ratio på henholdsvis 1,363, 0,886, 0,919, 1,061 og 1.293. Derimot forblir sammenhengene mellom journalistisk erfaring, organisasjonstilknytning, overtidssjopping, nyhetsinteresse og PFU-erfaring signifikante når de kontrolleres for denne typen samvariasjon med øvrige utvalgte variabler i materialet.⁷⁰⁷ Her er dessuten sammenhengene til dels ganske tydelige, selv om de ikke er veldig sterke. For erfarne journalister er oddsen for å være VVP-aktiv bare om lag halvparten så stor som oddsen for at uerfarne skal være VVP-aktive når det kontrolleres for de andre variablene i modellen. Tilsvarende er sjansen for at redaktører er VVP-aktive rundt 2,5 ganger sjansen for at de som ikke er medlemmer i Redaktørforeningen er aktive, mens de som jobber mye overtid og de som har PFU-erfaring har om lag dobbelt så høy odds som øvrige journalister til å svare at de er VVP-aktive. Odds ratio for nyhetsinteresse er bare 1,5, men altså signifikant.

For å muliggjøre en korrekt kontroll for profesjonsaktivitet, operasjonalisert ved deltakelse på møter i NJs lokallag, har jeg laget en ny regresjon der redaktørene⁷⁰⁸ er tatt ut av materialet. Resultatet går fram av tabell 14.5:

---

⁷⁰⁶ Odds ratio er forholdet mellom to gruppers odds - eller sjansen for å ha et spesielt resultat på en annen variabel. Når for eksempel Odds ratio er 1,01 betyr det at sjansen for at en journalist som har høy utdanning er VVP-aktiv, er tilnærmet nøyaktig den samme som sjansen for at en journalist med lav utdanning er VVP-aktiv. Hvis Odds Ratio f.eks. hadde vært 12 betyr det at oddsen er 12 ganger større for at journalister med høy utdanning er VVP-aktive enn tilsvarende for journalister med lav utdanning. Se for eksempel Hellevik 2003:56f

⁷⁰⁷ Jeg har i tråd med vanlig praksis valgt et forkastningsnivå på 0,05, det vil si at det er fem prosents sjanse eller mindre for at sammenhengen mellom variablene bare skyldes statistisk tilfeldighet.

⁷⁰⁸ Redaktørene er tatt ut fordi det er det ikke gir mening å bruke variabelen om deltakelse på NJ-aktivitet når redaktørene opptrer i materialet og kan påvirke resultatene.

Tabell 14.5 Logistisk regresjon av sammenhenger mellom erfaring, utdanning, kjønn, syn på kriminalstoff, nyhetsinteresse, konkurransesituasjon, NJ-aktivitet, redaksjonstype, overtidsjobbing, syn på å bli felt i PFU, PFU-erfaring (uavhengige variabler) og VVP-aktivitet (avhengig variabel)^{709 710} (N=613)

	Odds Ratio	P>z
Erfaring	0,5661239	0,004
Utdanning	1,002249	0,922
Kjønn	0,9237415	0,673
Syn krimstoff	0,9282913	0,324
PFU-erfaring	1,670141	0,015
Redaksjonstype	1,186124	0,498
Kommersiell holdning	1,051219	0,537
Konkurransesituasjon	0,9380382	0,845
Nyhetsinteresse	1,448714	0,045
NJ-aktivitet	1,785361	0,004
Overtidsjobbing	2,007269	0,000
Syn på PFU-felt	1,341202	0,100

LR chi2(12) = 57,36 Prob > chi2 = 0,0000 Log likelihood = -395,92268

Resultatet er om lag det samme. Bare erfaring, PFU-erfaring, nyhetsinteresse og overtidsjobbing har en statistisk signifikant sammenheng med VVP-aktivitet når vi kontrollerer for de andre variablene i modellen. Oddsen for VVP-aktivitet blant journalister med lang erfaring er halvparten av oddsen for VVP-aktivitet blant journalister med kort erfaring, mens den er dobbelt så høy blant journalister med mye overtidsjobbing som blant de med lite. I tillegg får vi en signifikant sammenheng mellom NJ-aktivitet og VVP-aktivitet når vi utelukker redaktørene fra materialet. Oddsen for at en NJ-aktiv respondent også er VVP-aktiv er om lag 1,8 ganger så stor som for NJ-passive journalister.

En analyse basert på prosentdifferenser i trivariate tabeller gir det samme resultatet. Den viser også at variablene har kumulativ effekt, noe som gjør at blant journalister som har 'VVP-positive' verdier på flere variabler er vesentlig mer VPP-aktive enn journalister som har 'VVP-negative' verdier på de samme variablene.

14.5 Konklusjon

Denne analysen viser at fem forhold har betydning for journalisters VVP-aktivitet i følgende ordning etter hva som synes å ha størst effekt.

⁷⁰⁹ I denne regresjonsmodellen er alle med medlemskap i Norsk Redaktørforening tatt ut.

⁷¹⁰ I denne regresjonsmodellen er alle variablene gjort dikotome. Denne konstruksjonen kan naturligvis påvirke resultatet, men jeg har testet for andre typer dikotomisering og resultatene blir i hovedsak de samme.

- Overtidsjobbing. Journalister som har jobbet overtid en gang eller mer sist uke er mer VVP-aktive enn andre journalister.
- Organisasjonstilknytning. Medlemmer av Norsk Redaktørforening er mer VVP-aktive enn medlemmer av Norsk Journalistlag.
- Profesjonsaktivitet. Journalister som sier de har vært på møte i Journalistlagets lokallag i løpet av siste to år er mer VVP-aktive enn journalister som ikke har vært aktive i NJ.
- Erfaring som journalist. Erfarne journalister svarer sjeldnere at de er VVP-aktive enn uerfarne journalister.
- PFU-erfaring. Journalister som har vært innklagd til Pressens Faglige Utvalg er, uansett utfall i PFU, mer tilbøyelige til å være VVP-aktive enn andre journalister.
- Nyhetsinteresse. Journalister med høy interesse for nyheter svarer oftere at de er VVP-aktive enn journalister med lav interesse for nyheter. Men denne sammenhengen er svak.

Hvis en Kohlberginspirert hypotese skulle styrkes, ville jeg for det første ha forventet en gjennomgående langt høyere andel som svarte at de ofte vurderte en egen sak opp mot VVP. Med det sterke fokuset det er på etikk i den journalistiske profesjonens selvoppfatning skulle man anta at journalistene langt oftere enn de faktisk gjør, tenkte bevisst etisk i det daglige og at denne tenkningen var knyttet til profesjonens eget profesjonsetiske regelverk.

Jeg ville også anta at denne tenkningen ble forsterket med årene, når journalistene har opplevd flere etisk utfordrende situasjoner og oftere vil kjenne igjen vanskelige moralske valgsituasjoner. Men hovedfunnene er som vi ser at de fleste journalister nokså sjelden gjennomfører en etisk vurdering opp mot VVP.

Dataene kan derfor tolkes som at respondentene i hovedsak har svart på hvor ofte de gjennomfører en *ex post facto* vurdering av det moralske valget de allerede har gjort mer intuitivt. Og det skjer forholdsvis sjelden og stadig sjeldnere ettersom journalisten får mer erfaring. De variasjonene jeg kan dokumentere i denne kvantitative analysen styrker i stedet en Haidt-inspirert hypotese. Det vil si at de som er tette knyttet til den journalistiske profesjonen oftere vil se behov for en *ex post facto*-vurdering enn andre samt at de som er til stede i redaksjonen i avgjørende (overtids)timer oftere havner i, deltar i og har behov for en

bevisst vurdering mot VVP. Det er nettopp disse journalistene som må delta i redaksjonens diskusjon for å finne en begrunnelse for den intuitive avgjørelsen eller som deltar i diskusjoner når de intuitive reaksjonene i redaksjonen er ulike eller når intuisjonen ikke gir noe brukbart svar. Redaktører er oftere innblandet i denne typen vurderinger. Redaktørene må dessuten fronte redaksjonens beslutninger utad og er derfor avhengig av å tenke gjennom en begrunnelse.

Endelig er det en viss sammenheng mellom PFU-erfaring og VVP-aktivitet. Dette vil jeg tolke som en 'brent barn skyr ilden'-effekt. Den som er blitt innklagd for PFU og har direkte erfaring med systemet, vil sannsynligvis føle behov for å vurdere sine saker tettere opp mot det regelverket som PFU benytter. Denne effekten ville jeg forvente uavhengig av om en Haidt-inspirert eller en Kohlberg-inspirert forklaringsmodell legges til grunn.

Mine data kan derfor ikke avkrefte, men synes heller å styrke en hypotese om at de journalistiske valg ofte tas på grunnlag av moralsk intuisjon. Resultatene synes dessuten å gi mer støtte til en slik hypotese enn en alternativ hypotese om at journalistisk praksis er styrt av ethical reasoning slik den utlegges av Kohlberg. Konklusjonen er imidlertid beheftet med en god del usikkerhet, først og fremst knyttet til problemene med å fastslå hvordan respondentene har tolket spørsmålet. Konklusjonen må derfor først og fremst betraktes som en støtte til de kvalitative analysene jeg har lagt fram i avsnitt 14.1.

Spørsmålet om denne intuisjonen er basert på allmennmoral eller om den er resultat av en særegen, innlært, profesjonsmoralisk intuisjon gjenstår å besvare. Det vil derfor bli drøftet i de neste kapitlene.

Kapittel 15

Journalistisk praksis og temavalg

På samme måte som når det gjelder drøftingen av PFUs avgrensning av presseetikk vil jeg organisere analysen av den redaksjonelle profesjonsmoralen rundt to sentrale typer journalistiske valg: valg av *saker* og valg av *tolkningsrammer*. Til grunn for drøftingen ligger videre to sentrale etiske normsett: Allmennmoralen og samfunnsoppdragets etiske krav. I dette kapitlet vil jeg drøfte allmennmoralens og samfunnsoppdragets betydning for valg av saker. I det følgende kapittel 16 vil jeg drøfte disse normsettenes betydning for valg av tolkningsramme.

Forskningsspørsmålet jeg vil belyse i dette kapitlet er dermed:

Hvilken rolle spiller moralske og etiske vurderinger som har sitt utgangspunkt i allmennmoralen og journalistikkens samfunnsoppdrag når journalister velger tema?

Det er ikke slik at mangelen på intern redaksjonell drøfting av presseetisk praksis og det at avgjørelsene er basert på intuisjon, nødvendigvis betyr en svak eller tilfeldig presseetikk. En intuitiv profesjonsmoral kan bety at de viktigste reglene er så godt internalisert blant journalister at det i all hovedsak utøves et godt, selvregulert og intuitivt etisk skjønn. For det er neppe slik at den moralske intuisjonen slår inn på tilfeldige steder. Jonathan Haidts modell er jo nettopp en 'social intuitionist model' som legger vekt på at moralsk intuisjon skapes, påvirkes og endres gjennom sosial interaksjon. Modellen hevder at det er institusjonelt *system i intuisjonen*. Det er helt i tråd med ideen om at institusjonell handling styres av en høvelighetslogikk: Man gjør det som passer seg, og hva som passer seg er et *sosialt*, normregulert fenomen. Jeg vil i det følgende analysere de kvalitative intervjuene for å se om det finnes mønstre i hva journalistene svarer - og kanskje særlig hva de *ikke* svarer - når de blir stilt et helt åpent spørsmål om hva de legger i etikk.

Ingen informanter svarte spontant at valg av *tema* er et etisk eller moralsk spørsmål. Typiske svar er

- De fleste etiske diskusjoner dreier seg om identifisering av kriminelle" (10). "Jeg tenker på krim og rettsreportasje (9).
- Saker som eksponerer individer på ulike måter, byråkrater eller andre (12).

- Saker som omhandler barn, personer og vanlige folk som ikke vanligvis snakker med media. De opptrer som som såkalte "caser" i sosial reportasje (11).
- Da tenker jeg på VVP, det er den vi har å forholde oss til. Og i det daglige virke setter jeg den høyere enn en hvilken som helst norsk lov (1).

Og endelig slik:⁷¹¹

Det første jeg tenker på er vær varsom og ikke såre kildene. Altså de dilemmaene der du må gå varsomt. Du vil gjerne ha en historie, men du skal ikke gå utover lik. Og den balansen der, hvor dypt skal du grave og så ta hensyn til andre. Og ikke bare få frem nyheten du selv ønsker (6).

Respondentene viser enten direkte til Vær Varsom-plakaten eller nevner visse temaer som også er sentrale i VVP, først og fremst hensynet til sårbare kilder og folkeskikk i kontakten med kilder.

15.1 Allmennmorske vurderinger ved valg av saker

Her vil jeg systematisere drøftingen etter Beauchamp og Childress' fire etiske prinsipper slik jeg har gjort rede for dem i kapittel 6, altså prinsipper om ikke-skade, velgjørenhet, rettferdighet og selvbestemmelse.

Denne drøftingen baserer seg i hovedsak på de svarene journalistene ga når de ble bedt om gjøre rede for sist de gjennomførte en etisk vurdering i jobben. Hvis vi holder fast på at moralske valg først blir tatt gjennom intuisjon, spør jeg altså etter når de sist gjorde en ex post facto vurdering.

Ikke-skade

Jeg finner i materialet en klar overbevisning blant journalistinformantene om betydningen av å beskytte sårbare personer mot uheldig medieeksponering.⁷¹¹ Et eksempel: En informant fortalte om en episode der en tipser ringte inn og fortalte at datteren var sosialklient og at de små barna hennes satt på gata og solgte lekene sine for å få penger til moren som ikke hadde råd til mat.

Da gjorde vi det veldig klart at dette var en sak vi ikke ville lage, det var helt uaktuelt for oss. Vi kunne gjerne ta den opp på prinsipiell basis men vi hadde ikke tenkt å dra ut og ta bilde av

---

⁷¹¹

⁷¹¹ I kapittel 11 klassifiserte jeg hensynt til sårbare individer under "valg av kilder". Dette skyldes at PFU normalt ikke hevder at en sak ikke skulle vært omtalt, selv om sårbare kilder er kommet i fokus på en uakseptabel måte. Men i journalistisk praksis betyr denne type hensyn ofte at saken droppes helt. Derfor har jeg omtalt hensynet til sårbare kilder også her.

de to små barna som satt og solgte lekene sine, ut av hensynet til barna rett og slett, som ikke ville se konsekvensene eller rekkevidden av det (...).

*Men det ville jo blitt en fin sak*⁷¹²

Det ville blitt en kjempesak. En virkelig rysare, skapt kjempeengasjement og den ville sikkert også skapt en debatt rundt det, men vi var ikke villige til å 'bruke' disse ungene til å lage en sann sak selv om på en måte både moren og bestemoren sa det var helt greit helt i orden vi er jo deres foresatte vær så god og ta bildene. Vi synes ikke det blir riktig fordi vi syns det var en helt feilaktig vurdering. (18)

Vi ser altså at når personer blir vurdert som sårbare, blir nyhetskriteriet⁷¹³ suspendert. Uansett om dette kunne blitt en "kjempesak" eller en "rysare", ville man ikke lage den og/eller sette den på trykk. Saken oppfyller alle nyhetskriterier og kunne i tillegg utløst debatt i spaltene. Likevel blir den droppet fordi profesjonsmoralen i dette tilfellet har avgjørende kraft. Noen hevder at journalistene i min undersøkelse representerer unntak; at andre redaksjoner ville fotografert barna og satt historien på trykk.⁷¹⁴ Men i så fall ville de, som jeg har vist i kapittel 10, blitt felt i Pressens Faglige Utvalg. PFU er svært strenge og konsekvente i å beskytte barn mot skadelig medieeksponering. Et annet eksempel på det samme:

Vi hadde en mobbesak....som vi vurderte veldig fram og tilbake hvordan vi skulle gjøre med, hvordan vi skulle behandle, den. Om vi skulle skrive om den og masse sånne ting hvor vi endte opp med ikke å behandle fordi at det tross alt var en avis som kom ut i *en* kommune. Det gikk ikke an, det var lett å vite hvem det handla om, så vi kunne ikke gjøre det (30).

Her var situasjonen at det var praktisk umulig å anonymisere tilstrekkelig til å unngå å identifisere mobbeofferet overfor leserne. Da unnlot redaksjonen å publisere saken i det hele tatt. Også denne saken gjaldt et samfunnsmessig viktig spørsmål (mobbing) og var en klassisk, god nyhetssak. Men den ble altså valgt bort. Dette er et typisk eksempel på at journalister noen ganger avstår fra å lage saker på grunnlag av allmennmoralens forbud mot å skade enkeltpersoner, også i dette tilfellet en sårbar person (et mobbeoffer), der identifisering i et lite lokalmiljø utvilsomt ville kunne hatt betydelige negative konsekvenser.

---

⁷¹² Det er påpekt når jeg har ha lagt fram dette i seminarer at dette spørsmålet er ledende. Det på et vis korrekt. Men jeg mener denne typen ledende spørsmål er nødvendige i kvalitative forskningsintervjuer og har gjort nærmere rede for dette i kapittel 7.

⁷¹³ Nyhetskriterier er vanligvis definert som egenskaper ved en hendelse/ide som gjør den interessant for journalistisk undersøkelse og omtale.

⁷¹⁴ Liesbet van Zoonen på IMK-seminar høsten 2006. Hennes reaksjon kan naturligvis være et uttrykk for at den institusjonaliserte presseetikken i Nederland er annerledes enn i Norge. Det illustrerer også et poeng som ikke kan understrekes tydelig nok, at den praktiske presseetikken konkrete, institusjonaliserte utforming og den profesjonsmoraliske praksis er *nasjonal* (Se kapittel 2).

Et siste eksempel viser hvordan begrensningene i å skrive om selvmord, som også handler om å beskytte sårbare individer,⁷¹⁵ også legger begrensninger på å omtale hendelser som normalt ville vært vurdert som nyhetsverdige. Redaksjonen hadde fått melding om at det var funnet en eller to døde personer i et hus og rykket ut.

de tok heller ikke bilder av pårørende som kom oppløst i tårer, som kom i biler feiende inn til dette huset, en kom på motorsykel og skrensa inn, helt i fra seg. De skjønner at de er ramma av en tragedie. De bildene tar vi ikke en gang.....etikken ligger i måten vi opptrer på, vi tramper ikke på. (19)

Informanten var enig i at dramatiske bilder av de pårørende kunne ha vært ”god journalistikk”, men hevdet likevel det var utelukket både å ta og bruke slike bilder. Her ser vi hvordan det gjøres profesjonsmorsale vurderinger av både opptreden og publisering som legger tydelige begrensninger på journalistisk produksjon og publisering.

Dette betyr ikke nødvendigvis at alle journalister eller alle redaksjoner vil komme til samme konklusjon, men det betyr at det avgjørende argumentet vil være av etisk karakter. Man kan ikke argumentere for⁷¹⁶ publisering med at dette er en god sak, at den vil interessere leserne, at den vil øke opplaget eller bli sitert i radioen. I det første tilfellet (barna som solgte leker) kan det (legitimt) bare argumenteres med at barna vil tåle det og/eller at det vil være til fordel for barna å skrive om saken: Kanskje sosialkontoret vil være mer imøtekommende hvis saken blir offentlig kjent? Etikken har avgjørende vekt og kan ikke forhandles bort.

Man kan hevde at dette er saker som ikke blir omtalt fordi de krenker privatlivets fred, på samme måte som Pressens Faglige Utvalg ikke aksepterer krenking av privatlivets fred (jfr. kapittel 9 og 10). Men både i saken med barna som solgte lekene sine og mobbesaken hadde de impliserte selv akseptert at oppslagene ble laget. Videre er det åpenbart at både fattigdom og mobbing er temaer som har offentlig interesse og uten tvil forsvarer omtale. Disse eksemplene viser at når det gjelder begrensninger i valg av saker, synes profesjonsmoralen i praksisfeltet basert på allmenne etikken å samsvare med PFUs praksis. Man beskytter barn, suicidale og andre spesielt sårbare kilder.

---

⁷¹⁵ Dette er blitt svært tydelig gjennom utformingen av den nye VVP-paragrafen om selvmord fra 2005 (punkt 4.9). Der heter det i siste setning: ”Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger.” Tanken er at suicidale personer, som åpenbart er svært sårbare, ikke skal påvirkes til å gjøre alvor av sine selvmordstanker.

⁷¹⁶ Det er naturligvis mulig å bruke vikarierende argumenter i en redaksjon også, dvs. å argumentere med at ”vi vil hjelpe barna”, mens det man *egentlig* mener, er at dette blir en ”jævla god sak”. Men *poenget* er nettopp at denne typen argumentasjon ikke brukes. Den er illegitim i slike situasjoner.

På dette punktet slår allmennmoralens krav om ikke-skade inn, først gjennom intuisjon og deretter via en ex-post-facto reasoning som begrunner å droppe publisering av saker som ellers kunne vært begrunnet både i journalistikkens 'bør' (hjelp folk i nød), 'må' (en svært salgbar sak) og 'vil' (en journalistisk sett 'god sak').

Men hvordan fungerer presseetikken når de aktuelle personene ikke er spesielt sårbare? I et slikt tilfelle oppstår ofte en situasjon der enkelte moralske normer står i motsetning til andre, slik at handlingsvalget står mellom to alternativer som begge er etisk problematiske. Slike situasjoner kan ikke løses ved å henvise til et allment forbud mot å bryte moralske normer, fordi man er tvunget til å bryte en av dem. Mye etisk teori handler nettopp om denne typen avveininger. Poenget er da at det må gjennomføres en avveining mellom handlingsvalgene. I journalistikken vil den generelle avveiningen stå mellom det allmennmoraliske hensynet til ikke å skade andre og den etiske fordring i journalistikkens samfunnsoppdrag som blant annet handler om å "påpeke feil og mangler". Når det gjelder personer som ikke er spesielt sårbare, ville man kunne tenke seg at presseetikken krevde en slik avveining. Mange av mine intervjuobjekter bruker næringslivstopper som begår korrupsjon, underslag eller andre forbrytelser som eksempel på situasjoner der samfunnsoppdraget må overordnes hensynet til den enkelte.

Tilsynelatende befinner man seg fortsatt i et moralsk univers. Hvis man for eksempel anlegger en konsekvensetisk tilnærming kan man i så fall begrunne 'skaden' gjennom å argumentere for at de positive konsekvensene for samfunnet er større enn de negative konsekvensene for de enkeltpersoner eller de gruppene som rammes. Logisk sett burde da en slik etisk avveining gjøres i hvert enkelt tilfelle.

En informant sier eksplisitt at det foregår en slik avveining, Men han svarer ut fra et *prinsipielt plikтетisk* utgangspunkt. Han mener – som den eneste blant mine intervjuobjekter - å ha en moralsk plikt til å publisere det han har funnet, det prinsippet som på amerikansk heter 'published and be damned', altså at journalistens oppgave er å publisere det han eller hun finner uten å ta hensyn til hva slags konsekvenser det får, verken for den enkelte kilde eller for samfunnets som helhet eller for journalisten selv for den saks skyld. Ekstrøm og Nohrstedt

(1996:127ff) har laget en typologi over journalister der de kaller denne typen for revolverjournalister⁷¹⁷ og denne informanten argumenterte langs slike linjer:

(...) idealet må være at man må være konsekvensnøytral på den måten at man publiserer nyheter og saker og opplysninger som man mener er vesentlig uavhengig av hvilke konsekvenser de får, men i tilfellet Jagland⁷¹⁸ kan man jo stille seg spørsmålet om var det vesentlige saker. Man kommer jo ikke unna å måtte vurdere vesentligheten eller hvor viktig det er for samfunnet å få kjennskap til de opplysningene (22).

Men informanten oppfatter en slik pliktetisk, konsekvensnøytral journalistikk som ”en utopi”. Ideen om en praksis der samfunnsoppdragets etiske forpliktelser konsekvent overordnes et annet prinsipp; allmenmoralens ikke-skade, er ønskelig, men ikke mulig. Han beskriver deretter hvordan han selv mener det foregår i praksis, et godt stykke unna revolverjournalistens idealer:

Det må jo på en måte bli fra sak til sak ikke sant at man ser hvor viktig er denne saken i forhold til de problemene som det eventuelt vil skape for den personen vi da avslører.

Hvordan gjør du en sånn avveining?

Nei det må jo være å ta alle faktorer i en sak best mulig. Ofte så vil det jo være kriminalsaker og da vil jo strafferamme (...) (være) et uttrykk for hvordan samfunnet vektlegger den (...). Det er i alle fall for meg (...) veldig vanskelig å sette noen maler og si at sånn veier vi etikken og så mange kilo veier den faktoren og den skal veies opp mot den og det er veldig varierende størrelse (22).

Informanten hevder altså at i journalistisk praksis er det slik at det pliktetiske kravet om å publisere veies mot den konsekvensetiske kravet om å ta hensyn til enkeltpersoner. Her argumenteres for at de to prinsippene konkret må veies mot hverandre i hvert enkelt tilfelle. Jeg har forsøkt å vise at PFU verken kan eller vil gjøre en slik vurdering. Denne informanten hevder at den gjøres i journalistisk yrkespraksis i redaksjonene. Men mine analyser av de øvrige intervjuene peker i en annen retning. De tyder på at denne typen drøfting stort sett ikke gjøres. Man drøfter i stedet bare om kilden er sårbar.

Det fins en klar enighet blant journalister om å beskytte barn. Men når det gjelder voksne, er grensene mindre entydige. I intervjuene ba jeg informantene vurdere et VG-oppslag fra sommeren 2005.⁷¹⁹ Oppslaget viste en ung mann i retten. Året før hadde han kjørt bil hjem fra

---

⁷¹⁷ Det svenske begrepet er ”skjutjärnsjournalister”.

⁷¹⁸ Vi hadde brukt journalistikkens behandling av Ap-leder Thorbjørn Jagland (se for eksempel Allern 2001, Thorbjørnsrud 2001,2003) som eksempel tidligere i intervjuet.

⁷¹⁹ Oppslaget er vist i vedlegg 4

fest en lørdagkveld. De kjørte av veien. Vennene døde. Sjøføren overlevde. Under tittelen *Han kjørte deres barn I DØDEN* trykket VG et bilde der foreldrene til de døde barna følger sjøføren med øynene mens han er på vei inn i tiltaleboksen. Det er et journalistisk godt oppslag. Men burde VG latt være å trykke det av etiske grunner?

Først: Når jeg viste fram oppslaget, var det slett ikke uvanlig at informantene reagerte raskt og negativt mot publisering. Når jeg spurte hvorfor, tok det ofte litt tid å gjøre rede for begrunnelsen. Dette er helt i tråd med Haidts beskrivelse av hvordan moralsk intuisjon virker.⁷²⁰ Journalistene tok først en avgjørelse basert på intuisjon av typen: "Å nei. Denne syns jeg er langt over grensen. Jeg syns det er så åpenbart at jeg. Jeg ville jo aldri identifisert (...) ." (20)

Eller som denne:

Ville du laget et sånt oppslag hvis du hadde hatt en tilsvarende sak her?
Nei
Hvorfor ikke?
Han kjørte deres barn i døden, med bilde av ham i retten...Nei
Nei?
Nei (29).

Deretter ga de en begrunnelse, med momenter hentet fra sentrale deler av VVP. Når intervjuene beveget seg over i fasen med ex-post-facto reasoning, dvs. rasjonaliseringer og begrunnelser for det standpunktet de intuitivt tok, viste informantene som gikk mot publisering til personens alder og sårbarhet: "Han har på en måte fått straffen sin, Han er en ung gutt han har antagelig ikke bedt om dette"(20). En annen sa at "pressen (har) et ansvar for ikke å lage tingene verre. Selv om han har sagt sjøl at han vil stå fram med bildet" (29).

En informant som motsatte seg publisering, ga en helt annen type begrunnelse: "Jeg tror ikke vi hadde skrevet den..... Det er som vi snakket om i sted. Det hadde blitt veldig nært for oss. Vi har jo tilsvarende. Vi har jo hatt saker lokalt hvor det har vært i tvil om vi skal identifisere (og ikke gjort det)" (25). Denne typen vurdering drøftes under.

Mens de som gikk inn for publisering, dels viser til rene 'journalistiske vurderinger' ("Ville sett den vaktsjefen som lot være å bruke det" (23)) og dels til samfunnsoppdraget:

---

⁷²⁰ Se beskrivelsen i kapittel 6.

Det er jo veldig veldig tøft. Men det er jo også handlingen. Bildrap eller personer som blir drept i bil er jo et stort samfunnsproblem. Spesielt hvis han vil stå fram og fortelle om det, så syns jeg jo det er vesentlig journalistikk. (22)

En nærmere analyse av svarene tyder imidlertid på at den reelle vurderingen ikke handler om en avveining av samfunnsoppdrag mot ikke-skade, men i hovedsak om hvorvidt kilden er sårbar eller ikke. *Sårbarheten* avgjør om publisering er moralsk akseptabel. Uenigheten i dette tilfellet er en uenighet i vurderingen av graden av sårbarhet. De som vil publisere viser til at han er voksen og har valgt å stå fram. Mens de som ikke vil publisere mener han er ung, sårbar og må beskyttes mot seg selv – selv om han har valgt å stå fram.

Et eksempel beskriver logikken tydelig. Utgangspunktet var en typisk 'case'-historie som informantens avis hadde trykket. En ung jente sto fram og klagde på sin arbeidsgiver. Informanten mente saken ikke burde vært publisert i en slik form fordi det var nokså tydelig at jenta hadde urealistiske forestillinger om arbeidslivet og at oppslaget derfor ville stemple henne som 'en vanskelig arbeidstaker'. Hun burde vært beskyttet mot seg selv.

Vi kunne brukt henne anonymt. Da hadde vi jo mista det bildet på førstesida, der skal det være et bilde og vi kunne lagd en sak som var mer folkeoppdragende. Hadde vi brukt det anonymt kunne vi jo lagd mer en temasak på at ung jobbsøker eller fersk i jobben og så fortelle historien

Men hva var grunnen til at man valgte den løsningen som ble valgt?

Det gikk kjapt. Hun henvendte seg. Det kunne tas bilde på ettermiddagen (24).

Men informanten pekte videre på at det *avgjørende* argumentet i redaksjonen var at jenta var 24 år gammel: "En 24-åring bør vite hva en gjør. Hun burde skjønne rekkevidden av sin opptreden. Jeg mener ikke det." (24).

Dette sitatet antyder hvordan problemstillingen om å skade kilder eller andre enkeltpersoner normalt angripes. Denne saken oppfylte nyhetskriteriene. I tillegg taler det for publisering at den kunne lages raskt og enkelt. Redaksjonen hadde bilde, og saken kunne personifiseres. Det eksisterte dessuten en tydelig konflikt med sterke uttalelser. I daglig praksis er det neppe mulig å gjøre noen fornuftig avveining mellom hensynet til den enkelte som blir påført skaden og hensyn til samfunnsoppdragets interesser. Derfor løses dilemmaet i svært mange tilfeller ved bare å vurdere kildens sårbarhet. Det som først og fremst kan hindre publisering er at kilden er særlig sårbar. Det vurderes altså ikke om den skaden alle skjønner hun vil bli påført

ved å bli presentert på denne måten, på noe vis er mindre enn den samfunnsmessige nytten av å identifisere henne med navn og bilde. Det moralske dilemmaet løses ved å svare på spørsmålet om kilden er sårbar. Her var svaret nei. Da var resultatet publisering, som senere ble forsvart internt i redaksjonen da informanten tok opp saken.

Når den aktuelle personen intuitivt oppfattes som ikke-sårbar eller kilden etter en vurdering ikke blir vurdert som sårbar, blir vanligvis det allmenmoralske prinsippet om ikke-skade suspendert. Informantene oppfatter at de da har en udiskutabel rett til å plage andre, til å velge ut, offentliggjøre handlinger og kritisere personer på en måte som utvilsomt bryter det moralske prinsippet om ikke-skade. Denne rettigheten blir eufemisert på ulikt vis, f.eks. gjennom en viss motstand mot å akseptere at det handler om å 'plage andre'. Journalistene velger i stedet ord som kritisere, utfordre, spørre osv eller snakker om å være "hard mot de harde" (24). Men uansett aksepterer de aller fleste at de har en rett til å plage andre. De viser til at de som profesjonelle yrkesutøvere med et samfunnsoppdrag har retten til å skade andre, altså bryte det allmenmoralske prinsippet om ikke-skade. Det kan også argumenteres for at å plage andre er en uomgjengelig del av journalistikken fordi en av dens hovedoppgaver å "påpeke feil og mangler" som noen nødvendigvis er ansvarlige for.⁷²¹

*Selvbestemmelse*⁷²²

I journalistikken er det en glidende overgang mellom betydningen av det allmenmoralske prinsippet om ikke-skade og det allmenmoralske prinsippet om selvbestemmelse. Selvbestemmelse er definert slik: "to respect an autonomous agent is, at a minimum, to acknowledge that persons right to hold views, to make choices and to take actions based on personal values and beliefs" (Beauchamp and Childress 2001:54). En av rettighetene som i prinsippet utgår fra dette prinsippet er retten til å nekte å delta.⁷²³ Min hypotese, som er

---

⁷²¹ Dette drøftes videre i neste kapittel.

⁷²² En annen form for selvbestemmelse som etterstrebes kan vel kalles folkeskikk: Det er bred oppslutning om å behandle kilder *personlig* på en skikkelig måte, selv om journalistens ide er å henge dem ut som "skurker" og/eller skarpt kritisere dem i spaltene eller sendingen. Det handler ganske enkelt om allmenmoralens krav om autonomy. En typisk formulering er denne: "Etikk handler jo, eller er jo i direkte dialog med de du skal lage intervjuer med, de du skal lage saker om. Jeg vet at den personen jeg lager reportasje om, han eller hun kan jeg møte dager etterpå og drikke kaffe med. Etikk blir rett og slett litt mer oppdragelse og bondevett altså!" (6). Vi ser hvordan informanten direkte henviser til allmenmoralen.

⁷²³ I utgangspunktet aksepterer journalistikken en kildes rett til å nekte å uttale seg. Men journalistikken aksepterer ikke at en kilde på den måten kan hindre at en sak som handler om kilden blir publisert. Denne problemstillingen er aktualisert i flere tilfeller, blant annet i diskusjonen om kjendisbladene som, ifølge Melnæs

redegjort for i kapittel 6, er at dette prinsippet om informert samtykke ikke gjelder i presseetikk. Det er faktisk omvendt. Informantene er helt entydige når det gjelder synet på personer som uten videre kategorises som ikke-sårbare, for eksempel politikere, forretningsfolk, kjendiser og andre personer som 'frivillig har søkt offentlighet' på et eller annet vis:

når folk får saker uønska på trykk så kommer de med hensyn til barn og svigerbarn og alt mulig. Skulle ikke du tenkt på detta før? Du må på en måte veie to parter som har en etisk avveining i enhver sånn skurkesak, Det er klart at hvis du er etablert som kjendis i bygda eller kommune eller på riksplan sånn som Røkke så må du jo bare tåle at det står om båtsertifikatet ditt når du har kjøpt det (24).

Unntaket fra denne typen automatikk kom typisk nok i en sak der det ble hevdet fra familien at den i prinsippet ikke-sårbare kilden var suicidal. Da ble han ikke omtalt:

Redaksjonen ble oppringt av sønnen til den konsulenten som sa at dere må ikke blåse ham. Han er suicidal. Det er høyst tvilsomt om han var (...). Men det førte til at han fikk gå i fred hos oss og han har jo vært mye i spaltene hos oss. Han har vært aktiv politisk og absolutt en maktfaktor i mange kommuner her (...). (24) .

Det eneste som kan hindre en ikke-sårbar person fra å bli omtalt mot sin vilje, er at han eller hun blir omdefinert til sårbar – eller at redaksjonen oppfatter at barn og andre sårbare nærstående kan bli skadet av omtalen. En annen informant fortalte at de hadde fått bekreftet en belastende nyhetssak om en kjent nordmann. Det ble likevel seriøst vurdert om saken kunne publiseres, ikke på grunn av den personen det gjaldt, men på grunn av ektefellen som var syk. En tredje informant viste til en episode der mistenkte i en sak om økonomisk kriminalitet ikke ble identifisert på grunn av barna: "Spørsmålet er hvor sterkt vi skal vektlegge (...) at det rammer på en måte uskyldige: kone og barn og sånn. De er jo sånn sett uskyldige, og det med navn kan i noen sammenhenger være belastende"(19). Dette handler altså om sårbare personer som kan rammes hvis kilden rammes.

Vi ser at hvis det er grunn til å tro at vedkommende (og familien) vil tåle påkjenningen, synes *enhver publisering etisk akseptabel*. Når kildens sårbarhet ikke er tema i vurderingen i det hele tatt, kan vurderingene arte seg slik det framgår av et svar fra en informant på spørsmål om nyhetsvurderinger:

Hvis en fyr har kjørt i 76 kilometer i timen i 60-sonen, og det er Thorvald Hansen som står på Jernia og selger spiker, så er ikke det noe nyhetsverdi som gjør at vi (...). Det kan ha vært en

---

(2007), benytter som pressmiddel at hvis ikke kilden deltar frivillig, skriver man likevel om saken (underforstått med en mindre heldig vinkel for kilden).

notis i en lokalavis, men (hos oss) når ikke det opp i kampene. Men hvis det på en måte hadde vært statsministeren som hadde kjørt i 80 i 50-sonen, så har det en nyhetsverdi. (21)

Senere i det samme intervjuet blir informanten spurt hvorfor det er etisk akseptabelt å rapportere at statsminister Syse råkjører,⁷²⁴ men ikke at jernvarehandler Hansen gjør det samme?

Det er enklere for meg å forsvare det enn å forsvare Jespersen.⁷²⁵ Jan P. Syse var statsminister og da er du en av Norges mest offentlige personer. Du har påtatt deg et verv og påtatt deg å være frontfigur i Norge. Da det går ikke an å si at *nå* er jeg politiker, *nå* er jeg privatperson. (...) Da mener jeg at du kan nesten synde mindre enn paven. Det syns jeg er greit. Hvor går grensen? Otto Jespersen, jaaaa. En c-kjendis? En d-kjendis? Altså et sted går grensen når det gjelder den vurderingen. Kjendiser, offentlige personer hvor går grensen for når en person(...). Statsministeren er åpenbart en offentlig person, Otto Jespersen er offentlig person. Du kommer på et punkt der folk er i gråsonen. I sonen midt i mellom Jan P. Syse og vaktmester Syse så går det en grense et sted. Det er der det er utfordrende og så kan folk være uenig i hvor grensen ligger for oss. Så trekker vi grense et gitt sted.... og når vi får saker i det beitet der vil vi drive masse etiske vurderinger (21).

Som vi ser, informanten forklarer nøyaktig det samme journalistiske valget på to helt ulike måter. Først, man publiserer – på grunnlag av journalistiske nyhetsvurderinger - bare dersom råkjøreren er en kjent person. Når Hansen fra Jernia råkjører har det ingen nyhetsverdi og derfor blir det ikke publisert. Senere forklarer han det samme valget i mer etiske termer. Offentlige personer må tåle mer enn andre: ”*Syse kan synde mindre enn Paven*”. Det kan virke som når en person er nyhetsverdig er det samtidig etisk akseptabelt å publisere negativ omtale av vedkommende. Herr Hansens råkjøring er ikke nyhetsverdig og følgelig er publisering etisk uakseptabelt. Og omvendt: Hvis den aktuelle personens handling er nyhetsverdig fordi *personen* er nyhetsverdig, kan historien offentliggjøres helt uavhengig av hva den det gjelder måtte mene og helt uavhengig av om den omtalte blir påført noen form for skade. Det er dette som bransjen omtaler som ‘personer som har søkt offentlighet’ og derfor må ‘tåle mer enn andre’, som er et kjernepunkt i pressens forsvar for å omtale personer mot deres vilje⁷²⁶ og dermed bryte allmennmoralen på ett eller to punkter.

Retten til å publisere og retten til å skade er dessuten *automatisert* i den journalistiske praksisen. Det skjer ved at den moralske intuisjonen er avgrenset til konsekvenser for sårbare

⁷²⁴ Jan P. Syse ble i sin statsminister-periode (1989-90) bøtelagt for en fartsovertredelse i Østerdalen.

⁷²⁵ Refererer til Otto Jespersen, en tv-kjendis som fikk forsideoppslag i både VG og Dagbladet 14.5.2006 etter en fengelsdom for råkjøring.

⁷²⁶ Slik er det formulert i Svein Brurås' lærebok i presseetikk: ”Et fellestrekk ved dem vi kan kalle ‘offentlige personer’ er at de selv har valgt å søke offentlighetens lys. Som regel innehar de også betrodde stillinger og verv som de forvalter på vegne av fellesskapet. De må derfor finne seg i en offentlig oppmerksomhet og medieinteresse i større grad enn andre mennesker” (Brurås 2006:229).

individer. Ellers er *nyhetsvurdering* avgjørende. Den allmennmoraliske intuisjon mot å skade andre og for å respektere selvbestemmelse, er blitt omformet til en profesjonell intuisjon som unntar ikke-sårbare individer fra en slik beskyttelse.

Rettferdighet

Rettferdighet er nok det mest omfattende og uklare av de fire begrepene i Beauchamp og Childress' inndeling. I journalistikk kan begrepet, som jeg drøftet i kapittel 6, tolkes i minst to helt ulike retninger, dels som at journalistikk skal bidra til samfunnsmessig eller individuell rettferdighet, dels som rettferdighet overfor kilder i den enkelte sak. Den første tolkningen vil peke utover allmennmoralen i retning samfunnsoppdraget og behandles derfor i neste avsnitt. Den andre tolkningen har først og fremst å gjøre med *kildens rettssikkerhet*. I valg av saker vil denne formen for rettferdighetstenkning dels ha å gjøre med selve det journalistiske arbeidets kvalitet. Er beskyldninger dokumentert på en akseptabel måte? Den kan også bety at saker ikke kan publiseres når det ikke er mulig å vise en basal form for rettferdighet overfor de impliserte, det vil blant annet si når den ene partens versjon ikke er tilgjengelig. Tilsvares- og imøtegåelsesretten er et grunnleggende rettferdighets-basert prinsipp i journalistikken. Hvis det ikke er mulig å oppfylle den, kan det derfor bety at hele saken må droppes. Et eksempel er hentet fra en by der det i løpet av en kort periode ble funnet flere døde rådyr som bar preg av at de var 'sprengt', dvs. jaget til døde. Grunneierne mente hundeeiere luftet hundene sine uten bånd:

Vi reiste ut med journalist og fotograf (...) og mens vi er der og intervjuer grunneierne så dukker det opp en hundeeier med hundene løpende fritt. Vi får tatt et bilde men vi får ikke tak i hundeeieren så vi får ikke sjekket med vedkommende. Da begynner diskusjonen. Skal vi publisere dette bildet som i og for seg er kjernen i saken, at folk ikke overholder båndtvangen i et friområde med kanskje den største tettheten av rådyr i x⁷²⁷? Og det blir da løftet opp, først til meg, så til nyhetsredaktør og så til redaktør. Vi diskuterer og finner ut at; nei, vi har ikke snakket med hundeeieren. Vi kjører ikke bilde av henne. Vi kjører bilde av hundene hennes (18).

Sitatet illustrerer en tenkning rundt *rettferdighet*: Kan vi publisere denne (varianten av) saken når hundeeieren ikke får komme til orde?

Velgjørighet

Oversatt til journalistisk praksis har jeg hevdet at dette er en krav om at (også) journalister i utgangspunktet har en moralsk plikt til å hjelpe andre. Dette kan også tolkes i to helt ulike

---

⁷²⁷ Redaksjonens dekningsområde, tatt ut av anonymiseringshensyn.

retninger. Dels kommer journalister ofte i kontakt med personer som faktisk er i en svært vanskelig situasjon og trenger hjelp, slik at journalistene føler at det er vanskelig å holde den 'profesjonelle maska'. Blanding av etiske krav fra samfunnsoppdraget og etiske krav basert i allmenmmoralen skaper i en del tilfeller problemer for journalister, fordi kilder både er en slags råmateriale for produksjon av journalistiske saker og medmennesker. Spørsmålet er i hvilken grad en journalist forholder seg til kilder som medmennesker. Som en informant sa:

Men jeg følte jo ikke at jeg kom i mål med den saken likevel, for jeg havner jo litt i en sånn sosialkuratorrolle for henne (...). Jeg antar at hun nå syns at hun ble langt på vei brukt uten at hun fikk så mye ut av meg. Men jeg hjalp henne til å komme i kontakt med en gjeldsforhandler i kommunen (...). Det er jo fryktelig vanskelig, det er jo virkelig et etisk dilemma som journalist når du kommer i en sånn sosialkuratorrolle. Hvordan du skal trekke deg ut? Jeg syns den saken har vært vanskelig å forholde seg til fordi at jeg ikke har hatt noe tid å bruke på den. (...) Jeg syns ikke at jeg har gjort jobben min ordentlig for henne (24).

Informanten sa videre at hun tidligere i karrieren kanskje ville brukt fritida til å jobbe videre med saken, mens hun nå mente det var nødvendig å ta vare på sin egen helse for å kunne jobbe fram til pensjonsalderen. En annen informant sa det slik:

Eller mer alvorlig; at du lokker folk til å fortelle historien sin hvis den er litt dramatisk som for dem er veldig alvorlig og kanskje koster litt sånn rent mentalt, så er det oppslag en dag og så er det kanskje en oppfølging og så er det stille. For de det angår har det kanskje vært en veldig opprivende begivenhet, så det er av de mindre hyggelige sidene ved yrket (25).

Eksemplene viser hvordan allmenmmoralen kan komme i klemme i den journalistiske praksisen. En journalist kan normalt ikke være sosialkurator eller medmenneske for sine kilder. Det ville gjøre jobben umulig. Men i blant føles det som en direkte umoralsk posisjon, at man utnytter personer for å lage gode saker.

En annen side av velgjørenhet er at journalister mener de har en plikt til å hjelpe 'den lille mann' i hans kamp mot myndigheter og maktinstanser av ulikt art. Dette er slått fast i kapittel 1 i VVP og er en viktig del av den journalistiske selvforståelsen i dag, jfr. hele programkonsepter som *TV2 hjelper deg* og faste vignetter av typen *VG hjelper deg*.⁷²⁸ Denne problemstillingen ble lite drøftet i intervjuene som i hovedsak konsentrerte seg om det motsatte, nemlig journalistikkens rett til å skade og plage personer. Temaet kom opp som svar på spørsmålet "hva vil du med dette yrket". Da svarte informantene for eksempel at "den

---

⁷²⁸ Se også Bjerke 2007a der dette drøftes i en annen sammenheng med data fra Volda-undersøkelsen.

viktigste delen av jobben min er å finne temaer der det er mulig å endre noe, endringer som betyr noe for deg og meg” (6). Og at:

Som journalist håper jeg at det kan være min måte å hjelpe noen på. Og gjøre ting for noen som ikke kan gjøre det selv. Har ikke kommet der helt enda. Men det er målet, å føle at du bidrar til å gjøre ting bedre (7).

I all hovedsak er allmennmoralens betydning for valg av saker i journalistikken nokså begrenset. Det helt overordnet viktige unntaket er at journalister i sin daglige praksis reelt forsøker å unngå å skade sårbare individer/kilder.

Moral som kommersiell strategi

Allmennmoralen synes i tillegg å virke gjennom press fra leserne. Det er det jeg vil kalle ’moral som kommersiell strategi’. Et par av mine informanter svarer at prioriteringer har etiske sider:

Jeg syns egentlig det er en sånn daglig vurdering, ser det i forhold til valg av oppslagssaker.... Vi skal hver dag være x⁷²⁹, ikke sant. Og så har vi sagt at helst bør sakene oppfylle alle disse kriteriene og gjør det ikke det så skal vi til syvende og sist velge den saken som er viktig, altså vi skal på en måte ikke slå opp sensasjonen. Da kjører vi heller en tryggere greie på (...) et viktighets-, vesentlighetskriterium (...). (20)

Det som ikke slås opp kan for eksempel være en type sterke caser som denne informanten ikke ønsker å eksponere i et ”ett ansikt - en historie”-oppslag: ”Vi kjører den mer prinsipielle saken foran og så kjører vi..... caset inni for å dempe litt på den eksponeringsbiten på enkeltpersoner” (20). Informanten sier at dette gjøres både av hensyn til de aktuelle personene, men også av hensyn til avisas profil: ”Det kan være pikante detaljer som kunne vært blåst opp, som vi sjelden velger å ha på i motsetning til antagelig tabloidene som kanskje kan velge å gå for et pikant avsnitt i et pikant historie i historien osv.” (20)

Liknende vurderinger kommer fra informanter ansatt i lokalaviser. Et eksempel er hentet fra behandlingen av en sak der myndighetene hadde besluttet ikke å reise tiltale mot en person etter en ulykke. Redaksjonslederen oppsummerte at det var en riktig avgjørelse ikke å ringe foreldrene til den forulykkede. Saken var godt dekket tidligere og redaksjonen visste at det ikke kom til å bli snakk om noen etterforskning: ”Vi kjenner saken godt, kjenner folk nær familien, og visste at foreldrene ikke ville at x⁷³⁰ skulle straffes” (2).

---

⁷²⁹ Redaksjonens programformulering, tatt ut av anonymiseringshensyn.

⁷³⁰ Navnet tatt ut av anonymiseringshensyn.

Da VG tok saken, tok de et oversiktsbilde som identifiserte x. Inntil identiteten ble kjent, har vi aldri brettet ut familien. Vi kan ikke gjøre det, vi er her hver dag til forskjell fra VG, og nesten alle i byen leser avisen. Vi er veldig opptatt av å ikke trække på andre. (2)

En annen lokalavisjournalist fortalte om følgende erfaring:

Vi var ute på en skole her i byen der elevene hadde sendt brev til (...) et (...) forlag som hadde gitt ut en bok. Det gikk blant annet på språkbruken i disse bøkene som var tatt inn på skolen. Da var det spørsmål om vi skulle skrive disse ordene, disse vendingene som elevene reagerte på. Det endte sjefredaktøren med å si at det skulle vi ikke. Vi skulle ikke skrive konkret hva det var, for det kunne virke støtende på (våre lesere) (19).

Vi ser her at det er en nær sammenheng mellom etiske vurderinger og den enkelte redaksjonens profileringsstrategi. Redaktørene vil ha gode relasjoner til lokalsamfunnet og leserne. Dette kan være en like viktig begrunnelse for avgjørelsene som egne profesjonsmorske vurderinger. Enkelte aviser ønsker å stå fram som seriøse og viktige og velger derfor å dempe ned saker eller vinkler som leserne vil oppfatte som useriøse eller sensasjonspreget. Andre aviser tilpasser seg hva de oppfatter at leserne tåler eller ønsker. En profesjonsmorsk vurdering, basert både på samfunnsoppdragets krav om vesentlighet og allmennmoralens krav om å ta hensyn til medmennesker kan gå hånd i hånd med markedsmessig begrunnede publiseringshensyn og hva slags avis man ønsker å være. Journalistikkens 'bør' og 'må' (jfr. kapittel 4) faller sammen. I medier med en slik profilering vil etiske og moralske hensyn kunne veie tyngre enn i medier som velger en annen profilering.

15.2 Samfunnsoppdraget og valg av saker

De allmennmorske kravene til journalistikken handler i praksis i hovedsak om hva pressen ikke bør gjøre. De er innskrenkninger i ytringsfriheten. Det andre grunnlaget for profesjonsmoralen handler om noe helt annet. Det er uttrykt i Vær Varsom-plakatens første kapittel om pressens oppgaver i samfunnet og kan på mange måter beskrives som et slags fellesredaksjonelt program for norske medier. Det dreier seg om etiske krav, ikke om hva journalister *ikke* bør gjøre, men om hva pressen *bør* gjøre.

De moralske prinsippene jeg presenterte i forrige avsnitt om ikke-skade osv. er allment anerkjente. De er derfor lettere å begrunne som en del av journalistisk praksis fordi de i utgangspunktet nettopp er hentet fra allmennmoralen og derfor er lett gjenkjennelige for både

journalister og folk flest og lesere av dette arbeidet. Dette er også en forklaring på at disse moralnormene er en del av den moralske intuisjon. Det framstår som nokså åpenbart at praksis som bryter med disse moralske prinsippene må begrunnes.

Når det gjelder etiske krav om journalistiske plikter til positivt bestemte handlinger, er det ikke så åpenbart at det må finnes, heller ikke for journalister:

Å handle etisk er på et eller annet vis å handle godt, ta hensyn til andre (osv) I hvilken grad vil du si at sånne vurderinger kommer inn når dere vurderer saker?

De kommer inn der de naturlig dukker opp.

Og hvor vil du si det er?

På de merkeligste steder. Du står plutselig i en situasjon der du kanskje har et intervjuobjekt som har gitt deg en sak som de selv ikke ser konsekvensen av for seg selv, det kan være en svært god sak. Og så må man kanskje rett og slett ta en prat med kilden og spørre om du har tenkt på konsekvensene altså ved å gå ut her og fortelle dette (18).

Dette er et typisk svar. Når informantene blir spurt om det er moralske aspekter knyttet til *valg av saker*, refererer de stort sett til sårbare grupper – i tråd med det allmennmorske kravet om ikke-skade. Ellers er valg av saker vanligvis ikke sett som et etisk problem. For eksempel er 'vesentlighet' som i følge både Kieran (1997), Nohrstedt og Ekström (1996) og Olteidal (2001) bør betraktes som det viktigste etiske prinsippet for journalistikk, ikke en del av journalistenes moralske intuisjon, journalistprofesjonens tause kunnskap eller nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk. Det hjelper heller ikke at en samlet norsk journalistisk profesjon gjennom Vær Varsom-plakaten har forpliktet seg på dette prinsippet. Svarene kan nemlig være som dette:

Viktigheten eller vesentligheten eller samfunnsproblem – oppfatter du det som etiske spørsmål?

Ja, det kan det være

På hvilken måte tenker du det?

Ja hva tenker jeg da. Da tenker jeg at (pause) etisk. Ja det blir i så fall på en måte nei det går på det jeg sa i sta i forhold til om det er relevant (pause) nei jeg vet ikke om jeg kan utdype det. Hvis du kan stille spørsmålet på en annen måte skal jeg se om jeg misforstår deg eller (21).

Det kan synes noe urettferdig å trekke fram slike sitater. Men poenget er bare å få fram at mange journalister åpenbart *ikke* spontant oppfatter vesentlighet og andre krav som springer

ut av samfunnsoppdraget som relevante for de journalistiske vurderingene ved valg av saker og temaer. Av de 30 intervjuede journalistene er det som nevnt ingen som intuitivt nevner temavalg. En vurdering av om aktuelle journalistiske valg gjøres i tråd med journalistikkens samfunnsoppdrag oppfattes ikke intuitivt som et etisk spørsmål, dermed er en vurdering av sakenes vesentlighet heller ikke en del av den profesjonsmoraliske intuisjonen. Når journalister blir spurt om dette, stiller de seg ofte nokså uforstående til problemstillingen. Det faller utenom den 'etiske refleks'.

Rapportene fra forskningsassistentenes observasjoner er også entydige på dette punktet. Valg av saker, tolkningsramme og kilder ble ikke diskutert som en profesjonsmoralisk problemstilling. Slike spørsmål ble vanligvis diskutert som faglig/tekniske spørsmål av typen: Hvordan formidler vi best disse historiene til leserne? Hvordan lager vi godt tv?

Derimot slår krav fra samfunnsoppdraget inn på valg av saker på en helt annen måte. Det dagligdagse, det ordinære, er ikke journalistisk interessant fordi *leseren* ikke finner det interessant. Journalistikkens lojalitet ligger hos leseren. Dette er i tråd med analysen av journalistikk som markedsrettet tekstform som jeg gjorde rede for i kapittel 3. Prioriteringer som isolert og etisk sett kan virke tvilsomme er *nødvendige*, for at journalisten skal gjøre jobben med å hente fram og presentere vesentlig, forståelig informasjon på den måten som moderne lesere, lyttere og seere forlanger av journalistikken og som er gjort til journalisters krav til seg selv:

Nei, men det journalistens oppgave å fortelle hva som har skjedd i verden siden i går og det vil i stor grad dreie seg om krig og konflikt og drap - og at herr Olsen kommer hjem fra jobb klokken fem over fire på ettermiddagen, det er jo (...) ikke det man vil lese om i avisen.

Hva mener du da er den etiske begrunnelsen for å gi et så fortegnet bilde av verden?

Ja, det er fordi vi må prioritere hva vi mener er viktig hva som er mindre viktig i vårt virkelighetsbilde selvsagt. Vår oppgave er å følge med på verden for leserne våre og fortelle dem at her har det skjedd noe spesielt eller avisene hadde sikkert vært hyggeligere hvis vi bare hadde skrevet om barna våre, men det er ikke sikkert at de ville vært mer vesentlige av den grunn (18).

Samfunnsoppdraget som forhandlingstema

Når informantene blir forklart problemstillingen – i hvilken grad de etiske forpliktelsene i samfunnsoppdraget har betydning for valg av saker, kilder og vinkler, er de naturligvis fullt i stand til å vurdere disse spørsmålene. Men dette er – hvis vi holder oss til Haidts modell –

området for ex-post-facto rasjonaliseringer, altså begrunnelser for valg som tidligere er tatt intuitivt. Noen sier da ganske enkelt at de ikke tar slike hensyn. Mer typisk er svaret denne informanten:

Noen vil jo kunne hevde at om journalistikken er viktig eller ikke, er et etisk spørsmål, dels fordi pressen jo begrunner virksomheten sin i samfunnsoppdraget og dels fordi man som oppegående mennesker bør holde på med noe fornuftig

(...)

Jada, jeg er helt enig med det, men så er motargumentet hva hjelper det å være viktig hvis ingen gidder å lese deg. (25)

Dette svaret antyder noe som går igjen i svarene fra de fleste informantene.

Samfunnsoppdragets etiske forpliktelser er *forhandlingsbare*. Samfunnsoppdragets krav om vesentlighet blir ofte underordnet både markedets krav og mer praktiske produksjonskrav.

Vesentlighet synes svært ofte, muligens alltid, forhandlingsbart i alle redaksjoner, uavhengig av både størrelse, markedsposisjon og plattform. Samfunnsoppdragets etiske krav om vesentlighet blir redusert til en av mange utvalgsmekanismer i journalistikk og taper ofte mot andre typer krav når spørsmålene settes på spissen.

Samfunnsoppdraget kan for eksempel forhandles bort mot krav fra kunder:

Ingen her synes det er tilfredsstillende å skrive om Idol når vi burde brukt våre knappe ressurser på viktige saker. Men våre kunder krever det (28).

Eller bli valgt vekk på grunn av knappe ressurser:

Når det er så lav bemanning så må vi gjøre ting, lage saker som er fort gjort å lage, som er enkle, det betyr i stor grad enkle nyheter og mye reportasjer. Vi lar heller være å lage sånne typer saker⁷³¹ enn å gjøre sånne typer saker enkle. Da styrer vi heller unna (29).

Og:

Hva slags rolle spiller samfunnsoppdraget i prioriteringen?

Jaaa, kanskje ikke så veldig masse. Det handler veldig ofte om å komme i land. Vi er ei ganske stor avis. I dag var det vel 56 veldig ofte er det 64 og 72 sider. Vi lager 30 sider på kvelden. Selvfølgelig litt sport og litt kultur der, men det er veldig masse lokalsider. Handler veldig masse om å få det i boks (23).

Endelig drøftes en saks mulighet til å oppfylle samfunnsoppdraget mot at det endelige produktet skal ha en passende stoffblanding:

---

⁷³¹ Viser til en konkret barnevernsak som var diskutert tidligere i intervjuet

Men (...) miksen er jo viktig for oss. Vi vil jo både være underholdende (...), men vi har veldig høye ambisjoner i forhold til å være en viktig nyhetsavis. Det er det jo det på en måte (vi) er. Nyheter er det viktigste for oss og så blir underholdningsstoffet og kjendisstoffet, noen mener at det sikkert uenighet om hvor tungt det er inne, men jeg mener at det i hvert fall ikke overskygger det viktige. (...) Miksen er også under stadig diskusjon, akkurat som alle andre spørsmål i dette huset her, og det er delte meninger. Det er ikke noen grunn til å legge skjul på det (21).

Og mot interne, redaksjonelle regler:

Oftest skjer det ingen verdens ting og min jobb blir da å koke suppe på en spiker. Det blir å vri og vrenge på (...) prioriteringene, endre på ordlyden, snu setningene for å begynne med en innfallsvinkel som kanskje kom til slutt i en nyhetsmelding. For på den måten å gjøre den litt ugjenkjennelig kanskje. Vi har fått streng beskjed om å endre⁷³² (27).

Men disse svarene betyr jo også – underforstått – to andre ting. For det første at samfunnsoppdraget faktisk spiller en rolle i den journalistiske praksis i redaksjonene, selv om det bare er ett av flere utvalgskriterier.⁷³³ Og for det andre blir jo ikke samfunnsoppdragets etiske forpliktelser alltid forhandlet bort i den daglige praksis. Tvert i mot: Journalistene legger vekt på at journalistikk er noe annet enn pølseproduksjon. På denne måten er profesjonsmoralen i journalistisk yrkespraksis bredere enn i PFU og resten av det institusjonaliserte presseetiske apparatet, der vesentlighet i valg av saker *overhodet* ikke vurderes. Denne undersøkelsen tyder derfor på at min hypotese om at PFUs konstruksjon av en svært smal presseetikk er ”*isomorfisk*” styrende for journalistisk praksis i redaksjonene, ikke kan bekreftes. På dette punktet gis det mer støtte til den alternative hypotesen, at profesjonsmoralen er bredere i redaksjonene enn i PFU.

På den annen side ’rykker’ det ikke i den etiske intuisjonen hvis viktige saker droppes til fordel for enklere, mer markedsrettede eller mer passende saker. De etiske forpliktelsene i samfunnsoppdraget kan til enhver tid forhandles bort mot ikke-etiske hensyn. En vesentlig sak kan erstattes av en sak med større leserinteresse eller tas ut på grunn av kravene om en spesiell stoffmiks eller på grunn av krav om at nyhetene skal endres kontinuerlig eller fordi de praktiske produksjonsvilkårene gjør det umulig å få til den vesentlige saken.

Vesentlighetskriteriet, som er basert i samfunnsoppdraget, har altså en helt annen og svakere status i valg av saker enn det styrende allmenne moralske, intuitive prinsippet om ikke å skade

---

⁷³² Sitatet er litt omformulert av anonymiseringshensyn.

⁷³³ Det framgår også av formuleringene jeg siterte over i avsnittet om ”velgjørenhet”.

sårbare individer. Ettersom vesentlighet til enhver tid er forhandlingsbart, vil forhandlingspartenes styrke i redaksjonen og vesentlighetskravets posisjon i den journalistiske profesjonen avgjøre hvordan slike forhandlinger faller ut. Dessuten er 'samfunnsoppdraget' et svært mangetydig begrep. Det som er viktig tolkes ofte som det som opptar mange, ikke nødvendigvis i den klassiske ukebladbetydningen av å gi folk det folket vil ha, men ut fra hva som engasjerer og opptar og objektivt sett faktisk angår mange.

så vil du kunne si at en sak som kanskje sett fra de tradisjonelle nyhetskriteriene(...). Det kan være en eller annen eksklusiv krangel vi har gravd fram for eksempel om flyplassen, som scorer veldig høyt i forhold til våre profesjonelle kriterier. Men som sett fra et *leserperspektiv* kanskje er litt perifer. Man spør seg: Foregår det kokkelimonke rundt flyplassen, men influerer det meg? (18)

Eller man kan drøfte hvordan samfunnsoppdraget må koples med underholdning

Jeg hadde i en ukes tid jobbet med en sak... som vi var alene om og jeg (...) brettet den ut over to fullformatsider i broadsheet (...). På tampen av dagen fikk jeg også kastet en sak i fanget om en 18 år gammel jente som gjerne ville bli fotomodell, en hyggelig lødig sak til sistesiden som jeg hakket sammen på nøyaktig 20 minutter. Dagen etter så var det 40 stykker som hadde klikket seg og lest det jeg hadde brukt en fjorten dagers tid på å gjøre, mens den 18 år gamle jenta var lest av et par tusen (...). (Men) hvis vi ikke hadde hatt den saken så kan det hende at det bare hadde vært 20 som hadde lest (grave)saken (...) for hvis ikke får begge deler, hvis vi ikke evner å skaffe engasjement, underholde (...) så får vi heller ikke fokus og oppmerksomhet rundt sakene som er av samfunnsmessig betydning som er viktige og som kanskje også irriterer (18).

De etiske føringene i samfunnsoppdraget er altså relativt utsatte i den praktiske, daglige journalistikken. De er ikke en del av den moralske intuisjonen. De er svært forhandlingsbare. Journalister som argumenterer med samfunnsoppdraget vil dessuten ikke kunne regne med backing fra PFU som ikke tar i sånne saker. Og det er helt uklart om hva som vil skje med en journalist som nekter å skrive om Idol med henvisning til VVPs punkt om at en journalist ikke kan tvinges til å gå på akkord med sin samvittighet. Sannsynligvis vil vedkommende kunne bli avskjediget med henvisning til arbeidsgivers styringsrett.⁷³⁴

---

⁷³⁴ Saken med Madeleine Cederstrøms oppsigelse fra P4 i desember 2007 hadde noen trekk av en slik motsetning. Cederstrøm ble etter egen oppfatning sagt opp for å ha sagt følgende i en gjennomgang av "dagens aviser": "I dag kan du lese om Idol-Tones lange kyss og hvilke ferieøyer våre kjendiser ferierer på. Men det jeg lurer på, er hvor reportasjen om de kurdiske asylsøkerne som har fått avslag på sine søknader, er! Hvor er reportasjen om Taheer som har vasket biler for etniske nordmenn 10-12 timer hver dag i fem år, men som må returnere til Irak og et liv i usikkerhet? Hvor er reportasjen om hans bunnløse fortvilelse? Jeg er glad for at jeg er innvandrer fra Sverige. Hvilken flaks jeg har hatt!" Hentet 3.1.08 fra <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=192653>

Hvis vi går tilbake til innledningen i dette kapitlet, kan vi si at den moralske intuisjonen normalt styres av (deler av) allmennmoralen. Det er ikke overraskende. Hvis generelle moralske avgjørelser gjøres på basis av medfødt og tidlig utviklet moralsk intuisjon, er det naturlig at også intuitive profesjonsmorske avgjørelser er basert på allmennmorske prinsipper som så blir påvirket og ”*isomorfisert*” og omdannet til profesjonsmoral gjennom sosial praksis i redaksjonen.

Kapittel 16

Journalistisk praksis og tolkningsrammer

I kapittel 4 og 10 har jeg redegjort for etiske implikasjoner ved valg av tolkningsrammer og vist til Michael Schudson som hevder at til grunn for avgjørelser om tolkningsrammer ligger moralske, etiske og politiske vurderinger, bevisste eller ubevisste (Schudson 2003:32). Van Gorp utdyper slik: "It is assumed in framing theory that media makers deliberately or unwittingly make use of frames. In this sense the 'selection' of frames is a significant decision on the part of the journalist" (Van Gorp 2007:67).

I dette kapitlet vil jeg derfor drøfte om – og eventuelt hvordan – journalistisk profesjonsmoral, slik den framkommer i mine kvalitative intervjuer, forholder seg til denne sentrale siden ved journalistisk praksis. Forskningsspørsmålet kan formuleres slik:

Hvilken rolle spiller moralske og etiske vurderinger som har sitt utgangspunkt i allmennmoralen og journalistikkens samfunnsoppdrag når journalister velger tolkningsrammer?

Som i analysen av PFUs behandling av tolkningsrammer, har jeg lagt hovedvekt på valg av kilder, fakta og ledemotiv. Jeg har gjort rede for dette i kapitlene 10, 11 og 12. Datagrunnlaget er, som redegjort for i kapittel 7, 30 kvalitative intervjuer med journalister og redaktører støttet av noen observasjonsdata.

En informant svarte slik på det åpne spørsmålet om hva han forbinder med presseetikk:

Da tenker jeg på vurderinger du må gjøre i forhold til hva standpunkt du tar i en sak, altså det vi kaller en vinkel. Hvem er skurk, hvem er helt, hvem er vinner, taper, hvem kommer fordelaktig ut, hvem kommer ikke fordelaktig ut, Hva betyr løsningen du har på en sak for folk som er umyndige, utilregnelige, ute av stand til å se sin egen rolle av det å bli belyst av media på riksnivå. Det kan være folk som tar for lett på en belastning kanskje ikke greier å ta konsekvensene av det de sier (8).

Informanten knytter etikk intuitivt til journalistiske valg som handler om å ta stilling i saken, å velge en vinkel. Hvem blir gjort til helt og hvem blir skurk? Hvem tjener på et eventuelt oppslag? Hvem taper? Informanten knytter profesjonsmoralen til redaksjonens valg av *tolkningsramme* og hevder at et sentralt etisk spørsmål i journalistikken er om tolkningsrammen er rimelig og hva slags konsekvenser den får. Det finnes altså journalister

som intuitivt svarer at valg av tolkningsramme er det sentrale spørsmålet i profesjonsmoralen. Denne informanten ser dessuten profesjonsmoral som nokså rendyrket konsekvensetikk.

Men et langt mer typisk eksempel på kildeutsagn er dette:

Synes du helt vanlige journalistiske valg, som for eksempel valg av intervjuobjekt, at det aktualiserer noen etiske problem?

Jeg forstår ikke helt...hva mener du med det? I vanlige saker? Nei (...). Det skal jo som sagt ligge i ryggmargen til hver enkelt journalist (2).

Og et annet:

Når jeg tenker på etiske dilemma tenker jeg på dilemma knyttet opp mot Vær Varsom-plakaten. På den andre siden kan du godt kalle det et etisk dilemma at det er færre kvinner enn menn i spaltene, men slik kan du ikke tenke i den journalistiske hverdagen (9).

De aller fleste informantene svarte på denne eller liknende måter. Journalister synes ikke umiddelbart å oppfatte valg av tolkningsramme som et etisk eller moralsk spørsmål. På samme måte som når det gjelder valg av saker, oppfatter informantene i all hovedsak *ikke* valg av tolkningsrammer som et etisk eller moralsk spørsmål (før de blir gjort oppmerksom på problemstillingene).

På samme måte som når det gjelder valg av saker, oppfatter informantene i all hovedsak *ikke* valg av tolkningsrammer som et etisk eller moralsk spørsmål. Deres intuitive forståelse er altså ikke i overensstemmelse med Schudsons forståelse av tolkningsrammenes betydning. Når journalistene blir direkte presentert for og konfrontert med denne typen problemstillinger, gir de derimot grundige ex-post-facto vurderinger av sine valg av tolkningsrammer. Basert på denne delen av de kvalitative intervjuene vil jeg derfor drøfte hvordan journalister i ettertid drøfter etiske sider ved valg av kilder, faktaelementer og ledemotiv.

16.1 Kildevalg

Kildevalget er, som jeg har gjort rede for tidligere, en sentral del av konstruksjonen av tolkningsrammer. Jeg organiserer drøftingen av etiske sider ved kildevalget i journalistisk praksis etter de fire allmennmoralske prinsipper som Beauchamp og Childress bruker og som jeg har drøftet i kapittel 6. Jeg trekker også inn elementer fra samfunnsoppdragets etiske imperativer der det er naturlig.

Rettferdighet

I de kvalitative intervjuene ble informantene bedt om å gjøre rede for hva de oppfattet som viktige etiske valg i sin yrkespraksis. Et sentralt tema i svarene var å ivareta tilsvarensretten. Den ble nevnt av mange informanter umiddelbart og uoppfordret som en del av etiske vurderinger, f.eks. slik:

Ja det er jo vurderinger av hva vi kan gjøre og ikke kan gjøre. Det har med altså .... med identifisering, det har med samtidig imøtegåelse, altså det journalistiske håndverket, altså grunnleggende at kritiseres noen for noe i en artikkel, så skal de ha anledning til samtidig imøtegåelse for du skal ha balanse i det du presenterer (20).

Det synes å være en bred og rotfestet oppfatning blant mine informanter om en presseetisk forpliktelse til at dersom ”noen kritiseres for noe i en artikkel så skal de ha anledning til samtidig imøtegåelse for du skal ha balanse i det du presenterer”. Her synes det også å være samsvar mellom de vurderingene PFU legger til grunn (se kapittel 10) og utsagn fra informantene i min undersøkelse. Dette utgjør et vesentlig, etisk begrunnet inngrep i retten til fritt kildevalg. Dette inngrepet synes for tiden i prinsippet ikke omstridt i norsk presse. En informant sa det slik: ”Den helt sånn grunnleggende etiske abc er at den angrepne part skal kunne komme til orde” (21).

Som drøftet i kapittel 10 er tilsvarensretten etter alt å dømme begrunnet både i samfunnsoppdraget, særlig forstått i habermasianske termer, og i allmennmoralens krav om rettferdighet. Det virker umiddelbart rimelig at den som anklages for noe skal ha anledning til å gi sin versjon og at denne versjonen på en rimelig måte formidles til lesere eller seere. En kilde reflekterte slik rundt hvordan denne problemstillingen (ikke) håndteres i radionyheter:

Hvis vi sier for eksempel at en bedrift har sølt masse gift ut i Glomma eller hva det måtte være, så tar vi bare med reaksjonen fra naturvernforbundet eller miljøorganisasjonene og så kan det jo tenkes at det fins andre forklaringer på det som virkelig skjedde enn det de sier. Men i neste sending får vi kommentarer fra selve bedriften, bedriftsledelsen (...). Vi (har) ikke diskutert ordentlig om man skal bestrebe tilsvarensrett for å unngå at noen skal bli kriminalisert eller får et rykte på seg som kanskje ikke er fortjent og at vi bidrar til det. Det er også et dilemma for oss (27).

Det er et entydig funn at tilsvarensretten og retten til samtidig imøtegåelse, som kan begrunnes både i allmennmoral og samfunnsoppdraget, er en sentral del av de etiske vurderingene i journalistisk praksis.

Velgjørenhet

På et annet punkt er det sammenfall mellom deler av allmennmoralen og samfunnsoppdragets forståelse om at mediene skal hjelpe enkeltpersoner som er utsatt for overgrep eller har små og store problemer av ulik art. Denne doble moralske backingen gjør det lett å ty til ideen om at media skal hjelpe enkeltpersoner. En typisk informantuttalelse er slik:

Hvis vi klarer, i løpet av en uke, å røre ved folks følelser, samtidig som vi gir dem ny viten, samtidig som vi avslører urettferdigheter, tar opp tema som er viktig for folk flest, lager saker som gjør at ting endrer seg til det bedre, så er jo det det optimale. (3)

Og:

Hvis det er noen som klager på noe (...) er det svært høl borti gata, det må noen gjøre noe med. At vi på en måte har den retten til å spørre på vegne av dem og ta opp det og i tillegg kanskje se at det blir ordna. Det er den typen og det å spørre og bidra til at noe blir gjort, at samfunnet blir et bedre sted (...). Hvis vi for eksempel kan skrive om at frivillighetssentralen trenger ekstra hjelpere (...). (29)

Slike svar går igjen i hele materialet. Det synes å være en etablert oppfatning blant mine informanter at en av journalistikkens oppgaver er av velgjørenhet-karakter, å hjelpe medmennesker som har problemer. Her glir valg av kilder over i valg av saker, men det er en viktig grense: Om en sak prioriteres på grunn av velgjørenhet-hensyn, er det ikke gitt at man skal publisere navn og bilde på personen. Slik gjør en informant rede for vurderinger rundt en kvinne som satt fengslet på grunn av underslag som følge av spillavhengighet:

Hun ville ikke stå fram med navn sjøl, og det er nok kanskje greit fordi vi sjekka litt på forhånd. Hun har mindreårige barn, og selv om hun hadde hatt lyst til å stå fram med navn er det ikke sikkert at vi hadde gjort det (...).

Saka ville jo blitt best hvis dere kunne kjørt navn og bilde?

Ja selvfølgelig selvfølgelig definitivt. Men akkurat her så har vi avslått og ikke brukt navn og bilde selv om vedkommende vil stille opp (17).

Liknende vurderinger gir andre informanter. I enkelte tilfeller er det slik at sakene velges på velgjørenhet-grunnlag, men man unngår samtidig identifisering av ikke-skade-årsaker.

Selvbestemmelse

Journalister oppfatter at de har full rett til å omtale og kreve intervju med hvem som helst. De oppfatter at hvis aktuelle intervjuobjekter ikke stiller opp, er det i seg selv en legitim grunn til

å gi dem negativ omtale. De oppfatter at det er kilders plikt å stille opp når journalister ber dem om det. Det kan for eksempel begrunnes slik:

Se på disse FBI og Forbrukerinspektørene (...). Selv om de i veldig stor grad henger ut enkeltpersoner, kan jeg ikke si jeg sitter og føler så veldig synd på dem når de forsøker å gjemme seg unna i bilene og sånt. Da har det en tydelig funksjon, rett og slett hindre at andre blir lurt av folk som åpenbart spekulerer i andre folks uvitenhet (...). (25)

Men også her fins det nyanser, særlig i denne retningen:

TV er et sinnssykt sterkt medium og du har kanskje brukt masse tid til å overtale en kilde til å stå frem. De vet at dette blir veldig sterkt for kilden å se. Det er kanskje det vanskeligste. At du bearbeider kilden, så vet du at kilden kommer til å få sjokk når de ser det (7).

Men det er altså *journalisten* som i siste instans skal avgjøre om kilden skal beskyttes, ikke kilden selv.

Ikke-skade

Når journalister vil unngå å skade medmennesker som er innblandet i saker som har nyhetsverdi og derfor bør omtales, er teknikken å anonymisere. Om og når det er nødvendig å anonymisere er en sentral del av de profesjonsmorske vurderinger og gjøres i praksis ved å vurdere kildens sårbarhet. I en del tilfeller er slike begrensninger i kildevalg ofte er en reell begrensning i valg av saker. Saken kan ofte ikke lages hvis man skal ta nødvendig hensyn til kilden. Men i blant finnes alternative løsninger, som å lage en helt generell sak om temaet (f.eks. om å være barn av sosialklient) og bare henvise til helt anonymiserte opplysninger om barn som selger lekene sine.⁷³⁵ I så fall vil den etiske vurderingen gjelde valg av kilder. Men vurderingene vil være nokså identiske med dem vi har vist i forrige kapittel. En kilde viser til et eksempel der det pågikk en leteaksjon etter en savnet, ung gutt som var tilknyttet et rusmiljø:

Han har jo ikke gjort noe galt. Det kunne jo være at han gutten bare hadde tatt seg en tur til en eller annen plass - København - for å feste eller møte en dame eller var full eller rusa en plass. Det er ikke så bra. Men det er liksom å drite han ut (...). Vi bestemte oss for ikke å offentliggjøre navnet. Så var mora på banen da politiet hadde fått 48 timer, og hun ville gjerne gå ut med navn og bilde og starte en privat leteaksjon. Men da var argumentet..... for ikke å sette på bildet at hvis letemannskapene fant en ung gutt i snøen, så måtte det jo nesten være han. Vi trengte jo ikke noe bilde for å gjenkjenne ham da. Mora sa et par dager etterpå at hun var veldig glad for at vi nektet. (23)

---

⁷³⁵ Jfr. eksemplet som er brukt i kapittel 15

Journalistene er vanligvis enige i at det ville blitt en bedre journalistisk sak om man hadde brukt bilde i slike tilfeller. Realiteten er altså at denne typen etiske vurderinger knyttet til å beskytte sårbare kilder, i dette tilfelle en ung gutt i en svært vanskelig livssituasjon, setter profesjonsinterne journalistiske kriterier ut av spill. Det er mer åpent om de økonomiske delene av disse kriteriene droppes. Det kan være at hensynet til ikke å gå 'lengre' i identifisering og personfokusering enn leserne ønsker, kan bety at ut fra økonomiske seleksjonskriterier er det lurt å være 'forsiktig'.

Iblant gjelder slike vurderinger familien til den som vurderes omtalt. Det skjer særlig i lokalredaksjoner der man ofte har en eller annen form for direkte eller indirekte kontakt med dem det gjelder:

Det er fordelen med å jobbe i lokalavisa. Da er det veldig kort tilgang. Det er nesten alltid noen som bor i nærheten av de som er involvert, som vet noe om. Han har jo to unger, en i fjerde og en i annen skole, så jeg vet ikke hvor lurt det er å identifisere han. Det er sånne spørsmål (25).

Kildevalg etter tolkningsrammenes krav

I blant blir kildevalget styrt av den fastlagte tolkningsrammen. Det framgår av observasjonsdataene at dette er en intuitiv del av den journalistiske yrkespraksisen. To typiske hendinger fra nyhetsproduksjonen kan illustrere poenget. Den første er hentet fra en redaksjonell diskusjon om en suspekt eiendomsmegler.

Redaksjonsleder: Ja...Ja, men får du både helt og skurk. Så blir jo dette en kjempebra sak.

Journalist: Utfordringen er at skurken ikke er her

Redaksjonsleder: Men de er norske?

Journalist: Ja, de er norske.

Journalist 2: Den typen skurker må jo ha interesse av å stille (...). Den typen skurker er jo sånne som prater, prater, prater. Bare opplegget deres virker bra. Tror ikke det er vanskelig å få dem til å stille, men men.⁷³⁶

En annen redaksjon ble tipset om en interessant historie: En mann skulle kastes ut av hjemmet han hadde delt med sin sønn etter en skilsmisse. Hans eks-kone krevde å få overta huset. Saken ble gjenstand for en etisk vurdering i redaksjonen fordi den hadde med privatlivets fred å gjøre. Resultatet ble at saken ble droppet, men ikke fordi den ble ansett som en brudd på privatlivets fred. Årsaken var at det kom fram opplysninger om at mannen hadde tvilsomme

---

⁷³⁶ Replikkeksling på redaksjonsmøte, hentet fra en av forskningsassistentenes observasjonsnotater

handlingene på rullebladet. Kilden passet absolutt ikke som en helt. Selve storylinen brøt sammen, og hele saken ble droppet.

Valg av kilder gjøres altså delvis på basis av hvem som egner seg som skurker, hvem som kan gå inn i skurkerollen i den melodramatiske historien som nyhetsjournalistikken ofte presenteres som. I blant droppes historier fordi den påtenkte helt ikke fyller heltekriteriene.

16.2 Valg av faktaelementer

Det andre hovedgrepet i konstruksjon av tolkningsramme, er å velge ut de faktaelementene som skal formidles videre til lesere, seere og lyttere. Faktavalg som isolert sett kan virke tvilsomme, for skarpe eller for ensidige blir forsvart fordi det journalistiske håndverket krever denne typen grep.

Uten forenkling og skarpe tolkningsrammer vil journalistikken vekke lite oppsikt. En informant forklarer at ”vi går jo kun inn i saken dersom det er et snacksy poeng som vi kan vinkle (...). Gjerdestrider kan være veldig kjedelige hvis man går for grundig inn i jussen” (25).

I forlengelsen av dette ligger også begrunnelsen for hvorfor det også akseptabelt å velge bort faktaelementer:

at biskop Kvarme er en kjærlig familiefar er ikke en nyhet. (...) Selv om det sikkert ville vært med på å nyansere bildet av ham. Sånn er jo mediene. Vi velger jo bort ut fra hva vi føler er nyheter, så sånn sett er det jo store deler av livet som aldri blir nevnt i aviser da. (...) Man leser aviser for å få med seg hva som har skjedd av en viss betydning her i verden eller hva som har skjedd som er spektakulært....Leserne kjøper ikke aviser for på få høre at verden (.....⁷³⁷) er omtrent som i går eller. (...) Leserne sier jo alltid at de vil ha bedre aviser enn de de leser. Det som er spesielt med det, er at de avisene de sier at de vil ha, de fins jo, men de blir ikke kjøpt. (22)

Det fins dessuten en tredje, rent *praktisk* begrunnelse: Det er ikke mulig i en travel journalistisk hverdag å finne den hele og fulle sannhet. For å gjøre jobben, er forenklinger, og iblant tildels ganske kraftige forenklinger, nødvendige.

vi er best på er å løse komplekse ting, gjøre det enkelt og forståelig. Vi må ta valg. Det er på en måte en tredimensjonal vev hvor vi velger å plukke ut enkelte av trådene som vi mener belyser problemet best. (...) Man kan grave seg ned i en sak i alle retninger og nesten så lenge

---

⁷³⁷ Svært dårlig lyd på opptaket

man vil for å si det sånn, det ville ikke vært noe problem; på et eller annet sted må man ta noen valg og si at dette er vinklingen vår. (18)

16.3 Valg av ledemotiv

Like viktig som valg av kilder, er hvordan kildene framstilles. Et nøkkelspørsmål i å konstruere tolkningsrammer er derfor hvordan sider ved personer synliggjøres eller bringes i bakgrunnen. Slike sider kan så forsterkes ved å hente inn ledemotiver fra de kulturelle stereotypier som gjør personene til nokså rene 'karakterer', de blir for eksempel helter og skurker i et melodrama eller kranglefanter i en topartsstrid.

Informantene er i hovedsak enige om at journalistikken må forenkle. En mye brukt form for forenkling, er å plassere kildene i ledemotivet helt/skurk. Men når journalistikken utpeker en person, en organisasjon eller for den saks skyld en ideologi som skurk, er det liten tvil om at mesteparten av allmennmoralen skyves til side. Å framstille en person som skurk i et nyhetsinnslag bryter i utgangspunktet både med kravet om ikke-skade, selvbestemmelse og velgjørenhet. Det samme kan lett skje hvis en sak der en part faktisk har helt rett, framstilles som en 'topartsstrid' med likeverdige parter. Hvordan skal denne typen brudd på allmennmorske prinsipper begrunnes og legitimeres? Dette var et sentralt tema i de kvalitative intervjuene. Og jeg finner i alle fall tre ulike begrunnelser, en basert på det allmennmorske prinsippet om 'rettferdighet' og to med utgangspunkt i samfunnsoppdragets krav.

Rettferdighet

I intervjuene trekker journalistene ofte fram rettferdighet-argumenter når de mener en framstilling gjennom sterk bruk av slike kulturelle stereotypier er gått for langt. Det skal føles rettferdig når en person henges ut, og informantene viste gjerne til situasjoner der framstillingen ikke føles rettferdig. En informant sa det slik:

Det er ikke noe problem å lage en historie hvor alle detaljene er riktige, men hvor sluttresultatet blir riv ruskende gærent. Og det er det mange av kildene våre er så sure på (1).

Og en annen:

I journalistikk er det jo et vanlig framstillingsgrep å gjøre dette til en historie med helter og skurker eller helt og skurk. Hva slags etiske vurderinger oppfatter du ligger i å ta et sånt grep? Eller hva slags etiske problemer ligger det i å ta et sånt grep?

Det er de etiske problemene er at man tegner et feil bilde av en person. Man lager en karikatur (...). Ingen er jo bare skurk, det er jo drapssaken ute i Mysen nå der offeret er dømt for drap og for skyting. Offeret i Mysen-saken er personen som var kjent som den store voldelige ulven der ute. (...) Og der er det vel grunn til å stille spørsmålsteget om media bidro til å tegne et litt for ensidig bilde av ham, av det som skjedde der ute. Vi kan jo kanskje også ha bidratt til det som skjedde, kanskje ved at de som var redd for den mannen ble enda mer redd for ham etter å ha lest om ham i avisa (22).

Andre informanter viser til at det kan jevne seg ut over tid. En informant viste til at i lokalpressen følger man gjerne ulike typer 'gjerdestrider' over tid og på sikt vil saken derfor bli balansert og helhetlig framstilt, selv om enkeltoppslag kanskje blir rammet inn til fordel for en part.

Men vanligvis blir denne typen innramminger akseptert og legitimert,⁷³⁸ og da kan det også begrunnes gjennom prinsippet om rettferdighet. Enten fordi vedkommende faktisk har gjort noe galt: "Det er jo kjeltringer ute der også. Da handler det også litt om når en skriver om de, skal jo ikke de sitte æreløse igjen etter å ha blitt omtalt i bladet men det med å ha en grundig innsamling og få mest mulig oversikt"(19). Eller fordi vedkommende oppviser manglende samsvar mellom liv og lære: "Hvis f.eks en ansatt i politiet som er leder for helse- og sosialutvalget blir fersket på en sauna i Oslo der han har tilbudt en mindreårig penger for seksuelle tjenester så anser jeg ikke det for å være å plage vedkommende" (18).

Sammenheng og forenkling som del av samfunnsoppdraget

I intervjumaterialet finner jeg videre ulike typer *faglige begrunnelser* for å utpeke skurker og helter, begge forankret i journalistikkens samfunnsoppdrag. For det første er journalistens samfunnsmessige oppgave å forenkle og popularisere og formidle samfunnsmessig viktig stoff. For at lesere, seere og lyttere skal ha nytte av journalistikken, må den være enkelt forståelig.

Journalistene viser til et behov blant lesere og seere for å bli presentert for sammenhenger og tydelige rammer. Uten sammenheng og innramminger blir nyhetssakene ofte ikke særlig forståelige, og dermed har journalisten ikke gjort jobben sin, som nettopp er forenkling og popularisering :

Jeg tror at samfunnet vil ha noen som jobber med å sette ting i sammenheng. Når man har en sånn sammensatt presse som vi har, selv om de av og til løper etter hverandre, så vil de jo få litt ulike sammensetninger. Altså de får sjøl prøve å danne seg en mening. Men det er så mye

⁷³⁸ svarene fra journalistene fulgte i hovedsak de 'hjemlene' som Odd Raaum (1999:70ff) skisserer. Den overordnede hjemmelen er 'samfunnsoppdraget' som journalistene 'er gitt', de underordnede hjemlene er at det er begått brudd på lover og regler eller brudd på prinsippet om at liv skal følge lære.

informasjon at de ville aldri gjort det sjøl fordi hvis du skal gå inn på nettet og finne ut av sannheten så hadde det blitt litt vanskeligere tror jeg. Så vi er kanskje ikke det beste. Vi er et godt alternativ (28).

Samtidig tar journalistene også hensyn når det skal skapes sammenheng og tolkningsrammer. Også her henvises systematisk til omtanke for sårbare individer:

Det verste er voldtektssaker. Det er helt forferdelig for det er så ekkelt å skrive 'han skal ha voldtatt henne'. For det går så veldig ut over den kvinnen.

Men samtidig så vet man jo ikke?

Nei, men det blir spesielt i de sakene med vold og voldtekt og sånne ting. Det at han 'skal ha ranet en bank' er greit, for banken bryr seg ikke om det. Det er så ekkelt fordi det mistenkeliggjør dama. Det er litt problematisk. Det er nesten fristende å la være å skrive om de sakene (28).

Men overfor ikke-sårbare brukes faglige begrunnelser for tøffe vinklinger eller tydelige historier som ofte kan være mer skadelige enn nødvendig for dem det gjelder.

Patriotisk journalistikk som samfunnsoppdrag

En mye brukt ledemotiv i konstruksjonen av tolkningsrammer er ulike former for 'patriotisme', 'oss mot de andre'. Redaksjoner står ofte fram som talerør for sitt eget land, sitt eget fylke eller sin egen bygd.⁷³⁹ Som nevnt tidligere har de aller fleste enkeltmedier et geografisk avgrenset nedslagsfelt, og et sentralt ledemotiv er at dette geografiske områdets interesser er spesielt verdifulle.

På 1950- og 60-tallet var den nasjonale patriotismen en del av den formaliserte presseetikken. Det var i strid med god presseskikk å stille kritiske spørsmål ved militære disposisjoner og ved store bedrifters opptreden osv. Som nevnt i kapittel 6 uttalte PFU dessuten en rekke ganger at pressen måtte ta hensyn til de store institusjoners interesser. Som del av de kvalitative intervjuene med journalister la jeg fram Det Faglige Utvalgs uttalelse om Dag og

---

⁷³⁹ Utenriksjournalistikk domineres ofte av nasjonale perspektiver (se for eksempel AIM Research Consortium 2007, Eide og Simonsen 2008). Dette er en form for moderne journalistisk binding, som på et vis går utenom eller på siden av kravene om uavhengighet i VVP. Dette er også bindinger som problematiserer påstanden om journalistikk som en egen institusjon eller et eget felt. Studier viser at journalister ofte er nær knyttet til andre felt; kulturjournalister til kulturfeltet, politiske journalister til det politiske feltet, økonomijournalister til det økonomiske feltet, sportsjournalister til sportsfeltet, kriminaljournalister til politi, påtalemyndighet og advokater (Se kapittel 3).

Tids artikkel om Kongsberg Våpenfabrikk i 1966⁷⁴⁰ og ba om reaksjoner. I uttalelsen heter det blant annet: at Dag og Tid ikke ”tjente allmenne hensyn”, men ”sådde mistillit til bedriften”. Informantene sier nesten enstemmig at de mener dette ville vært en utenkelig kjennelse i vår tid. Men praksis er kanskje ikke så forskjellig. La meg illustrere med følgende utdrag fra et av intervjuene:

Det er ikke pressens oppgave å være patriot. Det er ikke det. Man har friheten. Det er ikke noen selvfølge at man skal være patriot lenger, skal ikke være en støttespiller for lokalsamfunnet. Det er ikke hovedoppgaven, ofte blir det jo sånn. (...) Jeg har jo jobba med x⁷⁴¹ lite grann sjøl. Det er veldig moro når de lykkes, får kontrakter i utlandet (...) får million- og milliardkontrakter (...) det blir litt sånn vi-følelse, vet du. Det er helt nifst. (29)

Patriotisme er også i vår tid er en del av journalistikken, et ledemotiv som synes gjort til en del av nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk. Også dagens journalister oppfatter det som en del av det etiske samfunnsoppdrag å være mer eller mindre patriotiske i forhold til sitt lokalsamfunn. De oppfatter i alle fall at det er klare begrensninger i pressas (særlig lokalpressas) reelle muligheter til å være kritisk til standpunkter og ulike lokale interesser som det er bred lokal oppslutning om. Og det gjelder ikke bare det lokale fotballaget, selv om avisenes forhold til byens topplag i fotball kanskje er det tydeligste eksemplet.⁷⁴² Enkelte av informantene forsvarer denne holdningen offensivt med henvisning til journalistikkens samfunnsoppdrag:

Vi har blitt en arena, en av de få gjenstående fellesareaene for et lokalsamfunn, der ting blir mer og mer fragmentert, hvor du på alle området av livet kan plukke i et koldtbord og velge de tingene som passer deg. Du har 50 tv-kanaler å velge mellom. Det er ikke sånn at du kommer på jobben dagen etter og alle diskuterer det ene programmet som gikk på rikskringkastingen i kveld, og da er vi den samlende arenaen. Det er klart at får vi en rolle som, også et ansvar som blir noe annerledes. Vi skal engasjere, vi skal skape lokalpatriotisme, fellesskapsfølelse. Og det blir en viktig oppgave for oss. (18)

Man blir ikke lenger felt i PFU for ”unødvendig” kritikk av sentrale samfunnsinstitusjoner, men mange journalister oppfatter denne formen for lokalpatriotisme og lojalitet til sentrale institusjoner i dekningsområdet som en del av samfunnsoppdraget. Lokalpatriotismen blir etisk begrunnet i samfunnsoppdraget og dette er et uttrykk for at profesjonsmoralen i journalistisk praksis er noe annerledes enn i PFU.

---

⁷⁴⁰ Kjennelsen er nærmere beskrevet i kapittel 6.

⁷⁴¹ En hjørnesteinsbedrift, navnet utelatt av anonymiseringshensyn.

⁷⁴² Det er ikke bare på redaksjonell plass norske aviser backer opp sitt lokale fotball-lag. Svært mange aviser er også viktige sponsorer og økonomiske støttespillere. Dette blir sjelden problematisert, men ble tema da TV2 i sin tid kjøpte seg inn som eiere i Sportsklubben Brann.

16.4 Profesjonsmoral som unntak

Når journalistene blir direkte spurt om de har rett til å plage andre, til å se bort fra det allmennmorske kravet om selvbestemmelse og ikke-skade, er et typisk svar slik:

Ja vi føler nok det sjøl og jeg tror nok at den retten, den er størst forankret når det gjelder det offentlige eller åpenbart store skjeivheter ellers. Vi hadde jo her forrige dagen førstesida på en lege som er sexmistenkt, ikke sant. Det er klart det er å plage andre, plage legen og mange andre, men først og fremst at vi føler vel at vi har det en. Vi blir ofte kalt den fjerde statsmakt ikke sant. (...)

Motposten vår eller vårt grunnlag som vi ser det her som den retten bygger på er å kunne avdekke ting, holdt på å si avsløre ting. Det er ikke å plage for plagens skyld, men det for eventuelt å avdekke urett som er begått, kritikkverdige forhold og så videre. (17)

En annen informant ga et eksempel der ”en forholdsvis velholden forretningsmann (...) foretar noen finansielle krumspring for å forsøke å slippe unna arveavgift, men ender opp i retten med denne saken (...)... (Jeg) lå ikke våken den natten og tenkte at nå har jeg plaget denne mannen”(18). Mens en journalist formulerte seg slik:

Min rolle er å være journalist, og en konkurs det betyr også at x antall firmaer og privatpersoner og andre har tapt x antall kroner. Det er jo ikke den som går konkurs som taper sine verdier. Det er de andre, og det er den som går konkurs som har hatt styringa. Det er ikke de andre (24).

Informantene forsvarer ofte reportasjer som skader personer med å referere til journalistikkens samfunnsoppdrag, for eksempel å avsløre illegal maktbruk. Argumentene hentes fra en utilitaristisk, konsekvensetisk tilnærming. En handling er moralsk riktig når de positive konsekvensene av handlingen er større enn de negative. De allmennmorske prinsippene om ikke-skade (enkeltkildens interesser) er tilsynelatende vektet mot de etiske krav i medienes samfunnsoppdrag, i dette tilfellet å avdekke kritikkverdige forhold. Vi er tilsynelatende fortsatt i et moralsk univers, der begrunnelsen for journalistiske valg er basert på etikk.

Men bare tilsynelatende: Mine intervjuer indikerer nemlig at journalister vanligvis ikke gjør denne type avveieinger. Det heter i stedet at ”man har rett og plikt til å peke på kritikkverdige forhold i samfunnet og når man gjør det så vil det selvsagt, så vil det nærmest alltid være en syndebukk” (22). Eller at ”han har selv søkt medias søkelys og da kan man på en måte ikke skru av det lyset når man ikke er komfortabel med det lenger. Det kan ikke være sånn at vi skal skrive om alt som tjener John Arne Riise, men i det øyeblikket det er noe som er kritikkverdig så skal vi ikke få lov til å skrive det” (22).

De skadene som de påfører andre, blir på denne måten *ikke* konkret vektet mot de samfunnsmessige gevinstene en skadelig publisering kan ha. Det er for så vidt ikke så rart, spørsmålet er jo hvordan en slik avveining i det hele skulle la seg gjennomføre. Man står i det minste overfor svært kompliserte måleproblemer. Hvordan skulle man konkret måle henholdsvis skade på enkeltpersoner og fordelene for samfunnet? Og ikke minst, hvordan skulle man vekte disse usammenlignbare størrelsene mot hverandre?

Mitt inntrykk, basert på datamaterialet, er at problemet 'løses' ved at det ikke gjøres noen slik avveining. Det skjer på to måter. For det første er avgjørelsen automatisert fordi den vanlige moralske intuisjonen er erstattet av en profesjonell *social intuition* der det bare er skade på sårbare personer som intuitivt unngås.

Og hvis det blir gjennomført en ex post facto evaluering blir sakene ikke håndtert som etiske dilemmaer fordi den eventuelle skaden som påføres enkeltpersoner ikke blir vektet mot samfunnsnyten av publisering. *Enhver* publisering om ikke-sårbare personer kan begrunnes med og bli akseptert på bakgrunn av prinsippet om pressens samfunnsoppdrag. I praktisk journalistikk betyr dette i slike tilfeller at hvis en historie blir funnet nyhetsverdig, vil det også være profesjonsmoralisk akseptabelt å publisere den.

Når journalister blir utfordret på deres yrkesetiske rett til å skade andre, understreker de at det er deres (ubehagelige) oppgave som profesjonelle å gjøre denne jobben. Å plage andre er en profesjonell plikt og som profesjonelle har de også retten til på egenhånd å avgjøre hvem som skal plages. På dette punktet er informantene helt entydige. Profesjonsmoralen gir journalister rett til å skade andre i 'den gode saks', det vil si samfunnsoppdragets tjeneste.

Hvis vi anvender Haidts modell (se kapittel 5) på disse mekanismene, kan vi si at gjennom praksis i nyhetsredaksjoner blir journalistenes opprinnelige moralske intuisjon mot å skade andre endret. Gjennom påvirkning fra kollegenes (B's) moralske valg basert på intuisjon og kollegenes ex-post-facto reasoning blir journalist A's moralske intuisjon mot å skade andre innsnevret til en moralsk intuisjon mot å skade *sårbare individer*.

Journalister får dermed andre moralske intuisjoner (1) enn 'folk flest' og kommer derfor til andre moralske konklusjoner når det gjelder publisering enn 'folk flest' (2). Når dette i ettertid

skal rasjonaliseres gjennom ex-post-facto-reasoning (3), viser journalistene vanligvis til yrkets samfunnsoppdrag.

I kapittel 6 stilte jeg spørsmålet om profesjonsmoralen (også) må betraktes som unntak fra allmennmoralen. Analysen av de kvalitative intervjuene antyder at nettopp dette er tilfellet. Profesjonsmoralen gir journalister unntak fra allmenmoralen i bytte mot deres samfunnsmessige nytte. Dette unntaket blir 'kroppsliggjort' og gjort til en del av journalistenes moralske intuisjon. Dermed slipper journalister å gjøre de vanskelige etiske vurderingene i hver enkelt sak. Spørsmålet om det er etisk akseptabelt å omtale og/eller navngi personer i enkeltsaker er ganske enkelt *irrelevant* i den daglige yrkespraksis hvis det gjelder en person som redaksjonen definerer som 'ikke sårbar'.

Kapittel 17

Profesjonsmoralens begrensinger

I kapittel 1 presenterte jeg fire forskningsspørsmål. De handlet om hvilke journalistiske valg som blir gjort til gjenstand for moralske og etiske vurderinger i Pressens Faglige Utvalgs kjennelser og i journalistisk praksis.

Basert på analyser av PFU-kjennelser og kvalitative intervjuer med redaksjonelle medarbeidere har jeg konkludert med at den journalistiske profesjonsmoralen er en helt sentral del av nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk, men at den er relativt *smal* og kan oppsummeres i tre hovedpunkter:

- Journalistikk skal bare styres av journalister og journalister skal bare ledes av fagfeller
- Journalister skal beskytte sårbare individer
- Journalister skal gi rom for tilsvar og imøtegåelser

Flere andre sentrale og viktige deler av journalistisk praksis, som åpenbart har genuint etiske og moralske sider, blir sjelden eller aldri gjort til gjenstand for etiske og moralske vurderinger, verken i det presseetiske apparatet eller i den daglige journalistiske praksis. Det gjelder særlig valg av temaer og valg av deler av tolkningsrammene.

I dette kapitlet vil jeg ved hjelp av de teoretiske perspektivene som er skissert i første del av avhandlingen drøfte hvorfor grensene for den institusjonaliserte profesjonsmoralen er trukket på den måten de er? Eller enklere: Hvorfor er profesjonsmoralen såpass smal?

17.1 Samfunnsoppdrag og profesjonsmoral

Jeg tar utgangspunkt i den forståelsen av profesjonsmoral som er redegjort for i kapitlene 1, 6 og 16. Profesjonsmoralen er ikke avledet fra allmennmoralen. Den må tvert i mot forstås som unntak fra allmennmoralen, legitimert av profesjonens ideer om å ha et samfunnsoppdrag.

Harald Grimen er av dem som beskriver profesjonsmoral på denne måten. Han argumenterer for at det derfor er et *indre forhold* mellom et samfunnsoppdrag, organiseringen av profesjoner som autonome kollegiale sammenslutninger og profesjonsmoral. Det betyr at profesjonsmoralen er en avledning av samfunnsoppdraget og at:

Samfunnsoppdraget krev visse ting av profesjonane, mellom anna at eigeninteresser vert haldne i sjakk. Om eg skjønar kjerna i dette profesjonsomgrepet rett, er samfunnsoppdraget gjeve til profesjonen som samanslutning ('association'), og ikkje til dei profesjonelle som einskildindivid. (Grimen 2006:22)

Og vidare:

Om profesjonar er samanslutningar, gjev det meining å seie at dei har eit samfunnsoppdrag, og at den individuelle profesjonelle yrkesutøveren har eit moralsk ansvar som medlem av ei samanslutning med eit slikt oppdrag. Den individuelle yrkesutøveren sitt ansvar kan skjønast som resultatet av ei to-steps delegering. Om profesjonar ikkje er samanslutningar, kan ein ikkje skjønne grunnlaget for den individuelle utøveren sitt ansvar på denne måten. (Grimen 2006:24)

Samfunnsoppdraget legitimerer autonomien. Profesjonsmoralen er "å oppfatte som eit sett av mekanismar for profesjonell sjølvjustis som står som ein (av fleire) garantistar for at dei (brukerne/oppdragsgiverne, min.anm.) får det dei har krav på" (Grimen 2006:40) fra en autonom, kollegialt organisert profesjon. Det betyr igjen at hvis profesjonsmoralen skal sikre at samfunnsoppdraget blir utført, må dette oppdraget være innebygd i profesjonsmoralen. Grimen bruker her et begrep fra Luhmann og omtaler dette som 'institusjonalisert mistillit'. Men jeg velger å holde meg til institusjonell språkbruk og formulere det slik: Samfunnsoppdraget må være institusjonalisert som nyhetsinstitusjonens høvelighetslogikk i form av en fungerende profesjonsmoral.

Hovedkonklusjonen i denne avhandlingen er at det *ikke* er slik i journalistikken. Helt sentrale deler av den journalistiske profesjonens samfunnsoppdrag avspeiles *ikke* eller bare delvis i profesjonsmoralen, og dermed i høvelighetslogikken. Som jeg har vist, blir det offensive kravet om å holde samfunnsborgerne informert om viktige spørsmål, i liten grad behandlet av den institusjonaliserte ordningen som er etablert for å håndheve profesjonsmoralen. Og som jeg har vist i kapittel 15: I den daglige journalistiske praksis har samfunnsoppdragets krav til hva journalister bør gjøre en relativt svak forhandlingsposisjon og taper ofte mot andre hensyn.

Empirisk er derfor Grimens profesjonsmoraliske modell ikke holdbar for norsk journalistikk i dag. Den journalistiske profesjonsmoralen kan ikke sikre at samfunnsoppdraget utføres og at borgerne får det de har krav på.

Dette kan bety tre ting, enten at Grimens teori må forkastes, eller at journalistikk ikke er en profesjon eller at den journalistiske profesjonen i Norge i dag er skrudd sammen på en slik måte at den indre sammenhengen mellom oppdragsgivere, samfunnsoppdraget, autonomi og profesjonsmoral svikter i dette konkrete tilfellet.

Jeg har i kapittel 3 begrunnet hvorfor det er fruktbart å betrakte journalister som en profesjon: Det skyldes blant annet at yrkesgruppen har utviklet en svært høy profesjonsbevissthet og krever at de i sin yrkespraksis aldri skal være underordnet andre enn journalister.

Jeg vil derfor argumentere for at den norske journalistiske profesjonen i dag er preget av en manglende symmetri mellom samfunnsoppdrag og profesjonsmoral. Denne manglende symmetrien har historiske årsaker og skyldes i hovedtrekk at den journalistiske profesjonen, som jeg har argumentert for i kapittel 3, politisk har fått innfridd sitt 'professional claim' basert på en mystifikasjon, nemlig at profesjonens kompetanse i nyhetsproduksjonen gir den en legitim rett til å styre samfunnsinformasjonen. En bredere profesjonsmoral vil bidra til å avsløre denne mystifikasjonen og dermed undergrave profesjonens privilegier.

17.2 Profesjonsmoralens utvikling

At den manglende symmetrien er et historisk fenomen kan illustreres ved å se på utviklingen av profesjonsmoralen.

En offentlig profesjonsmoral

Hvis profesjonsmoralen skal være en "garantist(ar) for at dei (brukerne/oppdragsgiverne, min.anm.) får det dei har krav på" og kunne fungere som en slags allmennhetens forsikringsordning, må den være offentlig, transparent og allment tilgjengelig. En hemmelig eller intern profesjonsmoral gir i en slik forståelse ikke mening. Derfor har profesjoner normalt åpne og offentlig kjente profesjonsetiske koder, de har kjente og åpne profesjonsetiske nemnder og det føres en, til dels omfattende, offentlig profesjonsetisk debatt. Profesjonsetikk er blitt eget forskningsfelt og et eget, sentralt undervisningsfag i de aller fleste profesjonsutdanninger. Slik er det også blitt i nyhetsinstitusjonen.

Da journalistprofesjonens første etiske råd ble etablert som Norsk Presseforbunds Faglige Utvalg i 1928 var det strengt presseinternt. Oppgaven var å behandle interne klager og diskutere hva som var journalistisk 'godt' eller 'klokt' å gjøre (Røssland 2005:15). De tre

medlemmene av uvalget var ”høyt respekterte medlemmer av pressen” (op.cit), bare ansatte i pressa hadde rett til å sende inn klager. Kjennelsene ble bare publisert i bransjebladet *Journalisten*. Fra og med 1930-tallet aksepterte utvalget også klager fra allmennheten, men inntil andre verdenskrig hadde bare fire privatpersoner klaget. I perioden 1946-49, klaget 35 journalister og redaktører, men bare to privatpersoner. Ikke før på 1960-tallet var flertallet av klagerne ’utenfra’ (Røssland 1999:224). I dag er PFUs status som klageorgan for publikum så veletablert at Journalistens daværende redaktør i 2004 skrev at ”det er ikke meningen at (redaktørene) skal klage”.⁷⁴³

Allmennhetens *deltakelse* i PFU satt enda lengre inne. På 1930-tallet ble tanken om eksterne representanter i DFU avvist med begrunnelser av typen: ”en høyesterettsdommer vet ikke av egen erfaring hva som er kotyme i pressen, hva som der regnes for god presseskikk osv. Skal en høyesterettsdommer eller hvilken som helst utenforstående øve innflytelse i spørsmål av denne art vil utvalget straks tape sin karakter av et faglig utvalg og gå over til å bli en voldgiftsrett” (Røssland 1999). Men i 1972 måtte journalistikken gi opp enekontrollen over profesjonsetikken. Vedtaket om å slippe inn representanter for allmennheten i Pressens Faglige Utvalg var i en makt- og spillteoretisk tolkning et strategisk trekk for å unngå statlig regulering, men i et profesjonssosiologisk perspektiv var det tilsynelatende et avgjørende *tilbaketog* i journalistikkens strev for autonomi.

De formelle endringene i 1972 var riktig nok beskjedne. To legmenn supplerte de tre *gentlemen of the press*, og de felte redaksjonene måtte offentliggjøre PFUs kjennelser. Men pressen satt fortsatt med kontrollen over den institusjonaliserte presseetikken. Pressen forfatter fortsatt den etiske koden (Vær Varsom-plakaten) og utpeker alle medlemmene av Pressens Faglige Utvalg. Flertallet i utvalget er ansatt i pressen, og Norsk Presseforbund er dets sekretariat. Men prinsipielt har åpningen for allmennheten vesentlig betydning. Selv om det er en tendens til jussifisering av presseetikken, finner Røssland (1995) at de eksterne medlemmene av PFU oppfatter at diskusjonene og vedtakene baserer seg på allmenmoral og god folkeskikk. En viktig konsekvens av å åpne PFU for allmennheten er derfor at presseetikken og profesjonsmoralen blir et *legitimt* tema for allmenn debatt i offentligheten. Journalistikken kan ikke lenger avvise eksternekritiske røster på formalistisk grunnlag, slik det ble gjort på 1930-tallet. Og slik må det være: Profesjonsmoralen er nettopp til for

---

⁷⁴³ Journalisten 13/2004.

allmennheten. Profesjonsmoralen er allmennhetens 'forsikringsordning'. En profesjon må ha en profesjonsmoral og den må være offentlig og transparent. Så da journalistikken i Norge etablerte seg som en egen profesjon på slutten av 1900-tallet, tvang det seg fram en offentlig profesjonsmoral.

En smalere profesjonsmoral

I kapittel 6 har jeg vist at forståelsen av innholdet i det journalistiske samfunnsoppdragets etiske konsekvenser har endret seg betydelig de siste 40 årene. Fram til 1970-årene var samfunnsoppdraget blant annet forstått som at pressa skulle bistå den (parti)politiske institusjonen som kunnskapsformidler, opplyser og oppdrager og beskytte det som *forente* i partipressens tid, troen på opplysning, framskritt, orden og NATO.

Det daværende Faglige Utvalg håndhevet – til dels strengt - dette samfunnsoppdraget ved å felle aviser for både temavalg og vinklinger som det mente brøt med disse overordnede idealene for pressen. Dag og Tid ble felt for å ha videreformidlet opplysninger som kunne så "mistillit til bedriften" (Røssland 1999:226) mens Dagbladet ble felt fordi det "ikke er nødvendig for en Osloavis gjennom et sensasjonelt oppslag over fem spalter på 1. siden" å spre opplysninger som gjør livet vanskelig for de som arbeider på "våre gamlehjem" (Røssland 1999:215f).

Mens den første Vær Varsom-plakaten fra 1936 var opptatt av at pressen ikke måtte skade "store bedrifter på stedet", er slike hensyn i dag rensket ut av Vær Varsom-plakaten og PFUs praksis og erstattet av motsatte prinsipper. I VVP av i dag heter det at «den (altså pressen) kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene”.⁷⁴⁴

Nå skal nyhetsinstitusjonen først og fremst være en uavhengig maktkritiker og en formidler av "informasjon, debatt og samfunnskritikk"⁷⁴⁵ som det heter i Vær Varsom-plakatens første kapittel, de såkalte flaggparagrafene.

Men samtidig er PFUs praksis for håndheving av samfunnsoppdraget endret. Som jeg har vist gjør utvalget i dag knapt noen forsøk på å håndheve samfunnsoppdraget ved å mene noe om

---

⁷⁴⁴ Fra Vær varsom-plakatens punkt 1.3

⁷⁴⁵ Fra Vær varsom-plakatens punkt 1.2

hvorvidt journalistikken gjennom sine valg av temaer og tolkningsrammer faktisk bidrar til 'informasjon, debatt og samfunnskritikk'.

Temavalg og tolkningsrammer var et (viktig) anliggende for den institusjonaliserte presseetikken og Det Faglige Utvalg i alle fall fram til 1970. I dag er hensynet til samfunnsoppdragets offensive krav omdefinert til pressas rett til selv å velge temaer og ledemotiver uten institusjonell etterprøving. PFUs avgrensning av profesjonsmoralen i dag er altså vesentlig annerledes enn Det Faglige Utvalgs avgrensning av profesjonsmoralen på 60-tallet.

Parallelt med at profesjonsmoralen ble transparent og offentlig, smalnet den inn.

17.3 En asymmetrisk profesjon

En profesjon må som jeg har redegjort for i kapittel 3, forstås både *organisatorisk*, *epistemisk* og *politisk*. Profesjoner har både en spesiell organisasjonsform som kollegiale sammenslutninger med en viss autonomi, de består av yrkesutøvere med spesielle kunnskaper og de har oppnådd politisk legitimitet for sitt *professional claim*.

Organisatorisk

Institusjonaliseringen av sentrale samfunnsområder er resultat av historiske prosesser og stridigheter og er derfor 'historisk tilfeldig'. Det kunne vært annerledes. De norske massemedienes institusjonsplassering har også vært et hundreårig stridsspørsmål. På 20-tallet motsatte avisene seg at radioen skulle være et nyhetsmedium (Halse 2001:188ff). Mange tenkte seg på 1950-tallet at det norske fjernsynet (dvs. NRK) først og fremst skulle være en del av *utdanningsinstitusjonen*, ikke av nyhetsinstitusjonen. I diskusjonen om innføring av fjernsyn i Norge var et helt sentralt argument at det nye mediet skulle bidra til kultivering og utdanning av det norske folket (Kjekstad 1974, Bjerke 1982, Totland 2001). I årevis var de ansatte i NRK Fjernsynet definert som programsekretærer, ikke som journalister. På samme måte var størstedelen av den trykte pressen svært nær knyttet til sine partier, både redaksjonelt og økonomisk (Høyer 1982).

Som jeg har drøftet i kapittel 2 og 3, ble en nyhetsinstitusjon skilt ut i USA og England i løpet av 1800-tallet og i de nordiske land i løpet av 1900-tallet. Den dominerende profesjon i

nyhetsinstitusjonen er journalistene, og det er derfor en tett sammenheng mellom utskillingen av en egen selvstendig nyhetsinstitusjon og framveksten av en journalistisk profesjon.

Den journalistiske profesjonen har vokst fram innenfor massemediene som en slags gjøkunge som etter hvert kastet ut konkurrerende yrkesgrupper. I hvilken grad journalistikken har maktet å etablere profesjonell autonomi varierer fra land til land. Journalister 'tok sin plass' som politiske referenter og organisatorer av politisk debatt i USA tidlig på 1800-tallet, og argumentasjonen var nesten identisk med den som ble brukt da journalistene 'tok plassen' som politiske referenter og organisatorer i Norge et hundreår senere (jfr. Dooley 1997). I løpet av en 50-årsperiode ble de fleste andre profesjonene etter tur 'kastet ut' av de norske massemediene (bl.a. Ottosen 2004:39ff), og journalistene etablerte seg som profesjonen med legitim rett til å kontrollere nyhetsinstitusjonens prioriteringer av temaer, valg av standpunkter og tolkningsrammer - og derigjennom kontrollere de viktigste delene av samfunnsinformasjonen. Det ligger to grunnleggende normative standpunkter til grunn for denne kontrollen. For det første: Samfunnsinformasjon bør i hovedsak formidles som journalistikk. For det andre: Den skal bare formidles og kontrolleres av journalister.

Norske journalister har, som vist i kapitlene 3, 4 og 5, organisert seg som en autonom, kollegial profesjon, med en rekke profesjonsforeninger av ulik slag, profesjonsutdanning og ikke minst ved å etablere en presseetisk sub-institusjon innenfor den autonome nyhetsinstitusjonen der en helt sentral norm er at journalister bare skal styres av journalister.

I Norge er journalister ikke formelt sertifisert, men utvelgingen foregår ved at aspirantene må praktisk demonstrere at de *behersker det journalistiske formatet*. Denne kunnskapen er norske journalisters profesjonelle spisskompetanse.

Epistemisk

Profesjoners autonomi begrunnes normalt med at yrkesgruppen har kompetanse som gjør den i stand til gjøre arbeidsoppgaver som andre ikke er kvalifisert til å gjøre. Leger forventes å kunne kurere sykdommer og foreslå behandling basert på en 'medisinsk vurdering' som lekfolk ikke kan etterprøve. De må stole på at legen gjør det beste for pasienten, ikke det beste for sin egen lommebok, for eksempel. Journalister gjør det også, gjennom den velbrukte frasen om at 'vi har gjort en journalistisk vurdering'. Men hva betyr egentlig denne frasen i journalistens tilfelle?

Dels betyr det at journalisten har framstilt (eller eventuelt latt være å framstille) et saksforhold som en journalistisk tekst. Nyheten skiller seg fra tidligere kjente tekstformer. Jeg har i kapittel 3, i tråd med blant andre Chalaby, definert journalistikk som aktualiserte faktatekster innrettet på massepublikum. Historisk overtok journalistikk posisjonen som dominerende tekstform i norske aviser fra litteraturen, den politiske agitasjonen og meldingene og i etermediene fra undervisning, kultur og underholdning. Parallelt med at nyheter blir den dominerende tekstform i massemediene, blir mediene en del av nyhetsinstitusjonen og journalistene blir den dominerende profesjonen i nyhetsinstitusjonen.

Det er ingen tvil om at journalister behersker nyhetsformatet, og at det er heller ingen tvil om at det er en profesjonell kvalifikasjon på svært kort tid å kunne sette seg inn i kompliserte sakskomplekser og framstille dem i ekstremt kort og allment interessevekkende form. Det er heller ingen tvil om at journalister på dette punktet kan vise til forskningsbasert kunnskap som grunnlag for sin profesjonelle yrkesutøvelse. En helt avgjørende del av profesjonsmoralen er at det som publiseres skal være 'sant' eller for å være presis: Redaksjonen skal ha gjort et håndverksmessig akseptabelt kildekritisk arbeid. Så langt er det symmetri mellom samfunnsoppdraget og profesjonsmoralen for journalister. Og parallellen til medisinen holder et stykke på vei: Legen skal etter beste evne gi den mest korrekte behandling. Journalisten skal etter beste evne gi den mest korrekte framstilling.

Men visse sentrale vurderinger som gjøres av journalister, særlig valg av tema og tolkningsramme, altså de overordnede prioriteringene, kan i langt mindre grad begrunnes 'journalistfaglig'. Og det er disse overordnede valgene som journalistene selv definerer som kjernen i sin profesjonelle virksomhet.

Politisk legitimitet

Profesjoners makt er avhengig av politiske vedtak. Det er i siste instans Stortinget og regjeringen som innfrir yrkesgruppers 'professional claims' og gir profesjonene makt. Som jeg har vist i kapittel 2: I Norge går journalistikkens profesjonelle makt lenger enn i de fleste andre land, og dette er resultatet av politiske avgjørelser. Eksempler er selvdømmesystemet, valgkampdekningen i fjernsynet⁷⁴⁶ og Redaktørplakaten. Den siste begrenser formelt eiernes

---

⁷⁴⁶ Thorbjørnsrud (2008) viser hvordan den journalistiske profesjonen har større autonomi enn den svenske, danske og britiske når det gjelder valgkampdekning i fjernsynet.

makt over sine egne publikasjoner, en form for inngrep i eiendomsretten som er ganske sjelden i vår tid.

Slike politiske vedtak forutsetter, som Freidson påpeker, at profesjonen har samfunnsmessig legitimitet. En profesjon må ha støtte fra opinionen for å kunne etablere og opprettholde makten over et samfunnsområde eller en institusjon.

For parallellens skyld: Selve ur-profesjonen medisin har, i alle fall i ideologien, mindre makt over prioriteringene i helseinstitusjonen enn journalister har over prioriteringene i nyhetsinstitusjonen. Legene fremmer ikke profesjonelle krav om å styre prioriteringene i norsk helsevesen. For å være konkret: Det var Stortinget, ikke Den norske Lægeforening, som rundt årtusenskiftet vedtok en omfattende opptrappingsplan for psykiatrien. Slik analyserer f.eks. Lønning II-utvalget grunnlaget for prioriteringer i medisinen:

Gjennom styringssystemer skal myndighetene både sikre nødvendig kontroll og gi insentiver slik at beslutningstakerne i helsevesenet bruker og fordeler helsevesenets ressurser mest mulig i samsvar med de overordnede helsepolitiske målsettinger. På alle samfunnsområder er det en omfattende debatt om hvilke styringsordninger en skal bruke. Grovt sett kan en skille mellom tre hovedtyper av styringsmidler:

- De offentlig-institusjonelle styringsmidler
- De markedsøkonomiske styringsmidler
- De profesjonelle-verdibaserte styringsmidler

Innen helsetjenesten bruker en i dag en kombinasjon av alle disse tre sett av virkemidler.⁷⁴⁷

I medisinen er det altså et samfunnsmessig premiss at profesjonelle vurderinger bare er ett av tre grunnlag for prioriteringer på et felt. Det er akseptert at politikerne, ikke den medisinske profesjonen, skal styre de sentrale prioriteringene. Innenfor medisinen er det – i det minste på papiret – akseptert at dette først og fremst er politiske og etiske spørsmål som skal avgjøres på politisk grunnlag. I journalistikken er det omvendt: Den aller viktigste journalistiske profesjonsmorske norm er at bare journalister skal gjøre denne typen prioriteringer.

Men journalister har ikke nødvendigvis spesialkompetanse i politikk, moral eller religion. Derfor lar ikke den kollegiale organisering, autonomi og profesjonelle makt over samfunnskommunikasjonen seg saklig begrunne med journalisters faktiske profesjonelle

---

⁷⁴⁷ NOU 1997:18, s. 42

kunnskap. Det er ikke symmetri og indre sammenheng mellom organisasjon, epistemologi og politikk i journalistikk.

Den manglende symmetrien blir tydelig hvis vi forfølger Grimens videre analyse. Han skriver:

Kollegiale organisasjoner er per se vanskelege å kontrollere utanfrå; ergo må ein føresetje at dei kan kontrollere seg sjølve dersom dei får i ansvar å forvalte kunnskap eller andre ting. Dette er på mange måtar kjerna i profesjonalismen sitt politiske dilemma: Eit samfunn kan trenge yrkesutøvarar som er slik at yrkesutøvinga deira kan vere vanskeleg å kontrollere av dei som treng dei. Samfunnet må då føresetja at dei organiserer seg slik at dei sjølve lever opp til visse normative standarder. Ein profesjonsmoral er slike standarder (Grimen 2006:3).

Hvis vi setter journalistikken inn i Grimens skjema, får vi følgende: Ved at yrket har etablert seg som en profesjon med en indre profesjonell selvjustis om at journalister ikke skal styres av ikke-journalister, er den blitt en typisk kollegial organisasjon som er vanskelig å kontrollere utenfra. Denne profesjonen har fått (eller tiltatt seg) ansvar for å forvalte kunnskap og makt i en samfunnsinstitusjon på vegne av fellesskapet. Og fordi den kollegiale organisasjonen ikke kan kontrolleres utenfra må en forutsette at den kan kontrollere seg selv slik at den forvalter kunnskap og makt på en akseptabel måte. Journalistikken må derfor ha en profesjonsmoral som forplikter profesjonens medlemmer.

De som trenger journalistiske tjenester er samfunnets borgere. Samfunnsborgerne har behov for å bli informert om samfunnsmessige spørsmål og borgerne trenger arenaer og fora for debatt. Det blir også argumentert for at borgerne trenger en 'fjerde statsmakt'. Det er disse tjenestene som profesjonen skal levere. Men på dette punktet kollapser den profesjonelle logikken i Grimens skjema i vårt tilfelle. Den journalistiske profesjonsmoralen omfatter ikke denne typen vurderinger. Og den kan neppe gjøre det heller. For journalistene kan bare beholde sin legitime makt over prioriteringer og valg av saker hvis det skapes og opprettholdes et inntrykk av at disse valgene bare kan gjøres av profesjonens medlemmer og er "vanskelig å kontrollere av dei som treng dei".

I faglige spørsmål som kildekritikk, tilsvarsrett, sitatteknikk osv. fungerer den journalistiske profesjonsmoralen nettopp som en sikring for at samfunnet får den akseptable kvaliteten på de tjenester den setter bort til profesjonell maktutøvelse. Men *prioriteringene* mellom Idol-

'stjerner', fotballspiller John Arne Riises eventuelle tå-skade og pensjonsreformen er ikke et slikt kunnskapsbasert profesjonelt spørsmål. Det er (også) et politisk, moralsk eller etisk spørsmål. Lekfolk kan ikke lage en journalistisk nyhetstekst ut av et omfattende og komplisert materiale. Men lekfolk kan utmerket godt prioritere mellom Idol og pensjon. Journalistikken er altså ganske enkelt blitt overlatt mer makt enn 'profesjonelt nødvendig'. Det journalistiske samfunnsoppdraget er 'for bredt'.

Når journalistene samtidig insisterer på at den konstituerende delen av deres yrke ikke er den tekstproduksjonen som faktisk er en profesjonell kunnskap, men prioriteringene, som faktisk ikke er det, svikter profesjonsmoralen fordi det ikke er ikke symmetri mellom de tre elementene i profesjonskonstruksjonen: Autonomien, kunnskapen og legitimiteten.

17.4 Profesjonsmoral som intuisjon

Profesjonsmoral eksisterer altså som en forsikringsordning for allmennheten. Men samtidig har profesjonsmoralen også et annet perspektiv: "Frå profesjonelle yrkesutøvarar sitt perspektiv er det eit sett av normer og verdiar som er direkte handlingsretteleiarande", som Grimen skriver (2006:40). Det betyr altså at profesjonsmedlemmene må følge denne moralens påbud og forbud.

Det andre hovedfunnet i denne avhandlingen er at profesjonsmoralen styrer journalistisk praksis mer gjennom intuisjon enn gjennom vurderinger. Som jeg har vist i kapittel 14 er handlingene basert mer på refleks enn på refleksjon. Dette kan sees både som en årsak til og en følge av den journalistiske profesjonsmoralens asymmetriske karakter. For det første betyr det at det reflekteres forholdsvis lite rundt profesjonsmoralen blant journalister i det daglige arbeidet. De fleste synes å vise til at 'dette kan vi'.

Men etiske og moralske spørsmål verken må eller bør avgjøres av reflekser i magen eller andre enklere kroppsdelar. De kan også avgjøres gjennom refleksjon. Jonathan Haidt, som jeg har basert min analyse på her, påpeker også at selv om han mener det er et empirisk faktum at moraldømmer hos mennesker er basert på intuisjon og ikke på rasjonell overveielse, betyr det ikke nødvendigvis at det *bør* være slik. Han skriver at "this is a decriptive claim, about how moral judgements are actually made. It is not a normative or prescriptive claim" (Haidt 2001:815).

Om journalisters profesjonsmorske beslutninger er riktige og gode er følgelig et helt annet spørsmål enn hvordan deres morske intuitive dommer psykologisk sett blir til. Det handler om å omgjøre en individuell morsk reaksjon til en etisk korrekt beslutning om publisering. Er dette beslutninger som kan og bør baseres på intuisjon? Dette er sterkt omstridt. I en bok som blant annet handler om hvordan avgjørelser basert på morske intuisjon kan føre til 'allmenningens tragedie', skriver den amerikanske psykologen Jonathan Baron at

We tend to see our intuitions as the product of some natural forces that, in some sense, understands more than we do. It has a kind of authority, like the authority that religious leaders sometimes have, that allows it to make pronouncements to us, which we then accept without knowing fully the reasons for them. Trusting that the reasons are there (Baron 1998:6).⁷⁴⁸

Konsekvensene kan bli svært uheldige, hevder Baron fordi "most people take stands on public issues on the basis of gut feelings or intuitions about what is right. These feelings often capture part of the issue - like the blind men and the elephant in the fable - but they miss the whole" (Baron 1998:18).

I synet på intuisjonens rolle skiller, såvidt jeg kan forstå, journalister seg fra andre profesjoner som i mye større grad systematisk synes å ettergå sin profesjonelle, tause kunnskap og konsekvensene av den. For å spissformulere: Mens for eksempel helseprofesjonene ser på sin tause kunnskap som noe som det bør settes ord på, heises fram og drøftes, har journalister en tendens til å se på sin tause kunnskap, der profesjonsmoralen er en sentral del, som noe som fortrinnsvis bør mystifiseres og dekkes over. Det synes å være relativt liten *refleksjon* rundt moralen, altså lite reell *etisk* diskusjon i redaksjonene.⁷⁴⁹ Den diskusjonen som er, synes å være mer knyttet til konkrete avgjørelser om konkrete saker basert på det som oppfattes som 'gjeldende rett' i den internaliserte profesjonsmoralen. Holdbarheten i selve moralen, særlig det grunnleggende spørsmålet om legitimeringen av profesjonens makt, er mindre problematisert.⁷⁵⁰ Dette kan igjen kanskje forklares med den manglende symmetrien i

---

⁷⁴⁸ Baron synes å representere en nokså ensidig konsekvensetisk ståsted. Men det er ikke nødvendig i dele dette ståstedet for å se hans poeng her, at intuitive avgjørelser på et vis synes å *begrunne seg selv*.

⁷⁴⁹ Det finnes selvfølgelig viktige unntak fra dette. Vær varsom-plakaten er blitt revidert en rekke ganger de siste årene og i samband med det har det vært ført omfattende etiske diskusjoner om for eksempel dekning av selvmord, redigering av nettedbatt og kildebetalning. På ulike bransje- og profesjonskonferanser diskuteres også en del etiske spørsmål grundig.

⁷⁵⁰ Et godt eksempel var den voldsomme reaksjonen på Fagforbundets vedtak om justeringer av forholdet mellom forbundets leder Jan Davidsen, informasjonsavdelingen og Fagbladets redaksjon i juni 2008. Redaktørforeningens assisterende generalsekretær Arne Jensen hevdet at "Davidsen forsøker å spikre syltetøy fast i taket. Så håpløst er det han...prøver på". (VG 13.6.08). Nivået i argumentasjonen demonstrerer at han ikke

konstruksjon av profesjonsmoralen i journalistikken. En etisk refleksjon rundt profesjonsmoralen vil nemlig raskt rokke ved legitimeringen av profesjonens makt. Uansett vil journalistikkens tendens til å heroisere sin 'tause kunnskap' i stedet for å problematisere og avdekke journalistikkens 'doxa' bidra til å opprettholde en asymmetri som neppe er bærekraftig.

17.6 Konklusjon

Som jeg har forsøkt å vise har den journalistiske profesjonen i Norge oppnådd politisk legitimitet for sitt 'professional claim'. Det er bred politisk oppslutning om at journalistikken skal være 'uavhengig' av både politikk og økonomi. Journalister har fått samfunnsmessig aksept for at de bare skal styres av andre journalister. At autonomien i virkeligheten er innskrenket av at journalister i de fleste tilfeller er ordinære arbeidstakere i markedsstyrte bedrifter, er underordnet. Poenget i denne sammenheng er den politiske aksepten i allmennheten, blant politikere (enstemmig innføring av Redaktørplakatens prinsipper som lov), hos journalistene selv (oppfatningen av 'uavhengighet' som den fremste redaksjonelle dyd) og i stor grad også blant journalistikkforskere ('fri journalistikk' som et normativt mål).

Journalister er dermed blitt 'tildelt' et samfunnsoppdrag, nemlig å *administrere samfunnsinformasjonen*. Men sammenhengen mellom innholdet i dette samfunnsoppdraget og journalisters profesjonelle kompetanse er ikke åpenbar, snarere tvert om. Denne sammenhengen er en mystifikasjon. Journalister kan produsere nyheter, men er ikke spesielt kvalifisert til å prioriterere innholdet i samfunnsinformasjonen i forhold til samfunnets behov.

En viktig grunn til at den journalistiske profesjonsmoralen nå er sterkt avgrenset, er at en bredere profesjonsmoral, som også gjorde de sentrale delene av samfunnsoppdraget til et emne for den institusjonaliserte presseetikken, ville avsløre denne mystifikasjonen og den manglende symmetrien i journalistikkens profesjonskonstruksjon. Fordi profesjonsmoralen nettopp må være transparent og offentlig, ville en slik bredere utgave demonstrere for all verden at disse spørsmålene ikke bare er faglige, journalistiske og profesjonelle, men i (minst) like stor grad politiske, etiske, moralske og økonomiske. En bredere profesjonsmoral ville derfor rive grunnen vekk under legitimeringen av journalistikkens profesjonelle makt. Den ville demonstrere at når det gjelder journalistikk er det grunn til å stille det spørsmålet Grimen

---

ser det nødvendig å begrunne hvorfor en gruppe ansatte journalister skal styre innholdet i et blad som i hovedsak er finansiert av de medlemmene som har valgt Davidsen til sin leder.

avslutter sin analyse med: ”Er relativt autonome samanslutningar med kollegiale organisasjonsformer av denne typen politisk ønskverdige eller ikkje?” (Grimen 2006:44)

Som jeg har vist, er dette et spørsmål som i dag i stort sett ikke blir stilt om nyhetsinstitusjonen. Det blir tvert om tatt som en doxisk, implisitt forutsetning at svaret er ja og at hovedproblemet er at journalistprofesjonen ikke er autonom nok. Eller som Ekecrantz og Olsson formulerte seg i 1994: ”Den har mer än kanske någon annan samhällsinstitution lyckats dölja sig själv, sin egen maktutövning och sitt egenintresse” (Ekecrantz og Olsson 1994:83). Men som Grimen påpeker, fins det alternativer til profesjonell autonomi. Disse alternativene har riktignok betydelige problematiske implikasjoner:

Å skifte frå eit regime med autonom intern sjølvkontroll til eit regime med ekstern kontroll er å reforhandle samfunnsoppdraget som profesjonell yrkesutøving kviler på, eventuelt å avskaffe samfunnsoppdraget og handsame profesjonelle på lik linje med andre yrkesutøvarar. Det er dessutan å individualisere ansvaret gjennom å avskaffe det ‘mellomliggande’ nivået i kjeda av garantiar overfor oppdragsgjevarane, nemleg dei institusjonelt baserte imperativa for samanslutninga sin indre sjølvkontroll. Å avskaffe samanslutninga er samstundes å avskaffe det institusjonelle grunnlaget for indre sjølvkontroll i yrket. Det som står att, er den profesjonelle sin individuelle sjølvkontroll i kombinasjon med ei ytre kontrollerande makt. Det er det mogleg å gjere. Spørsmålet er om det er ønskeleg å gjere det. (Grimen 2006:43)

Den journalistiske profesjonens styrke i den offentlige og faglige debatten er at mange synes det vil være en enda dårligere løsning å avskaffe samfunnsoppdraget og ”handsame profesjonelle (journalister) på same måten som andre yrkesutøvere”. Det er nokså vanskelig å argumentere offensivt for at en tilfeldig gruppe journalister skal ha så stor makt over samfunnsinformasjonen. Derfor er det få som gjør det. I stedet hevdes det at alternativene er den utskjelte partipressen eller den like utskjelte kommersialismen. Journalistmakt framstilles som det minste av tre onder. Det grunnleggende problemet er likevel ikke løst. Det er en uløselig motsetning mellom samfunnets behov for en ’symmetrisk’ profesjonsmoral og det faktum at en profesjonsmoral som avspeiler samfunnsoppdraget sannsynligvis er umulig i journalistikken. Det er derfor et betydelig eksternt press på at journalistikkens profesjonsmoral må bli bredere og ta opp i seg de sentrale delene av samfunnsoppdraget og reelt bli ’allmennhetens forsikringsordning’. Det kan være den underliggende årsaken til at den norske Vær Varsom-plakaten er revidert fem ganger de siste ti årene, de fleste gangene er virkningsområdet utvidet og problematisert.

Litteratur

- Abbott, A. (1988) *The system of professions - an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press
- Agledahl, K. (2005) *Klinikkens skjulte verdier*. Paper til kurs i empirisk etikkforskning, Høgskolen i Agder, juni 2005
- Aldridge, M., Evetts, J. (2003) Rethinking the concept of professionalism; the case of journalism. *British Journal of Sociology* 54(4): 547-564
- Allern, S. (1996) *Kildenes makt*. 2. utgave Oslo: Pax forlag
- Allern, S. (1997) *Når kildene byr opp til dans*. Oslo: Pax forlag
- Allern, S. (1997b) *Publikum, klagerne og Pressens Faglige Utvalg*. IJ-rapport 8/97. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Allern, S. (1997c): *Journalistikken og markedene*. IJ-rapport 1/97. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Allern, S. (2001) *Flokkdyr på løvebakken. Søkelys på Stortingets presselosje og politikken medierammer*. Oslo: Pax forlag
- Allern, S. (2001b) *Nyhetsverdier*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Allern, S. (2004) 'Fra politikermakt til journalistmakt', s. 141-166 i B. Aardal, A. Krogstad, H.M. Narud (red.) *I valgkampens hete*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Allern, S. (2007) 'From Party Press to Independent Observers? An Analysis of Election Campaign Coverage Prior to the General Elections of 1981 and 2005 in Two Norwegian Newspapers', *Nordicom Review, Jubilee Issue 2007*: 63-79
- Allern, S., Pollack, E. (2007) 'After the fall of the party press: Are journalists a new type of political actors?'. Case studies of two recent political scandals in Scandinavian'. Paper prepared for presentation at the 26th *Conference of the International Association for Media and Communication Research (IAMCR)* in Paris, France, July 23-26, 2007
- Alnæs, Å. S. (2007) *Fra vern av person til vern av ytringer? En diskursanalyse av Vær varsom-plakaten 1936-2006*. Universitetet i Oslo: Hovedoppgave i medievitenskap
- Alsterdal, L. (1999) *Det tredje øyet - Yrkesdyktighet og omsorgskunnskap*. Oslo: Kommuneforlaget
- Alvesson, M., Skoldberg, K. (1994) *Tolkning och reflektion : vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund. Studentlitteratur
- Andén-Papadopoulos, K. (2003): *Dold kamera. I sanningens tjänst*. Stockholm: Institutet för mediestudier.
- Andenæs, I. (2003) *Krig og fred i Bodø*. IJ-rapport nr. 145. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.
- Andenæs, I. (2005) *Hvem styrer pennen. I grenselandet mellom journalistikk og markedsføring. Konferanserapport til Svarte Natta*. Fredrikstad: IJ
- Andenæs, I. (2007) *Kobling – tekst og reklame i norske aviser*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Andenæs, M., Elvik, H. (1984) *Stopp pressen!? : om ytringsfrihet og personvern*. Oslo: Universitetsforlaget
- Andersen, M. B. (2006): 'Fra presseetikk til markedsморal', i *Journalistica 2006* (1): 26-31
- Asp, K. (2007): 'Den svenska journalistkåren' Göteborg: JMG, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet
- Asp, K., Johansson, B. (2007): 'Makten över journalistiken'. s. 163-172 i K. Asp (red) *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet

- Bachelard, G. (1968) *The Philosophy of no. A philosophy of the new scientific mind*. New York: Orion Press
- Bachelard, G. (1938/2002) *Formation of the scientific Mind*. Manchester: Clinamen Press
- Baron, J. (1998) *Judgment misguided; Intuition and error in public decision making*. New York: Oxford University Press
- Bastiansen, H. (2006) *Da avisene møtte TV: Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*. Oslo: Unipub.
- Beauchamp, T., Childress, J. (2001) *Principles of biomedical ethics. Fifth edition*. Oxford: Oxford University Press
- Beck, U. (1997) *Risiko og frihet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Beck, U. (2003) *Globalisering og individualisering. Bind 3 Krig og terror*. Oslo: Abstrakt forlag
- Belsey, A. (1998) 'Journalism and ethics – can they co-exist?', s- 1-14 i Kieran, M. (red) *Media ethics*. London: Routledge
- Benner, P. (1984) *From novice to expert*. Menlo Park, California: Addison-Wesley
- Benson, R. (2002) 'The political/literary model of French journalism: change and continuity in immigration news coverage, 1973-1991', *Journal of Contemporary European Studies* 10(1): 49-70
- Benson, R. (2006) 'News Media as a "Journalistic Field": What Bourdieu Adds to New Institutionalism, and Vice Versa', *Political Communication* 23(2): 187-202
- Benson, R., Neveu, E. (2005) *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge: Polity
- Berelson, B. (1952): *Content Analysis in the Communication Research*. New York: Free Press
- Berger, P., Luckmann, T. (1996) *Den samfundsskabte virkelighet. En videnssosialogisk afhandling*. København: Lindhardt og Ringhof
- Bertrand, C. J. (2003) *An arsenal for democracy. Media Accountability Systems*. Cresskill, NJ: New Hampton Press
- Betz, A., Johnson, C. (2004) 'Against the current—stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right', *Journal of Political Ideologies* 9(3): 311–327
- Bhaskar, R. (1978) *A realist Theory of Science*. Hassocks: The Harvester Press
- Bhaskar, R. (1993) *Dialectic - the pulse of Freedom*. London: Verso
- Bhaskar, R. (1989) *Reclaiming reality - a critical introduction to contemporary philosophy*. London: Verso
- Bjerg, L. (2005) *Vær god. Om etikk, verdier og kvalitet i journalistik*. Århus: Forlaget Ajour
- Bjerke, P. (1982) *The ghost goes west*. Magistergradsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo: Inst. for sosiologi
- Bjerke, P. (1999): *En politisk vits. Pressen og sentrumsalternativet i 1997-valget*. Arbeidsrapport nr. 82. Volda: Høgskulen i Volda
- Bjerke, P. (2001): *Fortsatt partipresse. Norske avisers holdning til regjeringsskiftet i mars 2000*. Forskningsrapport nr. 46. Volda: Høgskulen i Volda
- Bjerke, P. (2003): *Pressen og fagbevegelsen. 16 aviser om jernarbeidere og sykepleiere*. Arbeidsrapport nr. 149. Volda: Høgskulen i Volda/Møreforskning.
- Bjerke, P. (2004) 'Kjøpt makt', *Syn og Segn* 2004(2): 56-65.
- Bjerke, P. (2005): Det etiske tomrom. *Norsk medietidsskrift* 2005/vol 4: s. 344-349
- Bjerke, P. (2006) 'Demonisering som presseetisk problem'. *Syn og Segn* vol 2/2006
- Bjerke, P. (2007) 'News journalism, political parties and ad hoc groups in the risk society', Paper presented at the *IAMCR Conference in Paris. July 2007*
- Bjerke, P. (2007b) 'Demostasjon - en kritikk av journalistisk makt', s. 98-121 i B. Gentikow, E. Skogseth (red) *Medier og demokrati*. Oslo: Scandinavian Academic Press

- Bjerke, P., Dyb, E. (2004): *Bolig, rente og risiko. Om pressens dekning av boligsektoren*. Arbeidsrapport nr. 179. Volda: Høgskulen i Volda. Nettutgave: http://www.hivolda.no/neted/upload/attachment/site/group15/arb_179.pdf
- Bjerke, P., Dyb, E. (2006): *Journalistikk i risikosamfunnet*. Oslo: Abstrakt forlag
- Bjerke, P., Kvamme, E. (2002): *Pleiere. Oppgaver, yrker og kompetanse i pleie- og omsorgstjenesten*. Oslo: De Facto
- Bjørnsen, G. (2004) *Fra valp til vaktbikkje*. Upublisert notat
- Bjørnsen, G., Schultz, I., Zilliacus-Tikkanen, H., Ottesen, R., Hovden, J. F. (2007) 'The Nordic Journalism Student: A cross-national study'. Conference Paper, *IAMCR, Paris 2007*.
- Blakar, R. M. (1996): *Språk er makt*. Oslo: Pax forlag
- Bodahl-Johansen, G. (1996) *Presseetikk fra A til Å. IJ-rapport nr. 95* Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Bodahl-Johansen, G. (2003) 'PFU – en selvdømmeordning som fungerer', s. 47-58 i R. Ottosen, T. Roksvold: *Presseetisk Front*. Kristiansand: IJ-forlaget,
- Bodahl-Johansen, G. (2007) *Kjendis- og betalingsjournalistikk*. Oslo: Norsk Presseforbund
- Boge, J., Martinsen, K.: 'Uro kring evidens', i *Sykepleien 2004/vol. 19*. Lastet ned 8.10.07 fra <http://www.sykepleien.no/article.php?articleID=1096>
- Bourdieu, P. (1977): *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bourdieu, P. (1998) *Om fjernsynet*. Oslo: Gyldendal.
- Bourdieu, P. (2005) 'The Political Field, the Social Science Field, and the Journalistic Field', s. 29-47 i R. Benson, E. Neveu (red.) *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge: Polity Press.
- Bratholm, A. (2003): 'Politivoldsaken i Bergen – en maratonsak om rettssikkerhet og menneskerettigheter', *Lov og Rett 2003* (4-5): 179-202
- Broady, D. (1991) *Sociologi och epistemologi*, Stockholm: HLS Förlag
- Broady, B (1998) 'Inledning', s. 9-18 i P. Bourdieu: *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm: Brutus Östling Bokförlag
- Brurås, S. (2001) Den hellige og ukrenkelige redaksjonelle autonomi. Om journalisters syn på begrepet "integritet". Paper til *Den 15. nordiske konferansen for medie- og kommunikasjonsforskning, Reykjavik*, august 2001.
- Brurås, S. (2003): 'Kildeetikk – maktkamp og respekt' s. 119-126 i R. Ottosen, T. Roksvold (red) *Presseetisk Front*. Fredrikstad: IJ-forlaget
- Brurås, S. (2006) *Etikk for journalister*. Bergen: Fagbokforlaget
- Brurås, S. (2006b): 'Pressefolk har respekt for PFU'. Paper til *Norsk medieforskerlags konferanse* i Bergen, oktober 2006
- Brurås, S. (2008) *Kriminaljournalistikkens etikk. PFU-uttalelser belyst fra tre moralfilosofiske posisjoner*. Bergen: Avhandlingsutkast for dr.philos.-graden.
- Brurås, S., Røssland, L. (2003) *Kompiser i krim : aktører, strategier og relasjoner i mediedekningen av Orderudsaken*. Oslo: Norsk Journalistlag
- Bryder, T. (1985) *Innehållsanalys som ide och metod*. Åbo: Åbo akademi
- Bugge, L. (2004): 'Bevissthetens strukturelle forutsetninger. En kritisk diskusjon av den norske positivismekritikken', *Tidsskrift for samfunnsforskning 2004* (1), s 31-64
- Burridge, M., Jarausch, K., Siegrist, H. (1990) 'An Actor-Based Framework for the Study of the Professions', s. 203-225 i M.Burridge, R. Torstendahl (red) *Professions in Theory and History: Rethinking the Study of the Professions*. London: Sage Publications.
- Cappella, N.J., Jamieson, K.H. (1997) *Spirals of cynicism. The press and the public good*. New York: Oxford University Press
- Carlyle, T. (1859) *On heroes, hero-worship and the heroic in history*. New York: Wiley and Halsted

- Chalaby, J. (1996) 'Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism 1830s–1920s', *European Journal of Communication* 11(3): 303–26.
- Chalaby, J. (1998) *The invention of journalism*. Houndmills: Palgrave
- Christoffersen, S. Aa. (2005) *Profesjonsetikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Cochrane, A.L. (1972) *Effectiveness and Efficiency. Random Reflections on Health Services*. London: The Nuffield Provincial Hospitals Trust
- Coleman, R., Wilkins, L. (2004) 'The moral development of journalists: A comparison with other professions and a model for predicting high quality ethical reasoning', *Journalism and Mass Communication Quarterly* 8: 511–527.
- Cook, T. (1998): *Governing with the News. The News Media as a Political Institution*. Chigaco: Chicago University Press
- Cook, T. (2006): 'The News Media as a Political Institution: Looking Backward and Looking Forward', *Political Communication* 23/Vol 2: 159–171
- Cottle, S. (red) (2003): *Media Organisation and Production*. London: Sage Publications. E-bok, lastet ned fra <http://site.ebrary.com/lib/hivolda/Doc?id=10076749&ppg=25>
- Croteau, D., Hoynes, W. (2001) *The Business of media. Corporate media and the public interest*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Curran, J. (1990) 'Culturalist Perspectives on News Organisations: A reappraisal and a case-study', i M. Ferguson *Public Communication: The New Imperatives. Future directions for Media Research*. London: Sage
- D'Angelo, P. (2002) 'News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman', *Journal of Communication* 52 (4): 870–888
- Dahl. H.F., Bastiansen, H. (1999): *Over til Oslo. NRK som monopol 1945–81* Oslo: Cappelen
- Dahl. H.F., Bastiansen, H. (2000): *Hvor fritt et land. Sensur og meningsvang i Norge i det 20. århundret*. Oslo: Cappelen
- Dahl, H.F., Bastiansen, H. (2003) *Norsk Mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Dahle, R. (2008) 'Profesjon og kjønn', s.216–232 i A. Molander, L.I. Terum: *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Dahlstrøm, E. K. (2007) *Etiske husregler i norske nyhetsmedier. En undersøkelse av fremvekst, innhold og funksjoner*. Masteroppgave. Oslo: UiO, IMK
- Dane, E., Pratt, M. (2007): 'Exploring Intuition and its Role in Managerial Decision Making', *The Academy of Management Review* 32(1): 32–54
- Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L., Karlsson, J. (1997) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur
- Danermark, B., Ekström, M., Jakobsen, L., Karlsson, J. (2002) *Explaining society - critical realism in the social sciences* London: Routledge
- Darnton, R. (1975) 'Writing News and Telling Stories,' in *Daedalus spring 1975*: 175–194
- Dawes R. M., Faust D., Meehl P. E. (1989) 'Clinical versus actuarial judgment', *Science* 243: 1668–1674
- De Burgh, H. (2005): *Making Journalists: Diverse Models, Global Issues*. London: Routledge
- De Vreese, C. H. (2005) 'News framing: Theory and typology', *Information Design Journal + Document Design* 13 (1): 48–59.
- Deuze, M. (2005) 'What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered', *Journalism* 6 (4): 442–464
- Deuze, M. (2007) *Media work*. Cambridge: Polity
- Dessau, N. (2006): *Den globale oppvarmingen*. Oslo: Pax forlag
- Dooley, P. L. (1997) *Taking Their Political Place. Journalists and the Making of an Occupation*. Westport, Conn.: Praeger

- Dreyfus, H., Dreyfus S. (1986) *Mind Over Machine. The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of the Computer*. New York: Free Press
- Dunwoody, S. (1994) 'Community Structure and Media Risk Coverage' *Risk* 5(3):193-201
- Eide, E., Simonsen, A.H. (2008) *Verden skapes hjemmefra. Pressedekningen av den ikke-vestlige verden i perioden 1902-2002*. Oslo: Unipub
- Eide, M. (1992) *Nyhetsens interesse. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*. Oslo: Universitetsforlaget
- Eide, M. (1995). *Blod, sverte og gledestårer: Verdens Gang 1945-95*. Oslo: Verdens Gang,
- Eide, M. (1998) *Popularisering, modernisering, strukturering. En populæravis tar form. Verdens Gang i forvandling 1945-81. Rapport nr. 40. Instituttet for medievitenskap*. Bergen: Universitetet i Bergen
- Eide, M. (1998b) 'Det journalistiske mistaket – mediale dilemma i det sivile samfunn', *Sociologisk Forskning* 35(3-4): s 123-142.
- Eide, M. (2000) *Den redigerende makt : redaktørrollens norske historie*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Eide, M. (2006) *Saklighetens lidenskap – en biografi om Chr. A. R. Christensen*. Oslo: Aschehoug
- Eide, M. (2007): 'Encircling the Power of Journalism', *Nordicom Review, Jubilee Issue 2007*: 21-29
- Eide, M., Hernes. G (1987) *Død og pine. Om massemedia og helsepolitikk*. Oslo: Fafo
- Ekercrantz, J., Olsson, T. (1994): *Det redigerade samhället*. Stockholm: Carlssons
- Ekström, S., Nohrstedt, S.A. (1996): *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Raben Prisma
- Ellis, J., (1982): 'Broadcast TV narration' s. 238-244 i P- Marris, S. Thornham (1996). *Media studies. A reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Elsaka, N. (2004) *Beyond Consensus? New Zealand Journalists and the Appeal of 'Professionalism' as a Model for Occupational Reform*. A thesis for the Degree of Doctor of Philosophy in Mass Communication. Canterbury: University of Canterbury
- Enli, G. (2002) 'På din side. Folkelighet og alliansebygging i TV2's aktualitetsprogram', s. 72-98 i G. Enli m.fl. (red) *Et hjem for oss – et hjem for deg*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Enli, G. (2006) *Gatekeeping in the New media Age. Paper, Institutt for medier og kommunikasjon*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Entman, R (1993) 'Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm', *Journal of Communication* 43 (4): 51-58.
- Evetts, J. (2003) 'The Sociological Analysis of Professionalism. Occupational Change in the Modern World' *International Sociology* 18 (2): 395-415
- Fairclough, N. (1995a) *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. Harlow: Longman
- Fairclough, N. (1995b) *Media discourse*. London: Edward Arnold
- Fairclough, N. (2003): *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge
- Fine, C. (2006) 'Is the emotional dog wagging its rational tail, or chasing it?', *Philosophical Explorations* 9 (1): 83-98
- Finslo, S. (2002) 'Status redaktør 2002 – mellom ideal og virkelighet' s. 21-52 i S. Finslo (red) *Redaktøren leder og har ansvaret. Norsk Redaktørforenings årbok 2002*. Fredrikstad: IJ-forlaget.
- Flyvbjerg, B. (1991) *Rationalitet og magt. I. Det konkrete vitenskap*. København: Akademisk forlag
- Flyvbjerg, B. (2006) 'Five misunderstandings about Case-Study Research', *Qualitative Inquiry Volume* 12 (2): 219-245

- Fog, J. (1994) *Med samtalen som udgangspunkt - det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk forlag
- Foss, G. (1993): 'Den nasjonale grunnforteljing', s. 87-103 i I. Hagen, K. Helland (red) *Verda på skjermen*. Oslo: Samlaget
- Freidson, E. (1986) *Professional powers: a study of the institutionalization of formal knowledge*. Chicago: Chicago University Press.
- Freidson, Eliot (1994): *Method and substance in the comparative study of professions*. Plenary adress, Conference on regulating experience, Paris.
- Freidson, E. (1994b) *Professionalism Reborn. Theory, Prophecy, and Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fremo, S. (2003): 'Selvsensur og formynderholdning', s. 59-78 i R. Ottosen, T. Roksvold: *Presseetisk Front. Festskrift til Odd Raaum*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Fremo, S. (1994): *Presseskikk : en rapport om presseetikk og personvern : med stikkprøver fra norske aviser gjennom hundre år* Fredrikstad: IJ
- Fretheim, K. (2002) *Utvikling, bistand og etikk - en presentasjon av utviklingsetikken*. Kirkens Nødhjelp, Skriftserie 03/02. Oslo
- Galtung, J., Ruge, M.H. (1965) 'The structure of foreign news', *Journal of Peace Research* 2 (1): 64-90
- Gamson W., Modigliani, A. (1989) 'Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach', *American Journal of Sociology* 95 (1): 1-37
- Gans, H. (1979) *Deciding what's news*. London: Constabel
- Gardner, H., Csikszentmihalyi, M., Damon, W. (2001): *Good work. When excellence and ethics meet*. N.Y.: Basic Books
- Gentikow, B. (2007): 'Medier som fora for offentlig deliberasjon', s. 268-290 i B. Gentikow, E. Skogseth (red) *Medier og demokrati*. Oslo: Scandinavian Academic Press
- Ghersetti, M. (2007) 'Vad bestämmer nyhetsvärdet', s. 97-108 i K. Asp *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet
- Giddens, A. (1986) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity*. Polity Press. Cambridge
- Gilje, N., Grimen H. (1993) : *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gitlin, T. (1980) *The whole World is Watching. Mass media in the Making and Un-Making of the New Left*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Goffman, E. (1959) *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis : an essay on the organization of experience* Cambridge, Mass: Harvard University press
- Gran, G. (1995): *Forarbeid til revisjon av Vær Varsom-plakaten*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Greider, G. (2006): 'Mörklagt maktlandskap' i Petersson, O. (red) *Medieetikk under debatt*. Stockholm: SNS Förlag
- Greimas, A.J. (1983) *Structural semantics an attempt at a method*. Lincoln, Neb. : University of Nebraska Press
- Grimen, H. (2000) *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Grimen, H. (2006): *Profesjonsetikken sitt grunnlag*. SPS arbeidsnotat 04/2006. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Habermas, J. (1971) *Borgerlig offentlighet – dens framvekst og forfall*. Oslo: Gyldendal.

- Habermas, J. (1999) 'Det sivile samfunn og rettsstaten' s. 65-78 i J. Habermas: *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hadenius, S., Weibull, L. (1991): *Partipressens død*. Stockholm: Svensk informations mediesenter
- Haidt, J., Bjorklund, F. (2007) 'Social intuitionists answer six questions about morality', s. 181-217 i W. Sinnott-Armstrong (red) *Moral psychology, Vol. 2: The cognitive science of morality*. Cambridge, MA: MIT Press
- Haidt, J. (2001) 'The emotional dog and Its Rational Tail. A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment', *Psychological Review*. Vol 108 (4): 818-834
- Hagen, R. (2002) 'Positivismekritikkens positivisme', s. 1-20 i *Sosiologisk årbok 2002.1* Oslo: Institutt for sosiologi
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. Roberts, B. (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. Basingstoke: Macmillan Education
- Hall, S. S. (2006) 'Human cloning and stem cells' i Blum, Knudson, Henig (red) *A field Guide for Science Writers*. Oxford: University Press
- Hallin, D., Mancini, P. (2004): *Comparing Media systems*. Cambridge: Cambridge University press
- Halsa, A., Ytrehus, S. (1992) *Bordet fanger. Rekruttering til vernepleierutdanningen*. Oslo: Oslo og Akershus vernepleierhøgskole.
- Halse, K. J., Østbye, H. (2003) *Norsk Kringkastingshistorie*. Oslo: Det norske Samlaget
- Halvorsen, T. (1994) *Profesjonalisering og profesjonspolitikk : den sosiale konstruksjonen av tekniske yrker*. Bergen: Universitetet i Bergen, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap og Gruppe for fleirfagleg arbeidslivsforskning, Universitetet i Bergen
- Hamilton, J.T. (2004): *All the news that's fit to sell. How the market transforms information into news*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hanssen, H. J. (2003): 'Wamwere-saken, mediene og politikerne' i *Verdensmagasinet X 2003* (3)
- Helland, K. (1995): *Public service and commercial news. Contexts of production, Genre Conventions and Textual Claims in Television*. Report No. 18. Department for Media Studies. Bergen: University of Bergen
- Helland, K., Solberg, H.A. (2006) 'Sports Journalism – Critical Investigation or Promotion of Sports Rights', s. 331-337 i *Proceedings, IAMCR 25th Conference & general Assembly*, Cairo
- Helle, M., Töyry, M. (2007) 'Changing media concepts' Paper presented at the 18th Nordic Media Conference August 16.-18., Helsinki, Finland
- Hellesnes, J. (1997) 'Hans Skjervheims siste åtvaring', s. 270-280 i H. Slattelid (red) *Regime under kritikk : om Hans Skjervheim i norsk filosofi og samfunnsdebatt*. Oslo: Aschehoug
- Hellevik, O. (2003): 'Kvantitativ analyse: Statistisk raffinement versus mening', *Sosiologisk tidsskrift* 10 (3): 54-74
- Helstad, K. (2004) *Fra Vær Varsom til Vær Kritis. En diskursanalyse av pressens etiske selvforståelse fra 1936-2001*. Hovedoppgave i medievitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo
- Hernes, G. (1978) 'Det mediavridde' samfunn. I Hernes, G. (red) *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. Bergen: Universitetsforlaget
- Hesmondhalgh, D. (2006): 'Discourse analysis and content analysis', s. 120-156 i M. Gillespie, J. Toynbee: *Analysing Media Texts*. Maidenhead: Open Universitet Press
- Hippe, I. (2003) *Mektig og avmektig. Tore Tønne, media og maktsillet bak kulissene*. Oslo: Genesis

- Hjarvard, S. (1993): 'Kritisk status over eit paradigme: The structure of foreign news'. s 43-64 i I. Hagen og K. Helland (red) *Verda på skjermen*. Oslo: Samlaget
- Hjarvard, S. (1995): *Nyhetsmediernes rolle i det politiske demokrati*. København: Medieudvalget, Statsministeriet.
- Hjeltnes, G., Syse, H., Brurås, S. (2003) *3 uker i desember. En kritisk gjennomgang av medienes rolle i den såkalte Tønne-saken*. Oslo: Norsk presseforbund.
- Hogarth, R. (2002), *Deciding Analytically or Trusting your Intuition? The Advantages and Disadvantages of Analytic and Intuitive Thought*. UPF Economics and Business Working Paper No. 654. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=394920> or DOI: 10.2139/ssrn.394920
- Horrigmo, K. (2004) 'Barnehagetanter, har de noen innflytelse da? Institusjonsutvikling i skjæringspunktet mellom profesjon og familie-, likestillings-, sosial- og arbeidsmarkedspolitikk'. Tentativ skisse presentert på *XIII Nordiske Kommunalforskerkonferanse*, Oslo 26. – 28. november 2004
- Horrigmo, K. (2004b) *En vitenskapsteoretisk tilnærming til forskning på egen profesjon. Profesjonsbygging, profesjonskamp og vitenskap*. Vitenskapsteoretisk essay. Kristiansand: Høgskolen i Agder
- Holm, S (2001) 'Not just autonomy: the principles of American biomedical Ethics', s. 494-506 i J. Harris (red) *Bioethics*. Oxford: Oxford University Press
- Holsti, O. R. (1969): *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, Mass. USA
- Hovden, J. F. (2001): 'Etter alle journalistikkens regler', s 86-111 i M. Eide: *Til dagsorden*. Oslo: Aschehoug
- Hovden, J. F. (2004). 'Journalists do not exist - a note on some epistemological obstacles when studying professions' Paper til *Professionalism, thrust and competence*, Oslo 17-19.6.04
- Hovden, J. F. (2006): *Mediefolk 2005. Metode- og tabellrapport*. Upublisert
- Hovden, J. F. (2008) *Profane and sacred. A study of the Norwegian journalistic field*. Thesis for the Dr. polit-degree. Bergen: Universitetet i Bergen
- Hovlid, E. L. (2006) *Forholdet mellom juss og presseetikk*. Prosjektbeskrivelse PhD-avhandling i rettsvitenskap. Upublisert
- Huntington, S. P., Dominguez, J.I. (1975): 'Political Development' i F.I. Greenstein, N.W. Polsby *Handbook of political science*. Vol 3. Reading, Mass: Addison-Wesley
- Höijer, B. (2006): 'Are We as Attentive to Methods We Should Be?', *Nordicom Review* 27 (1): 101-106
- Høst, S. (1998) *Daglig mediebruk*. Oslo: Pax forlag
- Høst, S. (2004). *Hva er en avis*. IJ-rapport nr. 148. Fredrikstad: Institutt for journalistikk
- Høst, S. (2005) 'Hvorfor går avisene tilbake?' Paper til 17. *Nordiske Medieforskerkonferanse*. Ålborg
- Høst, S. (2008) *Avisåret*. Arbeidsrapport nr 214. Volda: Høgskulen i Volda/Møreforskning
- Høyer, S. (1964): 'Pressens økonomiske og politiske struktur', *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1964/(5): 221-242
- Høyer, S. (1982): 'Pressen. Økonomisk utvikling og politisk kontroll' i *Maktutredningen: Rapporten om massemedier*. NOU 1982.30.
- Høyer, S. (2002): 'Pressetekstenes sjangerhistorie' – et internasjonalt perspektiv' s. 215-240 i K.L. Berge (red) *Teksthistorie – tekstvitenskapelige bidrag*. Oslo: Norsk Sakprosa
- Høyer, S. (2005) 'The Rise and Fall of the Scandinavian Party Press', s. 75-92 i S. Høyer, H. Pöttker (red) *Diffusion of the news paradigm 1850-1900*. Gøteborg: Nordicom
- Høyer, S., Ihlen, Ø. (1998) 'Journalisters utdanning og yrkeserfaring. Et historisk tilbakeblikk'. *Norsk medietidsskrift* 1998 (2): 94-115

- Høyer, S. Lauk, E (2003) 'The Paradoxes of the Journalistic Profession. An Historical Perspective' i *Nordicom Review Vol 24* (2), s. 3-17
- Høyer, S., Pöttker, H. (red) (2005) *Diffusion of the News Paradigm*. Göteborg: Nordicom
- Hågvar, Y. B. (2002) *Hele folkets diskurs: en kritisk diskursanalyse av den gode VG-sak*. Hovedoppgave. Oslo: Universitet i Oslo
- Iggers, J. (1998) *Good news bad news*. Boulder, Col: Westwood Press
- Ihlebak, H.I. (1977) *Lov og etikk i journalistikk. Pressen, kildene og leserne*. Oslo: Institutt for Journalistikk
- Iyengar, S. (1991): *Is anyone responsible? How television frame political issues*. Chicago: University of Chicago Press
- Jacobsen, C., Oltedal, A., Ottosen, R. (red) *Presseetikens 'blinde flekker'. En seminarrapport. HiO-rapport nr. 17*. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Jensen, C., Breinholdt, C. (2006) 'Bare en journalistisk konstruksjon? En diskusjon om journalistisk selvopfattelse', *Journalistica* 2006(3): 7-26
- Jenssen, A. T. (1993) *Verdivalg. Ny massepolitikk i Norge*. Oslo: Ad Notam.
- Johansen, A. (1996): *Sak 060/95 – eller hvem tar ansvar for etikken*. Arbeidspapirer nr. 4/1996. Institutt for medievitenskap. Bergen: Universitetet i Bergen
- Kalleberg, R. (1999) 'Moderne samfunns utfordringer' s. 11-44 i J. Habermas: *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kaplan, R. (2006): 'The News About New Institutionalism: Journalism's Ethic of Objectivity and Its Political Origins' *Political Communication* 23(2): 173-185
- Katz, E. (1992) 'The End of Journalism? Notes on Watching the War', *Journal of Communication* (42)3: 5-13.
- Kieran, M. (1997): *Media ethics. A philosophical approach*. London: Greenwood
- Kirkebøen, G (1995) 'Når er det riktig å bruke datamaskin og når er det riktig å bruke hodet'. I Haveraaen (red): *NIK'95 : Norsk informatikkonferanse : Institutt for informatikk*
- Kirkebøen, G. (1999) 'Skjønn, formler og klinisk praksis: Hvorfor vurderer erfarne klinikere så dårlig enda de vet så mye?' *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 36: 523-536.
- Kjekstad, E. (1974): *Da fjernsynet kom til Norge*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Klaidman, S., Beauchamp, T. (1987): *The Virtuous Journalist*. NY: Oxford University Press
- Klegon, D. (1978) 'The Sociology of Professions: An Emerging Perspective', *I Work and Occupations*. 1978; 5: 259-283
- Kohlberg, L. (1984) *The Psychology of Moral Development. The nature and validity of Moral Stages*. San Francisco: Haper & Row
- Koikkalainen, K. (2007), 'The local and the International in Russian business journalism: Structures and practices', *Europe-Asia Studies vol 59* (8): 1315-1329
- Kovach, B., Rosenstiel, T (2007): *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York : Three Rivers Press
- Kvale, S. (1996) *Interviews. An Introduction to Qualitative research Interviewing*. Thousand Oaks, Calif: Sage
- Kvale, S. (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Kvam, B., Røssland, L.A. (1998): *Tilfeldig gapestokk – pressens identifisering i kriminalsaker*. Bergen: John Grieg forlag
- Kvamme, E., Bjerke, P. (2003): *Klinisk fagstige. En kartlegging*. Oslo: De Facto
- Kvinge, T. (2003) *Borte best. Kartlegging av store selskapers lokaliseringsstrategier*. Fafo-notat 2003:25. Oslo: Fafo
- Lamark, H., Morlandstø, L. (2002): *Hederlig menneske – god journalist*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Lasswell, H. D. (1973) 'Kommunikasjonens struktur og funksjon i samfunnet', i Dahl, Hans Fredrik (red): *Massekommunikasjon*. Oslo: Gyldendal

- Laursen, P.F. m.fl. (2005): *Professionalisering – en grundbog*. Frederiksberg : Roskilde Universitetsforlag
- Leigh, R. D. (1947) *A free and responsible press. A general report on Mass Communication. Newspapers, Radio, Motion Pictures, Magazines, Radio and Books. By The commission of the Freedom of the Press*. Chicago: University of Chicago press
- Limsjö, C.S. : 'Övervakning, äkthet och förnedring: om dold kamera i undersökanda TV-journalistik. Paper til 17. nordiske medieforskerkonferanse, Aalborg 2005
- Lindholm, M. (2001) *Det trivielles triumf*. Upublisert manus
- Lindholm, M. (2004) 'Det trivielles triumf', *Samtiden* 2004 (1): 115-126
- Lindholm, M. (2006) Profesjonsetikk og allmenn etikk. *Norsk medietidsskrift* 13 (2): 173-177
- Lingås, L. G. (2002) *Humanisme og andre verdslige livssyn*. Bergen: Fagbokforlaget
- Lippmann, W. (1955/1989) *The public philosophy*. London: Transaction Publishers
- Luhmann, N. (1993): *Risk - a sociological theory*. New York.
- Luhmann, N (1996): *Die realität der massenmedien*. Opladen: Westdeutscher Verlag
- Lund, C. W. (2005) *Kritikk og kommers : kulturdekningen i skandinavisk dagspresse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Magnus, T. (2000): *Mat i media. Risikokommunikasjon av genmodifisert mat*. Rapport. Trondheim: Senter for bygdeforskning
- Mancini, P. (2005): 'Is there a European model of journalism', s 77-93 I Burgh, Hugo de: *Making Journalists, Diverse Model, Global Issues*. London: Routledge
- March, J.G. , Olsen, J.P. (1989): *Rediscovering institutions*. Tyhe Free Press, New York
- March, J. G., Olsen, J. P. (1996) 'Institutional perspectives on political institutions', *Governance* 9 (3): 247-264.
- March, J.G., Olsen, J.P. (2004): *The logic of appropriateness*. Arena Working Paper 04/09. Oslo: University of Oslo
- Mathiesen, T. (1993) *Makt og medier*. Oslo: Pax forlag
- Mathiesen, T. (1999). 'Forord' til M. Foucault *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal
- McManus, J. H. (1994): *Market-driven journalism. Let the citizen beware*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- McManus, J.H. (2008): Media Accountability in the Era of Market-driven journalism s. 41-48 i T. von Krogh (red): *Media Accountability Today...and Tomorrow. Updating the Concept in theory and Practice*. Göteborg: Nordicom
- McNair, B (1998). *The sociology of journalism*. London: Arnold
- McNaughton, D (1991): *Moral vision: An introduction to ethics*. Oxford; Blackwell
- McQuail, D (2005): *McQuail's mass communication theory*. London: Sage
- Mead, G.H. (1926/81): 'The Nature of Aesthetic experience' International Journal of Ethics. XXXVI s. (1926), reprinted s 290-305 i G.H. Mead og A.J. Reck (1981) *Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press
- Melnæs, H. (2007) *En helt vanlig dag på jobben*. Oslo: Kagge forlag
- Merrill, John C. (1997) 'Communitarianism's Rhetorical War Against Enlightenment Liberalism' s. 54-69 i J. Black *Mixed News*. Mahwah: Erlbaum
- Merrill, J. C. m.fl. (2000): *Twilight of press freedom – the rise of people's journalism*. Mahwah: Erlbaum
- Merrill, J. C. 'Media Professionalization. A Middle East Imperative', *Global Media Journal, Fall 2004*. Lastet ned 19.7.08 fra <http://lass.calumet.purdue.edu/cca/gmj/OldSiteBackup/SubmittedDocuments/archivedpapers/Fall2004/commentary/merrill.htm>
- Merton, R. K. (1968): 'Science and democratic social structure', i R.K. Merton (red) *Social Theory and Social Structure*. NY: The Free Press/Macmillan

- Michalsen, B. (2003): *Presseetikk*. Kristiansand: IJ-forlaget,
- Mjøset, L. (1991): *Kontroverser i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Mjøset, L. (2008): 'The contextualist approach to social science methodology', Prepared for D. Byrne, C. Ragin: (red) *Handbook of Case Studies*.
- Molander, A. og Terum, L.I. (2008): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Morlandstø, L. (2006) *Journalistikk som institusjonell praksis – utviklingshemming og psykisk helse i presse*. PhD-thesis in media research. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Moxnes, P. (2001): *Dyproller : helter, hekser, horer og andre mytologiske roller i organisasjonen : ytre fantasi, indre virkelighet : en beretning ompsykens grunnelementer og utviklingen av de mellommenneskelige fantasier*. Oslo: Forlaget Paul Moxnes
- Mølster, R. (2001): 'Skremsler fra Rikets Tilstand'. *Bergens Tidende* 20.11.01
- Mølster, R. (2007): *Journalisten, folket og makten. En retorisk studie av norsk journalistisk fjernsynsdokumentar*. Avhandling for graden dr.polit. Bergen: Universitetet i Bergen
- Maasø, A. Sundet, V.S., Syvertsen, T. (2007) ' Fordi de fortjener det – Publikumsdeltakelse som strategisk utviklingsområde i mediebransjen', *Norsk Medietidsskrift*, 14 (2): 125 – 153
- Nichols, B. (1991) *Representing reality : issues and concepts in documentary*. Bloomington: Indiana University Press
- Nilsen, B., Sjøe, F. (1998) *Skjult dagsorden : mediene og de hemmelige tjenestene*. Oslo: Universitetsforlaget
- Njaastad, O. (2004) *TV-journalistikk. Bildenes fortellerkraft*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Nord, L. (2005) : 'Att jämföra nordiska mediesystem'. Paper til *Nordisk medieforskerkonferanse Aalborg*, august
- Nordenstreng, K. (2003): 'Media ethics in Europe – in search of core values', s. 89-102 i R. Ottosen, T. Roksvold (red): *Presseetisk Front*. Fredrikstad: IJ-forlaget
- Norges Offentlige Utredninger (1996): *Medieombud*. NOU 1996:12, Oslo
- Norsk Journalistlag (1999): *Kunnskapsløftet*. Oslo: NJ
- Nussbaum, M. (2000) 'Why Practice Needs Ethical theory: Particularism, Principle and Bad Behaviour', s 50-86 i Burton, S.J. (red): *The Path of law and its influence*. Cambridge: Cambridge University Press
- Nygren, G., Carlsson, A. (2008) *Nyhetsfabriken : journalistiska yrkesroller i en förändrad medievärld*. Lund: Studentlitteratur
- Nyhuus, K. (2000) *Public journalism – en kort innføring*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Nyre, L. (2005) *Prinsipp for massedialog i norsk radio*. Kringkastingsringen sitt jubileumsskrift.
- Nyre, L. (2005b) 'Manifest for Demostasjon'. Lastet ned den 16. mars 2006 fra <http://www.kulturteknikker.hivolda.no/nyre/default.asp?kat=703&id=3193&sp=1>
- Nyre, L. (2007): 'Minimum journalism. Experimental procedures for democratic participation in sound media', *Journalism studies* 8 (3): 397-413
- Nyre, L. (2007b): ' Minimumsjournalistikk : eksperimentelle prosedyrer for demokratisk deltagelse i lydmedier, s. 122-145 i B. Gentikow, E. Skogseth: *Medier og demokrati*. Oslo: Scandinavian Academic Press
- Nøding, A. (2007) *Vittige kameleoner : litterære tekster i norske adresseaviser, 1763-1769*. Dr. Avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo
- Oddvik, V. (2005) *En journalist er en journalist er en journalist ... eller? Lokalavisjournalisters konstruksjon av yrkesidentitet*. Hovedoppgave i sosiologi. Trondheim: NTNU

- Oltedal, A. (2001) *Den myndige journalisten. Korleis forstår journalisten sitt samfunnsansvar*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Olsvold, N. (1996) 'Etikk "light" - om etikk i medisinenes tjeneste', *Sosiologi i dag* 26 (3): 2-27
- Omdal, S.E. (2005): 'La de små barn komme til PFU', s. 67-76 i Jensen (red): *Ytringsfrihed bør finde sted. Årbok fra Norsk redaktørforening*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Omdal, S.E. (2006): 'Større etisk rom, og slett ikke tomrom' *Norsk medietidsskrift* 13 (1): 67-71. Oslo: Universitetsforlaget
- Ottosen, R. (1996): *Fra fjærpenn til internet – journalister i organisasjon og samfunn*. Oslo: Aschehoug
- Ottosen, R. (1998): 'Bumerang-sakene og medienes ansvar', *Scoop, Tidskrift för grävande journalistik* 1998 (1)
- Ottosen, R. (2004): *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Ottosen, R. m.fl. (2002) *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det norske samlaget
- Pan, Z., Kosicky, G.M. (1995) 'Framing analysis. An approach to news discourse', *Political communication* 10: 55-76
- Parsons, T. (1951/1991) *The Social system*. London: Routledge
- Pemberton, A., Boreham, P. (1976) 'Towards a Reorientation of Sociological Studies of the Professions', s. 15-41 i P. Boreham, A. Pemberton, P. Wilson (red) *The Professions in Australia: A Critical Appraisal*. Queensland: University of Queensland Press.
- Peters, J.D. (2006) 'Det ironiske ved dagens ytringsfrihet', i A.Jensen (red) *En saklig og fri informasjons- og opinionsformidling. Årbok for Norsk redaktørforening*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Petersson, O. (1995): 'Journalister som klass, journalisten som ideologi' i T. S. Edvardsen *Media og samfunnsstyring*. Bergen: Fagbokforlaget
- Petersson, O. (red) (2006) *Medieetik under debatt*. Stockholm: SNS Förlag
- Petersson, O., Bertrand, C.J. (2007) *Medieetik i Europa*. Stockholm: SNS Förlag
- Petersson, O.; Djerf-Pierre, M., Strömbäck, J, Weibull, L. (2005) *Mediernas integritet, Demokratirådets rapport 2005*. Stockholm: SNS Förlag
- Petts, J., Horlick-Jones, T., Murdock, G. (2001): *Social amplification of risk: The media and the public*. Health and Safety Executive. Contract Research Report 329/2001. London
- Phillips, L. (2000) 'Risk, Reflexivity and Democracy', *Nordicom Review* 21 (2): 115-135
- Popper, K. (1972) *Objective knowledge - an evolutionary approach*. London: Clarendon
- Polanyi, M. (1962) *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. London: Routledge
- Polanyi, M. (1983/1967) *The tacit dimension*. Gloucester, Mass.:Peter Smith
- Polanyi, M. (1969) *Knowing and being*. London: Routledge and Keagen Paul
- Polanyi, M. (2000): *Den tause dimensjonen. En innføring i taus kunnskap*. Oslo: Spartacus
- Powell, W.W., DeMaggio, P.J. (1991): *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Propp, V. (1968) *Morphology of the Folk Tale*. Austin: University of Texas Press
- Pöttker, H (2005): 'Comments on the German Tradition of News Journalism' s. 139-146 i S. Høyer, S. H. Pöttker, H. *Diffusion of the news paradigm 1850-1900*. Gøteborg: Nordicom
- Qvortrup, L. (2004) 'Medier og systemteori', *Norsk Medietidsskrift* 11 (3): 287-294
- Raaum, O. (1978): *Myten om pressefrihet - norsk mediepolitikk og tradisjoner i presse og kringkasting*. Oslo: Universitetsforlaget
- Raaum, O. (1986): *Pressens tøyelige etikk*. Oslo: Universitetsforlaget

- Raaum, O. (1994) 'Papirtigeren bak speilet. Etikk som mediepolitikk', *Norsk Medietidsskrift* 1994(1): 67-84
- Raaum, O. (1999) *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*. Oslo: Pax.
- Raaum, O. (2003): *Dressur i pressen. Selvjustis i internasjonalt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget
- Raaum, O. (2006) 'Pressens Faglige Utvalg stiger til vær', *Norsk medietidsskrift* 13 (3): 279-283
- Ragin, C. (1994) *Constructing Social Research*. Thousand Oaks: Pine Forge Press
- Rasmussen, T. (2001): *Mediesamfunnets moral*. Oslo: Pax
- Rasmussen, T. (2003) 'Samfunnsrolle og publikumsrolle som selvbeskrivelser', *Norsk medietidsskrift* 10 (1): 55-73
- Rasmussen, T. (2003) *Luhmann – kommunikasjon, medier, samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget
- Rasmussen, T. (2003b) *Mediemoraliseringens grenser*. Lastet ned fra www.media.uio/personer/terjer
- Rasmussen, T. (2004) *Mektig og aktverdig. Betragtninger om journalistikkens legitimitet*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press
- Reinjders, S. (2005) 'The people's detective. True crime in Dutch folklore and popular television', *Media Culture and Society* 27(5): 635-651
- Reinton, P.O. (1992) *Undersøkende formidling. Den journalistiske metode*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rest, J. (1979) *Development in judging moral issues*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Revisjonskomiteen (2005) *Forslag til revisjon av Vær Varsom-plakaten. Innstilling til Norsk Presseforbunds styre fra revisjonskomiteen*. Oslo: Norsk Presseforbund
- Roberts, J. M. (1999) 'Marxism and critical realism: The same, similar, or just plain different?' *Capital & Class* 68 (Summer): 21-49
- Roksvold, T. (2001) 'Norske avisers innenriksnyheter i et hundreårsperspektiv' s. 59-91 i H. Bastiansen, Ø. Meland *Fra Eidsvoll til Marienlyst*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Roppen, J. (2003). *Orklas lange revolusjon. Konsern, redaktører og journalistikk i Orklas aviser 1985-2000*. Doktoravhandling i medievitenskap, publikasjon nr. 56, Institutt for medievitenskap. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Roppen, J. (2006): Mecom og journalistikken. Kronikk i *Dagbladet*, 13.7.06
- Ryfe, D.M. (2006): 'Guest Editor's Introduction: New Institutionalism and the News', *Political Communication* 23 (2): 135-144
- Røisland, C (2007) *Selvjustis i norsk presse : en innholdsanalyse av uttalelsene avgitt av Pressens Faglige Utvalg for perioden 1995-2005*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo
- Rørvik, H. (1978): *Moralsk utvikling og moralsk oppseding i lys av kognitiv utviklingsteori*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Røssland, L. A. (1996): *Brød, sirkus og presse-etikk. Pressens faglige utvalg og allmennheten. Rapport nr. 21. Institutt for medievitenskap*. Bergen: Universitetet i Bergen
- Røssland, L. A. (1999): *Presseskikkens samtale. Samtaleposisjoner for Norsk Presseforbund sitt faglege utval 1930-1972*. Bergen: Fagbokforlaget
- Røssland, L. A. (2000) *Alt var mykje betre under... Ulike perspektiv på kriminaljournalistikken før og no*. Foredrag på Norsk redaktørforenings jubileumskonferanse. Mai 2000. Lastet ned 17.7.08 fra <http://www.nored.no/mainDesign.asp?aid=14726&gid=6770>

- Røssland, L. A. (2005) 'Accountability Systems and Media Ethics: Landscapes and Limit'. i R. Bærug (red): *The Baltic media World*. Riga
- Røssland, L. A. (2007) *Media og det menneskelege*. Oslo: Det norske samlaget
- Røssland, L.A., Brurås, S., Østbye, H. (2006) *Morderjakt og mediemakt. Journalistisk metode, sjanger og etikk i dekingen av Orderud-saken*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Sand, G., Helland, K. (1998): *Bak TV-nyhetene. Produksjon og presentasjon i NRK og TV2*. Bergen: Fagbokforlaget
- Scheufele, D.A. (1999) 'Framing as a theory of media effects', *Journal of Communication* 49 (1): 103–122
- Schudson, M (1991). 'The sociology of News Production revisited' i J. Curran, M. Gurevich: (red) *Mass media and society*. London: Edward Arnold
- Schudson, M. (2002) 'News, Public, Nation', *The American Historical Review* 107/2 . Lastet ned 16.04. 2008 fra <http://www.historycooperative.org/journals/ahr/107.2/ah0202000481.html>
- Schudson, M. (2002b) 'The News media as Political Institutions', *Annual Review of Political Science* 2002 (5): 249-269
- Schudson, M. (2003). *The Sociology of News*, N.Y.: WW. Norton & co
- Schudson, M. (2005): 'Autonomy from what' s. 214-223 i R. Benson, E. Neveu (red) *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge: Polity Press
- Schultz, I. (2005) *Bag om nyhedskriterierne*. PhD-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitetssenter.
- Schröder, H. B. (2007) *Mediekuppet. Slik tjente Idar Vollvik 1 milliard med pressens hjelp*. Oslo: Kommunikasjonsforlaget
- Siebert, F. S., m.fl. (1956) *Four Theories of the Press*. Urbana og Chigaco: University of Illinois Press
- Simensen, J.O. (1999) *Meningsbærer eller meningsløs. Om avisenes samfunnsrolle*. Fredrikstad: Institutt for journalistikk.
- Sjölander, A. (2004): *Kärnproblem. Opinionsbildning i kärnavfallsdiskursen i Malå*. Avhandling for dr.graden. Umeå: Institutionen för kultur och medier, Umeå Universitet
- Skjervheim. H. (1987) 'Den klassiske journalistikken og den nye medieideologien', *Nytt Norsk Tidsskrift* 5 (1): 13-20.
- Skjervheim. H. (1985) 'Den nye medieideologien', *Nytt Norsk Tidsskrift* 3 (1): 13-20.
- Skjervheim. H. (1996). 'Deltakar og tilskodar' s. 71-87 i H. Skjervheim: *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug
- Skogerbo. E. (1991) 'Normative theories in media research: Four theories of the press revisited' i H. Rønning, K. Lundby (red) *Media and Communications*. Oslo: Norwegian University Press
- Skogseth, E. G. (2005) *Indymedia – journalistic anarchy on the WWW*. Bergen: Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen. <http://www.ub.uib.no/elpub/2005/h/704004/>
- Skogheim, R. (2008) *Mellom kunsten og kundene. Arkitektens yrkessosialisering og profesjonelle praksis. Dr.polit-avhandling*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Skovbjerg, A., Jørgensen, O. (2006) 'Presseetisk kontrol' i *Journalistica* 2006 (1): 43-62
- Slaatta, T. (2003): *Den norske medieorden. Posisjoner og privilegier*. Gyldendal, Oslo
- Slaatta, T. (2005): 'Makt og demokrati i den norske medieorden', *Nytt Norsk Tidsskrift* 2005 (1): 79-90
- Solumsmoen, O. (1966): *Vær Varsom redaktør. Norsk presseforbunds faglige utvalg gjennom 30 år*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sorokin, P. (1962) *Social and Cultural dynamics*. New York : Bedminster Press

- Sparrow, B.H. (1999): *Uncertain guardians. The News Media as a political institution*. Baltimore: John Hopkins University Press
- Sparrow, B.H. (2006). 'A research agenda for an Institutional Media', *Political Communication* 23 (2):145-157.
- Statistisk Sentralbyrå (2005) 'Mot maktens tinder'. Lastet ned 30. mars 2006 fra http://www.ssb.no/vis/emner/00/02/10/ola_kari/makt/art-2005-03-05-01.html.
- Steensen, S. (2008). *All about text. A case study shedding light on why assets of new technology to a large extent are discarded in online newsrooms*. Upublisert paper.
- Stocking, S.H. (1999): 'How Journalists Deal With Scientific uncertainty' i S.H. Friedman, S. Dunwoody, C.L. Rogers (red) *Communicating Uncertainty. Media Coverage of New and Controversial Science*. London: Lawrence Erlbaum
- Stranger-Thorsen, I. (2006): *Kamp om Klassekampen*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitet i Oslo
- Strömbeck, J., Jönsson, A.M. (2005) *Nyheter i konkurrens – journalistikens kommersialisering*. Paper til 17. Nordiske Medieforskerkonferanse. Ålborg. Nedlastet 4.7.06 fra <http://www.jesperstromback.com/>
- Sundvor, E. (2000) *Forbrukarjournalistikk framtidens redaksjonelle våpen?* Fredrikstad: IJ-forlaget
- Syvertsen, T. (1999) 'Hva kan begrepet public service brukes til' i Carlsson, U. (red.): *Public service TV: Nordiska medieforskare reflekterar*. Göteborg: Nordicom.
- Syvertsen, T. (2002) 'Fra resonnerende offentlighet til opplevelsesmarked: Noen utviklingstendenser i medier og mediepolitikk' i Bjørkås, S. (red.) *Kulturpolitikk og forskningsformidling bind 1. Kulturelle kontekster*. Kristiansand: Høyskoleforlaget. Lastet ned den 3. april 2006 fra <http://home.chello.no/~trine.syvertsen/TVUTVIKLING/tendenser.html>
- Syvertsen, T. (2004) *Mediemangfold. Styring av mediene i et globalisert marked*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Sørbø, J. I. (1991): *Offentleg samtale – presseetiske grunnspørsmål*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Sørbø, J. I. (2005). Liberal intoleranse. Foredrag på Skjervheim-seminaret 2005. Publisert i *Morgenbladet* 30.9.2005. Lastet ned 8.10.07 fra <http://www.morgenbladet.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20050930/ODEBATT/10930001>
- Sørensen, B.A m.fl. (2005) *Tatt av ordet – medienes forspill til fremtidens arbeidsliv*. Rapport. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet
- Sørensen, B. (1993): 'Fjernsynsnyheter som dokumentarfilm – tradisjon og praksis', s. 120-132 i I. Hagen, K. Helland (red) *Verda på skjermen*. Oslo: Samlaget
- Sørum, K.Y. (2006) *Presseetikk på plakaten En kritisk diskursanalyse av Vær Varsom-plakaten (1936-2001)*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo
- Thompson, J. B. (2000): *Political scandal. Power and visibility in the media age*. Cambridge: Polity Press
- Thorbjørnsrud, K. (2001): *Vilje til makt? : praksis og prinsipper i politisk journalistikk Illustrert ved Jaglandsaken*. Hovedfagsoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo
- Thorbjørnsrud, K. (2003): 'Politiske journalister – aktører uten intensjoner'. *Norsk Medietidsskrift* 10 (1):7-32
- Thorbjørnsrud, K. (2008): *Journalistenes Valg. Produksjon, interaksjon, konstruksjon. NRKs valgdebatter i et komparativt perspektiv*. Phd-avhandlingsutkast. Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Thorpe, C. (2001). Science against modernism: the relevance of the social theory of Michael Polanyi', *British Journal of Sociology* 52 (1): 19-35

- Thorsen, S. (1947) *Den danske dagspresse*. København: Danske selskab, i kommission hos G.E.C. Gad
- Torgersen, U. (1972) *Profesjonssosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torgersen, U. (1994): *Profesjoner og offentlig sektor*. Oslo: TANO
- Totland, G. (2001): 'Fjernsynet før fjernsynet', s.210-239 i H. Bastiansen, Ø. Meland (red) *Fra Eidsvoll til Marienlyst*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Tranøy, K.E. (1986): *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*. Oslo: Universitetsforlaget
- Tranøy, K.E. (1998): *Det åpne sinn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Tranøy, T. (2007) *Vallas fall*. Oslo: Forlaget Manifest
- Trygstad, S., Lorentzen, T., Løken, E., Moland, L., Skalle, N. (2006) *Den nye staten. Omfang og effekter av omstillingene i staten 1990–2004*. Fafo-rapport 530 Oslo: Fafo
- Tuchman, G. (1978): *Making news. A study of the construction of reality*. New York: Free Press
- Tuchman, G. (1972): 'Objectivity as a strategic ritual: An examination of newsmen's notion of objectivity', *American Journal of Sociology* 77:660-680
- Turner, J. H (2003): *Human institutions. A theory of Societal evolution*. Lanham: Rowham & Littlefield
- Ulstein, R. (1982): *By og land i 100 år. Sunnmørsposten 1882-1982*. Ålesund: Sunnmørsposten
- Valla G. L. (2007) *Prosessene*. Oslo: Cappelen
- Van Dijk, T. (1985) 'Structures of News in the Press' s. 69-93 i T. van Dijk (red) *Discourse and Communication*. Berlin: De Gruyter
- Van Dijk, T. (1988) *News as discourse*. Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Van Dijk, T. (1991) 'The interdisciplinary study of news as discourse', s. 108-120 i K. Bruhn-Jensen, N. Jankowski (red) *Handbook of Qualitative Methods in Mass Communication Research*. London: Routledge
- Van Gorp, B. (2005): 'Where is the Frame? Victims and Intruders in the Belgian Press Coverage of the Asylum Issue'. *European Journal of communication* 20 (4): 484–507
- Van Gorp, B. (2007) 'The Constructionist Approach to Framing: Bringing the culture back', i *Journal of Communication* 57(1): 60-78
- Van Leeuwen, T. (1987), 'Generic Strategies in Press Journalism', *Australian Review of Applied Linguistics* 10 (2): 199-220
- Vestad, J.P., Alme, B. (2002) *Mediespråk : form og formidling i journalistikk*. Oslo: Det norske samlaget
- Vollvik, V (2005): *En journalist er en journalist er en journalist ... eller? Lokalavisjournalisters konstruksjon av yrkesidentitet*. Hovedoppgave i sosiologi. Trondheim: NTNU
- Vær Varsom Plakaten (2005) Lastet ned den 16. mars 2006 fra <http://www.presse.no/varsom.asp#Vær%20Varsom>.
- Vågan, A., Grimen, H. (2008) 'Profesjoner i maktteoretisk perspektiv', s. 411-425 i A. Molander, L.I. Terum (red) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Vaage, O. (1985) *Kritikk av journalistikk*. Oslo: Norsk Journalisthøgskole.
- Vaage, O. F. (2006) *Norsk mediebarometer 2005*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Vaage, O. F. (2008) *Norsk mediebarometer 2007*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Weaver, D. H., Wei Wu (1998) *The Global Journalist: News People Around the World* Hampton Press
- Weber. M. (1971): *Makt og byråkrati* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Weber, M. (1936) : 'Politikk som livskall', s. 64-131 i M. Weber *Videnskap og politikk, To taler*. Oslo: Aschehoug

- White, P.R.R. (2000) 'Media Objectivity and the Rhetoric of News Story Structure', i Ventola, E. (red.): *Discourse and community. Doing functional Linguistics*. Language in Performance 21, Tübingen: Gunter Narr Verlag: 379-97
- White, P. R. R. (1998) *Telling Media Tales: The News Story as Rhetoric*. Sydney: University of Sydney.
- White, D. M. (1950) 'The gate keeper. A case study in the selection of news'. *Journalism Quarterly* 27: 383-396.
- Wiik, J (2007) 'Journalisternas syn på sig själva', s. 119-126 i K. Asp (red) *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet
- Wilensky, H. (1964): 'Professionalization of Every-One?', *American Journal of Sociology* 70 (2): 137-148
- Wilkins, L., Coleman, R (2005): *The Moral media, How journalists reason about ethics*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum
- Wolland, S., Øvrum, R. (1992): *Budbringerens dilemma. Om ytringsfrihet, presseetikk og redaktøransvar*. Fredrikstad: IJ
- Yngvesson, S. W. (2006): *Den moraliske journalisten. En analys av yrkesetik, ideal och dygder*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Ytreberg, Espen (2008): 'Metodeutfordringer etter polariseringens tid'. *Norsk medietidsskrift* 2008 (19):62-67
- Ørsten, M. (2004): *Transnational politisk journalistik*. Journalistisk forskning nr. 1. Roskilde: Roskilde Universitets Center
- Ørsten, M. (2005): 'Nyhedsinstitutionen: Et ny-institutionelt perspektiv på den medierede politiske kommunikasjon', *Økonomi og Politik* 78 (3): 13-28
- Østbye, H. (1993): *Mediemakt. Medieorganisasjoner og mediestruktur*. Oslo: Folkets breviskole.
- Østbye, H., Jensen, R.T. (1997): *Rød-Larsen saken i mediene*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk
- Østbye, H., Helland, K., Knapskog, K., Hillesund, T. (1997): *Metodebok for mediefag*. Bergen: Fagbokforlaget
- Østerberg, D. (1977): *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse*. Oslo: Cappelen
- Østerud, Ø. m.fl. (2003) *Makt og demokrati. Sluttrapport fra makt- og demokratiutredningen. NOU 2003: 39*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Østgaard, E. (1965): 'Factors influencing the flow of news', *The Journal of Peace Research* 2 (1): 39-63
- Østlyngen, T., Øvrebø, T. (2000). *Journalistikk. Metode og fag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Østnor, L, Lunde, N.T. (1998): *Hva vil nyhetsmediene. Søkelys på nyhetsmedienes etiske målsetting*. Oslo: Universitetsforlaget
- Øvrebø, O. A. (1993) *Fortellinger om Golfkrigen. En analyse av NRKs tv-dekning*. Hovedoppgave i massekommunikasjon. Bergen: Universitetet i Bergen
- Øy, N.E.. (1997) *Pressefolk*. Fredrikstad; Institutt for Journalistikk
- Øye, O.J. (1993): *Ei lokalavis i utvikling*. Publikasjon nr. 45 MRDH, Volda
- Aadnøy, A. (1993): *Avisen og menneskene*. Stavanger: Stavanger Aftenblad
- Aarli, R. (2005) 'Vern av privatlivets fred', *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2005 (3-4): 525-572

Vedlegg 1

Kodebok for variabler i innholdsanalysen av kjennelser i Pressens Faglige Utvalg

'Publikasjon/kanal'

Her er de innklagede redaksjonene kodet etter de prinsippene som Sigurd Høst benytter i sin årlige oversikt *Avisåret*⁷⁵¹. Det betyr følgende verdier for aviser:

- 1: *Løssalgsaviser* (VG og Dagbladet)
- 2: *Storbyaviser* (Aftenposten, Bergens Tidende, Stavanger Aftenblad og Adresseavisen)
- 3: *Nr.2 aviser i de største byene* (Dagsavisen, Bergensavisen og Rogalands Avis)
- 4: *Riksspredte meningsbærende aviser* (Dagen, Dagens Næringsliv, Finansavisen, Klassekampen, Nationen, Vårt Land)
- 5: *Ledende lokalaviser* (Nummer en-aviser som kommer ut 4 ganger per uke eller mer)
- 6: *Lokale nr.2-aviser* (Eks. Telemarksavisen og Tromsø)
- 7: *Lokale 2-3- dagers aviser* (Eks. Møre og Møre-Nytt)
- 8: *Lokale ukeaviser* (Eks. Øyeblikk)
- 9: *Nasjonale fådagersaviser* (for eksempel Morgenbladet, Fiskaren, Magazinet, Sagat)

I tillegg kommer følgende verdier for andre medier

- 10: *Ukepresse* (publikasjoner som er medlemmer av Norsk Ukepresse eller liknende publikasjoner)
- 11: *Fagpresse* (publikasjoner som er medlemmer av Fagpressens Forening eller liknede publikasjoner)
- 12: *Gratispublikasjoner* Alle typer trykte publikasjoner som spres gratis

---

⁷⁵¹ Se inndelingen i Høst 2008:30ff

13: NRK tv

14: TV2

15: tv øvrige

16: NRK radio

17: radio øvrige

18: nett

19. telegrambyråer

'Publikasjon/kanal SSB'

Dette er en variant av variabelen over. Her er de innklagde redaksjonene kodet etter den praksis som Statistisk Sentralbyrå benytter.⁷⁵² Den har følgende verdier:

1: *Distriktsavis* er alle aviser som kommer ut utenfor Oslo med mer enn fire utgaver per uke

2: *Lokalavis* er alle aviser som kommer ut med fire eller færre utgaver per uke, uansett utgiversted

3: *Oslo-aviser* er aviser som kommer ut i Oslo med mer enn fire utgaver per uke

4: *Dagbladet/VG* er løssalgsavisene Dagbladet og VG

Øvrige mediers verdier er de samme som verdiene 10-18 på variabelen *'publikasjon/kanal'*

'Klagertype'

Kjennelsene er kodet etter den eller de det klages *på vegne av*. Variabelen klagertype har fire verdier:

1: *Privatpersoner* er personer som klager på vegne av seg selv som privatperson.

---

⁷⁵² Se definisjon i Vaage 2006:16

2: *Private næringsdrivende* er privatpersoner som klager på vegne av seg selv som næringsdrivende eller på vegne av sitt firma

3: *Organisasjoner* er andre typer ikke-økonomiske private organisasjoner, som frivillige organisasjoner, fagforeninger, politiske partier, idrettsklubber osv

4: *Offentlig sektor* er klagere som representerer staten, kommunal sektor og andre deler av det offentlige. Dette er representanter for det politiske systemet, som ordførere og stortingsrepresentanter og for kommunale og statlige etater som barnevernet, helsevesenet osv eller talspersoner for disse. Offentlig eide bedrifter (utenom de børsnoterte) og deres representanter er også kategorisert her.

'Sårbarhet'

1: En *'sårbar person'* er mindreårig, en person med utviklingshemninger, en person med psykiske skader/problemer/sykdommer eller en person som er i en spesielt sårbar *situasjon*, for eksempel som offer for eller vitne til ulykker eller kriminalitet, pårørende til omkomne eller skadde.

0: En *'ikke sårbar'* person er alle andre personer. Denne verdien omfatter også bedrifter, organisasjoner osv.

'Stoffområde'

Denne variabelen beskriver hva slags stoffområde den innklagede artikkelen/det innklagede innslaget handlet om. Her er enhetene kodet i en av følgende fem verdier:

1: *Justis/rettsvesen*. Saker som handler om kriminalitet, dvs. stoff om forbrytelser og mulige forbrytelser, rettsvesenet, politiets arbeid osv

2: *Næringsliv*. Saker som handler om privat næringsliv og arbeidsliv. Økonomisk kriminalitet er kodet som *'justis/rettsvesen'*

3: *Organisasjonsliv* omfatter kjennelser i saker om artikler/innslag som handler om private organisasjoners virksomhet

4: *Offentlig sektor* omfatter alle klager på artikler som handler om offentlig næringsliv og arbeidsliv og virksomheten i alle typer offentlige organer (dvs. Kongehuset, Storting, regjering, kommunestyre osv) - unntatt politi og rettsvesenet. Klagesaker angående artikler/innslag som handler om forhold i ett enkelt politisk parti er kodet som 'Organisasjoner'

5: *Øvrige* er alle andre kjennelser.

Utfall

På denne variabelen er sakene kodet etter utfallet av PFUs behandling. Variablen har tre verdier.

1: *Brudd på god presseskikk*. Det betyr at Pressens Faglige Utvalg konkluderer med at redaksjonen på ett eller flere punkter har brudd god presseskikk. Jeg omtaler i teksten dette oftest som at redaksjonen er 'felt', det vil si med det begrepet som brukes i bransjen.

2: *Kritikk*. Dette betyr at PFU konkluderer med at redaksjonen har 'opptrådt kritikkverdig' på ett eller flere punkter. Dette er en mildere kritikk enn 'brudd på god presseskikk'. Men også kjennelser som ender med kritikk skal publiseres. Straffereaksjonen er altså den samme som når PFU mener det er begått brudd på god presseskikk. I tabeller og diskusjoner er derfor 'brudd' og 'kritikk' slått sammen til en kategori.

3: *Ikke brudd på god presseskikk*. Det betyr at Pressens Faglige Utvalg konkluderer med at redaksjonen 'ikke har brutt god presseskikk'. Jeg omtaler dette oftest som 'frikjent' eller 'frifunnet'. Det er et diskutabelt begreper fordi det kan gi inntrykk av at PFU er en domstol, noe utvalget ikke er.

'Advokatklage'

1: *Advokatklage*. Det framgår av PFUs kjennelser under punktet "klager" at klagen formelt er formulert av advokat eller annen tredjeperson.

0: *Ikke advokatklage*. Det framgår ikke av PFUs kjennelser under punktet "klager" at klagen formelt er formulert av advokat eller annen tredjeperson

'Klage på identifisering'

1: ja. Det går fram av PFUs kjennelse at klagen gjelder at en person er identifisert gjennom bruk av navn, bilde eller andre identifikasjonsskjennetegn (som bosted, alder, yrke osv)

0: nei. Det går ikke fram av PFUs kjennelse at klagen gjelder at en person er identifisert gjennom bruk av navn, bilde eller andre identifikasjonsskjennetegn (som bosted, alder, yrke osv)

'Klage på manglende tilsvare- eller imøtegåelsesmulighet'

1: ja Det går fram av kjennelsen at klageren er misfornøyd med hvordan redaksjonen har håndtert muligheten til imøtegåelse eller tilsvare.

0: nei Det går ikke fram av kjennelsen at klageren er misfornøyd med hvordan redaksjonen har håndtert muligheten til imøtegåelse eller tilsvare.

'Klage på faktaframstilling'

1: ja. Det går fram av PFUs referat og/eller kjennelse at det er strid mellom klagerne og redaksjonen om fakta, altså at partene er uenige om det som kan regnes som saksforhold der det er empirisk mulig å finne ut hva som er riktig.

0: nei. Det går ikke fram av PFUs referat og/eller kjennelse at det er strid mellom klagerne og redaksjonen om fakta, altså at partene er uenige om det som kan regnes som saksforhold der det er empirisk mulig å finne ut hva som er riktig.

'Klage på ledemotiv'

1: ja. Det går fram at klagen gjelder redaksjonens bruk av ledemotiv i artikkelen/innslaget.

0: nei. Det går ikke fram at klagen gjelder redaksjonens bruk av ledemotiv i artikkelen/innslaget.

'Faktafeil påvist'

1: ja. Det går fram av kjennelsen at PFU anser at klagen og tilsvaretrunden har sannsynliggjort at det er faktafeil i den innklagde artikkelen eller den innklagede innslaget. Faktafeil betyr at redaksjonen har publisert feilaktige opplysninger om forhold som lar seg empirisk undersøke.

2: *nei*. Det går ikke fram av kjennelsen at PFU anser at klagen og tilsvarsrunden har sannsynliggjort at det er faktafeil i den innklagde artikkelen eller den innklagede innslaget. Faktafeil betyr at redaksjonen har publisert feilaktige opplysninger om forhold som lar seg empirisk undersøke.

'Redaksjonen innrømmer faktafeil'

1: *ja*. Det framgår av kjennelsen at redaksjonen innrømmer feil i oppslaget/innslaget.

0: *nei*. Det framgår ikke av kjennelsen at redaksjonen innrømmer feil i oppslaget/innslaget.

'Henvisning til VVP punkt'

Hvilke(t) punkt(er) i Vær Varsom-plakaten henviser PFU til i sine fellende kjennelse. Denne variabelen har 42 verdier, ettersom det er 42 punkter i Vær Varsom plakaten.

På denne variabelen kan en enhet tilordnes flere verdier samtidig.⁷⁵³

'Frikjennelsesgrunn'

Kodingen er basert på min helhetlige vurdering av kjennelsen og har følgende verdier:

1: *Feilen var ubetydelig.*

2: *Tilfredsstillende redaksjonelt arbeid.* Redaksjonen har gjort et akseptabelt. kildearbeid og/eller hadde på tilfredsstillende forsøkt å oppfylle retten til samtidig imøtegåelse uten å lykkes.

3: *Ikke rett til imøtegåelse.* Artikkelen/innslaget var av en art som ikke gir rett til samtidig imøtegåelse, for eksempel politisk debatt, produkttest eller lignende.

4: *Rett til samtidig imøtegåelse var ivaretatt.* Klageren hadde fått komme til orde på akseptabelt vis.

5: *Klagers ansvar.* Klageren hadde selv hovedansvaret for svakheter i publiseringen. Omfatter også saker der feil var klagers ansvar og saker der klageren var tilbudt samtidig imøtegåelse/tilsvar, men ikke hadde benyttet den.

6: *Påstand mot påstand om hendelsesforløpet.*

---

⁷⁵³ Teknisk ble dette løst ved å fylle inn alle punktene som ble brukt i en kjennelse i samme celle i excel-arket. Dermed måtte dataene på dette punktet senere behandles manuelt og jeg opprettet nye omkodete variabler som så kunne behandles av dataprogrammet.

7: *Ikke identifisert.* Klageren var etter PFUs mening ikke identifisert utover den krets som må forventes å kjenne til saken.

8: *Opplysninger er ikke egnet til å skade.*

9: *Den omtalte sakens omfang og karakter.* Saken er av uvanlig omfang eller betydning.

10: *Offentlig person.* Saken dreier seg om offentlige personer som etter PFUs oppfatning har andre rettigheter enn andre personer.

11: *Øvrige begrunnelser*

12: *Ingen reell begrunnelse*

'I sin fulle rett'

1: *ja.* PFU benytter formuleringen at redaksjonen var "i sin fulle rett" eller liknende til å belyse et tema/en sak.

0: *nei.* PFU benytter ikke formuleringen at redaksjonen var "i sin fulle rett" eller liknende til å belyse et tema/en sak.

'Dissens'

1: *ja* Utvalgets kjennelse er avgitt med dissens.

0: *nei.* Utvalgets kjennelse er ikke avgitt med dissens.

'PFU har drøftet valg av tema'

1: *ja.* Det går fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg av tema/emne/sak. 'Tema' betyr oppslagets/innslagets innhold.

0: *nei.* Det går ikke fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg av tema/emne/sak. 'Tema' betyr oppslagets/innslagets innhold.

'PFU har drøftet valg av kilder'

1: *ja.* Det går fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg eller bortvalg av kilder. 'Kilde' er personer, organisasjoner eller instanser som er sitert eller omtalt på annen måte i artikkelen/innslaget. Anonyme kilder er regnet som kilder.

0: *nei.* Det går ikke fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg eller bortvalg av kilder. 'Kilde' er personer, organisasjoner eller instanser som er sitert eller omtalt på annen måte i artikkelen/innslaget. Anonyme kilder er regnet som kilder.

'PFU har drøftet valg av ledemotiv'

I: ja. Det går fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg av ledemotiv. Ledemotiv er definert som det organiserende, kulturelle elementet som holder kilder og faktaelementer sammen i framstillingen.

O: nei. Det går ikke fram av kjennelsen at PFU har diskutert redaksjonens valg av ledemotiv. 'Ledemotiv' er definert som det organiserende, kulturelle elementet som holder kilder og faktaelementer sammen i framstillingen

Vedlegg 2

Intervjuguide

1. PERSONALIA OG HISTORIKK

- Gjør rede for utdanning og journalistisk praksis
- Hvorfor ble du journalist?

2. GENERELLE SPØRSMÅL

- Hva legger du i begrepet etikk?
- Hva legger du i begrepet presseetikk?

3. SISTE ARBEIDSDAG

- Beskriv din siste arbeidsdag, legg særlig vekt på de viktige valg du gjorde og avgjørelser du tok? Hvorfor ble alternativene ikke valgt?
- Gjorde du noen etiske vurderinger i forbindelse med de viktige valgene du gjorde?
- Gjør rede for hvilke etiske avveininger du gjorde i disse spørsmålene?
- Søkte du råd hos kolleger eller sjefer?
- Leste du i VVP?
- (Referer til noen valg som ikke ble vurdert etisk:) Hvorfor ikke? Var det etisk uproblematisk, hadde du dårlig tid eller var det bare ”en grei jobb”?
- (Hvis ikke besvart over:) Når gjorde du sist en etisk/moralsk vurdering i samband med en sak?
- Hva slags sak var det?
- Hva slags etiske vurderinger gjorde du? Søkte du råd hos kolleger/sjefer?

4. ETISK REFLEKS

- I hvilke typer saker tenker du automatisk presseetikk?
- Hva slags type avgjørelser utløser vanligvis en ”etisk refleks” hos deg?
- Ved hvilke tilfeller gjør du alltid en etisk vurdering?
- Når spør du kolleger/sjefer?
- Hvor ofte merker du en ”etisk refleks”? Hver dag/hver uke/hver måned?

- Fortell om det du oppfatter som en typisk sak der etiske vurderinger var påkrevd. Hva handlet saken om? Hva handlet de etiske dilemmaene om?
- Hvilke typer saker vurderer du etisk uten å tenke over det?

5. ORGANISERT ETISK ARBEID

- Hva slags organisert etisk arbeid er det i din redaksjon?
- Fins det ansvarlige for presseetikk?
- Tas det opp på morgenmøtene eller andre daglige møter? Hvor ofte?
- Er det større redaksjonsmøter/seminarer om etikk? Hva er i så fall temaene?
- Når skjedde det sist? Har du utbytte av dette?
- Tas det opp i Norsk Journalistlag-sammenheng? Gi eksempler.
- Er det strid mellom journalister og redaktører om etiske spørsmål?
- Hva slags uformelt etisk arbeid vil du framheve i din redaksjon?

6. PROFESJONSETIKK OG ALLMENNETIKK?

- Ser du forskjell på journalistisk profesjonsetikk og allmennetikk?
- Profesjonsetikken gir journalister rett til å skade andre. Hvordan vil du forsvare det?
- I hvilke typer saker tenker du på konsekvensene av hva du skriver?
- I hvilke typer saker tenker du ikke på konsekvensene av hva du skriver? Utdyp dette
- Hva slags etiske forpliktelser har journalister utover slike hensyn du nå har beskrevet?
- Har journalister en PLIKT til å publisere?
- Det fins to grunnleggende etiske tilnærminger: Konsekvensetikk og pliktetikk? I en del tilfeller kan disse stå i motsetning til hverandre. Det er en journalistisk plikt å publisere mest mulig, men det kan få dramatiske konsekvenser. Når tenker du konsekvensetisk, når gjør du det ikke? (Referer til Tønne-saken, pedofile, Jagland, Rød-Larsen)
- I journalistisk praksis er det vanlig å presentere aktørene som henholdsvis skurker og helter. Hva slags etiske problemstillinger reiser en slik praksis?

7. ANDRE SPØRSMÅL

- Hvilke ulemper kan det ha at etisk refleksjon stort sett overlates til den enkelte?
- Jeg har gått gjennom ett års kjennelser i PFU og funnet at PFU unngår å mene noe om temavalg, vinklinger og kildevalg. Er du enig i at temavalg, vinklinger og kildevalg ikke har etiske sider? Hvorfor (ikke)?

- Hva gjør du med en sak som er svært etisk tvilsomt, men svært god?

8. VÆR VARSOM-PLAKATEN (VVP) og PRESSENS FAGLIGE UTVALG (PFU)

- Hvilken rolle spiller VVP i din daglige yrkespraksis?
- Følger du med i PFUs arbeid?
- Kan du referere noen viktige PFU-saker fra siste året?
- Hvilken betydning har PFUs løpende arbeid for din yrkespraksis?
- Hvordan tolker du endringene i VVP om kildebredde? Hvorfor kommer dette? Hvordan kan det ha betydning? Eventuelt ikke ha betydning.
- Bør PFUs mandat utvides til å oppfatte tema, vinkler og kildebruk?

9. PROFESJONALISERING OG ETIKK

- Hva legger du i begrepet "journalistisk vurdering"?
- Når du gjør en 'journalistisk vurdering', oppfatter du det som et faglig eller et etisk/moralsk anliggende. Eller begge deler?
- Er begrepet 'journalistisk vurdering' etisk problematisk?
- Hva betyr det at (profesjonelle) journalister må foreta uavhengige valg av saker, vinkler og kilder?
- Hvordan reagerer du på kritikk av medias valg av saker, vinkler og kilder?
- Journalister flest legger stor vekt på at de skal være "uavhengige". Er du enig i et slikt standpunkt? Hva legger du i det?

10. PFU-KJENNELSEN OM DAG OG TID/KONGSBERG VÅPENFABRIKK

- (Legger fram Det Faglige Utvalgs kjennelse i sak nr. 43/66): Hvordan reagerer du på denne?

11. VG-OPPSLAGET "HAN KJØRTE DERES BARN I DØDEN"⁷⁵⁴

- (Legger fram VGs oppslag fra 29.6.05): Hvordan reagerer du på denne?
- Be respondenten vurdere de to oppslagene (VGs og Adressas samme dag) journalistisk og etisk.
- Identifisering eller demonisering som etisk problem?

---

⁷⁵⁴ Se vedlegg 4

12. BILDE AV BARN LEKER SPRØYTENARKOMAN⁷⁵⁵

- (Legger fram bildet fra Wilkins og Coleman "The Moral Journalist): Ville du brukt dette bildet)

13. EKSEMPLER PÅ ETISKE DILEMMAER:

Tønnesaka

- Hvordan tolker du debatten om Tønne-saka?
- Ville dekningen vært etisk forsvarlig hvis han hadde overlevd?
- Hva hvis han hadde tatt livet av seg ved en etisk åpenbart akseptabel dekning, dvs. en mindre massiv og ensidigs dekning med likevel med skurkevinkel og klar kritisk brodd (som det åpenbart var grunnlag for)?
- Sammenlikne med Børsdirektør Jarve?

Hitrasaken (VG-oppslaget og Adresseavisas oppslag samme dag)

Dauidsén/Haga

- (referer til NRK Brennpunkts innslag 27.8.05 (*LO ved Kongens Bord*) der Senterpartiets leder Åslaug Haga glemte å ta av seg NRKs mikrofon før hun hadde en intern samtale med Fagforbundets leder Jan Dauidsén om valgkampstøtte):
- Gjelder konsekvensetikken bare for individer eller har journalister ansvar for politiske og samfunnsmessige konsekvenser av sine publiseringer?
- Drøft skjult opptak som etisk problem?
- Vurder temavalg som etisk problem: Var dette en gavepakke til Høyre og Fremskrittspartiet i valgkampstarten?
- Drøft vinkling som etisk problem?
- Drøft 'kriminalisering' av ordinært politisk arbeid som etisk problem?
- Hva hadde du sagt til et program som hyllet Jan Dauidsens innsats for sine medlemmer og nødvendigheten av en sterk og politisk innretta fagbevegelse? Er ros etisk tvilsomt, mens kritikk uansett er bra?

---

⁷⁵⁵ Se vedlegg 5

Vedlegg 3

Innklaget tekst, klagen, tilsvaret og kjennelsen i sak nr 139B/06

Tekst A: Artikkelen

Ikke beskyttet av Protector

*Av: Nils Ragnar Løvhaug
11.05.06 20:27, ny 11.05.06 20:37*

- Aldri mer Protector, sier Johan Nordström. Da han fant fullt av feil og mangler ved det nye huset sitt, var det liten hjelp få av forsikringsselskapet.

Det var høsten 2004 Johan betalte halvannen million for eneboligen på Nesodden, som skulle bli drømmeboligen for han og sønnen Erik. Men allerede etter et par uker merket Johan at han ble syk av å bo i huset.

Det ble konstatert store forekomster av mugg og sopp i huset. Johan og Erik måtte flytte ut, og skaffe seg en leilighet i byen. Det skulle bare bli starten på de økonomiske problemene for Johan.

Stort sprik

Eierskifteforsikringsselskapet Protector tilbød Johan et prisavslag på 100 000 kroner, et tilbud de senere økte til 160 000. Det var likevel en langt lavere erstatning enn Johan krevde.

Takstmann Thomas Stensrud fant skader for over en halv million i huset. Men Protector sto på sitt, og mente at disse skadene stort sett ikke ble dekket av eierskifteforsikringen husselgeren hadde hatt.

- Protectors egen takstmann hadde jo bare vurdert noen få av skadene jeg reklamerte på. Og de han vurderte, satte han en veldig lav prisantydning på, forteller Johan.

Tapte mange hundre tusen

Siden Johan ikke kunne bo i huset måtte han forsøke å selge det. Det var ikke lett. I flere måneder lå huset ute for salg, uten at noen bet på.

Sammen med forbrukeradvokat Ola Fæhn foreslo Johan at Protector skulle forskuttes 100 000 kroner, slik at de verste feilene kunne utbedres.

Dermed ville man kunne få en langt høyere pris for huset, noe som ville begrense tapet. Men Protector avviste forslaget blankt. Og da huset omsider ble solgt, hadde verdien sunket med 335 000 kroner på halvannet år.

- Her har Protector vist liten smidighet. Hadde de gjort det, kunne man spart penger – både Johan og i neste omgang Protector for det ansvaret de kommer i, sier Ola Fæhn.

- Jeg er aleneforsørger, og dette har nesten knekt økonomien min fullstendig. Protector har ikke vært interessert i å gjøre noe for å hjelpe til med å begrense tapet, sukker Johan.

Fikk ikke være med

«TV 2 hjelper deg» dro til Protector Forsikrings hovedkontor i Oslo for å snakke med direktør Sverre Bjerkeli. Johan fikk imidlertid ikke lov til å være med inn og stille sine spørsmål.

- Saken er sammensatt av juridiske, bygningstekniske og følelsesmessige elementer, og det vil være useriøst å behandle dem med klager til stede, fastslo Bjerkeli. Han mente tilbudet Protector hadde gitt Johan var godt.

- Vår takst er knyttet til fuktproblemene, mens kjøpers takst er knyttet til et ønske om å rehabilitere boligen fra topp til tå. Mitt råd til kjøper er: Fort deg å akseptere vårt tilbud, det er gitt under tvil. Vi møtes gjerne i retten, sier direktør Bjerkeli.

Og slik blir det. En kampvillig Nordstrøm mener fortsatt tilbudet fra Protector er alt for dårlig, og forbereder nå en stevning mot selskapet.

Tekst B Protectors klage

Pressens Faglige Utvalg
Postboks 46 Sentrum
0101 Oslo

Oslo, 21. september 2006

KLAGE PÅ NETTAVISEN

Jeg ber med dette PFU vurdere hvorvidt Nettavisens artikkel ”Ikke beskyttet av Protector” den 11. mai 2006 er i strid med god presseskikk. Artikkelen er basert på innslaget i TV 2 Hjelper deg samme dag, som jeg klaget inn for PFU den 30. juni (sak 139/06 – Protector forsikring ASA mot TV 2 (TV 2 Hjelper deg)). Jeg ber derfor om at PFU ser denne klagen i sammenheng med vår klage av den 30. juni og vårt tilsvarende av den 21. september, og den informasjon vi der gir.

Jeg ble aldri informert om at intervjuet TV 2 Hjelper deg gjorde med meg også skulle brukes i Nettavisen, og ble først i inneværende uke kjent med at artikkelen eksisterte og ligger ute i Nettavisen.. Fordi selve saken er identisk med den tv-innslaget vi klagde inn den 30. juni tok for seg (Nils Ragnar Løvhaug er journalisten bak både innslag og artikkel), håper jeg PFU her kan benytte sin mulighet for å gjøre et unntak fra regelen om at saker må påklages innen tre måneder etter at de ble publisert.

Alvorlige konsekvenser

Slik jeg ser det, representerer artikkelen i Nettavisen et enda klarere brudd med god presseskikk enn innslaget i TV 2 Hjelper deg, og konsekvensene er like, om ikke enda mer alvorlige for Protector. ”Googler” man Protector på Googles norske sider, kom følgende opp som treff nummer fem, godt synlig i første skjermbilde, den 20. september:

Nettavisen – TV 2 Hjelper deg

**- Aldri mer Protector, sier Johan Nordström. Da han fant fullt av feil og mangler ...
Protector sto på sitt, og mente at disse skadene stort sett ikke ble ...**

Det er liten tvil om at Nettavisens artikkel allerede har påført og påfører Protectors omdømme stor skade, i tillegg til at den har forsterket og stadig forsterker mytene og misoppfatningene om hva en eierskifteforsikring er og hva den dekker.

Usakelig i innhold og presentasjon

1. **”Ikke beskyttet av Protector”**. Sett i sammenheng med ingressen, indikerer tittelen at eierskifteforsikring skal beskytte boligkjøper. Dette er imidlertid en forsikringsform som aldri har vært tenkt å skulle gjøre dette, og det er da heller ikke boligkjøper, men *boligselger* som tegner slik forsikring. Som jeg skrev i min klage av den 30. juni, er dette ”en ansvarsforsikring for boligselger som dekker det ansvar denne har etter Avhendingsloven. Loven gir boligkjøper rett til prisavslag hvis boligen avviker vesentlig fra *forventet stand*. Selger og hans eierforsikringsselskap er altså ikke ansvarlig for mangler som kjøper må *forvente* vil være der, og loven innebærer derfor en *undersøkelsesplikt* for kjøper”.

Tittelen er en påstand som er egnet til å skape en oppfatning av at en forsikring fra Protector ikke gir slik beskyttelse som en god forsikring skal. Denne påstanden blir ikke underbygget eller dokumentert i artikkelen, og det er heller ikke grunnlag for å fremsette den ut fra sakens faktiske forhold.

2. ”– *Aldri mer Protector, sier Johan Nordström. Da han fant fullt av feil og mangler ved det nye huset sitt, var det liten hjelp få fra forsikringsselskapet*”. (å’en som mangler, mangler også i Nettavisens ingress). Akkurat som tittelen, er denne ingressen egnet til å skape en oppfatning om at Protectors forsikring ikke duger, og at Protector er et forsikringsselskap det ikke er noen vits i å bruke. Den rimelige leseropfatningen av sitatet ”Aldri mer Protector”, er at Nordström har brukt Protector og aldri kommer til å gjøre det igjen. Men forholdet er altså at det ikke er Nordström og andre boligkjøpere som er kjøperne av Protectors eierskifteforsikring.

Både tittel og ingress virker villedende for leserne, og kan bare skape misforståelser om hva en eierskifteforsikring er, og hvilken rolle den har i denne saken. Tittel og ingress er også identisk med henvisningen til saken på en side høyere opp i Nettavisens menyhierarki. Det må her understrekes at henvisning, tittel og ingress er, sammen med bilde (her av Protectors skilt med logo) og bildetekst, de viktigste delene av en nyhets- eller aktualitetsartikkel i nettaviser, både i forhold til hva som faktisk blir lest og sett, og de oppfatninger som skapes. At det lenger nede i artikkelen står ”eierskifteforsikringen som husselgeren hadde hatt”, er i denne sammenheng av mindre betydning.

3. Tåkelegging av faktiske forhold. Anslagsvis 70 prosent av artikkelen er viet boligkjøper Nordströms frustrasjon, økonomiske uføre, hans anklager mot Protector, og Protectors uvillighet til å bidra til en løsning. De ulike takstene trekkes frem, likeså forbrukeradvokat Fæhns påstand om at Protector har vist liten smidighet og har kommet i en ansvarsposisjon. Det gjøres imidlertid ikke noe forsøk på forklare *hvorfor* Protector mener at Nordström ikke har rett til mer enn 160 000 kroner i erstatning. Sakens egentlige kjerne ligger jo i Avhendingsloven, og hvorvidt Nordström etter denne, og eventuelt i hvilken grad, har rett til erstatning. Som nevnt overfor, er det denne loven som definerer kjøper og selgers rettigheter og plikter ved kjøp og salg av boliger. Men Avhendingsloven og Protectors argumentasjon knyttet til denne, blir ikke nevnt med et ord. Det hjelper lite at det i artikkelen er lagt inn at Protector ”mente at disse skadene stort sett ikke ble dekket av eierskifteforsikringen husselgeren hadde hatt”, når det ikke samtidig forklares hvorfor vi mener dette.

For leserne av artikkelen er det umulig å danne seg et rimelig bilde av bakgrunnen for konflikten mellom Nordström og Protector, og forstå hvorfor, som jeg får lov til å si helt mot slutten av artikkelen, Protectors takst bare er knyttet til fuktproblemene.

Jeg ber med dette PFU vurdere hvorvidt Nettavisens artikkel er i strid med VVP 4.1 og 4.4.

Brudd på retten til samtidig imøtegåelse, og brudd på plikten til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser

Det blir i Nettavisens artikkel rettet en rekke beskyldninger mot Protector:

”Ikke beskyttet av Protector”, ”Aldri mer Protector,” ”liten hjelp å få av forsikringsselskapet”, ”Protectors egen takstmann hadde jo bare vurdert noen få av de skadene jeg reklamerte på. Og de han vurderte, satte han en veldig lav prisantydning på”, ”Her har Protector vist liten

smidighet. Hadde de gjort det, kunne man spart penger – både Johan og i neste omgang Protector for det ansvaret de kommer i”, ”Protector har ikke vært interessert i å gjøre noe for å hjelpe til med å begrense tapet”, ”mener fortsatt tilbudet fra Protector er alt for dårlig”

Det kan ikke være tvil om at Protector i denne saken har rett til samtidig imøtegåelse etter VVP 4.14. Den eneste imøtegåelsen vi får slippe til med i artikkelen, direkte og indirekte, er følgende:

”mente at disse skadene stort sett ikke ble dekket av eierskifteforsikringen husselgeren hadde hatt”, ”han mente tilbudet Protector hadde gitt Johan var godt”, ”Vår takst er knyttet til fukt-problemene, mens kjøpers takst er knyttet til et ønske om å rehabilitere boligen fra topp til tå”

Særlig grovt er det at Protector ikke på noe vis får muligheten til å imøtegå forbrukeradvokat Ola Fæhns påstand om at vi har utvist manglende smidighet og at vi er kommet i en ansvarsposisjon.

Jeg har i min klage og tilsvaret i sak 139/06 kritisert journalist Løvhaug for å redigere bort uttalelser jeg ga i intervjuet med ham om følgende:

- hva en eierskifteforsikring faktisk er og hva den faktisk dekker
- hvorfor vi mener det er tvilsomt at Nordström har rett til erstatning
- at Nordströms takstmann og advokat er useriøse aktører som gjentatte ganger har inngitt klienter urealistiske forventninger for å selge dem sine tjenester
- at Protector har satset mye på å behandle klager raskt og rettferdig, og at vi har vunnet 15 av 15 saker som har vært oppe i Forsikringsklagekontoret (FKK)

I sitt tilsvaret av 8. august i sak 139/06 skriver TV 2 blant annet at man ”ut fra et redaksjonelt skjønn ikke vil bringe inn en mer generell sak om Protectors ”kvalitetsarbeid”, generelle saker som er ”vunnet” eller ”uavgjort” og heller ikke av plasshensyn kunne ta opp de svært sterke angrep på så vel advokat Fæhn som takstmann Thomas Stensrud ...”.

Spørsmålet som melder seg når man leser journalist Løvhaugs sak i Nettavisen er følgende: Mener TV 2 at det heller ikke i en artikkel i et medium med uendelig plass er redaksjonelt skjønn eller plass til å bringe inn og ta opp mine uttalelser om temaene ovenfor?

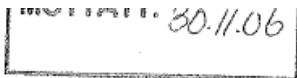
Jeg ber med dette PFU vurdere om Nettavisen har brutt med god presseskikk ved ikke å gi Protector og meg mulighet til å imøtegå de mange faktiske og konkrete beskyldningene og påstandene i artikkelen, jfr. VVP 4.14, og ved å redigere bort det substansielle i mine uttalelser, jfr. VVP 3.7.

Jeg ønsker også en vurdering av hvorvidt det er presseetisk holdbart å ta utvalgte deler av uttalelser gitt i et intervju for et innslag i et tv-program, klippe og lime i disse og lage en artikkel i en nettavis, uten å informere et intervjuobjekt og en talsperson som har imøtegåelsesrett i saken om dette, jfr. VVP 3.3, og uten å ta hensyn til intervjuobjektets mange og sterke protester (dokumentert i vår klage av den 30. juni) på bruken av hans uttalelser, og til hans krav om å redigere inn det han anså som vesentlige elementer i egen imøtegåelse.

Med vennlig hilsen
Sverre Bjerkeli

Tekst C Nettavisens tilsvaer

Pressens Faglige Utvalg
Postboks 46, Sentrum
0101 Oslo

Oslo 28. november 2006

Sak 139B – Protector Forsikring mot Nettavisen

Vi viser til underretning 22.11. om at ordinær klagebehandling også er igangsatt i ovennevnte sak.

Den innklagede artikkel er som man ser, en artikkel publisert på de dedikerte nettsidene til programmet TV 2 Hjelper deg. På disse nettsidene gir man dels tilleggsinformasjon fra området programmet behandler, dels publiseres mer komprimerte omtaler basert på de innslag som sendes i programmet. Det siste er det som har skjedd her. Publisering skjedde som klageren påpeker, samme kveld som innslaget ble vist. På siden har man tilgang til programmet via web-tv.

Generelt vises det ofte til programmets sider i sendingene, og det må anses alminnelig kjent at TV-programmet – og TV-programmer generelt – har dedikerte nettsider knytte til seg. De aktuelle sider kommer opp når man går til tv2.no og velger programmets tittel.

Som man ser av utskrift fra programmet innklaget i sak 139A/06, er det i stor grad sammenfallende innsigelser fra klageren. Hvor det gjelder samme forhold vises til de merknader som er gjort i forhold til klagen mot TV 2 som Nettavisen slutter seg til.

Til det Protector omtaler som "alvorlige konsekvenser" må det bemerkes at det faktisk at Google har lagt opp et søkesystem ikke kan påvirke saken i forhold til Nettavisen.

Generelt kan ikke god presseskikk tilsi at man ikke kan gi uttrykk for den erfaring typisk en kunde gjør seg. Det pekes på at de tilbud som er gitt er referert i artikkelen, at klagerens synspunkter på å møte kunden sammen med TV2 Hjelper degs team er referert, samt at klagerens oppsummerende vurdering – som står sentralt – er gjengitt avslutningsvis.

Protector gir uttrykk for at man mener at Nettavisens artikkel har "forsterket og stadig forsterker mytene og misoppfatningene om hva eierskifteforsikringene er og hva den dekker". Nettavisen kan ikke si seg enig i dette. Tvert om gir denne saken et bidrag til å synliggjøre hvordan eierskifteforsikringen faktisk fungerer og hva kunder kan forvente blir dekket.

Hva gjelder klagerens innsigelser til overskriften "Ikke beskyttet av Protector" synes den å være fekkende for det hovedpoeng klageren har; Huskjøperen er ikke beskyttet av Protector, det er derimot selgeren.

På den annen side er det naturligvis en konsekvens av eierskifteforsikringen at kjøperen, om et krav foreligger – nettopp kan forholde seg til et presumptivt økonomisk solid og seriøst forsikringsselskap, og ikke til en mer tilfeldig husselger. Dette fremheves i selskapets brosjyre også:

"Har selger en Protector Eierskifteforsikring er du først og fremst sikret en likvid motpart. Det betyr at du garantert får det du har krav på om du blir tilkjent erstatning. ...

Dessuten møter du et forsikringsselskap som har som policy å gi riktig oppgjør, til riktig tid. Dette innebærer at vi etter beste evne, rettspraksis og erfaring, gir et så korrekt tilbud som mulig. Vi starter ikke med et forhandlingsutspill. På denne måten unngår du lange og kostbare rettsprosesser.”

At det i artikkelen står ”eierskifteforsikringen som husselger hadde hatt” anser Nettavisen i denne sammenheng åpenbart av betydning – tilsynelatende i motsetning til klageren.

At huskjøperen som her, gir uttrykk for ”aldri mer Protector” er en uttalelse fra ham, som begrunnes nedenfor i artikkelen. En slik uttalelse må huskjøperen kunne komme med og Nettavisen referere, slik man her har gjort.

Nettavisen ser ikke at artikkelen på disse punkter kan være i strid med god presseskikk.

Det noteres at Protector mener at man i artikkelen ”tåkelegger” de faktiske forhold. Det er Nettavisen ikke enig i. Poenget er åpenbart at huset var i en tilstand som huskjøperen fant problematisk og som han ønsket at selger/Protector skulle dekke. Det opplyses at kjøpers takstmann fant skader for over en halv million kroner, men det sies ikke noe om i hvilken grad dette rettslig sett skulle dekkes av selger/Protector. Tvert om refereres de tilbud som er gitt, først på 100.000 og så 160.000 kroner.

Videre er det referert det redaksjonen oppfattet som noe av et hovedpoeng fra klageren, at Protectors takst ”er knyttet til fuktproblemene, mens kjøpers takst er knyttet til et ønske om å rehabilitere hele boligen fra topp til tå”, og videre at Protector mente at det tilbud som var gitt er godt, åpenbart sett i lys av hvordan Protector oppfattet saken og sine rettslige forpliktelser. Dermed er slik Nettavisen ser det, poenget i saken – fra begge sider - godt illustrert..

Fra redaksjonens side må det kunne løftes frem det poeng at Protector ikke ønsket å utbetale et forskudd som tilsynelatende lå 60.000 kroner under det tilbudte beløp, for å gjøre de nødvendige reparasjoner slik at huset kunne selges med minst mulig tap. Dette er en konkret opplysning om faktiske forhold som må anses uomstridt.

Et lite poeng i denne saken er at det også må eksistere en reell redaksjonell frihet hva gjelder å velge ut og utforme redaksjonelt stoff. Artikkelen her ligger etter Nettavisens oppfatning åpenbart innenfor denne.

Hva gjelder Protectors påstander om brudd på retten til samtidig imøtegåelse må artikkelen sees i sammenheng med det programmet som er vist. Nettavisen kan ikke se at ”Ikke beskyttet av Protector” kan være noen beskyldning mot Protector, men snarere et faktum som Protector til stadighet selv poengterer. Kjøper er ikke beskyttet av Protector. Protector er selgers forsikringsselskap.

”Aldri mer Protector” kan Nettavisen heller ikke se utgjør noe ”angrep” i VVP 4.15s forstand når utsagnet sees i sammenheng med artikkelen og det som gjengis der. At en kunde uttaler at man ikke vil kjøpe en vare kan i seg selv ikke utgjøre et angrep som betinger et tilsvarende.

Derimot kan de elementer som opplyses om begrunnelsen for dette utløse tilsvarende, og her mener Nettavisen at det her ikke foreligger noen sterke beskyldninger. Protectors syn fremkommer uansett på en måte som er i tråd med god presseskikk. Dette gjelder uttalelse fra klageren om omfanget av Protectors takstmanns vurdering, likeså advokat Fæhns uttalelser om manglende smidighet og at Protector ikke var interessert i å gjøre noe for å hjelpe til med å begrense tapet.

Man skal også merke seg at Protectors direktør i TV-intervjuet uttalte: ”Det er skjulte feil og mangler i denne boligen her, derfor har vi kommet med et tilbud til Nordstrøm på 160 000 kroner”

Opplysningen om at kjøperen fortsatt mente at "tilbudet fra Protector er alt for dårlig" kan vi også vanskelig se er noen "sterke beskyldninger" som skal danne grunnlag for tilsvar. Under enhver omstendighet er jo Protector's oppfatning klargjort: "Fort deg å akseptere vårt tilbud, det er gitt under tvil. Vi møtes gjerne i retten".

Hva gjelder Protector's anførsel om at det var særlig grovt at man ikke får mulighet til å svare på advokat Fæhn, ser vi ikke gjengivelsen av Fæhns uttalelser som dekkende i klagen. Poenget er at selgeren måtte ønsket å selge huset, men at han tapte på salget grunnet de forhold som heftet ved huset. Han hadde ikke råd til å utbedre dette og det ble foreslått fra advokat Fæhn en forskuttering som beskrevet. At Fæhn mener dette kunne begrenset tapet for huskjøperen må kunne refereres. Det fremgår etter Nettavisens oppfatning av helheten i artikkelen, at Fæhns syn naturligvis forutsatte at det forelå et krav som ble dekket av forsikringen. Det noteres for øvrig at dette punktet er kommentert av klageren i intervjuet som også danner grunnlag for artikkelen slik:

Reporter Nils Ragnar Løvhaug:

Så det ville aldri vært aktuelt å vise litt smidighet her, slik at tapet ble lavere for alle parter?

Direktør:

Smidighet kan vi gjerne vise. Vi har fått fremsatt en rekke kreative forslag fra advokaten til Nordstrøm i denne situasjonen her. Etter vår oppfatning er en del av dem i overkant kreative når det gjelder smidighet.

At man etter omstendighetene unnlater å referere dette tilsvaret i nettartikkelen kan Nettavisen vanskelig se konkret vurdert, er i strid med god presseskikk.

Til de innsigelser som fremføres avslutningsvis i klagen er det Nettavisens syn at redaksjonen må kunne innhente opplysninger og uttalelser på en rekke felt og til forskjellige problemstillinger uten at det dermed skulle foreligge noen presseetisk plikt til å publisere alt det som uttales. Fra redaksjonens side fremstår det av helheten hva en eierforsikring er, i den grad det er nødvendig for å forstå diskusjonen mellom kjøper og Protector. Den korte artikkelen har naturligvis ikke som formål å gi en omfattende rettslig introduksjon til denne forsikringsformen og grunnlaget i den kompliserte avhendingsloven.

For oss fremgår det av sammenhengen i TV-intervjuet og også i artikkelen her, hva bakgrunnen for Protector's avvisning av kjøperens krav var.

Man kan imidlertid også – som journalisten gjorde – ta med seg ved vurderingen at Protector's direktør i intervjuet uttalte:

"Det er skjulte feil og mangler i denne boligen her, derfor har vi kommet med et tilbud til Nordstrøm på 160 000 kroner"

TV 2 har kommentert hvorfor redaksjonen ikke har ønsket å gå inn i et angrep på advokat Fæhn og kjøpers takstmann. Nettavisen deler TV 2s oppfatning på dette punkt. Det samme gjelder henvisningen til de øvrige forhold som er nevnt. En artikkel må nødvendigvis redigeres, valg må gjøres både mht tema og omfang i forhold til den enkelte sak. Her har man tilstrebet å være kortfattede og konkrete og sette artikkelen i sammenheng med tilbudet om å se det aktuelle innslaget (som man kan se på web-TV-tjenesten). Nettavisen kan ikke se at de redaksjonelle prioriteringer man har gjort er i strid med god presseskikk.

Dersom Protector har direkte merknader til artikkelen og mener seg "utsatt for angrep" er naturligvis Nettavisen åpen for tilsvar som angitt i VVP 4.15.

Nettavisen mener at det åpenbart må være innenfor grensene av god presseskikk å gi en omtale som er i en sammenheng som den foreliggende på TV 2 Hjelper Degs dedikerte sider. At et intervju gitt til TV 2 Hjelper deg på denne måten refereres på nettsidene er en helt normal foreteelse.

For øvrig slutter Nettavisen seg til de merknader som er gitt av TV 2, hvor disse omhandler samme forhold.

Når man ser dekningen i de to klagesakene i sammenheng kan denne sides oppfatning oppsummeres slik:

De innklagede mener at man hadde en aktverdig grunn til å ta opp denne saken.

De innklagede mener at sakene ble gitt en tilbørlig form.

De innklagede kan ikke se at viktige opplysninger er utelatt eller at man har gått lengre enn det er dekning for.

De innklagede mener at det ikke er inngått noen avtale med Protector konkret om hvilke spørsmål som ville bli reist i den ferdige reportasjen eller avtalt at konkrete kommentarer som ble avgitt skulle publiseres.

De innklagede mener at det er gitt mulighet for og publisert tilsvaret til de forhold som faktisk tas opp.

Med vennlig hilsen

Eor Nettavisen

Theo Jordahl

Tekst F

Pressens Faglige Utvalgs uttalelse

PRESSENS FAGLIGE UTVALG UTTALER:

Klagen gjelder en nyhetsartikkel i TV 2 Nettavisen , med bakgrunn i et reportasjeinnslag i forbrukerprogrammet «TV 2 hjelper deg» samme kveld. Søkelyset ble satt på forsikringsselskapet Protector's rolle i tilknytning til et boligkjøp.

Selskapets direktør påklager den misvisende saksframstillingen han mener ble gitt, ved bl.a. å unnlate å forklare leserne hva en eierskifteforsikring er. Særlig reagerer klageren på tittelen «Ikke beskyttet av Protector», og at det i ingressen skapes et inntrykk av at det er huskjøperen som er forsikret i selskapet. Klageren hevder for øvrig at han aldri ble orientert om at TV-intervjuet med ham også skulle brukes i en nettartikkel. Han mener de utdrag av hans uttalelser som er gjort, ikke representerer noen reell samtidig imøtegåelse av påstander.

Nettavisen tilbakeviser klagen på alle punkter, og viser til det helt normale i at innholdet i «TV 2 hjelper deg»-innslag komprimeres på programmets tildelte nettsider. Redaksjonen er helt uenig i at artikkelen forsterker misforståelser om hva en eierskifteforsikring er og hva den omfatter. Etter Nettavisens mening er det åpenbart at den påklagede tittelen og ingressen er uttrykk for huskjøperens opplevelse av situasjonen. Redaksjonen kan ikke se at tittel/ingress framstår som angrep som skulle utløse rett til samtidig imøtegåelse ut over de av klagerens uttalelser som gjengis.

Pressens Faglige Utvalg mener Nettavisens artikkel må sees som en direkte forlengelse av reportasjen i «TV 2 hjelper deg», slik artikkelen var merket med forbrukerprogrammets logo. Ut fra dette måtte redaksjonen også i nettsammenhengen være i sin fulle rett til å stille seg på huskjøperens side og fremme hans sak i forhold til Protector Forsikring. På den annen side må utvalget gi klageren medhold i at det på en langt tydeligere måte burde ha framgått at det var husselgerens interesser Protector representerte, slik en eierskifteforsikring er å forstå.

Utvalget kan likeledes se at artikkelen på denne måten får en innfallsvinkel som kan gi et feilaktig inntrykk av at det er huskjøperens eget forsikringsselskap som ikke vil utbetale det nødvendige beløp for utbedring av boligeiendommen. Likevel velger utvalget å legge vekt på at artikkelens utdrag fra TV-intervjuet med klageren gir ham en akseptabel mulighet til å forsvare og forklare hvor selskapet står i forhold til huskjøperen.

Etter en samlet vurdering finner utvalget at TV 2 Nettavisen ikke har brutt god presseskikk.

Oslo, 30. januar 2007

Hilde Haugsgjerd,

Marit Rein, Ellen Arnstad,

Ingeborg Moræus Hanssen, Camilla Serck-Hanssen, Trygve Wyller

Han kjørte deres barn I DØDEN

HITRA (VG) Tre foreldrepar

HITRA (VG) Tre foreldrepar fulgte Rune Ytterland (21) med øynene i Fosen tingrett. Han kjørte barna deres i døden.

De etterlatte satt på første rad i rettslokalet.

— Jeg synes synd på foreldrene. De har mistet ingens store. Jeg mistet vensene mine, sier Tjerdad, som er tiltalt for tre midrap.

Han håper ingen får oppleve det samme som han og familien til døds. Men kan vel at det kommer til å skje igjen — kanskje i helgen.

avskrekkes
de på noe
sier "Kalle
Molbergsson
faren til S
se.
Hans b
med et
barn read
der av dat
der sagt
tid for id
kom.

avskrevet
de på noe
sler. Hal
Holgernes
faren til S
fle.
Hav h
med et
burn med b
der av dat
raz tatt ko
tid ser uky
kon.

Helg og høy fart

Det gjorde 18-åringene Sofie Holgersen, Louise Ward og Helge Slagstad. De sitt på med kjennelsen Rane Ytterland på Mira i Ser-Trendelag 24. april i fjor i Det Trykke Trøsk karakteriserer som en tragedie med alle klassiske

De otterfallne har oii sterkt
smakte; At ungdom skal i lær-
den, Noen av dem ender og
så at Rime Tjorhild får
skrang skraff.

**Mottrati
kanter**
Kalle H
german
Kreuz
norsk tr
fikkultur.
- Dere k
rer aggr
siv. Del
an lib
medfelle

trafikken.
Der er meget
trafikanten-
lids medir-
fikationer.
Folk tur
kører med
der mange
datter i No-

A photograph showing a group of people in a room with a wooden floor and a wall decorated with several framed portraits. In the foreground, a man with long blonde hair and glasses stands on the left, wearing a dark jacket over a patterned shirt and jeans. To his right, a woman in a blue and white striped shirt and jeans is partially visible. In the background, several other people are seated or standing, and the wall is lined with framed portraits of various individuals.

KANOSSAGANG I RETTEN: De ættelste sult på første rad de Rune Ytterland (21) møtte i Fosen tingrett. Fra venstre: Helge Strømdal, Bror Jan Arne og Iren Jørle, Kalle og Inger Holgeresen som mistet datteren Sofie, og Nilsen Wind som mistet i mobbe.

til sæg når jeg
spilte vognen ket,
sølv hængte sin
til i Lørdag blev

sag. Ite om hva slags straff
Røde Tysland fik.

— Løstas kommer uanset
ikke tilhøre. Og jeg tror ikke
de yngre bør i Løstas, sier

Mariann Ward. Røde Tys-
land haker ikke slykken. Man
overlevde mirakuløst. Kje-
rrenten hans var blant dreng-
— Jeg gjorde det ikke mid

vilje. Jeg blir straffet hva
dag når jeg åpner øyene og
morgens.

Reportasje fra Løstas

LYST PÅ NY MOBIL?

Tegn et NetCom MyTalk-abonnement
nå og få Sony Ericsson K700i, eller
Nokia 5140 for bare kr 1,-

Tilbudet gjelder så lenge
beholdningen rekker.

Ingen innmeldingsavgift
fra 15. juni til 31. juli

MyTalk

NetCom
abonnementstels

For nærmeste biljopp, se netcom.no/forhandler

Frykter fengsel for bilrap

HITRA: Rune Viking Ytreland frykter flere års fengsel for bilrap. Samtidig håper han de etterlatte til de tre dede kameraterne forstår at han ikke gjorde det med vilje.

Vecken Ytreland eller freldrene til de tre ungdommene som døde i den tragiske bilulykken på Hitra i fjor, nekter følge hele den detaljerte gjennomgangen i retten i går. Der fortalte aktor Harald Sjåner og flere sakkompleks vinner om en bilrap med svært høy fart. En østend og to østend jenter omkom da julefæren mistet kontrollen og kulleriet i bakkveggen. Et av vitnene fortalte at bilen kom gjennom ringen på to hjul før den traff bakkveggen og gikk rundt. Selv fikk Ytreland alvorlige skader i hodet, mens den femte passasjeren bare fikk mindre skader.

Husker ikke
I retten hevdet tiltale at han ikke husket noe fra turen etter tiden rundt bilulykken i april i fjor. Flere andre vitner fortalte at ungdommen var på tur fra Frøya til Elgen før å delta på en fest. For å redde

Ulykken i går

siste forp har fortalt ifølge de tre sakkyndige vært svært høy, trolig rundt 100 km i timen i 30-sonen på Hitra. Tiltalte erkjente seg umiddelbart ikke skyldig i ulykken for uaktsomt drap, men regner likevel med å bli dømt.

Jeg får nok en strang straff. Selv mener jeg at jeg har fått min straff. Jeg tenker på dette hver dag. Jeg mistet også noen venner og en kjæreste, forteller han.

Iskaldt møte
Ytreland fortalte likevel bilføreren forsvarene fører mot ham. I retten fortalte han å høre på moren til bestekameraten som døde, og som han hadde besøkt hos moren mange ganger. Det ble et iskaldt møte.

Jeg håper innstendig at de ikke tror jeg gjorde dette med vilje. For meg har denne rettsaken også vært veldig tøff, sier han til Adresseavisen.

Under befatningen i går ble det et sterkt møte med utlekseplussen, sier bevillingsdagen før hadde lagt med blomster og tent lys. Faren til

Sofie, Kalle Holgersen, sier livet til familien er blitt dramatisk endret etter ulykken. Høle familien vil nå flytte fra hjemstedet fordi de ikke klarer å leve med minnene lengre.

Erstatning

Det eneste håpet vårt nå er at vi ikke blir så tiltaks på veien bak et rett. For oss var kjøringen så uforutsigelig at vi håper at retten mener den var grovt uaktsom, sier Holgersen.

Forsvareren til Ytreland anlydet i går at han ville legge ned påstand om full frihetsloste etter tiltalen. De tre etterlatte har også lagt ned et erstatningskrav på 125 000 kroner hver. Sakken avsluttes i dag.

TOSSER I KONGEN

TOSSER I KONGEN

Følelsesladet. Under rettens befatning på utbyttestedet ble det et svært følelsesladet møte for de etterlatte til de dede ungdommene Louise, Sofie og Helge. Her samles Helge og Inger Holgersen, Sven-Olov Olsson og Marianne Vard og Jørle og Anne Karin Sjøengst.

Foto: TOMAS LØTVE-NÆLLE

11 : 11 : 11 : 11 : 11

Vedlegg 5

Utdrag av DIT-test

(Hentet fra Wilkins og Coleman: *The moral media. How journalists reason about ethics.* London 2003.), s.143

Bildet

Appendix

PHOTO DILEMMA

Pete Stevens is one of your newspaper's best photographers. He has just returned from an area of town frequented by drug dealers and addicts. Pete has a compelling photo to go with a story on the effects of drugs on children. The photo shows two children, Maria, age 5, and her 3-year-old brother, Jorge, whose parents are addicts. The parents think their children don't see what they do, but as this photo shows, the children have playing "junkie" down to a detailed routine.

The photo was taken in a public alley, and Maria and Jorge's parents gave your photographer permission to take pictures of the children for publication. Since then, however, the children's grandmother has heard about the photo and called your newsroom to ask that you not run the photo. There are mixed opinions in the newsroom. You have the final say. What would you do?

143

(Min oversettelse:)

Når du tenker tilbake på den avgjørelsen du nettopp tok om publisering av bilder der barn leker "junkies", hvor mye vekt la på følgende momenter

1. Fordi jeg er svært interessert i slike spørsmål og liker utfordringen av å presentere det på en riktig måte

Ikke i det hele tatt		Noe			Svært mye
1	2	3	4	5	6 7

2. Fordi det virket som det riktige å gjøre

Ikke i det hele tatt		Noe			Svært mye
1	2	3	4	5	6 7

3. Fordi jeg ville føle meg skyldig, skamme meg eller føle meg dårlig, som om jeg ikke ville gjøre min plikt hvis jeg publiserte/lot være å publisere bildet

Ikke i det hele tatt		Noe			Svært mye
1	2	3	4	5	6 7

4. Fordi andre forventet av meg at jeg skulle trykke bildet eller fordi situasjonen krevde det

Ikke i det hele tatt		Noe			Svært mye
1	2	3	4	5	6 7